

Hrvatski iseljenički zbornik 2023

Edited book / Urednička knjiga

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Publication year / Godina izdavanja: **2022**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:270:356239>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-05**

Repository / Repozitorij:

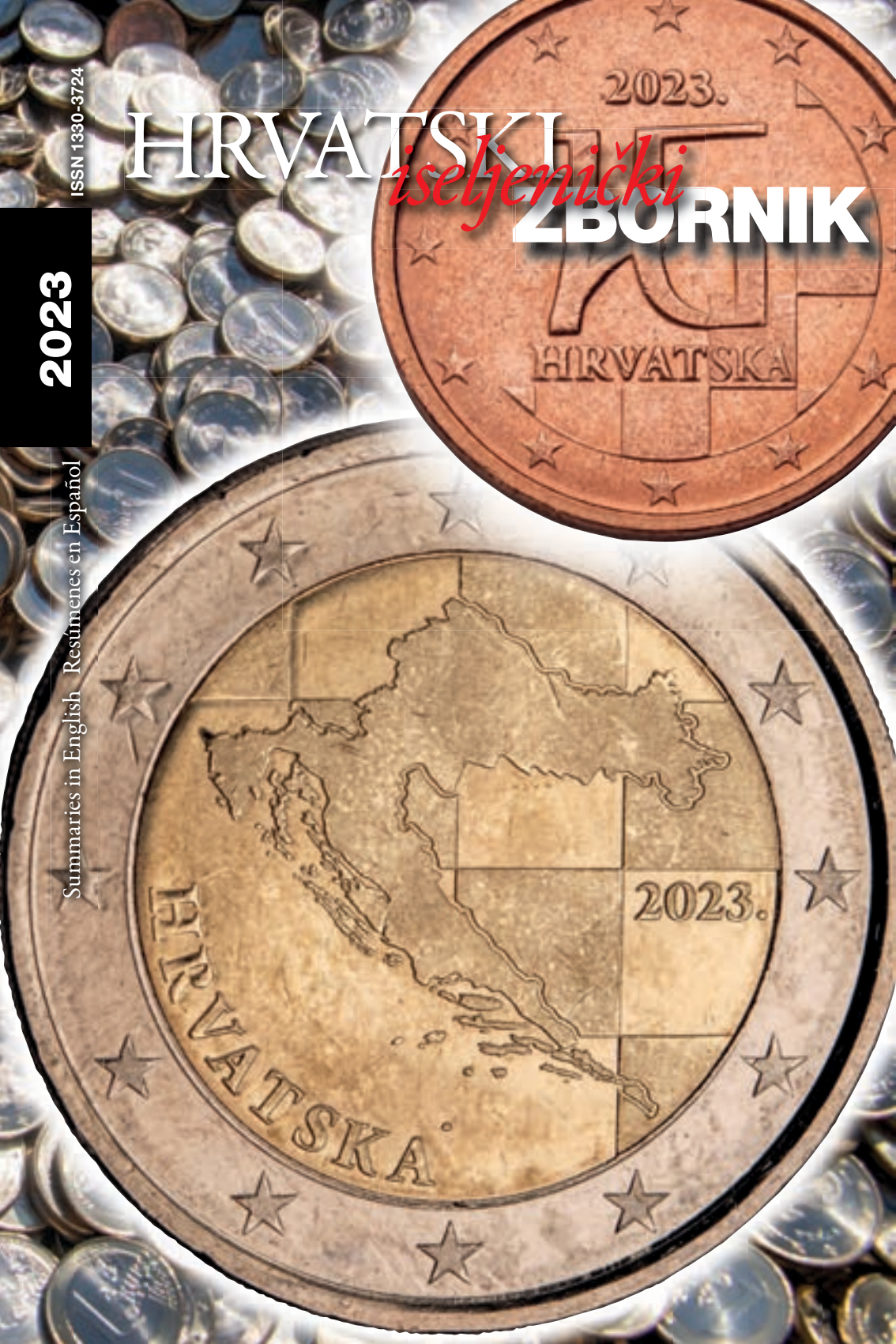
[Croatian Emigrant Press - Repository](#)

ISSN 1330-3724

2023

Summaries in English Resúmenes en Español

HRVATSKI *iseljenički* ZBORNIK

HRVATSKI ISELJENIČKI ZBORNIK 2023.

Hrvatska matica iseljenika
Zagreb, prosinac 2022.

Nakladnik / Publisher / Editorial

**Hrvatska matica iseljenika / Croatian Heritage Foundation / Fundación para la Emigración Croata
Zagreb, Trg Stjepana Radića 3**

E-mail: hmi-info@matis.hr

www.matis.hr

Za nakladnika / For the publisher / Por la editorial

Mijo Marić

Urednica / Editor / Editora en jefe

Vesna Kukavica

Uredništvo / Editorial Board / Consejo Editorial

Mijo Marić, Vesna Kukavica, Diana Šimurina Šoufek

Prevoditelji / Translators / Traductores

Mateja Vrban – za engleski / for English / croata - inglés

Verónica Vlaho – za španjolski / for Spanish / para español

Lektorica / Language Editor / Correctore de estilo

Sandra Ćudina – za hrvatski / for Croatian / croata

Design

Luka Gusić

DTP

Denona

Tiskara / Printing house / Imprenta

Denona

Naklada / Print run / Edición

1000

<https://matis.hr/hrvatski-iseljenicki-zbornik/>

HRVATSKI ISELJENIČKI ZBORNİK 2023.

CROATIAN EMIGRANT ALMANAC 2023

ANUARIO PARA LA EMIGRACIÓN CROATA 2023

ISSN 1330-3724

Naslovnica

Eurokovanice s nacionalnom stranom Republike Hrvatske, službeno sredstvo plaćanja u RH i u europodručju od 1. siječnja 2023. Likovnim rješenjem eurokovanice odražavaju suvremenu monetarnu stvarnost europske ekonomske i monetarne unije, uključujući hrvatsku novčarsku tradiciju. Izvor: Hrvatska narodna banka, Trg hrvatskih velikana 3, Zagreb. *Ustupljena fotografija Hrvatske narodne banke.*

Cover

Euro coins with the national side of the Republic of Croatia, official means of payment in the Republic of Croatia and in the euro area from January 1, 2023. The artistic appearance of the euro coins reflects the contemporary monetary reality of the European economic and monetary union, including the Croatian monetary tradition. Source: Croatian National Bank, Trg hrvatskih velikana 3, Zagreb. *Photo provided by the Croatian National Bank.*

Portada

La cara del euro con motivos nacionales de la República de Croacia, medio de pago oficial en la República de Croacia y en la zona del euro desde el 1 de enero de 2023. El aspecto artístico de las monedas de euro refleja la realidad monetaria contemporánea del sistema económico y monetario europeo de la Unión, incluida la tradición monetaria croata. Fuente: Banco Nacional Croata. Trg hrvatskih velikana 3, Zagreb. *Foto cedida por el Banco Nacional Croata.*

PREDGOVOR

Ovogodišnji svezak Matičina ljetopisa posvećen je povijesnome procesu u kojem Hrvatska ulazi u klub najrazvijenijih država članica Europske unije, vidljiv i u monetarnoj stvarnosti. Oproštaj od kune, hrvatske službene valute, i prelazak na euro, službenu valutu 19 od 27 zemalja članica Europske unije koje nazivamo europodručjem, snažno obilježava sadašnjost u Lijepoj Našoj, stvarajući nadu da će od 2023. život naših građana u domovini i dijaspori biti zaštićeniji, u maniri drevne božice Junone. Naime, Hrvatska s prvim danom nove godine postaje članica europodručja i schengenskoga prostora, drugim riječima ulazi u klub petnaestak najbogatijih europskih zemalja i otvara se golemom prostoru 26 država koje zajedno obuhvaćaju 4.312.099 četvornih kilometara Staroga kontinenta bez unutarnjih graničnih kontrola. Većina naših ljudi već je nabavila početni paket eurokovanica. Izgledaju vrlo efektivno, a na nacionalnoj strani te kovanice u skladu s hrvatskom novčarskom tradicijom svoje mjesto imaju: geografska karta Republike Hrvatske na apoenu od dva eura, stilizirani motiv životinje kune nalazi se na apoenu od jednog eura, portret izumitelja iz Like koji je rasvijetlio čovječanstvo Nikole Tesle krasi apoenu od 50, 20 i 10 centi dok su slova HR ispisana na glagoljici otisnuta na apoenu od pet, dva i jednog centa. Tisućljetno hrvatsko mirotvorstvo uvjerljivo simboliziraju stihovi na obodu kovanice od 2 eura *O lijepa, o draga, o slatka sloboda* velikana hrvatske barokne lirike Dubrovčanina Ivana Gundulića, jednog od slavnijih pisaca starije hrvatske književnosti. Spomenuti motivi na našim eurokovicama imaju u pozadini znamenitu hrvatsku šahovnicu. U pravnom smislu, odluku o euru RH je donijela prije deset godina potpisivanjem *Ugovora o pristupanju EU*, prema viziji utemeljitelja hrvatske države dr. sc. Franje Tuđmana. Uvodni esej stoga piše politolog, parlamentarac i publicist Davor Ivo Stier, jedan od najmlađih autentičnih graditelja suvremenoga hrvatskog zajedništva u europskoj obitelji narodā.

Osam tematskih cjelina *Hrvatskoga iseljeničkog zbornika 2023.* – *Znaci vremena, Kroatistički obzori, Mostovi, Povjesnica, Duhovnost, Baština, Znanost* te *Nove knjige* – donose uistinu obilje raznovrsne građe s 34 samostalna autorska priloga koji povezuju četiri kontinenta. Tako u *Europskoj godini mladih* recentnu demografsku sliku RH, tranzicijsku pravdu i položaj hrvatske manjine u susjedstvu te kulturna, umjetnička i obrazovna postignuća razmatraju istaknuti publicisti, demografi, sociolozi, etnografi i kroatisti kao što su: N. Pokos, S. Cvikić, D. Derk, S. Vulić, tim R. Bušljete Kardum, I. Vidović Bolt, L. Šarčević, M. Rajković Iveta... Uspjehe naših inozemnih znanstvenika te mogućnosti istraživanja na temelju digitalnih izvora opisuju autorice T. Rudež i I. Hebrang Grgić. Atraktivni su prilogi i Matičinih renomiranih suradnika od Amerike do Australije kao što su: S. Granic, V. Grubišić, L. Budak, W. F. Lalic. Njima su se pridružili eksperti G. Borić, B. Pavić Blažetin i V. Srića. Uz djelatnice HMI-ja, poticajnim prilozima javljaju se znanstvenice K. Jurčević, M. Perić Kaselj i O. Ramljak te vrsni povjesničari I. Miškulin, Ž. Holjevac, Đ. Vidmarović, M. Lipovac, R. Skenderović, I. Kajfeš, T. Nuić i M. Sušac. Simbolično, naslovnicu krasi naše eurokovanice.

INTRODUCTION

This year's volume of Matica's Almanac is dedicated to the historic process in which Croatia enters the club of the most developed member states of the EU, visible in monetary reality. A farewell to the kuna, Croatia's official currency, and the transition to the euro, the official currency of 19 of the 27 member states of the EU which we call the euro area, strongly marks the present in our beautiful country, creating hope that from 2023 the life of our citizens in the homeland and diaspora will be more protected as if guarded by the ancient goddess Juno. On the first day of the new year, Croatia becomes a member of the eurozone and the Schengen Area, or in other words, it enters the club of the fifteen richest European countries and opens up to the vast area of 26 countries that together cover 4,312,099 square kilometres of the Old Continent without internal border controls. Most of our people have already acquired a starter pack of euro coins. Their appearance is very effective, and in accordance with the Croatian monetary tradition, these coins depict the following national symbols: the geographical map of the Republic of Croatia on the two-euro denomination, the stylized motif of the mink (Cro: kuna) on the one-euro denomination, the portrait of Nikola Tesla, the inventor from Lika who enlightened humanity, adorns the denominations of 50, 20 and 10 cents, while the letters HR written in Glagolitic are printed on the denominations of five, two and one cents. The thousand-year Croatian peace-making is convincingly symbolized by the verses *Oh beautiful, oh dear, oh sweet freedom* on the rim of the two-euro coin by the great Croatian baroque lyricist, Ivan Gundulić from Dubrovnik, one of the most famous writers of older Croatian literature. The aforementioned motifs on our euro coins have the famous Croatian checkerboard in the background. In a legal sense, Croatia made the decision on the euro ten years ago by signing the *EU Accession Treaty* according to the vision of the founder of the Croatian state, Dr. Franjo Tuđman. The introductory essay is therefore written by political scientist, parliamentarian and publicist, Davor Ivo Stier, one of the youngest authentic builders of contemporary Croatian unity in the European family of nations.

The eight thematic sections – *Signs of the Times, Croatian Philological Horizons, Bridges, A History, Spirituality, Heritage, Science and New Books* – present a truly rich variety of material with 34 independent author contributions from four continents. Thus, in the *European Year of Youth*, prominent publicists, demographers, sociologists, ethnographers and Croatists such as: N. Pokos, S. Cvikić, D. Derk, S. Vulić, team R. B. Kardum, I. Vidović Bolt, L. Šarčević, M. R. Iveta... The successes of our foreign scientists and the possibilities of research based on digital sources are described by the authors T. Rudež and I. H. Grgić. There are also engaging contributions by Matica's renowned associates from America to Australia, such as: S. Granic, V. Grubišić, L. Budak, W. F. Lalich. They were joined by experts G. Borić, B. Blažetin and V. Srića. In addition to CHF employees, academics K. Jurčević, M. P. Kaselj and O. Ramljak and excellent historians I. Miškulin, Ž. Holjevac, Đ. Vidmarović, M. Lipovac, R. Skenderović, I. Kajfeš... Symbolically, the cover is decorated with our euro coins.

INTRODUCCIÓN

El volumen de este año del Anuario para la Emigración Croata está dedicado al proceso histórico en el que Croacia ingresa al club de los estados miembros más desarrollados de la UE, visible en la realidad monetaria. El adiós a la *kuna*, la moneda oficial de Croacia, y la transición al euro, moneda oficial en 19 de los 27 estados miembros de la UE, llamada eurozona, marca con fuerza el presente de nuestro país, con la esperanza de que, a partir de 2023, la vida de nuestros ciudadanos en la Patria y en la emigración esté más protegida, al estilo de la antigua diosa Juno. A partir del primer día del nuevo año, Croacia pasa a ser miembro de la eurozona y del espacio Schengen. En otras palabras, nuestro país ingresa al club de los quince países europeos más ricos y se abre a la vasta zona de 26 países que, en conjunto, cubren 4.312.099 km² del Viejo Continente, sin controles fronterizos internos. La mayoría de nuestros ciudadanos ya ha adquirido un paquete inicial de monedas de euro. Su apariencia es llamativa. Siguiendo la tradición numismática croata, el lado nacional de las monedas contiene lo siguiente: el mapa geográfico de la República de Croacia en la moneda de dos euros; el motivo estilizado de una *kuna* (mustela) en la moneda de un euro; la imagen de Nikola Tesla, el inventor de Lika que iluminó la humanidad, en las monedas de 50, 20 y 10 céntimos y, en las monedas de 5, 2 y 1 céntimo se encuentran las letras HR en glagolítico. „*Oh, hermosa, oh, querida, oh dulce libertad*“ son los versos del gran escritor Ivan Gundulić que decoran el borde de la moneda de dos euros. Los motivos de las monedas de euro tienen de fondo el famoso tablero de ajedrez croata. Desde el punto de vista legal, Croacia tomó la decisión de adoptar el euro diez años atrás, con la firma del Tratado de Adhesión a la UE, según la visión del fundador del estado croata, el dr. Franjo Tuđman. Por ello, el ensayo introductorio ha sido escrito por Davor Ivo Stier, politólogo, diputado y ensayista, uno de los auténticos y más jóvenes constructores del consenso croata en la familia de naciones europeas.

Las ocho unidades temáticas del Anuario para la Emigración Croata 2023 (...), incluyen una gran cantidad de material variado, con 34 contribuciones de autores independientes que unen a cuatro continentes. En el *Año Europeo de la Juventud*, destacados publicistas, demógrafos, sociólogos, etnógrafos y croatistas como N. Pokos, S. Cvikić, D. Derk, S. Vulić, R. Bušljeta Kardum, I. Vidović Bolt, L. Šarčević, M. R. Iveta... analizan el panorama demográfico reciente en la República de Croacia, la justicia transicional y la situación de las minorías croatas en los países vecinos, así como los logros culturales, artísticos y educativos. Los autores T. Rudež e I. H. Grgić describen los éxitos de nuestros científicos con residencia en el extranjero y las posibilidades de investigación basadas en fuentes digitales. El Anuario incluye asimismo contribuciones atractivas de colaboradores de la *Matica*, como S. Granic, V. Grubišić, L. Budak, W. F. Lalich a los que se unen los expertos G. Borić, B. P. Blažetin y V. Srića. Junto con los textos de varias profesionales de la FEC aparecen los de las científicas K. Jurčević, M. P. Kaselj y O. Ramljak, y los de excelentes historiadores como I. Miškulin, Ž. Holjevac, Đ. Vidmarović, M. Lipovac, R. Skenderović, I. Kajfeš, T. Nuić ... A modo de símbolo, nuestras monedas de euro se encuentran en la foto de tapa.

Republika Hrvatska je od 1. siječnja 2023. godine članica europodručja i schengenskoga prostora, drugim riječima ulazi u klub najrazvijenijih europskih zemalja i otvara se golemom prostoru 26 država koje zajedno obuhvaćaju 4.312.099 četvornih kilometara Staroga kontinenta bez unutarnjih graničnih kontrola. Zanimljivo, Hrvatska se prvi put u svojoj povijesti našla kao subjekt, to jest kao neovisna država, u trenutku promjene međunarodnog poretka. U svim ostalim promjenama, od početka modernih međunarodnih odnosa 1648. do pada Berlinskog zida 1989., Hrvatska je bila sastavni dio višenacionalnih državnih tvorevina. Proglašenjem neovisnosti 1991., međunarodnim priznanjem 1992. i pobjedom u Domovinskom ratu 1995., Hrvatska je izborila svoj puni međunarodno-pravni i politički subjektivitet. Uspješno vođeni procesi ulaska u eurozonu i Schengen pokazali su u tom pogledu zrelost hrvatske države u pozicioniranju svoga mjesta u novome međunarodnom poretku. Na fotografiji: stilizirani prikaz schengenskoga prostora.
Izvor: Vlada RH

EUROPODRUČJE I SCHENGEN – RAZVOJNE I GEOPOLITIČKE PERSPEKTIVE HRVATSKE U ČETVRTOM DESETLJEĆU

Vijeće Europske unije donijelo je 12. VII. 2022. odluku o primitku Hrvatske u europodručje. Od prvog dana 2023. godine tako kovanica 1 eura s kunom kao motivom postaje zakonsko platežno sredstvo u Lijepoj Našoj, diljem EU-a i posvuda u svijetu. Kao što će kovanice s hrvatskim motivima cirkulirati po cijeloj Europi bez prepreka, tako će i ulaz u Schengen omogućiti slobodu kretanja kroz 26 država. Zanimljivo, Hrvatska se prvi put u svojoj povijesti našla kao subjekt, to jest kao neovisna država, u trenutku promjene međunarodnog poretka. U svim ostalim promjenama, od početka modernih međunarodnih odnosa 1648. do pada Berlinskog zida 1989., Hrvatska je bila sastavni dio višenacionalnih državnih tvorevina. Proglašenjem neovisnosti 1991., međunarodnim priznanjem 1992. i pobjedom u Domovinskom ratu 1995., Hrvatska je izborila svoj puni međunarodno-pravni i politički subjektivitet. Uspješno vođeni procesi ulaska u eurozonu i Schengen u tom pogledu pokazali su zrelost hrvatske države u pozicioniranju svog mjesta u novome međunarodnom poretku.

Deset godina nakon ulaska u Europsku uniju, Republika Hrvatska će ulaskom u eurozonu i schengenski prostor produbiti svoju integraciju u europske asocijacije te se približiti onome što bismo mogli nazvati jezgrom Starog kontinenta. U toj jezgri je samo petnaest zemalja koje su članice EU-a, NATO-a, eurozone i Schengena. Stoga, u trenutku preslagivanja odnosa na međunarodnoj sceni, hrvatsko opredjeljenje za jaču integraciju ima geopolitički značaj koji nadilazi tehničke implikacije same promjene valute ili ukidanja graničnih kontrola s drugim članicama EU-a. U novome međunarodnom poretku koji se trenutačno stvara u kontekstu ruske agresije na Ukrajinu, ali i novog tipa bipolarizma i sigurnosne kompeticije između SAD-a i Kine te općenito između globalnog Zapada i Istoka, Hrvatska se čvršće usidruje u zapadnim strukturama. Štoviše, u geostrateškom smislu, ona se takvom dubljom integracijom pomiče s periferije prema jezgri Europe, koja pak ostaje glavni saveznik Amerike, ali sada s ambicijom jačanja vlastitih sposobnosti za strateško djelovanje.

U pravnom smislu, odluku o euru Hrvatska je donijela prije desetak godina potpisivanjem i ratificiranjem Ugovora o pristupanju Europskoj uniji. U tom dokumentu stoji kako ćemo pristupiti eurozoni kada ispunimo potrebne uvjete. Istu takvu obvezu imaju sve novije članice EU-a, a ipak su se neke odlučile pričekati s ispunjavanjem uvjeta za promjenu valute. To su uglavnom zemlje Srednje i Istočne Europe poput Poljske, Češke, Mađarske ili Rumunjske, koje su nakon pada Berlinskog zida profitirale od procesa prebacivanja proizvodnje sa Zapada na zemlje bivšega istočnog bloka. Njihov gospodarski rast temeljio se na povećanju izvoza robe

Eurokovanice imaju osam različitih apoeni 1 i 2 eura, 50, 20, 10, 5, 2 i 1 cent. Svaka država članica EU-a, koja je uvela euro kao svoju valutu, nadležna je za izdavanje svoje nacionalne strane eurokovanica uz odobrenje Europske komisije. Hrvatske eurokovanice u optjecaju su od 1. siječnja 2023., a krase ih: stilizirani motiv životinje kune koji se nalazi na apoenu od 1 eura; geografska karta Republike Hrvatske na apoenu od 2 eura; portret Nikole Tesle

na apoenu od 50, 20 i 10 centi, dok su slova HR ispisana na glagoljici otisnuta na kovanicama od pet, dva i jednog centa. Ustupljena fotografija Hrvatske narodne banke.

proizvedene po nižim cijenama, kako zbog nižih plaća radnika tako i zbog prilagođavanja tečaja domaće valute potrebama izvoznika. Međutim, u okolnostima trenutke krize, s jasnim i jakim inflatornim tendencijama, ove zemlje sada se suočavaju s problemom povećanih kamatnih stopa koje su u nekim slučajevima gotovo trostruko veće nego u eurozoni.

Anticipirajući takav rizik neke druge srednjoeuropske ekonomije poput Slovenije ili Slovačke, također izvezno orijentirane, ranije su odlučile ući u eurozonu. Takvu odluku donijela je i Hrvatska. Za razliku od svih ostalih članica EU-a, ona je devedesetih bila prisiljena voditi ratnu ekonomiju, obraniti novostečenu neovisnost od velikosrpske agresije te kasnije obnoviti zemlju. U takvim okolnostima propustila je prvotne valove proširenja Europske unije te prebacivanja proizvodnje sa Zapada na nove istočne članice. Do ulaska u EU, Hrvatska je uglavnom stvarala deficite u platnoj bilanci uvozeći znatno više nego što je izvozila. Nakon pristupa europskome jedinstvenom tržištu, te su se neravnoteže počele postupno ispravljati. Hrvatska ekonomija ipak je za sada ostala u značajnoj mjeri ovisna o turizmu, koji izravno ili neizravno predstavlja gotovo 20 posto bruto domaćeg proizvoda. Pritom su Hrvati, nakon zamjene njemačke marke s eurom, nastavili štedjeti i zaduživati se u europskoj devizi. S takvom strukturom već visoko euriziranoga gospodarstva, politika ulaska u eurozonu uživala je potporu vodećih političkih stranaka i gospodarskih čimbenika.

Vijeće Europske unije konačno je 12. srpnja 2022. donijelo odluku o primitku Hrvatske u eurozonu te je određen fiksni tečaj konverzije na 7,534 kuna za jedan euro. Hrvatski građani sudjelovali su na javnom odabiru hrvatskih motiva za nove kovanice. Uz glagoljicu, kartu Republike Hrvatske i Nikolu Teslu, građani su odabrali i kunu, koja će tako ostati prisutna u novoj valuti, odnosno u kovanicama od jednog eura. Od prvog dana 2023. godine kovanica jednog eura s kunom kao motivom postaje zakonsko platno sredstvo u Republici Hrvatskoj, diljem Europske unije i posvuda na svijetu gdje se euro prihvaća kao deviza.

Predsjednik Vlade Republike Hrvatske Andrej Plenković i guverner Hrvatske narodne banke Boris Vujčić u Svetoj Nedelji pokraj Zagreba, 18. VII. 2022., prigodom početka proizvodnje hrvatskih eurokovanica. Foto: Hina

Kao što će kovanice s hrvatskim motivima cirkulirati cijelom Europom bez prepreka, tako će i ulaz u Schengen omogućiti slobodan prijelaz kopnenih granica s Mađarskom i Slovenijom, one morske s Italijom, kao i ukidanje kontrole putovnica na zračnim linijama prema drugim članicama Europske unije.

Schengenski prostor obuhvaća 26 država koje zajedno predstavljaju 4.312.099 četvornih kilometara bez unutarnjih graničnih kontrola. U ovom sporazumu sudjeluju Island, Lihtenštajn, Norveška i Švicarska, članice europske zone slobodne trgovine koje nisu u Europskoj uniji, ali su s njom dogovorile ulazak u schengenski prostor. Vlastitom odlukom o otvorenim granicama u Schengenu su „de facto” i Monako, San Marino i Vatikan. Međutim, postoje države članice EU-a koje još nisu dio ovog sporazuma. Irska je na primjer odlučila ostati izvan Schengena (tzv. „opt-out”) kako bi sačuvala „meku granicu” sa sjevernim dijelom otoka. Cipar je također izvan ovog prostora bez graničnih kontrola. Nadalje, Bugarska i Rumunjska željne su ući u Schengen, ali se o tome još vodi rasprava u Europskoj uniji gdje je potreban konsenzus svih članica za svako proširenje.

Dakle, Schengen obuhvaća većinu, ali ne sve članice Europske unije te isto tako neke europske države koje pak nisu članice EU-a. Za bolje razumijevanje takve posebnosti potrebno je podsjetiti kako je inicijativa o ukidanju graničnih kontrola nastala osamdesetih godina prošlog stoljeća, kada nisu sve članice tadašnje Europske zajednice bile spremne učiniti ovaj korak dublje integracije. Kako bi se izbjegla dugotrajna blokada, u mjestu Schengenu, u Luksemburgu, zainteresirane zemlje potpisale su 1985. poseban sporazum koji nije na početku bio pod jurisdikcijom europskih institucija. Tek je dvanaest godina kasnije, to jest Amsterdamskim sporazumom iz 1997., schengenski prostor inkorporiran u pravnu stečevinu EU-a.

Danas 1,7 milijuna radnika dnevno prelazi granice druge članice schengenskog prostora bez ikakve kontrole. Međutim, nakon migrantske krize 2015., a posebice nakon terorističkih napada u Parizu i Bruxellesu 2015. i 2016., otvorena je rasprava o reformi i unapređenju schengenskih pravila. Iako su pregovori u europskim institucijama još u tijeku, moguće je pretpostaviti da će

se dodatno ojačati kontrola vanjskih granica Europske unije kao i suradnja među članicama schengenskog prostora. Isto tako je vjerojatno da će se detaljnije elaborirati mehanizmi za suspenziju schengenskog režima slobodnog prijelaza granica u izvanrednim situacijama. A Europa će sačuvati Schengen kao jedan od najkonkretnijih i vidljivijih oblika integracije.

Kao eminentno turističkoj zemlji, Hrvatskoj ulazak u Schengen predstavlja dodatnu prednost u odnosu na konkurentna tržišta na Mediteranu. Već sada su Istra, Primorje i Dalmacija u velikoj mjeri auto destinacija za mnoge turiste Zapadne i Srednje Europe, koji će nakon ukidanja graničnih kontrola moći još lakše, brže i češće doći do svojih omiljenih ljetovališta na Jadranu. No, i za hrvatske poduzetnike, a posebice za prijevoznike, ulazak u Schengen znači manje troškova i ravnopravniju utakmicu na jedinstvenom europskom tržištu. Dakako, najveću korist od ulaska u Schengen mogu očekivati mjesta i gradovi uz granicu sa Slovenijom i Mađarskom. Dnevne migracije radnika i danas su poznata činjenica na tim područjima, ali će se sada dodatno povećati slobodni protok ljudi te intenzivirati međugranična razmjena i suradnja.

Od neovisnosti do dublje europske integracije

Ulaskom u Schengen situacija u mnogim mjestima Istre, Gorskog kotara, Zagorja ili Međimurja vratit će se na prvi pogled na stanje prije tridesetak godina, kada nije bilo graničnih kontrola između Hrvatske i Slovenije. S druge strane, nastavit će se kontrolirati granice prema Srbiji, BiH i Crnoj Gori, koje postaju ujedno vanjske granice EU-a i schengenskog prostora. Ta geopolitička promjena na neki način rezultat je prozapadne orijentacije koje su Hrvatska i Slovenija iskazale odmah nakon stjecanja neovisnosti, a koje su u društvu bile prisutne i prije toga, posebice u odnosu na druge republike bivše jugoslavenske federacije.

Tako je predsjednik dr. Franjo Tuđman u svome inauguralnom govoru pred Saborom 30. svibnja 1990. istaknuo europske integracije među prioritetima nove demokratske Hrvatske. Spuštajući se kasnije s Gornjega grada na glavni zagrebački trg na velebni i masovni skup, mogle su se uz hrvatske zastave uočiti i one europske. Dakle, prvi višestranački izbori i demokratske promjene u Hrvatskoj otvorili su perspektivu nacionalne emancipacije, a to je značilo stvaranje neovisne države i njezino usidrenje u zapadnim strukturama, to jest u NATO-u i Europskoj uniji.

Možda zvuči paradoksalno da se nacionalna emancipacija definira istodobno s izgradnjom suverene države i integracijom te iste države u EU, koja podrazumijeva određeni prijenos suvereniteta na zajedničke institucije Europske unije. Međutim, kada se vidi da su istu odluku donijele Slovenija, Litva, Latvija ili Estonija, može se bolje razumjeti konkretan geopolitički kontekst. Naime, koncept slobodne i ujedinjene Europe, uz sigurnosnu zaštitu Amerike u sklopu NATO-a, nudio je okvir za nacionalnu emancipaciju nakon pada Berlinskog zida, za političku neovisnost i gospodarski razvoj u europskome jedinstvenom tržištu, a nasuprot hegemonskom ponašanju koje su iskazivali Beograd, odnosno Moskva, u bivšoj SFRJ ili Sovjetskom Savezu.

Hrvatski put prema Europskoj uniji u strateškom smislu bio je definiran početkom devedesetih, ali je formalna kandidatura prezentirana 21. veljače 2003., dakle prije nego što je EU na summitu u Solunu formalno obećala europsku perspektivu svim zemljama jugoistoka Europe. Hrvatskoj

Predsjednik Republike Hrvatske Zoran Milanović (treći slijeva) na summitu NATO saveza u Madridu. Republika Hrvatska je među petnaestak zemalja koje su istodobno članice EU-a, NATO-a, eurozone i Schengena. Foto: Hina

kandidaturi prethodio je dogovor između tadašnje vlade lijevog centra predvođene SDP-om i glavne oporbene stranke desnog centra HDZ-om. Te političke snage sklopile su „Savez za Europu”, odnosno postigle konsenzus o putu prema EU kao državnoj politici koja će se nastaviti i nakon eventualne promjene vlasti.

Do promjene stanara Banskih dvora došlo je krajem 2003., a nova vlada desnog centra nastavila je s proeuropskom politikom i osigurala status kandidata 18. lipnja 2004. Međutim, konsenzus o ulasku RH nije postojao u Europskoj uniji pa je tako taj proces više puta blokiran ili usporen zbog pitanja suradnje s Međunarodnim kaznenim sudom u Haagu ili pak zbog bilateralnoga graničnog spora sa Slovenijom.

Naime, u pozadini hrvatskih pristupnih pregovora događala se strateška rasprava o budućnosti EU-a između Ujedinjene Kraljevine te s druge strane Njemačke i Francuske. Za Britance je EU morala ponajprije biti zona slobodne trgovine, dok su kontinentalne sile zagovarale dublju političku integraciju. Kako bi razvodnila francusko-njemačku koncepciju, UK je favorizirala proširenje EU-a, čak i do Turske. Ipak, u slučaju Hrvatske više puta je usporila pristupne pregovore jer se pribojavala da će se nakon hrvatskog ulaska proces proširenja EU-a u potpunosti ugasiti ili značajno odužiti. U tom kontekstu promicane su ideje o regionalnom pristupu Zapadnog Balkana ili, na primjer, vezivanje odluke o otvaranju pregovora s Hrvatskom s istovjetnom odlukom o Turskoj. S druge strane, u Francuskoj i Njemačkoj u javnosti i politici jačala je koncepcija da se prvo mora produbiti integracija EU-a, a tek onda razmisliti o daljnjem proširenju. Pritom su Berlin i Pariz bili spremni prihvatiti Hrvatsku, ali ne po cijenu popusta Londonu, posebice kada je bila riječ o Turskoj.

Razumijevanjem takve pozadine može se bolje shvatiti zašto je otvaranje pregovora s Hrvatskom, predviđeno za ožujak 2005., odgođeno do 3. listopada te iste godine. Isto vrijedi za slovensku blokadu pregovora 2008. i 2009., ali i za kasnije pokušaje odgode zatvaranja pregovora 2011. Na sve izazove Hrvatska je morala naći odgovore te istodobno djelovati proaktivno u osiguranju kompromisa u trokutu Berlin-Pariz-London kako bi se stvorili uvjeti za završetak pristupnih pregovora. Uz diskretnu, ali odlučujuću pomoć SAD-a, takav kompromis je pronađen pa je Europsko vijeće u lipnju 2011. odlučilo zaključiti pregovore s Hrvatskom te se isto tako obvezalo na razmatranje kandidature Srbije i nastavak procesa proširenja za ostale zemlje Zapadnog Balkana.

U međuvremenu se mehanizam pristupnih pregovora za šest zemalja Zapadnog Balkana (Crnu Goru, Srbiju, Albaniju, Sjevernu Makedoniju, BiH i Kosovo) modificirao i veći naglasak stavljen je na ispunjavanju uvjeta iz područja pravosuđa i vladavine prava, čime je proces nastavljen, ali u značajno dužem razdoblju u odnosu na prethodne valove proširenja. To je možda najočitije u slučaju Bosne i Hercegovine, koja je od podnošenja zahtjeva do preporuke Europske komisije za status kandidata čekala više od šest godina. Usporede radi, Hrvatska je u šest godina obavila kompletne pristupne pregovore. Danas se za zemlje Zapadnog Balkana vrijeme pregovaranja s EU već mjeri u desetljećima, dok je Turska ostala formalno kandidat ali s neizvjesnim ishodom.

U takvom političkom kontekstu u Europi treba vrednovati uspjeh Hrvatske u pristupnim pregovorima, kao i danas s ulaskom u eurozonu i schengenski prostor. Jer se u preslagivanju odnosa u svijetu Europa sve više naginje arhitekturi koncentričnih krugova, s opasnošću da se dodatno povećaju razlike između jezgre, zemalja na periferiji i onih izvan EU-a.

Europski valovi integracije i fragmentacije

Inicijativa francuskog predsjednika Emmanuela Macrona o europskoj političkoj zajednici je najnoviji pokušaj očuvanja barem nekakvog europskog okvira za kontinent s još jakim tendencijama fragmentacije. Tako se uz EPZ pokušava okupiti i geopolitički uskladiti zemlje EU-a, kandidate (što sada uključuje Ukrajinu i Moldaviju), moguće kandidate, ali i bivše članice EU-a poput Ujedinjene Kraljevine. Traže se, dakle, novi formati i minimalni zajednički nazivnici u uvjetima u kojima vanjske prijetnje i globalni izazovi zahtijevaju europski zajednički odgovor, ali unutarne kontradikcije i suprotstavljeni interesi ograničavaju i usporavaju kako dublju integraciju tako i ulaz novih punopravnih članica u Europsku uniju.

Kao rezultat takve situacije stvaraju se koncentrični krugovi koji tzv. napredne snage opravdavaju teorijom o Europi više brzina, dok ih tzv. suverenističke struje također prihvaćaju i de facto legitimiraju oponirajući se proširenju EU-a, eurozone ili Schengena. One euroskeptične stranke u jezgri to sve manje čine zagovarajući formalni izlaz, a sve više opstruirajući zajedničke odluke ili suprotstavljajući se primitku novih članica; dok one na periferiji to čine uglavnom kampanjama protiv ulaska u EU ili eurozonu. Međutim, i jedni i drugi, tzv. progresivni i tzv. suverenisti, u biti prihvaćaju i djeluju u sklopu paradigme Europe podijeljene u više koncentričnih krugova.

Ministar unutarnjih poslova RH Davor Božinović i češki ministar unutarnjih poslova Vit Rakušan na Vijeću EU-a, 8. XII. 2022. Republika Hrvatska dio je schengenskoga prostora od 1. siječnja 2023., otvorivši se geografskoj širini 26 država koje zajedno obuhvaćaju 4.312.099 četvornih kilometara bez unutarnjih graničnih kontrola.

Foto: Hina

U svjetlu takvog scenarija treba se prisjetiti kako se povijest Europe razvijala izmjenom valova integracije i fragmentacije, odnosno dijalektičkim suprotstavljanjem koncepata univerzalnosti i partikularnog s različitim institucionalnim sintezama, od Rimskog Carstva do Europske unije.

Tako pad Zapadnog Rimskog Carstva u V. stoljeću i kasnija fragmentacija kontinenta nisu značili definitivni kraj ideje integracije, već je u cijelome srednjem vijeku ostala živa aspiracija ponovnog ujedinjenja Europe pod duhovnim vodstvom katoličkog (dakle univerzalnog) pape i političkim vodstvom cara.

Smrtni udarac tim aspiracijama, ili bolje rečeno takvome modelu integracije, dogodio se u modernoj eri duhovnom fragmentacijom Europe i kasnijim vjerskim ratovima između katolika i protestanata. Europa je pokušala pronaći izlaz iz te situacije teorijama Jeana Bodina o nacionalnoj suverenosti, dajući primat nacionalnom identitetu u odnosu na vjersku denominaciju. U pravnom i institucionalnom smislu, Vestfalski mir organizirao je 1648. modernu te duhovno i politički fragmentiranu Europu na principima nacionalne suverenosti, unatoč tadašnjim snažnim protivljenjima pape.

Međutim, ni to nije označio potpuni i konačni trijumf partikularnog nad univerzalnim. Nacionalne države u Europi, nastale početkom moderne ere, označile su fragmentaciju starog kontinenta, ali su isto tako izvršile prvu globalizaciju šireći svoju moć i vlast, kao i vjeru i kulturu, u Aziji, Africi i tek otkrivenome američkom kontinentu. Ideja obnove Rimskog Carstva, odnosno Europe ujedinjene pod duhovnim vodstvom pape i političkim vodstvom cara, odbačena je, ali su zato europske nacionalne države, svojevrsne sljednice Rimskog Carstva, stvorile svoja vlastita carstva diljem svijeta.

Svijet je tako postao sve više globaliziran i eurocentričan iako je sama Europa ostala politički fragmentirana. Slijedila je zatim epohalna promjena 1879. Francuskom revolucijom, koja je odredila narod kao nositelja nacionalne suverenosti umjesto monarha. Takva demokratizacija

koncepta suverenosti omogućila je značajno veći pristup puka školstvu i zdravstvu, ali je isto tako uključila narod u vojsku. To je pak dovelo do milijunskih žrtava, od napoleonskih ratova do konačnog kraha eurocentričnog modela u Prvom i Drugom svjetskom ratu.

Taj veliki europski građanski rat u dva dijela (1914. - 1918. i 1939. - 1945.) zapečatio je sudbinu europskih carstava i stvorio novi međunarodni poredak u kojemu se o ratu i miru više nije odlučivalo u Europi, već u SAD-u i SSSR-u. Pritom se 1917. dogodila Oktobarska revolucija, a nakon Prvoga svjetskog rata razvile su se još dvije totalitarne ideologije, fašizam i nacionalsocijalizam, koje su rasizmom te poganskim kultom nacije i države dovele dobar dio Europe do potpunoga moralnog kraha.

U takvoj situaciji Europa, barem onaj zapadni dio koji nije bio pod jarmom komunizma, ponovno je tražila izlaz u vjeri. Dakako, ne u srednjovjekovnoj formi, već u suvremenome konceptu Maritainova kršćanskog humanizma i personalizma, odnosno u isticanju kako je dignitet svake ljudske osobe izvan i iznad jurisdikcije države. Na tim temeljima su poratni lideri poput Adenauera, De Gasperija i Schumana pokrenuli proces europske integracije, ne s namjerom ukidanja nacionalnog suvereniteta, već poticanjem suradnje europskih država s ciljem očuvanja mira, demokracije i ljudskog dostojanstva.

Iako su spomenuti oci Europske unije bili demokršćani, oni su u izgradnji europskog projekta surađivali s liberalima i demokratskim socijalistima. Dakle, današnja EU baštini ne samo izvorni koncept ujedinjenja europskih naroda na temelju zajedničkih judeo-kršćanskih korijena, već i funkcionalističku struju Jeana Monneta, kao i socijalnu misao Altiera Spinellija. Te struje međusobno su konkurirale, ali su se također zajednički suprotstavljale nacionalističkim i revizionističkim pojavama te sovjetskoj komunističkoj prijetnji za vrijeme Hladnog rata.

Pad Berlinskog zida zatim je omogućio proširenje europskoga mirovnog projekta na zemlje bivšega istočnog bloka. Vodeći moto devedesetih godina bila je izgradnja „ujedinjene i slobodne Europe”. U tom epohalnom procesu Europska unija istodobno se proširivala i institucionalno mijenjala, produbljujući integraciju na gospodarskom i političkom planu. Tako je uveden euro kao zajednička valuta, a Schengen je postao dio europske pravne stečevine. Nakon propalog pokušaja donošenja europskog Ustava, EU je pronašla kompromisno rješenje u Lisabonu donošenjem Temelnog ugovora.

Međutim, paradigma „ujedinjene i slobodne Europe” počela je erodirati počekom novog stoljeća. Velika recesija 2008., koja se u globaliziranoj ekonomiji prelila sa SAD-a u Europu, opasno je produbila jaz između razvijenijeg i fiskalno stabilnoga sjevera te prezaduženih članica europskoga juga. Takvoj ozbiljnoj frakturi dodali su se geopolitički potezi Vladimira Putina, koji je okupacijom dijela Gruzije u ljeto 2008. započeo sustavnu implementaciju koncepta „ruskog svijeta”. Destabilizaciji istočnog susjedstva slijedila je potpuna destabilizacija južnog susjedstva, posebice ratom u Siriji, što je pak dodatno potaknulo velike valove migracija prema Europi. Migrantska kriza 2015. otvorila je novu pukotinu u EU, ovoga puta na relaciji zapad - istok. Konačno, odlazak Velike Britanije iz Europske unije 2020. dao je procesu fragmentacije vidljiviji pečat.

Unatoč svim tim fragmentacijskim tendencijama, koje se i danas još osjećaju, Europa je ipak opstala. Štoviše, njezina jedinstvena reakcija na rusku agresiju na Ukrajinu 24. veljače 2022. probudila je sposobnost prepoznavanja važnosti zajedničkih vrijednosti i interesa, pa onda i zajedničkog djelovanja nasuprot ugrozama autoritarnih režima u novoj geopolitičkoj realnosti.

Tako se Hrvatska prvi put u svojoj modernoj povijesti našla kao subjekt, to jest kao neovisna država, u trenutku promjene međunarodnoga poretka. U svim ostalim promjenama, od početka suvremenih međunarodnih odnosa 1648. do pada Berlinskog zida 1989., Hrvatska je bila sastavni dio višenacionalnih državnih tvorevina te uglavnom u perifernom i podređenom položaju.

Proglašenjem neovisnosti 1991., međunarodnim priznanjem 1992. i pobjedom u Domovinskom ratu 1995., Hrvatska je izborila svoj puni međunarodno-pravni i politički subjektivitet. Članstvom u NATO-u i Europskoj uniji, također se geopolitički odredila i usidrila na Zapadu. Međutim, ona je na samoj granici tog Zapada, a povijest nas uči kako funkcija graničara može zemlju marginalizirati, odnosno udaljiti od bogatije jezgre i ostaviti je na siromašnijoj periferiji.

Dok je bila podređena Beču i Budimpešti, dakle bez državne suverenosti, Hrvatska se nije mogla uspješno oduprijeti takvoj graničarskoj i perifernoj ulozi. Danas kao neovisna država to može učiniti, i to na dva načina. Prvi je dubljom integracijom u Europskoj uniji, a to upravo znači ulazak u eurozonu i Schengen. Drugi je pomicanjem granica EU-a prema Bosni i Hercegovini i dalje prema ostatku jugoistoka kontinenta. Ovaj drugi pravac djelovanja u ovom trenutku izgleda prilično zahtjevan, ali ne i nemoguć. Kao što se Njemačka nakon pada Berlinskog zida zalagala za pomicanje granica NATO-a i EU-a prema istoku, i kao što danas to isto čini Poljska u odnosu na Ukrajinu, tako je i Hrvatskoj u interesu izbjeći dugoročnu sudbinu graničara i pomaknuti granice prema jugoistoku.

Situacija na tom prostoru između Republike Hrvatske i Grčke, na žalost, i dalje je opterećena ponajprije remetilačkim konceptom „srpskog svijeta”, kao svojevrstne imitacije onoga ruskog. I zbog toga je Hrvatskoj toliko važno da se ruska agresija na Ukrajinu ne legitimira niti relativizira jer bi to ohrabrilo i osnažilo zagovaratelje „srpskog svijeta” te imalo razarajuće posljedice za stabilnost i potrebnu europeizaciju našega jugoistočnog susjedstva. To bi pak Hrvatsku ostavilo na dugo vrijeme u nezahvalnoj poziciji čuvara granica. Dakako, i takva pozicija bolja je od ostanka izvan EU-a i NATO-a, odnosno na geopolitički trusnome balkanskom prostoru. Međutim, nakon ostvarivanja cilja ulaska u zapadne strukture, Hrvatskoj je strateški interes pomaknuti granice nestabilnosti što dalje od sebe, kako bi se mogla brže i kvalitetnije razvijati kao dio europske jezgre. U ostvarivanju takve strateške pozicije 2022. ostat će zapamćena kao godina kada su se učinili ključni koraci u približavanju k toj jezgri i odmicanju od periferije. Uspješno vođeni procesi ulaska u eurozonu i Schengen u tom pogledu pokazali su zrelost hrvatske države u prepoznavanju promijenjenih geopolitičkih okolnosti i zauzimanju svog mjesta u novome međunarodnom poretku.

SUMMARY

EUROZONE AND SCHENGEN – DEVELOPMENT AND GEOPOLITICAL PERSPECTIVES OF CROATIA IN THE FOURTH DECADE

Ten years after joining the European Union, the Republic of Croatia will deepen its integration into European associations by joining the Eurozone and the Schengen area and will get closer to what we could call the core of the Old Continent. This core includes only 15 countries that are members of the EU, NATO, the Eurozone and Schengen. Therefore, at a time of realignment of relations on the international scene, Croatia's commitment to stronger integration has a geopolitical significance that goes beyond the technical implications of the currency change itself or the abolition of border controls with other EU members. On July 12, 2022, EU made a decision on the admission of Croatia to the Eurozone, and a fixed conversion rate was set at 7.534 *kuna* for one euro. From the first day of 2023, the 1 - euro coin with a marten motif /*kuna* = marten/ will become legal tender in the Republic of Croatia, throughout the European Union and everywhere in the world where the euro is accepted as foreign currency. Just as coins with Croatian motifs will circulate throughout Europe without obstacles, the entrance to Schengen will allow freedom of movement through 26 countries without internal border controls. Interestingly, for the first time in its modern history, Croatia found itself as a subject, that is, as an independent state, at the moment of change in the international order. In all other changes, from the beginning of modern international relations in 1648 to the fall of the Berlin Wall in 1989, Croatia was an integral part of multinational state formations and mostly in a peripheral and subordinate position. With the declaration of independence in 1991, international recognition in 1992 and victory in the Homeland War in 1995, Croatia won its full international legal and political subjectivity. In this respect, the successfully managed processes of entry into the Eurozone and Schengen have shown the maturity of the Croatian state in recognizing the changed geopolitical circumstances and taking its place in the new international order.

RESUMEN

LA EUROZONA Y EL ESPACIO SCHENGEN – PERSPECTIVAS GEOPOLÍTICAS Y DE DESARROLLO DE CROACIA EN LA CUARTA DÉCADA

Luego de diez años del ingreso a la Unión Europea, con la integración a la zona del euro y al espacio Schengen, la República de Croacia profundizará su integración a las asociaciones europeas y se acercará a aquello que podríamos denominar el núcleo del Viejo Continente. Conforman este núcleo quince países miembros de la UE, la OTAN, la zona del euro y el espacio Schengen. Por lo tanto, en momentos de reordenamiento de las relaciones internacionales, el compromiso de Croacia por una integración más fuerte va más allá de las implicaciones técnicas de cambiar la moneda o de abolir los controles fronterizos con otros miembros de la UE. El 12.7.2022 el Consejo de la UE finalmente tomó la decisión sobre la admisión de Croacia en la zona del euro y fijó una tasa de conversión fija de 7,534 kunas por euro. A partir del primer día de 2023, la moneda de un euro con el motivo de la *kuna* (mustela) pasa a ser la forma de pago legal en la República de Croacia, en toda la Unión Europea y en todos los lugares del mundo donde se acepta el euro como moneda extranjera.

Así como las monedas con motivos croatas circularán por toda Europa sin obstáculo alguno, de la misma manera el ingreso al espacio Schengen permitirá el libre tránsito a través de veintiséis países, sin controles fronterizos internos. Lo que es interesante es que Croacia, por primera vez en su historia moderna, se ha encontrado como sujeto, es decir, como un estado independiente, en momentos de cambios en el orden internacional. En todos los demás cambios, desde comienzos de las relaciones internacionales contemporáneas en 1648 hasta la caída del Muro de Berlín en 1989, Croacia fue parte constitutiva de formaciones estatales multinacionales y estuvo ubicada principalmente en una posición periférica y subordinada. Con la declaración de la Independencia en 1991, el reconocimiento internacional en 1992 y la victoria en la Guerra por la Independencia en 1995, Croacia defendió su plena subjetividad legal y política a nivel internacional.

DEMOGRAFSKA SLIKA LIJEPE NAŠE U SVJETLU NOVOGA POPIISA STANOVNIŠTVA

Prema popisnim rezultatima u Hrvatskoj je na dan 31. VIII. 2021. živjelo 3 871 833 stanovnika ili 9,6 % manje nego 2011. kada je popisano 4 284 889 stanovnika. Tako nizak broj stanovnika Hrvatska je zadnji put imala između 1948. i 1953. dok u odnosu na 1991., kada je zabilježen najveći broj stanovnika, smanjenje iznosi više od 900 000 ili 19,1 %. No, popisni podatci nisu sasvim metodološki usporedivi, napominje demograf dr. sc. Nenad Pokos iz zagrebačkog Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar, čiji rad donosi pouzdane prikaze kretanja broja stanovnika Hrvatske od 1900. do 2021. Zanimljiv je i prikaz kretanja broja stanovnika po županijama posljednjeg desetljeća. Najveći relativni pad broja stanovnika zabilježila je Vukovarsko-srijemska županija (-20,3 %), a slijede Sisačko-moslavačka (-19,0 %), Požeško-slavonska i Brodsko-posavska (obje -17,9 %), Virovitičko-podravska (-17,1 %), Ličko-senjska (-16,1 %) te Osječko-baranjska županija (-15,4 %). Indikativno je da se prema brojčanom smanjenju ističu sve istočnohrvatske županije, što u ranijim desetljećima nije bio slučaj.

UHrvatskoj je 2021. proveden sedamnaesti moderni popis stanovništva, a treći u neovisnoj Hrvatskoj. Prema konačnim popisnim rezultatima u Hrvatskoj je na dan 31. kolovoza 2021. živjelo 3 871 833 stanovnika ili 9,6 % manje nego 2011. kada je popisano 4 284 889 stanovnika. Bitno je napomenuti da se u odnosu na prethodnih šest popisa (od 1961. do 2011.) promijenio datum na koji su morali biti svedeni popisni podatci. Naime, zbog epidemiološke situacije s bolesti COVID-19 došlo je do odgode popisa te je za referentni trenutak određen 31. kolovoza umjesto ranije predviđenog 31. ožujka. Tako nizak broj stanovnika Hrvatska je posljednji put imala između 1948. i 1953. dok u odnosu na 1991., kada je zabilježen najveći broj stanovnika, smanjenje iznosi više od 900 000 ili 19,1 % (tablica 1). Ovdje treba napomenuti kako popisni podatci nisu sasvim metodološki usporedivi jer su 1971., 1981. i 1991. u ukupno stanovništvo uključeni i stanovnici s prebivalištem u Hrvatskoj, ali boravištem u inozemstvu. Izdvoje li se ti stanovnici, u Hrvatskoj je 1991. živjelo 4 499 049, a 1981. godine 4 391 139 stanovnika. I ukupan broj stanovnika 2001. uključuje 160 000 stanovnika koji su iz Hrvatske bili odsutni godinu i duže, a koji su prema objašnjenju Državnog zavoda za statistiku „imali tijesnu gospodarsku, prometnu i učestalu vezu s kućanstvom i obitelji u RH (češći ili rjeđi posjeti, uzdržavanje članova obitelji itd.)“. Dakle, prema tome su u ukupan broj stanovnika mogli biti uključeni i stanovnici koji su tek nekoliko puta godišnje došli u Hrvatsku, što nije bilo u skladu s međunarodnim popisnim preporukama. Posljednja tri popisa mogla su u ukupan broj uključiti stanovnike koji su se iselili u inozemstvo do godinu dana prije popisa, a 2021. je dopuštena i mogućnost da u ukupan broj stanovnika uđu i stanovnici koji žive u inozemstvu, ali

se vraćaju u Hrvatsku jedanput tjedno. Iz toga proizlazi da je i broj od 3 871 883 zasigurno veći od broja stanovnika koji je na referentni datum (31. kolovoza 2021.) stvarno živio u Hrvatskoj. Osim toga, u taj broj i dalje su uključeni i stanovnici koji godinama žive u inozemstvu, a rijetko dolaze u Hrvatsku, no kontrolni mehanizam za „otkrivanje“ koliko je takvih stanovnika gotovo da ne postoji unatoč obećanjima iz DZS-a da će se podaci uparivati s drugim bazama ili registrima.

Tablica 1. Kretanje broja stanovnika Hrvatske 1900. - 2021.

Godina	Broj stanovnika	1900. = 100	Lančani indeks
1900.	3 161 456	100	-
1910.	3 460 584	109,5	109,5
1921.	3 443 375	108,9	99,5
1931.	3 785 455	119,7	109,9
1948.	3 779 858	119,6	99,9
1953.	3 936 022	124,5	104,1
1961.	4 159 696	131,6	105,7
1971.	4 426 221	140,0	106,4
1981.	4 601 469	145,5	104,0
1991.	4 784 265	151,3	104,0
2001.	4 437 460	140,4	92,8
2011.	4 284 889	135,5	96,6
2021.	3 871 883	122,5	90,4

Zvor: Gelo, J., Akrap, A. i Čipin, I. Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske (bilanca 20. stoljeća). Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Zagreb 2005. Rezultati popisa stanovništva 2001., 2011. i 2021., www.dzs.hr

Smanjenje broja stanovnika između 2011. i 2021. znatno je veće od projekcija stručnjaka UN-a i Eurostata, koji su koristeći se procjenama DZS-a za ranije godine predviđali da ćemo na taj broj stanovnika pasti tek početkom idućeg desetljeća. Naime, procjena DZS-a govorila je kako u Hrvatskoj sredinom 2020. još uvijek živi više od četiri milijuna stanovnika, odnosno njih 4,048 milijuna. Do tako pogrešne procjene došlo je zbog toga jer su osim prirodne promjene u obzir uzimani samo službeni podatci o doseljenima i odseljenima premda je općepoznato kako oni nisu precizni.

Razmatrajući međupopisnu promjenu između 2011. i 2021. vidljivo je i kako niti jedna županija nije zabilježila porast broja stanovnika (tablica 2). Relativno najmanje smanjenje imali su Grad Zagreb (-2,9 %), Zagrebačka županija (-5,5 %) te neke primorske županije kao Dubrovačko-neretvanska (-5,7 %), Zadarska (-6 %) i Istarska županija (-6,2 %). Za Grad Zagreb to je i razumljivo jer kao gospodarski najrazvijenije područje ima najveću ponudu radnih mjesta i samim time privlači mlade stanovništvo iz ostalih dijelova Hrvatske ili iz inozemstva. Upravo zbog blizine Zagreba relativno malo smanjenje ima i Zagrebačka županija. U navedenim primorskim

Tablica 2. Broj stanovnika po županijama 2011. - 2021.

	Broj stanovnika		Indeks promjene
	2011.	2021.	2021./2011.
Županija	2011.	2021.	2021./2011.
Zagrebačka	317 606	299 985	94,5
Krapinsko-zagorska	132 892	120 702	90,8
Sisačko-moslavačka	172 439	139 603	81,0
Karlovačka	128 899	112 195	87,0
Varaždinska	175 951	159 487	90,6
Koprivničko-bjelovarska	115 584	101 221	87,6
Bjelovarsko-bilogorska	119 764	101 879	85,1
Primorsko-goranska	296 195	265 419	89,6
Ličko-senjska	50 927	42 748	83,9
Virovitičko-podravska	84 836	70 368	82,9
Požeško-slavonska	78 034	64 084	82,1
Brodsko-posavska	158 575	130 267	82,1
Zadarska	170 017	159 766	94,0
Osječko-baranjska	305 032	258 026	84,6
Šibensko-kninska	109 375	96 381	88,1
Vukovarsko-srijemska	179 521	143 113	79,7
Splitsko-dalmatinska	454 798	423 407	93,1
Istarska	208 055	195 237	93,8
Dubrovačko-neretvanska	122 568	115 564	94,3
Međimurska	113 804	105 250	92,5
Grad Zagreb	790 017	767 131	97,1
UKUPNO	4 284 889	3 871 833	90,4

Izvor: Konačni rezultati popisa stanovništva 2021.

https://dzs.gov.hr/UserDocsImages/Press%20Corner/Prezentacije/Popis%202021._kona%C4%8Dni%20rezultati.pdf

županijama do značajnijeg smanjenja broj stanovnika nije došlo zbog njihove razvijenosti ponajprije u turističkom sektoru koji također nudi mnoga radna mjesta. Osim toga, sve primorske županije u svojim priobalnim ili otočnim naseljima privlače strane državljane koji kupnjom nekretnina često postaju i stalni stanovnici tih naselja. Također su u takvim naseljima česti slučajevi da se vlasnici apartmana ili kuća za odmor popisuju kao stalni stanovnici premda veći dio godine žive negdje drugdje. Glavni razlog za to je izbjegavanje plaćanja poreza na nekretnine ili korištenje nekih beneficija (npr. otočne iskaznice za povlaštenu prijevoz brodskim linijama) iako se podatci dobiveni u popisu stanovništva mogu koristiti samo za statističke svrhe.

Najveći relativni pad broja stanovnika zabilježila je Vukovarsko-srijemska županija (-20,3 %), a slijede Sisačko-moslavačka (-19,0 %), Požeško-slavonska i Brodsko-posavska (obje -17,9 %), Virovitičko-podravska (-17,1 %), Ličko-senjska (-16,1 %) te Osječko-baranjska županija (-15,4 %).

Indikativno je da se prema brojčanom smanjenju ističu sve istočnohrvatske županije, što u ranijim desetljećima nije bio slučaj, a na te županije naslanja se i Sisačko-moslavačka županija. Ova posljednja, osim što je teško pogođena ratom, ekonomski je devastirana i loše prometno povezana, doživjela je i razoran potres krajem 2020. Županijsko središte Sisak postao je simbol propadanja hrvatske industrije jer neka od gradskih poduzeća nisu preživjela tranziciju, a neka rade sa znatno smanjenim brojem radnika (Željezara Sisak, Rafinerija nafte Sisak, HEP – Termoelektrana, Segestica, Dunavski Lloyd, Radonja tj. Herbos itd.).

Uspoređujući promjenu broja stanovnika između 2011. i 2021. u 556 gradova i općina, proizlazi da je samo četrdesetak gradova i općina ili nešto više od osam posto jedinica zabilježilo porast broja stanovnika. Većina gradova i općina s porastom broja stanovnika nalazi se u prstenu triju najvećih gradova, kao što su npr. Dugo Selo, Sveta Nedelja, Stupnik, Solin, Dugopolje, Klis, Podstrana, Viškovo, Kostrena ili Omišalj. Ostale administrativno-teritorijalne jedinice s porastom broja stanovnika nalaze se u priobalju ili na otocima (npr. Šolta, Supetar, Krk, Vir, Sali, Pašman), ali je vjerodostojnost podataka za neke od tih jedinica upitna. Naime, već je navedeno kako se određeni broj stanovnika popisuje u mjestima gdje posjeduju kuće za odmor ili apartmane premda u tim naseljima žive tek manji dio godine.

Prirodno kretanje

U ukupnom smanjenju broja stanovnika od 413 006 osoba prirodni pad sudjelovao je sa 157 775 stanovnika jer je između dvaju popisa (od 1. travnja 2011. do 31. kolovoza 2021) bilo toliko više umrlih nego živorođenih. Ti su podaci znatno pouzdaniji od migracijske statistike premda u vrijeme pisanja ovog rada podaci o prirodnom kretanju za prvih osam mjeseci 2021. još nisu službeni. Stoga se razlika od 255 231 stanovnika do ukupno iskazanog smanjenja može pripisati negativnoj migracijskoj bilanci.

Također je izrazito nepovoljno što između dvaju posljednjih popisa sve županije bilježe prirodni pad, a posljednja koja je imala pozitivan prirodni prirast bila je Međimurska županija, i to već relativno daleke 2016. Razmatrajući podatke u gradovima i općinama između 2011. i 2020. vidljivo je da su pozitivnu prirodnu promjenu imala samo 42 grada i općina od ukupno 556 administrativno-teritorijalnih jedinica, što čini tek 7,6 % njihova broja. I ovdje je riječ uglavnom o jedinicama u blizini najvećih gradova ili u priobalju dok su npr. u pet istočnohrvatskih županija više živorođenih od umrlih imale samo općine Voćin i Vođinci. U općini Voćin to se dogodilo zbog toga što su se na taj prostor sredinom 90-ih godina prošlog stoljeća doselili Hrvati s Kosova, uglavnom mlađe dobi s tradicionalno višim stopama fertiliteta. Slično se javlja i u susjednoj općini Đulovac, ali koja pripada Bjelovarsko-bilogorskoj županiji. Treba spomenuti kako i nekoliko međimurskih općina (Orehovica, Pribislavec itd.), kao i nedaleka općina Petrijanec u Varaždinskoj županiji također bilježe pozitivni prirodni prirast, a za to je glavni razlog relativno velik udio stanovnika romske narodnosti koji također imaju iznadprosječno više djece u obitelji.

Iseljavanje iz Hrvatske

Kako je ranije navedeno, u prethodnome međupopisnom razdoblju znatno veći udio u smanjenju broja stanovnika ima negativna migracijska bilanca od prirodnog pada. Međutim, točni brojevi odseljenih i doseljenih nisu poznati jer mnogi odseljeni u inozemstvo ne odjavljuju prebivalište u MUP-u, a te podatke kasnije koristi odnosno objavljuje DZS. Nasuprot tomu, stalni stanovnici nekih drugih zemalja fiktivno se prijavljuju u Hrvatskoj kako bi koristili beneficije kao što su biračko pravo, zdravstveno osiguranje, dječji doplatci itd. Službeni podatci DZS-a između 1. siječnja 2011. i 31. prosinca 2021. bilježe 329 268 odseljenih te 212 834 doseljenih, što čini negativnu migracijsku bilancu od 116 434 stanovnika. Premda je navedeno kako se prošlo međupopisno razdoblje računa od 1. travnja 2011. do 1. rujna 2021., tj. ne poklapa se s podacima o migracijama koji se iskazuju samo na godišnjoj razini, svima je jasno kako je u stvarnosti negativna migracijska bilanca znatno veća, tj. ako pogledamo razliku između ukupne i prirodne promjene u posljednja dva popisa, bilježimo čak 255 231 više iseljenih nego doseljenih.

U tablici 3 prikazan je broj odseljenih stanovnika u inozemstvo između 2011. i 2021. prema službenim podacima DZS-a. Do 2013. taj broj je relativno nizak da bi nakon toga počeo znatnije rasti, a što se poklapa s ulaskom Hrvatske u članstvo Europske unije. Tako je već 2014. broj odseljenih 64,2 % veći nego 2011., 2016. veći je 186,9 % u odnosu na početnu promatranu godinu, a 2017. zabilježen je najveći broj odseljenih od čak 47 352 stanovnika ili 272,9 % više nego 2011. Dok je do 2017. broj odseljenih rastao, nakon toga vidljiv je padajući trend, ali s oscilacijama. Tako se već 2018. odelilo 16,6 % manje stanovnika nego godinu ranije, a 2020. njih 15,2 % manje nego 2019. U 2020. do smanjenja broja odseljenih došlo je ponajprije zbog proglašenja pandemije i zatvaranja granica mnogih država za strane državljane, odnosno radnike. Popuštanjem epidemioloških mjera već 2021. dolazi do ponovnog porasta broja odseljenih za 18,7 %. Još jednom potrebno je napomenuti kako prikazani podatci ne ocrtavaju pravo stanje jer mnogi odseljeni stanovnici ne odjavljuju svoje bivše hrvatsko prebivalište ili to odluče napraviti tek koju godinu poslije odseljenja. U nedostatku preciznih podataka hrvatske statistike o odseljenima, znatno su pouzdaniji podatci stranih statistika premda neke države ne evidentiraju broj doseljenih stanovnika iz Hrvatske nego broj doseljenih hrvatskih državljana među kojima se mogu nalaziti i stanovnici Bosne i Hercegovine ili neke druge države. Bez obzira na to je li riječ o hrvatskim podacima ili evidenciji stranih statistika, u posljednjem desetljeću uvjerljivo najviše stanovnika iselilo se u Njemačku, a slijede Austrija, Irska, Švicarska, Švedska itd. Problem se pojavljuje i pri kvantifikaciji iseljenih u Bosnu i Hercegovinu te Srbiju jer posljednjih godina mnogi stanovnici nisu se stvarno iselili u te zemlje nego su izbrisani iz baze prebivališta zbog toga što više ne žive u Hrvatskoj. Naime, dio tih osoba u Hrvatskoj imao je (neki imaju i dalje) samo fiktivno prijavljeno prebivalište zbog nekih beneficija kao što su dobivanje roditeljske naknade, dječjeg doplatka, biračkog prava ili prava na korištenje gradskih ili državnih stanova.

U tablici 4 vidljiv je broj iseljenih u inozemstvo između 2011. i 2021. u županijama prema službenim podacima DZS-a. Stopa iseljavanja predstavlja broj iseljenih u odnosu na broj

Tablica 3. Broj stanovnika odseljenih iz Hrvatske 2011. - 2021. prema podacima DZS-a

Godina	Broj odseljenih	Bazni indeks 2011. = 100	Lančani indeks
2011.	12 699	100	-
2012.	12 877	101,4	101,4
2013.	15 262	120,2	118,5
2014.	20 858	164,2	136,7
2015.	29 651	233,5	142,2
2016.	36 436	286,9	122,9
2017.	47 352	372,9	130,0
2018.	39 515	311,2	83,4
2019.	40 148	316,2	101,6
2020.	34 046	268,1	84,8
2021.	40 424	318,3	118,7
UKUPNO	329 268	-	-

Izvor: Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2011. Priopćenje 7.1.2, DZS, 2012. <https://web.dzs.hr/arhiva.htm>
Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2021. Priopćenje STAN-2022-2-1, DZS, 2022. <https://podaci.dzs.hr/hr/arhiva/stanovnistvo/migracija-stanovnistva-republike-hrvatske/>

stanovnika 2011. iz čega proizlazi da se relativno najviše stanovnika u inozemstvo iselilo iz Vukovarsko-srijemske županije (128,7 na tisuću stanovnika). Nakon toga prema intenzitetu iseljavanja slijede Požeško-slavonska (118,6), Sisačko-moslavačka (113,4) te Brodsko-posavska županija (107,2), iz čega postaje jasnije zašto su te županije najviše smanjile i ukupan broj stanovnika. Akrap ističe da je značajnije iseljavanje iz istočne Hrvatske u prošlom desetljeću u čvrstoj vezi s udjelom poljoprivrede u gospodarstvu tih županija jer se iseljavalo stanovništvo koje je napuštalo tu djelatnost, a nije se moglo zaposliti u drugim djelatnostima.¹ Kao temeljni problem autor ističe što mali i srednji gradovi nisu mogli zadržati glavninu deagrariziranog stanovništva iz svojih gravitacijskih zona. Na drugome mjestu isti autor navodi da Slavonija od 60-ih godina prošlog stoljeća gubi populacijsku dinamiku jer migrante više ne privlači plodna zemlja, a u slavonskim gradovima dominantna prehrambena industrija niske je tehnološke razine i ne inicira razvoj.²

Najmanju stopu odseljenih zabilježila je Krapinsko-zagorska županija (39,1), ali pri interpretaciji tih podataka treba biti pažljiv jer mnogi stanovnici te županije odlaze raditi u Sloveniju, Austriju ili Njemačku, no često ne objavljuju prebivalište jer uglavnom redovito dolaze kući, vrlo često i

¹ Akrap, A. (2018.). Depopulacijske tendencije u Slavoniji, u: *Kamo ide istočna Hrvatska? Demografsko stanje, prognoze i traženje izlaska iz krize Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema*, ur. Šanjek, F., Aračić, P. i Čurić, M., Zagreb-Đakovo, HAZU, str. 39-73.

² Akrap, A. (2014.). Promjene broja i prostornog razmještaja stanovništva Hrvatske i županija 1961. - 2011., u: *Migracije i razvoj Hrvatske. Podloga za hrvatsku migracijsku strategiju*, ur. Puljiz, V., Tica, J. i Vidović, D., Zagreb, Hrvatska gospodarska komora, str. 22-67.

svakog vikenda.³ Slično vrijedi i za Varaždinsku županiju koja sa stopom od 53,5 zauzima treće mjesto prema najmanjem udjelu iseljenih, odmah nakon Koprivničko-križevačke županije (47,7).

Tablica 4. Broj odseljenih iz Hrvatske 2011. - 2021. po županijama

Županija	Broj stanovnika 2011.	Broj odseljenih 2011. - 2021.	Stopa iseljavanja
Zagrebačka	317 606	23 089	72,7
Krapinsko-zagorska	132 892	5 200	39,1
Sisačko-moslavačka	172 439	19 554	113,4
Karlovačka	128 899	10 240	79,4
Varaždinska	175 951	9 420	53,5
Koprivničko-križevačka	115 584	5 514	47,7
Bjelovarsko-bilogorska	119 764	7 363	61,5
Primorsko-goranska	296 195	23 418	79,1
Ličko-senjska	50 927	4 991	98,0
Virovitičko-podravska	84 836	7 479	88,2
Požeško-slavonska	78 034	9 252	118,6
Brodsko-posavska	158 575	17 006	107,2
Zadarska	170 017	14 088	82,9
Osječko-baranjska	305 032	25 763	84,5
Šibensko-kninska	109 375	11 302	103,3
Vukovarsko-srijemska	179 521	23 109	128,7
Splitsko-dalmatinska	454 798	25 895	56,9
Istarska	208 055	17 282	83,1
Dubrovačko-neretvanska	122 568	8 633	70,4
Međimurska	113 804	7 598	66,8
Grad Zagreb	790 017	53 072	67,2
UKUPNO	4 284 889	329 268	76,8

Izvor: Stanovništvo - pregled po županijama, Tab. 7.4.2. Doseljeno i odseljeno stanovništvo, www.dzs.hr

Među gradovima i općinama više odseljenih stanovnika u inozemstvo nego što ih se doselilo u Hrvatsku u razdoblju 2011. - 2020. bilježi čak 432 od 556 teritorijalnih jedinica ili 77,7 % ukupnog broja. Prema relativnom broju odseljenih u inozemstvo prednjače općine u kojima su Srbi činili znatan udio stanovništva pa je tako iz Općine Civljane stopa iseljenih iznosila čak 40,2, što znači da je broj stanovnika ovisio samo o odseljenima smanjenje bi iznosilo oko 40 %,

³ Pokos, N. (2021.). Demografski aspekti suvremenog iseljavanja iz Hrvatske, u: *Suvremene migracije u Republici Hrvatskoj. Uzroci, posljedice i aktualni trendovi*, ur. Žanić, M., Živić, D., Špoljar Vržina, S. i Miletić, G.-M., Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, str. 11-32.

ali je u konačnici to ipak bilo -28,5 %. Nakon toga slijede općine Ervenik (stopa iseljenih 34,1), Gračac (31,2), Biskupija (30,1), Donji Lapac (27,8 %) itd. U velikom broju slučajeva nije riječ o stvarno iseljenim stanovnicima iz tih općina, već o brisanju iz evidencije fiktivnih stanovnika koji zapravo nisu živjeli u Hrvatskoj, nego su ovdje bili prijavljeni zbog navedenih razloga. Od jedinica u kojima nije živio značajniji broj Srba ističu se neke istočnohrvatske općine kao Štitar (stopa iseljavanja 20,7), Gunja (20,4), Dragalić (19,3) itd.

Proces starenja

Starenje stanovništva posljednji je globalni depopulacijski proces koji je već dugi niz godina prisutan u Hrvatskoj. Stanovništvo Hrvatske počelo je starjeti tijekom 1970-ih prošlog stoljeća, a najprije je počelo u ruralnim prostorima koji su zaostajali u ekonomskom razvoju, a uvelike je uzrokovano emigracijom stanovništva u reproduktivnoj dobi. Tijekom 80-ih i 90-ih godina prošlog stoljeća dolazi do znatnog napredovanja procesa starenja stanovništva, dok je posljednjim popisom 2021. prosječna životna dob stanovništva Hrvatske iznosila čak 44,3 godina po čemu Hrvatska spada u red europskih zemalja s najvećom ostarjelošću populacije. To potvrđuje i vrijednost indeksa starenja koja je za Hrvatsku u cjelini iznosila 156,2, odnosno na 100 mladih do 19. godine života dolazilo je 156,2 starih 60 i više godina. Dakle, u Hrvatskoj je 2011. bilo osjetno više starih nego mladih stanovnika, a znakovita je za razumijevanje stanja i procesa u sastavu stanovništva prema dobi i usporedba dječje baze (0 - 4 godina starosti) i osoba starih 75 i više godina. Još 2001. te su dobne skupine bile brojčano gotovo izjednačene, a 2021. starih 75 i više godina bilo je dvostruko više (105,6 %) nego djece u najmlađoj dobi.

Zbog produbljanja prirodnog pada stanovništva, iseljavanja, produljenja očekivanoga životnog vijeka, iz godine u godinu dolazi do smanjenja udjela mladog i radno aktivnog stanovništva te intenziviranja procesa starenja. Zbog takve promjene demografske slike Hrvatska će se uskoro suočiti s ekonomskim, socijalnim i financijskim teškoćama jer sve manje stanovnika uplaćuje za mirovinski i zdravstveni sustav. Na taj način u pitanje će doći funkcioniranje gospodarskog sustava, što može rezultirati smanjenjem socijalnih davanja, odnosno nižim mirovinama, ukidanjem besplatnog zdravstva, školstva itd.

SUMMARY

DEMOGRAPHICS OF OUR HOMELAND IN THE LIGHT OF THE NEW POPULATION CENSUS

In 2021, the 17th modern population census was conducted in Croatia, and the third in order for the independent Croatia. According to the final census results, 3,871,833 inhabitants lived in Croatia on August 31, 2021, or 9.6% less than in 2011, when 4,284,889 inhabitants were counted. It is important to note that compared to the previous six censuses (from 1961 to 2011), the date on which census data had to be summarised has changed. Due to the epidemiological situation with the COVID-19 disease, the census was postponed, and the aforementioned moment was set on August 31 instead of March 31. The last time Croatia had such a low number of inhabitants was between 1948 and 1953, in comparison to 1991, when the largest number of inhabitants was recorded. The decrease amounts to more than 900,000 or 19.1%. It should be noted here that the census data are not completely methodologically comparable, assesses prof. Nenad Pokos, Ph.D., an academic advisor. Ivo Pilar Institute of Social Sciences. The article also provides reliable tabular representations of the population of Croatia in 1900 - 2021 and the number of inhabitants by county in 2011 - 2021. The largest relative decrease in the number of inhabitants was recorded by Vukovar-Srijem County (-20.3%), followed by Sisak-Moslavina (-19.0%), Požega-Slavonia and Brod-Posavina (both -17.9 %), Virovitica-Podravina County (-17.1 %), Lika-Senj County (-16.1 %) and Osijek-Baranja County (-15.4 %). It is indicative that according to the numerical decrease, all eastern Croatian counties stand out, which was not the case in earlier decades. The article also contains a separate tabular representation with the number of residents who moved out of Croatia in the period of 2011 - 2021 according to the data of the CBS, and from which it also follows that relatively the largest number of residents moved abroad from the Vukovar-Srijem County. In conclusion, among cities and municipalities, more residents moved abroad than moved to Croatia in the period of 2011 - 2020, as many as 432 out of 556 territorial units of the Republic of Croatia recorded.

RESUMEN

EL ESTADO DEMOGRÁFICO DE NUESTRO PAÍS A LA LUZ DEL NUEVO CENSO DE POBLACIÓN

En 2001, Croacia llevó a cabo el 17° Censo de Población, y el tercero desde su independencia. Según los resultados finales, al día 31 de agosto de 2021 Croacia cuenta con 3.871.833 habitantes, un 9,6% menos que en 2011, cuando se habían censado 4.284.889 habitantes. Es importante señalar que, en relación con los seis censos anteriores (desde 1961 hasta 2011), hubo cambios en la fecha a la que debían atenerse los datos censados. Es decir, debido a la situación epidemiológica a causa del COVID-19, el censo debió ser pospuesto, fijándose el 31 de agosto como fecha de referencia en lugar del 31 de marzo previsto. La última vez que Croacia tuvo una cantidad tan baja de habitantes se registró entre 1948 y 1953 mientras que, en relación con 1991, año en el que se registró la mayor cantidad de habitantes, la disminución es de más de 900.000, o un 19,1%. Cabe destacar que los datos del censo no son completamente comparables metodológicamente, sostiene el prof. dr. Nenad Pokos, asesor científico del Instituto de Ciencias Sociales Ivo Pilar. Además, el artículo proporciona representaciones tabulares fiables sobre los movimientos en la cantidad de población de Croacia entre 1900 y 2021, y la cantidad de habitantes por condado entre 2011 y 2021. La mayor cantidad relativa en cuanto a la disminución de la población fue registrada en el condado de Vukovar-Srijem (-20,3 %), le siguen el condado de Sisak-Moslavina (-19,0 %), los condados de Požega-Slavonija y Brod-Posavina (ambos con un -17,9 %), el condado de Lika-Senj (-16,1 %) y el condado de Osijek-Baranja (-15,4 %). Es indicativo que, según la reducción numérica, se destacan todos los condados del este de Croacia, lo que no había sido el caso en décadas anteriores. El artículo contiene asimismo una representación tabular separada con la cantidad de habitantes que se mudaron fuera de Croacia entre 2011 y 2021 según datos del Instituto Nacional de Estadísticas, de lo cual también se deduce que, relativamente, el mayor número de ciudadanos se mudó al extranjero desde el condado de Vukovar-Srijem. En conclusión, 432 unidades territoriales, de un total de 556 en la República de Croacia, registran más cantidad de habitantes que emigraron que los que inmigraron en el periodo entre 2011 y 2020.

ODJECI KULTURNIH POSTIGNUĆA NAŠIH UMJETNIKA

Jedan od najznačajnijih kulturnih događaja u Hrvatskoj u 2022. godini svakako je dovršenje obnove Kneževe i Providurove palače u Zadru, urbanističkog kompleksa koji se ubraja među monumentalne povijesne cjeline Mediterana. Taj jedinstveni kompleks obnovom je postao reprezentativni galerijski i glazbeno - scenski prostor. Obnova je izvršena prema projektu Ive Letilović i Igora Pedišića, čije je arhitektonsko rješenje osvojilo važna priznanja, uključujući državnu Nagradu „Vladimir Nazor“. U filmskom smislu netom minulu godinu nedvojbeno je obilježio film „Murina“ Antonete Alamat Kusijanović, koji je već prikazan na više od 60 festivala, osvojivši mnoštvo nagrada. Spomenuta redateljica Alamat Kusijanović, nadalje, već neko vrijeme surađuje s dramatičarem Ivorom Martinićem na filmskom projektu čija je fabula fokusirana na izazove naše suvremene migrantkinje u New Yorku. A baš Ivor Martinić, koji trenutačno živi u Barceloni, jedan je od naših zapaženijih suvremenih umjetnika u inozemstvu. Samo u Latinskoj Americi taj je Bračanin imao čak 20 premijera i to u Argentini, Brazilu i Urugvaju, dok književnik i filmski kritičar iz Splita Jurica Pavičić osvaja čitateljsku publiku diljem zapadne Europe.

Iu 2022. godini hrvatska kultura dokazala je iznimnu žilavost. Nakon što su koronska ograničenja gotovo u potpunosti nestala, umjetnici su se konačno u punom broju vratili u kazališta i koncertne dvorane, u galerije i muzeje, na festivale i sajmove knjiga, u filmske dvorane..., a ako hoćete, i na ulice i trgove hrvatskih gradova i naselja. Istina, zbog potresa iz 2020. godine, dio važne, napose muzejske i sakralne kulturne infrastrukture i to napose u Zagrebu i u Sisačko-moslavačkoj županiji, još je izvan pogona. Ali, obnova, pa i preoblikovanje pojedinih institucija (poput Hrvatskoga povijesnog muzeja ili zagrebačkoga Hrvatskoga prirodoslovnog muzeja), počela je pa će te ustanove nakon završetka obnove biti novi kapitalni objekti hrvatske kulture i umjetnosti.

Jedan od najznačajnijih kulturnih događaja u Hrvatskoj u 2022. godini svakako je dovršenje obnove Kneževe i Providurove palače u Zadru, svojedobno glavnome dalmatinskom gradu i jednom od najljepših gradova i povijesnih cjelina Mediterana. Jedinstven je to i više nego atraktivan kompleks građevina u samome središtu Zadra koji je zaštićen kao nacionalno kulturno dobro. Objekt je danas znan kao II Palače i trenutno ima sedam tisuća četvornih metara prekrasno uređenoga višenamjenskog prostora s tridesetak dvorana koje su raspoređene oko unutarnjih i vanjskih atrija. Iako je cjelovit projekt predviđao i treću fazu uređenja palača, ta je faza prepuštena (za sada neizvjesnoj) budućnosti.

Obnova Kneževe palače koja ima povijest dugu osam stoljeća (gradska palača za sastanke gradskog vijeća izgrađena je drugoj polovici 13. stoljeća, a kasnije je nekoliko puta dograđivana)

Glumica Gracija Filipović, rođena Dubrovčanka i zagrebačka studentica, osvojila je nagradu za najbolju glumačku nadu (Breakthrough Performer) za ulogu u nagrađivanom filmu Antonete Alamat Kusijanović, „Murina”. Foto: ustupljena fotografija / Hina.

provedena je prema projektu Ive Letilović i Igora Pedišića od 2014. do 2016. godine. Arhitektonsko rješenje koje je sačuvalo autentičnu jezgru stare zgrade dobilo je i prestižnu strukovnu Nagradu „Bernardo Bernardi“. Nakon Kneževe, na red je došla obnova Providurove palače koja je upola mlađa od Kneževe. Izgrađena je za potrebe generalnoga providura i središnju administraciju Republike Venecije u Dalmaciji. Glavni dio zgrade završen je 1607. godine, a Zadar je time dobio dostojanstvenu palaču s monumentalnim ulaznim portalom. I obnovu Providurove palače također su osmislili Iva Letilović i Ivo Pedišić (za što su nagrađeni godišnjom državnom Nagradom „Vladimir Nazor“), a grad Zadar je kao nositelj projekta svečano otvorio II Palače u travnju 2022. godine što, na žalost, nije dobilo odjek u javnosti kakav zaslužuje.

U ovome izložbeno-muzejskom i koncertnom kompleksu koji već sada ima brojne korisnike posebnu atrakciju čini izložba Šest salonskih priča s više nego akraktivnim izloščima koji svjedoče i o zadarskoj povijesti, ali i o povijesti Dalmacije i Hrvatske. Zadarski kompleks u 2022. godini u svojim razgranatim prostorima ugostio je i sjajnu retrospektivnu izložbu domaćega, silno maštovitoga i radišnoga zadarskog umjetnika Ratka Petrića, autorice Nataše Ivančević. U planu je i da zadarski kompleks bude i alternativni prostor za višegodišnje izlaganje prebogatog fundusa Nacionalnog muzeja moderne umjetnosti iz Zagreba čija će zagrebačka zgrada u temeljitu obnovu nakon devastacije u potresu.

Godinu 2022. u filmskom smislu svakako je obilježio i zanimljivi film „Murina“ Antonete Alamat Kusijanović. Riječ je o njezinu dugometražnom prvijencu, a važno je reći da je film 2021. godine nagrađen Zlatnom kamerom na filmskom festivalu u Cannesu. Riječ je o nagradi koja se dodjeljuje najboljem debitantskom filmu u sklopu svih festivalskih programa. Ta nagrada filmu je osigurala i redovitu distribuciju u francuskim kinima gdje je film vidjelo više od 50.000 gledatelja. Dogovorena su i prikazivanja fima u kinima SAD-a, Velike Britanije, Meksika, Španjolske, Njemačke, Irske, Portugala, Novog Zelanda, Australije, Češke, Švedske...

Ovaj eterični i erotični film prikazan je do sada i na više od šezdeset festivala na kojima je osvojio više od dvadesetak nagrada. Među njima je i nagrada za najbolji film u Hamptonu u SAD-u te nagrada „Femme Du Cinéma“ u Les Arcsu u Francuskoj. Redateljica je dobila i godišnju državnu Nagradu „Vladimir Nazor“. Scenarij za ovaj prelijepo snimljen film (kornatske lokacije i te kaku su pripomogle fotografiji) uz Antonetu Alamat Kusijanović supotpisuje Frank Graziano, producenti filma su Danijel Pek (novi umjetnički ravnatelj filmskog festivala u Puli) iz Antitalenta i Rodrigo Teixeira iz RT Features, a koproducenti Zdenka Gold („Spiritus Movens“), Joško Rutar (SPOK Films) i Miha Černeck (Stragara). Mlada dubrovačka glumica Gracija Filipović u veljači je osvojila i Shooting Stars priznanje na berlinskome filmskom festivalu, a nominirana je i za najbolju glumačku nadu u sklopu tzv. „Gotham Awards“ koja se krajem studenoga dodjeljuje u New Yorku. Za „Gotham Awards“ nominirana je i Antoneta Alamat Kusijanović u kategoriji najboljih redatelja debitanta. Ostaje žal što „Murina“ nije bila izabrana za hrvatskoga kandidata za nagradu Oskar.

Kada smo već kod dubrovačke redateljice Antonete Alamat Kusijanović, ona već neko vrijeme surađuje s najboljim hrvatskim dramatičarem Ivorom Martinićem na filmskom projektu čiji je radni naziv „Stane“. Riječ je i filmu o Stanki, ženi koja je dio hrvatske dijaspeore u New Yorku, ima četrdesetak godina i u jednom trenutku sazna za muževljevu nevjericu, suočivši se s brutalnim patrijarhatom i u sjeni njujorških nebodera.

A baš Ivor Martinić, koji već neko vrijeme živi u katalonskoj metropoli Barceloni, jedan je od najafirmiranijih hrvatskih umjetnika u inozemstvu. U Hrvatskoj je dobio brojne kazališne nagrade, nedavno je u zagrebačkome nezavisnom KunstTeateru koji se smjestio u privatnoj zgradi na Trešnjevci premijerno izveo dramu „Jackpot“, a proslavio se i kao scenarist Ogrestinog filma „Plavi cvijet“ koji je ubrao brojne nagrade na pulskome filmskom festivalu 2021. godine.

Martinić je i te kako prisutan na domaćim kazališnim pozornicama, ali je još prisutniji na scenama Latinske Amerike gdje mu igraju dvije hit predstave. Riječ je o dramama „Moj sin samo malo sporije hoda“ i „Drama o Mirjani i ovima oko nje“. Njegova novija drama „Bilo bi šteta da biljke krepaju“ trenutačno ima veliko španjolsko gostovanje, a do sada je Bračanin Martinić u Latinskoj Americi imao više od dvadeset premijera. Najuspješnija je bila argentinska verzija predstave „Moj sin samo malo sporije hoda“ koja igra već punih osam godina, a izvedena je više od petsto puta. Trenutačno ima pet „živućih“ predstava u Argentini, Brazilu i Urugvaju te je i više nego zaslužan za promicanje hrvatske dramske riječi na svjetskim pozornicama.

A među piscima koji su ove godine nastavili više nego uspješan pohod u inozemstvu svakako ne bismo smjeli zaboraviti ni književnika i filmskog kritičara te publicista iz Splita Juricu Pavičića. On je sa svojim krimićem „Crvena voda“ (prvotno objavljenom 2017. godine) do sada osvojio dvije domaće i čak pet stranih literarnih nagrada i to svih pet u Francuskoj! Uz Nagradu „Ksaver Šandor Đalski“ koju za najbolju proznu fikciju dodjeljuje Društvo hrvatskih književnika, s „Crvenom vodom“, krimićem iz dalmatinskog miljea koji se i te kako bavi i društvenim odnosima u suvremenoj Hrvatskoj, dobio je i noviju Književnu nagradu „Fric“. A francuski prijevod tog romana dobio je jednu od najprestižnijih francuskih nagrada „Grand Prix de Litterature Policiere“

Glazbenici Luka Šulić i Stjepan Hauser dokazali su da glazba ne poznaje granice. Zajedno su skupili više od 1,3 milijardi pregleda na YouTubeu i prodali milijun ulaznica za svoje koncerte. Oproštajna turneja 2Cellos.

Foto: Hina

za najbolji strani krimić u 2021. godini, zatim i nagradu „Le Point de Polar europeen“ za najbolji kriminalistički roman europskog autora napisan na francuskom ili preveden na francuski jezik te nagradu francuskog mjesecnika Transfute za najbolji strani krimić. Nevidena žetva francuskih nagrada za „Crvenu vodu“ nastavila se i u 2022. godini kada je roman prvo osvojio nagradu „Prix Mystere de la critique“, tj. nagradu kritike za najboljih strani krimić u Francuskoj, a onda i nagradu „Prix Libr'a Nous“ koju su osmislile i pokrenule Valerie Caffier i Audrey Andriot. Riječ je o nagradi koju dodjeljuju francuski knjižari u čak sedam različitih kategorija. Roman „Crvena voda“ na francuski je preveo Olivier Lannuzel, a objavila ga je nakladnička kuća Agullo. Prije francuskog, izašlo je i njemačko izdanje ovog romana koji možemo ubrojiti među najnagrađivanije hrvatske romane u inozemstvu posljednjih godina.

A što se glazbe tiče, 2022. godina bila je oproštajna godina za 2Cellos, dakle duo dva odlična, klasično obrazovana hrvatska violončelista Luke Šulića i Stjepana Hausera koji su diljem svijeta djelovali gotovo jedanaest godina na polju tzv. crossover glazbe. Svjetski poznati postali su zahvaljujući videu iz 2011. godine na kojem su izveli svoju energičnu verziju pjesme Smooth Criminal Michaela Jacksona. Svirali su uz velikane svjetske glazbe kao što su to Red Hot Chilli Peppersi, George Michael, Andrea Bocelli, Steven Tyler, Queens of the Stone Age. Sir Elton John izabrao ih je za predgrupu i članove svog benda.

Zajedno su skupili više od 1,3 milijardi pregleda na YouTubeu, 5,5 milijuna pretplatnika, milijardu streamova i prodali milijun ulaznica za svoje koncerte. Objavili su i šest albuma, posljednji studijski nazvali su „Dedicated“, a na snimanju tog albuma pridružio im se stalni suradnik, pulski bubnjar Dušan Kranjc. Bez obzira na domaće potcjenjivačke komentare i kritike njihova glazbenog djelovanja (i jedan i drugi su, doduše, uz rad u 2Cellos paralelno razvijali i svoje umjetničke samostalne karijere), ne treba zaboraviti da su u prvoj polovici ove godine imali oproštajnu turneju u čak četrnaest gradova SAD-a, koja je obuhvatila i središta poput Las Vegasa, Nashvilea, Philadelphije, Bostona, Detroita...

Europske oproštajne koncerte imali su u Madridu, dva puta u Londonu, Bruxellesu, Ljubljani, Beogradu, Pragu, Berlinu, Lodzu, Beču..., te nastup i u zagrebačkoj Areni u rujnu ove godine. A još u studenome i prosincu 2022. godine 2Cellos se opraštaju od svoje azijske, australske i novozelandske publike koncertima u Sydneyu, Osaki, Tokyu, Brisbaneu, Perthu, Melbourneu i Aucklandu. Doista, malo je naših glazbenika koji se mogu pohvaliti s ovakvim razigranim koncertnim turnejama i to još u ovim kriznim postkoronskim vremenima. Okupivši na desetke tisuća posjetitelja na nekoliko kontinenata, i Luka Šulić i Stjepan Hauser dokazali su da glazba ne poznaje granice, ali i da je za svjetsku karijeru osim talenta potrebno imati i dobru školu. A Muzičku akademiju i jedan i drugi pohađali su u Zagrebu i to nikako ne bi trebalo smesti s uma jer je i to jedna od vidljivih referencija hrvatske kulturne živosti.

SUMMARY

ECHOES OF CULTURAL ACHIEVEMENTS OF OUR ARTISTS

After the corona restrictions disappeared, artists finally returned in full numbers to theatres and concert halls, to galleries and museums, to festivals and book fairs, to movie theatres... but also to the squares of Croatian cities and towns. One of the most significant cultural events in Croatia in 2022 is certainly the completion of the renovation of the Duke's and Providur's Palace in Zadar, a monumental urban complex that is counted among the most beautiful historical complexes in the Mediterranean. This unique complex has become a representative contemporary multifunctional gallery and music-stage space through renovation. The renovation was carried out according to the project of Iva Letilović and Igor Pedišić, whose architectural solution, due to the preserved authenticity of those two ancient palaces, won prestigious professional awards, including the annual "Vladimir Nazor" state award.

The year 2022 in the film sense was certainly marked by the interesting film called "Murina" by Antoneta Alamat Kusijanović. This ethereal film has so far been shown at more than sixty festivals where it has won more than twenty awards. The aforementioned Dubrovnik director Alamat Kusijanović has been collaborating for some time with award-winning playwright Ivor Martinić on a film project whose fable focuses on the challenges of our contemporary migrant woman in New York. Ivor Martinić, who has been living in Barcelona for some time, is one of the most established Croatian artists abroad. So far, Martinić who originates from Brač, has had more than twenty premieres in Latin America. He currently has five "live" performances in Argentina, Brazil and Uruguay, and is more than responsible for promoting the Croatian dramatic word on world stages. And among the writers who continued their more than successful campaign abroad this year, we certainly should not forget the Split writer and film critic, Jurica Pavičić.

RESUMEN

ECOS DE LOS LOGROS CULTURALES DE NUESTROS ARTISTAS

Después de la cancelación de las restricciones por el coronavirus, finalmente numerosos artistas regresaron a teatros, salas de conciertos, galerías, museos, festivales, ferias del libro, cines... pero también volvieron a las plazas de ciudades y pueblos croatas. Uno de los eventos culturales más significativos en Croacia en 2022 fue, sin duda, la finalización de la refacción del Palacio del Príncipe y el Palacio de Providur en Zadar, un complejo urbanístico monumental que se encuentra entre los más hermosos del Mediterráneo. Con su renovación, este complejo único en su tipo pasó a ser un espacio multifuncional representativo y contemporáneo, con galerías y escenarios músico-escénicos. La refacción se realizó según el proyecto de Ivo Letilović e Igor Pedišić, cuya solución arquitectónica debido a la autenticidad preservada de los dos palacios antiguos, ganó prestigiosos premios profesionales, incluido el premio estatal anual „Vladimir Nazor“.

En 2022, el mundo cinematográfico estuvo marcado por la interesante película „Marina“, de Antoneta Alamat Kusijanović. Esta película etérea se ha exhibido hasta ahora en más de sesenta festivales en los que obtuvo más de veinte premios. La directora Alamat Kusijanović, oriunda de Dubrovnik, colabora además desde hace tiempo con el premiado dramaturgo Ivor Martinić en un proyecto cinematográfico cuya historia se centra en los desafíos de nuestra migrante contemporánea en Nueva York. Y justamente Ivor Martinić, que lleva un tiempo viviendo en Barcelona, es uno de los artistas croatas más consolidados en el extranjero. Hasta ahora, Martinić tuvo más de veinte estrenos en América Latina. Actualmente cuenta con cinco presentaciones „en vivo“ en Argentina, Brasil y Uruguay, y cuenta con el mérito de la promoción de la dramaturgia croata en los escenarios mundiales. Entre los escritores que continuaron una campaña más que exitosa en el extranjero, ciertamente no debemos olvidar al escritor y crítico de cine de Split, Jurica Pavičić.

SRBIJANSKI PROCES TRANZICIJSKE PRAVDE I POLOŽAJ HRVATSKE NACIONALNE MANJINE U SRBIJI I VOJVODINI¹

Diskurs tranzicijske pravde u Srbiji proizveo je diskurzivnu amneziju o ratovima bivše Jugoslavije pri čemu građani hrvatske nacionalnosti na individualnoj i grupnoj razini na sebe ne gledaju blagonaklono. I dok ta diskurzivna amnezija u kontekstu tranzicijske pravde drukčije funkcionira u većinskom narodu (u obliku otpora samorefleksiji), u sklopu hrvatske nacionalne manjine ona funkcionira tako da se pripadnici njihovih zajednica identificiraju ne samo s onim na što se javnost službeno podsjeća, nego i s onim što se sustavno zaboravlja. Ta osobina srbijanskoga procesa tranzicijske pravde, koja se često izostavlja, pokazuje kako „isključivanje i onog Drugog i povijesti njegove patnje” može postati strategija preživljavanja manjinskih zajednica, ali i mehanizam otpora većinskoga naroda. Arbitriranje s dobiti nacionalnih manjina proteklih dvadeset godina pretvorilo se u politiku utjege za hrvatske zajednice kojima srbijanske vlasti autoritarno vladaju ne samo uz diskurzivnu amneziju, nego i na temelju zakonskog normiranja njihovih manjinskih prava, piše dr. sc. Sandra Cvikić, znanstvena suradnica u Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar – Područni centar Vukovar.

Tranzicijska pravda² ne koristi se često kao znanstveni okvir u istraživanjima suvremenog multikulturalizma i prava etničkih skupina i nacionalnih manjina. Ali kako će to biti vidljivo na primjeru hrvatske nacionalne manjine, znanstveni pristup tranzicijske pravde (Lundy i McGovern, 2008.; Teitel, 2003.) omogućuje bolje razumijevanje utjecaja i načina na koji se zakonodavno normira život pripadnika manjinskih

¹ Rad najvećim dijelom prenosi rezultate kvalitativnoga sociološkog istraživanja S. Cvikić provedenog u sklopu znanstveno-istraživačkoga projekta *Demografska i društvena održivost Hrvata u Vojvodini: aktualni trendovi, izazovi i perspektive* tijekom 2021. godine. Projekt je proveo Institut društvenih znanosti Ivo Pilar u suradnji sa Zavodom za kulturu vojvodanskih Hrvata uz financijsku potporu Središnjega državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske i Zavoda za kulturu vojvodanskih Hrvata. Cilj projekta bio je istražiti ključne preduvjete za održivi razvoj hrvatske nacionalne manjine u Republici Srbiji tako da se njihov opstanak temelji na suvremenim znanstvenim spoznajama o njihovom položaju i statusu. Rezultat provedenoga znanstveno-istraživačkog projekta je autorska znanstvena monografija pod naslovom *Demografska i društvena održivost Hrvata u Vojvodini: aktualni trendovi, izazovi i perspektive* čiji su autori Dražen Živić, Sandra Cvikić i Tomislav Žigmanov, a objavljena je 2022. godine u nakladništvu Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar i sunakladništvu Zavoda za kulturu vojvodanskih Hrvata. Ovim radom daje se sažeti prikaz znanstveno-istraživačkih rezultata S. Cvikić objavljenih u poglavlju pod naslovom *Srbijanski proces tranzicijske pravde i položaj hrvatske manjine u Srbiji i Vojvodini* (2022.: 87-176).

² Autor koncepta *tranzicijske pravde* je Neil J. Kritz (1995.). Danas se, međutim, najčešće koristi široko postavljena UN-ova definicija *tranzicijske pravde* koja podrazumijeva sklop procesa i mehanizama uz pomoć kojih se države suočavaju s naslijeđem počinjenih zločina iz prošlosti tako što pravno gone/procesuiraju odgovorne počinitelje tih zločina da bi se zadovoljila pravda i omogućila pomirba (Cvikić, 2019.). Za detaljniji uvid u UN-ovu definiciju tranzicijske pravde čitatelje se upućuje na službenu mrežnu stranicu *Međunarodnog centra za tranzicijsku pravdu pri Međunarodnom kaznenom sudu za bivšu Jugoslaviju*: <https://www.ictj.org/about/transitional-justice>, kao i na normativno propisan i definiran konceptualni okvir tranzicijske pravde i pristup UN-a u publikaciji *Guidance Note of the Secretary-General. United Nations Approach to Transitional Justice*. (2010.). Vidi: [TJ_Guidance_Note_March_2010FINAL.pdf](#).

skupina, odnosno kako etničke skupine i nacionalne manjine ostvaruju svoja prava u postkonfliktnim društvima kao što je srbijansko (Cvikić, Živić, Maras Kraljević, 2021. b). U tom kontekstu države tranzicijskih postkonfliktnih društava kao što je srbijansko trebaju jačati *vladavinu prava* jer se vjeruje kako ona promovira i izgrađuje mir, ali istodobno jamči sigurnost i stabilnost globalno propagiranih vrijednosti³ neoliberalnih zapadnih demokracija (Bowsher, 2018.).⁴ Zato se za vladavinu prava u sklopu tranzicijske pravde vezuje procesuiranje zločina (restitucija), reparacija, institucionalne reforme, ali i razvoj kulture sjećanja (suočavanje s prošlošću), formiranje komisija za istinu i osiguranje jednakosti spolova. Sve su to temeljne sastavnice onoga što tranzicijska pravda srbijanskoga poslijeratnoga tranzicijskog društva treba osigurati svojim građanima, pa tako i nacionalnim manjinama, dok se istodobno mora suočiti s prošlošću nasilnih režima prethodnih državnih sustava na temelju triju osnovnih principa: prava na istinu (restitucija), prava na reparaciju (odštetu) i jamstva za neponavljanje zločina (Cvikić, 2019.). Zbog toga su normativni karakter međunarodnoga humanitarnog prava i ljudskih prava ukorijenjeni u provedbene mehanizme politika tranzicijske pravde u svim postkonfliktnim društvima (Cvikić i Živić, 2016.), pa tako i srbijanskom, a njihovom implementacijom jamči se princip „pravde, istine i mira“ (Cvikić, 2021. a: 228). Stoga široko⁵ znanstveno⁶ i stručno razumijevanje tranzicijske pravde u svim njezinim aspektima standardizira i normalizira praktičnu primjenu razvojnih politika koje iz njih proistječu.⁷

Međutim, je li i u kojoj mjeri srbijanski proces tranzicijske pravde osigurao i omogućio takvu razinu zaštite prava hrvatskoj nacionalnoj manjini? Kako će to biti vidljivo u nastavku rada, proces tranzicijske pravde nakon pada Miloševićeva režima pretvara se u politički pregovarački

³ Te tzv. *self-styled* vrijednosti propagiraju se i u politikama Europske unije, a uključuju kako to tvrde De Genova i suradnici sljedeće: dignitet, slobodu, demokraciju, ravnopravnost, vladavinu prava, ljudska prava, solidarnost i mir (2016.).

⁴ Takav pristup, ali i odnos znanstvene zajednice, najbolje predstavlja izvješće čiji su autori Garth Evans i Mohamed Sahnoun (International Commission on Intervention and State Sovereignty), a naručila ga je kanadska vlada, pod nazivom *The Responsibility to Protect* (2001.), dostupno na: <https://www.idrc.ca/en/book/responsibility-protect-report-international-commission-intervention-and-state-sovereignty>.

⁵ Potrebno je naglasiti kako se znanstvenici i stručnjaci još uvijek nisu usuglasili oko temeljnih odrednica tranzicijske pravde kao discipline (Lundy i McGovern, 2008.). Genealogija (Teitel, 2003.) i kritička istraživanja procesa tranzicijske pravde u postkonfliktnim društvima i dalje omogućuju izradu i provedbu razvojnih politika koje propagiraju ideale zapadnih liberalnih demokracija (Bell, 2009.). Za kritički pristup u istraživanjima procesa tranzicijske pravde čitatelje se upućuje na sljedeće autore: Briony Jones, Bronwyn Ann Leebaw, Hannah Franzki, Maria Carolina Olarte, Dustin N. Sharp, Sandra Rubli, Chandra Lekhra Sriram, Rosemary Nagy, Christine Bell, Zinaida Miller, Julie Bernath i dr.

⁶ Iako se ovdje pretpostavlja da je većina čitatelja upoznata s konceptom i znanstvenom produkcijom vezanom uz tranzicijsku pravdu, ipak se za one manje upućene ovdje navode ključni radovi autora koji su osmislili teorijsko-metodološki okvir za istraživanje i proučavanje poslijeratnih i postkonfliktnih društava nakon Drugoga svjetskog rata kao što su tri uredničke knjige Neila J. Kritzta: *Transitional Justice. How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes, Volume I: General Considerations; Transitional Justice; Volume II: Country Studies; and Transitional Justice; and Volume III: Laws, Rulings, and Reports*, koje su objavljene 1995.

⁷ Suvremene politike tranzicijske pravde utemeljene su na međunarodnom pravnom okviru humanitarnog prava i ljudskih prava te se čitatelje upućuje na sljedeću publikaciju skupine međunarodnih pravnika i eksperata pod naslovom *The Chicago Principles on Post-Conflict Justice*. Chicago: International Human Rights Law Institute (Bassiouni, Rothenberg, i Hanna, 2007.). Uz ovaj pravni okvir danas se znanstvenici i stručnjaci koriste priručnicima za provođenje istraživanja populacija u tranzicijskim postkonfliktnim društvima kao to je *Transitional Justice Methods Manual. An Exchange on Researching and Assessing Transitional Justice* iz 2013. godine koji su izdali The Swiss Peace, University of Oxford i King's College London.

proces. To je društveno-politički proces društvene preobrazbe nagodbenjačkog karaktera u kojem različiti dionici određuju način primjene, ali i utjecaj koji će nacionalno usvojeni elementi politika tranzicijske pravde imati na lokalne hrvatske zajednice u Srbiji od 2002. godine do danas (Cvikić, Živić i Kraljević, 2021. b). Karakteristika srbijanskog procesa tranzicijske pravde bit će kontinuirani otpor transformativnom potencijalu tranzicijske pravde da standardiziranim mehanizmima proizvede društveno-političke promjene i omogući samostalno upravljanje procesom tranzicije (Subotić, 2009., 2011., 2013., 2014.), što će biti vidljivo i u načinu na koji se politika osiguranja manjinskih prava provodila unazad dvadeset godina. Istodobno će, pak, srbijanski proces tranzicijske pravde pokazati u kojoj mjeri postmodernističko eksperimentiranje politikama izgradnje mira i suživota temeljenog na ljudskim i manjinskim pravima proizvodi suprotno od očekivanog - sofisticirane oblike diskriminacije, ali i društvo suprotnosti, previranja i osporavanja (Cvikić, 2019.). U praksi stoga tranzicijska pravda teško ostvaruje ideju pragmatičnog osiguranja manjinskih prava (ali i ljudskih prava) svakoj osobi koja je na neki način bila žrtva prijašnjih nasilnih režima i ratnih konflikata nasilnog raspada socijalističke Jugoslavije.

Cilj ovoga rada stoga je dati sažet prikaz položaja i statusa hrvatske nacionalne manjine u Srbiji u kontekstu tranzicijske pravde čije stručne i znanstvene spoznaje moćno vladaju zakonodavnim normiranjem hrvatskih zajednica te u znatnoj mjeri određuju utjecaj koji će pozitivna praksa, politike i projekti imati na ostvarivanje njihovih prava i sloboda. Izvor podataka provedene kvalitativne sociološke analize bila su ne samo brojna izvješća, tzv. *policy papers*, ekspertne i znanstvene analize i dokumenti koji se odnose na ostvarivanje prava i sloboda hrvatske nacionalne manjine u Srbiji (1991. – 2020.), nego i dostupna znanstvena produkcija koja istražuje i problematizira pitanje nacionalnih manjina, ali i širi kontekst srbijanskoga procesa tranzicijske pravde od 2002. godine do danas.⁸ Kako se ovdje neće dati detaljan opis metodološko-teorijskoga okvira koji je korišten u kvalitativnoj analizi navedenih sekundarnih izvora podataka, dovoljno je navesti da je *foucaultovski pristup analizi diskursa* kao prilagođeni model u *sociologiji znanja* (Keller, Hornidge i Schünemann, 2020.: XV) omogućio uporabu inovativnoga znanstveno-istraživačkog modela i na taj način spriječio novu proizvodnju „znanstveno utemeljenih nepravdi“ (Cvikić, 2019., 2021. c) o hrvatskoj nacionalnoj manjini u Srbiji. Ovakvim pristupom istodobno se izbjeglo relativiziranje položaja i ostvarenih prava hrvatske nacionalne manjine u Srbiji, ali i zamjena već proizvedenog znanja o njima s novim znanstvenim spoznajama. Naime, svrha tako provedenog istraživanja je osnažiti emancipaciju i otpornost hrvatskih zajednica i pojedinaca kako bi se na temelju kritičkih spoznaja sami izborili za svoja prava, a protiv sofisticirane manjinske politike koja puno obećava dok u praksi podčinjava, kontrolira, nadzire i disciplinira njihove živote. Zato je činjenične istine o položaju i statusu hrvatske nacionalne manjine moguće shvatiti kao društvene reprezentacije koje proizvode različiti društveni dionici u sklopu srbijanskog procesa tranzicijske pravde dok onda i različiti diskursi kao društvene aktivnosti proizvode i svoje reprezentacije o hrvatskoj nacionalnoj manjini u Srbiji (Austin,

⁸ Za popis analiziranih dokumenata i znanstveno-stručne literature čitatelje se upućuje na znanstvenu monografiju *Demografska i društvena održivost Hrvata u Vojvodini: aktualni trendovi, izazovi i perspektive* (Živić, Cvikić, Žigmanov, 2020.: 87-176).

1962.). To posljedično utječe i određuje percepcije građana socijalno konstruirajući u Srbiji razumijevanje manjinske politike, ali i problematike (Detel, 2001.; Turner, 2015.).

Naime, prema M. Foucaultu (1981.), moderna društva stalno i ponovno perpetuiraju odnose moći u institucionaliziranome znanju koje svaka osoba posjeduje jer u društvenoj interakciji već ustaljen način proizvodnje diskursa odmah kontrolira, selektira, organizira i redistribuira što će se i na koji način reći. Zbog toga diskurs znanja predstavlja okvir u kojem institucionalizirani oblici moći vladaju normiranjem života ljudi modernih društava, a moć diskursa stalno se i ponovno perpetuira usustavljenim društvenim istinama i vrijednostima, idejama i vjerovanjima (Foucault, 1981.). Prema tome, u kontekstu proizvedenog znanja o srbijanskom procesu tranzicijske pravde na Zapadnome Balkanu, diskurs je istražen u tekstovima koji sadrže ili ne sadrže činjenične istine o položaju i statusu hrvatske nacionalne manjine, a proizvode ga međunarodne i domaće organizacije/institucije, udruge civilnoga društva, ali i eksperti i znanstvenici tranzicijske pravde. Naime, provedeno sociološko istraživanje utvrdilo je način na koji ti diskursi oblikuju razumijevanje hrvatske manjinske problematike u skladu s promoviranim uvjerenjima tranzicijske pravde dok se onda foucaultovskim pristupom propituje njihov etički aspekt, odnosno utvrđene vrijednosne istine o hrvatskoj nacionalnoj manjini. Tvrdnje i stajališta analizirani na taj način propituju diskurs znanja o hrvatskoj nacionalnoj manjini, odnosno zašto su neki iskazi i/ili tvrdnje našli svoje mjesto u diskursu ostvarivanja njihovih prava i sloboda na teret drugih, i kakva im je u tom kontekstu funkcija. Stoga, znanje *epistemološke zajednice* (Nouwen, 2014.) istraživača tranzicijske pravde i aktivista civilnoga društva o srbijanskome procesu tranzicijske pravde i hrvatskoj nacionalnoj manjini kritički se primjenjuje, ali i analizira kako bi se dobio sveobuhvatniji uvid i bolje razumijevanje načina na koji se zakonodavno normiranje prava i sloboda hrvatske nacionalne manjine provodilo u Srbiji unazad dvadeset godina. Zbog toga koncept *diskurs* u ovoj vrsti sociološke kvalitativne analize predstavlja, prema Foucaultu (1969.), povijesno uvjetovan društveni sustav koji proizvodi znanja i značenja. Kao takvi diskursi su prema svome učinku opredmećeni jer proizvode prakse koje sustavno oblikuju stvari o kojima govore (Foucault, 1972., 1981.). Diskurs tranzicijske pravde strukturno je povezan s epistemološkom zajednicom znanstvenika, birokrata i aktivista civilnog društva te po svojoj logici proizvodi, ali ga i proizvode učinci moći nekoga društvenog poretka, u ovom slučaju srbijanskoga. Naime, moć propisivanja određenih pravila i kategorija koje definiraju kriterije legitimiranja znanja i istine u sklopu diskurzivnoga poretka su pravila i kategorije koje nastaju *a priori* prije nastanka nekog diskursa (Foucault, 1972., 1981.). Zbog toga, kako na razini znanstveno-ekspertnog, tako i na razini diskursa zakonodavnog normiranja, konstrukcija diskursa je skrivena, a njegova sposobnost da proizvede znanja i značenja često je zanemarena. Ponavljanje određenih spoznaja i značenja u društvu utvrđuju diskurzivna pravila koja učvršćuju značenja određenih tvrdnji ili tekstova te pogoduju političkoj racionalizaciji koja je onda podloga za proizvodnju diskursa (Foucault, 1972.). Upravo ta karakteristika, kako to tvrdi Foucault, upućuje na skrivenu sposobnost diskursa da ustali određena značenja i političke namjere. Diskurs tako dobiva na svojoj povijesnosti, univerzalnosti i znanstvenosti, odnosno objektivnosti i stabilnosti. Kako određeni diskurs, u ovom slučaju diskurs zakonodavnog normiranja

manjinskih prava, ali i onaj tranzicijske pravde, određuje tekstove sa specifičnim značenjem, on istodobno diskvalificira druga značenja i interpretacije. Naime, u postupku afirmiranja određenoga diskursa druga moguća značenja teksta se odbacuju kako bi se spriječila propitivanja ili destabilizacije značenja i moći koja taj diskurs posjeduje. Proizvodnja određenoga diskursa u društvu nije samo kontrolirana, organizirana i selektirana, nego njegova moć leži u ponavljanju značenja i znanja koje se želi ustaliti o nečemu ili nekome, kao što je to slučaj s hrvatskom nacionalnom manjinom. Kako će to biti vidljivo u nastavku teksta, diskurs zakonodavnog normiranja položaja i statusa hrvatske nacionalne manjine i diskurs tranzicijske pravde normaliziraju i homogeniziraju značenja i znanja koja suvereno vladaju životima hrvatskih zajednica unazad dvadeset godina. Postojanost značenja u odabranim analiziranim tekstovima kao i utvrđene kategorije razumijevanja na temelju kojih su tvrdnje prihvaćene kao uvriježeno znanje u suvremenome srbijanskom društvu, ali i izvan njega, upućuju na to kako diskurs tranzicijske pravde stvara epistemološku stvarnost i postaje tehnikom kontrole i discipline hrvatskih zajednice u Srbiji (Foucault, 1972.).

Diskurs zakonskog normiranja života hrvatske nacionalne manjine u Srbiji

Raspadom bivše SFRJ Hrvati u Srbiji prvi put u povijesti su fizički (granicom) odvojeni od svojega matičnog naroda, a njihova iskustva Domovinskoga rata i ratne represije, kao i zlostavljanja i progoni, stavili zajednicu u položaj dezorijentiranog, neravnopravnog i obespravljenog sudionika tranzicijskoga postkonfliktnog procesa preobrazbe srbijanskoga društva. Do 2002. godine kada Hrvati kao *nova nacionalna manjina*⁹ u Republici Srbiji službeno dobivaju taj status, srbijanski zakonodavac stavlja ih izvan domašaja manjinske politike socijalističke Jugoslavije u prostor u kojem kao državljani ne ostvaruju ni svoja temeljna ljudska prava. Položaj hrvatske nacionalne manjine u srbijanskom društvu od 1993. godine sve do 2011. godine na formalnoj razini, kako to dokumentiraju brojna domaća i međunarodna izvješća, ipak se temelji na tradicionalnim elementima tranzicijske pravde. Zato su se u poslijeratnoj Srbiji stručnjaci i institucije/organizacije fokusirali primarno na *hrvatsko-srpske odnose*, ali ne i na *srpsko-hrvatske* te ne problematiziraju međuetničke odnose između većinskoga srpskog naroda i hrvatske nacionalne manjine. Socijalno se konstruira uvjerenje kako hrvatska nacionalna manjina nije ugrožena unatoč tome što su njezine zajednice, društveno-političke i kulturne elite pod utjecajem aktivne i dugotrajne srpske asimilacijske politike,¹⁰ etnički motiviranog nasilja i prisilnih migracija,¹¹ sustavno onemogućavane u zakonskom institucionaliziranju svog položaja

⁹ Sve do veljače 2002. godine, za razliku od ostalih manjina u SRJ (Mađari, Slovaci, Rusini) kojima je iz prethodnog sustava SFRJ bio zakonski reguliran manjinski status, Hrvati kao konstitutivan narod SFRJ nisu uživali prava iz područja kolektivnih prava kao što su pravo na jezik i pismo, pravo na obrazovanje na materinskome jeziku, pravo na informiranje na materinskome jeziku, kao i pravo na ostvarivanje nacionalne kulture.

¹⁰ Prema 2. izvješću Republike Srbije o provedbi članka 25. točka 1. Okvirne konvencije o zaštiti prava nacionalnih manjina – u Republici Srbiji iz 2008. godine, stoji da se 63% Hrvata u Republici Srbiji izjasnilo da im je materinski jezik srpski jezik, a službeno objašnjenje je iznimno visoka etnička heterogenost hrvatskih obitelji!

¹¹ O progonu Hrvata iz Srbije od početka 1991. godine tijekom srbijanskih ratova vidi knjigu Marka Kljajića „Kako je umirao moj narod“ (1996.), Izdavačko društvo Hrid, Subotica.

i prava. Razmjeri, veličina i opseg fizičkog i psihičkog zlostavljanja populacije bez manjinskoga statusa, odnosno građana bez temeljnih ljudskih prava, postat će značajnije vidljivi tek nakon pada Miloševićeva režima kada se svim nacionalnim manjinama, pa tako i hrvatskoj, jamče njihova prava i slobode u vladavini prava novih demokratskih srbijanskih vlasti (Kljajić, 1996.; Žigmanov, 2006.; Bara i Žigmanov, 2009.). Naime, nakon 2002. godine zakonski okvir manjinskih prava počinje snažno utjecati s jedne strane na učinkovitost hrvatskih institucija i organizacija koje su trebale osigurati lakše ostvarivanje zakonom zajamčenih prava svojim pripadnicima; te s druge strane na državno i pokrajinsko financiranje hrvatskih lokalnih zajednica u Srbiji. Ali pozitivna primjena manjinskih prava u praksi će paradoksalno dovesti do fragmentiranja, previranja i sukoba u samoj hrvatskoj zajednici, gdje su u suradnji s subetničkim¹² hrvatskim skupinama (Bunjevci, Šokci) sve srbijanske vlasti do sada uspjele destabilizirati i dehomogenizirati hrvatski narod produbljujući prisutne, ali i stvarajući nove prijepore u lokalnim multietničkim zajednicama. Prema tome, srbijanski proces tranzicijske pravde u praktičnoj primjeni manjinske politike suprotno je od očekivanoga omogućio lakšu asimilaciju hrvatske nacionalne manjine, a integracija u novo postkonfliktno društvo predstavlja veliki izazov za hrvatske zajednice jer financiranje, provedene mjere i aktivnosti ne izgrađuju njihovu otpornost, nego naprotiv još veću ranjivost i ovisnost o sustavu koji ih marginalizira. Način na koji su sve srbijanske vlasti do danas omogućavale i osiguravale primjenu manjinskog zakonodavstva utemeljenog na principima tranzicijske pravde rezultirao je dezintegracijom, dehomogenizacijom, asimilacijom i/ili segregacijom hrvatske nacionalne manjine.

Od početka oružanih sukoba u bivšoj socijalističkoj Jugoslaviji 1991. godine pa sve do 2011. godine socijalnim inženjeringom rekonstruirani socijalni odnosi hrvatske nacionalne manjine i većinskog naroda nisu bili u mogućnosti na funkcionalnoj razini omogućiti hrvatskim zajednicama (re)integraciju u poslijeratno srbijansko društvo niti tijekom pretpripravnoga eurointegracijskog procesa, ali i kasnije nakon započetih službenih pristupnih pregovora s Europskom unijom 2013. godine. Oblikovanje nove društvene zbiljnosti u postkonfliktnome srbijanskom društvu hrvatsku nacionalnu manjinu stavlja u položaj impotentnog promatrača kojega sustav manjinske politike ili snishodljivo tolerira ili ga predisponira za razvijanje jedne vrste parazitske svijesti koja ionako malobrojnu hrvatsku zajednicu dodatno razjedinjuje i asimilira (Cvikić, 2012.). Kako je opstanak hrvatske nacionalne manjine diktirao uvjete, a suradnja s većinskim narodom je bila nužna pretpostavka budućeg suživota, njihove su strategije preživljavanja bile i još uvijek jesu velikim dijelom obilježene ovisnošću o srbijanskim državnim financijama. Naime, hrvatske zajednice i pojedinci tijekom i nakon jugoslavenskih ratnih konflikata nalaze se u društvenim situacijama u kojima je njihova socijalna mobilnost u sklopu srbijanskoga društva ograničena, a pristup pozicijama moći zatvoren (Oberschall, 1973.). Zakonodavno je normativni okvir osiguranja manjinskih prava u Srbiji u tom kontekstu stvorio

¹² Za više informacija o „novostvorenom“ identitetu Bunjevaca kao subetničke skupine vidi rad Petra Vukovića *Konstrukcija identiteta u bačkih Bunjevaca* u Zborniku radova „Identitet bačkih Hrvata“, ur. Robert Skenderović, Hrvatski institut za povijest, Subotica: Hrvatsko akademsko društvo, Zagreb (2010.) i rad Milane Černelić *Nastojanja da se bačkim Bunjevcima ospori pripadnost hrvatskome narodu* u Bunjevačkim studijama, FF press, Zagreb (2006.).

povoljne društveno-političke uvjete za profiliranje i afirmaciju *manjinskoga političkog poduzetništva* i *političkog oportuniteta* koji su imali i još uvijek imaju negativan utjecaj na položaj hrvatske nacionalne manjine (Cvikić, 2012.).¹³ U ovome prvom razdoblju nakon 2002. godine, a to će biti vidljivo i kasnije nakon 2016. godine, dolazi do rekonceptualiziranja društveno-političkih odnosa ne samo između hrvatskih manjinskih zajednica i većinskog naroda, nego i u sklopu hrvatskoga naroda kao nove nacionalne manjine u Srbiji. Normativno-zakonodavni okvir u tom smislu definirao je i strateški pozicionirao mikromobilizacijske dionike ne samo u društvenome životu hrvatske nacionalne manjine, nego i u stranačkoj reprezentaciji kako samostalno tako i u koaliciji sa srbijanskim stranačkim koalicijama.¹⁴ Politička afirmacija predstavnika hrvatske nacionalne manjine u srbijanskome društvu neće s vremenom postati odraz njihove povećane društvene moći koja se temelji na ostvarenim zakonskim pravima, nego će naprotiv postati normativna kategorija koju je potrebno zadovoljiti kako bi se s jedne strane eurointegracijski proces nesmetano i uspješno priveo kraju; i s druge strane kako bi srbijanski proces tranzicijske pravde socijalno rekonstruirao osjećaj inkluzije, jednakosti i ravnopravnosti u skladu s vladavinom prava i promoviranim manjinskim i ljudskim pravima. Iako se ovdje neće ulaziti u dublju raspravu i analizu političke reprezentacije predstavnika hrvatske nacionalne manjine na lokalnim razinama vlasti,¹⁵ ipak je potrebno naglasiti kako za razliku od većinskog naroda koji aktivno pruža otpor srbijanskom procesu tranzicijske pravde (Subotić, 2009., 2011., 2013., 2014.; Simić i Volčić, 2013.), hrvatska nacionalna manjina upravo zbog te činjenice ima dodatno problema u ostvarivanju vlastitih prava i sloboda koja su im zajamčena takvim međunarodnim neoliberalnim projektom postkonfliktne tranzicijske izgradnje modernih liberalnih demokracija. Kako će to biti vidljivo u nastavku teksta, matrica funkcionalnih elemenata procesa društvene (re)integracije hrvatske nacionalne

¹³ Za dodatne informacije o *političkom poduzetništvu* u sklopu resursno-mobilizacijske teorije društvenih pokreta vidi A. Oberschall (1973.), a za politički oportunitet u sklopu političko-procesne analize, odnosno modela strukture političkog oportuniteta u sklopu resursno-mobilizacijske teorije vidi S. Tarrow (1994.).

¹⁴ Na parlamentarnim izborima u Srbiji iz 2020. godine politička stranka hrvatske nacionalne manjine u Srbiji – *Demokratski savez Hrvata u Vojvodini* (DSHV) ušla je u koaliciju *Ujedinjene demokratske Srbije*. DSHV je u koaliciji sa sljedećim strankama: Srbija 21, Vojvodanski front, Građanski demokratski forum, Stranka moderne Srbije, „a u Vojvodini, na lokalnoj i pokrajinskoj razini“ DSHV je uglavnom izlazio na izbore „kao dio Vojvodanskog fronta“ koji čine sljedeće stranke uz DSHV: Liga socijaldemokrata Vojvodine, Zajedno za Vojvodinu, Vojvodanska partija, Crnogorska partija i Demokratski blok. Istodobno se na političkoj sceni pojavljuju i „nove političke snage Hrvata na sjeveru Vojvodine“ okupljene u subotički stranci *Hrvatski demokratski forum* (HDF) koji na izbore izlazi samostalno. Za dodatne informacije vidi članak na mrežnoj stranici DW Made for Minds: *Hrvati na izborima u Srbiji: U sjeni međusobnih optužbi, odnosa među državama i Šešelja*. Autor: Dinko Gruhonjić. Objavljeno: 16. 6. 2020. na: <https://www.dw.com/bs/hrvati-na-izborima-u-srbiji-u-sjeni-me%C4%91usobnih-optu%C5%BEbi-odnosa-me%C4%91u-dr%C5%BEavama-i-%C5%A1e%C5%A1elja/a-53815032>. Naime, na tim izborima koalicija stranaka *Ujedinjena demokratska Srbija* nije osvojila niti jedan mandat (Republički zavod za statistiku Republike Srbije: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G20206003.pdf>). Potrebno je naglasiti kako su u Srbiji trenutačno službeno registrirane sljedeće političke stranke hrvatske nacionalne manjine kako to navodi Republička izborna komisija (<https://www.rik.parlament.gov.rs/tekst/sr/101/politicke-stranke.php>): 1) političke stranke bunjevačke nacionalne manjine: stranka „Bunjevci građani Srbije“, Savez bačkih Bunjevaca i Bunjevačka stranka; i 2) političke stranke hrvatske nacionalne manjine: Demokratski savez Hrvata u Vojvodini i Demokratska zajednica Hrvata. Za više informacija vidi izvod iz Registra političkih stranaka na mrežnoj stranici Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave Republike Srbije: <http://mduls.gov.rs/registri/registar-politickih-stranaka/?script=lat>.

¹⁵ Zato što su sva analizirana izvješća domaćih i međunarodnih institucija i organizacija taj segment ostvarivanja manjinskih prava vrlo šturo dokumentirali.

manjine neće se promijeniti nakon 2013. godine čak ni onda kada bude došlo do intenziviranja aktivnosti u procesu tranzicijske pravde donošenjem *Akcijskog plana za ostvarivanje prava nacionalnih manjina u Srbiji* 2016. godine.¹⁶

Naime, ovim srednjoročnim akcijskim planom htjelo se ciljano otkloniti nedostatke u osiguranju prava i sloboda nacionalnih manjina u Republici Srbiji koje su utvrdili eksperti Vijeća Europe (Akcioni plan, 2016.: 1). Analiza sadržaja Akcijskoga plana iz 2016. godine ipak u konačnici nameće jedno pitanje od velikoga značaja: Jesu li se i u kojoj mjeri ostvarile planirane aktivnosti tako da se poboljšao položaj nacionalnih manjina u Republici Srbiji, pa tako i onaj hrvatske nacionalne manjine? Odgovor najzornije pružaju brojna izvješća domaćih i međunarodnih institucija i organizacija koja nastaju nakon 2016. godine, a jedno takvo izvješće je i ono Vijeća Europe iz 2018. godine o provedbi *Europske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima*¹⁷ koje se fokusiralo na kulturni i obrazovni aspekt ostvarivanja i osiguranja prava nacionalnih manjina u Srbiji. Uz ovo, tu je i izvješće (četvrto mišljenje za Srbiju) savjetodavnog Vijeća Europe o provedbi *Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina* iz 2019. godine koje posebno ističe kako postoji veliki raskorak između zakonodavnog normiranja multikulturalnih prava nacionalnih manjina i aktivne primjene politika koje ih štite (Fourth Opinion, 2019.: 1). Iz *Izvještaja o stanju ljudskih prava*¹⁸ u Srbiji u 2021. godini koji potpisuje udruga Beogradski centar za ljudska prava jasno se pak iščitavaju problemi praktične primjene institucionalnoga ustroja kao i političko djelovanje stranaka nacionalnih manjina te ocjena međunarodnih organizacija/institucija o stupnju zaštite prava nacionalnih manjina na temelju kojih je moguće zaključiti kako je hrvatska nacionalna manjina u Srbiji zbog svoje malobrojnosti, ali i teritorijalne disperziranosti, marginalizirana i zapostavljena. Ovi ogleđni primjerci prakse normiranja života nacionalnih manjina u Srbiji iako ne pretendiraju biti iscrpan prikaz stanja i učinka zakonodavne zaštite njihovih prava i sloboda upućuju na svu kompleksnost osiguranja ravnopravnosti i integriranosti manjinskih populacija u postkonfliktna društva na univerzalnim vrijednostima propagiranih politika tranzicijske pravde, ali i Europske unije. Razvidno je kako u poslijeratnoj Srbiji svih ovih godina proces tranzicijske pravde nije doveo do propagiranih društvenih promjena. Suprotno od očekivanog, kako je to vidljivo na primjeru hrvatske nacionalne manjine, način primjene i društveno-politički kontekst posebnosti lokalnih sredina određivali su i još uvijek određuju trajanje i tijek aktivnosti, kako državnih institucija i organizacija, tako i samih lokalnih zajednica koje u svojim sredinama trebaju izgrađivati suživot temeljen na povjerenju i

¹⁶ *Akcioni plan za ostvarivanje prava nacionalnih manjina* (mart 2016. godine) dostupan je na službenoj mrežnoj stranici Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave Republike Srbije: <http://mduls.gov.rs/obavestenja/akcioni-plan-za-ostvarivanje-prava-nacionalnih-manjina/?script=lat>. Ministarstvo navodi kako je ovaj akcijski plan usvojila Vlada Republike Srbije 9. ožujka 2016. godine, a on je predviđen u Akcijskom planu za Pregovaračko poglavlje 23 – Pravosuđe i vladavina prava. Njime je, tvrdi se, Republika Srbija zaokružila svoje strateško opredjeljenje za unaprjeđenje institucionalnog i zakonodavnog okvira u području ljudskih i manjinskih prava.

¹⁷ Council of Europe. Committee of Ministers. 1330th meeting, 28 November 2018. 10.4. European Charter for Regional and Minority Languages. c. Fourth report of the Committee of Experts in respect of Serbia. CM(2018)144.

¹⁸ Izvješće je dostupno na mrežnoj stranici Beogradskog centra za ljudska prava: <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2014/01/Ljudska-prava-u-Srbiji-2020-za-web.pdf>.

Ravnatelj Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar, ministar za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog u Vladi Republike Srbije Tomislav Žigmanov i prof. dr. sc. Mario Bara s HKS-a Sveučilišta u Zagrebu te putem Zooma dr. sc. Sandra Cvikić prigodom predstavljanja rezultata znanstveno-istraživačkoga projekta „Demografska i društvena održivost Hrvata u Vojvodini: aktualni trendovi, izazovi i perspektive“, u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Projekt je proveo Institut Ivo Pilar – područni ured Vukovar u suradnji sa ZKVH uz financijsku potporu Središnjega državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske i Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata.

toleranciji. Isto toliko koliko su brojke¹⁹ određujuća determinanta položaja i prava koja hrvatska nacionalna manjina ima u Srbiji, toliko su i zakonski akti koji u praksi sve do danas, kako se to može iščitati iz izvješća, nisu omogućili puno integriranje hrvatskih zajednica u poslijeratno srbijansko društvo. Posebno se ističe činjenica kako podjednako i izvješća udruga civilnog društva za zaštitu ljudskih prava, ali i srbijanskih državnih institucija i europskih institucija, kontinuirano izostavljaju inicijalne uzroke koji određuju društveni položaj hrvatske nacionalne manjine u suvremenome srbijanskom društvu danas, ali i odnos većinskoga naroda prema pripadnicima hrvatskoga naroda – a to su ratovi koje je Srbija vodila s bivšim republikama socijalističke Jugoslavije i teret toga povijesnog naslijeđa, traume, nasilja i progona koji nose ne samo manjinske zajednice, nego i srbijanski narod. Suvremeni položaj hrvatske nacionalne manjine u postkonfliktnome srbijanskom društvu tranzicije pod utjecajem je načina na koji se (ne)primjenjuju pozitivni manjinski zakoni u praksi, iako se o tome može malo saznati iz službenih izvješća koja su javnosti dostupna. Također se ne zna gotovo ništa o načinu na koji se prava i slobode hrvatske nacionalne manjine ostvaruju na lokalnim razinama općina i Autonomne pokrajine Vojvodine gdje ih brojčano ima najviše, dok izvješća najčešće generaliziraju probleme nacionalnih manjina što posljedično dovodi do njihova normiranja u kategorije koje ne odgovaraju stvarnoj slici stanja za svaki manjinski narod pojedinačno. Jedini pozitivan utjecaj

¹⁹ Popisi stanovništva.

na položaj i ostvarena prava hrvatske nacionalne manjine u Srbiji zabilježen je na području bilateralne suradnje Hrvatske i Srbije i pomoći koju hrvatske vlasti pružaju na temelju potpisanih međudržavnih sporazuma.²⁰ Ipak, moć zakonodavnog normiranja života pripadnika hrvatske nacionalne manjine u suvremenome srbijanskom društvu i dalje perpetuira odnose podjarmljivanja i kontrole dok istodobno propisuje prava i slobode kojima se u postkonfliktnome realitetu srbijanskoga procesa tranzicijske pravde hrvatske zajednice trebaju integrirati. Diskurs zakonodavnog normiranja u planskim dokumentima, ali i izvješćima, pretpostavlja primat prava nad realitetom življenja manjinskih naroda koji u okolnostima dubokih društveno-političkih previranja s tragičnim ishodom velikih ratnih razaranja i ljudskih gubitaka, u srbijanskom društvu postkonfliktne tranzicije i eurointegracije trebaju izgraditi život kao da tog naslijeđa nema i da ih većinski narod prihvaća jer je prošao katarzu suočavanja s prošlošću koju proces tranzicije zahtijeva. Ne samo o hrvatskoj nacionalnoj manjini, nego i o svim nacionalnim manjinama u Srbiji, iz diskursa navedenih izvješća jako malo se može saznati o njihovu stvarnom položaju i problemima u društvu jer samorefleksivnost kao opća karakteristika suvremenoga srbijanskog društva na razini utvrđivanja stvarnih uzroka i posljedica koji određuju život manjinskih zajednica ne postoji. Ta činjenica ne iznenađuje s obzirom na to da su institucionalna izvješća te ona nevladinih udruga i različitih međunarodnih organizacija danas standardizirana i podliježu unaprijed propisanim obrascima koji vrlo često ne toleriraju odstupanja od uobičajenoga modela izvještavanja, analize i metodološko-teorijskog istraživanja. Djelomično je i to jedan od razloga zbog kojih diskurs izvješća o položaju i ostvarenim pravima i slobodama nacionalnih manjina u Srbiji ne pruža uvid u specifičnost problema manjinskih zajednica i na taj način onemogućava sveobuhvatniji uvid i razumijevanje statusa svake pojedine nacionalne manjine. Drugi razlog se odnosi na način na koji su suvremene znanstvene spoznaje ucijepljene u politike tranzicijske pravde s ciljem da transformacija postkonfliktnog društva u brojnim društveno-političkim i gospodarskim reformama afirmira nove društvene vrijednosti koje će osigurati globalnu sigurnost i stabilnost mira.

Diskurs tranzicijske pravde i proizvedeno znanje o hrvatskoj nacionalnoj manjini

Kako nastaje, tko ga stvara i na koji način znanje o srbijanskome procesu tranzicijske pravde utječe na to koje će znanstvene spoznaje ući u diskurs zakonodavnog normiranja statusa i položaja hrvatske nacionalne manjine u Srbiji? Naime, zapadna postmoderna društva u svome zamašnjaku znanstvenog prosperiteta i napretka ustalila su ne samo uvriježene norme ponašanja u sklopu svojih, kako ih Anderson (1999.) naziva, zamišljenih zajednica – nacionalnih država; nego što je još važnije standardizacijom i normiranjem svakodnevnog života one danas discipliniraju, kontroliraju i nadziru svakog pojedinca u sklopu svojih granica i izvan njih. Način na koji se to čini u zakonodavstvu, odnosno pravno reguliranje prava i sloboda građana

²⁰ Vidi: NN, br. 3/2005. (20. 4. 2005.), Zakon o potvrđivanju Sporazuma između Republike Hrvatske i Srbije i Crne Gore o zaštiti prava hrvatske manjine u Srbiji i Crnoj Gori i srpske i crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj dostupan na službenoj web stranici Narodnih novina RH: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/međunarodni/full/2005_04_3_25.html.

liberalnih demokracija svoje temelje pronalazi u znanju koje suvremena znanost proizvodi. Moć koju danas znanje posjeduje nikada nije bila veća zato što se one istine koje znanost utvrdi ucjepljuju u društvo i pojedinca u sklopu svih državnih sustava i institucija oblikujući društvene odnose koji ponovno i kontinuirano perpetuiraju već ustaljene odnose moći. Na tragu tih spoznaja koje je prvi značajnije istražio M. Foucault (1981.), brojni znanstvenici kritički proučavaju postmoderna društva i upućuju na nove oblike podjarmljivanja i iskorištavanja koja u svojim temeljima imaju suvereni autoritet znanosti i proizvedenog znanja (Keller, Hornidge i Schünemann, 2020.; Fricker, 1998., 2007.). Moć znanstvene racionalizacije koja danas više nego ikada u svojoj povijesti utječe na živote pojedinaca i društava sada na konceptualnoj razini diskursa (Foucault, 1981.) određuje sudbine cijelih naroda jer jezik znanstvene neutralnosti i objektivnosti ulazi u sve politike i zakone koji zatim oblikuju realitet življenja svakog čovjeka (Hornidge, 2013.). To, dakako, ne znači da tako proizvedene znanstvene spoznaje nisu mjerodavne i činjenično istinite. Ali suvremena znanstvena istraživanja često nisu u stanju zbog ograničavajućih vremenskih rokova i financija, ali i nedovoljne upućenosti u lokalno proizvedeno znanje zbog jezičnih barijera, sveobuhvatnije objasniti i interpretirati kompleksne društvene situacije i probleme populacija koje proučavaju. Zbog toga češće prilagođavaju dobivene rezultate već unaprijed definiranom teorijskom i metodološkom okviru koji potvrđuje ustaljene činjenične (ili povijesne) istine, nego što pružaju uvid u znanstvene spoznaje na temelju novih teorijskih i metodoloških okvira koje otkrivaju specifičnosti određenih sredina i kultura. To na žalost često rezultira znanstveno utemeljenim nepravdama koje imaju snažan utjecaj na istraživane populacije (Cvikić, 2019., 2021. a).

Prema tome, u kontekstu proizvedenog znanja o srbijanskome procesu tranzicijske pravde na Zapadnome Balkanu, istraženi diskurs u tekstovima koji sadrže ili ne sadrže činjenične istine o položaju i statusu hrvatske nacionalne manjine, međunarodni i domaći eksperti i znanstvenici interpretiraju činjenične istine tako što ponovno socijalno konstruiraju „znanstveno utemeljene nepravde“ (Cvikić, 2019.). Stručnjaci i znanstvenici često, kako je to vidljivo na primjeru publikacije *Nacionalne manjine u odnosima Srbije sa susjedima – Status nacionalnih manjina u Srbiji i pregovaranje sa EU: Uloga susjednih zemalja*²¹ (Đurđević, 2017.), i kada interpretiraju najveći napredak u ostvarivanja prava hrvatske nacionalne manjine u Srbiji²² uz pragmatizam ekspertnog diskursa zapravo ne pružaju sveobuhvatnije razumijevanje njihova suvremenog statusa i položaja jer hrvatske zajednice ostaju na pukoj razini temeljnih normativno-zakonskih i demografskih odrednica manjinskog statusa u srbijanskome poslijeratno društvu gdje Hrvati postaju *normativni standard* koji prema Kopenhaškim kriterijima srbijanska vlada treba zadovoljiti kao preduvjet za članstvo u EU tijekom pregovaračkog procesa. Takav pragmatizam

²¹ Publikacija je rezultat provedenog projekta *Nacionalne manjine u odnosima Srbije sa susjedima* (Status nacionalnih manjina u Srbiji i pregovaranje sa EU: Uloga susjednih zemalja) koji je financiralo Veleposlanstvo Velike Britanije u Beogradu i projekta *Manjinske politike i evropske integracije – uloga bilateralnih odnosa* koji financira Fondacija za otvoreno društvo Srbija (Đurđević, 2017.: 5). Autori analize koja se predstavlja u ovoj publikaciji su: dr. Dušan Janjić, dr. Snežana Filipović, dr. Dejan Jović, dr. Tamas Korhecz, dr. Anna Krasteva, Eniko Lacziko, dr. Zoran Milivojević, Jovica Pavlović, dr. Dragomir Radenković, Adriana Petraru, advokat Nenad Radojčić, dr. Nada Raduški, Jelena Savić, dr. Balas Vizi i Nenad Đurđević (Đurđević, 2013.: 5).

²² Na temelju uspostavljenoga bilateralnog odnosa između Republike Srbije i Republike Hrvatske.

ekspertnog diskursa vrlo šturo prikazuje društveno-politički kontekst u kojem nacionalne manjine žive u poslijekonfliktnim državama bivše Jugoslavije i konceptualno generalizira karakteristike njihova statusa i položaja, dok međusobno isključiva tumačenja zakonskog ostvarivanja njihovih prava, pa tako i onih prava hrvatske nacionalne manjine u Srbiji, ostaju u sjeni interpretacija koje zagovaraju izgradnju jedne regionalne manjinske politike na razini Zapadnog Balkana. Pragmatično se generaliziraju i aktualni unutarnji problemi (od onih političkih do onih društveno-ekonomskih) svake zapadnobalkanske zemlje, u čiji kontekst se stavlja i Hrvatska, ali bez uvida u svu kompleksnost postkonfliktne obnove, izgradnje mira i povjerenja, kao i obrazloženja uzročno-posljedičnih odnosa i događaja od velikog značaja za status nacionalnih manjina u tim društvima. U konačnici, hrvatsku nacionalnu manjinu u Srbiji prikazuje se kao da nema većih problema, odnosno da se uz bilateralne odnose sa Srbijom Hrvatska kao matična država ne brine za status i položaj vlastite nacionalne manjine.

Što se može zaključiti iz analiziranih ekspertnih i znanstvenih istraživanja koja su stavljena u funkciju racionaliziranja potreba manjinskih društvenih skupina u postkonfliktnim tranzicijskim društvima kao što je srbijansko? Kako se znanstveni i ekspertni diskurs isprepliću i na koji način znanje o hrvatskoj nacionalnoj manjini u Srbiji utječe ne samo na javnu percepciju njihova položaja i statusa u društvu, nego i na realitet u kojem hrvatske zajednice žive? Je li srbijanski proces tranzicijske pravde omogućio emancipacijski zamašnjak hrvatske nacionalne manjine i u kojoj mjeri je opstanak hrvatskih zajednica moguć u društvu koje posljednjih trideset godina negira vlastitu odgovornost za nasilje koje su u ime građana počinili predstavnici srbijanskoga naroda tijekom i nakon jugoslavenskih ratova? Odgovor na ova pitanja moguće je potražiti u znanstvenom diskursu međunarodnih i srbijanskih znanstvenika koji se tom temom nisu bavili u velikom broju radova. Analiza oglednih primjera²³ znanstvenog diskursa o položaju i statusu hrvatske nacionalne manjine u Srbiji, kako međunarodnih tako i domaćih srbijanskih autora, pokazala je način na koji se proizvode činjenične istine o poslijeratnom životu i integraciji hrvatskih zajednica u srbijansko društvo tranzicije.

Naime, znanstveni diskurs tranzicijske pravde je unazad trideset godina normalizirao i standardizirao činjenične istine o poslijeratnoj transformaciji postkomunističkih država bivše Jugoslavije (Cvikić, 2019., 2021.). Uz retributivni aspekt tranzicijske pravde u sklopu kojega se pokušalo kazneno progoniti i osuditi²⁴ počinitelje ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti svih strana koje su bile uključene u ratne sukobe bivše Jugoslavije, istodobno se pokušalo racionalizirati i razloge njezina nasilnog raspada. I dok su različite društveno-humanističke znanstvene discipline svaka na svoj način pokušale dati odgovore na mnoga pitanja jugoslavenske postkomunističke nasilne transformacije društva, diskurs tranzicijske pravde zavladao je ne samo znanstvenim i ekspertnim proučavanjima postkonfliktne društvene tranzicije, nego i politikama izgradnje poslijeratnog povjerenja i suživota. Upravo su poslijeratna izgradnja

²³ Analizirani su radovi sljedećih autora koji se nalaze u popisu literature: Tsai (2021.), Miladinović (2006.), Jazić i Jončić (2013.), Janjić (2015., 2017.), i Marković i Jovanović (2018.).

²⁴ Prvo na razini Međunarodnog suda pravde u Hagu, a zatim i na nacionalnim sudovima novonastalih država bivše Jugoslavije.

društva i način na koji su tranzicijske vlasti provodile i upravljale procesom demokratizacije (vladavinom prava, jačanjem građanske političke participacije i aktivizmom nevladinih udruga) omogućili horizontalni transfer novih ideja i vrijednosti tranzicijske pravde čiji zagovornici vjeruju da će razvojne politike utemeljene na ljudskim i manjinskim pravima osigurati mir i suživot građana u novonastalim državama bivše Jugoslavije. Iako se ovdje neće ulaziti opširnije u interpretiranje procesa tranzicijske pravde u svakoj od bivših republika socijalističke Jugoslavije, ipak je potrebno naglasiti kako su promjene koji je taj proces unosi u poslijeratna društva u jednom aspektu imale zajedničku karakteristiku. Naime, projekti i razvojne politike koje provode bilo državne vlasti (na svim razinama od nacionalne do lokalne) bilo udruge civilnog društva uz financijsku potporu međunarodnih i domaćih institucija omogućili su horizontalni transfer znanstvenih spoznaja tranzicijske pravde, ali i uvjerenja koja zatim njihovi zagovornici (političari, ali i aktivisti civilnog društva) ucjepljuju u diskurs ostvarivanja ljudskih i manjinskih prava. Isto kao što su legitimne tvrdnje znanstvenika tranzicijske pravde kako u postkonfliktnim društvima Zapadnoga Balkana (u koji kao prema pravilu pripada i hrvatsko) političke vlasti izbjegavaju svoja društva suočiti s prošlošću ratnih zločina i nasilja, ali i prijašnjega komunističkog režima (Subotić, 2009., 2011., 2013., 2014.), isto tako nisu i ne mogu biti propagirana uvjerenja o društveno-političkoj i vojnoj odgovornosti za oružane konflikte i nasilje, što je pripisano svim narodima bivše Jugoslavije podjednako (Cvikić i Živić, 2016.; Cvikić, 2019., 2021. b). Da je to tako potvrđuju i brojni primjeri otpora lokalnih traumatiziranih poslijeratnih zajednica u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini (Cvikić i Živić, 2016.; Cvikić, 2019., 2021. b). Presude Međunarodnog suda pravde u Haagu pokazale su i potvrdile činjenicu kako ratni sukobi između država bivše Jugoslavije ne mogu biti normirani standardnim klasifikacijama suvremenih ratova (Žunec, 2007.), odnosno da se konsolidiranjem broja optužnica i procesuiranih ratnih zločina ne može redistribuirati odgovornost za ratne sukobe na sve narode podjednako i na taj način smanjiti brojke koje u velikom broju upućuju na narod jedne države – Republiku Srbiju.²⁵ Znanost tranzicijske pravde, suprotno od očekivanog, pomogla je u razvoju „ekonomiji pravde“ (Jacobson, 2005.; Kelly, 2012.) isto kao što su presude Međunarodnoga suda pravde paradoksalno izazvale u poslijeratnim društvima bivše Jugoslavije divergentna poimanja žrtve, osporavanja odgovornosti i selektivno sjećanje (Cvikić, 2021. b). Stoga niti ne iznenađuje kako srbijansko društvo nakon pada Miloševićeva režima još uvijek nije razvilo funkcionalnu razinu samorefleksije za ulogu i odgovornost koju su imali pripadnici srbijanskoga naroda u ratovima raspada socijalističke Jugoslavije. Srbijanski proces tranzicijske pravde paradoksalno ostavlja prostor za manipuliranje činjeničnim istinama koje su utvrdili znanstvenici i eksperti tranzicijske pravde, što se javno vidi iz primjera ostvarivanja prava hrvatske nacionalne manjine. Društveno-politički kontekst zapadno-balkanskih društava prema tome predstavlja okvir za proučavanje procesa tranzicijske pravde²⁶ u kojem većina znanstvenika i eksperata generalizira tvrdnje o

²⁵ To potvrđuju i nacionalni sudovi kao što je hrvatski. Za više informacija vidi službenu mrežnu stranicu udruge *Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću*: <https://documenta.hr/unaprijedjenje-sudskih-standarada-i-praksi/>.

²⁶ Među koje se gotovo uvijek uključuje i Republika Hrvatska.

načinu na koji se narodi bivše Jugoslavije nose s poslijeratnom izgradnjom suživota i mira sada kada se sve države (osim Hrvatske) nalaze u jednoj od eurointegracijskih faza. Naime, pristup i znanstveno-ekspertni okvir tranzicijske pravde predmnijeva unaprijed definirana uvjerenja kojima praksa treba korespondirati, što u ovom slučaju dovodi do generalizacija koje se odnose na sljedeće:

- poslijeratne države bivše Jugoslavije (kao i njihovi lideri) podjednako snose odgovornost kako za ratne sukobe, tako i za upravljanje procesom tranzicijske pravde jer su ti ratovi stavljeni u kategoriju građanskoga rata,
- nacionalistička retorika i nasilje objašnjenje su za ratne sukobe 1990-ih, ali i poslijeratni otpor procesima tranzicijske pravde,
- otpor procesima tranzicijske pravde poslijeratnih većinskih ali i manjinskih zajednica je kriminaliziran, bez obzira na kontekst,
- utemeljenost politika tranzicijske pravde u ljudskim i manjinskim pravima otvorila je prostor za formiranje i usvajanje devijantnih strategija poslijeratne reintegracije kao strategije preživljavanja manjinskih zajednica te u konačnici
- manjinske zajednice kako između sebe tako i unutar sebe, uz borbu za resurse i društveno-političko afirmiranje svoj napredak temelje primarno na normativnom okviru pozitivnih zakona koji im osiguravaju određena prava i slobode kao nacionalne manjine i oslanjaju se na potporu svojih matičnih država.²⁷

Uz navedene generalizacije u izvješćima o statusu i položaju nacionalnih manjina u Srbiji čiji su autori udruge i državne institucije, u nastavku se u zaključku rada pruža uvid u način na koji su srbijanski znanstvenici reapropriacijom proizvedenoga znanja tranzicijske pravde proučavali, ali i sami proizvodili znanstveno utemeljene nepravde o hrvatskoj nacionalnoj manjini u Srbiji.

Zaključna razmatranja

Kakav je, prema tome, status i položaj hrvatske nacionalne manjine u suvremenome srbijanskom društvu? Znanje koje je proizvela epistemološka zajednica tranzicijske pravde (Nouwen, 2014.) u Srbiji i izvan nje utemeljilo je znanstveno-stručni diskurs koji hrvatsku nacionalnu manjinu stavlja u položaj impotentnoga promatrača, odnosno atomiziranoga pojedinca. Kao takve, hrvatske zajednice i njihovi pripadnici ostavljeni su na marginama srbijanskoga društva u kojemu ih kontinuirano oslobađaju zakonom proklamirana manjinska prava koja ih nisu u stanju društveno i politički emancipirati. Dok je s jedne strane međunarodni znanstveni diskurs oblikovao poslijeratno razumijevanje procesa tranzicijske pravde u Srbiji, s druge strane nije ga ni s čime posebno izdvojio od konteksta u kojem se nalaze i ostale balkanske postjugoslavenske

²⁷ Čitatelje se upućuje na popis analiziranih publikacija i ekspertnih studija/izvješća domaćih i međunarodnih autora u radovima S. Cvikić: Cvikić i Živić (2016.), Cvikić (2019.) i Cvikić (2021. b).

države, osim možda na razini gradacije. Ne ulazeći u iscrpnu raspravu o tome do koje mjere su države bivše socijalističke Jugoslavije uspjele transformirati svoja poslijeratna društva u skladu s propagiranim vrijednostima tranzicijske pravde, potrebno je ipak naglasiti kako je srbijanski proces tranzicijske pravde hrvatsku nacionalnu manjinu u tom smislu izmjestio u *normativni limb* u kojemu se gotovo potpuno izgubila i postala nevidljiva. Sinergija diskurzivnih praksi tranzicijske pravde i zakonskog normiranja onemogućuje razvoj hrvatske nacionalne manjine kao otporne zajednice koja ima potencijal i mogućnost oduprijeti se asimilacijskom učinku načina na koji srbijanske vlasti implementiraju manjinsku politiku proteklih dvadeset godina. Sve dosadašnje srbijanske vlasti, kako je to moguće iščitati iz znanstvenog i ekspertnog diskursa, tolerirale su postojanje hrvatske nacionalne manjine na normativnoj razini njihovih prava dok je u praksi odnos društva bio paternalistički i još uvijek pun nepovjerenja. Stoga je vrlo teško procijeniti jesu li detektirani problemi u upravljanju manjinskom politikom nastali zbog nesnalaženja srbijanskih vlasti u procesu tranzicijske pravde ili je upravo takav normativni karakter tranzicijske pravde omogućio primjenu znanstvenih spoznaja koje su legitimirale mjere i aktivnosti (Phillips, Lawrence i Hardy, 2004.) i dovele do suprotnoga od očekivanoga – marginalizacije, segregacije i asimilacije. Kako je već prije naglašeno, srbijanski proces tranzicijske pravde je politički proces nagodbenjačkog karaktera koji sve do danas određuje, ali i oblikuje način implementiranja manjinske politike jer je ona ucijepljena u brojne procese koji transformiraju srbijansko društvo. Diskurzivne prakse proizvedenog znanja o srbijanskome procesu tranzicijske pravde imaju dezintegrirajući efekt na hrvatske zajednice u Srbiji zato što fragmentirano znanje o njima omogućuje državi da ih tretira kao društvenu teškoću i nedaću, ekonomski i normativno prilagođenu za političko *torbarenje sućuti* u vladinim institucijama, potpuno lišene organske društvene povezanosti i samoorganiziranosti (Rogić, 2000.). Pod utjecajem novih društvenih odnosa u okrilju srbijanskih euointegracijskih pregovora za članstvo u EU-u poduzetničke rekonstrukcije sposobnosti i inicijativa predstavnika nacionalnih manjina pogoduju reaproprijaciji političkog i pravnog okvira manjinskih prava. Naime, borba za resurse i pozicije u srbijanskome društvu tranzicije na taj način se dodatno intenzivira, a prerazdioba do koje dolazi nije socijalno pravedna. Sinergijski učinak euointegracijskog procesa i procesa tranzicijske pravde pogodovao je homogenizaciji hrvatske zajednice kao supkulture *narodnjačkog tipa* (Rogić, 2000.) zato što sada na razini individualnih političkih/materijalnih/društvenih interesa kroz manjinsku politiku zaštite njihovih prava srbijansko društvo pogoduje razvoju politički interesno obojenih društvenih skupina vlasti. Poslijeratna traumatizirana hrvatska populacija uhvaćena u unutarnju mrežu kolonizacije znanstvenog diskursa kojom se koriste srpske upravljačke strukture često se moralno, financijski i razvojno zlorabi kako bi se *socijalno konstruirali* (Detel, 2001.) obrasci i modeli nacionalnog pomirenja, suživota i povjerenja koje tranzicijska pravda jamči. Na poslijetku je sve to dovelo do političke

apstinencije i hrvatskoga nacionalnog razdora, a društvena kohezija hrvatskih zajednica u Srbiji je u sklopu takvih pretpostavki razvila negativne osobine (Sergejev, 2007.).

Jesu li, prema tome, asimilacijski učinci srbijanske manjinske politike normativno usustavili diskurs moralnog imperativa osiguranja ljudskih i manjinskih prava na kojima inzistiraju proponenti tranzicijske pravde i eurointegracija? Ili su ipak diskurzivne prakse provedenih istraživanja srbijanskoga procesa tranzicijske pravde usustavile takvu proizvodnju znanja koja hrvatsku nacionalnu manjinu reducira na kontekst lokalnih varijabli konfliktnih društvenih odnosa i interesnih skupina, gdje su onda pripadnici hrvatskih zajednica podijeljeni među sobom ili zbog drugih (u ovom slučaju srbijanskih vlasti) na različite socijalne kategorije (kulturne, socijalne, političke, gospodarske), (Sergejev, 2007., str. 34)? Kako se srpski narod nije do sada samoidentificirao s procesom tranzicijske pravde, tako to nije učinila ni hrvatska nacionalna manjina. Hrvatska nacionalna manjina to nije mogla učiniti jer zločini protiv hrvatskoga naroda u Srbiji većinom nisu dokumentirani te se samo povremeno spominju na individualnim primjerima koji onda osporavaju ili ne propituju drastično smanjenje broja pripadnika te nacionalne manjine od 1990-ih godina do danas (Fisher i Petrović-Ziemer, 2013.). Posljedično se sve vezuje uz generaliziranu faktografiju o nasilnom raspadu bivše socijalističke Jugoslavije gdje se zbog rastućeg nacionalizma mnogi Hrvati u Srbiji odlučuju za iseljavanje, a oni koji ostaju za asimilaciju zato što im je u poslijeratnoj novoj demokratskoj državi dobro. Ne samo zbog svoje male brojnosti, nego i zbog načina na koji su diskurzivne prakse uvriježile činjenične istine o hrvatskoj nacionalnoj manjini u Srbiji, hrvatske zajednice nisu se pobunile zbog tako proizvedenih znanstveno utemeljenih istina o sebi. Malobrojni pokušaji pojedinaca, nekih hrvatskih institucija u Srbiji i Hrvatskoj, kao i hrvatskih znanstvenika do sada nisu bili dostatni da većtako ustaljene diskurzivne prakse preusmjere upravo kritičkoga samopropitivanja (Bara i Žigmanov, 2009.). Dok znanstveni diskurs o ostvarivanju manjinskih prava u Srbiji često kriminalizira bilo kakav otpor manjinskih zajednica procesu tranzicijske pravde jer ga se vezuje uz nacionalnu sigurnost u državi, ali i šire balkanske regije, istodobno se otpor većinskoga naroda gotovo prema pravilu ne veže uz diskriminaciju i selektivnu primjenu manjinske politike koja svim građanima u zemlji jamči jednaka socijalna prava, zdravstvenu zaštitu, zapošljavanje, obrazovanje i politička prava. Dalekosežni su ciljevi kako tranzicijske pravde tako i eurointegracijskoga procesa brutalno nadvladali realitet života i potrebe hrvatskih zajednica u Srbiji, koje sada kao nova nacionalna manjina za državu ne predstavljaju ništa više od *normativne kategorije* i *političkog kriterija* koji treba zadovoljiti. Ostavljajući po strani raspravu o tome kako su se vodili politički pregovori u tim procesima između predstavnika većinskoga srpskog naroda i nacionalnih manjina, ishod tih pregovora bio je različit za svaku od njih, pa tako i hrvatsku nacionalnu manjinu, a divergentna dinamika uspostavljenih odnosa rezultirala je otporom (Briony, 2016.). Do otpora hrvatskih zajednica, kako je vidljivo iz proizvedenog znanja o njima, nije došlo jer su znanstveno utemeljene

nepravde koje su diskurzivne prakse uvriježile također odredile način na koji će kreatori politika činjenične istine o raspadu bivše Jugoslavije i ratovima na Zapadnom Balkanu primjenjivati u kreiranju i praksi srbijanske manjinske politike. Duboko nepovjerenje prema nacionalnim manjinama, koje se kako institucionalno tako i znanstveno reproducira, istodobno utemeljuje i takve odnose moći koji onemogućavaju neometan razvoj poslijeratne strategije preživljavanja hrvatskih zajednica u areni suprotstavljenih društvenih interesa srbijanskog društva (Phillips, Lawrence i Hardy, 2004.). Strategija preživljavanja u tom kontekstu nije prilagođena za borbu za ostvarivanje prava nacionalnih manjina, zbog čega hrvatske zajednice ne ulaze ravnopravno u proces strateške razmjene političkih i društvenih interesa u srbijanskome procesu tranzicijske pravde, ali i eurointegracijskoga procesa.

Primjer hrvatske nacionalne manjine pokazuje kako zaštitnički mehanizam koji posjeduje tranzicijska pravda još uvijek ne izgrađuje međunacionalne odnose i povjerenje, a politike koje država provodi kako bi zaštitila nacionalne manjine transformiraju se u *interesne modele* i *strategije preživljavanja* stvarajući uvjete u kojima se njihove zajednice bore za svoja zakonom zajamčena prava. Normiranje njihovih poslijeratnih života u srbijanskome društvu događa se na temelju *stavova* iznesenih u brojnim izvješćima koji istodobno humaniziraju manjinske zajednice, ali i perpetuiraju već utvrđene odnose moći propagirane znanstvenim diskursom manjinskih prava. Vidljivo je kako hrvatska nacionalna manjina na deklarativnoj razini sudjeluje u političkoj nagodbi o svojem položaju i statusu u društvu dok onda njihova moć pregovora ulazi u neravnopravnu borbu za interese koje hegemonistički diskurs tranzicijske pravde (Mohamed, 2016.) znanstveno pojednostavljuje i interpretira (Cvikić, 2021. c). Vrijednosti i norme tranzicijske pravde koje takav diskurs propagira u sklopu manjinske politike usvojili su interesno vođeni pojedinci, a novonastali odnosi i obrasci ponašanja sada omogućavaju konzumiranje ljudskih i manjinskih prava na tržišni način (Mooers, 2006.; Fassin i Pandolfi, 2010.). U takvim uvjetima i sredini hrvatske zajednice ne mogu značajnije utjecati, ali i reagirati na neprilagođene i loše upravljane politike kao što je manjinska jer su tijekom implementacije u poslijeratnome srbijanskom društvu kontinuirano inducirane emocionalne promjene u njihovoj traumi i sjećanju na koje oni odgovaraju zatvaranjem u okrilje obitelji.

Moguće je stoga zaključiti kako hrvatska nacionalna manjina ne može dobiti nikakva jamstva za uspjeh ove politike postmodernističkoga socijalnog inženjeringa pozitivnih društvenih promjena iako se planirane mjere i aktivnosti temelje na normativnoj pravdi univerzalnih ljudskih prava (Matwijiw, 2007.). Kako je nemoguće rekonstruirati stvarno stanje i iskustva sada malobrojne hrvatske manjine na temelju proizvedenog znanja o njima, ali i iz navedenih izvješća, ono na što ti diskursi upućuju jest da su njihove diskurzivne prakse proteklih dvadeset godina uspjele fragmentirati i destabilizirati kolektivne i individualne identitete, osjećaje, iskustva, emocije, kulturu i povijest hrvatskih zajednica u Srbiji. U zalag rigidnoga socijalnog konstruktivizma

eksperimentalni je karakter manjinske politike u sklopu srbijanskoga procesa tranzicijske pravde disciplinirao hrvatsku nacionalnu manjinu normativnim pravom koje u praksi dovodi do *diskurzivne amnezije* (Shwartz 2014., str. 55). Kako ističe Shwartz, diskurzivna amnezija pojavljuje se kada dolazi do kolektivnog zaboravljanja zbog nedovoljnog naglašavanja ili dekontekstualizacije događaja i povijesti, što onda dovodi u pitanje očite koristi koje bi društvo imalo od spoznaje o sebi na konceptualnoj razini nacionalne identifikacije (Cvikić, 2021. c). Diskurs tranzicijske pravde u Srbiji proizveo je diskurzivnu amneziju o ratovima bivše Jugoslavije pri čemu građani hrvatske nacionalnosti na individualnoj i grupnoj razini na sebe ne gledaju blagonaklono. I dok ta diskurzivna amnezija u kontekstu tranzicijske pravde drukčije funkcionira u većinskom narodu (u obliku otpora samorefleksiji), u sklopu hrvatske nacionalne manjine ona funkcionira tako da se pripadnici njihovih zajednica identificiraju ne samo s onim na što se javnost službeno podsjeća, nego i s onim što se sustavno zaboravlja (Cvikić, Živić i Maras Kraljević, 2021. b). Ta osobina srbijanskoga procesa tranzicijske pravde, koja se često izostavlja, pokazuje kako „isključivanje i onog Drugog i povijesti njegove patnje” (Shwartz 2014., str. 55) može postati strategija preživljavanja manjinskih zajednica, ali i mehanizam otpora većinskoga naroda. Arbitriranje s dobrobiti nacionalnih manjina proteklih dvadeset godina pretvorilo se u *politiku utjehe* (Simko, 2015.) za hrvatske zajednice kojima srbijanske vlasti autoritarno vladaju ne samo uz diskurzivnu amneziju, nego i na temelju zakonskog normiranja njihovih manjinskih prava. Upravo takva weberijanska *moć racionalne moralnosti* manjinskih prava – prava koja konsolidirana srbijanska liberalna demokracija propagira, u slučaju hrvatske nacionalne manjine predstavlja ništa drugo do *reifikaciju ovlasti* jer ju tranzicijska pravda uspješno legitimira (Cvikić, 2021. c). Diskurzivne prakse srbijanskih znanstvenika i eksperata pridonose izgradnji hegemonističkog diskursa srbijanske tranzicijske pravde, dok istodobno na taj način oblikuju povijesne istine u skladu s potrebama sadašnjice kako bi se u ovom slučaju legitimirao mehanizam ostvarivanja manjinskih prava u praksi (Leebaw, 2008., str. 109). Očito je kako je srbijanski proces tranzicijske pravde u sprezi s eurointegracijskim pregovorima proizveo duboke društvene prijepore, previranja i osporavanja, pri čemu ta civilizirana alternativa implementacijom manjinske politike reproducira ustaljene odnose moći nastale u poslijeratnoj Srbiji (Cvikić, 2021. c). Poslijeratni diskurs normiranja manjinskih prava i znanstveni diskurs u kontekstu srbijanskoga procesa tranzicijske pravde predstavljaju još jedan u nizu primjera postmoderne ekonomske eksploatacije podataka (Franzki, Hannah i Olarte, 2013.) koji ciljano proizvode znanstveno utemeljene nepravde o određenim populacijama, u ovom slučaju o hrvatskoj nacionalnoj manjini. Proces srbijanske tranzicijske pravde hrvatsku nacionalnu manjinu reducirao je do neprepoznatljivosti, a moć i uloga koja joj je dodijeljena u suvremenome poslijeratnom društvu u funkciji je demokratskog legitimiranja manjinske politike i afirmacije manjinske političke reprezentacije.

Hoće li i u kojoj mjeri hrvatska nacionalna manjina uz pomoć matične zemlje moći politički ispregovarati nove odnose i interese tijekom eurointegracijskih pregovora Srbije i Europske unije, ostaje otvoreno pitanje. Kako bi hrvatska nacionalna manjina bila svjesna svoga položaja, svoga identiteta i prava, hrvatska država mora više nego ikada do sada pružiti snažnu financijsku i političku potporu u afirmaciji njihove emancipacije i odmaka od dugogodišnje asimilacije, posramljivanja i šutnje. Održivost hrvatskih zajednica u Srbiji nemoguća je bez pomoći hrvatskih vlasti. O hrvatskoj državi ovisi hoće li hrvatski narod u Srbiji opstati ili ne.

Literatura

Anderson, B. 1999. *Nacija: zamišljena zajednica. Razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*. Zagreb, Školska knjiga.

Austin, J. 1962. *How to do things with words: The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955*, Oxford, The Clarendon Press.

Bara, M.; Žigmanov, T. 2009. *Hrvati u Vojvodini u povijesti i sadašnjosti: Osnovne činjenice*. Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Subotica.

Bell, C. 2009. Transitional justice, interdisciplinarity and the state of the „field“ or „non-field“. *International Journal of Transitional Justice*, 3, 5-27.

Bowsher, J. 2018. Omnis et Singulatim: Establishing the Relationship Between Transitional Justice and Neoliberalism. *Law Critique*, 29, 83-100.

Briony, J. 2016. Analysing resistance to transitional justice: what can we learn from hybridity? *Conflict and Society*, 2, 1, 74-86.

Cvikić, S. 2012. Fenomen manjinskog političkog poduzetništva i Hrvati u Republici Srbiji. *X. Međunarodni kroatistički znanstveni skup*. Zbornik radova, S. Blažetin (ur.), Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj, Pečuh, 325-337.

Cvikić, S. 2019. Destruction of „Scientifically Based Injustices“: About Post-War Traumatized Populations of „Spoilers“ in Croatia. *Sociologija*, LXI (posebno izdanje), 697-717.

Cvikić, S.; Živić, D. 2016. In Between Transitional Justice and Genocide – Vukovar 1991 and Srebrenica 1995. *Remembering The Bosnian Genocide: Justice, Memory and Denial*. Zbornik radova, H. Karčić (ur.), Institute for Islamic Tradition of Bosniaks, Sarajevo, 313-346.

Cvikić, S. 2021a. Obilježja i utjecaj društveno-gospodarskih promjena međunarodnih razvojnih politika tranzicijske pravde u Vukovarsko-srijemskoj županiji. *Vukovarsko-srijemska županija: stanovništvo, migracije, kvaliteta življenja i perspektive razvoja. Analitičko-svodna studija*, D. Živić (ur.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 227-255.

- Cvikić, S.; Živić, D.; Maras Kraljević, J. 2021. b. *Rat, ljudi, brojevi – Vukovar 1991. i danas*. Državni arhiv u Vukovaru i Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Vukovar.
- Cvikić, S. 2021. c. In *Between Factual Truth and Social Construction – Dr. Franjo Tuđman in International Scholarly Discourse*. *Review of Croatian History*, 17, 1, 149-184.
- De Genova, N. et al. 2016. *New Keywords Collective Europe/Crisis: New Keywords of „the Crisis“ in and of „Europe“*, http://nearfuturesonline.org/wp-content/uploads/2016/01/New-Keywords-Collective_12.pdf.
- Detel, W. 2001. „Social Constructivism“, u: *International Encyclopaedia of the Social & Behavioral Sciences*, Neil J. Smelser and Paul i B. Baltes, ur. (Elsevier Ltd), 14264-14267.
- Đurđević, N. (ur.) 2017. *Nacionalne manjine u odnosima Srbije sa susedima. Status nacionalnih manjina u Srbiji i pregovaranje sa EU: Uloga susednih zemalja*. Forum za sigurnosne studije, 7, 1, Beograd.
- Fassin, D.; Pandolfi, M. 2010. *Emergency: The Politics of Military and Humanitarian Interventions*, Zone Books.
- Fisher, M.; Petrović-Ziemer, Lj. 2013. *Dealing with the Past in the Western Balkans: Initiatives for Peace building and Transitional Justice in Bosnia-Herzegovina, Croatia and Serbia* (Report No. 18), Berghof Foundation.
- Foucault, M. 1972. *Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language*, New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. 1981. *The order of discourse. Untying the text: a post-structuralist reader*, R. Young (ur.), Boston, Routledge & Kegan Paul, 48-78.
- Franzki, H.; Olarte, M. C. 2013. Understanding the political economy of transitional justice. A critical theory perspective. *Transitional Justice Theories*, S. Buckley-Zistel, T. Koloman Back, C. Braun, M. Braun, F. Mieth (ur.), Routledge, London, 201-221.
- Fricker, M. 1998. Epistemic Oppression and Epistemic Privilege. *Canadian Journal of Philosophy*, 25, 191-210.
- Hornidge, A. K. 2013. „Knowledge“, „Knowledge Society“ and „Knowledge for Development“: Studying Discourses of Knowledge in an International Context. *Methodologie und Praxis der wissenssoziologischen Diskursanalyse, Band 1: Interdisziplinäre Perspektiven*, R. Keller i I. Truschkat (ur.), Springer VS Verlag, Wiesbaden, 397-424.
- Jacobson, K. R. 2005. Doing Business with The Devil: The Challenges of Prosecuting Corporate Officials whose Business Transactions Facilitate War Crimes and Crimes against Humanity. *Air Force Law Review*, 56, 167-231.
- Janjić, D. 2015. *Izazovi normalizacije (Analiza pregovora i primene Briselskog sporazuma)*, Forum za etničke odnose, Beograd.
-

- Janjić, D. 2017. Kontekst manjinske politike u Srbiji. *Forum za sigurnosne studije*, 1,1, 193-209.
- Jazić, A. i Jončić, M. 2013. *Pitanje položaja nacionalnih manjina u odnosima Srbije i njenih istočnih i zapadnih suseda. Srbija u Jugoistočnoj Evropi: zbornik radova*. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 333-352.
- Keller, R., Hornidge, A.-K. i Schünemann 2020. *The Sociology of Knowledge Approach to Discourse. Investigating the Politics of Knowledge and Meaning-Making*. London i New Work, Routledge.
- Kelly, M. J. 2012. Prosecuting Corporations for Genocide Under International Law. *Harvard Law & Policy Review*, 6, 2, 339-367.
- Kljajić, M. 1996. *Kako je umirao moj narod*, Subotica, Izdavačko društvo Hrid.
- Leebaw, B. A. 2008. The Irreconcilable Goals of Transitional Justice. *Human Rights Quarterly*, 30, 95-118.
- Lundy, P. i McGovern. 2008. Whose Justice? Rethinking Transitional Justice from the Bottom Up. *Journal of Law and Society*, 35, 2, 265-292.
- Marković, K. i Jovanović, I. 2018. *Ka evropskom društvu. Ograničenja i perspektive*. Beograd, Institut društvenih nauka, 129-150.
- Matwijkiw, A. 2007. The reverse revenge norm in international law. The Chicago Principles in Post-Conflict Justice. *International Review of Penal Law*, 78, 565-599.
- Miladinović, S. 2006. Pitanje socijalnog identiteta nacionalnih manjina i evrointegracijski procesi u Srbiji. *Sociološki pregled*, 40, 2, 207-245.
- Mohamed, S. Q. 2016. Doing Justice to Justice? Entanglements with Hegemony and Transitional Justice. Electronic Thesis and Dissertation Repository. 3944. <https://ir.lib.uwo.ca/etd/3944>.
- Mooers, C. 2006. *The New Imperialists: Ideologies of Empire*, Oxford, Oneworld Publications.
- Nouwen, S. M. H. 2014. As You Set out for Ithaka: Practical, Epistemological, Ethical, and Existential Questions about Socio-Legal Empirical Research in Conflict. *Leiden Journal of International Law*, 27, 1, 227-260.
- Oberschall, A. 1973. *Social Conflict and Social Movements*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall.
- Phillips, N.; Lawrence, T. S.; Hardy, C. 2004. Discourse and Institutions. *Academy of Management Review*, 29, 4, 635-652.
- Rogić, I. 2000. *Tehnika i samostalnost. Okvir za sliku treće hrvatske modernizacije*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Sergejev, D. 2007. Prilog za cjelovitu literaturu o problemu integracije i dezintegracije u historiji. *Hrvatska i Europa. Korijeni integracije*. Zbornik radova, D. Sergejev (ur.), Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 195-201.
-

- Simić, O.; Volčić, O. 2013. *Transitional Justice and Civil Society in the Balkans*, New York, Heidelberg, Dordrecht, London, Springer.
- Simko, C. 2015. *The Politics of Consolation. Memory and the Meaning of September 11*, Oxford University Press, Oxford, New York.
- Subotić, J. 2009. *Hijacked Justice. Dealing with the Past in the Balkans*, Ithaca i London, Cornell University Press.
- Subotic, J. 2011. Expanding the scope of post-conflict justice: Individual, state and societal responsibility for mass atrocity. *Journal of Peace Research*, 48, 2, 157-169.
- Subotic, J. 2013. Stories States Tell: Identity, Narrative and Human Rights in Balkans. *Slavic Review*, 72, 2, 306-326.
- Subotić, J. 2014. Bargaining Justice. A theory of transitional justice compliance. *Transitional Justice Theories*. S. Buckley-Zistel, T. Koloma Beck, C. Braun, F. Mieth, London, Routledge, 127-143.
- Swartz, O. 2014. *Against the New Patriotism and Other Essays on Social Justice 2001 – 2009*, Troubador Publishing Ltd., Kibworth, Leicester.
- Tarrow, S. 1994. *Power in Movement: Collective Action, Social Movements and Politics*, Cambridge University Press, New York.
- Teitle, R. G. 2003. Transitional Justice Genealogy. *Harvard Human Rights Journal*, 16, 69-94.
- Tsai, D. 2021. Navigating Exclusion as Enemies of the State: The Case of Serbs in Croatia and Croats in Serbia. *Geopolitics*. DOI: 10.1080/14650045.2021.1881488.
- Turner, C. 2015. Deconstructing Transitional Justice. *Law and Critique*, 24, 2, 193- 209.
- Žigmanov, T. 2006. *Hrvati u Vojvodini danas: Traganje za identitetom*, Hrvatska sveučilišna naklada, Pučko otvoreno učilište Zagreb, Zagreb.
- Živić, D.; Cvikić, S. i Žigmanov, T. 2022. *Demografska i društvena održivost Hrvata u Vojvodini: aktualni trendovi, izazovi i perspektive*, Zagreb – Subotica, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar i Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata.
- Žunec, O. 2007. *Goli život: socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj I. i II.*, Zagreb, Demetra.
-

SUMMARY

SERBIAN TRANSITIONAL JUSTICE PROCESS AND CROATIAN NATIONAL MINORITY STATUS IN SERBIA AND VOJVODINA

The discourse of transitional justice in Serbia has produced a discursive amnesia about the wars of the former Yugoslavia, whereby citizens of Croatian nationality do not look favourably on themselves both at the individual and group level. And while this discursive amnesia in the context of transitional justice functions differently in the majority nation (in the form of resistance to self-reflection), within the Croatian national minority it functions in such a way that members of their communities identify not only with what the public is officially reminded of, but also with what is systematically forgotten. This characteristic of the Serbian process of transitional justice, which is often omitted, shows how “exclusion of the Other and the history of his suffering” can become a survival strategy of minority communities, but also a mechanism of resistance of the majority people. Arbitrating for the welfare of national minorities over the past twenty years has turned into a policy of consolation for Croatian communities that the Serbian authorities rule over in an authoritarian manner, and not only with discursive amnesia, but also on the basis of legal regulation of their minority rights, writes Dr. Sandra Cvikić, PhD, research associate at the Ivo Pilar Institute of Social Sciences – Vukovar Regional Centre. The paper mostly conveys the results of qualitative sociological research by S. Cvikić recently conducted as part of the scientific research project titled *Demographic and Social Sustainability of Croats in Vojvodina: Current Trends, Challenges and Perspectives*. In addition to the author of the contribution, S. Cvikić, both Dr. Dražen Živić, PhD, and Tomislav Žigmanov contributed to the project. The project was carried out by the Ivo Pilar Institute of Social Sciences in cooperation with the Institute for the Culture of Vojvodina Croats with the financial support of the Central State Office for Croats Abroad.

RESUMEN

**EL PROCESO DE JUSTICIA TRANSICIONAL SERBIA
Y LA SITUACIÓN DE LA MINORÍA CROATA EN SERBIA
Y EN VOJVODINA**

El discurso de la justicia transicional en Serbia produjo una amnesia discursiva sobre las guerras de la ex Yugoslavia, con lo que los ciudadanos de nacionalidad croata no se ven a sí mismos de manera favorecedora tanto a nivel individual como a nivel colectivo. Y mientras dicha amnesia discursiva en el contexto de la justicia transicional funciona de manera diferente en el pueblo mayoritario (en forma de resistencia a la autorreflexión), en el marco de la minoría nacional croata funciona de tal forma que los miembros de sus comunidades se identifican no solo con lo que se recuerda oficialmente al público, sino también con lo que sistemáticamente entra en el olvido. Esta característica del proceso serbio de justicia transicional, que a menudo es omitida, muestra cómo „la exclusión del otro y la historia de su sufrimiento“ puede convertirse en una estrategia de supervivencia para las comunidades de la minoría, pero también en un mecanismo de resistencia por parte del pueblo mayoritario. En los últimos veinte años, el manejo arbitrario del bienestar de las minorías nacionales se ha convertido en una política de consuelo para las comunidades croatas gobernadas autoritariamente por autoridades serbias no solo a través de la amnesia discursiva sino también sobre la base de la regulación legal de sus derechos de minoría. Así lo expresa la dra. Sandra Cvikić, investigadora asociada del Instituto de Ciencias Sociales Ivo Pilar, filial Vukovar.

El texto transmite principalmente los resultados de la reciente investigación sociológica cualitativa realizada por S. Cvikić en el marco del proyecto de investigación científica „*Demografska i društvena održivost Hrvata u Vojvodini: aktualni trendovi, izazovi i perspektive*“ („Sostenibilidad demográfica y social de los croatas en Vojvodina: tendencias actuales, desafíos y perspectivas“). La autora S. Cvikić contó con la importante colaboración del dr. Dražen Živić y de Tomislav Žigmanov. El proyecto fue llevado a cabo por el Instituto de Ciencias Sociales Ivo Pilar, en cooperación con el Instituto para la Cultura de los Croatas de Vojvodina, y contó con el apoyo financiero de la Oficina Central Gubernamental para los Croatas fuera de la República de Croacia.

Hrvatska nastava u inozemstvu, koju Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske organizira u dvadeset država svijeta, predstavlja važan edukativni izvor očuvanja i razvitka nacionalnoga i kulturnoga identiteta među mladima hrvatskih korijena izvan domovine. Nastava se izvodi, uz 3 preookeanske države (Republika Argentina, Australija i Republika Čile), u 17 europskih država (Republika Austrija, Kraljevina Belgija, Kraljevina Nizozemska, Republika Crna Gora, Republika Irska, Republika Francuska, Republika Makedonija, Republika Poljska, Republika Srbija, Rumunjska, Ruska Federacija, Republika Italija, Savezna Republika Njemačka, Slovačka Republika, Republika Slovenija, Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske, Švicarska Konfederacija). U epohi jezične, kulturne i gospodarske globalizacije taj vid nastave materinskoga jezika potiče i razvija svijest o pripadnosti hrvatskome narodu u djece koja odrastaju u višekulturnim migrantskim prilikama. Sadržaji odgojno-obrazovnog djelovanja u inozemstvu određeni su temeljnim dokumentom – *Kurikulumom hrvatske nastave u inozemstvu*. Roditelji, učitelji i polaznici Hrvatske nastave u njemačkoj pokrajini Baden-Württembergu (na fotografiji prigodom proslave 30. obljetnice uspješnog djelovanja) najljepši su primjer višejezičnih učenika u ovoj Europskoj godini mladih. Snimio: Željko Cindrić

IZAZOVI HRVATSKE NASTAVE U INOZEMNIM MULTIKULTURNIM DRUŠTVIMA

Hrvatska nastava u inozemstvu, koju Ministarstvo znanosti i obrazovanja RH organizira u 20 država svijeta, predstavlja jedan od ključnih čimbenika očuvanja nacionalnoga identiteta. Poučavanje i učenje hrvatskoga jezika i kulture naša država priređuje u inozemstvu za učenike od 1. do 12. razreda. U epohi jezične, kulturne i gospodarske globalizacije taj vid nastave potiče i razvija svijest o pripadnosti hrvatskome narodu i kulturi u djece i mladih koji odrastaju u tuđini - polazeći od toga da život u drugoj jezičnoj i kulturnoj zajednici asimilacijski utječe na iseljenike, a osobito na djecu rođenu u dijaspori. Sadržaji odgojno-obrazovnog djelovanja u inozemstvu određeni su temeljnim dokumentom – Kurikulumom hrvatske nastave u inozemstvu. Kako se iz Kurikuluma mogu jasno iščitati sadržaji odgojno-obrazovnog djelovanja u domicilnim sredinama, s pomoću izdvojenih sastavnica nacionalnoga identiteta koje se vežu uz proces učenja, autorice nastoje u ovom radu propitati njegove učinke, ali i izazove među mladima hrvatskih korijena u tim različitim multikulturnim društvima izvan Lijepe Naše.

Od samih početaka svoga osamostaljenja Republika Hrvatska, preko nadležnog ministarstva, afirmira hrvatski jezik i kulturu brinući se o očuvanju i razvijanju hrvatskoga nacionalnog identiteta djece i mladih koji odrastaju u inozemstvu. Ova ustavna obveza i strateški interes Republike Hrvatske realizira se sustavnim organiziranjem i financiranjem učenja i poučavanja hrvatskoga jezika i kulture. Prema tome, bogatstvo jezika kao bitne odrednice nacionalnoga identiteta, djeci koja žive izvan svoje domovine, osim roditelja, na sustavan i organiziran način prenosi i sama matična država. Upravo je očuvanje hrvatskoga nacionalnog identiteta u procesu odgoja i obrazovanja u djece i mladih hrvatskih korijena koji odrastaju u inozemstvu predmet promišljanja ovoga rada.

Djeca koja pohađaju hrvatsku nastavu u inozemstvu i njihove obitelji nositelji su očuvanja hrvatskoga nacionalnog identiteta i snažan most između Republike Hrvatske i zemlje u kojoj žive. U današnjem vremenu jezične, kulturne i gospodarske globalizacije hrvatska nastava potiče i razvija svijest o pripadnosti hrvatskome narodu i hrvatskoj kulturi u djece i mladih koji odrastaju u inozemstvu polazeći od toga da život u drugoj jezičnoj i kulturnoj zajednici asimilacijski utječe na hrvatske iseljenike, a posebice na djecu i mlade, stoga je važna zadaća i odgovornost hrvatske nastave u inozemstvu (Plaza Leutar, 2018.). Budući da prema Strategiji nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske (NN, br. 73/2017.) „obrazovanje ima jednu od najvažnijih uloga u očuvanju hrvatskoga nacionalnog identiteta”, potrebno je kontinuirano razvijati kurikulum koji na odgovarajući način propisuje i potiče cjelovito učenje kombinirajući sadržaje o hrvatskoj povijesnoj, kulturnoj, jezičnoj, prirodnoj i ostaloj baštini.

U skladu s navedenim, u radu ćemo kvantitativnom i kvalitativnom metodom analizirati Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu, tj. ishode učenja koje propisuje, kako bismo utvrdile u kojoj mjeri i na koji način njegova odgojna i obrazovna uloga pridonose očuvanju i razvoju hrvatskoga nacionalnog identiteta u učenika koji žive izvan svoje matične države.

Važnost nacionalnoga identiteta u procesu odgoja i obrazovanja

„Skup značajki koje neku osobu čine onom koja jest“ (Klaić, 2004., str. 565) i „činjenice o jednoj osobi kojima se razlikuje od bilo koje druge (...)“ (Anić, 2007., str. 140) samo su neke od definicija identiteta koje nam nude hrvatski rječnici. No, ovaj opširno istraživani i opisivani fenomen možda bismo najjednostavnije mogli definirati s pomoću pitanja: „Tko smo?“, „Kojim skupinama pripadam?“, „Što nas čini različitim od drugih?“ i „Kako sami sebe doživljavamo?“ (Šakić, 2009.). Budući da identitet nije stanje ili svojevrsni cilj razvoja, već kontinuirani proces, čovjek traži, pronalazi i mijenja odgovore na navedena pitanja tijekom cijeloga života. U skladu s time, Šakić (2009.) spominje dvije temeljne sastavnice identiteta – *individualnu* i *socijalnu*. Prva sastavnica pojedinca čini jedinstvenim u skupini dok ga druga povezuje s istom tom skupinom. Slično tome, Flego (2010.) razlikuje dva procesa koja sudjeluju u izgradnji identiteta, a to su proces *individuacije* i proces *socijalizacije*. Procesom *individuacije* formira se osobni identitet pojedinca dok procesom *socijalizacije* pojedinac postaje društveno biće usvajajući svoja društvena prava i obveze (kolektivni identitet). Oba spomenuta procesa isprepletana su i događaju se istodobno, a cilj im je oblikovanje čovjeka kao pojedinačno i društveno biće (Flego, 2010.).

Budući da je razvoj identiteta neizostavni dio odrastanja, spomenuto oblikovanje čovjeka događa se od rođenja, tj. razvoja svijesti djeteta o razlici između njega i svijeta koji ga okružuje. Taj svijet u najranijoj dječjoj dobi (Berk, 2008.) obilježava odnos majke i djeteta, a zatim se širi uspostavljanjem odnosa djeteta s bližom, kasnije i širom okolinom (Flego, 2010.). Dijete postaje društveno biće upravo uz spomenuti proces socijalizacije. Taj proces, prema teoriji ekoloških sustava, temelji se na odnosima koje dijete uspostavlja i održava u različitim slojevima okolinskog konteksta koji ga okružuju (Bronfenbrenner, 1981.). Okolinski čimbenici koje dijete susreće u sklopu tih slojeva te njegove biološke karakteristike svojim međudjelovanjem oblikuju njegov identitet. Nadalje, da bi dijete moglo uspostavljati odnose s drugim ljudima mora ovladati jezikom, tj. sustavom znakova koji ljudima služi kao sredstvo komunikacije (Flego, 2010.). Usvajanje jezika smatra se odlučujućim faktorom za postajanjem čovjekom (Lacan, Lorenzen; prema Flego, 2010.) te ono značajno pridonosi kako *socijalizaciji* tako i *individuaciji* djeteta. Jezik mu daje slobodu u jezičnom izražavanju (osobni jezični stilovi), no zahtijeva od njega i usvajanje jezičnih pravila koja omogućuju uspješnu komunikaciju s drugim ljudima.

Ovladavanje jezikom iznimno je bitno za aktivno sudjelovanje u društvenom životu. Jezik nam pomaže biti dio neke zajednice, pomaže nam približiti djelovanje drugih članova zajednice, a njima omogućava shvatiti našu zbilju. Na sebi svojstven način jezik je objektivizirajuće svojstvo (Berger i Luckmann, 1992.), on nam pomaže da shvatimo druge te da se drugima predstavimo na razumljiv način. Iako se ovladavanje jezikom događa u okvirima primarne socijalizacije, za

njegovo usavršavanje, usvajanje jezičnih normi, svakako je bitna sekundarna socijalizacija. Sekundarnom socijalizacijom jezik poprima formu zajedničku jednoj zajednici (koja govori istim jezikom). Tako jezik postaje dio kolektivnog identiteta (bilo nacionalnog, etničkog, supkulturalnog). No, budući da je jezik dio kolektivnog života, on se usavršava i u okvirima strukturalno određenih institucija – prije svega u obrazovnome sustavu. Tako je materinski jezik, u gotovo svim obrazovnim sustavima, jedan od obveznih općeobrazovnih predmeta. To je od velike važnosti upravo zbog naznačenih razloga – za pripadnost nekom obliku kolektiva (kolektivnog identiteta) iznimno je važno znati komunicirati jezikom kojim komuniciraju drugi pripadnici toga kolektiva. Dakle, jezik je simbol pripadnosti nekoj zajednici (Marić, 2016.).

Nadalje, jezik nije jedini element kolektivnoga identiteta koji se u sklopu sekundarne socijalizacije obuhvaća sustavom formalnog obrazovanja. Kako bi ga pripremio za aktivno sudjelovanje u društvenome životu, formalno obrazovanje dijete uči vrijednostima, normama i usvajanju korisnog znanja koje se može i mora primijeniti u kontekstu zajednice u kojoj ono živi. S jedne strane, formalno obrazovanje dijete osposobljava za život (Milat, 2005.), a s druge strane mu omogućava da internalizira i smislom prožme kolektivne obrasce te time postane punopravni član društva. Dijete tako razvija sliku o sebi (samopoimanje i samopoštovanje), no razvija i odnose s drugima te stajališta o kolektivu u kojem živi i djeluje (Pastuović, 1999.). U skladu s navedenim možemo proučiti načine na koje formalno obrazovanje približava učeniku kolektivne sastavnice nacionalnoga identiteta. No, prije nego što uđemo u razradu ovoga odnosa u kojem formalno obrazovanje utječe na razvoj i očuvanje kolektivnih sastavnica nacionalnoga identiteta, treba ukratko objasniti značenje i elemente spomenutoga nacionalnog identiteta.

Prema Koruniću (2004.), nacionalni identitet moderan je fenomen koji nastaje i razvija se tijekom socijalnih promjena i dugotrajnih procesa. Jedan od najvažnijih procesa na globalnoj razini koji donosi različite promjene, kako pozitivne tako i negativne, jest proces globalizacije. Lakoća i brzina međunarodnog povezivanja koje donosi globalizacija jedan je od bitnih faktora koji utječu na očuvanje nacionalnih identiteta i pripadajućih nacionalnih kultura u sklopu jednoga globalnog identiteta, globalne kulture. Prema Čoliću (2004.), nacionalni identiteti proizašli su iz povijesnih identiteta dok globalni identitet ne posjeduje ovakvu povijesnu osnovu. Kako bi se očuvale identitetske vrijednosti različitih nacija u tzv. globalnom selu, ključno je očuvanje različitih oblika identiteta koji oblikuju nacionalni identitet – jezični, etnički, politički, kulturni, vjerski i dr. Svaki od ovih oblika identiteta važan je za razumijevanje hrvatskoga nacionalnog identiteta, a zatim i procesa odgoja i obrazovanja hrvatske djece u inozemstvu. U skladu s time, navedene oblike identiteta pojedinac usvaja socijalizacijom u sklopu određenoga društvenog i kulturnog konteksta počevši od primarne socijalizacije i nastavljaajući u sekundarnoj socijalizaciji. U skladu s ranije navedenim, nacionalni identitet razvija se kao jedna od sastavnica kolektivnoga identiteta (Šakić, 2009.) koja je promjenjiva, kako u vremenu tako i u prostoru. Iako nacionalni identitet povezuje stanovnike određenoga geografski i politički definiranoga prostora (Šakić, 2009.), on se kao i u određenoj naciji/državi može razvijati i izvan nje. Ovu pojavu Šakić (2009.) objašnjava terminom *nacionalne privrženosti* koju opisuje kao emocionalni izraz nacionalnoga identiteta koji se može razvijati i na nadnacionalnoj razini.

Za razumijevanje konteksta razvoja spomenute nacionalne privrženosti u djece hrvatskih iseljenika potrebno je naglasiti činjenicu da oni posjeduju dvije domovine: domovinu iz koje oni ili njihovi roditelji i preci potječu i novu domovinu (zemlju domaćina). Uzevši u obzir ovu teritorijalnu odrednicu etničkoga identiteta i takozvanu „deteritorijalizaciju kulture“ (Mesić, 2002., str. 18), hrvatski iseljenici u domovini Hrvatskoj bili su dio dominantne etnije (Korunić, 2004.). No, u novoj domovini postaju dio samo jedne od subetnija i subetničkih grupa njegujući svoju supkulturu (Korunić, 2004.). Može li se očuvati nacionalna privrženost ovisi o tome hoće li se hrvatski iseljenici asimilirati, diferencirati ili integrirati u dominantnu kulturu (Ingliš, 1996.). Asimilacijom će doći do gubljenja nacionalnih identitetskih vrijednosti, a diferencijacijom do njihova jačanja, ali i do izolacije i moguće netrpeljivosti. S druge strane, proces integracije odnosi se na zadržavanje identitetskih vrijednosti bivše domovine i njihovu integraciju u društvo u novoj domovini te bi se njime hrvatski nacionalni identitet mogao očuvati i razvijati u različitim multikulturalnim društvima izvan Republike Hrvatske.

Kao što je ranije rečeno, kolektivne sastavnice nacionalnoga identiteta dijete može razvijati primarno u obitelji, a sekundarno u obrazovnim institucijama koje u svoje programe uvrštavaju brigu o očuvanju i održavanju nacionalnoga identiteta. S obzirom na to da je identitet „nešto što se može izgubiti isto kao što se može utemeljiti“ (Gillis, 1994., str. 3), važan čimbenik u očuvanju hrvatskoga nacionalnog identiteta na nadnacionalnoj razini jest provedba hrvatske nastave u inozemstvu. Jedan od ključnih dokumenata na kojem se temelji spomenuta nastava jest Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu. Da bismo ga mogli analizirati, u svrhu spoznaje u kojoj je mjeri hrvatska nastava u inozemstvu usmjerena k očuvanju hrvatskoga nacionalnog identiteta, važno je odrediti osnovne sastavnice ovoga kolektivnog identiteta. Njih ćemo izdvojiti i objasniti s pomoću validirane multidimenzionalne skale nacionalne identifikacije (NIS) koju su Scheve i suradnici (2004.) primijenili u istraživanjima provedenima u Njemačkoj, Engleskoj i Poljskoj. Njihova skala strukturirana je od utvrđene tri dimenzije nacionalne identifikacije: simbolična dimenzija, građanska dimenzija i dimenzija solidarnosti. Iako se ovaj rad ne bavi empirijskim istraživanjem spomenutih dimenzija, njih ćemo iskoristiti u izdvajanju osnovnih sastavnica hrvatskoga nacionalnog identiteta u svrhu analize Kurikuluma.

Kada govorimo o simboličnoj dimenziji hrvatskoga nacionalnog identiteta, ona se odnosi na nacionalne simbole koji se odnose na određene kulturne prakse, vrijednosti i zajedničku baštinu. Hrvatski nacionalni simboli čiji su izgled, korištenje i zaštita zakonski regulirani jesu: grb, zastava i himna. Spomenuti simboli predstavljaju Republiku Hrvatsku te njihova upotreba hrvatsku naciju i njezinu kulturnu praksu čine vidljivom u inozemstvu. Osim zakonski utvrđenih i reguliranih hrvatskih nacionalnih (i državnih) simbola, prvom simboličnom dimenzijom obuhvaćeni su događaji vezani uz nacionalne praznike te kulturne događaje, hrvatska valuta, mjesta sjećanja, spomenici, građevine i prirodne znamenitosti koje simboliziraju prirodnu i kulturno-povijesnu baštinu Republike Hrvatske. Sukladno navedenom, rituali i simboli koji predstavljaju neku grupu (u našem slučaju naciju) ojačavaju osjećaj pripadnosti i zajedništva njezinih članova (Scheve i sur., 2004.). Zbog toga je simbolična dimenzija dio nacionalne identifikacije, tj. izgradnje nacionalnoga identiteta pojedinca.

Druga, građanska dimenzija odnosi se na politička i institucionalna obilježja karakteristična za određenu naciju. Ovdje autori tumače važnost razvoja građanskoga identiteta kao jednog od čimbenika nacionalne identifikacije pojedinca. Građanski identitet razvija se sudjelovanjem pojedinca u radu političkih i društvenih institucija svoje države, razumijevanjem građanskih prava i obveza (npr. glasovanje), ali i vrijednosti nacije i ideoloških načela (Scheve i sur., 2004.). Osim toga, ova dimenzija nacionalne identifikacije odnosi se i na samu percepciju pojedinca o onome što ga povezuje s pripadnicima istoga kolektiva (nacije), a to su: život na istom teritoriju, posjedovanje istoga državljanstva, vjerovanje u zajednička politička načela, zastupljenost u različitim političkim institucijama i želja za zajedništvom u sklopu iste nacije (Shulman, 2004.; prema Scheve i sur., 2004.).

Treća dimenzija, odnosno dimenzija solidarnosti, u okvirima empirijskog obuhvaćanja nacionalnoga identiteta prema Scheve i suradnicima (2004.) složenija je od elaboriranih dimenzija. Složenost ove dimenzije leži u relativnoj subjektivnosti osjećaja pripadnosti, požrtvornosti ili pak svijesti o tomu da smo dio neke nacije. Naime, prema Andersonovom (1983.; prema Scheve i sur., 2004.) konceptu nacije kao „zamišljene političke zajednice“, većina članova ne poznaje sve pripadnike te nacije. No, ono što ih povezuje u naciju su zajedničke vrijednosti, vjerovanja ili zajednička baština. Osim toga, povezuju ih i konkretna djelovanja motivirana solidarnošću i prosocijalnim ponašanjem u skladu s vrijednostima nacije. Prema tome, članovi nacije i solidarni odnosi koje uspostavljaju jedni s drugima predstavljaju posebnu dimenziju identifikacije s nacijom. No, ovdje dolazimo do spomenute složenosti ove dimenzije. Solidarnost s drugim članovima nacije, čak i s onima s kojima nismo emotivno bliski, proizlazi iz individualne internalizacije činjenice da smo dio neke zajednice, da i s nepoznatim ljudima u našoj blizini dijelimo osnovne zakone i vrijednosti te sukladno istima djelujemo. U kontekstu Scheve i suradnika (2004.), mjerenje ove dimenzije, mjerenje je subjektivnog osjećaja privrženosti nekoj naciji. Povezanost ove dimenzije sa simboličkom i građanskom dimenzijom nacionalne identifikacije pojedinca vrlo je uska, no autori naglašavaju da ona može biti svojevrsni preduvjet razvoju prvih dviju dimenzija. Osim toga, dimenzija solidarnosti nužna je za opstanak i očuvanje nacionalnih identitetskih vrijednosti i svih njihovih odrednica (povijesnih, kulturnih, političkih, vjerskih i dr.) u sklopu spomenutoga globalnog identiteta.

Hrvatska nastava u inozemstvu iz pravno-organizacijske i statističke perspektive*

Republika Hrvatska skrbi i štiti prava i interese svoje iseljeničke zajednice te promiče njihove veze s domovinom na temelju čl. 10. Ustava Republike Hrvatske (2010.). Ustavom je zajamčeno pravo iseljenih hrvatskih zajednica na odgoj i obrazovanje mladih naraštaja na materinskome jeziku – učenje hrvatskoga jezika, pisma, kulture i povijesti svojih predaka. Tu obvezu Republika Hrvatska zakonski je regulirala i odredbom čl. 47. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN, br. 87/2008.) koja propisuje: „Za dodatno školovanje djece državljana

* Op. ur. Članak je preuzet uz dopuštenje autorica iz časopisa *Napredak*: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju, Vol. 162, No. 1 - 2, 2021.

Republike Hrvatske u inozemstvu organizira se nastava hrvatskoga jezika i kulture – hrvatska nastava u inozemstvu.”

Svrha spomenutoga posebnog vida odgojno-obrazovnog programa, kako je već navedeno, učenje je hrvatskoga jezika, tj. „očuvanje i razvoj hrvatskoga identiteta“ (Prskalo, 2012., br. 10) u djece i mladih hrvatskih iseljenika koja „privremeno ili trajno žive izvan Republike Hrvatske“ (Cetinić, 2012., br. 42). Ovaj program obuhvaća „jezikoslovlje, stjecanje znanja o Hrvatskoj i njezinoj povijesnoj, kulturnoj i prirodnoj baštini, upoznavanjem sa svakodnevnim životom i vrijednostima stanovnika Republike Hrvatske te razvijanje osjećaja pripadnosti hrvatskoj kulturi“ (Bošnjak i Sütö, 2012., str. 13).¹ Nadalje, hrvatska nastava u inozemstvu obavlja se u skladu s međunarodnim ugovorima i propisima države u kojoj se nastava izvodi te temeljnom legislativom Republike Hrvatske: već spomenuti Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN, br. 87/2008.), Pravilnik o uvjetima i postupku izbora učitelja za rad u hrvatskoj nastavi u inozemstvu (NN, br. 49/2009.) te Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu (MPŠ, 2003.).

Iz temeljnih vrednota definiranih Ustavom izvode se i nacionalni interesi Republike Hrvatske, a to je uz ostalo i skrb za iseljenu hrvatsku zajednicu. „Hrvati u iseljeništvu uživaju osobitu skrb i zaštitu Republike Hrvatske“ eksplicitno je navedeno u strateškom dokumentu Hrvatskoga sabora, donesenom 2017. godine pod nazivom „Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske“. Nadalje, u IV. cilju Strategije (NN, br. 73/2017.) ističe se: „Posebna briga posvetit će se očuvanju hrvatskoga jezika, kao najvažnijem obilježju hrvatskoga nacionalnog identiteta.“ Upravo operacionalizacija navedenoga cilja ostvaruje se hrvatskom nastavom u inozemstvu zato što odgoj i obrazovanje imaju jednu od najvažnijih uloga u očuvanju i razvijanju hrvatskoga nacionalnoga identiteta, stoga je potrebno nastaviti razvijati kurikulum koji na odgovarajući način tretira hrvatsko povijesno, kulturno, jezično, prirodno, duhovno naslijeđe i baštinu (Strategija, NN, br. 73/2017.).

Nadalje, hrvatska nastava u inozemstvu najčešće se provodi u sklopu redovitih škola, ali i u katoličkim misijama i radom hrvatskih zajednica u zemljama primateljicama. Organizirana je u tri osnovna modela:

- a) nastava koju organizira nadležno ministarstvo Republike Hrvatske – najčešće zastupljeni model
- b) nastava integrirana u odgojno-obrazovni sustav zemlje primateljice – najčešće u državama u kojima su Hrvati nacionalna manjina
- c) nastava koju organiziraju katoličke misije i hrvatske zajednice u inozemstvu u izvaninstitucionalnome obliku – najčešći je u prekoceanskim zemljama.

U realizaciji hrvatske nastave u pojedinim državama navedeni oblici nastave često se preklapaju. Organizacijom i financiranjem hrvatske nastave u inozemstvu Republika Hrvatska, s vladama i

¹ Postoje i drugi vidovi kojima se promiče učenje hrvatskoga jezika i kulture u inozemstvu. To su lektorati hrvatskoga jezika i književnosti na stranim visokoškolskim ustanovama

obrazovnim institucijama tih država, podupire programe obrazovanja na hrvatskome jeziku da bi djeca i mladi u budućnosti bili „nositelji očuvanja nacionalnog identiteta, jezika, kulture i ukupnog položaja hrvatskog iseljeničtva diljem svijeta“ (Strategija, NN, br. 73/2017).

Poučavanje i učenje hrvatskoga jezika i kulture u inozemstvu hrvatska država organizira preko svoga obrazovnog resora za učenike od 1. do 12. razreda. Učenici se grupiraju u heterogene skupine prema trima kurikularnim razinama: s obzirom na osposobljenost učenika za komunikaciju na hrvatskome jeziku, poznavanje jezičnih činjenica i zakonitosti, dob i interese učenika, kao i drugih posebnosti organizacije nastave. Uspoređujući tri kurikularne razine sa sustavom odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj, okvirno se prva razina može prikazati kao razredna nastava (1. – 4. razred), druga razina kao predmetna nastava u višim razredima osnovne škole (5. – 8. razred), dok se treća razina može poistovjetiti sa srednjoškolskim obrazovanjem (1. – 4. razred srednje škole), (Cetinić, 2012.). Nastava je dopunskoga karaktera, najčešće se održava u poslijepodnevnom satima ili subotom, ovisno o rasporedu redovite nastave i drugih slobodnih aktivnosti učenika.

Početak osamostaljenja Republike Hrvatske, hrvatska nastava bila je organizirana u četiri države (Savezna Republika Njemačka, Švicarska Konfederacija, Republika Francuska i Kraljevina Belgija) dok je u školskoj godini 2001./2002. organizirana u 14 država. Tada je hrvatsku nastavu pohađalo više od 6000 učenika, a provodilo ju je 99 učitelja (Strugar, 2003.). Bitno obilježje hrvatske nastave u inozemstvu je da se kontinuirano povećava broj država u kojima je organizirana.

U školskoj godini 2020./2021. u nadležnosti Ministarstva znanosti i obrazovanja sustavom hrvatske nastave u inozemstvu obuhvaćeno je oko 5300 učenika, a učitelja je 92. Prema javnim podacima Ministarstva znanosti i obrazovanja, nastava se organizira u 20 država, u 3 preoceanske države (Republika Argentina, Australija i Republika Čile) te 17 europskih država (Republika Austrija, Kraljevina Belgija, Kraljevina Nizozemska, Republika Crna Gora, Republika Irska, Republika Francuska, Republika Makedonija, Republika Poljska, Republika Srbija, Rumunjska, Ruska Federacija, Republika Italija, Savezna Republika Njemačka, Slovačka Republika, Republika Slovenija, Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske, Švicarska Konfederacija). Oko 50% učenika i učitelja u sustavu hrvatske nastave je u Saveznoj Republici Njemačkoj. Zbog toga je u toj državi, u Stuttgartu, prije deset godina osnovan i Centar hrvatske nastave, kao središte održavanja bitnih događaja hrvatske nastave u toj državi.

Iz navedene statistike, u posljednjih 20 godina povećan je broj za još šest država u kojima se organizira projekt hrvatske nastave u inozemstvu, a razvidan je trend smanjenog broj polaznika hrvatske nastave u prosjeku za oko 35 učenika godišnje. U pojedinim europskim državama (Švedska, Finska, Austrija) hrvatska nastava integrirana je u njihov odgojno-obrazovni sustav. U ovakvome modelu organizirane nastave krije se i rizik - umjesto poučavanja hrvatskoga jezika dolazi do nametanja umjetno stvorene jezične tvorevine koja predstavlja spoj bosanskoga, srpskoga i hrvatskoga jezika, što predstavlja svojevrsni izazov za donositelje odluka o hrvatskoj nastavi u inozemstvu.

Iako se hrvatska nastava u inozemstvu počela organizirati od 1990. godine, tek 1995. godine Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske donijelo je prve smjernice za hrvatsku nastavu u inozemstvu pod nazivom „Program hrvatskog jezika i kulture za hrvatske dopunske škole u inozemstvu“. Kasnije, 2003. godine, Ministarstvo prosvjete i športa donijelo je prvi kurikularni dokument u odgojno-obrazovnome sustavu Republike Hrvatske, tj. u njegovu sustavu u inozemstvu. Dokument je donesen pod nazivom „Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu“, a primjenjuje se od školske godine 2004./2005. (Kotarac, 2003., prema Plaza Leutar, 2018.).

U procesu hrvatske nastave posebnu ulogu imaju učitelji koje nadležno Ministarstvo upućuje na rad u razdoblju od četiri godine, na temelju ugovora o radu (Pravilnik o uvjetima i postupku izbora učitelja za rad u hrvatskoj nastavi u inozemstvu, NN, br. 41/2009.). Učitelji su egzistencijalno i profesionalno uključeni u svoju učiteljsku djelatnost u nastavnome procesu koji sve više poprima raznolike oblike. U zemljama gdje radi veći broj učitelja nastava je organizirana prema koordinacijama te je imenovan i učitelj koordinator. Učitelj tijekom nastave ostvaruje integralnost kao jedno od temeljnih načela kurikuluma čiji sadržaj čine tematske cjeline i teme integriranih područja hrvatskoga jezika i književnosti, povijesti, zemljopisa, likovne i glazbene kulture.

Dakle, u realizaciji hrvatske nastave veliku ulogu ima učitelj koji potiče učenike i njihove roditelje na njegovanje jezika. Samardžija (2012.) smatra da bi svaki učitelj trebao dobro poznavati svoje učenike i optimalno iskoristiti vrijeme zahvaljujući kvalitetno osmišljenim i unaprijed pripremljenim materijalima na temelju Kurikuluma. Učitelji hrvatske nastave imaju određenu autonomiju zbog heterogenosti nastavnih skupina te potrebe za individualizacijom nastavnih sadržaja koji će poticati učenike na aktivno sudjelovanje u nastavnom procesu (Bošnjak i Süto, 2012.; Cetinić, 2012.). Uz učitelje, primarnu ulogu u potpori hrvatskoj nastavi u inozemstvu ima uloga obitelji učenika kao i činjenica da roditelji imaju primarnu odgovornost u odgoju djece u svim aspektima, pa tako i u razvijanju pozitivnoga i afirmativnoga odnosa prema domovini Hrvatskoj i nacionalnome identitetu. Važni dionici u očuvanju i promicanju nacionalnoga identiteta polaznika hrvatske nastave su i hrvatske katoličke misije, hrvatske zajednice i diplomatsko-konzularna predstavništva Republike Hrvatske. Samo podijeljenom odgovornošću svih dionika može se stvarati okruženje u kojem će djeca i mladi stjecati kvalitetan odgoj i obrazovanje usmjeren ne samo na postizanje kompetencija vezanih uz hrvatski jezik, već i uz sve druge elemente u razvoju hrvatskoga nacionalnog identiteta.

Odgojno-obrazovno djelovanje u sklopu hrvatske nastave u inozemstvu

Kod nas je do sada bilo vrlo malo opsežnijih znanstvenih i stručnih radova koji su se bavili analizom odgojno-obrazovnog djelovanja u okvirima hrvatske nastave u inozemstvu. Na činjenicu da je pedagoški aspekt rada s djecom naših građana u inozemstvu zapostavljeno područje upozorio je prije čak 32 godine Vlatko Previšić u priručniku „Domovinski odgoj i nastava“ (Andrilović *et al.*, 1988., 7). Do danas se situacija što se toga tiče nije bitno promijenila. Kao jedino cjelovitije izdanje možemo spomenuti priručnik za učiteljice i učitelje pod nazivom „Hrvatska nastava u inozemstvu“ koji su 2012. godine priredili Ante Bežen i Milan Bošnjak.

Odgojno-obrazovni rad s djecom hrvatskih građana u inozemstvu iziskuje posebno promišljanje te drukčije pristupe kada je u pitanju proces poučavanja i učenja. Razloga za to je nekoliko. Ponajprije, proces odgoja i obrazovanja nije moguće promatrati izvan konteksta razmatranja nekih aspekata procesa iseljavanja našeg stanovništva, ali i složenosti društvenih, kulturnih i socijalnih prilika s kojima se djeca hrvatskih emigranata susreću u novoj državi. Osim toga, treba imati u vidu i da hrvatska nastava u inozemstvu nije redovita i obvezna, već izborna i neobvezna, a takva vrsta nastave mora uključivati jake motivacijske procese, naglašavati razvoj socijalnih i komunikacijskih vještina, individualan pristup, aktivnu ulogu učenika te odgojni aspekt.

Odgoj i obrazovanje dva su procesa koja su međusobno vezana i uvjetovana pa teško možemo govoriti o procesu obrazovanja bez odgoja, a isto vrijedi i obratno (Vukasović, 2001.; Pranjić, 2005.). Imamo li u vidu institucionalizirani proces odgoja i obrazovanja te temeljna tri područja razvoja svakog pojedinca, obrazovanje možemo vezati uz proces učenja i razvijanja kognitivne dimenzije učenja, dok se proces odgoja uglavnom veže uz afektivnu dimenziju učenja koja naglasak stavlja na razvoj vrijednosti, stajališta i navika u pojedinca. Unatoč važnosti cjelovitog razvoja učenika vrlo često se, u praksi, naglasak stavlja na kognitivnu komponentu procesa učenja, dok se ona socijalna i afektivna nerijetko zanemaruju (Vizek Vidović i sur., 2014.). Svrha hrvatske nastave u inozemstvu je izgrađivanje osjećaja prema domovini, odnosno razvijanje osjećaja pripadnosti hrvatskoj kulturi (Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu, 6), a ostvarenje te svrhe bez uključivanja afektivnog područja učenja posebice emocija zapravo svodi odgoj i obrazovanje na čisti formalizam kojemu nema mjesta u procesu poučavanja i učenja, a posebice kada je u pitanju hrvatska nastava u inozemstvu s obzirom na njezine već istaknute specifičnosti (Andrić i sur., 1988., 45). Isticanje važnosti emocionalne komponente u procesu odgoja i obrazovanja nije novost i nikako ne znači potiranje važnosti i nužnosti kognitivnoga razvoja. Baš naprotiv, emocije su jedan od glavnih faktora koji utječu na djelovanje pojedinca (Jensen, 2003.; Pranjić, 2005.). Prema Poljaku (1988.) upravo emocije predstavljaju vezu između kognitivne dimenzije i aktivnosti te odsutnost emocija utječe na proces učenja. U tom smislu nerijetko se navodi da proces učenja, odnosno kognitivni razvoj, ovisi o emocijama pojedinca koje se smatraju temeljnim motivom i poticajem procesa učenja, odnosno cjelovitog razvoja pojedinca (Brett i sur., 2003.; Krathwohl i sur., 1964.; Wall, 1959.). Iz do sada navedenog proizlazi potreba, kada je u pitanju hrvatska nastava u inozemstvu, naglašavanja komponenata afektivnog područja učenja koje uključuje emocionalnu komponentu i koje se veže uz vrijednosti, stajališta, ponašanje (Krathwohl i sur., 1964.).

Već smo naglasile da postoji vrlo mali broj znanstvenih i stručnih analiza koje su se bavile načinom organizacije i provođenja hrvatske nastave u inozemstvu, stoga nam kao tumač odgojno-obrazovnog djelovanja najbolje može poslužiti temeljni dokument – Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu. Postoje mnogobrojne definicije kurikuluma, a većina suvremenih definicija kao ključne elemente kurikuluma ujedinjuju ciljeve, ishode, sadržaje, uvjete i načine učenja i poučavanja te vrednovanje (Jurčić, 2012.; Pastuović, 2012.; Previšić, 2007.). Prema tome, možemo reći da kurikulum predstavlja znanstveno-stručni pristup planiranja, implementiranja,

primjene te vrednovanja procesa učenja i poučavanja. Pođemo li od ponuđene definicije kurikuluma, možemo reći da je sve navedeno i primijenjeno u metodološkoj koncepciji Kurikuluma hrvatske nastave u inozemstvu. To je jedan od razloga zašto nam je kurikulum poslužio kao polazište analize odgojno-obrazovnog rada u sklopu nastave hrvatskoga jezika i kulture izvan domovine.

Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu je integrativni kurikulum, što je istaknuto i samim dokumentom. Integrativni kurikulum koncipiran je tako da povezuje i isprepliće sadržaje različitih disciplina s ciljem poticanja cjelovitog učenja. Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu povezuje sadržaje hrvatskoga jezika i književnosti, povijesti, zemljopisa, glazbene i likovne umjetnosti kako bi se dobila sveobuhvatnija i šira slika onoga što predstavlja hrvatsku baštinu. Sadržaj poučavanja i učenja organiziran je tako da je primijenjen tematski pristup u tri razine obrazovanja kojima su obuhvaćeni svi razredi osnovne i srednje škole. Tematski pristup obrade sadržaja omogućava veću fleksibilnost učitelja kada je u pitanju proces poučavanja te osigurava dovoljno vremena za dubinsko proučavanje fenomena i problema u svakoj nastavnoj temi, a time i ostvarivanje postavljenih ishoda učenja. Kurikulumom hrvatske nastave u inozemstvu propisano je sedam tematskih cjelina kojima su obuhvaćeni obvezatni sadržaji hrvatskoga jezika i književnosti, povijesti, zemljopisa i glazbene i likovne umjetnosti.² Integrirani sadržaji koji obuhvaćaju hrvatski jezik, kao i hrvatsku kulturu, razrađeni su u sklopu 21 teme koje se ponavljaju od prve do treće razine obrazovanja.³

Jedno od temeljnih uporišta, kada je u pitanju tumačenje načina odgojno-obrazovnog djelovanja, su ciljevi tog djelovanja propisani kurikulumom. U Kurikulumu hrvatske nastave u inozemstvu nalazi se osam općih ciljeva odgojno-obrazovnoga procesa. Iz postavljenih ciljeva može se zaključiti da je odgojno-obrazovni rad u okvirima hrvatske nastave u inozemstvu osmišljen tako da odstupa od tradicionalnih pedagoških doktrina koje primarno mjesto daju sadržaju, odnosno procesu usvajanja znanja. Uz to, u općim ciljevima Kurikuluma iščitava se naglašena važnost odgojne komponente u procesu poučavanja i učenja. Uz spomenute ciljeve u Kurikulumu se spominju i načela koja se određuju kao vrijednosna uporišta.⁴ Pregled tih načela upućuje na zaključak da su osmišljena u skladu sa suvremenim teorijama odgoja i obrazovanja koja svoja uporišta pronalaze u teoriji konstruktivizma. Prema konstruktivizmu se, najjednostavnije rečeno, nastava shvaća kao poticanje, pružanje potpore i savjetovanje u čijem je središtu učenik, a učenje se shvaća kao konstruktivni i situacijski proces (Palekčić, 2015.; Vizek Vidović i sur., 2014.). Iz spomenutih općih ciljeva propisanih Kurikulumom izvedeni su, s jedne strane, operativni ciljevi za hrvatski jezik i književnost, a s druge i sadržaji koji se odnose na hrvatsku povijesnu, kulturnu i prirodnu baštinu. Ti operativni ciljevi razrađeni su s obzirom na tri razine obrazovanja te predstavljaju skup znanja, vještina i vrijednosti koje bi trebao posjedovati svaki

² Tematske cjeline u Kurikulumu hrvatske nastave u inozemstvu su: To sam ja – osobni identitet; Učenje – rad – slobodno vrijeme; Ljudi u prostoru i vremenu; Vrijeme – promjene – kontinuitet; Kultura i društvo; Suvremeno društvo.

³ Prva razina: 1. – 4. r.; Druga razina: 5. – 8./9. r.; Treća razina: 9./10. – 12. r., tj. 1. – 4. r. srednje škole.

⁴ U Kurikulumu hrvatske nastave u inozemstvu navodi se sljedećih sedam načela: Uravnoteženost; Koherentnost i kontinuitet; Otvorenost; Fleksibilnost; Interkulturalnost; Inkluzivnost; Učeniku usmjeren pristup.

učenik nakon procesa poučavanja i učenja vezanog uz određenu razinu obrazovanja. Uz to, u Kurikulumu se nalazi katalog kojim je propisan minimum onoga što učenici moraju usvojiti.

Da bismo mogli odrediti načine odgojno-obrazovnog djelovanja u okvirima hrvatske nastave u inozemstvu, nužno je uočiti na koje i kakve didaktičko-metodičke smjernice upućuje Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu. Tako se na temelju sugestija u dokumentu u dijelu *Didaktičko-metodičke smjernice u izvođenju kurikuluma* mogu sažeti sljedeća načela oblikovanja procesa poučavanja i učenja hrvatskoga jezika i kulture izvan domovine:

1. Aktivna uloga učenika (Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu, 90). Isticanje važnosti aktivne uloge učenika utemeljeno je na načelima kognitivnog i socijalnog konstruktivizma prema kojima učenik samostalno i u suradnji s drugim učenicima stvara nov način viđenja svijeta (Gudjons, 1994.). Smisao aktivnog učenja je stvaranje poveznice između prijašnjih i novostečenih znanja, stvaranje novih znanja te u konačnici naučiti kako učiti (Cindrić i sur., 2010.; Bognar i Matijević, 2005.; Pranjić, 2005.; Vukasović, 2001.).

2. Individualan pristup (Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu, str. 94). Važnost prihvaćanja individualnih razlika učenika kada je u pitanju proces poučavanja i učenja odavno je poznata u pedagoškoj literaturi. Da bi za učenika učenje bilo izazov, učeniku treba u što većoj mjeri omogućiti samostalno formuliranje vlastitih ciljeva učenja, planiranje njihova ostvarivanja odabirući one metode i strategije te medije koji najbolje odgovaraju njegovu stilu učenja (Vizek Vidović i sur., 2014.; Bognar i Matijević, 2005.). Osim toga, učenika treba navoditi da spozna i primjenjuje različite načine procjenjivanja, ispravljanja i prilagođavanja vlastitog rada te da bude spreman na stalno učenje, a sve u svrhu postizanja najboljih mogućih rezultata (Matijević i Radovanović, 2011.).

3. Poticanje viših kognitivnih procesa (Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu, str. 91-94). Suvremena nastava pretpostavlja odmicanje od naglašavanja važnosti činjeničnog znanja prema konceptualnom, proceduralnom i metakognitivnom. Navedenim dimenzijama znanja učenici su u stanju razumjeti različite modele i procese te odnose i veze među njima, primijeniti različite metode rješavanja problema te biti u stanju procijeniti vlastite sposobnosti i mogućnosti (Anderson i Krathwohl, 2001.).

4. Metodički pluralizam (Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu, 91–93) predstavlja nužnost imamo li u vidu ostvarenje svih načela koje smo do sada naveli. Naime, metodički pluralizam predstavlja potrebu korištenja različitih metoda i strategija kojima bi se djecu potaknulo da u skladu sa svojim sposobnostima ostvare postavljene ciljeve i ishode učenja. Važnost metodičkog pluralizma istaknuta je i Kurikulumom jer se naglašava sloboda učitelja u odabiru najprikladnijih metoda u skladu s uvjetima, interesima i mogućnostima učenika.

Posljednjim dijelom Kurikuluma hrvatske nastave u inozemstvu, *Evaluacija odgojno-obrazovnih postignuća učenika i kurikuluma*, ujedno završava kurikulumski krug, a na temelju organizacije i kriterija procesa vrednovanja također možemo steći uvid u način organizacije procesa odgoja i obrazovanja. Tako se, primjerice, u tom dijelu iščitava naglašavanje važnosti

odgojne dimenzije, aktivne uloge učenika, individualnog pristupa. Kurikulumom se ističe potreba „(...) da nastava bude poticajna i ugodna (...)“ kao i da pridonosi „(...) zadovoljenju učenikovih potreba kao što su sigurnost, doživljaj uspjeha i samoostvarenje“ (Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu, str. 97).

Na temelju svega do sada iznesenoga vezano uz Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu ne bi bilo pogrešno tvrditi da je osmišljen tako da se istakne, barem što se tiče načela, svrhe i ciljeva, važnost ne samo obrazovne, već i odgojne uloge hrvatske nastave u inozemstvu.

Metodologija - postupak i uzorak

Da bismo utvrdile je li hrvatska nastava u inozemstvu usmjerena k očuvanju hrvatskoga nacionalnog identiteta, s pomoću kvantitativne i kvalitativne metode analize sadržaja analizirale smo temeljni odgojno-obrazovni dokument – Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu. Preciznije, na temelju postavljenih ishoda učenja u Kurikulumu, koji se vežu uz tematske cjeline kojima su obuhvaćeni obvezatni sadržaji hrvatskoga jezika i književnosti, povijesti, zemljopisa te glazbene i likovne umjetnosti, cilj nam je utvrditi u kojoj mjeri i kako se ostvaruju tri dimenzije hrvatskoga nacionalnog identiteta – *simbolična dimenzija*, *građanska dimenzija* i *dimenzija solidarnosti*. Analizom su obuhvaćeni ishodi učenja razrađeni prema pojedinim tematskim cjelinama za hrvatski jezik i književnost te za povijesnu, kulturnu i prirodnu baštinu Hrvatske (povijest, zemljopis, glazbena i likovna kultura). Kao jedinica analize odabrani su ishodi učenja budući da se na temelju njih najlakše mogu iščitati učenička očekivanja, odnosno rezultati procesa poučavanja i učenja. Razrađeni ishodi za sve tri razine obrazovanja analizirani su na temelju kategorija koje smo izdvojile iz istaknutih dimenzija hrvatskoga nacionalnog identiteta. Tako smo kao kategorije *simbolične dimenzije* hrvatskoga nacionalnog identiteta istaknule: hrvatske nacionalne (i državne) simbole, događaje vezane uz nacionalne praznike, kulturne događaje, hrvatsku valutu, mjesta sjećanja, spomenike, građevine i prirodne znamenitosti. Kao kategorije *građanske dimenzije* hrvatskoga nacionalnog identiteta izdvojile smo: razumijevanje građanskih prava i obveza (npr. glasovanje), isticanje jednakih prava za pripadnike hrvatske nacije, prihvaćanje vrijednosti i tradicije hrvatske nacije, dok smo u sklopu *dimenzije solidarnosti* kao kategoriju istaknule: razvijanje svijesti o pripadnosti hrvatskoj naciji. U skladu s navedenim, prvi dio analize obuhvatit će kvantitativnu metodu analize sadržaja, odnosno utvrđivanje broja ishoda učenja koji sadržajno pripadaju kategorijama izdvojenim iz svake od tri navedene dimenzije. S druge strane, kvalitativnom analizom opisat ćemo i interpretirati kvantitativnom analizom kategorizirane ishode učenja u sklopu triju dimenzija.

Rezultati i rasprava

Uz pomoć kvantitativne i kvalitativne metode analize sadržaja, na temelju postavljenih kriterija analize – triju dimenzija hrvatskoga nacionalnog identiteta, utvrdile smo u kojoj mjeri i kako se ishodima učenja u Kurikulumu hrvatske nastave u inozemstvu njeguje hrvatski nacionalni identitet.

Analizirano je ukupno 482 ishoda učenja koji su propisani, odnosno razrađeni iz operativnih ciljeva, 205 za hrvatski jezik i književnost za tri razine obrazovanja te 277 ishoda učenja koji se odnose na sadržaje povijesne, kulturne i prirodne baštine Hrvatske (povijest, zemljopis, glazbena i likovna kultura), također za sve tri razine obrazovanja. Rezultati analize prikazani su tablicom kojom se razlikuju spomenute tri razine obrazovanja i dva dijela Kurikuluma hrvatske nastave u inozemstvu – dio vezan za sadržaje iz hrvatskoga jezika i književnosti i dio koji se odnosi na sadržaje povijesne, kulturne i prirodne baštine Hrvatske (povijest, zemljopis, glazbena i likovna kultura).

Tablica 1. Analiza razrade ishoda učenja propisanih Kurikulumom hrvatske nastave u inozemstvu

	Hrvatski jezik i književnost		Povijesna, kulturna i prirodna baština Hrvatske (povijest, zemljopis, glazbena i likovna kultura)			
	Razina 1	Razina 2	Razina 3	Razina 1	Razina 2	Razina 3
SIMBOLIČNA DIMENZIJA	9	10	16	10	10	4
GRAĐANSKA DIMENZIJA	0	0	3	1	4	5
DIMENZIJA SOLIDARNOSTI	0	4	0	4	12	14

Kvantitativna analiza razrade ishoda učenja propisanih Kurikulumom hrvatske nastave u inozemstvu pokazala je da je s obzirom na ukupan broj ishoda učenja vrlo mali broj ishoda formuliran tako da jasno upućuje na razvoj hrvatskoga nacionalnog identiteta imamo li u vidu tri ključne dimenzije nacionalne identifikacije – simboličnu dimenziju, građansku dimenziju i dimenziju solidarnosti.

Iz tablice 1. razvidno je kako je najveći broj ishoda i u dijelu Kurikuluma koji se odnosi na hrvatski jezik i književnost, kao i u dijelu koji donosi sadržaje vezane uz povijesnu, kulturnu i prirodnu baštinu Hrvatske, osmišljen tako da vodi ostvarenju simboličke dimenzije. Ovakav rezultat ne čudi s obzirom na to da simbolička dimenzija predstavlja svojevrsni temelj razvoja nacionalnoga identiteta i odnosi se, uz ostalo, na hrvatske nacionalne (i državne) simbole, događaje vezane uz nacionalne praznike, kulturne događaje, hrvatsku valutu, mjesta sjećanja, spomenike, građevine i prirodne znamenitosti. Također se može primijetiti da se, sagledavamo li Kurikulum u cijelosti te imamo li u vidu razine obrazovanja, broj ishoda koji uključuju simboličku dimenziju nacionalnoga identiteta povećava, što može voditi zaključku da se vodilo računa o sposobnostima i mogućnostima koje su vezane uz dob polaznika.

Najmanji broj ishoda učenja u Kurikulumu hrvatske nastave u inozemstvu posvećen je građanskoj dimenziji. Tako se na prvoj i drugoj razini obrazovanja u dijelu Kurikuluma za hrvatski jezik i književnost ne pronalazi ni jedan ishod kojim se potiče razvijanje te dimenzije, odnosno onoga što ona podrazumijeva, a to je, uz ostalo, razumijevanje građanskih prava i obveza (npr. glasovanje), ali i vrijednosti nacije i ideoloških načela (Scheve i sur., 2004.). Nešto veći broj ishoda (10) vezan uz građansku dimenziju, iako nikako ne možemo govoriti o dovoljnom broju, pronalazi se u dijelu koji se odnosi na povijesnu, kulturnu i prirodnu baštinu

Hrvatske. S druge strane, rezultati analize ishoda učenja povezanih s razvojem građanske dimenzije također pokazuju na povećanje broja ishoda koji vode ostvarenju spomenute dimenzije s obzirom na razinu obrazovanja.

Najveći nerazmjer u broju ishoda, usporedimo li dva kurikulumata predstavljena u Kurikulumu hrvatske nastave u inozemstvu, uočljiv je u dimenziji solidarnosti. Tako tu dimenziju nacionalnoga identiteta ne pronalazimo na čak dvije razine obrazovanja kod sadržaja vezanih uz hrvatski jezik i književnost (razina 1 i razina 3), dok se na razini 2 pronalaze samo četiri ishoda učenja koje možemo vezati uz subjektivan osjećaj pripadnosti određenoj naciji, uz identifikaciju s nacijom, ali i uz solidarnost s drugim članovima nacije s kojima nismo izravno vezani. S druge strane, dimenziju solidarnosti pronalazimo u najvećem broju ishoda (30) i to u dijelu koji se odnosi na sadržaje vezane uz povijesnu, kulturnu i prirodnu baštinu Hrvatske. S obzirom na ishode učenja vezane uz dimenziju solidarnosti, analiza je pokazala da se najveći broj ishoda učenja pronalazi na razini 2 (16) sagledavamo li Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu u cijelosti.

Na temelju provedene kvantitativne analize i rezultata prikazanih u tablici 1. možemo reći kako se pri sastavljanju ishoda učenja nije dovoljno vodilo računa o dimenzijama razvoja nacionalnoga identiteta budući da je broj ishoda učenja koji su formulirani tako da vode k ostvarenju simbolične dimenzije, građanske dimenzije i dimenzije solidarnosti u odnosu na ukupan broj ishoda učenja zanemariv. S druge strane, čini se da se vodilo računa o razinama obrazovanja te se najveći broj ishoda na temelju kojih se mogu iščitati tri ključne dimenzije nacionalne identifikacije pronalazi na višim razinama obrazovanja, odnosno najvišim. Također, s obzirom na rezultate analize može se zaključiti da sadržaji vezani uz povijesnu, kulturnu i prirodnu baštinu Hrvatske zasigurno otvaraju veće mogućnosti u razvoju nacionalnoga identiteta, a što je u konačnici i vidljivo s obzirom na veći broj ishoda učenja iako moramo naglasiti kako to ni u kojem slučaju nije dovoljno.

Kvalitativna analiza razrade ishoda učenja propisanih Kurikulumom hrvatske nastave u inozemstvu bila je usmjerena prema načinima na koje se svaka od triju dimenzija nacionalne identifikacije ostvaruje u razradi kategoriziranih ishoda učenja kvantitativnom analizom. Prva, simbolična dimenzija nacionalne identifikacije, na temelju rezultata kvantitativne analize količinski je najzastupljenija u razradi ishoda učenja u Kurikulumu hrvatske nastave u inozemstvu. Razrada spomenutih ishoda učenja razlikuje se ovisno o tome promatramo li sadržaje hrvatskoga jezika i književnosti ili sadržaje vezane uz povijesnu, kulturnu i prirodnu baštinu Hrvatske.

Kada govorimo o ishodima učenja u sklopu dijela Kurikuluma za hrvatski jezik i književnost, ti su ishodi u svakoj od triju razina obrazovanja podijeljeni u tri osnovne kategorije: komunikacijsko osposobljavanje, jezično osposobljavanje i književnost. Ishodi prve kategorije formirani su tako da potiču razvoj komunikacijskih kompetencija učenika na materinskome jeziku uz aktivnosti koje uključuju četiri osnovne jezične djelatnosti: slušanje, govorenje, čitanje i pisanje. U skladu s navedenim, simbolička dimenzija očituje se u različitim oblicima realizacije spomenutih

jezičnih djelatnosti. Na primjer, u sklopu ishoda koji se odnose na razvoj djelatnosti slušanja učenici će slušati hrvatsku himnu, legende o doseljavanju Hrvata i o nastanku hrvatskih gradova, pučke popijevke, narodne pjesme i plesnu glazbu iz različitih krugova Hrvatske i dr. Što se tiče djelatnosti govorenja, učenici će usmeno predstaviti državne simbole Republike Hrvatske, običaje vezane uz hrvatske blagdane, kulturne događaje u RH, a djelatnosti čitanja i pisanja razvijat će tako da samostalno čitaju različite hrvatske književne i neknjiževne tekstove koji govore o hrvatskoj prošlosti, značajnim ljudima i događajima, hrvatskim narodnim vladarima, hrvatskim kulturnim događajima te da pismeno opisuju hrvatsku prirodnu i kulturnu baštinu (njezine osobitosti), državne simbole RH, odabrane osobe i događaje iz hrvatske povijesti i dr.

Kao što možemo vidjeti, ishodi kojima se razvijaju osnovne jezične djelatnosti učenika uključuju sljedeće kategorije simboličke dimenzije: hrvatski nacionalni i državni simboli, događaji vezani uz nacionalne praznike i blagdane, hrvatsku kulturnu i povijesnu baštinu, prirodne znamenitosti te različite kulturne prakse Hrvata. U trima kategorijama koje obuhvaća Hrvatski jezik i književnost, uz komunikacijsko osposobljavanje najviše se ostvaruje razvoj nacionalne identifikacije učenika u sklopu simboličke dimenzije. Ishode koji se odnose na kategoriju književnosti većinom ne možemo svrstati ni u jednu od spomenutih kategorija simboličke dimenzije. Ipak, određeni ishodi u ovoj kategoriji potiču upoznavanje učenika s hrvatskim nacionalnim identitetom uz djela hrvatske književnosti te tako učenici mogu upoznati i razumjeti povijesnu i kulturnu baštinu Hrvatske. S druge strane, ishodi jezičnog osposobljavanja učenika više su usmjereni na usvajanje znanja o samome jeziku te na razvijanje gramatičko-pravopisne pismenosti pa ih kao takve ne možemo svrstati ni u jednu kategoriju simbolične dimenzije. Unatoč tome, znanje o hrvatskome jeziku, kao i sposobnost komunikacije na tom jeziku značajno utječe na razvoj hrvatskoga nacionalnog identiteta u učenika budući da oni time razvijaju jezični identitet kao sastavnicu nacionalnoga identiteta.

Nadalje, simbolična dimenzija nacionalne identifikacije slično se očituje, iako u nešto manjem opsegu, u dijelu Kurikuluma koji se odnosi na sadržaje o povijesnoj, kulturnoj i prirodnoj baštini Hrvatske. Ono što ovaj dio Kurikuluma razlikuje od dijela o hrvatskome jeziku i književnosti jest drukčija usmjerenost ishoda učenja. Dok jedan dio sadrži ishode koji su usmjereni prema ovladavanju jezično-komunikacijskih kompetencija, stjecanju znanja o hrvatskoj književnosti, poticanju kulture čitanja i interpretacije hrvatskih književnih djela, drugi dio Kurikuluma sadrži ishode koji u učenika žele potaknuti razvijanje interesa za likovno, glazbeno i plesno kulturno stvaralaštvo Hrvata te za usvajanje osnovnih znanja o kulturnoj, povijesnoj i prirodnoj baštini Hrvatske. Kategorije simbolične dimenzije u koje možemo smjestiti ishode drugoga dijela Kurikuluma slične su već spomenutim kategorijama za prvi dio, a riječ je o hrvatskim nacionalnim i državnim simbolima, povijesnim i kulturnim događajima, prirodnim znamenitostima, različitim kulturnim praksama Hrvata (npr. pučka tradicijska glazba, glazbala i običaji, narodne nošnje) te događajima vezanim uz hrvatske praznike i blagdane. Velika sličnost u kategorizaciji ishoda oba dijela Kurikuluma u sklopu simbolične dimenzije govori u prilog tome da su sadržaji o povijesnoj, kulturnoj i prirodnoj baštini Hrvatske također uključeni

u dio o hrvatskome jeziku i književnosti te tako čine sadržajnu osnovu za razvoj jezično-komunikacijskih kompetencija učenika. Ova činjenica značajno pridonosi razvoju i očuvanju simbolične dimenzije hrvatskoga nacionalnog identiteta u učenika.

Što se tiče ishoda koji potiču razvoj građanske dimenzije nacionalne identifikacije, njih nalazimo u najmanjem broju u dijelu Kurikuluma koji se odnosi na hrvatski jezik i književnost. Navedeni ishodi pojavljuju se samo na trećoj razini obrazovanja toga dijela Kurikuluma i to u sklopu razvoja osnovnih jezičnih djelatnosti. Prema tome, ishodi koje možemo svrstati u kategorije građanske dimenzije usmjereni su prema upoznavanju učenika s građanskim pravima, obvezama Hrvata (npr. čitanje ulomaka iz Ustava RH), s govorima istaknutih hrvatskih političkih vođa, prema razumijevanju rada Hrvatskoga sabora kao osnovnoga zakonodavnog tijela vlasti i dr. Što se tiče drugog dijela Kurikuluma koji se odnosi na sadržaje o hrvatskoj povijesnoj, kulturnoj i prirodnoj baštini, ovdje nalazimo nešto veći broj ishoda koji potiču nacionalnu identifikaciju učenika uz jačanje građanske dimenzije identiteta. Takvi ishodi usmjereni su prema upoznavanju učenika s trodiobom vlasti Republike Hrvatske, s političkim (političke stranke) i ostalim društvenim institucijama u Republici Hrvatskoj (obrazovne i religiozne institucije) te s nastankom i razvojem hrvatske građanske kulture.

Dimenzija solidarnosti u kvantitativnom dijelu analize sadržaja u većoj mjeri je izražena u dijelu Kurikuluma koji se odnosi na sadržaje o povijesnoj, kulturnoj i prirodnoj baštini Hrvatske. U sklopu nastave hrvatskoga jezika i književnosti četiri su se ishoda mogla svesti pod dimenziju solidarnosti pri formaciji hrvatskoga nacionalnog identiteta. Kvalitativnom analizom ishoda, posebice u ishodima vezanim uz povijesnu, kulturnu i prirodnu baštinu Hrvatske, naglasak se stavlja na stvaranje svojevrsne privrženosti prema hrvatskoj kulturi – kulturnim manifestacijama, kulturnoj baštini te općenitom kulturnom identitetu. Dakle, dimenzija solidarnosti u sklopu ishoda, uz ostalo, ostvaruje se jačanjem kulturnog identiteta učenika hrvatskih korijena. Uz kulturni identitet i njegovu ulogu u određenju nacionalne solidarnosti, ishodi su sadržajno orijentirani prema toleranciji i prihvaćanju drugih kultura i načina života. Ishodi u kojima će učenici osvijestiti kulturne te gospodarske sličnosti i razlike Hrvatske i zemlje u kojoj trenutačno žive odražavaju solidarnost upravo zbog okolinskog konteksta u kojem se nalaze i djeluju. U svrhu poticanja solidarnosti i jačanja pripadnosti hrvatskome nacionalnom identitetu, ishodima koji pripadaju dimenziji solidarnosti pokušava se osvijestiti učenike da žive u pluralnome kulturnom prostoru gdje je biti Hrvat samo jedan od njihovih kolektivnih identiteta.

U skladu s navedenim, solidarnost u generalnom smislu u našem istraživačkom fenomenu mora se shvatiti i u kontekstu u kojemu se ona razvija. Prva etapa je povezivanje s domovinskim identitetom, a druga je postavljanje tog identiteta u kohezivni odnos s dominantnim kulturnim i političkim identitetom zemlje u kojoj učenici žive i obrazuju se. Sve navedeno pripada kulturnoj, a zatim i političkoj dimenziji solidarnosti. Nadalje, ono što također možemo smatrati specifičnim u poticanju solidarnosti i jačanju povezanosti između različitih kolektivnih identiteta jest poznavanje gospodarske i ekonomske situacije Hrvatske i zemlje u kojoj učenici trenutačno borave. U slučaju da se ishodi koji su usmjereni prema razvoju nacionalne identifikacije uz

Hrvatska nastava u Baden-Württembergu svečanom je proslavom (2022.) obilježila 30 godina kontinuiranog rada. Proslavu pod pokroviteljstvom Središnjega državnoga ureda za Hrvate izvan RH organizirale su Koordinacije Stuttgart, Mannheim i Ulm, zajedno s Glavnim školskim odborom Koordinacije Stuttgart i Hrvatskim prosvjetnim društvom. Snimio: Željko Cindrić

dimenziju solidarnosti uspiju realizirati, sama širina konteksta pridonosi boljoj integraciji hrvatskoga nacionalnog identiteta u identitet zemlje u kojoj učenici žive – oni zadržavaju i njeguju svoju nacionalnu posebnost i različitost u sklopu jedinstvene globalne kulture i pripadajućega globalnog identiteta. Takvim pristupom učenici u budućnosti mogu aktivno sudjelovati u razvoju (kako ekonomskom tako i kulturnom te političkom) zemlje ili zemalja u kojima će živjeti, ali i u razvoju Hrvatske ako se u nju vrate ili požele vratiti.

Zaključak

Jedan od važnih čimbenika u očuvanju hrvatskoga nacionalnog identiteta u mladima koji žive izvan granica Republike Hrvatske jest hrvatska nastava u inozemstvu. Kako bismo detektirale u kojoj mjeri i na koji način se hrvatski nacionalni identitet oblikuje u sklopu hrvatske nastave u inozemstvu, analizirale smo dokument na temelju kojega se ta nastava osmišljava, oblikuje i izvodi – Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu. S obzirom na svrhu Kurikuluma kojom se naglašava potreba razvijanja osjećaja prema domovini, odnosno pripadnosti hrvatskoj kulturi, pošle smo od pretpostavke da će razrađeni ishodi učenja kao glavne smjernice načina organizacije i izvođenja nastave biti formulirani tako da će naglašavati odgojno djelovanje – emotivnu i afektivnu dimenziju učenja. Međutim, analiza razrađenih ishoda učenja pokazala je da su ishodi u Kurikulumu, u velikoj mjeri, formulirani tako da potiču kognitivnu dimenziju učenja što prije svega otvara pitanje ostvarenja zadane svrhe hrvatske nastave u inozemstvu. Provedena kvantitativna i kvalitativna analiza razrađenih ishoda učenja na temelju triju dimenzija

hrvatskoga nacionalnog identiteta – simbolične dimenzije, građanske dimenzije i dimenzije solidarnosti – pokazala je kako se Kurikulumom hrvatske nastave u inozemstvu pokušalo, uz ishode učenja koji su vezani za sadržaje hrvatskoga jezika i književnosti te sadržaje koji se odnose na povijesnu, kulturnu i prirodnu baštinu Hrvatske, potaknuti učenike na izgradnju i očuvanje hrvatskoga nacionalnog identiteta. Međutim, s obzirom na rezultate analize moramo zaključiti da je u Kurikulumu nedovoljan broj ishoda učenja koji vode razvoju hrvatskoga nacionalnog identiteta. Osim toga, analiza je pokazala da su neki ishodi nejasno formulirani zbog čega je teško razaznati što se zapravo od učenika očekuje te se analizom utvrdilo da je većina ishoda oblikovana tako da naglašava kognitivnu dimenziju učenja koja nije dovoljna ako je cilj razviti hrvatski nacionalni identitet. Posebice je nedovoljna ako je cilj potaknuti mlade na njegovanje identitetskih vrijednosti hrvatskoga naroda u inozemstvu i podučiti ih prepoznavanju te sprječavanju procesa gubljenja nacionalnog identiteta.

Na temelju provedene analize došli smo do zaključka o potrebi revizije, u smislu aktualizacije, Kurikuluma hrvatske nastave u inozemstvu ako se, s pomoću tog dokumenta želi ostvariti primarna svrha hrvatske nastave u inozemstvu, a to je nastojanje za očuvanjem hrvatskoga nacionalnog identiteta unatoč globalizacijskim procesima koji nerijetko imaju negativan učinak na male narode. Uz to, prilikom aktualizacije Kurikuluma nužno je poraditi na uključivanju emotivne i afektivne dimenzije učenja u ciljeve i ishode procesa poučavanja i učenja. Upravo ove dimenzije učenja pridonose razvoju nacionalne privrženosti djece hrvatskih iseljenika na nadnacionalnoj razini.

Literatura**

Anderson, B. (1983.). *Imagined Communities*. London: Verso.

Anić, V. (2007.). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber,

Bošnjak, M. i Suto, S. (2012.). Sustav hrvatske nastave u inozemstvu u nadležnosti Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske u priručniku: A. Bežen i M. Bošnjak, (ur.). *Hrvatska nastava u inozemstvu – priručnik za učiteljice i učitelje* (str. 13-17). Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta – Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Cetinić, G. (2012.). Uvod u kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu u priručniku: A. Bežen i M. Bošnjak (ur.). *Hrvatska nastava u inozemstvu – priručnik za učiteljice i učitelje* (str. 39-43). Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta – Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Cindrić, M.; Miljković, D. i Strugar, V. (2010.). *Didaktika i kurikulum*. Zagreb: IEP-D2.

Flego, G. (2010.). Bilješke uz pojam identiteta u djelu: N. Budak i V. Katunarić (ur.), *Hrvatski nacionalni identitet u globalizirajućem svijetu* (str. 49-62). Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo.

** Vidi ostalu korištenu literaturu vezanu uz ovaj članak u Časopisu za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju - Napredak Vol. 162, No. 1 – 2 (2021), na ovoj poveznici: <https://hrcak.srce.hr/clanak/377307> (pristupljeno 15. XII. 2022.). Zahvaljujemo autoricama i uredništvu za ustupljenu građu priloga *Bušljeta Kardum et al.: Hrvatski nacionalni identitet...* (Op. ur.)

Mesić, M. (2002.). Globalizacija migracija. *Migracijske i etničke teme*, 18 (1), 7-22. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/107346>

Ministarstvo prosvjete i športa RH (2003.). *Kurikulum hrvatske nastave u inozemstvu*. Zagreb: Ministarstvo prosvjete i športa.

Palekčić, M. (2015.). Konstruktivizam – nova paradigma u pedagogiji? Na primjeru konstruktivističke didaktike, u djelu: M. Palekčić (ur.), *Pedagogijska teorijska perspektiva: značenje teorije za pedagogiju kao disciplinu i profesiju* (str. 251-268). Zagreb: Erudita.

Pastuović, N. (1999.). *Edukologija*. Zagreb: Znamen.

Pastuović, N. (2012.). *Obrazovanje i razvoj*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Plaza Leutar, M. (2018.). Hrvatska nastava u inozemstvu – mogućnosti i perspektive razvoja komunikacijskih kompetencija djece i mladih hrvatskoga podrijetla. *Hrčak – Tematski broj, Pismenost za sve: obrazovanje, istraživanje i projekti* (55-56), 4–7. Preuzeto s: https://issuu.com/hrcak_hcd/docs/hrcak_55_56_2018 [18. VII. 2022.]

Šakić, V. (2009.). Suvremeni pristupi identitetu s posebnim osvrtom na nacionalni identitet, u djelu: Ž. Holjevac (ur.), *Identitet Like: korijeni i razvitak*, (str. 17–32). Zagreb-Gospić, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Područni centar Gospić.

Samardžija, M. (2012.). Zašto učiti hrvatski? u priručniku: A. Bežen i M. Bošnjak (ur.), *Hrvatska nastava u inozemstvu – priručnik za učiteljice i učitelje* (str. 175-179). Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta – Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

SUMMARY

CHALLENGES OF CROATIAN TEACHING IN FOREIGN MULTICULTURAL SOCIETIES

Teaching of the Croatian language and culture abroad is one of the key factors in preserving the Croatian national identity, which is taken care of by the Republic of Croatia. Nevertheless, little work has been devoted to analyzing to what extent and how the Croatian national identity is shaped within teaching of Croatian language and culture abroad. The notion of national identity is very broad, and in this paper national identity will be explained, but at the same time keeping in mind the educational context as such. The contents of educational activities in teaching the Croatian language and culture abroad are determined by the basic document – the Curriculum of Croatian classes abroad. Since the goals and contents of educational activities can be defined on the basis of the curriculum, with the help of separate components of Croatian national identity that can be related to the teaching and learning process, we will analyze the Curriculum of Croatian classes abroad to find out to what extent the teaching of Croatian language and culture abroad is aimed at preserving the Croatian national identity. The results of the conducted analysis could serve as a reference point for future research that would analyze the teaching of Croatian language and culture abroad from the perspective of students, but also from the perspective of teachers and parents as well as the Croatian Ministry of Science and Education.

RESUMEN

DESAFÍOS PARA LA ENSEÑANZA DEL CROATA EN LAS SOCIEDADES MULTICULTURALES EXTRANJERAS

Las clases de croata en el extranjero constituyen uno de los factores clave de protección de la identidad nacional croata, de lo cual se ocupa la República de Croacia. En tiempos de globalización lingüística, cultural y económica, las clases de croata motivan y desarrollan la conciencia de pertenencia a la nación y a la cultura croata en los niños y los jóvenes que crecen en el extranjero, partiendo del hecho de que la vida en otra comunidad lingüística y cultural influye sobre los emigrantes en forma de asimilación, especialmente en niños y jóvenes. Los contenidos de la obra educativa en el extranjero están establecidos en el documento base denominado *Curriculum para la enseñanza del croata en el extranjero*. Puesto que dicho Curriculum es la base de los objetivos y contenidos de la actividad educativa, con la ayuda de determinados componentes de la identidad nacional croata relacionados con el proceso de enseñanza-aprendizaje, los autores intentan cuestionar sus efectos e indicar los desafíos a los que se enfrentan los jóvenes de raíces croatas en diferentes sociedades multiculturales fuera de la República de Croacia.

NASTOJANJE PRENOŠENJA MATERINSKOGA JEZIKA NA DRUGU GENERACIJU - RANE HRVATSKE JEZIČNE ŠKOLE U KANADI

Najvažniji čimbenik uspješnog prenošenja materinskoga jezika na drugu generaciju tijekom razdoblja prije 1950. godine bili su roditelji koji su se u kući služili hrvatskim jezikom. Zadržavanje jezika pojačano je i sudjelovanjem djece i mladih u tamburaškim orkestrima, pjevačkim zborovima, kazališnim klubovima i raznim recitacijama. Unatoč malom broju hrvatskih doseljenika i njihovoj prostornoj raspršenosti u zemlji, želja za osnivanjem hrvatske jezične škole tijekom cijelog razdoblja prije 1950. godine i dalje je bila jaka. To se odrazilo u rezolucijama, okružnicama i izvješćima društvenih organizacija svih ideoloških uvjerenja. Tijekom 1930-ih pojavile su se kratkotrajne škole hrvatskoga jezika u Sudburyju, Kirkland Lakeu, Schumacheru i Timminsu. Najuspješnija škola djelovala je nekoliko godina u Vancouveru (1935., od 1937. do 1939. te 1946.). Neposredno nakon Drugoga svjetskog rata pojavile su se škole u Torontu, Hamiltonu i Windsoru koje su pripremale djecu obitelji sudionika povratničkog pokreta za povratak u staru domovinu. Od deset škola hrvatskoga jezika koje su postojale u Kanadi prije 1950. godine, sedam su osnovale ljevičarske hrvatsko-kanadske organizacije.

Od početka doseljavanja Hrvata u Kanadu krajem devetnaestog i prvih desetljeća dvadesetog stoljeća, često im je materinski jezik bio jedan od rijetkih posjeda koje su ti useljenici donijeli u svoju novu domovinu. To potvrđuju članovi obitelji Pavelich, Prpich i Sekulich koji su osnovali svoja imanja u mjestu Kenaston-Bladworth u provinciju Saskatchewanu. U popisu stanovništva u Kanadi 1911. godine, devetnaest članova spomenutih triju obitelji imenovalo je „hrvatski“ svojim jezikom.¹ U Popisu stanovništva iz 1916. godine članovi obitelji Gerich, Martinac, Sedlar i Verbanac koji su stigli u Kanadu 1909. - 1910. i naselili se u Leasku u Saskatchewanu, kao i članovi obitelji Faraguric i Paul Dobrinic koji su živjeli u Nelsonu u Alberti, članovi obitelji Zaunich koji su živjeli u Lost Riveru, Saskatchewan i Antonia Seccoli iz Saskatoona nazivali su svoj jezik na isti način.² Putnički

¹ Knjižnica i arhivi Kanade (Library and Archives Canada – u daljnjem tekstu: LAC), Ancestry.com, Fifth Census of Canada, 1911., Saskatchewan, Saskatoon, Enumeration District No. 6A, str. 8.

² LAC, Ancestry.com, Census of Manitoba, Saskatchewan and Alberta, 1916.: North Battleford, SK, Enumeration District No. 10, str. 1 (obitelji Gerich, Martinac, Sedlar i Verbanac); Nelson, AB, Enumeration District No. 13, str. 28 (obitelj Faraguric i Dobrinic); Humbolt, SK, Enumeration District No. 18, str. 15 (obitelj Zaunich); Saskatoon, SK, Enumeration District No. 3, str. 70 (Seccoli).

manifesti tijekom 1920-ih, kada se procjenjuje da se 14.000 Hrvata doselilo u Kanadu,³ otkrivaju da su ti useljenici svoj jezik nazivali „hrvatski“.⁴

Kao i drugi useljenici, i hrvatski roditelji često su se borili s izazovom očuvanja jezika. S jedne strane težili su integriranju u kanadsko društvo, a s druge strane željeli su sačuvati svoj jezik i kulturnu baštinu.⁵ Ta želja da sačuvaju svoj jezik i kulturnu baštinu imala je veze s činjenicom da je njihova domovina bila dio višenacionalnih državnih struktura u kojima je njihov gospodarstveni i kulturni razvoj bio često gušen.⁶ Međutim, za male etnokulturne zajednice poput Hrvata, koje su bile raštrkane u cijeloj Kanadi i za razliku od Ukrajinaca nisu bile koncentrirane u značajnom broju u zapadnim provincijama, uvjeti za prenošenje jezika na drugu generaciju nisu bili sjajni.⁷ U onim mjestima Kanade u kojima su se Hrvati nastanili, usadili korijene i obitelji te imali potreban broj stanovnika i kapital, ubrzo su uslijedili projekti izgradnje institucija. To je uključivalo osnivanje odsjeka bratske (fraternalističke) potporne organizacije, domoljubnih i radničkih društava, hrvatskih domova ili centara te povezanih društvenih i sportskih klubova, tamburaških orkestara te pjevačkih i dramskih zborova.⁸

Sve organizacije koje su služile hrvatskim Kanadanima tijekom prve polovice dvadesetog stoljeća uključivale su kulturne izvedbe u svoja društvena okupljanja, javne manifestacije i nacionalne konvencije. Očuvanje kulture, a u sklopu toga i opstanak jezika te želja za uspostavljanjem hrvatskih jezičnih škola, odrazilo se u rezolucijama, okružnicama i izvješćima organizacija poput Hrvatske bratske zajednice, Hrvatske seljačke stranke, Hrvatskoga prosvjetnog saveza (prethodno Radničko-seljačkoga prosvjetnog kluba, kasnije Saveza kanadskih Hrvata) i potpornog društva Hrvatska sloga. Te rezolucije često su se temeljile na prijedlozima o kojima su pojedini članovi raspravljali na stranicama tiska zajednice, posebno tijekom razdoblja koja su prethodila nacionalnim konvencijama njihovih organizacija.

³ Anthony W. Rasporich, *For a Better Life (Za bolji život): A History of the Croats in Canada* (Ottawa: McClelland and Stewart i Multiculturalism Directorate, 1982.), 96.

⁴ Od 119 useljenih etničkih Hrvata u Kanadu koji su navedeni u manifestu za putnike treće klase parobroda Carmania i parobroda Asturia koji su stigli u Halifax 23. odnosno 24. travnja 1927., svih 119 svoj su materinski jezik nazivali „hrvatski“. LAC, Ancestry.com, Canadian Passenger Lists, 1865. – 1935. [baza podataka on-line], parobrod Carmania krenuo je iz Cherbouga u Francuskoj 16. travnja 1927. i stigao u Halifax u Novoj Škotskoj 23. travnja 1927., listovi 18, 27, 30; parobrod Asturia napustio je Cherbouga 14. travnja 1927. i stigao u Halifax 24. travnja 1927., listovi 2, 4, 5, 6, 12. Pregledan je popis putnika s petnaest različitih brodova koji su stigli između 1925. i 1930. godine i otkrivaju da su hrvatski useljenici obično nazivali svoj materinski jezik „hrvatski“.

⁵ Josip Sudac, „Glas Zajedničara u Canadi“, *Zajedničar*, 20. studenoga 1929.; Slavica Ivakić, „Hrvatski jezik u Americi“, *Zajedničar*, 18. srpnja 1934.; Mary Ashworth, *Children of the Canadian Mosaic: A Brief History to 1950* (Toronto: The Ontario Institute for Studies in Education, 1993.), 73.

⁶ Ronald P. Inglehart i Margaret Woodward, „Language Conflicts and Political Community“, *Comparative Studies in Society and History*, 10: 1 (1967.), 34-36.

⁷ Bill Maciejko, „Ukrainians and Prairie School Reform, 1896. – 1921.: Ethnic and Domestic Ideologies in Modern State Formation“, *Canadian Ethnic Studies*, 22: 2 (1990.), 19-40; Patricia A. Duff, „Heritage Language Education in Canada“, u *Heritage Language Education: A New Field Emerging*, ur. Donna M. Brinton, Olga Kagan i Susan Bauckus (New York: Routledge, 2008.), 80-81.

⁸ Te su institucije smještene u kontekstu kanadskoga gospodarskog, socijalnog i političkog razvoja od strane Rasporicha u *For a Better Life*. Za pregled kulturnih aktivnosti pojedinih ogranaka Hrvatske seljačke stanke i povezanih hrvatskih narodnih domova vidi: „Hrvatske seljačke organizacije u Kanadi“, u *Spomenica na dvadeset godina hrvatskih seljačkih organizacija u Kanadi*, ur. Stjepan Gaži (Winnipeg: Glavni odbor hrvatskih seljačkih organizacija u Kanadi, 1952.), srt. 113-166.

Postojeća literatura o ranim školama hrvatskoga jezika u Kanadi zanemariva je. Ono što se pojavilo uglavnom se usredotočilo na razdoblje nakon kasnih 1950-ih kada su se pripadnici useljeničkog vala nakon Drugoga svjetskog rata počeli naseljavati i osnivati institucije koje će služiti njihovim potrebama. Potvrdu da su hrvatski Kanadani željeli osnovati škole jezika tijekom razdoblja prije 1950. godine nalazi se u prilogu Ljube Krasića o zajednici u Sudburyju.⁹ U ovome rudarskom gradu na sjeveru Ontarija, članovi mjesnog ogranka Hrvatske seljačke stranke i s njim povezanoga Hrvatskog narodnog doma pokušali su uspostaviti tamburašku i jezičnu školu krajem 1930-ih. Osim ovih podataka o želji za osnivanjem škole hrvatskoga jezika u Sudburyju malo je toga još objavljeno na tu temu.

*Poučavatelj Ivan Krpan sa svojim učenicima škole hrvatskoga jezika u Schumacheru 1933.
Izvor: Kalendar Hrvatski glas 1934., str. 126*

Istraživanjem u raznim izvorima, uključujući izvještaje, članke i uvodnike koji se pojavljuju u sjevernoameričkom tisku na hrvatskom jeziku, koji je služio zajednici u Kanadi, zapisnike sa sastanaka organizacija, kao i intervju s pojedincima, ovaj članak istražit će postojanje hrvatske jezične škole u Kanadi tijekom razdoblja prije 1950. Nakon predstavljanja napora roditelja da jezik prenesu sljedećoj generaciji u obiteljskom domu, jačanja nasljednog jezika sudjelovanjem djece i mladih u orkestrima, zborovima, kazališnim klubovima i pjesničkim recitalima te želje članova zajednice da osnuju škole, pozornost će se usmjeriti na osnivanje škola za učenje hrvatskoga jezika tijekom 1930-ih i 1940-ih te otkrivanja koje su organizacije stajale uz osnivanje ovih škola, koliko su škole radile i koji su bili izazovi s kojima su se suočavale.

Anglo-konformnost u Kanadi

Godine 1918. provincijski nadglednik škola Saskatchewan, James T. M. Anderson, koji je nastavio služiti u administraciji premijera provincije od 1929. do 1934., upozorio je vlade

⁹ Ljubo Krasić, „Croats of Sudbury: 1880's to 1940“, u *Croats in the Sudbury Centennial: Canadian-Croatian Folklore Festival Sudbury Centennial 1983*, ur. Ante Beljo, et al. (Sudbury: Croatian Kolo and Tamburitza Sudbury, 1983.), 85, 89 (bilješke).

zapadnokanadskih provincija da „ako ne inzistiraju na tome da dijete stranca stekne odgovarajuće osnovno obrazovanje na engleskom jeziku, ugrožavaju naše nacionalno postojanje, a istovremeno nas izlažu podsmijehu svih prosvjećenih naroda“.¹⁰ U područjima zapadne Kanade s visokom koncentracijom ukrajinskih Kanadana i ostalih „nepoželjnih“ istočnoeuropskih useljenika, njihova uporaba materinskoga jezika se tolerirala, ali se nije poticala. U svom članku o propadanju njemačkoga jezika u Ontariju, Benjamin Bryce otkriva rastuću kulturnu hegemoniju anglofone države, prevladavanje novonastale lingvističke ideologije pedagoških službenika pokrajinske vlade putem autorizacije udžbenika i osposobljavanja i certificiranja učitelja, te veće standardizacije ukupnoga pedagoškog prostora koji je dominirao prije Prvoga svjetskog rata.¹¹

Kao što je Anderson naglasio, anglo-usklađenost je bila od presudne važnosti jer „mora biti jedan medij komunikacije od obale do obale, a to je engleski jezik ... u Ontariju su mnoge novopridošlice - vjeruje se većina - naselivši se tiho, razumno prihvatile naše institucije pa smo zadovoljni što u javnim školama podučavamo samo jedan jezik“.¹² Nastavlja Anderson: „Zasigurno je očito da je najveća agencija u rasnoj asimilaciji pučka ili javna škola. Ovo je sjajni lonac - mješavina u koji se moraju smjestiti ove raznolike rasne skupine i iz kojeg će na kraju izniknuti čisto zlato kanadskog državljanstva.“¹³

Nakon završetka Prvoga svjetskog rata kanadska useljenička politika favorizirala je anglosaksonske poljoprivredne i industrijske radnike iz Britanije i Sjedinjenih Država. Međutim, 1925. godine federalna vlada i željeznice Canadian Pacific Railway i Canadian National Railways postigli su sporazume o zapošljavanju iseljenika poljoprivredne struke iz srednje i istočne Europe. Nakon što su hrvatski doseljenici stigli u Kanadu tijekom tog razdoblja brzo bi se preselili u potrazi za radnim mogućnostima kao radnici ili bi ispunili svoje poljoprivredne obveze, a zatim brzo migrirali u druge dijelove Kanade u nadi da će osigurati posao u rudarstvu, šumarstvu i teškim industrijskim sektorima. Međutim, kad je nastupila Velika svjetska gospodarska kriza, vlada je ponovno promijenila smjer i otkazala željeznički sporazum 1931. godine.¹⁴

Pišući u izdanju časopisa *The Empire Review* iz 1929. godine, George Exton Lloyd, anglikanski biskup Saskatchewan, izjavio je da Kanada ne može izgraditi veliku naciju otvarajući svoja vrata neanglosaksoncima. Nastavio je: „Ne usuđujemo se prepustiti takav pokus“ jer „on će proizvesti u Kanadi ... niz Kanadana sa dvostrukog identiteta koje će demoralizirati naše

¹⁰ J. T. M. Anderson, *The Education of the New-Canadian: A Treatise on Canada's Greatest Educational Problem* (London i Toronto: J. M. Dent & Sons, 1918.), 25.

¹¹ Benjamin Bryce, „Linguistic Ideology and State Power: German and English Education in Ontario, 1880 - 1912“, *The Canadian Historical Review*, 94 (2013.), 207-233.

¹² Anderson, 94-95.

¹³ Anderson, 114. Više o izgradnji dobrih građana vidi: Lorna R. McLean, „Education, Identity, and Citizenship in Early Modern Canada“, *Journal of Canadian Studies*, 41: 1 (2007.), 5-30.

¹⁴ Vidi poglavlje „Post-war Adjustments and the Resumption of European Immigration, 1919 - 1931“, u Donald Avery, „Dangerous Foreigners“: *European Immigrant Workers and Labour Radicalism in Canada 1896 - 1932* (Toronto: McClelland and Stewart, 1979.), 90-91.

britanske institucije.¹⁵ Godinu dana kasnije, dok je raspravljao o tome preferira li poticaje za dovođenje poželjnih britanskih useljenika u Kanadu, ekonomist, povjesničar i politolog Stephen Leacock otkrio je svoju strepnju prema neanglosaksoncima:

Učenje engleskog jezika i život pod britanskom zastavom mogu napraviti britanskog podanika u pravnom smislu, ali ne i u pravom smislu, u svjetlu nacionalne povijesti i kontinuiteta. Nekoliko takvih ljudi može se lako apsorbirati - na velikom području može ih se apsorbirati mnogo tisuća. Mala doza njih može, čak i s varijacijama, učiniti dobro, poput pažljivo doziranog otrova u lijeku. Ali ako ih dobijete dovoljno, sami se apsorbirate.¹⁶

Dolazak Velike svjetske gospodarske krize pogoršao je strah i neprijateljstvo prema useljenicima. Kao što je naglasio kanadski povjesničar socijalnih i radnih odnosa Donald Avery, „pojava Velike svjetske gospodarske krize pojačala je postojeći strah od stranaca, to više što se čini da su nezaposleni stranci prirodni izvor članstva za Komunističke partije Kanade i drugih radikalnih organizacija“, a „1931. godine očito je da Kanada nije samo zatvorila vrata za strance, već da su ugrožena socijalna i politička prava nebritanskih useljenika“.¹⁷ Ova ogorčenost i strah od useljenika tijekom Velike svjetske krize opisani su u sjećanjima na sina hrvatskog doseljenika koji je u Kanadu došao 1928. godine i doveo svoju obitelj 1933. godine, na kraju nastanivši se u blizini Lethbridgea u Alberti:

Kako je svjetska kriza napredovala, uvjeti su se pogoršavali, a ogorčenost prema useljenicima postajala je sve očitija i napetosti su rasle. Zajednice u koje su se ti ljudi uselili osjećale su da su pridošlice samo povećavale nezaposlenost i natjecale se za dostupna radna mjesta. O tome je bilo dovoljno dokaza kada je 1935. godine organiziran radnički štrajk. Ponavljane su, među mnogim drugima, antisocijalne parole poput „idite doma *hunkies*“ i „jedini dobar *bohunk* je mrtvi *bohunk*“.¹⁸

Na stranicama tadašnjega kanadskog tiska mogu se vidjeti negativna opažanja useljenika iz jugoistočne i istočne Europe tijekom ranih desetljeća dvadesetog stoljeća. Tendencija u javnosti je bila da ih se doživljava kao sklone nezakonitim djelatnostima u gradovima i regijama u kojima

¹⁵ George Exton Lloyd, „Immigration and Nation Building“, *The Empire Review*, (London), br. 337 (veljača 1929.), 105-106.

¹⁶ Stephen Leacock, *Economic Prosperity in the British Empire* (Toronto: MacMillan, 1930.), 196.

¹⁷ Avery, 91; Anthony W. Rasporich, „South Slavs on a Northern Margin: The Frontier Experience of Croatian Migrants during Canada's Great Depression“, u *Ethnic Canadians: Culture and Education*, ur. Martin L. Kovacs, Canadian Plains Studies, br. 8 (Regina: Canadian Plains Research Centre, 1978.), 399-410.

¹⁸ Walter V. Boras, „Era of European Immigration“, u *Coyote Flats Historical Review 1905 - 1965* (Lethbridge, AB: Southern Printing, 1967.), 233; Kenneth Beckie, „Saskatchewan Croatians“, *Folia Croatica-Canadiana*, 1 (1995.), 219. Hrvatski i drugi istočnoeuropski useljenici često su bili etiketirani pogrdnim izrazima kao „bohunks“, „hunkies“ i „pollocks“. To je bio slučaj u izdanju *The Canadian Magazine* iz 1913. godine, gdje je autor naglasio da je „bohunk vrsta skitnice industrijskog svijeta“. W. Lacey Amy, „The Life of the Bohunk“, *The Canadian Magazine*, br. 3 (siječanj 1913.), 211; Edmund W. Bradwin, *The Bunkhouse Man: A Study of Work and Pay in the Camps of Canada 1903 - 1914* (New York: Clumbia University Press, 1928.), 120. Više o podrijetlu ovog epiteta vidi Josephine Wtulich, *American Xenophobia and the Slav Immigrant: A Living Legacy of Mind and Spirit* (Boulder, CO: East European Monographs, 1994.); Ivo M. Tasovac, „Za debohunkizaciju hrvatskog identiteta“, *Hrvatski glas*, 12. ožujka 1975.; Clement S. Mihanovich, „From an American of Croatian Descent“, *Balkanica*, 1: 2 (1967.), 33-34.

su činili značajan dio radne snage.¹⁹ Upravo u ovom prevladavajućem ozračju anglo-konformnosti, izazova asimilacija i općenito negativne percepcije doseljenika iz jugoistočne i istočne Europe, hrvatski useljenički radnici i njihove obitelji morali su se snalaziti u kanadskom društvu.²⁰ S obzirom na njihov znatno manji broj, razvoj njihovih institucija zaostajao je za razvojem ostalih brojnijih useljeničkih skupina poput Ukrajinaca. Kao rezultat toga, periferne i manje useljeničke skupine poput Hrvata suočile su se s dodatnim preprekama u nastojanjima da svoj materinski jezik prenesu svojoj djeci.²¹

Jezik ognjišta i doma

Za Hrvate koji su iskorijenjeni i useljeni u Kanadu gdje su započeli novi život za sebe i svoje obitelji, jezik doma i ognjišta često je ostao hrvatski. To je bio slučaj s obitelji Trocell iz Vancouvera. Među prisjećanjima ljudi različitog podrijetla iz istočnog Vancouvera koja su uvrštena u časopis *Sound Heritagea* našao se i intervju Mary Trocell Veljacic. Rođena u Vancouveru 1913. godine, Trocell Veljacic istaknula je da se u obiteljskom domu govorilo „hrvatski“, a kasnije je taj jezik uspjela prenijeti na svoje troje djece.²² U sjećanjima prikupljenim od druge generacije djece hrvatskih roditelja doseljenika iz Schumachera, Ontario (poznat kao „Mali Zagreb“), doznajemo da se u domu govorilo hrvatski.²³ U domu je supruga često bila prepuštena poučavanju djece.²⁴ To potvrđuju osobe poput kanadske boksačke legende Georgea Chuvale i kanadskoga profesionalnog nogometaša (američkog *footbolla*) Johna Crncicha.²⁵ Tu želju da se jezik prenese na drugu, pa čak i treću generaciju, prikazuje i primjer Anke Krmpotić iz Sault Ste Marie. Krmpotić je 1913. stigla u Kanadu da se pridruži suprugu Nikoli. U nekrologu iz 1940. objavljenom u tjedniku *Hrvatski glas* pročitali smo da je Krmpotić bila nepismena, a uspjela je naučiti čitati i pisati u Kanadi te je uspješno prenijela jezik svojoj djeci i unucima:

¹⁹ Carmela Patrias, „Foreigners, Felonies, and Misdemeanours on Niagara’s Industrial Frontier, 1900 - 30“, *The Canadian Historical Review*, 101 (2020.), 424-449.

²⁰ Ti su novi useljenici došli u zemlju koja je sebe doživljavala kao britansko društvo. Većina koju su činili Kanadani koji govore engleski smatrali su se središnjim dijelom svjetske britanske rase. Stoga su se nebritanski doseljenici morali asimilirati u ovo kanadsko ili anglocentrično društvo. Jatinder Mann, „‘Anglo-Conformity’: Assimilation Policy in Canada, 1890s-1950s“, *International Journal of Canadian Studies*, 50 (2014), 253-276; Howard Palmer, „Reluctant Hosts: Anglo-Canadian Views of Multiculturalism in the Twentieth Century“, u *Readings in Canadian History: Post-Confederation*, ur. R. Douglas Francis i Donald B. Smith, 2. izd. (Toronto: Holt, Rinehart and Winston of Canada, 1986), 185-201; „Education and the Canadian Way“ (poglavlje 4) u Robert F. Harney i Harold Troper, *Immigrants: A Portrait of the Urban Experience 1890 - 1930* (Toronto: Van Nostrand Reinhold, 1975.), 109-142.

²¹ Rasporich, *For a Better Life*, 106-110, 146-161. Više o Ukrajinacima vidi: Charlotte Gordon, „The Little Ukraine in the Canadian West“, *Maclean’s*, 1. prosinca 1921.

²² Snimak intervjua i transkripcija Daphne Marlatt i Carole Itter, „Mary Trocell Veljacic“, u *Opening Doors: Vancouver’s East End*, ur. Daphne Marlatt i Carole Itter (Vancouver: Aural History Program, 1979), objavljen u sklopu *Sound Heritage*, 8: 1-2: 68, 72.

²³ „Little Zagreb“, (poglavlje 3) u Louise Nightingale Smith, *Schumacher: Voices in the Gold Fields* (Burnstown, ON: General Store Publishing, 2002), 53-54.

²⁴ Mary Valentich, „The Experiences of Croatian Women Living in Cooksville, Ontario during the 1930s and 1940s“, *Canadian Women Studies*, 19: 3 (1999), 59-61; Beckie, „Saskatchewan Croatians“, 219, 221; Krasić, „Croatians of Sudbury“, 85.

²⁵ George Chualo i Murray Greig, *Chualo: A Fighter’s Life. The Story of Boxing’s Last Gladiator* (Toronto: HarperCollins, 2013), 22-23; John G. Crncich, *Memoirs of a Kid from Krk* (Toronto: John G. Crncich, 2008), 352-353.

„Ostavila je pokojnica lijepi dar svojoj djeci... Djeca joj lijepo govore, čitaju i pišu hrvatski. Kod nje je bio i unuk joj, sinčić kćerke njezine Kate, pa je i njega naučila hrvatski lijepog izgovora riječi koje je čuo iz usta svoje bake.“²⁶

SA KONCERTA I PREDSTAVE H. P. DOMA

Vancouver, B. C. — Da, Hrvatski Prosvjetni Dom održava koncerte svake nedjelje i često sa raznim dramama. To je već poznato i široj hrvatskoj javnosti. Održavanjem tih priredbi kod nas se pojavi uvijek nešto novo.

Nedavno nas je preugodno iznenadila mladež Hrvatskog Prosvjetnog Saveza sa svojom dramom, a prošle nedjelje školska djeca hrvatskog jezika. Djeca su odigrala dramu "Ples". Bilo je dosta smijeha, a publika se nije mogla prečuditi kako djeca govore čistom hrvaštinom, da se u nije-

dnoj riječi nisu pomela. Nije im bio potreban šaptalac. O drami i djeci bilo je drugi dan govora. Jedna djevojčica od omladinskog ogranka Hrvatskog Prosvjetnog Saveza igrala je "Neposlušna Ankica". Govorila je čistom hrvaštinom kao da je došla iz srednje škole iz Hrvatske.

Donosimo ovo zato da se i u drugim hrvatskim kolonijama gdje je to ikako moguće ostvaraju škole za djecu u hrvatskom jeziku. Ostvaranjem takvih škola ovdje, omogućiti ćemo očuvati naš hrvatski jezik, pjesmu, dramu itd. **Petar Antonić**

Preslika članka Petra Antonića objavljenog 22. lipnja 1939., str. 3, u glasilu Slobodna misao, koji opisuje sudjelovanje djece škola hrvatskoga jezika u Vancouveru u predstavama na zajedničkim priredbama i potiče osnivanje hrvatske škole u drugim naseljima.

Izvor: Library and Archives Canada/OCLC 1081342002

Međutim, bilo je i iznimaka kada je suprug igrao ključnu ulogu u prenošenju jezika djeci. Primjer muža i oca koji je igrao ključnu ulogu u prenošenju jezika na sljedeću generaciju je Jure (George) Cvitković koji je u Kanadu došao 1930. godine. Cvitković je desetljeće radio u Creighton Mineu prije nego što je sa suprugom otvorio trgovinu u Chelmsfordu, izvan Sudburyja. U osmrtnici objavljenoj u *Zajedničaru* obaviješteni smo da je, iako je njegova supruga Rose Janyk bila Ukrajinka, Cvitković ju je uspio naučiti hrvatski, a zatim je svoj materinski jezik prenio na njihovo četvero djece koja „govore tri jezika: hrvatski, engleski i francuski“.²⁷

U rudarskom gradu Schumacheru na sjeveru Ontarija, u kojem je od 1930-ih do 50-ih godina živjelo kompaktno hrvatsko stanovništvo, jezik komunikacije u kućanstvima bio je uglavnom hrvatski. To je često bio slučaj jer roditelji, koji su odnedavno bili useljenici, nisu dovoljno svladali engleski jezik. Ana Perak (djevojački Relić), rođena u Schumacheru, najstarije dijete Janka i Ane Relić, potvrđuje da se u kući dogodio prijenos jezika njoj i njezinoj mlađoj braći i sestrama Mary, Emil i Walter. Janko Relić bio je član Hrvatskoga narodnog doma u Schumacheru

²⁶ Ivan Modrić, „U spomen dobrotvorke Anke Krmptić“, *Hrvatski glas*, 29. listopada 1940.

²⁷ „George (Jure) Cvitković“, *Zajedničar*, 29. ožujka 1978.

te pretplatnik na tjednik *Hrvatski glas*. Sva su djeca Relića kod kuće naučila govoriti, čitati i pisati hrvatski jezik uz poticaj i potporu roditelja. Zadržavanje jezika u obitelji Perak pojačalo je i njezino članstvo u tamburaškom orkestru i zboru Hrvatskoga narodnog doma koji je nastupao na raznim događajima tijekom cijele godine. Iako njezini roditelji nisu koristili nikakve udžbenike za pomoć u prenošenju jezika, nasljedni jezik usvojen je preko tjednika *Hrvatski glas* koji je služio kao priručnik koji je Perakovima, i braći i sestrama, omogućio da prošire svoj rječnik.²⁸

Služaj Janet Jakovac Šebalj, također iz Schumachera, posebno je uzbudljiv. Rodila ju je mlada frankofona Kanađanka, a usvojili su je Zora i Josip (Joško) Jakovac u dobi od četiri godine. Njezini roditelji posebno su se potrudili da svoju kćer nauče hrvatski. Njihovim poticajem i potporom Jakovac Šebalj naučila je govoriti, čitati i pisati jezik do jedanaeste godine. Tijekom večeri Zora Jakovac često bi poučavala svoju kćer na hrvatskome jeziku. Novine *Zajedničar* i *Hrvatski glas*, koje su dobivali njezini roditelji, pomogle su Janet da vježba čitalačke vještine i proširuje znanje jezika. Joško Jakovac, koji je bio vrlo djelatan u Schumacherovu Hrvatskome narodnom domu, osnovanom 1932. godine, također je poticao svoju kćer na sudjelovanje u dramama na hrvatskome jeziku, pjesničkim recitalima i izvođenju pjesama kako samostalno, tako i s drugom djecom iz zajednice. U dobi od sedam godina bila je upisana u Schumacherov tamburaški zbor pod vodstvom Paula Čelinščaka i svirala je na tamburici koju joj je otac napravio. Te kazališne predstave održavale su se u dvorani Schumacher te na drugim mjestima i u drugim gradovima.²⁹

Dodatna potpora u očuvanju jezika

Očuvanje hrvatskoga jezika među djecom i mladima također je često osnaživano njihovim sudjelovanjem u tamburaškim orkestrima, kao i pjesničkim recitacijama, kazališnim izvedbama te sudjelovanjem u pjevačkim zborovima i sportskim klubovima. To je bio slučaj kanadske hokejaške legende Franka Mahovliha i njegove sestre Anne, koji su bili članovi tamburaškog orkestra i zbora u Hrvatskome narodnom domu u Schumacheru.³⁰ Predstave djece i mladih na jeziku predaka održavale su se u privatnim kućama, hrvatskim centrima, javnim kazalištima, pa čak i na festivalima i sajmovima usmjerenim na širu kanadsku zajednicu.³¹ Svečano otvorenje Hrvatskoga narodnog doma u Hamiltonu 1930. godine uključivalo je recitacije nekoliko djece iz zajednice, među kojima su bile Mary Horvat, Mary Hodaček i Anica Kokot.³² Ankica Kokot

²⁸ Intervju Ane Perak (rođene Relić) u Kitcheneru, Ontario, 9. listopada 2012. Perak i njezin suprug Zvonimir (Zvonko) prenosi li su hrvatski jezik vlastitoj djeci Paulu, Katharineu i Marku. Njihov sin Paul bio je učitelj u hrvatskoj subotnoj školi pri župi Svete obitelji u Kitcheneru koja je u sastavu Waterloo Catholic District School Board.

²⁹ Intervju Janet Jakovac Šebalj iz Schumachera, Ontario, 14. listopada 2011. i 24. siječnja 2013. Jakovac Šebalj prenijela je jezik na svoje dvoje djece, Dennisa i Myru, koja su prije pohađanja osnovne škole govorila samo hrvatski.

³⁰ Ted Mahovlich, *The Big M: The Frank Mahovlich Story* (Toronto: HarperCollins, 1999.), 9-11.

³¹ Anna Markovich, „Croatian Music“, *Slobodna misao*, 13. kolovoza 1938.; Ivan Matešić, „Naša omladina u Nanaimo priprema se za paradu“, *Slobodna misao*, 13. svibnja 1939.

³² [I] [om]o] Radošević, „Dan otvorenja Hrvatskog narodnog doma“, *Kanadski glas*, 24. studenoga 1930.; „Program na otvorenju Hrv. narod. doma u Hamilton, Ont.“, *Kanadski glas*, 8. prosinca 1930.

također je recitirala pjesmu tijekom službenog programa na nacionalnoj konvenciji Hrvatske seljačke stranke u makedonskom domu u Torontu 24. siječnja 1932.³³

Kao dio inicijative za prikupljanje sredstava, namijenjenih za uspostavljanje budućeg centra u Vancouveru, 1931. u mjesnoj talijanskoj dvorani organiziran je koncert i kulturni program. Program je uključivao dječji zbor, koji je otpjevao nekoliko pjesama, uključujući hrvatsku himnu „Lijepa naša domovina“.³⁴ U Rouyanu u Québecu dva tamburaška zbora nastupila su na koncertu 1932. godine koji je organizirao mjesni Radničko-seljački prosvjetni klub. Jedan od tih orkestara bio je u cijelosti sastavljen od djece koja su izvodila i recitirala pjesme.³⁵ Klub mladih schumacherskoga Hrvatskoga prosvjetnog saveza i zbor Jadran održali su zajednički koncert u poljskoj dvorani u Kirkland Lake 5. lipnja 1938. Izbor koncerta obuhvaćao je izvedbe sljedećih pjesama: „Lijepa naša...“, „Hrvatska radnička pjesma“ i „U boji!“ iz opere „Zrinjski“.³⁶

Večernja zabava u Torontu 1937. godine koju je medijski podržala *Slobodna misao* uključivala je nekoliko izvedbi djece i mladih. Dvije djevojke izvele su pjesme uz pratnju svoje kanadske majke na klaviru.³⁷ Ova izvedba i pozornost slušatelja potaknuli su urednika glasila *Slobodna misao* da prokomentira: „Iz gornjeg primjera vidi se da je moguće djecu naučiti da govore svoj materinski jezik.“³⁸ Godine 1938. omladinski tamburaški zbor Hrvatskoga narodnog doma iz Schumachera pod ravnanjem Josipa Begovića nastupio je na Timminsovoj radiopostaji CKGB. Program je obuhvaćao govore na engleskom i hrvatskom jeziku, instrumentale i izvođenje pjesama na hrvatskome jeziku.³⁹

U napisu koje je za *Slobodnu misao* napisala četrnaestogodišnja Anna Markovich, mlada glazbenica podijelila je s čitateljima uspjeh Hrvatskoga tamburaškog orkestra Rycroft, Alberta. Pod ravnanjem Emila Vrkljana iz Edmontona, ova skupina nastupala je od 1937. do 1938. u dvorani Capitol u sklopu Glazbenog festivala Grande Prairie, dvorani Rycroft Hall i u polusatnome radijskom programu u Peace River Countyju. Markovich je čitateljima objasnila: „Ja sam u orkestru. Rođen sam u Nardengu u Alberti, a kasnije sam se preselila u Rycroft. Djevojčica sam s 14 godina i volim hrvatsku kulturu. Znam pisati i čitati na hrvatskom jeziku.“⁴⁰ U onim prilikama kada su djeca i mladi izvodili drame ili kazališne igrokaze na hrvatskome jeziku te su predstave ne samo postavljane u svrhu zabave, već i u obrazovne i indoktrinacijske svrhe.⁴¹ To je bio slučaj 1938. godine kada je „mlada drugarica Rose Rački“ iz zajednice u Windsoru „odlično odigrala svoju ulogu“. Ako se uzme u obzir da je Rose bila odgojena u

³³ „Prva velika manifestacija iseljenih Hrvata u Kanadi“, *Kanadski glas*, 2. veljače 1932.

³⁴ „Svi na zabavu i ples u korist Jug. prosvjetnog doma u Vancouver-u“, *Kanadski glas*, 24. ožujka 1931.

³⁵ „Koncerat R.S.P. kluba u Royan-u Que.“, *Borba*, 9. studenoga 1932.

³⁶ „Izlet u Kirkland Lake“, *Slobodna misao*, 17. svibnja 1938. i 19. svibnja 1938.

³⁷ „Proslava šest godišnjice ‘Sl. Misli’ u Torontu“, *Slobodna misao*, 13. studenoga 1937.

³⁸ „Proslava šest godišnjice“.

³⁹ „Hrvatski radio program u Timminsu“, *Slobodna misao*, 15. prosinca 1938.

⁴⁰ Markovich, „Croatian Music“.

⁴¹ „Communist Schools“, u „No. 210: Weekly Summary Notes Respecting Revolutionary Organizations and Agitators in Canada“ (17. kolovoza 1926.), u *R.C.M.P. Security Bulletins: The Depression Years, Part V, 1938-1939*, ur. Gregory S. Kealey i Reg Whitaker (St. John's, NF: Canadian Committee on Labour History, 1997.), 438-443.

Tamburaški zbor iz 1940. godine u Sudburyju kojim je znanje hrvatskoga jezika unaprijeđeno u djece i omladine izvedbama koncerata i predstava u Hrvatskome narodnom domu
 Izvor: Zbirka fra Ljube Krašića, Hrvatski etnički institut u Chicagu

Kanadi „i vrlo je teško našoj omladini izgovarati“ složene „riječi u hrvatskom jeziku. No, nije ona sada prvi put nastupila na pozornici, već ... uzima aktivnoga učešća na svim našim priredbama“.⁴²

Aktivnosti poput čitanja tiska na hrvatskome jeziku i kalendara koji sadrže aforizme, pjesme, dječje priče, književne crtice, kratke priče i ulomke iz romana, kao i posjeti čitaonicama, sve su te aktivnosti ojačale zadržavanje jezika. U članku iz 1930. u *Kanadskom glasu* Karl Jurak, koji sebe naziva „knjižničar, za winnipeško naselje“, naglasio je važnost čitaonica za kontinuirano obrazovanje.⁴³ Novine zajednice također su pružale smjernice u pravilnoj upotrebi jezika i o najboljim praksama, kao što je to bio slučaj u nizu članaka koji su se pojavili u nekoliko izdanja *Zajedničara* 1934. i *Hrvatskoga glasa* 1941. godine.⁴⁴ Tijekom 1930-ih odabrane priče i osnovna hrvatska gramatika bili su uključeni u *Junior Order Magazine Section*, prilog u *Zajedničaru* kako bi pomogli u učenju jezika za djecu i mlade.⁴⁵ Roditelji su djecu često poticali da čitaju hrvatske

⁴² „Naši dični diletanti“, *Slobodna misao*, 1. prosinca 1938.

⁴³ Karl Jurak, „O hrvatskim bibliotekama u Kanadi“, *Kanadski glas*, 17. ožujka 1930.

⁴⁴ „O hrvatskom pravopisu“, *Zajedničar*, 14. veljače 1934., 28. veljače 1934., 21. ožujka 1934., 11. travnja 1934.; „Nešto o hrvatskom pravopisu“, *Hrvatski glas*, 18. studenoga 1941. (prvi dio), 25. studenoga 1941. (drugi dio), 2. prosinca 1941. (treći dio), 9. prosinca 1941. (četvrti dio), 16. prosinca 1941. (peti dio).

⁴⁵ „Hrvatsko štivo za članstvo pomladka HBZ“ i „Učimo hrvatski“, *Zajedničar*, 16. prosinca 1936.

novine, koje su im služile kao osnovni pedagoški alat za poboljšanje jezičnih vještina i rječnika. To je potvrđeno u spomenutim intervjuima Ane Perak i Janet Jakovac Šebalj koje su odrasle u Schumacheru, kao i u Hamiltonu gdje su djeca i mladi čitali *Slobodnu misao* i *Hrvatski glas*.⁴⁶

U svojim sjećanjima na dvadeset i petu godišnjicu vancouverškoga Hrvatskoga prosvjetnog doma, Joso Orešković hvalio se da je centar imao „jake tamburaške zborove; Pjevački i Dramatski zbor; školu našega jezika za djecu itd. Kroz cijelu godinu pripremali su se razni koncerti, drame, plesovi i druge zabave te priredbe, koje su jako lijepo uspijevale“.⁴⁷ Među klubovima aktivnim u Vancouveru bila je i hrvatska sportska sekcija za mlade koja je zajedno s tamburaškim zborom bila domaćin koncerata za prikupljanje sredstava.⁴⁸ To se potvrđuje i u gradu Thunder Bayu na sjeveru Ontarija, gdje se zajednica okupila kako bi kupila Hrvatski dom 1935. godine da bi se mogli „sastati, razgovarati o svojim problemima, naučiti novi jezik svoje domicilne zemlje te podučavati i prenijeti svojoj djeci jezik i neke običaje njihovih predaka“.⁴⁹

S obzirom na kulturne djelatnosti odsjeka Hrvatske bratske zajednice (HBZ) u Kanadi, dodatna pomoć zadržavanju hrvatskoga jezika u inojezičnoj sredini bila je naglašena u sjećanjima Karla Pavičića, koji je u Kanadu došao u dobi od dvadeset sedam godina krajem 1930-ih i radio kao šumski radnik i rudar u Britanskoj Kolumbiji. Opisao je aktivnosti koje okupljaju mlade u kojima je sudjelovao kao član mjesnog odsjeka HBZ-a i kao ravnatelj Hrvatskoga prosvjetnog doma u Vancouveru: „Pjevali smo, svirali, čuvali naš materinski jezik i običaje, njegovali uspomene na stari kraj koji mnogi od tih dječaka i djevojčica nisu ni vidjeli.“⁵⁰

Rane jezične škole 1930-ih i 1940-ih

U onim kanadskim gradovima u kojima je hrvatska zajednica bila dovoljno velika, a gospodarski uvjeti dovoljno stabilni da obiteljima omoguće puštanje korijena, želja za osnivanjem škole na hrvatskome jeziku bila je snažna.⁵¹ To se odrazilo u težnjama zajednice u Hamiltonu kada je osnovano Društvo Hrvatskoga narodnog doma 1927. godine. Kako su naglasili njegovi članovi u članku u tjedniku *Kanadski glas*, jedan od razloga za osiguranje dvorane ili domova za

⁴⁶ Joe Starčević, „Hrvatski omladinac za dnevnu ‘Sl. misao’“, *Slobodna misao*, 10. studenoga 1938.; „S godišnje sjednice Hrv. narod. doma“, *Hrvatski glas*, 7. veljače 1935.

⁴⁷ Joso Orešković, „Hrvatski prosvjetni dom u Vancouveru“, *Jedinstvo*, 26. listopada 1956.

⁴⁸ „Vancouver – zabava“, *Slobodna misao*, 26. ožujka 1938.

⁴⁹ „History of the Lakehead Croatian Home Society“, u *Grand Opening. New Croatian Hall: Saturday, September 30th, 1961* ([Port Arthur, ON]: [Croatian Home Society], 1961.), 11.

⁵⁰ „Karlo Pavičić“ intervjuirao N[enad] G[olj], *Matica* (Zagreb), br. 6 (lipanj 1974.), 29.

⁵¹ U SAD-u je već djelovalo šest hrvatskih župnih škola u 1914. One su se nalazile u St. Louis, MO, Cleveland, OH, Joliet, IL, Johnstown, PA, Steelton, PA i Kansas City, KS. Kad je Hrvatska bratska zajednica (tada zvana Narodna hrvatska zajednica) osnovala svoj odjel za mlade redove tijekom svoje Dvanaeste konvencije 1915. godine, dvadeset i sedam od osamdeset i šest gnijezda mladih u SAD-u već su sljedeće godine osnovali škole za proučavanje hrvatskog jezika i folklor. Ivan Čizmić, *History of the Croatian Fraternal Union of America: 1894-1994*, prev. Igor Gostl, Nada Karlović-Blažeković i Stanka Kranjčević (Zagreb: Golden Marketing, 1994.), 103-104, 111 (bilješka 19). Do 1932. godine u SAD-u je djelovalo četrdeset hrvatskih i slovenskih katoličkih škola pri župama u kojima se poučavalo oko 12.000 učenika. Nebojša Travica, „Nacionalno prosvjetne organizacije naših iseljenika i rad na očuvanju naših naselja“, *Iseljenička biblioteka*, br. 12 (1933.), 47.

hrvatsku zajednicu bio je s ciljem „podučavati našu djecu u hrvatskom jeziku“.⁵² Tony Majnarić iz Timmins-a njegovao je isti osjećaj kad je napisao članak u *Kanadskom glasu* 1930. godine, naglašavajući da bi mjesne zajednice „morali stvoriti prosvjetni klubovi, društva, čija bi dužnost bila djecu naših roditelja učiti naš jezik... Svakom bi djetetu u životu mnogo koristilo ako bi uz engleski znalo još dobro i jezik svojih roditelja. Jer tko poznaje više jezika, taj se uvijek lakše u životu snađe.“⁵³

Tijekom prve nacionalne konvencije potporne i kulturne udruge Hrvatske sloge, održane u Hamiltonu od 16. do 20. studenoga 1931., među donesenim rezolucijama bilo je istaknuto da nacionalni izvršni odbor posveti više pozornosti uspostavljanju „i tečajeva za učenje hrvatskog jezika - za našu hrvatsku djecu“.⁵⁴ U nastavku prve nacionalne konvencije Hrvatske seljačke stranke, održane u Torontu od 25. do 27. siječnja 1932., nacionalni prosvjetni odbor ove organizacije poslao je okružnicu svim svojim ograncima tražeći podatke o stanju njihovih pojedinih prosvjetnih odbora. Među pitanjima postavljenim u okružnici bilo je: „Da li imadete tečaj za učenje hrvatskog jezika za našu djecu?“⁵⁵ Zvonimir Restek, predsjednik ove organizacije koji je bio prisutan na proslavi druge godišnjice otvorenja Hrvatskoga narodnog doma u Hamiltonu, naglasio je:

...da bi bilo dobro, da ove zime svaka organizacija HSS u Kanadi učini koliko više može na prosvjetnom polju. Tamburaški zborovi, pjevački zborovi, dramski zborovi, čitaonice i knjižnice, predavanja, škole za našu djecu na hrv. jeziku, običaje i povijest itd. - sve nam je to potrebno.⁵⁶

U Hrvatskome narodnom domu u Schumacheru 1933. godine uspostavljena je hrvatska škola. Dana 8. listopada 1933. djeca koja su pohađala ovu školu sudjelovala su na priredbi koja je uključivala izvedbe pjesama (solo i skupno), predstave „Škola“ u kojoj je bilo dvanaest djece i „Kugina kuća“ (u dva čina) u izvedbi Klare Butković i Rade F. Vičević, te nekoliko pjesničkih recitacija. U izvještaju o ovom koncertu naglašeno je da je svih dvadeset djece rođeno u Kanadi „dobro napreduju u hrvatskom jeziku“ i „trebaju zahvaliti br. I. Krpana koji mnogo truda ulaže da ih nauči dobro govoriti hrvatski jezik“.⁵⁷

Članovi Radničko-seljačkoga prosvjetnog kluba u Timminsu uspjeli su utemeljiti 1932. godine i dječji odjel u kojem su stariji članovi poučavali djecu „pisati i čitati na hrvatskom jeziku“.⁵⁸ Odsjek iste organizacije u gradu Kirkland Lake pokrenulo je njihov dječji odjel s četrnaest članova 20. travnja 1933. Ovaj dječji odjel izložio je ambiciozan program koji je također obuhvaćao poučavanje djece, kako što jedan članak naglašava „da nas nauči čitati i pisati

⁵² „Složna braća dom si grade“, *Kanadski glas*, 22. rujna 1930.

⁵³ Tony Majnarić, „Organizacija i njene vrijednote“, *Kanadski glas*, 16. lipnja 1930.

⁵⁴ „Konvencija Hrvatske sloge u Kanadi: rezolucija o prosvjetnom radu“, *Kanadski glas*, 15. prosinca 1931.

⁵⁵ Zvonimir Restek, „Okružnica Glav. prosvj. odbora org. HSS u Kanadi“, *Kanadski glas*, 31. ožujka 1932.

⁵⁶ Zvonimir Restek, „Proslava dvogodišnjice H. N. doma u Hamiltonu, Ont.“, *Kanadski glas*, 22. prosinca 1932.

⁵⁷ „Rad i uspjeh hrv. omladine u Schumacheru“, *Hrvatski glas*, 26. listopada 1933.

⁵⁸ Branka Martinac, „Kako danas stoji omladinski pokret“, *Slobodna misao*, 23. lipnja 1938.

materinski jezik“.⁵⁹ Delegati, koji su sudjelovali na Prvoj konvenciji Hrvatskoga prosvjetnog saveza 1936. godine, istaknuli su važnost obrazovanja i kulturnih aktivnosti za djecu i mlade.⁶⁰ Nakon polugodišnjeg sastanka 5. i 6. lipnja 1937., izvršni odbor ove organizacije donio je nekoliko rezolucija u kojima je navedeno da mjesni ogranci moraju „izabrati jednog druga koji će ih podučavati u hrvatskom govoru, pisanju i čitanju“.⁶¹ Iste godine ženska sekcija u Timminsu izvijestila je „da smo održale konferenciju svih hrvatskih roditelja u ovoj koloniji, na kojoj je zaključeno da se sva naša djeca podučavaju čitati, pisati i govoriti materinski jezik“.⁶² Roditelji iz zajednice Timmins ne samo da su poticali svoju djecu da uče jezik, već i da pišu za rubriku „Dječji kutak“ u glasilu *Slobodna misao*, o čemu svjedoči i napis jednog mladića: „Ovaj dopis pišemo na našem hrvatskom jeziku jer su se naši roditelji pobrinuli da nas nauče čitati i pisati u svom materinskom jeziku.“⁶³

Od 31. prosinca 1937. do 1. siječnja 1938. godine Hrvatski prosvjetni savez održao je svoju drugu nacionalnu konvenciju. Ova konvencija usredotočila se na djecu i mlade ne samo zbog želje da se proširi baza i ujedini radnička klasa, već i zbog toga što su supruge i djeca u to vrijeme pristizali u sve većem broju kako bi se pridružili svojim muževima i očevima koji su se doselili u prethodnom desetljeću i sada su bili u stanju dovesti svoje najmilije u Kanadu.⁶⁴ U sažetom izvještaju o stanju organizacije čitamo:

Da bismo mi mogli tu omladinu održati sa sobom, mi joj moramo dati ono što je najnužnije. Moramo je obučavati hrvatskom jeziku. [...] Omladinu i djecu može se održati i odgojiti u hrvatskom i radničkom duhu, ali je za to potreban težak rad i potrebne su velike žrtve.⁶⁵

Naslovnica drugog izdanja udžbenika i čitanke Abecedarka (1932.) u izdanju Prosvjetnog odbora Hrvatske bratske zajednice korištena u hrvatskoj školi u gradu Kirkland Lake tijekom ranih 1940-ih. Izvor: Hrvatska bratska zajednica, Pittsburgh

⁵⁹ Franjo Novotni, „Dječja sekcija osnovana u Kirkland Lake Ont.“, *Borba*, 10. svibnja 1933.

⁶⁰ „Glavna rezolucija H. P. S. usvojena na prvoj konvenciji Hrvatskoga prosvjetnog saveza“, *Borba*, 3. rujna 1936.

⁶¹ A[ndrija] Josipović, „Odluka glavnog odbora Hrv. prosvj. saveza“, *Slobodna misao*, 15. lipnja 1937.

⁶² L. Majnarić, „Zaključci Ženskog ogranka u Timminsu“, *Slobodna misao*, 16. listopada 1937.

⁶³ Dragica Majnarić, „Interes djece za ‘Children’s Corner’“, *Slobodna misao*, 1. veljače 1938.

⁶⁴ „Glavnom odboru H. B. zajednice“, uvodnik, *Slobodna misao*, 10. ožujka 1938.; Rasporich, *For a Better Life*, 147.

⁶⁵ „Izvještaj o stanju i radu H. P. S.“, *Slobodna misao*, 4. siječnja 1938.

Šesta rezolucija ove konvencije to je posebno isticala: „Da se pitanju organiziranja hrvatske omladine i djece posveti najveća pažnja u toku ove godine i da se u tu svrhu nađu potrebne sile koje će tu organizaciju predvoditi, vršiti naobrazbu omladine, poučavati je u hrvatskom jeziku.“⁶⁶

U Sudburyju tijekom 1937. i 1938. godine članstvo mjesnog ogranka Hrvatske seljačke stranke i njemu pridruženoga Hrvatskoga narodnog doma pokušalo je pridobiti Miju Fabijančića iz Hrvatske da služi kao instruktor jezika, tambure i zbora za djecu i omladinu zajednice. Fabijančić je bio zaposlen u postaji Radio Zagreb, a službenici Hrvatske seljačke stranke u Zagrebu preporučili su ga zajednici Sudburyja. Članovi dviju organizacija u Sudburyju bili su potpuno spremni platiti putovanje i dolazak instruktora i čak su počeli pribavljati potrebnu opremu u očekivanju njegovoga dolaska. Poseban odbor koji su činile tri osobe: Petar Stanković, Ivan Krpan i Nikola Tomašić, dobio je zadatak stupiti u vezu s mjesnim kanadskim saborskim zastupnikom za pomoć u dobivanju potrebnog odobrenja useljeničkih službenika, kako bi se instruktoru omogućio dolazak u Sudbury.⁶⁷ Iako se potrebno odobrenje useljeničkih službenika nije ishodilo, Ivan Krpan pozvao je dvije organizacije da krenu naprijed sa školom. To se dogodilo u prosincu 1938. kad je Josip Čišpec pristao uskočiti i služiti kao nastavnik sve dok učitelja ne bude moguće angažirati iz Hrvatske.⁶⁸ Budući da odobrenje useljeničkih službenika nikada nije stiglo, učitelj nikada nije došao u Kanadu i naporu zajednice bili su neuspješni.

Godine 1938. odsjeci HBZ-a 648 i 798 u gradu Kirkland Lake osnovali su zajedničku dvorazrednu školu „za podučavanje naše djece u hrvatskom jeziku“. Školski odbor iznio je sljedeće pojedinosti:

Škola se održava svake srijede navečer i to od 6 sati pa do 8 sati navečer u hrvatskoj hali na 77 Main St. Radi toga pozivamo sve hrvatske roditelje u ovome mjestu da nastoje svoju djecu upisati u ovu školu ako im djeca ne znaju hrvatski jezik. Roditelji, koji upišu svoju djecu u zajedničku školu, mogu očekivati da će im dijete pisati i čitati hrvatski jezik.⁶⁹

Među učenicima koji su pohađali ove škole bila je i Betty Labash. Labash ima lijepu uspomenu o hrvatskoj školi i svom je pohađanju pripisala kasniji uspjeh u pučkoj školi.⁷⁰ Hrvatska škola u gradu Kirkland Lake djelovala je u Hrvatskom domu koji se nalazio u centru. Dvadesetak učenika svih dobi učilo je čitati i pisati hrvatski. Nastavnik u školi koristio je *Abecedarku*,

⁶⁶ „Rezolucija Druge konvencije Hr. pros. saveza“, *Slobodna misao*, 8. siječnja 1938.

⁶⁷ Multicultural History Society of Ontario (Toronto), (u daljnjem tekstu: MHSO), Croatian Peasant Party. Sudbury, Ont. Minutes, 1935–58, Zapisnik [Hrvatske seljačke stranke, ogranak Sudbury, Ontario] 1935. – 1941., zapisnik sa sastanka 14. studenoga 1937., 12. prosinca 1937. i 11. rujna 1938.

⁶⁸ MHSO, Hrvatska hala, Sudbury, Ont. Records 1938 - 46. Zapisnik Hrvatskoga n[arodnog] doma Sudbury Ont. 1933. - 1937., redoviti mjesečni zapisnik sa sastanka 4. prosinca 1938.

⁶⁹ Geo[rg]e Labash, „Odsjeci HBZ-a u Kirkland Lake osnovali školu za djecu“, *Slobodna misao*, 8. prosinca 1938.

⁷⁰ Intervju s Betty Labash Kovacs 22. siječnja 2013. Labash Kovacs rođena je u Kirkland Lakeu, a kasnije se preselila u Toronto. Diplomirala je glazbu, predavala glazbu i bila koautorica serije knjiga *Musicanada* u izdanju *Rinehart and Winston* tijekom 1980-ih. Kanadsko-hrvatsko društvo umjetnika počastilo je Labash Kovacsu nagradom za umjetnika godine 1988. godine. Joe Serge, „Music Teacher to Be Honored by Croatian Canadians“, *The Toronto Star*, 13. veljače 1989.

udžbenik objavljen 1922., te drugo izanje iz 1932. godine koje je izdao Prosvjetni odbor Narodne hrvatske zajednice.⁷¹

Izvjestaj podružnice Hrvatskoga prosvjetnog saveza iz Schumachera iz 1938. godine pokazao je da je nastavu jezika za „djecu naših članova ili bliskih simpatizera“ pokrenuo jedan od njegovih članova, koji nije predavao samo glazbu, već i kako „hrvatski čitati i pisati“.⁷² Do 1939. ogranak iste organizacije u Timminsu imao je opsežan obrazovni program s dvadeset i šest članova mladih, koji su učili „naš hrvatski govor, čitanje i pisanje“, kako je izvjestio jedan od učenika tijekom godišnjeg sastanka organizacije.⁷³ Ova Timminsova škola još je djelovala 1940. godine.⁷⁴

Jezična škola u Vancouveru 1930-ih

Lijevo usmjereni hrvatski Kanadani, koji su bili aktivni organizatori i sudionici kanadskoga radničkog pokreta, često su sudjelovali na sastancima, posebnim događajima i kulturnim skupovima u dvoranama kojima su upravljale ukrajinske, poljske, finske i talijanske etnokulturne skupine. Ovdje su bili izloženi uspješnim školama jezika i kulturnim programima koje su vodile ove skupine.⁷⁵ Nacionalni jezični ured Komunističke partije Kanade također je podržavao kulturna prava etničkih skupina u Kanadi. To je posebno bilo tako nakon Sedmog svjetskog kongresa Komunističke internacionale (Kominterne) održanog u srpnju 1935. kada se taj pokret svjesno odmaknuo od sektaštva i preusmjerio prema strategiji „ujedinjene fronte“ i „narodne fronte“.⁷⁶

⁷¹ Intervju s Mary Herceg (rođena Skvorich) 24. siječnja 2013. u Schumacheru, Ontario. Herceg je rođena u Sudburyju 1931. godine, živjela je u Kirkland Lakeu kao dijete, a zatim se konačno nastanila u Schumacheru. Narodna hrvatska zajednica objavila je i *Čitanku* 1923. godine, a njezine novine *Zajedničar* redovito su oglašavale prodaju obje knjige tijekom 1920-ih i 1930-ih. „Knjige Prosvj. odbora“, *Zajedničar*, 26. prosinca 1928., 12. lipnja 1929., 15. siječnja 1930., 17. siječnja 1934., 1. siječnja 1936. Druge novine sa sjedištem u Americi na koje su se preplatili Hrvati u Kanadi također su od knjižara i izdavača donosile oglase za dvojezične rječnike, početnike, čitanke, godišnjake i druga djela poput *Čitanke* u tri dijela Đure Kutuzovića iz 1919. objavljene u Chicagu. Hrvatski etnički institut sa sjedištem u Chicagu u svojoj knjižnici ima brojne početnice i čitanke s početka 1900-ih. Tu spadaju *Početnica za hrvatske pučke škole* i *Katolički katekizam za pučke škole*, obje tiskane u Pittsburghu između 1904. i 1913. u knjižari Josipa Marohnića. U fundusu Instituta nalaze se i primjerci *Početnica za hrvatske pučke škole* tiskane u Chicagu u knjižari Johna Zagara početkom 1900-ih, *Čitanka za drugi razred* iz 1917. korištena u školi St. Mary's School u Steeltonu, PA i *Čitanka za hrvatske katoličke škole u Americi za I. i II. razred* Nikole Marakovića, tiskan u Zagrebu 1926. godine. Roditelji i razne organizacije u Kanadi angažirane u prenošenju materinskog jezika sljedećoj generaciji mogli su kupiti ove knjige preko novina ili izravno poštom od knjižare u Sjedinjenim Državama.

⁷² V. Legac, „Preporuke ogranka iz Schumachera Glavnom odboru Hrv. pros. saveza“, *Slobodna misao*, 9. lipnja 1938.

⁷³ „Izvjestaj HPS-a iz Timminsa“, *Slobodna misao*, 25. siječnja 1940.

⁷⁴ Vidi fotografiju i opis studenata u: *Slobodna misao*, 8. lipnja 1940.

⁷⁵ Rhonda L. Hinker, „Raised in the Spirit of the Class Struggle: Children, Youth and the Interwar Ukrainian Left in Canada“, *Labour/Le Travail*, 60 (2007), 43-76; „Education“ u: Patryk Polec, „Hurrah Revolutionaries and Polish Patriots: The Polish Communist Movement in Canada, 1918–1950“, doktorska disertacija, Department of History, University of Ottawa, 2012., 176-182.

⁷⁶ John Kraljić, „The Croatian Section of the Communist Party of the United States and the ‘United Front’: 1934 - 1939“, *Review of Croatian History*, 5 (2009), 137-167. Pozivi na „jedinstveni front“ među hrvatskim useljenicima prethodili su kongresu Kominterne 1935. godine i provodili su se suprotno diktaturi kralja Aleksandra, nakon atentata na hrvatske predstavnike u Narodnoj skupštini u Beogradu. Vladimir Radić, „Za jedinstveni front iseljenika“, uvodnik, *Naša nada*, 19. listopada 1933.

Petar Antonić sa svojim učenicima Škole hrvatskoga jezika u Vancouveru, Slobodna misao, 2. prosinca 1939., str. 3. Izvor: Library and Archives Canada/OCLC 1081342002

Komunistička partija Kanade usredotočila se na djecu i mlade i njima pridružene etnokulturne organizacije kako bi učinkovitije proširila svoju bazu članstva. Kao posljedica toga, kanadski komunisti hrvatskih korijena i ljevičari bavili su se kulturnim i obrazovnim aktivnostima, uključujući osnivanje škola jezika kako bi „odgajali našu mladež u hrvatskom i radničkom duhu“.⁷⁷ Sredinom 1930-ih ljevičarski Kanadani hrvatskog podrijetla u Vancouveru vodili su vlastitu školu jezika. Ponos koji su roditelji osjećali u školi u Vancouveru vidi se u ovom spomen-obilježju Mladenki Lovrić. Lovrić je bila članica Hrvatske bratske zajednice i članica ženske sekcije Hrvatskoga prosvjetnog saveza: „[Lovrić...] je došla u Vancouver s jednom kćerkom Baricom, koju je odmah dala u školu hrvatskog jezika. ... Dok je bila na životu govorila je da će u iste škole dati i ostalu djecu. Ona je uvijek govorila kako je potrebno da njezina djeca govore dobro hrvatski jezik“.⁷⁸ U tom istom razdoblju članovi Hrvatskoga prosvjetnog saveza u Vancouveru započeli su kampanju prikupljanja donacija za izgradnju onoga što je postalo poznato kao Hrvatski prosvjetni dom. Zamišljeno je da centar služi širokom spektru obrazovnih i kulturnih aktivnosti, uključujući „da uspostavi i održava jednu školu hrvatskog jezika za našu djecu i omladinu“.⁷⁹

Važnu ulogu u organizacijskoj aktivnosti odsjeka u Vancouveru imao je Petar Antonić koji se redovito zalagao za osnivanje škole jezika i poticao roditelje da u njih upišu svoju djecu.⁸⁰

⁷⁷ [Andrija] Josipović, „Izveštaj o stanju i radu H.P.S.“, *Slobodna misao*, 4. siječnja 1938.

⁷⁸ K[atica] Štimac, „Mladenka Lovrić“, *Slobodna misao*, 31. svibnja 1938.

⁷⁹ Marijan Ruljanović, Djordj Štimac, Gustav Kružić, Marko Čorak i Ivan Vrljak, „Kampanja Vancouvera za Hrv. pro. dom“, *Slobodna misao*, 7. studenoga 1936.; „Hrvatski dom u Vancouveru“, uvodnik, *Slobodna misao*, 6. srpnja 1937.

⁸⁰ Roza Butorac, „Dan hrvatske djece u Vancouveru“, *Slobodna misao*, 28. prosinca 1937. Antonić je rođen u Bribiru, u Hrvatskom primorju. Doselio se u SAD krajem 1800-ih. Postao je aktivist za prava radnika već u SAD-u gdje se pridružio Industrijskim radnicima svijeta (Industrial Workers of the World). Postaje član Kanadske komunističke partije, pridonosio je i dijelio lijevičarske hrvatske novine u Kanadi. Vladajući njemačkim i talijanskim jezikom, bio je strastven i prema hrvatskoj povijesti te je stalno čitao na tu temu. Kad su radnici otišli na sezonsko zaposlenje u šumarskoj i ribarstvenoj industriji, Antonić je uskočio da ih pokrrije u raznim ulogama u hrvatskoj zajednici u Vancouveru. Pisao bi izvještaje za novine, govorio na komemoracijama i okupljanjima u zajednici, podučavao djecu i mlade i nudio pomoć ženskom odjelu. Milka Brkljačić, „S jedne komemoracije u Kanadi“, *Zajedničar*, 1. travnja 1936.; Uglješa, „Možemo i te kako, drugarice Borić“, *Slobodna misao*, 9. veljače 1939. J. F. Radošević, „O smrti druga P. Antonića“, *Novosti*, 27. runja 1945.

Preslika početnog dijela članka Petra Antonića 18. studenoga 1937., str. 2. u *Slobodnoj misli*, koji opisuje uzbuđenje djece u učionici hrvatskoga jezika vezano uz izgradnju vancouverkoga Hrvatskoga prosvjetnog doma.
Izvor: Library and Archives Canada/OCLC 1081342002

Antonić je podučavao djecu zajednice Vancouvera u školi jezika koju je vodio Hrvatski prosvjetni savez. U izvještaju objavljenom u *Slobodnoj misli* iz 1937. godine Antoniće je naznačio da je „dječja škola za učenje hrvatskog jezika“ ponovno pokrenuta 1937. godine.⁸¹ Godine 1937. školu je pohađalo približno dvadeset djece mlađe od deset godina. Kako bi potaknuli upis u školu, podružnica Hrvatskoga prosvjetnog saveza u Vancouveru i mjesni odsjeci i gnijezda HBZ-a pripremali su zajedničke izlete i božićne izvedbe posebno usmjerene na djecu i mlade. U obavijesti koja se pojavila u *Slobodnoj misli* roditelji su ohrabreni da prijave svoju djecu u gnijezdo HBZ-a i u školu Hrvatskoga prosvjetnog saveza.⁸²

Početak gradnje Hrvatskoga prosvjetnog doma pobudio je zanimanje djece koja su se željela upisati u školu jezika u Vancouveru. Antoniće je o svojim učenicima rekao sljedeće čitateljima *Slobodne misli*, koji su svi bili mlađi od deset godina:

„U 10 sati prije podne počima škola, kazao sam djeci da se umire da počima škola, ali na moje iznenađenje djeca se digoše i navališe sa pitanjima sve o novom domu. Pomislih, pustit ću ih nek pitaju i tu će se štogod naučiti.

Mahnuo sam rukom u znak da sjednu i velim: „Vi bi ste rado znali [*Oho!*] kakva će biti nova hrvatska dvorana, ja ću vam na sva pitanja odgovoriti, ali pitanja moraju biti u hrvatskom jeziku [...].“⁸³

Kako se nastava nastavila, Antoniće je primijetio neko komešanje u hodniku. Kada je otišao vidjeti o čemu je

HRVATSKI DOM I HRVATSKA DJECA

Vancouver, B. C. — Radnja na novom hrvatskom domu otpočela je na 13. oktobra. Istog tjedna u subotu došao sam u saveznu dvoranu, da podučavam djecu u hrvatskom jeziku. U 10 sati prije podne počima škola, kazao sam djeci da se umire da počima škola, ali na moje iznenađenje djeca se digoše i navališe sa pitanjima sve o novom domu. Pomislih, pustit ću ih nek pitaju i tu će se štogod naučiti.

Mahnuo sam rukom u znak da sjednu i velim: „Vi bi ste rado znati kakva će biti nova hrvatska dvorana, ja ću vam na sva pitanja odgovoriti, ali pitanja moraju biti u hrvatskom jeziku i po redu pitajte. (Sva djeca su ispod 10 godina).

Prvo pitanje je bilo hoće li naša hrvatska dvorana biti ljepša od ukrajinske, kakva će biti pozornica, prozori, pod i drugo, hoće li svi koji uče tambure zajedno svirati prilikom otvaranja doma, kad će doći nove tambure, kakva će biti njihova soba, itd.

Odgovorio sam prema onome što sam mislio da djeca žele. Kad mi se je učinilo da je pitanja dosta, prekinuo sam pitanja i kazao da ćemo nastaviti u novom domu.

Pozvao sam k ploči jednu malu i dao joj zadaću da piše. Međutim opazio sam da netko otvara vrata dvorane, a čim bi se prem vratima okrenuo, vrata bi se naglo zatvorila. Izašao sam van, a pred vratima stajao je jedno desetero djece, skoro sve ženske.

— Što radite ovdje, djeco, otvarate i zatvarate vrata i smetate nam u školi?

— mi bi išle u hrvatsku školu, odgovori jedna mala djevojčica.

— Jesu li vas vaše majke poslale u školu? — upitah.

⁸¹ Petar Antoniće, „Iz aktivnost HPS-a u Vancouveru“, *Slobodna misao*, 12. kolovoza 1937.

⁸² „Vancouver – na piknik“, *Slobodna misao*, 21. kolovoza 1937.

⁸³ Petar Antoniće, „Hrvatski dom i hrvatska djeca“, *Slobodna misao*, 18. studenoga 1937.

riječ, pronašao je desetero male djece koja su također željela pohađati nastavu jer „mi bi rado da se naučimo pisati i čitati hrvatski - i svirati na tambure“ u novoj dvorani.⁸⁴ Iduće godine kada su učenici koji pohađaju ovu jezičnu školu saznali da su neki od omladinskih članova zajednice osnovali ogranak za mlade, također su željeli vlastiti klub. Devetogodišnja Elsie Butorac napisala je u ime svojih vršnjaka odraslim članovima:

„Mi djeca drugog razreda Hrvatske škole, kad smo saznali da je naša starija omladina uspostavila svoj ogranak Hrvatskog prosvjetnog saveza, upitali smo našeg učitelja bili mi djeca mogli uspostaviti naš dječji ogranak. Učitelj nam je odgovorio da možemo uspostaviti. [...]. Molili smo učitelja da nam on napiše članak o uspostavljanju našeg ogranka, ali on nam je rekao da moramo sami pisati, da vi tamo [roditelji] vidite da li mi napredujemo u učenju hrvatskog jezika, čitanja i pisanja.“⁸⁵

Uoči druge nacionalne konvencije Hrvatskoga prosvjetnog saveza od 31. prosinca 1937. do 1. siječnja 1938., Antonić je, uz potporu Katice Štimac i drugih članova ženskog odjela organizacije u Vancouveru potaknuo delegate da nagovore svoje ogranke na nabavu početnice i čitanke kako bi svojoj djeci pomogli da poboljšaju svoj rječnik i vještine čitanja. Antonić i Štimac također su potaknuli osnivanje škola hrvatskoga jezika u svakome mjestu i pozvali sve članove da se obrate roditeljima kako bi pomogli u njihovu osnivanju.⁸⁶ Krajem 1930-ih i početkom 1940-ih zajednica okupljena oko Hrvatskoga prosvjetnog saveza u Vancouveru postala je jedno od bolje organiziranih naselja u Kanadi. Tijekom svečanog otvorenja pripadajućega Hrvatskoga prosvjetnog doma 1940., procjenjuje se da je hrvatska zajednica u Vancouveru imala 1.000 do 1.200 ljudi, a članstvo u domu 1.000. Hrvatski prosvjetni savez u Vancouveru imao je više od 300 članova s 224 u muškom dijelu, 60 u ženskom, 45 u omladinskom klubu, s više od 300 pretplatnika na *Slobodnu misao*.⁸⁷

Neposredne godine nakon Drugoga svjetskog rata

Tijekom Drugoga svjetskog rata hrvatske useljeničke organizacije usredotočile su se na potporu ratnim naporima Kanade mobiliziranjem potpore u svojim redovima i među nečlanovima. To je uključivalo prikupljanje sredstava u hrvatskim dvoranama, kao i donacije, humanitarne pothvate, kampanje potpore kanadskome Crvenom križu i sudjelovanje u akciji za kupovanje državnih obveznica *Victory* s naglaskom na tome da se učini sve što bi se moglo učiniti u potpori ratnim naporima. Svečani prizori kulturnih programa ovih organizacija bili su u opadanju. U Hamiltonu je član mjesnog ogranka Saveza kanadskih Hrvata odgovorio na ovaj pad kulturno-prosvjetnih aktivnosti žaleći se da je prije nekoliko godina njihova organizacija imala tamburaški zbor i satove za poučavanje djece kako čitati i pisati na materinskom jeziku.⁸⁸

⁸⁴ Antonić, „Hrvatski dom i hrvatska djeca“.

⁸⁵ Citirano je pismo Elsie Butorac u: A[nđrija] Josipović, „Tri nova ogranka H. P. saveza“, *Slobodna misao*, 3. studenoga 1938.

⁸⁶ Petar Antonić, „Mišljenje o nabavi raznih knjiga“, *Slobodna misao*, 14. prosinca 1937.; Kata Štimac, „Predkonvencijska diskusija“, *Slobodna misao*, 25. prosinca 1937.

⁸⁷ Ove su brojke dane u: Stj[e]pan] Kačić-Miošić, „Utisci iz Vancouvera“, *Slobodna misao*, 18. siječnja 1940.

⁸⁸ I[van] Linardić, „Predkonvencijska diskusija“, *Novosti*, 22. svibnja 1945.; Ivan Linardić, „Predkonvencijska diskusija“, *Novosti*, 24. svibnja 1945.

Međutim, 1945. godine ogranak Savez kanadskih Hrvata u istočnom Torontu imao je „školu hrvatskoga jezika za djecu hrvatskoga podrijetla“ koju su pohađala dvadeset i četiri učenika, dok se četrnaest učenika upisalo 1946.⁸⁹ Slično tome, ogranak u Hamiltonu te iste organizacije započeo je s radom u školi hrvatskoga jezika 1946. godine, kao i Hrvatski prosvjetni dom iz Vancouvera, a u kojem je tada poučavao Andro Beznik.⁹⁰ Prije njihova uskrsnog koncerta 1946. godine djeca škole hrvatskoga jezika u Sudburyju pojedinačno su bila pozvana na ploču ispred učenika u razredu kako bi sa svojim učiteljem provjerili znanje materinskoga jezika uz pitanja i odgovore te kako bi roditeljima pokazali što su naučili tijekom školske godine. Na okupljanju zajednice bio je prisutan glavni tajnik Saveza kanadskih Hrvata Edo Jardas, koji se kasnije obratio skupu. Kako izvještavaju *Novosti*, Jardas je „apelirao na roditelje da nastoje da ne samo djeca, već sva naša omladina uči i nauči naš lijepi hrvatski jezik pisati, čitati i govoriti“.⁹¹ Prosvjetni odbor Saveza kanadskih Hrvata u Kirkland Lakeu pokretao je također „pripreme za održavanje škola za manju omladinu, gdje će se obučavati čitanju i pisanju na materinskom jeziku“.⁹² Ove škole u potpunosti je podržao izvršni odbor Saveza kanadskih Hrvata, koji je poticao korištenje svoga godišnjeg kalendara kao čitanke.⁹³

Dok je pisao o uspjehu škole jezika u Windsoru 1945. i 1946., Paul Barac prepoznao je glavni razlog nedavnog skoka u osnivanju škola jezika. Na to je u velikoj mjeri utjecalo prihvaćanje povratka među onima koji iskreno žude kako bi pomogli u obnovi stare domovine.⁹⁴ Mnogi roditelji, koji su svoju djecu upisali u jezične škole koje vodi Savez kanadskih Hrvata, željeli su osigurati da njihova djeca vještije govore hrvatski jezik kako bi im olakšali povratak u Jugoslaviju.⁹⁵ Roditelji su iskazali istu motivaciju prilikom upisa djece u školu u Hamiltonu.⁹⁶

Dok su te škole djelovale, djeca i mladi također su nastavili sudjelovati u tamburaškim i pjevačkim zborovima, dramskim predstavama i pjesničkim recitalima na hrvatskom jeziku. U *Novostima* je objavljeno da je windsorski ogranak Saveza kanadskih Hrvata poslalo najavu o svome kazališnom klubu mladih, čiji su članovi od deset do petnaest godina izvodili predstavu „Pepeljuga“ i „Kolumbovo jaje“, dok je omladina u Port Colborneu izvodila koncerte.⁹⁷ Osim drama, omladina Windsora također je izvodila pjesme i recitacije poezije.⁹⁸ Klub mladih iz Windsora imalo je četrdesetak članova koji su pohađali razne tečajeve, koji su uključivali

⁸⁹ J. Stričić, „Izvjestešće tajnika ogranka Saveza u East Toronto“, *Novosti*, 19. veljače 1946.; „Škola hrvatskog jezika u Torontu“, *Novosti*, 19. studenog 1946. i 21. studenog 1946.

⁹⁰ „Poznavati materinski jezik je vrlo važno“, *Novosti*, 22. siječnja 1946.; M[arijan] Ruljanović, „Škola hrvatskog jezika“, *Novosti*, 26. veljače 1946.

⁹¹ V. Gržetić, „Na svršetku školske godine hrvatskog jezika u Sudbury“, *Novosti*, 2. svibnja 1946.

⁹² M. Radelja, „Kirkland Lake na radu za novo članstvo u Savezu kan. Hrvata“, *Novosti*, 12. travnja 1945.

⁹³ Edo Jardas, „Odluke sjednice Glavnog odbora“, *Novosti*, 28. veljače 1946.

⁹⁴ Pogledaj odjeljak „Post-war Refugees and Returnees (Povratnici)“ u Rasporich, *For a Better Life*, 175-178; Milovan Mracevich, „The Motives of the Croatian-Canadian Pro-Communist Returnees of 1947-48“, magistarski rad, Department of History, The University of British Columbia, rujan 1988.

⁹⁵ Paul Barac, „Škola materinjeg jezika u Windsoru“, *Novosti*, 12. rujna 1946.

⁹⁶ Perica Orešković, „Škola hrvatskog jezika u Hamiltonu počinje 29. oktobra“, *Novosti*, 29. listopada 1946.

⁹⁷ „Windsor, Ont.“, *Novosti*, 23. siječnja 1945.; D. Pleše, „Port Colborne, Ont.“, *Novosti*, 27. siječnja 1945.

⁹⁸ Geo[rge] Šaban, „Godišnja sjednica S. K. H. u Windsoru“, *Novosti*, 27. siječnja 1945.

„muziku, pjesmu, dramu i poučavanje materinskog jezika“.⁹⁹ U kolovozu 1948. članovi HBZ-ova gnijezda 603 u Hamiltonu izveli su predstavu „Kažnjena škrtost“ i izrecitali nekoliko pjesama u čast *Majčinog dana*. Svi prethodnici u predstavi i oni koji su recitali pjesme bili su mlađi od dvanaest godina.¹⁰⁰

Povratak hrvatskih Kanađana u staru domovinu započeo je ozbiljnije nakon što je popravljen oceanski teretni brod *Radnik*, koji je 1947. godine krenuo iz Vancouvera na prvo putovanje u Jugoslaviju. Na brodu su se nalazili oduševljeni povratnici, koji su bili potpuno odlučni pomoći u sklopu svojih mogućnosti u obnovi ratom razorene zemlje. Oni koji su donijeli odluku o povratku proživjeli su dva desetljeća gospodarske krize, često na rubu kanadskog društva, a uveliko su pridonijeli naporima u pružanju humanitarne pomoći u svojoj staroj domovini i bili su zahvaćeni općom euforijom pobjede nad fašizmom i uspostavljanjem socijalizma. Osim putnika koji su željno iščekivali dolazak u svoj novi dom, brodski teret sadržavao je prijeko potreban materijal poput alata, strojeva, građevinskih potrepština, hrane, odjeće i ostalih vitalnih humanitarnih potrepština.

Međutim, gubitak 1.869 povratnika, od kojih su mnogi bili vođe i aktivni sudionici u hrvatskim zajednicama u Vancouveru, Torontu, Hamiltonu i drugdje, ostavio je traga na brojne kulturne i obrazovne aktivnosti, uključujući škole hrvatskoga jezika osnovane u Kanadi tijekom prethodnih godina. Članovi zajednice u Vancouveru koji su ostali u Kanadi brzo su prepoznali značajne izazove uzrokovane ovim odlaskom i otvoreno su pozvali nove regrute da popune mjesta koja su napustili povratnici.¹⁰¹

Neposredni rezultat gubitka ovih predanih ljevičarskih hrvatskih Kanađana može se vidjeti u pozivima da se njihova organizacija spoji sa srpskim i slovenskim savezom. Na stranicama *Novosti* počeli su se pojavljivati članci u kojima se poziva na spajanje Saveza kanadskih Hrvata sa srpskim i slovenskim kolegama.¹⁰² Spajanje hrvatskih, srpskih i slovenskih ljevičara u Kanadi u jednu organizaciju pod parolom „bratstvo i jedništvo“ postignuto je 1948. godine i ima za posljedicu privodeći kraju štampanje novina *Novosti*. Nova organizacija zvala se Vijeće kanadskih Južnih Slavena i pokrenula je list *Jedinstvo*.¹⁰³ Odlazak važnog dijela hrvatsko-kanadske ljevičarske zajednice, dio koji su *Novosti* opisale kao „najaktivniji od najaktivnijih, najboljih od najboljih“,¹⁰⁴ rezultirala je propadanjem hrvatske škole.¹⁰⁵

⁹⁹ S. Ive., „Igra naše omladine i njezin doprinos kulturno-prosvjetnom radu“, *Novosti*, 8. veljače 1945.

¹⁰⁰ J[ohn] Lovrinić, „Zabava gnijezda 603 u počast majkama“, *Zajedničar*, 21. kolovoza 1948.

¹⁰¹ Nikola Kopajtić, „Članstvu H. P. doma u Vancouveru: ispražnjena mjesta onih koji su pošli u domovinu treba popuniti drugima“, *Novosti*, 28. lipnja 1947.

¹⁰² V. Gržetić, „Spajanjem naših saveza u jednu organizaciju postignut ćemo još čvršće bratstvo i jedinstvo naših iseljenika u Kanadi“, *Novosti*, 3. veljače 1948.; V. Švrlljuga, „Ujedinjavaje naših triju saveza je odraz već postojećeg bratstva i jedinstva među nama“, *Novosti*, 21. veljače 1948.; Nikola Ivanišević, „Izvršili spajanje i žele da se konvencija održi čim prije: ujedinjeni ovako više će dobiti demokratskoj stvari ove zemlje i miru u svijetu“, *Novosti*, 20. travnja 1948.; „Ujedinjeni savezi u Torontu“, *Novosti*, 6. svibnja 1948.

¹⁰³ „Dosađašnji pretplatnicima i čitaocima *Novosti*, Srpskog glasnika i *Edinosti*“, *Jedinstvo*, 15. lipnja 1948.

¹⁰⁴ „Sretan vam put drugovi i drugarice“, uvodnik, *Novosti*, 8. svibnja 1947.

¹⁰⁵ Tajnik Vijeće kanadskih Južnih Slavena još je uvijek žalio za takvim stanjem 1950. M[arijan] Kružić, „Značaj kulturno-prosvjetnog rada“, *Jedinstvo*, 6. siječnja 1950.

Zaključak

Prevladavanja anglo-konformnosti u Kanadi tijekom prve polovice dvadesetog stoljeća, zajedno s malim brojem hrvatskih useljenika, koji su bili uglavnom pripadnici radničke klase i raštrkani po geografski prostranoj zemlji, nisu bili pogodni za uspjeh uspostavljanja škole za učenje hrvatskoga jezika. Činjenica da hrvatska doseljenička naselja nisu bila dovoljno velika ili financijski stabilna da osnuju vlastite župe ili crkve, u kojima bi obrazovani svećenici i časne sestre mogli poučavati hrvatski jezik drugu generaciju kao u Sjedinjenim Državama, također je pomrsila sposobnost zajednice da uspostavi jezične škole.¹⁰⁶ Unatoč tim glavnim preprekama, želja hrvatskih doseljenika i njihovih organizacija da osnuju jezične škole u Kanadi tijekom ovoga ranog razdoblja i dalje je bila dosljedno jaka.

Najvažniji utjecaj na uspješan prijenos hrvatskog jezika na sljedeću generaciju u Kanadi tijekom razdoblja prije 1950. bio je utjecaj roditelja. To najbolje pokazuje slučaj Janet Jakovac Šebalj koju je rodila majka frankofonka, a Zora i Joško Jakovac iz Schumachera posvojili su je u dobi od četiri godine. Ovu djevojčicu u kući su naučili govoriti, čitati i pisati hrvatski jezik. Njezino očuvanje jezika potpomognuto je i sudjelovanjem u tamburaškom orkestru te nastupom u predstavama, pjesničkim recitalima i zborovima na hrvatskom jeziku tijekom posebnih proslava i događaja u zajednici. Važna uloga roditelja vidi se i u naporima Jure Cvitkovica koji je 1930-ih živio u blizini Sudburyja. Iako je njegova supruga Rose Janyk bila ukrajinskog podrijetla, on je nju poučavao hrvatski i uz to uspješno ga prenio na njihovo četvero djece.

Škole hrvatskoga jezika u Kanadi (1932. - 1946.): mjesto, godine rada, organizacije i poučavatelji¹⁰⁷

Grad	Provincija	Godina	Organizacija	Poučavatelj
Hamilton	Ontario	1945. 1946.	Savez kanadskih Hrvata Savez kanadskih Hrvata	
Kirkland Lake	Ontario	1938. 1940.	Hrvatska bratska zajednica Hrvatska bratska zajednica	Zvonko Marešić
Schumacher	Ontario	1933. 1938.	Hrvatski narodni dom / Hrvatska seljačka stranka Hrvatski prosvjetni savez	Ivan Krpan
Sudbury	Ontario	1938. 1946.	Hrvatska seljačka stranka Savez kanadskih Hrvata	Josip Čišpec Josip Crnić

¹⁰⁶ Anonimni članak o povijesti zajednice autora koji je boravio u Kanadi od 1928. do 1937. naglasio je nedostatak obrazovane elite poput svećenstva i časnih sestara, što je dovelo do nedostatka pojedinaca koji bi mogli služiti kao učitelji u hrvatskim školama „Hrvati u Kanadi“, *Kalendar Gospodarska sloge*, ur. Janko Tortić (Zagreb: Središnjica Gospodarska sloga, 1938.), 204, 207. No, za razliku od njih, grčko-kanadska zajednica u predratnom Torontu vodila je škole jezika povezane s crkvom. Eleoussa Polyzoi, „The Greek Communal School and Cultural Survival in Pre-War Toronto“, *Urban History Review*, 2-78 (1978.), 74-94.

¹⁰⁷ Podaci o školama hrvatskoga jezika otkriveni su tijekom istraživanja provedenog za ovaj rad. Ti podaci ni u kojem slučaju nisu potpuni, pogotovo jer nisu sačuvane sve novine koje su izdavali hrvatski useljenici u Sjevernoj Americi te je autor intervjuirao samo nekoliko osoba koje su pohadale ove škole.

Grad	Provincija	Godina	Organizacija	Poučavatelj
Timmins	Ontario	1932. 1937. 1939. 1940.	Radničko-seljačko prosvjetni klub Hrvatski prosvjetni savez Hrvatski prosvjetni savez Hrvatski prosvjetni savez	
Toronto	Ontario	1945. 1946.	Savez kanadskih Hrvata Savez kanadskih Hrvata	
Vancouver	British Columbia	1935. 1937. 1938. 1939. 1946.	Hrvatski prosvjetni savez Hrvatski prosvjetni savez Hrvatski prosvjetni savez Hrvatski prosvjetni savez / Hrvatski prosvjetni dom Savez kanadskih Hrvata / Hrvatski prosvjetni dom	Petar Antonić Petar Antonić Petar Antonić Petar Antonić Andro Beznik
Windsor	Ontario	1945. 1946.	Savez kanadskih Hrvata Savez kanadskih Hrvata	John Barac

Sva hrvatska potporna, društvena, prosvjetna i radnička društva u Kanadi tijekom razdoblja prije 1950. željela su osnovati škole za poučavanje hrvatskoga jezika. To se otkriva u rezolucijama donesenim tijekom nacionalnih konvencija tih organizacija već ranih 1930-ih, kao i iz rezolucija i rada pojedinih ograna tih istih društava. Iako su delegati različitih nacionalnih konvencija tih organizacija imali najbolju namjeru, donoseći rezolucije koje potiču osnivanje škola na hrvatskom jeziku, najveća prepreka uspješnoj provedbi ovog cilja bilo je pronaći učitelja ili osobu s dovoljno obrazovanja, koje bi mogle poslužiti kao nastavnik jezika i zadržati ih tijekom nekoliko godina.

Neuspješni napori tijekom kasnih 1930-ih Hrvatske seljačke stranke u Sudburyju i njemu pridruženoga Hrvatskoga narodnog doma da zaposli učitelja jezika i tambura iz Hrvatske te da ispuni svoju želju za upravljanjem jezičnom školom, svjedoče o ovom izazovu. Zbog nedostatka dostupnih učitelja, najčešća strategija koju su sve organizacije koristile za prenošenje jezičnog znanja bila je u tamburaškim i pjevačkim zborovima, kazališnim klubovima i pjesničkim recitacijama, koji su se redovito družili na zajedničkim događanjima, komemoracijama i proslavama. Iako zaostao s pedagoškog motrišta, ovaj pomoćni organizacijski postupak bio rezervni položaj svih organizacija u slučaju da za škole hrvatskoga jezika u anglofonij zemlji nema dostupnih primjereno obrazovanih učitelja.

Unatoč velikom izazovu pronalazjenja odgovarajućih poučavatelja jezika, kratkotrajne hrvatske škole ipak su osnivane već tijekom 1930-ih u gradovima na sjeveru Ontarija, kao što su Sudbury, Kirkland Lake, Schumacher i Timmins. U tim mjestima nalazila su se hrvatska naselja u kojima su obitelji puštale korijene i gdje su zajednice bile dovoljno velike i dovoljno ekonomski održive da mogu steći vlastite dvorane. Međutim, u tim gradovima većina hrvatskih škola trajala je samo godinu ili dvije. Jedina iznimka među navedenim kratkotrajnim školama bila je škola u Vancouveru u Britanskoj Kolumbiji koja je radila 1935., od 1937. do 1939. te 1946. godine.

Neposredno nakon završetka Drugog svjetskog rata došlo je do porasta broja osnivanja hrvatskih škola, a nove škole pojavile su se u Torontu, Hamiltonu i Windsoru. Te su škole nastale kako bi bolje pripremile djecu obitelji koje su sudjelovale u pokretu povratka u staru domovinu. Roditelji povratnici željeli su osigurati da njihova djeca imaju potrebna jezična znanja kako bi im omogućili lakši prijelaz na život u Jugoslaviji.

Postoje potvrde da je u Kanadi u razdoblju prije 1950. djelovalo najmanje deset hrvatskih škola. Od toga, sedam su vodili kanadski ljevičari hrvatskih korijena (Radničko-seljački prosvjetni klub, Hrvatski prosvjetni savez, Savez kanadskih Hrvata). Škola koja je najuspješnije djelovala nalazila se u Vancouveru. Ovu školu vodio je Hrvatski prosvjetni savez i pridruženi Hrvatski prosvjetni dom. Njihov uspjeh u velikoj mjeri postignut je uz tri čimbenika: raspoloživost Petra Antonića, koji je unatoč tome što je bio u mirovini imao potrebne vještine i predanost da služi kao učitelj; razmjerno brojna zajednica koja je omogućila osnivanje Hrvatskoga prosvjetnog doma, i snažna predanost hrvatskih ljevičarskih Kanadana prosvjetnim i kulturnim pothvatima općenito.

Iako je hrvatska kanadska ljevičarska organizacija imala manju bazu članstva i manje odsjeka od Hrvatske bratske zajednice ili Hrvatske seljačke stranke, odlučnost i predanost njihovih članova za široka kulturna i prosvjetna nastojanja, za očuvanje jezika i druge etnokulturne i ideološke aktivnosti postavila ga je na čelo uspostavljanja hrvatskih jezičnih škola u Kanadi tijekom razdoblja prije 1950.¹⁰⁸ Međutim, kad je više od 1.800 povratnika donijelo sudbonosnu odluku o odlasku u Jugoslaviju, počevši od 1947. godine, odmah se osjetio utjecaj na ljevičarsku hrvatsku zajednicu u Kanadi. Ovaj skup povratnika predstavljao je dio najaktivnijih članova ljevičarske hrvatske kanadske organizacije. Njihov gubitak ogledao se u propadanju hrvatskih škola nakon što je posljednji brod povratnika otputovao u Europu krajem 1948. Gubitkom ove skupine aktivista i početkom vala useljavanja u Kanadu nakon Drugog svjetskog rata, hrvatsko-kanadski ljevičari ubrzo su istisnuti kao vodeća snaga u uspostavljanju hrvatskih škola od onih koji su bili na suprotnoj ideološkoj strani.

Zahvala

Autor zahvaljuje svome znanstvenom suradniku Franku Jankaču i Edwardu Mavrincu na pomoći u dogovaranju intervjua s pojedincima iz Schumachera u Ontariju.

Bibliografija

Arhivski izvori i dokumenti

Library and Archives Canada. Ancestry.com. Canadian Passenger Lists, 1865-1935

Library and Archives Canada. Ancestry.com. Census of Manitoba, Saskatchewan and Alberta (1916).

¹⁰⁸ To je vrijedilo i za ljevičare iz drugih etnokulturnih skupina u Kanadi. Vidi Ian McKay, *Rebels, Reds, Radicals: Rethinking Canada's Left History* (Toronto: Between the Lines, 2005), 117; Polec, 177-182.

Library and Archives Canada. Ancestry.com. Fifth Census of Canada (1911).

Multicultural History Society of Ontario. Croatian Peasant Party. Sudbury, Ont. Minutes, 1935-58. Zapisnik [Hrvatske seljačke stranke - ogranak Sudbury, Ontario] 1935 - 1941

Multicultural History Society of Ontario. Hrvatska hala, Sudbury, Ont. Records 1938-46. Zapisnik Hrvatskog n[arodnog] doma Sudbury Ont. 1933 - 1937

R.C.M.P. *Security Bulletins: The Depression Years, Part V, 1938-1939*. Ur. Gregory S. Kealey i Reg Whitaker. St. John's, NF: Canadian Committee on Labour History, 1997.

Intervjui

Herceg, Mary. Schumacher, Ontario. 24. siječnja 2013.

Jakovac Šebalj, Janet. Schumacher, Ontario. 14. listopada 2011. i 24. siječnja 2013.

Labash Kovacs, Betty. Toronto, Ontario. 22. siječnja 2013.

Perak, Ana. Kitchener, Ontario. 9. listopada 2012.

Trocell Veljacic, Mary. Vancouver, British Columbia. 1979. U: Daphne Marlatt i Carole Itter, „Mary Trocell Veljacic“ (1979). *Opening Doors: Vancouver's East End*. Ur. Daphne Marlatt i Carole Itter. Vancouver, BC: Aural History Program. Objavljeno u sklopu *Sound Heritage*, 8: 1-2: 67-72.

Novine i časopisi

Borba (Toronto)

Hrvatski glas (Winnipeg; zvan *Kanadski glas* od 1929. do 1933.)

Jedinstvo (Toronto)

Matica (Zagreb)

Novosti (Toronto)

Slobodna misao (Toronto)

Zajedničar (Pittsburgh)

Knjige, disertacije i članci

Anderson, J[ames]. T. M. (1918). *The Education of the New-Canadian: A Treatise on Canada's Greatest Educational Problem*. London and Toronto: J. M. Dent & Sons.

Ashworth, Mary (1993). *Children of the Canadian Mosaic: A Brief History to 1950*. Toronto: The Ontario Institute for Studies in Education.

Avery, Donald (1979). „*Dangerous Foreigners*“: *European Immigrant Workers and Labour Radicalism in Canada 1896 - 1932*. Toronto: McClelland and Stewart.

- Beckie, Kenneth (1995). „Saskatchewan Croatians“, *Folia Croatica-Canadiana*, 1: 216-223.
- Boras, Walter V. (1967). „Era of European Immigration“. U: *Coyote Flats Historical Review 1905–1965*. Lethbridge, AB: Southern Printing. Str. 230-235.
- Bryce, Benjamin (2013). „Linguistic Ideology and State Power: German and English Education in Ontario, 1880–1912“. *The Canadian Historical Review*, 94: 207-233.
- Chovalo, George i Greig, Murray (2013). *Chovalo: A Fighter's Life. The Story of Boxing's Last Gladiator*. Toronto: HarperCollins.
- Crcnich, John G. *Memoirs of a Kid from Krk*. Toronto: John G. Crcnich.
- Duff, Patricia A. (2008). „Heritage Language Education in Canada“. U: *Heritage Language Education: A New Field Emerging*. Ur. Donna M. Brinton, Olga Kagan i Susan Bauckus. New York: Routledge. Str. 71-90.
- Grand Opening. New Croatian Hall: Saturday, September 30th, 1961* (1961). [Port Arthur, ON: Croatian Home Society].
- Harney, Robert F. i Troper, Harold (1975). *Immigrants: A Portrait of the Urban Experience 1890–1930*. Toronto: Van Nostrand Reinhold.
- Hinther, Rhonda L. (2007). „Raised in the Spirit of the Class Struggle: Children, Youth and the Interwar Ukrainian Left in Canada“. *Labour/Le Travail*, 60, 43-76.
- „Hrvati u Kanadi“ (1938). *Kalendar Gospodarske sloge*. Ur. Janko Tortić, Zagreb: Središnjica Gospodarska sloga. Str. 204-208.
- Inglehart, Ronald P. i Woodward, Margaret (1967). „Language Conflicts and Political Community“. *Comparative Studies in Society and History* 10: 1, 27-45.
- Kraljić, John (2009). „The Croatian Section of the Communist Party of the United States and the ‘United Front’: 1934 - 1939“. *Review of Croatian History*, 5, 137-167.
- Krasić, Ljubo (1983). „Croats of Sudbury: 1880's to 1940“. U: *Croats in the Sudbury Centennial: Canadian-Croatian Folklore Festival Sudbury Centennial 1983*. Ur. Ante Beljo, et al. Sudbury: Croatian Kolo and Tamburitza Sudbury.
- Leacock, Stephen (1930). *Economic Prosperity in the British Empire*. Toronto: MacMillan.
- Lloyd, George Exton (1929). „Immigration and Nation Building“. *The Empire Review*. Br. 337 (veljača): 105-106.
- Maciejko, Bill (1990). „Ukrainians and Prairie School Reform, 1896–1921: Ethnic and Domestic Ideologies in Modern State Formation“. *Canadian Ethnic Studies*, 22: 2: 19-40.
- Mahovlich, Ted (1999). *The Big M: The Frank Mahovlich Story*. Toronto: HarperCollins.
- Mann, Jatinder (2014). „‘Anglo-Conformity’: Assimilation Policy in Canada, 1890s-1950s“. *International Journal of Canadian Studies*, 50: 253-276.
- Mracevich, Milovan (1988). „The Motives of the Croatian-Canadian Pro-Communist Returnees of 1947 - 48“. Magistarski rad. Department of History, The University of British Columbia.
-

- Palmer, Howard (1986). „Reluctant Hosts: Anglo-Canadian Views of Multiculturalism in the Twentieth Century“. U: *Readings in Canadian History: Post-Confederation*. Ur. R. Douglas Francis i Donald B. Smith, 2. izd. Toronto: Holt, Rinehart and Winston of Canada. Str. 185-201.
- Patrias, Carmela (2020). „Foreigners, Felonies, and Misdemeanours on Niagara’s Industrial Frontier, 1900–30“. *The Canadian Historical Review*, 101: 3, 424-449.
- Polec, Patryk (2012). „Hurrah Revolutionaries and Polish Patriots: The Polish Communist Movement in Canada, 1918–1950“. Doktorska disertacija. Department of History, University of Ottawa.
- Rasporich, Anthony W. (1982). *For a Better Life (Za bolji život): A History of the Croats in Canada*. Ottawa: McClelland and Stewart i Multiculturalism Directorate.
- Rasporich, Anthony W. (1978). „South Slavs on a Northern Margin: The Frontier Experience of Croatian Migrants during Canada’s Great Depression“. U: *Ethnic Canadians: Culture and Education*. Ur. Martin L. Kovacs. Canadian Plains Studies, Br. 8. Regina: Canadian Plains Research Centre. Str. 399-410.
- Smith, Louise Nightingale (2002). *Schumacher: Voices in the Gold Fields*. Burnstown, ON: General Store Publishing.
- Spomenica na dvadeset godina hrvatskih seljačkih organizacija u Kanadi* (1952). Ur. Stjepan Gaži. Winnipeg: Glavni odbor Hrvatskih seljačkih organizacija u Kanadi.
- Valentich, Mary (1999). „The Experiences of Croatian Women Living in Cooksville, Ontario during the 1930s and 1940s“. *Canadian Women Studies* 19: 3, 58-63.
-

SUMMARY

EFFORTS OF PASSING THE MOTHER TONGUE TO THE SECOND GENERATION – EARLY CROATIAN LANGUAGE SCHOOLS IN CANADA

The single most important factor in successfully transmitting the mother tongue to the second generation during the pre-1950 period was that of parents who used the Croatian language in the home. Language retention was also reinforced through the participation of children and youth in tamburitza orchestras, choirs, theatre clubs, and various recitals. Despite the small size of the Croatian immigrant community and its dispersion throughout the vast country, the desire to establish Croatian language schools remained strong throughout the pre-1950 period. This was reflected in the resolutions, circulars and reports of community organizations of all ideological persuasions. During the 1930s, short-lived Croatian language schools appeared in Sudbury, Kirkland Lake, Schumacher and Timmins. The most successful school operated for several years in Vancouver (1935, 1937–1939, 1946). During the immediate years after the Second World War schools also appeared in Toronto, Hamilton and Windsor to prepare the children of families participating in the returnee movement back to the old homeland. Of the ten Croatian language schools in existence in Canada during the pre-1950 period, seven were established by leftist Croatian Canadian organizations.

RESUMEN

LOS ESFUERZOS EN TRANSMITIR LA LENGUA MATERNA A LA SIGUIENTE GENERACIÓN: PRIMERAS ESCUELAS DE IDIOMA CROATA EN CANADÁ

El factor más importante de la transmisión exitosa de la lengua materna a la siguiente generación durante el período previo a 1950 fueron los padres, que utilizaban el idioma croata en los hogares. La preservación del idioma fue reforzada asimismo con la participación de niños y jóvenes en orquestas de támburas, coros, grupos teatrales y diversas recitaciones. A pesar de la poca cantidad de inmigrantes y su dispersión geográfica dentro del país, el deseo de fundar una escuela de idioma croata durante el período anterior a 1950 seguía siendo fuerte. Esto se vio reflejado en las resoluciones, circulares e informes de organizaciones sociales de todas las tendencias ideológicas. Durante la década de 1930, aparecieron escuelas de idioma croata de corta duración en Sudbury, Kirkland Lake, Schumacher y Timmins. La escuela más exitosa funcionó en Vancouver durante varios años (en 1935, desde 1937 hasta 1939, y en 1946). Inmediatamente después de la Segunda Guerra Mundial aparecieron escuelas en Toronto, Hamilton y Windsor, que preparaban a los niños de familias que habían participado en el movimiento de retorno para regresar a la Madre Patria. De las diez escuelas de idioma croata que existían en Canadá antes de 1950, siete fueron fundadas por organizaciones croato-canadienses de izquierda.

MIGRACIJSKI PROCESI I IDENTITET U KNJIŽEVNOM STVARALAŠTVU AMELIJE BATISTICH

U radu se propituje integracijski proces Hrvata na početcima novoga života na Novom Zelandu u književnom stvaralaštvu novozelandske književnice hrvatskoga podrijetla Amelije Batistich. Njezina književnost inspirirana poviješću Hrvata na Novom Zelandu i njihovom prilagodbom novim životnim uvjetima u multikulturalnom okruženju. Zbirka pripovijedaka *An Olive Tree in Dalmatia*, kao i roman *Pjevaj vilo u planini*, po svojemu sadržaju uronjeni su u obiteljsko, povijesno, religijsko, baštinsko i mitsko, u priče prenesenog pamćenja, koje vlastiti identitet pronalazi u isprepletenosti dvaju prostora, bivšega i sadašnjega. Podsjetimo, krajem 19. i početkom 20. stoljeća došlo je do pojačanoga iseljavanja Hrvata na Novi Zeland zbog političkih i ekonomskih zbivanja u domovini.

Novi Zeland pripada zemljama s najdužom useljeničkom tradicijom.¹ Useljavanje je započelo već u 9. stoljeću kada su iz Polinezije postupno dolazili Maori, koji su se trajno naseljavali na Novi Zeland razvijajući jedinstvenu kulturu. Maori su u početku bili podijeljeni u više plemena, a zajedničko ime Maori dali su im Europljani koji su se na Novi Zeland počeli naseljavati u 17. stoljeću. Predci Maora došli su u kanuima na područje Sjevernoga i Južnoga otoka. Dolazak u određenoj vrsti kanua odredio je njihovu kasniju društvenu pripadnost, a samim time i društvenu organizaciju, koju su činila tri društvena sloja. Prva dva sloja su slobodni ljudi, koje je vodila svojevrсна maorska aristokracija (rangatiri), a treći sloj bili su robovi. Društvena organizacija Maora utjecala je kasnije i na njihove odnose s Velikom Britanijom (Ballara, 1998, 63 - 65).

Europljanima je Novi Zeland otkrio nizozemski istraživač i pomorac Abel Tasman, koji je bio u službi nizozemske Istočnoindijske kompanije, a na Novi Zeland stigao je u prosincu 1642. godine. Britanski istraživač i moreplovac James Cook doplovio je na Južni otok u listopadu 1769. godine. U sljedećim mjesecima načinio je prve pouzdane zemljopisne karte Novoga Zelanda i uspostavio kontakte s domicilnim stanovništvom. Cook se vratio u Veliku Britaniju s prvim konkretnim podacima o Novom Zelandu: kartama i izvješćima o stanovnicima i prirodnim bogatstvima. Na taj način Cook je postavio temelje za britansku ekspanziju na Novom Zelandu (Čizmić, 1981, 9 - 10).

Velika Britanija osnovala je 1788. godine u Port Jacksonu prvu kažnjeničku koloniju te je započela ekonomski iskorištavati priobalje Novoga Zelanda, a kasnije i unutrašnjost. Godine

¹ Opći podaci o Novom Zelandu dostupni su na mrežnoj enciklopediji Ara: *Encyclopedia of New Zealand* (<https://teara.govt.nz/en>).

1840. potpisan je politički sporazum između maorskih plemena i Velike Britanije kojim je utemeljena neovisnost Novoga Zelanda. Sljedeće, 1841. godine proglašen je britanski suverenitet nad državom Novi Zeland te je njezin teritorij ustupljen britanskoj kruni. Nastavili su se voditi oružani i drukčiji sukobi između plemena Maora i doseljenika oko prava na zemlju i trgovinu. Sukobi su trajali sve do 1860. godine, kada su britanske snage uspjele suzbiti otpor Maora.

Doseljavanje Europljana u početku je bilo usmjereno prema Južnome otoku jer je ondje bilo manje Maora i jer je bilo dovoljno pašnjaka za razvoj stočarstva. Otkriće zlata na poluotoku Otagu 1861. godine dodatno je povećalo naseljavanje Europljana na Južni otok. Na Sjevernom otoku naseljavanje su ometale prostrane šume i Maori koji nisu htjeli prodati zemlju bijelim doseljenicima. Međutim, broj Maora naglo se smanjivao zbog pogibija u ratovima i masovnoga umiranja od njima do tada nepoznatih bolesti te ih je 60-ih godina 19. stoljeća bilo tek približno 40.000.

Potkraj 19. stoljeća na vlast u Novom Zelandu došla je Liberalna stranka, koja među prvima na svijetu provodi opsežan program socijalnih reformi, između ostaloga uvedeno je pravo glasa za žene i starosne mirovine. Godine 1907. Novi Zeland postao je dominion u sklopu Britanske zajednice naroda. U Prvom svjetskom ratu na strani Velike Britanije borilo se više od 100.000 Novozelanzana. Nakon rata Novi Zeland teško je pogodila svjetska gospodarska kriza (1929. - 1934.).

U Drugom svjetskom ratu Novi Zeland je ponovno sudjelovao na strani Saveznika, i to s otprilike 140.000 vojnika, a nakon rata više se oslanjao na SAD pa je sudjelovao u Korejskom i Vijetnamskom ratu. Godine 1951. ušao je u obrambeni savez ANZUS.² Ulazak Velike Britanije u Europsku zajednicu/uniju 1973. godine otežao je pristup novozelandskih proizvoda na britansko tržište te je Novi Zeland tražio nova izvozna područja, pretežno u Aziji i na Pacifiku. Na Novom Zelandu devedesetih godina 20. stoljeća postignut je stabilan rast gospodarstva, a sve snažnije razvijao se i turizam te je danas primjer male, socijalno i gospodarski snažne države.

Godine 1995. potpisan je prvi sporazum kojim je maorskomu plemenu Tainui vraćeno 15.400 hektara oduzete državne zemlje. Već je prije toga, između 1960. i 1970. godine, došlo do kulturne renesanse među Maorima, koji danas čine 14,7% stanovništva Novoga Zelanda (Kolesarić, 2018.).

Kolonijalni odnos Britanaca prema Maorima preslikan je i na ostale europske doseljenike, među kojima su bili i Hrvati (Banović, 1993, 106). Hrvati iz Dalmacije, kao mediteranski narod sa svojim posebnim životnim stilom i smislom za zajedništvo, bili su puno bliži Maorima nego individualistički usmjereni Britanci. Česti su bili miješani brakovi, iz kojih potomci i danas žive na sjeveru Novoga Zelanda, njegujući hrvatsku kulturu i običaje (Stoffel, 2009, 242).

Na poseban način veza Maora i Hrvata dobila je svoj odjek na književnom planu, pa je prvo pojavljivanje dalmatinskoga ženskoga književnoga glasa Amelije Batistich pomoglo i danas vodećoj maorskoj književnici Patriciji Grace da se odvaži progovoriti. Pokazalo joj je da

² Savez ANZUS (akronim od Australia, New Zealand, United States) ili Pacifički sporazum vojni je sigurnosni ugovor sklopljen 1951. između Australije, Novoga Zelanda i SAD-a radi uzajamne pomoći u slučaju agresije i rješavanja sporova mirnim sredstvima (Brozović, 1999, s. v. ANZUS – pakt).

multikulturalnost ima pravo glasa, da svi glasovi ne moraju zvučati „bijelo, anglo -keltski i muški” te da, imajući pred očima djelo Amelije Batistich iz 40-ih godina 20. stoljeća, 30 godina kasnije pomisli „da i ja mogu pisati i da imam i drugi glas” te da bi izostanak manjinskoga pisma urodio književnošću koja »ne govori u potpunosti priču o tom tko smo« (Grace prema Nola, 1994., 143).³

1. Iseljavanje Hrvata na Novi Zeland

Iseljavanje Hrvata na Novi Zeland i ostale prekoceanske zemlje u 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća događalo se u posebnom povijesnom i društvenom kontekstu. Zbog političkih, gospodarskih i drugih nepovoljnih okolnosti koje su tada prevladavale u Hrvatskoj iseljenički valovi u prekoceanske zemlje izgledali su na prvi pogled kao logičan slijed tih okolnosti.⁴

Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, do tridesetih godina 20. stoljeća, pa čak i kasnije, omjer broja muškaraca u odnosu na broj žena iseljenih iz Hrvatske na Novi Zeland iznosio je 96% muškaraca prema 4% žena. Stoga su hrvatski doseljenici doslovno naručivali djevojke iz domovine, koje su dolazile na Novi Zeland „na poziv”, a čak je bila raširena ženidba „preko procure”, tj. preko opunomoćenika. Taj omjer muških i ženskih iseljenika iz Hrvatske bio je znatnije ujednačen tek nakon Drugoga svjetskoga rata (Stoffel, 2009, 239; usp. RH, s. a.). Osnovni razlog naseljavanja bila je unosna ekstrakcija smole kauri drveta. Kopanje kauri smole, naime, bila je gotovo jedina djelatnost kojom su se bavili hrvatski doseljenici do 19. stoljeća i posao koji su radili zajedno s Maorima, zbog čega je među pripadnicima tih naroda razvijen posebno blizak odnos - „maorsko - dalmatinska povezanost” (Stoffel, 2009, 242). Senka Božić Vrbanić (2018) također naglašava povezanost Hrvata i Maora, navodeći kako su i Maori i Hrvati više voljeli raditi u svojim skupinama, pa su radili timski, zajedno. Nadalje, navodi kako su obje zajednice imale obiteljske veze mnogo jače od britanskih doseljenika: Maori svojim plemenskim ustrojstvom, a Hrvati putem svojih zadruga. Mješovita društvena okupljanja Maora i Hrvata na kojima se je mnogo pričalo i pjevalo bila su uobičajena. Pojedini Maori naučili su svirati tamburicu i običavali pjevati pjesme na hrvatskom. Božić Vrbanić (2018.) smatra kako su Maori htjeli naglasiti svoj poseban odnos s Hrvatima ne samo jer su govorili drukčiji jezik, nego i zato što su ih Britanci prikazali kao „različite”, kao „strance” i autsajdere, Maori su pronašli novu riječ *Tarara* - kako bi njome etnički označili Hrvate i istaknuli razliku između Hrvata i Britanaca (usp. Božić Vrbanić, 2004.).⁵

Hrvati su na Novom Zelandu do kraja Prvoga svjetskoga rata većinom smatrani Austrijancima jer je Dalmacija, sukladno Austro-Ugarskoj nagodbi (1867.), bila pod upravom Austrije te su Hrvati iz Dalmacije imali austrijske putne dokumente. Ta je činjenica dodatno otežavala položaj hrvatskih doseljenika jer su u vrijeme Prvoga svjetskoga rata Hrvati smatrani pripadnicima neprijateljskoga austrijskog naroda (Hebrang Grgić i Barbarić, 2020, 88).

³ Citate koji su izvorno na engleskom jeziku na hrvatski su prevele autorice članka.

⁴ Rogić i Čizmić (2011.) kompleksno su pristupili gospodarskim, političkim, demografskim i općerazvojnim razmatranjima koja su u prethodnim istraživanjima često izostala.

⁵ O identifikacijskim procesima Hrvata i Maora i oblicima njihova uzajamnoga odnosa usp. Božić Vrbanić, 2018.

Hrvatski doseljenici došli su na Novi Zeland bez znanja engleskoga jezika i s oskudnim financijskim sredstvima pa su bili prisiljeni raditi opasne i teške poslove, kao što je isušivanje močvara, krčenje šuma, prokopavanje tunela i sl. Živjeli su u improviziranim nastambama, odvojeni od javnoga života. S prvim ušteđenim novcem napuštali su te poslove i tražili predjele s obradivom zemljom (Holjevac, 1967., 231).

Glavno područje naseljavanja Hrvata do 1900. bio je Auckland i njegova okolica. Hrvate, uz Britance, s obzirom na vrijeme njihova dolaska, možemo smatrati pionirskom populacijom te zemlje (Banović, 1993., 105). Prema Holjevcu (1967., 231) hrvatski doseljenici bili su prvi vinogradari na Novom Zelandu, a zaslužni su i za podizanje voćarstva, ribarstva, stočarstva i rudarstva. Novi naraštaji hrvatskih potomaka obrazovali su se i integrirali u novozelandsko društvo te uglavnom nisu radili teške poslove koje su obavljali njihovi roditelji. Školovali su se na stručnim i visokim školama, kao i na sveučilištima (Holjevac, 1967., 234). Prema podacima novozelandskoga Ministarstva vanjskih poslova i trgovine, na Novom Zelandu živi više od 100.000 Hrvata i njihovih potomaka, od kojih 2.500 ima i hrvatsko državljanstvo (MFAT, s. a.), ali mali je broj onih koji govore hrvatski jezik. Nakon 2005. godine na Novi Zeland se doselilo čak desetak tisuća visokoobrazovanih osoba iz Hrvatske. Najveći dio nakon dolaska ostao je u Aucklandu, a samo manji dio u potrazi za poslom otišao je živjeti u manje gradove na Sjevernom otoku: Wellington, Palmerston Borth i New Plymouth. Po zanimanju su većinom informatičari, profesori, liječnici, stomatolozi, pravnici i ekonomisti, koji uglavnom potječu iz većih hrvatskih gradova. Prosječna dob u trenutku useljavanja u Novi Zeland bila im je između 26 i 45 godina, a uglavnom su to bili bračni parovi s jednim ili dvoje djece školske dobi. Hrvati na Novom Zelandu većinom su novozelandski državljani, odnosno imaju ista prava i obveze kao ostali Novozelاندani jer zakoni na Novom Zelandu ne predviđaju status „radnici na privremenom radu” ni „nacionalne manjine” kao u europskim državama.

Kao i u većini zemalja gdje živi hrvatsko iseljeničtvo, glavni su promicatelji hrvatske kulture i identiteta, uz katoličke misije, udruge i organizacije hrvatskih iseljenika.

2. Uloga hrvatskih katoličkih misija u očuvanju religijskoga identiteta

Hrvatske katoličke misije nastale su kao izraz duhovne skrbi Katoličke crkve o svojim iseljenim vjernicima, te su ujedno bile nositelji kulturnoga i društvenoga života hrvatskih iseljenika (Sršen, 2019, 533). Pastoralna skrb Katoličke crkve za hrvatske iseljenike stara je koliko su stara iseljavanja Hrvata katolika, prvo u okolne zemlje, gdje danas žive kao nacionalne manjine, a kasnije, tj. u proteklih 125 godina, u europske i prekoceanske zemlje te se danas duhovna skrb za hrvatske iseljenike obavlja u 189 hrvatskih katoličkih župa, misija, zajednica i centara diljem svijeta (Markić, 2020, 495 - 508).

Hrvati koji su se iselili na Novi Zeland, kao i mnogobrojni drugi iseljenici, susreli su se sa svijetom koji je bio različit u etničkom, vjerskom, jezičnom, kulturnom, političkom i rasnom pogledu. U tom okruženju Hrvati su nastojali njegovati svoje kulturno naslijeđe i živjeti svoj vjerski identitet u institucije Katoličke crkve. Stoga su hrvatske iseljeničke zajednice diljem

svijeta pozivale svećenike iz domovine i gradile svoje crkve. Prvi svećenik zadužen za Hrvate na Novom Zelandu bio je fra Josip Zanna 1904. godine, ali on je bio rodom iz Južnoga Tirola pa je nedostavno govorio hrvatski jezik. Hrvati su razvijali dobre odnose s domicilnom Katoličkom crkvom te ih je često hvalio lokalni biskup. Zbog toga je auklandski biskup Cleary, na zahtjev hrvatskih doseljenika i u težnji da im osigura vjerski obred na materinskom jeziku, uputio pismo splitskomu biskupu Bonifačiću moleći ga za dolazak svećenika iz Hrvatske. Tako je u travnju 1928. godine u Auckland došao don Milan Pavlinović. O tome kako se to ostvarivalo svjedoče pisma don Milana, koji se je prije odlaska na Novi Zeland dopisivao s hrvatskim iseljenikom Lovrom Marinovićem. U pismu od 27. kolovoza 1927. don Milan navodi: „Primio sam pismo od našeg biskupa u Splitu u kojem mi piše da ako želim poći - on će mi dopustiti. Dakle, ako bude od Boga suđeno, možete se nadati mome dolasku. A budi i ti uvjeren i svi ostali naši da ću sve poraditi i neću se strašiti, na čast Boga i spas duša, nikakva truda. Uvjeren sam da ću naći još čestitih ljudi pa ćemo se svi naći složno na tom poslu” (Klarić, 2000., 177). Važni su hrvatski dušobrižnici bili Milan Pavlinović iz Podgore (1928. - 1937.), Mate Kolić (1952. - 1997.), Sebastijan Palić iz Janjeva (1953. - 1989.) i Ante Klarić iz Splita, koji je boravio u Aucklandu od 1988. godine. Glavninu misijskoga rada dugi niz godina vodio je novozelandski svećenik hrvatskoga podrijetla Jure Marinović, koji je bio *spiritus movens* hrvatskih vjernika u Aucklandu tijekom svojega svećeničkoga rada (1938. - 1993.). Misija je od 1990. godine posvećena sv. Leopoldu B. Mandiću (Klarić, 2000., 168-304).

Novo razdoblje misijskoga djelovanja započelo je 1991. godine kupnjom prostora za Hrvatski katolički centar, pri kojem je iste godine osnovan i Caritas. U misiji je vrlo bogat vjerski, kulturni i društveni život. Otvoren je tečaj engleskoga jezika za nove useljenike te tečaj učenja hrvatskoga jezika i vjeronauk za djecu. Osim toga, u Centru se održavaju prigodne svečanosti i slave vjerski blagdani, a vrlo je aktivna i kulturna tribina (Čizmić et al., 2005, 224).

Mnogi hrvatski iseljenici postignuli su zapažene uspjehe na Novom Zelandu na različitim područjima kulturnoga, socijalnoga, političkoga, gospodarstvenoga i vjerskoga života, te su time dali velike prinose napretku svoje „nove domovine” - Novoga Zelanda. U književnosti osobito mjesto zauzima ime Amelije Batistich kao prve hrvatske žene koja je ponudila ne samo vrijedno literarno pismo, nego je bila i jedna od prvih književnica koja je dala glas manjinskim zajednicama i jedna od prvih koja je uvela drukčiji identitet i multikulturalnost kao ravnopravan koncept u dotad bitno monofon prostor. Zbog svoje izvrsnosti i zasluga od 1981. godine počasnica je članica Društva hrvatskih književnika u egzilu, a dobila je, između ostaloga, priznanje i nagradu od kraljice Elizabete II.

3. Amelia Batistich - potraga za identitetom

Amelia Batistich pripada drugoj generaciji hrvatskih doseljenika na Novi Zeland.⁶ Rođena je u Dargavilleu 1915. godine i odrasla u izrazito multikulturalnom okruženju pansiona za strane

⁶ „Batistich, Amelia, književnica (Dargaville, Novi Zeland, 1915. - Auckland, Novi Zeland, 14. VIII. 2004.). U Greenlane se preselila s obitelji 1926. Pohađala je internat sv. Marije u Pukehoheu (1932.). Tečaj engl. jezika pohađala je u organizaciji

radnike koji je vodila njezina majka. Upravo je to iskustvo multikulturalnosti, hibridnosti i snažne potrebe da se uspostavi identitet, koji nije bio neupitno zadan, čvrst i nepromjenljiv, bitno odredilo njezin osobni i spisateljski habitus. Njezin je otac Ivan Barbarić u valu ekonomske migracije „došao raditi u rudnike kauri smole 1896. godine, sedamnaest godina kasnije nakratko se vratio u rodni kraj, tamo se zaručio i sa svojom odabranicom Milkom 1913. godine vratio na Novi Zeland, gdje su oboje ostali do kraja svojih života” (Banov, 2015.,144).

Sva svoja književna djela Amelia Batistich napisala je na engleskom jeziku, a jedino je roman *Pjevaj vilo u planini* objavljen najprije u prijevodu na hrvatski jezik 1981., a tek nakon toga na engleskom jeziku u Aucklandu 1987. godine. „Matica iseljenika Hrvatske organizirala je prijevod i tisak ovog romana nakon što je on odnio pobjedu na međunarodnom natječaju za pisce u iseljeništvu” (Banov, 2015, 145). Izrasli iz domicilnoga, engleskoga jezika, a sadržajem uronjeni u obiteljsko, povijesno, baštinsko i mitsko, u priče prenesenog pamćenja, književni tekstovi Amelije Batistich utkali su se u tekstove iseljeničke književnosti koji su se uspostavljali u isprepletenosti dvaju prostora, bivšega i sadašnjega, te su u izgradnju književnoga i osobnoga identiteta kao konstitutivni element, uz vlastito iskustvo, uspomene i sjećanje, unijeli i pamćenje generacije na stari zavičaj te ga učinili vlastitim. Riječ je o tekstovima „između kultura”, o prostoru koji Homi Bhabha imenuje pojmom *Third space* (Bhabha, 2000.) i „opisuje pojmovima kao što su *hibridnost, ambivalencija, mimikrija, međukulturalnost*. Homi Bhabha uvjetom u jeziku smatra *Third space of enunciation*, ne postoje, naime, nepromjenjiva značenja ni fiksni oblici pojavljivanja. Pojam *Third space* je epistemološka, a ne prostorna kategorija, on je teorijski pojam koji se služi metaforom. Opća pravila u jeziku dozvoljavaju kulturološku hibridnost. *Third space* je po njemu prostor ‘između’ kultura u kojem se mogu odvijati fenomeni *hibridizacije*» (Ramljak i Jurčević, 2017., 78). Bhabha navodi da *treći prostor* ili *Third space* nastaje u situacijama susretanja kultura i predstavlja zonu u kojoj se kulture prožimaju (Bhabha, 2000.).

Marginalni manjinski glasovi dobivaju poziciju jednakovrijednosti, a Amelia Batistich davala je glas povremeno i drugim skupinama, ali naj snažnije vlastitij. Osobitu povezanost artikulirala je prema Maorima. „Mi smo se Dalmatinci već od početka dobro slagali s Maorima. Činilo se da smo s njima u srodstvu, a možda smo i bili tamo negdje daleko. Maori su nam nadjenuli ime *tarara*, prema glasovima našega govora, koji se i nisu mnogo razlikovali od njihovih vlastitih; isti samoglasnici i kotrljavi ‘r’, muzikalna modulacija koje ima u pjesmama. Ali postojalo je još nešto više od toga - simpatija na prvi pogled. Prepoznali smo se - kao da su Maori i Dalmatinci

radničkog prosvjetnog udruženja (1948.). Radila je u tvornici ženskog rublja, a zatim u knjižnici Auckland Training Collegea. Objavila je više od 300 priča, novela i nekoliko romana. Prva djela objavila je u časopisima *Listener* i *New Zealand School Journal*. Dobitnica je više nagrada za književnost, među kojima se ističe *Queen’s Service Medal* (1997.). Teme njezinih djela bile su pretežno inspirirane poviješću Hrvata na Novom Zelandu i njihovom asimilacijom u novozelandsko društvo, ali i iskustvima drugih nebritanskih doseljenika. Djela: *An Olive Tree in Dalmatia*, Hamilton 1963.; *Pjevaj Vilo u planini*, Zagreb 1981.; *Another Mountain, Another Song*, Auckland 1981.; *Sing Vila in the Mountain*, London 1987.; *Holy Terrors*, London 1991.; *Never Lost for Words*, Auckland 2001.; *A better life. The diary of Ivana Ivanovich*, Auckland 2003. Lit.: Čizmić, I., *Iz Dalmacije u Novi Zeland*, Zagreb 1981., 28; Bedić, K., *Pjev planinske vile iz Novog Zelanda*, Hrvatski iseljenički zbornik 2005, 253-255; Jelčić, S., *From distant villages. The Lives and Times of Croatian Settlers in New Zealand 1858. - 1958.*, Auckland 2008., 188-190” (Šakić i Dobrovšak, 2020., 75).

bili narod iste krvi” (Batistich, 1981., 35). U oblikovanju njezine književnosti iznimno je važno pitanje identiteta, a to je pitanje traženja, nestabilnosti koja pokušava čvršće definirati vlastitu poziciju, ali jedini prostor koji posjeduje prostor je hibridnosti i referencijalnosti. Stuart Hall (2006, 360-361) smatra da identiteti „proizlaze iz pripovjednog posredovanja *jastva*, ali obvezna fiktionalna priroda ovog procesa ni na koji način ne umanjuje njegovu diskurzivnu, materijalnu ili političku učinkovitost, čak i ako je pripadnost, ‘ušivanje u priču’ kroz koju nastaju identiteti, djelomice, u imaginarnom (i u simboličkom) i stoga uvijek djelomice konstruirana u fantaziji ili barem fantazmičkom polju”. Identiteti su više „proizvodi označavanja razlika i isključivanja, nego što su znak jednog identičnog, prirodno konstituiranog jedinstva, ‘identiteta’ u njegovu tradicionalnom značenju (koje je sveobuhvatna jednakost, bez šavova, bez unutarnje diferencijacije). Povrh svega, i suprotno obliku u kojem ih najčešće prizivaju, identiteti se konstruiraju kroz razlike, a ne izvan njih” (Hall, 2006, 361).

Amelia Batistich
(11. III. 1915. – 21. VIII. 2004.)

Upravo je Amelia Batistich, „pišući razliku krajem 40-ih kada je homogenost bila jedini prihvatljivi izraz identiteta [...] bila jedan od prvih ‘etničkih’ glasova koji su osporili novonastali kanon. Dajući svoj vlastiti mit izgradnji složenoga književnoga krajolika [...] sudjelovala je u stvaranju mitova Novoga Zelanda. Kao jedna od spisateljica koja je objavljivala s društvene margine [...] stvorila je prostor u čvrsto utkanom književnom tkivu za glasove izvan glavnih tokova anglo-keltskoga nasljeđa. Izronivši iz vlastite šutnje, kao i šutnje vlastite zajednice, Batistich nije samo omogućila Dalmatincima da sudjeluju u izgradnji vlastite slike, nego je otvorila put i drugim migrantskim skupinama i Maorima da počnu sudjelovati u vlastitom stvaranju mitova unutar dominantnoga diskursa” (Nola, 1994.).

Multikulturalni prostor kojim je koračala isprepleo je i supostojanje različitih religijskih obrazaca koji su živjeli ponekad isprepletano, ponekad usporedno, gotovo se ne dodirujući. Vjerska impostiranost utkala se u hibridnost nove pozicije čovjeka, samostani koji su prirodno rasli unutar kolonijalnih kultura održavali su vlastitu vjeru i kulturu živom i to putem „dva načina shvaćanja identiteta. Kršćanski identitet koji je kulturološki i katolički, koji je kulturološki i moralni” (Jurišić, 2019). Ne samo povijesno, nego i kroz prizmu suvremenosti koja se otkriva kao bitno sekularna, u širem društvenom kontekstu, kao i u smislu konstituiranja osobnoga identiteta, vjera je neotklonjiva (usp. Vulić, 2014.).

Zanimljiv je koncept narativnoga identiteta Charlesa Taylora (1985, 45-76), koji u oblikovanju osobnoga identiteta naglašava vremensku perspektivu i etički, odnosno moralni horizont, kao i

njegovu dominantno dijalošku prirodu. Život je kontinuirano pripovijedanje povezano s našim procjenama i našim identitetom. Potraga za identitetom u književnom djelu Amelije Batistich vodi se na krivudavom putu, u kojem se isprepliče potraga za naslijeđenom kulturom predaka, kao i istraživanje kulturnih obrazaca nove domovine, koja je sama u procesu oblikovanja. Svi su njezini likovi oblikovani na tom fonu, a kao stalni postupak pojavljuje se fikcionalizacija autobiografskih elemenata, kojima obiluju i zbirka novela *An Olive Tree in Dalmatia* i roman *Pjevaj vilo u planini*.

3.1. Zbirka novela *An Olive Tree in Dalmatia*

Zbirka pripovijedaka *An Olive Tree in Dalmatia*, objavljena u Hamiltonu 1963. godine, progovorila je o individualnim sudbinama i sudbini zajednice na način skice i poetske minijature u kojoj se u svakodnevnom ni po čemu iznimnim situacijama stvara književno tkivo. Književnost je to koja raste na sjećanju, na traganju za prošlim i dešifriranju sadašnjega, o pokušaju da se upiše na mapu novoga svijeta koji je postao dom, a da se ne izgubi onaj stari svijet, koji je neposredno ili posredno, kroz priče naslijeđen, a koji je isto toliko dom. Perspektiva djevojčice dopušta jednostavnost i hinjenu naivnost u percepciji i izričaju, dopušta preispitivanje i imenovanje koje bi odrasla vizura mogla autocenzurirati i tako nudi autentičnost koja je jednako ljudska koliko i književna.

„Dalmacija je u ranim pripovijetkama Amelije Batistich ontemska narativna figura prostora - fiktivni prostor želje i imaginacije, mitski kraj poznat samo iz pričanja roditelja i starijih obojenih nostalgijom i čežnjom, zvucima hrvatskih riječi [...], ali Dalmacija je i cilj potrage za vlastitim korijenima, zemlja predaka, ključ vlastitog identiteta i objekt kolektivnog iskustva male zajednice u Dargavilleu, mjesto koje se ne smije prepustiti zaboravu” (Banov, 1992, 145).

Riječi staroga kraja upliću se u engleski jezik, nekada se prevode, nekada ne, pa autorica u uvodu kaže da u svakom dalmatinskom selu postoji *pyesmar* i prevodi u zagradama kao folk-poet (Batistich, 1980.). U pripovijetkama pripovjedačica bez prijevoda, govoreći o svojoj baki, u engleski tekst u pripovijetki *All mixed up* upisuje „our baba Manda” (Batistich, 1980., 7), a opisujući Mamu koristi hrvatsku konstrukciju Milka Filipova: „She was Milka Filipova there, and the way she says it it’s like saying she was a princes or something” (Batistich, 1980, 7). Ulazi i u tumačenja koja se ne mogu razumjeti bez prihvaćanja sematničkih povijesno-kulturoloških razlika: „It’s a different kind of ‘poor’ from here, Mama says. In Dalmatia you have everything but money” (Batistich, 1980., 8). U pripovijetkama se pojavljuju i druge hrvatske riječi, poput *dida*, *kolo*, *prošek*, povremeno u leksiku naglašavajući raskorak između staroga i novoga, naglašavajući međuprostor ispremežen multikulturalnim dodirima i strahom od asimilacije, gubitka stare identitetske sigurnosti i neizvjesnosti izgradnje novoga identiteta, u situaciji „u kojoj se miješaju jezici, kulturni obrasci, a identiteti likova su fragmentirani i u sebi lomljivi” (Ramljak i Jurčević, 2015., 538). Pripovijetka *A Dalmatian Woman* završava paradigmatki: „The old country from her thoughts. She began to feel herself part of something in the making. The acres of land become an obsession [...] and when their first child was born

and she brought it home from the hospital, she held it up to the land and said: - See what we are making for you” (Batistich, 1980, 108).

3.2. Roman *Pjevaj vilo u planini*

„Ovaj su roman meni drage uspomene na djetinjstvo provedeno u Dargavillu na Novom Zelandu, zaodjenute u beletrističku formu, a u stvari su živa slika mašte. Uostalom, tako je i bilo u prvoj generaciji Novozelanda dalmatinskog podrijetla koji su rasli u novom svijetu i svijetu svojih roditelja” (Batistich, 1981., 5). To su prve rečenice parateksta⁷ koji prethodi romanu *Pjevaj vilo u planini*, kojima Amelia Batistich upućuje na određen način čitanja i razumijevanja teksta kao fikcijskoga narativa bitno ispremrženoga autobiografskim. Ako je autobiografska proza „retrospektivni prozni tekst kojim neka stvarna osoba pripovijeda

vlastito življenje, naglašavajući svoj osobni život, a osobito povijest razvoja svoje ličnosti” (Lejeune, 1999., 202), a autobiografski romani „svi fikcionalni tekstovi u kojima čitatelj može imati razloga da, na temelju podudarnosti koje misli da je otkrio, sumnja kako su autor i lik identični, premda je autor odlučio da tu identičnost zaniječe ili da je barem ne potvrdi” (Lejeune, 1999., 214), onda je legitimno čitati roman *Amelije Batistich* i na tom fonu, iako autodijegetski pripovjedač⁸ ne nosi ime autorice, nego ime Stella Barich, a autorica u prvoj rečenici predgovora naglasak stavlja na maštu, a ne na faktografski zapis. Roman opisuje dalmatinsku zajednicu u Dargavilleu 1920-ih iz perspektive djevojčice - pripovjedačice i glavne junakinje, koja u multikulturalnoj sredini, uronjena u kolektivni identitet koji je izgubio stare čvrste obrise, a nove još nije uspostavio, te okružena zemljom koja istodobno i jest i nije njezina, pokušava uspostaviti vlastiti identitet. A kako u takvom književnom tekstu činjenice, mitovi, legende, priče, sjećanja i događaji imaju jednakovrijedno značenje, prepoznavanje faktičnoga i fikcijskoga zapravo je manje važno.

Priče o vlastitoj povijesti i o povijesti svoje obitelji oblikuju se i pričaju kao mitske priče. Stvarni odlazak oca u Zaostrog po djevojku koja će mu postati ženom i koju će dovesti na Novi Zeland „zvuči više kao priča nego kao nešto što se stvarno dogodilo. To pripada svijetu bajki. I dogodilo se u svijetu bajki” (Batistich, 1981., 9). Dolazak na Novi Zeland i izgrađivanje vlastitoga, novoga života obilježila je i potreba da se ponovno odgovori na pitanje - tko sam? Taj je odgovor zahtijevao razrješenje niza silnica koje su se ispreplitale u istom prostoru - s jedne strane autopercepcije obilježene postupnim gubljenjem zavičajnoga identiteta, koji se izmicao u prostor mita, i nužnosti ugradnje u identitet prostora koji je tek trebao postati dom, a s druge strane percepcijom Novozelanda, koji ih nisu lako prihvaćali, koji su im poput žiga, kojega se tek trebalo riješiti, utisnuli austrijski identitet. »Naše je prvo ime ovdje bilo Austrijanci i tako se zadržalo. Ali to ime nije za Novozelanda bilo ime zemlje, nego je u sebi nosilo prijetnju. Strah da će im stranci uzeti zaradu, oteti njihovoj djeci teško stečeno nasljedstvo” (Batistich, 1981., 23-24).

⁷ Paratekst potpisuje Amelia Batistich te datira u Auckland i 1977. godinu.

⁸ O mogućnostima pripovijedanja i vrstama pripovjedača usp. Genette, 1980.; 1997.; Grdešić, 2015.

Osjećaj necjelovitosti, istrgnutosti iz sigurnoga prostora, potreba da se trajno konstruiraju novi identiteti dok se ne zaustavi u jednom, sa snažnom sviješću da ni on nije konačan, da je hibridan i krhak, i da je zastrašujuće slučajan, da „slučajna očeva odluka kamo će se iseliti daruje ti nacionalnost, žig na pasošu, odredi ti kamo pripadaš čitavog života, izgrađuje tvoju lojalnost, određuje neprijatelja, stvara životni stav” (Batistich 1981, 19). U toj je identitetskoj paradigmi važna sastavnica vjersko nasljeđe jer „tvoja vjera mora uvijek ostati tvojom. Rođeni smo u njoj, zar ne? Kad smo se rodili, dobili smo oznaku i pečat katolika, to se nije dalo isprati” (Batistich, 1981, 117-118). Ona je element održivosti i šire identitetske matrice: „Tata mi je objasnio da je Dalmacija dio Hrvatske, zbog toga što smo bili isti narod i ispovijedali istu vjeru” (Batistich, 1981, 69).

Između rečenica „Bila sam Dalmatinka” (Batistich, 1981., 67), „Ti si Novozelandska” i „a što se mene tiče, htjela sam biti jednom nogom u jednom, a drugom u drugom taboru. Htjela sam biti i Dalmatinka i Novozelandska” (Batistich, 1981., 69) smjestio se subjekt, identitet i pripovijedanje. Između svakodnevice u kojoj je dom tamo „gdje zarađuješ svoj kruh” (Batistich, 1981., 70) i domovine koja je „Dalmacija, gdje su rasle loza i maslina, gdje su drugi, a ne mi bili stranci” (Batistich, 1981., 70), ali koja je prošlost, pamćenje predaka, koja je legenda kojom prolaze vile i koju joj majka priča stvarajući slike u kojima se može živjeti. Jer »identitet iseljeničke književnosti ne može se misliti bez pojma memorije. On se bitno naslanja na konstrukt u kojem je isprepletено pamćenje i zaborav, na matricu koja je satkana od emocijom ili vremenom posredovane memorije naslonjene na osobno, na selektivnu platformu koja je svjesnim, ali još više nesvjesnim, odabirom stvorila naizgled stabilan sustav u nestabilnom kontekstu i učinila ga živim i potentnim elementom kreiranja sadašnjosti koja je izmjestila subjekt u novi fizički, kulturni, ekonomski, politički i duhovni prostor” (Jurčević et al., 2020, 803).

Zaključak

Hrvatski doseljenici na Novom Zelandu od trenutka doseljenja do danas sačuvali su svijest o svojem etničkom podrijetlu te su se postupno integrirali u novozelandsko društvo. Napornim radom i upornošću prve generacije novim naraštajima hrvatskih potomaka omogućeno je školovanje u stručnim i na visokim školama, kao i na sveučilištima, te su danas posve integrirani u novozelandsko društvo. Pritom su sačuvali hrvatski identitet, osnivali su mnogobrojna društva u kojima su njegovali i izgrađivali vjerski, kulturni i politički identitet. Iskustvo useljavanja i proces integracije prvih useljeničkih generacija rijetko je dobivalo priliku za vlastiti glas, a u književnosti jedna od prvih koja ga je jasno artikulirala bila je pripadnica druge generacije, Amelia Batistich. U svojem književnom opusu, napisanom uglavnom na engleskom jeziku, reflektirala je kulturno i vjersko nasljeđe svojih predaka te potrebu izgradnje vlastitoga identiteta u multikulturalnom okruženju. Okruženje je to definirano hibridnošću i snažnom potrebom nalaženja vlastitoga mjesta u zadanom prostoru, istodobno obilježeno prošlošću, koja je postala mitska, i sadašnjošću, kojoj je tek trebalo dati ime.

Literatura

- Balada, Angela (1998.). *Iwi: The Dynamics of Maori Tribal Organisation from C.1769 to C.1945*. Wellington: Victoria University Press.
- Banov, Estela (1992.). *Između dviju kultura*. *Fluminensia*, 4(1), 144-146.
- Banov, Estela (2015.). *Multikulturno iskustvo i nostalgичne uspomene na djetinjstvo zaodjenute u beletrističku formu*. U: I. Srdoč-Konestra (ur.), *Zbornik u čast Katice Ivanišević (str. 159-170)*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
- Banović, Branimir (1993.). *Institucijski okviri društvenog okupljanja hrvatskih doseljenika na Novom Zelandu*. *Migracijske i etničke teme*, 9(2), 105-116.
- Batistich, Amelia (1980.). *An Olive Tree in Dalmatia and Other Stories*. Auckland: Longman Paul.
- Batistich, Amelia (1981.). *Pjevaj vilo u planini*. Zagreb: Matica iseljenika Hrvatske.
- Bhabha, Hommi (2000.). *Die Verortung der Kultur*. Tübingen: Stauffenburg.
- Božić Vrbančić, Senka (2004.). *Kulturne veze Maora i Hrvata*. *Hrvatski iseljenički zbornik 2004 (str. 253-259)*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika.
- Božić Vrbančić, Senka (2018.). *Tarara: Maori i Hrvati na Novom Zelandu*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Brozović, Dalibor (ur.) (1999.). *Hrvatska enciklopedija: 1: A-Bd*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- Čizmić, Ivan (1981.). *Iz Dalmacije u Novi Zeland*. Zagreb: Globus.
- Čizmić, Ivan; Sopta, Marin; Šakić, Vlado (2005.). *Iseljena Hrvatska*. Zagreb: Golden marketing.
- Genette, Gerard (1980.). *Narrative Discourse: An Essay in Method*. New York: Cornell UP.
- Genette, Gerard (1997.). *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge University.
- Grdešić, Maja (2015.). *Uvod u naratologiju*. Zagreb: Leykam international.
- Hall, Stuart (2006.). *Kome treba "identitet"?* U: Dean Duda (ur.), *Politika teorije: Zbornik rasprava iz kulturalnih studija (str. 357-374)*. Zagreb: Disput.
- Hebrang Grgić, Ivana; Barbarić, Ana (2020.). *Modeli komunikacije hrvatskih iseljenika u Novom Zelandu: Od usmene predaje do društvenih mreža*. *Medijska istraživanja*, 26(1), 87-108.
- Holjevac, Vjekoslav (1967.). *Hrvati izvan domovine*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Jurčević, Katica; Ramljak, Ozana; Bota, Ivan (2020.). *Iseljenička književnost kao književnost posredovane memorije: Terminološka promišljanja*. U: Marina Perić-Kaselj (ur.), *Migracije i identitet: Kultura, ekonomija, država (str. 801-807)*. Zagreb: IMIN.
- Jurišić, Oliver (2019.). *Kršćanski i katolički identitet. Vjera i djela*, 27. srpnja. URL: <https://www.vjeraidjela.com/krscanski-i-katolicki-identitet/> (14.4.2022.)
-

- Klarić, Ante (2000.). *Povijest Hrvatske katoličke misije Sv. Leopolda Mandića u Aucklandu (Novi Zeland): 1904.-1999.* Auckland: Crkva u svijetu.
- Kolesarić, Petra (2018.). *Novi Zeland - jedinstven primjer nastanka države domorodaca i kolonista.* *Essehist*, 9, 2-9.
- Lejeune, Philippe (1999.). *Autobiografski sporazum.* U: Cvjetko Milanja (ur.), *Autor, pripovjedač, lik* (str. 201-236). Osijek: Svjetla grada.
- Markić, Tomislav (2020.). *Pastoralna skrb za hrvatske iseljenike.* *Crkva u svijetu*, 55(3), 495-508.
- MFAT (s. a.). *New Zealand Ministry of Foreign Affairs & Trade, Croatia.* New Zealand Ministry of Foreign Affairs & Trade. URL: <https://www.mfat.govt.nz/en/countries-and-regions/europe/croatia> (14. 4. 2022.)
- Nola, Nina (1994.). *Migrant Women's Writing in New Zealand: Amelia Batistich's Three-Dimensional World.* *Hecate*, 20(2), 140-159.
- Ramljak, Ozana; Jurčević, Katica (2015.). *Identitetska potraga Irene Vrkljan.* U: M. Sopta et al. (ur.), *Hrvatska izvan domovine* (str. 537-540). Zagreb: Golden marketing.
- Ramljak, Ozana; Jurčević, Katica (2017.). *In Search of Lost Island: Literature of Mediated Memory.* U: Katica Jurčević et al. (ur.), *Imagining Mediterranean: Challenges and Perspectives. Mediterranean Issues: Book I* (str. 73-85). Zagreb: HAZU.
- RH (s. a.). *Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, Hrvatsko iseljeničtvo u Novom Zelandu.* URL: <https://hrvatiizvanrh.gov.hr/hrvati-izvan-rh/hrvatsko-iseljenistvo/hrvatsko-iseljenistvo-u-novom-zelandu/765> (14.4.2022.)
- Rogić, Ivan; Čizmić, Ivan (2011.). *Modernizacija u Hrvatskoj i hrvatska odselidba.* Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Sršen, Andreja (2019.). *Aspekti dušobrižništva u katoličkoj crkvi danas.* *Obnovljeni Život*, 74(4), 529-539.
- Stoffel, Hans-Peter (2009.). *From the Adriatic Sea to the Pacific Ocean: The Croats in New Zealand.* *Asian and African Studies*, 18(2), 232-264.
- Šakić, Vlado; Dobrovšak, Ljiljana (ur.) (2020.). *Leksikon hrvatskoga iseljeničtva i manjina.* Zagreb: Hrvatska matica iseljenika.
- Taylor, Charles (1985.). *Human Agency and Language.* Cambridge: Cambridge University.
- Vulić, Boris (2014.). *Neotklonjivost vjere prema Charlesu Tayloru.* *Obnovljeni Život*, 69(2), 165-179.
-

SUMMARY

MIGRATION PROCESSES AND IDENTITIES IN THE LITERARY WORK OF AMELIA BATISTICH

At the end of the 19th and beginning of the 20th centuries, there was an increase in the emigration of Croats to New Zealand due to political and economic events in their homeland. From the time of their immigration to the present day, Croatian New Zealanders have preserved an awareness of their ethnic origin and have gradually integrated into New Zealand society. Through the hard work and perseverance of the first generation, new generations of Croatian descendants have been able to attend specialized schools, colleges and universities and today are fully integrated into New Zealand society. In the process they preserved their Croatian identity and founded numerous societies through which they nurtured and built their religious, cultural and political identities. The paper chronicles this integration process through the literary work of Amelia Batistich, a New Zealand writer of Croatian origin. Inspired by the history of Croats in New Zealand and their adjustment to new living conditions in a multicultural environment, her work is immersed in the family, historical, religious and mythical memories passed down from her ancestors and which find their identity in the intertwining of two spaces, the former and the present. In her literary work, written mainly in English, she reflects on the legacy of her ancestors and their need to shape their identity in a multicultural environment defined by hybridity and the necessity to find one's place in a given space.

RESUMEN

LOS PROCESOS MIGRATORIOS Y LA IDENTIDAD EN LA OBRA LITERARIA DE AMELIA BATISTICH

A fines del siglo XIX y comienzos del XX, se registró un aumento de la emigración de croatas hacia Nueva Zelanda debido a los acontecimientos políticos y económicos en la patria. Este artículo hace un seguimiento del proceso de integración en los comienzos de la nueva vida en Nueva Zelanda a través de la obra literaria de Amelia Batistich, escritora neozelandesa de origen croata. Su literatura se inspira en la historia de los croatas en Nueva Zelanda y su adaptación a las nuevas condiciones de vida en un entorno multicultural. La colección de cuentos „An Olive Tree in Dalmatia“ („Un olivo en Dalmacia“), así como la novela „Pjevaj vilo u planini“ („¡Hada, canta en la montaña!“) se sumergen en la memoria familiar, histórica, religiosa, patrimonial y mítica transmitida a través de relatos, y que encuentra su propia identidad en el entrelazamiento de dos espacios, el pasado el presente.

HRVATSKI JEZIK U DIJASPORI SUVREMENOG DOBA

Serijska publikacija *Language Contact and Bilingualism* svoj je 17 svezak posvetila govornicima hrvatskoga jezika u inozemstvu pod naslovom *Diaspora Language Contact, The Speech of Croatian Speakers Abroad*. Izdavač sveska je *De Gruyter Mouton*, jedan od vodećih svjetskih nakladnika u području lingvistike i komunikologije. Svezak, čiji predgovor potpisuje cijenjena istraživačica jezika u kontaktu Sarah Thomason sa Sveučilišta u Michiganu, nastao je na temelju fascinantnoga međunarodnog istraživanja koje je obuhvatilo 2,9 milijuna ljudi hrvatskog podrijetla koji žive na četirima kontinentima. Hrvatski jezik tako može odsad stajati uz bok drugim jezicima koji su dobro proučavani kao jezici iseljeničkih zajednica poput njemačkoga, talijanskoga ili pak kineskoga jezika. U *Europskoj godini mladih* zamolili smo jednog od pokretača tog istraživanja Jima Hlavaca (Sveučilište Monash, Melbourne) da nam kaže što je sve kao priređivač uvrstio u tu jedinstvenu publikaciju kad su u pitanju rezultati provedenoga terenskog istraživanja, a u suradnji s timom dr. sc. Diane Stolac sa Sveučilišta u Rijeci.

Istaknuti australski lingvist iz Melbournea dr. sc. Jim Hlavac, naših korijena, otkriva za čitatelje HIZ-a pojedinosti o vlastitoj karijeri i timu lingvista eruditske naobrazbe s kojima je sastavio relevantan korpus govora hrvatskoga jezika u dijaspori 21. stoljeća. Uredništvo serijske publikacije *Language Contact and Bilingualism* prihvatilo je ideju toga jezikoslovca Jima Hlavaca (Sveučilište Monash, Melbourne) da njegov istraživački međunarodni tim lingvista istraži govor u nasljednih govornika hrvatskoga jezika Y naraštaja u dijaspori na četirima kontinentima... Evo što smo zabilježili u razgovoru s profesorom Hlavacem!

Profesore Hlavac/Hlavac, imali smo čast upoznati Vas u Zagrebu na 1. Hrvatskome iseljeničkom kongresu. Što Vas je odvelo nakon studija u Beču na australsko sveučilište te na koja ste znanstvena polja Vi danas usredotočeni?

Studirao sam u domovini germanistiku i lingvistiku i diplomirao na temu njemačkoga govora naših ljudi na tzv. privremenom radu u inozemstvu, odnosno gastarbajtera u Njemačkoj uoči devedesetih. Veliku ulogu u pronalaženju ispitanika igrali su moji rođaci u gradu Offenbachu pa sam upoznao ne samo Njemačku, odnosno tadašnju Zapadnu Njemačku, već i situaciju i način života ljudi s prostora bivše jugoslavenske federacije, uključujući gastarbajtere s teritorija Republike Hrvatske. Usavršavao sam se na Sveučilištu u Beču, gdje je djelovao znameniti jezikoslovac Radoslav Katičić, davne 1990. Slijedi jednogodišnje usavršavanje na Pedagoškom fakultetu Sveučilišta u Melbourneu gdje, stekavši „The Graduate Diploma in Education“, postajem nastavnik engleskoga kao stranoga jezika u jednoj melburnskoj srednjoj školi, a u koju tada počinju pristizati ratne izbjeglice iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Sjećam se da sam toj

Dr. sc. Jim Hlavac (Sveučilište Monash, Melbourne) i dr. sc. Diana Stolac (Sveučilište u Rijeci) proveli su s timom renomiranih lingvista istraživanje o govornicima hrvatskoga jezika u dijaspori koje je obuhvatilo 2,9 milijuna ljudi hrvatskog podrijetla koji žive na četirima kontinentima.

djeci (a ponekad i njihovim roditeljima) neko vrijeme bio ne samo učitelj, već i tumač, socijalni radnik, riječju *Katica za sve!* Istodobno uz rad u toj školi dopisnim putem studirao sam nekoliko kolegija s kroatistike i lingvistike na Sveučilištu Macquarie u Sydneyu i stekao „Grad. Diploma of Arts“. Godine 1996. upisao sam doktorat koji sam 2000. godine obranio na Sveučilištu Monash u Melbourneu. Sredinom 2000-ih sam postao predavač (lecturer) na Filozofskome fakultetu tog sveučilišta, a od 2012. sam viši predavač na Odsjeku za prevodenje.

De Gruyter Mouton jedan je od vodećih svjetskih izdavača u području lingvistike i komunikologije – kako ste uspjeli izdavača zainteresirati za dodirnu jezikoslovnu kroatistiku, odnosno hrvatski jezik u višejezičnome okružju?

Uz suradnju s profesoricom Dianom Stolac sa Sveučilišta u Rijeci podnio sam detaljni nacrt znanstvenoga zbornika (2015.) koji je imao cilj dokumentirati govor hrvatskih iseljenika i njihovih potomaka u većem broju zemalja od Zapadne Europe do Južne i Sjeverne Amerike te Australije. Posebno mi je bilo važno da se ljudi i njihovi govori snimaju kako bi se došlo do sociolingvističkih podataka o govornicima koji pripadaju što različitim migrantskim naraštajima. Lingvistički korpusi su iznimno važni u opisivanju manjinskih govora jer pružaju empirijske podatke o tome kako je zapravo „na terenu“ u tim hrvatskim zajednicama diljem svijeta. Uz opis hrvatskih govora u tim zajednicama bilo nam je važno da imamo i sociolingvistički prikaz sredina u kojima govornici žive. To znači da imamo statistike o broju naših ljudi u tim

zemljama, koliko otprilike ima i govornika hrvatskoga jezika, kakva je infrastruktura što se tiče škola, kulturnih udruga, sportskih klubova i vjerskih ustanova koji - ili njeguju hrvatski jezik ili u kojima se naši ljudi druže itd. To daje neki društveni okvir u kojemu se može bolje razumjeti zašto i kako se određene promjene u jeziku mogu dogoditi. Presudnu odluku za izdavača imala je povezanost ove tematike sa suvremenim teorijama i modelima u kontaktnoj lingvistici. Naš inovativni nacrt je upravo to predočio da želimo istražiti ono što se događa s hrvatskim jezikom kao sredstvom komuniciranja među ljudima koji su ili rođeni u Hrvatskoj ili Bosni i Hercegovini ili odrastaju izvan Republike Hrvatske gdje je dominantan jezik u sredinama u kojima žive engleski, njemački, talijanski, norveški ili španjolski. Najavili smo da također želimo vidjeti događaju li se slične ili čak identične promjene ljudima koji žive u posve različitim zemljama u višejezičnome okružju. Ili je češći slučaj da su te promjene zapravo specifične tim domicilnim sredinama. Na kraju smo najavili da ćemo učiniti sve te razne korpuse dostupnima cjelokupnoj znanosti kako bi drugi znanstvenici imali primjere i relevantnu recentnu građu iz hrvatskoga kao nasljednoga jezika. Hrvatski tako može stajati uz bok drugim jezicima koji su dobro proučavani kao jezici iseljeničkih zajednica poput njemačkoga, talijanskoga, kineskoga jezika i tako dalje.

Predstavite ukratko znanstvenike čiji su radovi uvršteni u zbornik, je li bilo teško pronaći lingviste koji se bave hrvatskim dodirnim jezikoslovljem?

Većina autora i autorica uvrštenih radova u zborniku djeluje na sveučilištima diljem Hrvatske. Suurednica Diana Stolac je s Odsjeka za kroatistiku na Sveučilištu u Rijeci i suautorica je uvodne studije i teksta o govoru naših ljudi u Australiji. Uključeni su istaknuti jezikoslovci s poliglotskom naobrazbom s većine hrvatskih sveučilišta, ali i eksperti diljem svijeta kao što su Aleksandra Ščukanec, Nada Županović Filipin, Anita Skelin Horvat, Maša Musulin, Ana Gabrijela Blažević, Ivana Petrović, Marijana Kresić Vukosav, Lucija Šimičić, Dunja Jutronic, Vesna Piasevoli, Hanne Skaaden, Walter Breu, Dora Vuk, slavni lingvist Victor Friedman, dok posebno mjesto zauzima Carol Myers-Scotton s Michigan State University koja je vodeći stručnjak u znanstvenoj disciplini - kontaktna lingvistika. Imali samo veliku sreću kad nam se priključila poznata specijalistica za proučavanje jezika u kontaktu Sarah Thomason sa Sveučilišta u Michiganu koja nam je napisala predgovor. Sarah Thomason je dobro upoznata s hrvatskim jezikom jer je boravila godinu dana na našim otocima istražujući čakavske dijalekte nakon što je dobila Fulbrightovu stipendiju. Jednog kolegu želio bih posebno istaknuti, a to je Hans-Peter Stoffel koji se kao rusist odselio iz rodne Švicarske na Novi Zeland i tamo proučavao i poučavao hrvatske iseljenike iz srednje Dalmacije, ostvarivši plodan jezikoslovni opus o kojemu je časopis Matica izvještavao desetljećima. Hans-Peter Stoffel napisao je 30-ak relevantnih znanstvenih radova koji opisuju njihove govore u svim iseljeničkim naraštajima na vremenskoj okomici duljoj od 150 godina.

Njegove studije s Novog Zelanda za mene su bile ključni poticaj da se nešto slično napravi u 21. stoljeću na četirima kontinentima.

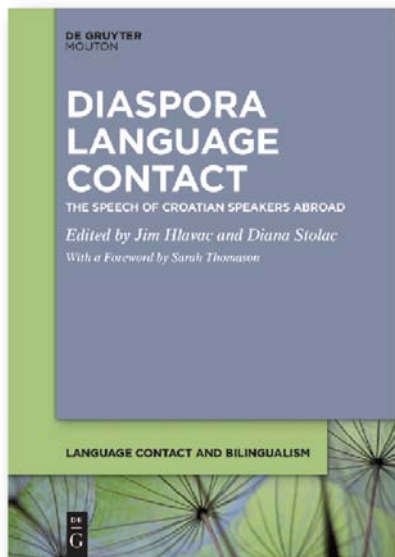
Molim Vas, predstavite našim čitateljima seriju u kojoj su objavljeni radovi – njezin značaj i utjecaj u globalnoj akademskoj zajednici.

Serija u kojoj je zbornik objavljen zove se „Language Contact and Bilingualism” iliti „Jezični kontakt i dvojezičnost“ kod uglednog akademskog nakladnika u Berlinu, *De Gruyter Mouton*. Seriju uređuje kontaktni lingvist svjetskog ranga, profesor emeritus Yaron Matras sa Sveučilišta u Manchesteru. Serija postoji 12 godina i u njoj je objavljeno 20-ak svezaka. Ovu seriju, kao i ostale u području lingvistike ovog nakladnika, prate sveučilišne knjižnice i druge znanstvene institucije. Prema mojoj procjeni, ta serija kao i sve publikacije tog nakladnika imaju značajan utjecaj.

U čemu se sastoji inovativnost ovoga zbornika u odnosu na sociolingvističke opise hrvatskoga jezika, odnosno jezikâ u kontaktu?

Inovativnost ovoga zbornika ogleda se u „polaznoj točki“ za opisivanje građe, a to je „svakidašnji, običan govor naših ljudi”, tj. bilo koji hrvatski govor, dijalekt ili narječje koje se govori u Hrvatskoj ili u krajevima u susjednim zemljama u kojima Hrvati višestoljetno žive kao etnička manjina. Dakle, ne bilježimo „odstupanja” od standardnoga jezika, nego je naša „mjerna jedinica” bilo koji *vernakular* koji se govori u migrantskoj destinaciji. Kada smo prikupili sociolingvističke pokazatelje, pokušali smo detektirati koje jezične pojave se mogu pripisati novoj okolini i većinski nehrvatskome jezičnom okruženju. U nekim slučajevima autori radova morali su posezati za opisima iz prošlosti. Na primjer, na Novome Zelandu jedan govornik rekao je sljedeće: *Sin mi je paso sve ežame* (Sin mi je položio sve ispite). Na prvi pogled izgleda da je utjecaj engleskoga glagola *to pass* presudan u analizi ove rečenice. Međutim, u kraju iz kojega *dida* ovoga govornika vuče svoje korijene baš se tako govorilo prije 100 godina. Dakle, u tom dijelu Dalmacije glagol *pasat* od venecijanskoga talijanskog *spassare* imao je značenje *položiti (ispi)*. To se podudara s engleskim homofonom *to pass*, tako da je objašnjenje zašto govornik tako govori moralo uključivati ta dva utjecaja.

Inovativnost ovoga zbornika očituje se i u analizi sintaktičke razine u odnosu na korištenje padežnih oblika da se otkrije mijenja li se padežni sustav ili ne u hrvatskome jeziku. U Hrvatskoj vlada mišljenje da je padežni sustav jedan od „ranjivijih” dijelova našega jezika kada su govornici u kontaktu s drugim jezicima koji nemaju takav padežni sustav. Empirijski podaci pokazuju da nema baš puno dokaza za takvo mišljenje. Odstupanja od očekivanih padežnih nastavaka ima u nekim primjerima. Ali u skoro 90% imeničkih skupina morfologija se poklapa s obilježjima

Diaspora Language Contact: The Speech of Croatian Speakers Abroad / Hlavac, Jim; Stolac, Diana (ur.). Berlin: De Gruyter Mouton, 2021.

govora kraja iz kojega su govornici podrijetlom. Statistički gledano, pragmatika je dosta „ranjivija” od sintakse pa će mnogi iseljenici, na primjer u Njemačkoj ili Austriji, brže početi koristiti *ja* kao potvrdni odgovor umjesto *da* nego, recimo, sklanjati imenice i zamjenice s promijenjenim sufixima. Zanimljivo je da za zamjenice skoro nema nikakvih primjera odstupanja od normi koje vladaju u lokalnim govorima u domovini. (...) Morfosintaktičke osobine tako se prenose s dominantnijeg jezika u društvu na manjinski hrvatski jezik. Slične pojave zabilježili su drugi kontaktni lingvisti koji su istraživali poljski u Njemačkoj ili ruski u Americi.

S obzirom na raširenost i brojnost hrvatske dijaspore na četirima kontinentima - hrvatski jezik pokazao se kao izvrstan istraživački potencijal u vrlo složenom položaju slavenskih jezika s obzirom na utjecaje iz germanskih, romanskih i anglofonih jezika, zar ne?

Da, u slučaju hrvatskoga jezika imamo situaciju da se možemo referirati na ono što se već dogodilo s drugim iseljeničkim skupinama s naših prostora koji su otišli davno prije ovih koji su se iselili tijekom 20. i sada početkom 21. stoljeća. Riječ je o gradišćanskim i moliškim Hrvatima i promjene u njihovu jeziku zbog kontakta s jezicima s kojima su oni u dodiru – njemačkim i talijanskim – mogu nam biti pokazatelj za ono što se događa s hrvatskim jezikom u drugim sredinama, ali opet u kontaktu s drugim germanskim i romanskim jezicima. Po tome je hrvatski jezik jedinstven jer ne postoji drugi slavenski jezik čiji su govornici pripadnici autohtone manjine koja u tim zemljama živi već nekih 500 godina. Zbog tog razloga bilo nam je važno imati dijakronijsku perspektivu, tj. povijesni filološki slijed u razvitku jezičnih pojava. To je vrlo važna podloga za prezentiranje sadašnjega „stanja stvari“ u raznim sredinama istodobno, što se zove sinkronijska perspektiva.

Koliko je govornika, prema procjenama Vašega lingvističkog tima, hrvatskoga jezika u iseljeničkim destinacijama u zemljama diljem svijeta u kojima su provedena istraživanja?

Teško je procijeniti koliko ima govornika hrvatskoga jezika među onih 2,9 milijuna ljudi hrvatskog podrijetla koji žive na ovima istraživanim četirima kontinentima. Mnogi autori i autorice ovoga zbornika spomenuli su da su u fazi prikupljanja snimaka i podataka od naših iseljenika i njihovih potomaka svako malo nailazili na ljude koji su rekli da ne znaju hrvatski. Možda neki imaju određeni strah, osobito mladi rođeni u anglofonom ili hispanofonom pa i germanofonom svijetu, jer misle da ne govore hrvatski „dovoljno dobro“ ili zbog osjećaja nelagode da se radi o testiranju njihova znanja standardnoga oblika hrvatskoga jezika i sl. No, često je riječ o ljudima čiji su roditelji govorili neki drugi jezik kod kuće i time oni kao djeca nisu imali priliku naučiti hrvatski, nisu imali potreban jezični „input“. Takva je situacija u potomaka treće, četvrte pa i pete generacije u zemljama poput SAD-a ili Čilea, kamo su naši ljudi počeli odlaziti prije 150 godina pa i ranije. U zemljama gdje su hrvatske zajednice dosta stare i u kojima nije bilo značajnijih novih valova useljavanja u posljednjih 50 godina razina znanja jezika opada. Možda su se zadržale neke riječi za oslovljavanje starijih članova širih porodica kao što su „nana“ i „dida“ ili za neke naše kulinarske specijalitete kao što su „sarma“ ili „pita“, ali uglavnom

smjenom generacija, obično s druge na treću generaciju, jezik se polako gubi. U zemljama u kojima živi razmjerno mlada dijaspora kao što su Irska i Švicarska, ili u zemljama u kojima je hrvatska iseljenička zajednica velika sa značajnim brojem pripadnika prve, druge pa i treće generacije poput Kanade, Njemačke ili Austrije, hrvatski jezik još se dobro čuva. S obzirom na sve ove okolnosti, dopuštamo si procjenu da od tih 2,9 milijuna naših ljudi u svijetu možda oko 2 milijuna zna hrvatski jezik.

Kakav je položaj hrvatskoga jezika danas u Australiji?

Australija je zanimljiva po tome što je priznala hrvatski kao samosvojni jezik već 70-ih godina prošlog stoljeća zahvaljujući lobiranju vrijedne hrvatske zajednice. Ondašnja savezna vlada (nakon usvajanja *The Galbally Report*, 1978.) započela je uporabu hrvatskoga jezika. Australiski ministar useljništva Ian McPhee odobrio je Hrvatima u Australiji pravo na upotrebu materinskoga jezika na svim razinama 15. listopada 1980. Imamo radijske i televizijske programe diljem zemlje. (...) Imamo mrežu hrvatskih subotnjih škola, ali uočavamo starenje naše zajednice i emigranti koji su došli tijekom 60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća polako odlaze s ovog svijeta. Na popisu stanovništva jedno od pitanja je - koji jezik govorite kod kuće? Zabilježen je lagani pad u broju onih koji su izjavili da govore hrvatski kod kuće u popisu iz 2016. kada se 56.885 osoba izjasnilo potvrdno dok je 63.617 govornika bilo 10 godina ranije (2006.). Ove brojke ne održavaju pravo stanje jer ne obuhvaćaju sve pripadnike iz druge generacije, koji su naučili hrvatski u roditeljskom domu useljeničke destinacije, a koji nakon što se osamostale i odu iz roditeljskog doma više ne govore hrvatski kod kuće, ali ipak znaju taj jezik i obično ga jako dobro govore. (...) Sažeto, situacija nije ružičasta, ali s druge strane mnogi mladi ljudi iz treće generacije ulažu ponosno velike napore da govore hrvatski jezik pod *Južnim križem*.

Izdvajamo, ugledna lingvistička serija *De Gruyter Mouton* postoji dvanaest godina, a među sedamnaest svezaka uvrstila je srećom zbornik posvećen hrvatskome jeziku, točnije hrvatskim govorima u dijaspori. U zemljama u kojima živi razmjerno mlado iseljeničstvo kao što su Irska i Švicarska ili u zemljama u kojima je hrvatska iseljenička zajednica velika sa značajnim brojem pripadnika prve, druge pa i treće generacije poput Kanade, Njemačke ili Austrije hrvatski jezik još se dobro čuva, što nas posebno veseli.

SUMMARY

CROATIAN LANGUAGE IN THE DIASPORA OF TODAY

The serial publication *Language Contact and Bilingualism*, edited by Yaron Matras, dedicated its 17th volume to Croatian speakers abroad under the title *Diaspora Language Contact, The Speech of Croatian Speakers Abroad*. With the International Day of Mother Languages, we asked one of the editors of that volume, Jim Hlavac (Monash University, Melbourne), to tell us what is described from the perspective of contact linguistics when it comes to the Croatian language in the diaspora on four continents. Professor Jim Hlavac received his doctorate at Monash University in Melbourne in 2000, where he continued to work as a lecturer at the Faculty of Philosophy there, and since 2012 he has been a senior lecturer at the Department of Translation. The research team of Jim Hlavac, in cooperation with Dr. Dianom Stolac (University of Rijeka), documented the speech of Croatian emigrants and their descendants in numerous countries from South and North America, via Australia to Western Europe. The Croatian language can thus stand side by side with other languages that have been well studied as languages of emigrant communities, such as German, Italian or Chinese. The volume is published by *De Gruyter Mouton*, one of the world's leading publishers in the field of linguistics and communication. Researchers from Europe were joined by scientists from America. Renowned contact language researcher Sarah Thomason from the University of Michigan wrote the foreword to *Diaspora Language Contact, The Speech of Croatian Speakers Abroad*. Considering the spread and number of the Croatian diaspora on four continents, the Croatian language has proven to be an excellent research potential in the very complex position of the Slavic languages in the global multilingual environment. The survey covered 2.9 million people of Croatian origin living on four continents.

RESUMEN

EL IDIOMA CROATA EN LA DIÁSPORA ACTUAL

La publicación en serie *Language Contact and Bilingualism*, editada por Yaron Matras, dedicó su 17º volumen a los hablantes de croata en el extranjero, bajo el título *Diaspora Language Contact, The Speech of Croatian Speakers Abroad* (*El contacto lingüístico de la diáspora, el habla de los hablantes de croata en el exterior*). Con motivo del Día Internacional de la Lengua Materna, hemos solicitado a uno de los editores de dicho volumen, Jim Hlavac (Universidad de Monash, Melbourne) que nos contara qué se describió en la obra desde la perspectiva de la lingüística de contacto al tratarse de la lengua croata en la diáspora en cuatro continentes. El profesor Jim Hlavac se doctoró en la Universidad de Monach en Melbourne en los años 2000, donde siguió trabajando como profesor en la Facultad de Filosofía, y desde 2012 es profesor titular en el Departamento de Traducción.

El equipo de investigación de Jim Hlavac, en cooperación con la dra. Diana Stolac (Universidad de Rijeka) registró el habla de los emigrantes croatas y sus descendientes en numerosos países de América del Sur y del Norte, en Australia y en Europa occidental. El idioma croata puede ubicarse al nivel de otros idiomas que han sido estudiados en profundidad, como los idiomas de las comunidades de emigración, entre ellos el alemán, el italiano o el chino. La publicación estuvo a cargo de *De Gruyter Mouton*, una de las editoriales líderes a nivel internacional en el campo de la Lingüística y la Comunicación. A los investigadores de Europa se unieron los de América. La renombrada investigadora en el campo de las lenguas de contacto, Sarah Thomason, de la Universidad de Michigan, escribió el prólogo al compendio de artículos *Diaspora Language Contact, The Speech of Croatian Speakers Abroad*. Teniendo en cuenta la extensión y número de la diáspora croata en cuatro continentes, el idioma croata cuenta con excelente potencial de investigación en una situación compleja de lenguas eslavas en un entorno global multilingüe. La encuesta contó con una muestra de 2,9 millones de personas de origen croata, con residencia en cuatro continentes.

ZLATNO IZDANJE ZAGREBAČKE SLAVISTIČKE ŠKOLE

Zagrebačka slavistička škola, osnovana Odlukom Vijeća Filozofskoga fakulteta, posebna je aktivnost Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U sklopu Škole održava se Hrvatski seminar za strane slaviste na kojem sudjeluju inozemni kroatisti i slavisti – studenti, profesori i prevoditelji. Seminar je mjesto upoznavanja s novim sadržajima iz područja hrvatskoga jezika, književnosti i kulture na nastavi i tematskim ciklusima predavanja te na kulturnim događajima i stručnim izletima. Istodobno, ZSS je i mjesto razmjene iskustava i ideja kojima se unapređuje nastava na inozemnim kroatističkim studijima. Zanimljivo, program se može pratiti na mrežnoj stranici Zagrebačke slavističke škole na ovoj poveznici: <https://zagrebacka-slavisticka-skola.com/>. Aktualni 50. Hrvatski seminar za strane slaviste, pod naslovom *Pedeset godina hrvatskih odjeka – ishodišta i dosezi*, održan je u Poslijediplomskom središtu Dubrovnik, u organizaciji voditeljice prof. dr. sc. Zrinke Jelaska sa Sveučilišta u Zagrebu. Zlatno izdanje Škole potvrdilo je kontinuirani ugled koji uživa u inozemnim kroatističkim i slavističkim krugovima te opravdalo pozitivne odjeke s dosadašnjih seminara.

Zagrebačka slavistička škola, djelatnost Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, ove godine proslavila je pedeseto izdanje Hrvatskoga seminara za strane slaviste, na kojem već pola stoljeća polaznici u sklopu pomno osmišljenih lektorata i proseminara te predavanja produbljuju svoje znanje iz hrvatskoga jezika i o hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi. Osim nastavnika Odsjeka za kroatistiku u rad Škole uključeni su i gosti predavači i lektori iz drugih hrvatskih i inozemnih obrazovnih i znanstvenih ustanova.

Zlatno izdanje Zagrebačke slavističke škole otvoreno je 22. kolovoza 2022. u prostorima Poslijediplomskoga središta Dubrovnik Sveučilišta u Zagrebu (PSD). Ovogodišnjem seminaru prethodile su cjelogodišnje pripreme voditeljice Škole prof. dr. sc. Zrinke Jelaska, njezine zamjenice doc. dr. sc. Ive Nazalević Čučević i programskoga tajnika dr. sc. Igora Marka Gligorića. Pomoć i podršku pružili su Ministarstvo znanosti i obrazovanja, Ministarstvo kulture i medija, Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Sveučilište u Zagrebu te Filozofski fakultet u Zagrebu. Donacijama knjiga, filmske građe i vrijednih kulturnih sadržaja Školu su za 50. seminar pomogli Matica hrvatska, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Hrvatska sveučilišna naklada, produkcijska kuća Antitalent d.o.o., Umjetnička galerija Dubrovnik i Društvo prijatelja dubrovačke starine.

Voditelji lektorata i proseminara bili su Marinela Aleksovski, Marija Bošnjak, Suzana Coha, Igor Marko Gligorić, Ivan Lupić, Marija Malnar Jurišić, Andrea Milanko i Iva Nazalević Čučević.

Prizori s jubilarne Zagrebačke slavističke škole Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, održane u Dubrovniku 2022.

Seminar su pohađali strani studenti kroatistike i slavistike, nastavnici koji predaju hrvatski jezik i/ili književnost na inozemnim sveučilištima te prevoditelji s hrvatskoga jezika.

Na svečanom otvorenju, tradicionalno upriličenom u Velikoj dvorani *Ivan Supek* Poslijediplomskoga središta Dubrovnik Sveučilišta u Zagrebu, pozdravnu riječ u ime Ministarstva znanosti i obrazovanja uputile su Ivana Fakac, profesorica i viša stručna savjetnica, te prodekanica za nastavu i studente Filozofskoga fakulteta prof. dr. sc. Ivana Vidović Bolt u ime dekana Filozofskoga fakulteta u Zagrebu izv. prof. dr. sc. Domagoja Tončinića, a osim domaćina Frana Hartmana, voditelja Središta, koji je svim sudionicima Seminaru zaželio dobrodošlicu u ime rektora Damira Borasa i Sveučilišta u Zagrebu, nazočila je i Ana Čeović, pročelnica Odjela za obrazovanje, kulturu i sport Dubrovačko-neretvanske županije.

Voditeljica Škole Zrinka Jelaska naglasila je važnost Škole kao dragocjene međunarodne aktivnosti Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta, a njezina zamjenica doc. Iva Nazalević Čučević uvela je polaznike i u poruku naziva ovogodišnjega seminaru – *Pedeset godina hrvatskih odjeka – ishodišta i dosezi*. Naime, naslov je izabran da bi se još jedanput svi uključeni u kontinuirano postojanje Zagrebačke slavističke škole osvjedočili u važnost njezine znanstvene uloge i neupitna priloga struci i znanosti u Hrvatskoj i inozemstvu te najavili planove i smjernice

za nove seminare. Svečanost je posebno uvećao glazbenik Stijepo Gleđ Markos izvedbom pjesama *Zvona moga grada* (Špišić - Britvić) i *La musica di note* (Mijović Kočan - Jusić), pa su se uz ovu posljednje navedenu skladbu polaznici već na početku Seminara upoznali s dubrovačkom trubadurskom tradicijom.

Iako je 50. obljetnica zbog pandemije obilježena godinu kasnije, radost zbog ponovnog kontinuiteta seminarskih susreta potisnuli su i tu, sada već povijesnu činjenicu upisanu u spomenar Škole. Naime, nekoliko puta je naglašeno kako se Seminar za strane slaviste Zagrebačke slavističke škole redovito održavao i tijekom rata, iako od 1992. do 1998. u Puli zbog napada na Dubrovnik i razaranja Grada i cijeloga tog područja, te da je 2020. zbog proglašenja pandemije koronavirusa prvi put odgođen. Zato je 49. seminar održan tek 2021., a zlatni 2022. godine.

Ciklus predavanja otvorila je prof. dr. sc. Ivana Vidović Bolt prigodnim retrospektivnim izlaganjem pod naslovom *Pogled na Zagrebačku slavističku školu s pedesete skaline*, kojim je polaznicima približila povijest Škole. Prikupljene i pokazane im fotografije dočarale su aktivnosti prethodnih desetljeća, a sudionici ranijih seminara s neskrivenim su emocijama prepoznavali svoje profesore i kolege od kojih su neki danas već ugledni kroatisti.

Prof. dr. sc. Krešimir Mićanović započeo je lingvistički niz predavanja s temom *Hrvatski književni jezik – jezična politika 1970-ih i 1980-ih*. Profesor se osvrnuo na društveno-političke i pravne okolnosti te na jezičnu politiku toga razdoblja. Izv. prof. dr. sc. Tatjana Pišković, prethodna voditeljica Škole, a ujedno i prva žena na njezinu čelu, u predavanju *Leksička sinegdoha u hrvatskome jeziku* sudionicima je približila taj jezični fenomen i predstavila primjere koji su rezultat njezina višegodišnjeg bavljenja tom temom. O temeljnim pojmovima vezanima uz povijest hrvatskoga jezika te o važnosti ispreplitanja sinkronijskoga i dijakronijskoga opisa govorio je prof. dr. sc. Boris Kuzmić u predavanju *Suodnos dijakronije i sinkronije u gramatičkome opisu riječi u hrvatskome standardnom jeziku*.

Književni blok otvorio je prof. dr. sc. Tvrtko Vuković predavanjem *Čitanje i nečitljivo u Povratku Filipa Latinovicza Miroslava Krležu* u kojem je iznio nove uvide u čitanje toga kanonskog naslova.

Čarolija u hrvatskome jeziku i književnosti od srednjega vijeka do danas

Akademik Krešimir Bagić osvrnuo se na lirski ostvarenja u razdoblju od 2019. do 2022. u izlaganju naslova *Tekuće hrvatsko pjesništvo – na prvi pogled*, dok je prof. dr. sc. Ivan Lupić u predavanju *Hanibal Lucić i Dubrovnik* iznio zanimljiv i kompleksan odnos Grada i pisca čiji je opus jedan od najznačajnijih u književnoj renesansi. Izv. prof. dr. sc. Dolores Grmača predavanjem *Evine kćeri: Žene o ženama u predmodernoj hrvatskoj književnosti* predstavila je teorijski okvir feminističke teologije koja propituje polazne točke za podređenost žene muškarcu i potkrijepila je emancipacijskim naznakama u djelima Anice Bošković i Lukrecije Bogašinić Budmani, dubrovačkih književnica 18. stoljeća.

Posebnu čar dalo je predavanje prof. Tanje Kuštović *Čarolija u hrvatskome jeziku i književnosti od srednjega vijeka do danas*, u kojem je polaznicima pokazala ulogu riječi vezanih uz

semantičko polje čarolije (čar, čudo, udo, mirakulo, vizije, gatanje, misticizam, čarobnjaštvo, negromancija i sl.), ali i upozorila na kletvu zapisanu na dragocjenom kamenom spomeniku – važnoj nam Bašćanskoj ploči te na značaj *Lucidara*, najstarije hrvatske rukopisne knjige vezane uz prostor nadnaravnoga.

Na zlatnome seminaru Zagrebačke slavističke škole doc. dr. sc. Ana Čavar i prof. dr. sc. Lahorka Plejić Poje polaznicima su održale predavanje *Hrvatski jezik: povijest i uloge nastavnog predmeta*, koje je upotpunilo građu izložbe *Predmet: Hrvatski*, koju su polaznici također imali prilike razgledati tijekom Seminara. Profesorice su predstavile kompleksan put i samoga naziva materinskoga nam jezika i prije 1847. godine, kad je hrvatski jezik postao službeni, te istaknule važnost upućenosti i u povijesni razvoj predmeta, osobito u oblikovanju kurikula, a ujedno su upozorile na složenost naziva hrvatskoga jezika te dale pregled čitanki i ideoloških sadržaja u njima. Polaznicima su posebno zanimljive bile fotografije izložbenih eksponata poput udžbenika i čitanki te starih učeničkih radova, školskih svjedodžbi i pravnih akata.

Koliko je Zagrebačka slavistička škola važna podrška kao koristan izvor informacija o relevantnim kroatističkim pitanjima i temama svim inozemnim slavistima i kroatistima konkretno je posvjedočio prof. dr. sc. Leszek Małczak sa Šleskoga sveučilišta u Katovicama, koji je u svojem predavanju *Hrvatski odjeci u Poljskoj – problem recepcije prijevodne književnosti u nacionalnoj književnosti i kulturi* govorio o sve plodnijoj prevoditeljskoj aktivnosti s obzirom na podatak da je u posljednjih pedeset godina s hrvatskoga na poljski prevedeno oko 130 djela. Profesor Małczak posebno je istaknuo kako su prevedeni naslovi značajno podudarni s kulturnim programskim sadržajem Zagrebačke slavističke škole. Još jedan inozemni kroatistički stručnjak polaznicima je osvijestio važnost Škole u povezivanju kroatista izvan Republike Hrvatske, a to je prof. dr. Karel Jirásek, koji je polaznicima predstavio paralelni korpus *InterCorp*. Korpus obuhvaća različite tekstove, filmske titlove i prijevode Biblije na 41 jezik i svi su povezani s češkim jezikom, a za hrvatski jezik zaslužan je upravo profesor Jirasek.

Seminari Zagrebačke slavističke škole atraktivni su i zbog pomno osmišljenih kulturnih sadržaja pa je i ovogodišnji seminar osim organiziranoga razgleda stare gradske jezgre i posjeta dubrovačkim zidinama uz stručno vodstvo Marine Missoni Barišić obilovao drugim kulturnim sadržajima.

Čitanje na Lovrijencu, tvrđavi iz 14. stoljeća, nazvanoj prema susjednoj kapeli sv. Lovre, osmišljeno je da bi polaznici mogli pokazati svoju vještinu čitanja poezije, što su uvežbavali na proseminarima i lektoratima. Tako su se mogli čuti stihovi Antuna Gustava Matoša, Slavka Mihalića, Josipa Pupačića, Ivana Slamniga i Tina Ujevića, kao i prigodni stihovi starijih hrvatskih pjesnika – poznata *Himna slobodi* iz *Dubravke* Ivana Gundulića te ljubavna lirika Hanibala Lucića. Posebnu pažnju plijenili su prepjevi pjesama u izvedbi inozemnih polaznika pa su sudionici i polaznici Seminara čuli poljski prepjev Pupačićeve pjesme *More* te Gundulićevu *Himnu slobodi* na njemačkom jeziku.

U sklopu Dubrovačkih ljetnih igara polaznici su imali priliku poslušati koncert klasične glazbe *Dubrovnik na glazbenoj hridi* u Kneževu dvoru i pogledati predstavu Hrvatskoga narodnog

kazališta u Zagrebu *Genijalna prijateljica*, uprizorenu u parku Gradac, u režiji Marine Pejnović, a nastalu na predlošku romana *L'amica geniale (Genijalna prijateljica)* iz 2011., talijanske spisateljice Elene Ferrante. Organizatori su se pobrinuli i za filmoljupce, pa su polaznici i nastavnici pogledali i nagrađivani film *Murina* dubrovačke redateljice Antonete Alamat Kusijanović.

Izniman pečat ovogodišnjem seminaru dala je izložba *Predmet: Hrvatski* autorica doc. dr. sc. Ane Čavar i prof. dr. sc. Lahorke Plejić Poje, postavljena u dubrovačkome Etnografskome muzeju, žitnici Rupe. Dubrovačkom izdanju prethodila je zagrebačka premijera u studenome 2021. u Galeriji Klovićevi dvori i tom prigodom objavljena je i monografija s četrdesetak znanstvenih radova i stručnih priloga eminentnih hrvatskih stručnjaka.

Polaznici su posjetili i Umjetničku galeriju, nezaobilazan dubrovački prostor za različite umjetničke događaje s impresivnom građom s više od dvije i pol tisuće slika, skulptura, grafika, crteža, multimedijских djela. Osim stalnoga postava, iznimno bogata i dragocjena izložba je *Istina* fotografkinje Mare Bratoš s izborom portretistike autoričinih aktova različitih ciklusa od 1995. do 2022., koju su uz vodstvo muzejske savjetnice Rozane Vojvode razgledali polaznici.

Polaznici ovogodišnjega seminara s posebnim su zanimanjem popratili Književnu večer, na kojoj su im se predstavili dugogodišnja profesorica Julijana Matanović, književnica i književna povjesničarka, te akademik Pavao Pavličić, *professor emeritus* i književnik, u razgovoru s izv. prof. dr. sc. Suzanom Coha. Višestruko nagrađivani za naslove koji su na popisu literature književnih kolegija na fakultetima na kojima polaznici studiraju ili predaju hrvatski jezik i književnost, književnici su bili poticajni i inozemnim studentima i profesorima koji detaljnije proučavaju i poučavaju njihovo književno stvaralaštvo.

Upoznavanje mediteranskih dragulja Lijepa Naše

U skladu s tradicijom Zagrebačke slavističke škole za polaznike je organiziran i odlazak na Elafite pa su najprije na otoku Šipanu, mjestu za odmor nekadašnje dubrovačke vlastele, vidjeli ljetnikovac Vice Stjepovića Skočibuhe, koji datira još iz druge polovice 16. stoljeća, i impresivnu četverokutnu kulu podignutu s njegove sjeverne strane te vrtu terasu na južnoj strani ljetnikovca Šipan. Na otoku Lopudu sudionici su uz stručno vodstvo Ružice Mirković posjetili crkvu sv. Križa, nekoć u vlasništvu brodovlasnika i dobročinitelja Dubrovačke Republike Miha Pracata, perivoj obitelji Đorđić-Mayneri iz osamdesetih godina 19. stoljeća i gotičko-renesansnu crkvu sv. Nikole iz 1482. godine. Posjet Lokrumu, jednom od otoka u arhipelagu i rezervatu pod strogom zaštitom UNESCO-a, nastavak je tradicionalnih stručnih izleta koji se organiziraju u sklopu svakog seminara. Polaznike je otokom provela vodičica Martina Sentić i upoznala ih s benediktinskim samostalnom i opatijom iz 11. stoljeća, koji su u 19. stoljeću prenamijenjeni u ljetnikovac uz koji je botanički vrt, a razgledali su i maslinik sa stablima starijim od 300 godina te izložbu šišmiša, jer ih na Lokrumu živi čak 11 vrsta, te repliku Željeznog prijestolja, jednoga od najpoznatijih rekvizita serije *Igra prijestolja*.

Na Okruglom stolu *Pedeset godina Zagrebačke slavističke škole*, koji je moderirala doc. dr. sc. Marija Malnar Jurišić, sudjelovali su prof. dr. sc. Zrinka Jelaska i dosadašnji voditelji prof. dr. sc. Stipe Botica, akademik Krešimir Bagić, prof. dr. sc. Krešimir Mićanović, prof. dr. sc. Tvrtko Vuković i izv. prof. dr. sc. Tatjana Pišković. Tom prigodom su se voditelji, nekoć i sami predavači, prisjetili nekadašnjih škola, podijelili svoja iskustva i uspomene s ovogodišnjim polaznicima i sudionicima. Voditelji su se prisjetili i nezaboravnoga doc. dr. sc. Mladena Kuzmanovića, voditelja Škole od 1982. do 1998., koji je obnašao dužnost sveučilišnoga tajnika u vrijeme kad je doc. dr. sc. Franjo Grčević bio prvi direktor Seminara. Okruglom stolu nazočili su i ministrica kulture i medija dr. sc. Nina Obuljen Koržinek, rektor Sveučilišta u Zagrebu Damir Boras i voditelj Poslijediplomskoga središta Dubrovnik Frano Hartman.

Svi događaji popraćeni su i na mrežnoj stranici Škole tako da su svi prijatelji Hrvatskoga seminara za strane slaviste mogli pratiti što je pripremljeno za ovogodišnje seminariste. Da dojmova nikad ne manjka potvrđuju i uspomene polaznice s jednoga od davnijih seminara: „Posebno pamtim susrete s piscima, prije svega s Miroslavom Mićanovićem, čije tekstove sam prevodila na poljski. Osim toga, najbolje se sjećam susreta sa Zvonimirom Mrkonjićem i razgovora o antologiji *Međaši*.”

Ovogodišnji Seminar za strane slaviste ispunio je očekivanja inozemnih polaznika koji ne kriju da je sudjelovanje u Školi najveća nagrada koju inozemni kroatist može dobiti pa za kraj vrijedi navesti i izjavu jednoga iskusnog polaznika: „Na seminarima analiziramo književna djela, što mogu kasnije iskoristiti u radu s poljskim studentima. Predavanja i seminari, svi događaji su jako poticajni i povezani s mojim znanstvenim radom. Imam mogućnost uvida u najnovija zbivanja i trendove prisutne u kroatistici. Na ovaj seminar uvijek dolaze vrhunski kroatisti. Sklapam poznanstva s domaćim i stranim kroatistima, što otvara mogućnosti suradnje i realizacije nekih zajedničkih projekata. Neprocjenjiva je također mogućnost manje formalnih razgovora. Moje najjače i najbolje kontakte ostvario sam preko škole. Upoznao sam ne samo znance i kolege iz struke, nego i prijatelje koji mi puno znače ne samo u profesionalnome životu nego i u privatnome.”

Zlatno izdanje Škole potvrdilo je opravdanost svih ishodišta i realno postavljanje svih dosegâ, što motivira na daljnji aktivan rad svih sudionika i nestrpljivo pripremanje polaznika za Seminar u 2023. godini. I ovaj kratki pregled događaja na ovogodišnjem seminaru pokazao je da Zagrebačka slavistička škola opravdava povjerenje svih institucija koje je podupiru, kao i ugleda koji uživa u slavističkome i kroatističkome svijetu. Neka joj je sretan 50. rođendan sa željom da ih još puno proslavi s polaznicima koji nestrpljivo iščekuju poziv i nove seminare.

SUMMARY

GOLDEN EDITION OF THE ZAGREB SCHOOL OF SLAVIC STUDIES

The Zagreb School of Slavic Studies, founded by the Decision of the Council of the Faculty of Humanities and Social Sciences on January 14, 1970, is a special activity of the Department of Croatian Studies of the Faculty of Humanities and Social Sciences of the University of Zagreb. As part of the School, a Croatian seminar for foreign Slavic studies students is held, attended by foreign Croatians and Slavic studies scholars – students, professors and translators. The seminar is a place to get acquainted with new contents in the field of Croatian language, literature and culture during classes and thematic lecture cycles, as well as at cultural events and professional excursions. Moreover, it is also a place to exchange experiences and ideas that improve teaching at foreign Croatian studies. The entire program can be followed on the website of the Zagreb School of Slavic Studies, and in the anthologies published by the School one can read works from the field of Croatian linguistics and literature presented in thematic cycles. This year's 50th Croatian seminar for foreign Slavic studies scholars, under the title *Pedeset godina hrvatskih odjeka – ishodišta i dosezi* (EN: Fifty Years of Croatian Echoes – Origins and Reaches), was held at the Dubrovnik Postgraduate Center of the University of Zagreb, organized by prof. Zrinka Jelaska, Ph.D., an assistant of an associate assistant Iva Nazalević Čučević, Ph.D., and program secretary Igor Marko Gligorić, Ph.D. The Golden Edition of the School confirmed the continued reputation it enjoys in foreign Croatian and Slavic circles and justified the positive feedback from previous seminars. Link: <https://zagrebacka-slavisticka-skola.com/>

RESUMEN

**PUBLICACIÓN ANIVERSARIO DE LA ESCUELA DE
ESLAVÍSTICA DE ZAGREB**

La Escuela de Eslavística de Zagreb, fundada el 14 de enero de 1970 por decisión del Consejo de la Facultad de Filosofía, constituye una actividad especial del Departamento de Croatística de la Facultad de Filosofía de Zagreb. En el marco de la Escuela se lleva a cabo el Seminario Croata para Eslavistas Extranjeros, del que participan estudiantes, profesores y traductores de Eslavística y Croatística de otros países. Este Seminario es lugar de actualización en el campo de la Lengua, la Literatura y la cultura croata en las clases, de conferencias con ciclos temáticos, eventos culturales y excursiones. Asimismo, es un espacio de intercambio de experiencias e ideas a través de las que se busca mejorar las clases en los estudios de Croatística en otros países. El programa completo puede seguirse a través de la página web de la Escuela de Eslavística de Zagreb, y los textos del campo de la Lingüística y la Literatura croata expuestos en los ciclos temáticos pueden ser leídos en las compilaciones publicadas por la Escuela. El Seminario para Eslavistas Extranjeros de este año, que cumple su 50° aniversario, titulado *Pedeset godina hrvatskih odjeka – ishodišta i dosezi* (Cincuenta años de ecos croatas – orígenes y logros), se llevó a cabo en el Centro de Posgrado Dubrovnik, de la Universidad de Zagreb, organizado por la prof. dra. Zrinka Jelaska, directora del mismo; por la vice directora, la dra. Iva Nazalević Čučević, y por el secretario del programa, el dr. Igor Marko Gligorić. El Seminario aniversario de la Escuela confirmó la continua reputación de la que disfruta en los círculos de Eslavística y Croatística, y justificó los ecos positivos de los seminarios anteriores. Link: <https://zagrebacka-slavisticka-skola.com/>

ODLAZAK ISTAKNUTIH PROMICATELJA HRVATSKOGA JEZIKA I KULTURE U AUSTRALIJI I NOVOME ZELANDU

Nekrolog dvojici istaknutih kroatista profesorima fra Gracijanu Biršiću (1935. - 2022.) i dr. sc. Peteru Hillu (1945. - 2022.) fokusiran je na njihova životna postignuća s iznimno bogatom filološkom ostavštinom u Australiji i Novome Zelandu. Riječ je o dvama velikanima humanističke znanosti, dvama pionirima Hrvatskih studija na Sveučilištu Macquarie iz 1980-ih godina 20. stoljeća, dok su u Hrvatskoj za komunizma bili proganjani jezikoslovni kroatisti nakon *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* (1967.). Njihov kolega i višedesetljetni ravnatelj Centra Hrvatskih studija na Sveučilištu Macquarie, profesor emeritus Luka Budak, opisuje kao autentični svjedok vremena neizmjernu zahvalnost hrvatske zajednice multikulturne Australije i Novoga Zelanda za afirmaciju hrvatskoga jezika i kroatistike u tim anglofonim sredinama, koju su nedvojbeno zaslužili profesori Biršić i Hill. Podsjetimo, u razdoblju od samo deset dana ljetos su preminula ta dva intelektualna stupa Hrvatskih studija u Australiji i Novome Zelandu: fra Gracijan Biršić i profesor Peter Hill.

Upravo kad sam završavao nekrolog za fra Gracijana i dok se još nisam pomirio s time da nas je zauvijek napustio, stigla mi je tužna vijest o preranoj smrti kolege Petera Hilla. O životnom djelu fra Gracijana Biršića i profesora Petera Hilla moglo bi se pisati mnogo opširnije. No, ovdje ću se ograničiti na njihov doprinos priznanju i nastavi hrvatskoga jezika u hrvatskoj zajednici Sydneya, i Australije općenito, jer su obojica ostavili neizbrisiv trag, zaduživši svojim kroatističkim iskoracima hrvatsku zajednicu toliko da njihovo ime i postignuća nikad ne bi smjela pasti u zaborav.

Fra Gracijan Biršić rođen je u Koprivnici 2. siječnja 1935. Nakon školovanja u rodnome mjestu stupio je u Franjevačko sjemenište u Zagrebu, gdje pohađa filozofski i teološki studij na Katoličkome bogoslovnom fakultetu, stekavši teološki magisterij 1960. Svećeničku službu služio je u Samostanu sv. Franje u Zagrebu, gdje je i predavao kao gimnazijski profesor. Na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirao je Hrvatski jezik i književnost (1961.). Tijekom studija uređuje građu za staroslavenski rječnik hrvatske redakcije u Staroslavenskome institutu *Svetozar Rittig* u Zagrebu. Nakon završetka studija predavao je staroslavenski jezik i književnost na Filozofsko-teološkom učilištu HFP sv. Ćirila i Metoda u Samoboru i na Trsatu, kao i na zagrebačkome KBF-u. Od 1966. do 1978. poučavao je u Franjevačkoj gimnaziji u Samoboru hrvatski jezik i književnost te predmete iz filozofije, a neko vrijeme bio je i ravnatelj te ustanove.

Godine 1978. dolazi kao dušobrižnik u Australiju. Uz svoje redovite svećeničke aktivnosti, fra Gracijan u Australiji gorljivo sudjeluje u svim nastojanjima Hrvata za službeno priznanje

hrvatskoga jezika u školstvu i javnoj upotrebi. Na poziv ministarstva New South Walesa sudjelovao je u izradi nastavnoga plana hrvatskoga jezika za tzv. subotnju školu hrvatskoga jezika, za koju je priredio i *Hrvatsku čitanku – Croatian Reader* (1979.). Jedan je od osnivača Hrvatske znanstvene zaklade u Australiji i Novom Zelandu (1984.), kojoj je svrha unapređivati sveučilišni studij kroatistike u Australiji. Bio je godinama njezin dopredsjednik i tajnik. Fra Gracijan Biršić djelovao je i kao nastavnik te stručni suradnik Središnjeg odbora hrvatskih etničkih škola (SOHEŠ) u Sydneyu.

Desetljeće i pol (1984. do 1998.) fra Gracijan Biršić predavao je hrvatski jezik i književnost na Fakultetu modernih jezika Sveučilišta Macquarie u Sydneyu.

Nastavnik je i suradnik SOHEŠ-a i osnivač središnje knjižnice pri Hrvatskome katoličkom centru u Summer Hillu. Godinama je bio voditelj Pučkog sveučilišta, kulturno-znanstvene tribine na kojoj su gostovali predavači iz domovine i drugih zemalja. Na ovoj tribini imali smo prilike slušati i učiti od blagopokojnoga kardinala Franje Kuharića, brojnih doktora znanosti i sveučilišnih profesora raznih humanističkih disciplina među kojima izdvajamo Michaela McAdamsa, Zvonimira Šeparovića, Josipa Matešića, Marka Samardžiju, Vladu Šakića, Šimu Đodana, Mladena Ančića, Vinka Grubišića, Ivana Čizmića, Paula Gardea, akademike Stjepana Babića i Dalibora Brozovića, Antu Kadića, te glavnoga urednika Glasa koncila don Živka Kustića...

Podsjetimo, studij hrvatskoga jezika uvodi se u nastavni program Škole modernih jezika Sveučilišta Macquarie u veljači 1983. Iz današnje perspektive čini se da je ovaj studij hrvatskoga jezika nastao kao prirodan slijed događaja oko prizna(va)nja hrvatskoga jezika kasnih sedamdesetih i ranih osamdesetih godina 20. stoljeća. Od 1984. pa do 1998. zajedno smo radili, fra Gracijan je predavao morfologiju našim naprednijim studentima i stariju hrvatsku književnost, a ja uvodne kolegije i hrvatsku gramatiku. Često se pitam bi li sve završilo tako kako je završilo tih kasnih 1970-ih da u Sydneyu nije bilo fra Gracijana Biršića i znanalačkih mu argumenata, jer protivnička strana je sve poduzela da se hrvatski jezik ne odvoji od političkoga hibrida. Iza njih je stajala država i njezina diplomacija koji su svim mogućim potezima nastojali da ne dođe do priznavanja i uvođenja hrvatskoga jezika u australski školski sustav. I upravo tu je fra Gracijan - kojega je Ministarstvo obrazovanja države NSW pozvalo da (su)kreira nastavni plan hrvatskoga jezika – odigrao odlučujuću ulogu. Mnogi će reći - pa bio bi tamo netko drugi da nije bilo fra Gracijana. Da, bio bi netko drugi, ali ti drugi sigurno se ne bi postavili u tim pitanjima ni blizu kao fra Gracijan - jer se u njegovu slučaju radilo o zaljubljeniku u hrvatsku materinsku riječ i vrsnoj klasičnoj filološkoj naobrazbi s odličnim poznavanjem suvremene jezikoslovne kroatistike. Poliglot fra Gracijan Biršić ostvario je bogat opus. Pisao je poeziju,

Fra Gracijan Biršić (1935. - 2022.)

književno-povijesne i književno-kritičke analize te lingvističke studije, uz putopise i polemike. Zapažena djela su mu „Marija – početak boljšeg svijeta” (Zagreb, 2005.) koja je podnaslovljena „Mala pučka mariologija”; te „Mala franjevačka galerija” (Rijeka, 2015.) koja se može uvrstiti u memoarsku literaturu. Dojmljiva je zbirka uspomena - Spomenar. Preveo je i niz tekstova s latinskoga, talijanskoga, francuskoga i slovenskoga jezika. Šezdesetak njegovih prepjeva latinskih himana u stalnoj je upotrebi u hrvatskim izdanjima časoslova franjevačkoga i karmelskoga reda.

Profesor Peter Hill rođen je u Perthu (1945.), Zapadna Australija. Pohađao je gimnaziju Christ Church gdje je između ostalog učio francuski i starogrčki. Nastavio je studirati njemački i ruski na Sveučilištu u Melbourneu, gdje je diplomirao 1966. i magistrirao 1971. Godine 1972. doktorirao je na Sveučilištu u Hamburgu, gdje se afirmira kao profesor slavenskih jezika. Izbivao je iz Hamburga od 1982. do 1985. kako bi bio imenovan predavačem na Sveučilištu Macquarie u Sydneyu, zajedno s Johnom Besemesom, s ciljem utemeljenja slavističke katedre. Program slavistike, koji je započeo u veljači 1983., u startu nudi studij hrvatskoga, poljskoga i srpskoga jezika, kao i tečajeve poredbene slavenske lingvistike, slavenskih društava i suvremene poljske politike. Makedonski i ukrajinski jezik dodani su 1984. Ruski je uveden 1988., a slovenski jezik dodan je programu slavistike 1989. Dok je bio na Sveučilištu Macquarie, kao strukovnjak za poredbenu južnoslavensku lingvistiku i makedonski jezik, u početku je koordinirao studij hrvatskoga i srpskoga te ih podučavao na uvodnoj razini i pripremao uvođenje makedonskoga jezika na studij slavistike.

Zajedno s fra Gracijanom i s mojom malenkošću, profesor Peter Hill bio je ključan u osnivanju Zaklade *Hrvatskih studija* (Croatian Studies Foundation - CSF) 1984. godine. Profesor Peter Hill bio je prvi dopredsjednik Zaklade *Hrvatskih studija* u Australiji. Kao voditelj slavistike često je bio optuživan, pa čak i provociran od strane jugoslavenskih diplomata i političara za odvajanje umjetnoga hibridnog oblika njihova službenog ili državnog jezika. Ali profesor Hill, kao izvrstan poznavatelj južnoslavenske lingvistike i kao dobar znalac političkih igara i okolnosti u jezičnoj politici, znalacki se postavljao i s lakoćom odbijao te napade. Bio je čvrsto uvjeren da su hrvatski i srpski doista sociolingvistički i povijesno različiti i odvojeni jezici unatoč svim svojim sličnostima. Dobro se sjećam da je u novčaniku uvijek nosio nekoliko novčanica jugoslavenske papirnate valute (dinare) na kojima je uz brojku bio ispisan iznos na četiri jezika (hrvatskome, makedonskome, srpskome i slovenskome). U takvim bi prilikama profesor Hill izvadio novčanice iz novčanika, pokazivao ih svojim provokatorima i onda bi svojim vrlo mirnim i

Dr. sc. Peter Hill (1945. - 2022.)

tihim, skoro blaženim glasom upitao: *Što ovo piše? Na kojim jezicima je ovo napisano? Zar stvarno mislite da sam ja to učinio?*

Nakon isteka mandata na slavistici Sveučilišta Macquarie (1985.) profesor Hill se vratio na Sveučilište u Hamburgu. Od 1991. do 1995. gostujući je profesor na Australškome nacionalnom sveučilištu (ANU) u Canberri. Nakon toga četverogodišnjeg angažmana na ANU ponovno se vratio u Hamburg. Umirovljen je 2000. pa se trajno vratio u svoju rodnu Australiju. Tada postaje gostujući suradnik, za ruski, u Školi i/ili centrima: Fakulteta za književnost, jezike i lingvistiku na ANU te djeluje kao istraživač na Koledžu za umjetnost i društvene znanosti. Njegovi ključni istraživački interesi u početku bili su pitanja leksikologije u južnoslavenskim jezicima; od 1980-ih specijalizirao se za makedonski jezik, zatim proširio svoje zanimanje na jezike srednje i istočne Europe (uključujući ruski), na jezik u kulturi i društvu (sociolingvistika). Profesor Hill bio je jedan od utemeljitelja Slavenskog *Konstanzer Kreisa*. Profesor Peter Hill ostat će zapamćen kao jedan od vodećih australskih slavista i kroatista. Njegova znanstvena istraživanja i brojne publikacije – i njihova kvaliteta – najbolja su ostavština njegove profesionalne karijere. Njegov doprinos područjima njegove uže i šire struke prepoznat će generacije koje dolaze. Profesoru Peteru Hillu dugujemo iskrenu zahvalnost za njegova znanstvena postignuća, ali i za njegovo prijateljstvo, razumijevanje, iskrenost i poštenje. Bio je čovjek od znanja i riječi, odličan kolega i prijatelj. Ovdje upućujem iskrenu sućut njegovoj obitelji, posebno njegovoj voljenoj životnoj suputnici Aleksandri.

Na osobnoj razini, bila mi je velika čast i zadovoljstvo biti njihovim prijateljem, suradnikom i kolegom. Puno smo toga u našem zajedničkom radu uspjeli postići i ostvariti i ta će mi ostvarenja i druženja s ovom dvojicom velikana ostati u trajnom sjećanju. Sada je, dragi fra Gracijane, i dragi profesore Hill, došlo vrijeme da vam kažem zbogom! Neka vam bude lagana hrvatska i australska gruda. Pokoj vam vječni od Gospodina i dužna ljudska zahvalnost za sva vaša plemenita i dobra djela!

SUMMARY

**THE DEPARTURE OF WORTHY PROMOTERS
OF THE CROATIAN LANGUAGE AND CULTURE IN AUSTRALIA
AND NEW ZEALAND**

Obituary for two prominent Croatian / Slavic studies, Fr. Gracijan Biršić (1935 - 2022) and Peter Hill, Ph.D. (1945 - 2022), is focused on their lifetime achievements with a rich philological legacy in Australia. These are two giants of the humanities, two pioneers of Croatian studies at Macquarie University in the 1980s, while linguists were persecuted in Croatia for communism after the *Declaration on the Name and Status of the Croatian Literary Language* (1967). Their colleague and director of the Centre for Croatian Studies at Macquarie University, professor emeritus Luka Budak, describes the gratitude of the Croatian community in multicultural and Anglophone Australia. Namely, these two thought pillars of Croatian Studies in Australia passed away in a period of 10 days this summer.

Professors Biršić and Hill, together with Luka Budak, are among the initiators of the Croatian Studies Foundation, a key educational and cultural organization there, founded in Sydney on August 28. 1984. It was established in cooperation with the Central Board of Croatian Ethnic Schools (SOHEŠ), Croatian Catholic Centre KC Summer Hill, Croatian Club “Kralj Tomislav”, Croatian Association “Sidney” and Croatian Cultural Association “Bosna”. The members of the founding board were also these distinguished emigrants: M. Vujević, T. Barišić, Dr. M. Pukanić, I. Špehar and F. Lovoković. The goal of the Foundation was to encourage the opening of Croatian studies throughout Australia and New Zealand, and to organize public lectures, seminars and conferences. Since its foundation, the Foundation has been providing financial support to Croatian Studies at Macquarie University, and since 1994 it has provided funds for the maintenance of the Centre for Croatian Studies. Since 1997, the Foundation has been supporting the publication of the scientific journal *Croatian Studies Review*. All of these are the fruits of labour of Biršić and Hill’s philological team, therefore, the Croatian people owe them eternal gratitude.

RESUMEN

PARTIDA DE DESTACADOS PROMOTORES DE LA LENGUA CROATA EN AUSTRALIA Y NUEVA ZELANDA

El obituario de dos destacados croatistas/eslavistas, el fraile Gracijan Biršić (1935-2022) y el dr. Peter Hill (1945-2022), se centra en sus grandes logros con un legado filológico de gran riqueza en Australia. Se trata de dos gigantes de las Humanidades, dos pioneros de los Estudios Croatas en la Universidad de Macquarie en la década de 1980 del siglo XX, época en la que en Croacia, en tiempos del comunismo, los lingüistas eran perseguidos, posteriormente a la *Declaración sobre el nombre y el estatus de la lengua literaria croata* (1967). Su colega y director del Centro de Estudios Croatas en la Universidad de Macquarie, el profesor emérito Luka Budak, describe la gratitud expresada por la comunidad croata en la Australia multicultural y anglófona. Estos dos pilares del pensamiento de los Estudios Croatas en Australia fallecieron el verano pasado en un lapso de diez días. Los profesores Biršić y Hill, junto con Luka Budak, se encuentran entre los iniciadores de la *Croatian Studies Foundation* (Fundación de Estudios Croatas), una organización cultural y educativa clave, fundada en Sydney el 28 de agosto de 1984, creada en cooperación con la Comisión Central de Escuelas Étnicas Croatas, el Centro Católico Croata KC Summer Hill, el Club Croata Rey Tomislav, la Asociación Croata Sidney y la Asociación Cultural Croata Bosna. También formaron parte de la comisión fundadora los siguientes emigrantes destacados: M. Vujević, T. Barišić, dr. M. Pukanić, I. Špehar y F. Lovoković. El fin de la Fundación era motivar la apertura de estudios croatas en todo el territorio australiano y neozelandés, y organizar conferencias y seminarios. Desde su creación, la Fundación brinda apoyo financiero a los Estudios Croatas de la Universidad de Macquarie, y desde 1994 asegura fondos para mantener el Centro de Estudios Croatas. Desde 1997, cofinancia la publicación de la publicación científica *Croatian Studies Review* (Periódico de Estudios Croatas). Todo ello es fruto del equipo de Biršić y Hill, por lo que la nación croata les debe eterno agradecimiento.

U organizaciji Hrvatske matice iseljenika održan je u Zagrebu 27. Forum hrvatskih manjina (25. XI. 2022.), koji je otvorio predsjednik Vlade Republike Hrvatske Andrej Plenković u nazočnosti visokih uzvanika i uglednih predstavnika hrvatskih manjinskih zajednica iz 12 zemalja europskog susjedstva. Tema ovogodišnjeg foruma bila je „Mediji i hrvatske manjinske zajednice. Kako se predstavljamo? Kako nas predstavljaju?“. Nova komunikacijska paradigma logična je posljedica društvenih i tehnoloških promjena koje nas svakodnevno zatječu. Promjene na medijskoj sceni jesu globalne, ali se one različito očituju u drukčijim kulturnim i medijskim okvirima. „Došao sam da vam iskažem potporu i da potvrdimo zajedničke napore da u vremenu naše odgovornosti za upravljanje Hrvatskom učinimo još više na povezivanju svih Hrvata diljem svijeta“, rekao je premijer u HMI-ju, dok je - osvrnuvši se na temu Forumu - naglasio kako ovo digitalno doba moramo iskoristiti na najbolji mogući način kako bismo dodatno emancipirali sve teme koje su vezane uz hrvatske manjine, višestoljetno nastanjene u zemljama srednje i jugoistočne Europe. Na fotografiji: Sudionici 27. foruma hrvatskih manjina iz 12 zemalja europskoga susjedstva i predstavnici akademske zajednice RH, te državnoga vrha na čelu s izaslanicom predsjednika Zorana Milanovića Melitom Mulić i predsjednikom Vlade Andrejem Plenkovićem, uz ravnatelja HMI Miju Marića te predsjednika Savjeta Vlade RH za Hrvate izvan RH Ivana Gugana, Zagreb, 2022. Snimila: Snježana Radoš

MOGUĆNOSTI ISTRAŽIVANJA POVIJESTI HRVATA U AUSTRALIJI I NOVOME ZELANDU NA TEMELJU DIGITALNIH IZVORA

Istraživanje povijesti hrvatskoga iseljništva danas je lakše zahvaljujući brojnim izvorima dostupnim na Internetu. Međutim, te izvore potrebno je vrednovati na ispravan način. U radu se daju primjeri relevantnih izvora iz Australije i Novoga Zelanda. Posebno se ističe uloga arhiva i knjižnica kao baštinskih ustanova zaduženih za čuvanje i davanje na korištenje dokumenata i publikacija za analizu globalnih migrantskih fenomena s višestoljetne vremenske okomice. Kao primjer projekta, čiji je jedan segment digitalizacija izvora povezanih s Hrvatima u svijetu, navodi se projekt *Hrvatski iseljenički tisak* koji se provodi pri Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Prikazujući 15 digitaliziranih publikacija, ističe se važnost međuinstitucijske suradnje tijekom procesa digitalizacije, od Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu do Središnje gradske knjižnice u Aucklandu, uz vješto umrežavanje izdavača i hrvatskih udruga u Lijepoj Našoj i izvan nje. Suradnja je bitna i za postizanje još jednog cilja – veće vidljivosti na Mreži u otvorenome pristupu digitalizirane građe s hrvatskim predznakom.

Svatko tko je poželio istraživati povijest nekog segmenta hrvatskog iseljništva susreo se s problemom nedostatka i/ili nedostupnosti izvora. Bilo da je riječ o znanstvenim istraživanjima, o istraživanjima u svrhu pisanja književnih djela (npr. biografija) ili o onima koje provode pojedinci za privatne potrebe (npr. istraživanja podrijetla radi izrade obiteljskog stabla), put do pronalaženja odgovora često je težak i neizvjestan. Naravno da je u današnje vrijeme prvi korak pretraživanje Interneta. Na njemu su dostupni brojni izvori, ali da bi se svi oni pronašli potrebno je koristiti vještine informacijske pismenosti – treba znati gdje i na koji način pronaći točnu informaciju, kako je vrednovati i na koji način je ispravno koristiti (Špiranec i Banek Zorica, 2008.). Dobro osmišljenim strukturiranim pretraživanjima raznih online baza podataka moguće je doći do točnih i kvalitetnih informacija.

Hrvata i osoba hrvatskog podrijetla ima po cijelome svijetu pa više od 150 godina nastaju pisani tragovi o njihovu djelovanju – od raznih popisa (npr. putnika na brodovima), ugovora, molbi, zahtjeva i sličnih dokumenata za koje očekujemo da ćemo ih pronaći u arhivima, do publikacija (novina, časopisa, knjiga) koje očekujemo primarno pronaći u knjižnicama. Neki od tih dokumenata i publikacija dostupni su na Internetu – poneki uz plaćanje, ali poneki i potpuno besplatno. U sklopu projekta Hrvatski iseljenički tisak koji se provodi pri Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu od 2018. godine, u prvoj fazi istražujemo područje Australije i Novoga Zelanda pa će u ovome radu biti riječ o izvorima koji se odnose na ta područja. Hrvati na

područje Australije počinju dolaziti već početkom 19. stoljeća (Tkalčević, 1992., 13-14), a na područje Novoga Zelanda u drugoj polovici 19. stoljeća (Jelicich, 2008.). Njihova komunikacija u početku je usmena, mnogi su nepismeni i ne razumiju engleski jezik (Božić Vrbančić, 2018., 120-121). Zbog toga se prve publikacije objavljuju na hrvatskome jeziku – u Novome Zelandu su najstarije hrvatske novine Bratska sloga (1899. godine), a u Australiji su najstarije sačuvane novine Borba (1930-ih godina).¹ Najraniji dolasci bili su pojedinačni, a s vremenom će započeti organizirano useljavanje i lančana migracija (Mesarić Žabčić, 2014.), Hrvati će polako svladavati engleski jezik pa će početi objavljivati knjige i novine i na engleskom jeziku.

Dostupnost besplatnih izvora na Internetu

Brojni izvori besplatno su dostupni na Internetu i svi oni mogu biti korisni prilikom osmišljavanja strategije pretraživanja. Ovisno o potrebama korisnika, nekoga će zanimati neformalni izvori poput raznih portala ili društvenih mreža, a nekoga znanstveni tekstovi objavljeni u znanstvenim časopisima. No najčešće istraživači, bez obzira na svoje interese i potrebe, konzultiraju sve te izvore – znanstvenik će za znanstveno istraživanje ponekad korisnu informaciju pronaći u nekoj objavi na društvenoj mreži, a istraživač povijesti vlastite obitelji ponekad će posegnuti i za znanstvenim člankom ili knjigom kako bi pronašao potrebne informacije.

Međutim, svaki korisnik mora znati vrednovati izvor koji pronade budući da znamo kako su na Internetu dostupne i pogrešne i lažne informacije. Zato pri pretraživanju treba prioritet dati bazama podataka pri uglednim i relevantnim ustanovama poput nacionalnih arhiva i knjižnica. U nekim državama, na žalost, katalogi tih ustanova nisu uređeni ili uopće nisu dostupni online, pa je vrlo teško doći do informacija. Kada je riječ o Australiji i Novome Zelandu, zahvaljujući razvijenim online uslugama baštinskih ustanova, dosta informacija moguće je pronaći sjedeći kod kuće za računalom. Naravno, ne može se očekivati da će svi dokumenti i publikacije biti digitalizirani i besplatno dostupni, ali svakako je moguće pronaći podatak o tome koji dokumenti i publikacije postoje, gdje se čuvaju te na koji način se do njih može doći i pod kojim uvjetima se mogu koristiti.

Nacionalni arhivi Australije (National Archives of Australia, 2022.) i Novoga Zelanda (Archives New Zealand, 2022.) nude mogućnosti jednostavnog i složenog pretraživanja. Upisivanjem ključnih riječi, datuma i/ili drugih podataka o gradivu koje se traži moguće je pronaći informaciju postoji li to gradivo, gdje se čuva i kako mu se može pristupiti. Dio gradiva je već digitaliziran i dostupan svima, ali to je manji dio. Kriterije digitalizacije gradiva utvrđuje svaki arhiv prema međunarodnim standardima, uzimajući u obzir brojne elemente poput statusa gradiva, materijalnog stanja i potreba korisnika. Oba nacionalna arhiva, australski i novozelandski, nude mogućnost digitalizacije na zahtjev – korisnik može naručiti digitalizaciju gradiva koje ga zanima, a koje je pronašao u katalogu. To je usluga koja se naplaćuje ovisno o količini gradiva, a nakon uplate potrebno je određeno vrijeme da se naručeno gradivo digitalizira i pošalje

¹ Postoje indicije da su 1920-ih godina u Broken Hillu izlazile novine Seljačke novosti u izdanju Seljačke stranke (Australija, 2021.), ali za sada nije pronađen niti jedan sačuvan primjerak.

naručitelju. Poneki arhivi, pa tako i nacionalni arhivi Australije i Novoga Zelanda, digitalizirane inačice stavljaju u otvoreni pristup tako da će svatko tko pretraživanjem pronađe zapis odmah imati i mogućnost pristupa dokumentu koji želi pročitati. Primjerice, za potrebe istraživanja serijskih publikacija u Australiji, u sklopu projekta Hrvatski iseljenički tisak, plaćeni su troškovi digitalizacije dokumenata povezanih s registracijom novina Svjetlo od kojih nije sačuvan niti jedan primjerak, ali se upravo iz digitaliziranih dokumenata može zaključiti da je objavljen najmanje jedan broj (Hebrang Grgić, 2022., 280). Ti digitalizirani dokumenti sada su besplatno dostupni (National Archives of Australia, 1932.). Na isti način moguće je zatražiti digitalizaciju dokumenata povezanih s nekom osobom. Svakako je zanimljiv primjer zahtjev za registraciju trgovačkog znaka Hrvata Trojana Drvenice² iz 1898. godine. On je bio proizvođač vina u australskoj saveznoj državi Viktoriji i registrirao je trgovački znak koji u svom središtu prikazuje s lijeve strane klokana, a s desne pticu emu. Iste životinje su u istom položaju i na australskome grbu koji je službeni grb Australije od 1912. godine. Stoga mnogi tvrde da je ideja za današnji australski grb preuzeta od Hrvata (Bezić-Filipović, 2021.). Je li to zaista tako nije tema ovoga rada, već samo primjer dokumenata koji se mogu besplatno pronaći pretraživanjima kataloga australskoga nacionalnog arhiva i drugih ustanova i na kojima se mogu temeljiti daljnja istraživanja (National Archives of Australia, 1898.).

Za razliku od arhiva koji pretežno čuvaju administrativno gradivo, tj. gradivo nastalo radom tijela javne vlasti, knjižnice su ustanove koje pretežno čuvaju publikacije – građu koja je umnožena u više primjeraka s namjerom da bude dostupna javnosti. Publikacije mogu biti neomeđene (npr. serijske publikacije poput novina ili časopisa) ili omeđene (primjerice knjige), a mogu biti umnožene raznim tehnikama. Kada pomislimo na knjižnicu ponajprije zamišljamo prostorije i police s tiskanim knjigama, ali u knjižnicama se čuvaju i publikacije na kasetama, mikrofilmu, CD-ima i drugim medijima, pa tako i publikacije objavljene na Internetu. No, da bi knjižnica neku jedinicu građe učinila besplatno dostupnom putem svojih digitalnih zbirki potrebno je, osim tehničkih zahtjeva povezanih sa samom digitalizacijom i zaštitom, riješiti i pitanja povezana s autorskim pravom. I knjižnice, kao i arhivi, izrađuju kriterije za digitalizaciju. U sklopu projekta Hrvatski iseljenički tisak tijekom dvije godine (od sredine 2020. do sredine 2022.) upravo je u suradnji s dvjema knjižnicama – Nacionalnom i sveučilišnom knjižnicom u Zagrebu i Središnjom gradskom knjižnicom u Aucklandu u Novome Zelandu – digitalizirano 17 publikacija, uz još četiri koje su digitalizirane samostalno. Prije digitalizacije svake jedinice prikupljene su sve potrebne dozvole (od autora i/ili nasljednika te nakladnika). Prema tome, digitalizacija i objavljivanje digitaliziranih inačica obavljene su u suradnji s knjižnicama, ali i s nakladnicima, udrugama i pojedincima. Odabrane su publikacije koje su povezane s poviješću hrvatskih zajednica u istraživanim zemljama – 10 publikacija povezano je s Australijom, a 11 s Novim Zelandom. Sve publikacije dostupne su putem poveznica na stranicama projekta (Hrvatski iseljenički tisak, 2022.), a pohranjene su pri Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (Digitalna NSK, 2022.), Središnjoj gradskoj knjižnici u Aucklandu (Kura, 2022.) i/ili u

² Trojano Drvenica u australskim dokumentima potpisivao se kao Trojano Darveniza.

repozitoriju Hrvatski iseljenički tisak pri Sveučilišnom računskom centru Sveučilišta u Zagrebu (Hrvatski iseljenički tisak: repozitorij, 2022.).

Zašto digitalizacija i zašto otvoreni pristup?

Knjige o Hrvatima i Hrvatskoj u izdanju australskih i novozelandskih izdavača tamošnjim su potencijalnim čitateljima dostupnije od knjiga objavljenih u Hrvatskoj. Veća je vjerojatnost da će ih pronaći u knjižnicama, ako niti u jednoj drugoj, onda u nacionalnim knjižnicama koje primaju obvezne primjerke svega što se u državi objavi.³ No, fizičke primjerke knjiga objavljenih u Hrvatskoj bit će teže pronaći čitateljima u Australiji i Novome Zelandu, a mala je vjerojatnost da će ih pronaći u nacionalnim knjižnicama jer sustav obveznog primjerka funkcionira samo u svakoj državi. Naravno, vrijedi i obratno – publikacije objavljene u Australiji i Novome Zelandu teže će biti pronaći u hrvatskim knjižnicama. Hrvatske knjižnice ponekad nabavljaju publikacije povezane s Hrvatskom, a koje su objavljene u svijetu. Posebno je pri tome važno istaknuti zbirku Inozemna Croatica pri Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici. Ali, budući da ne postoji siguran mehanizam dostave, čak niti u toj zbirci nisu dostupne sve publikacije. U Australiji i u Novome Zelandu postoje brojne institucije koje nabavljaju knjige hrvatskih izdavača. Primjer su Centar hrvatskih studija (Croatian Studies Centre) na Sveučilištu Macquarie u Sydneyu, Hrvatski arhiv Sydneya, hrvatska društva poput onih u Wellingtonu, Aucklandu i drugim gradovima. I u gradskim knjižnicama u Australiji i Novome Zelandu ponekad je moguće pronaći knjige hrvatskih izdavača na hrvatskome jeziku. Primjer organizirane nabave knjiga na hrvatskome jeziku je knjižnica St. Albans Library u saveznoj državi Viktorija u Australiji koja ima hrvatsku zbirku za koju prikuplja građu na temelju prijedloga korisnika.⁴ Naravno, brojni hrvatski izdavači nude online prodaju i dostavu u cijelome svijetu. Međutim, ne može svatko kupiti sve knjige koje su mu potrebne, a neke su i rasprodane pa su nedostupne za kupnju. Dostupnost za kupnju ovisi i o starosti knjige. Vjerojatno će knjigu objavlvenu prije više od 10 godina biti teže pronaći i kupiti od izdavača. Bit će potrebno provjeravati antikvarijate, razne mrežne servise za prodaju i neizvjesno je hoće li se knjiga ikada pojaviti u ponudi. Važan element vezan uz dostupnost je i veličina naklade. Nekomercijalni, ali i komercijalni izdavači se često odlučuju za manje naklade pogotovo ako su knjige na hrvatskom jeziku jer one imaju ograničeni krug potencijalnih čitatelja. Zbog svega toga često se dogodi da su knjige koje su važan dio hrvatske kulturne baštine teško dostupne onima kojima su potrebne.

Digitalizacija takvih knjiga jedan je od mogućih načina rješavanja problema. Pripreme za digitalizaciju ponajprije uključuju pribavljanje pristanka nositelja autorskog prava i pristanka

³ Obvezni primjerak je obveza nakladnika da predaju jedan ili više primjeraka svih publikacija koje objave određenoj ustanovi u državi, najčešće nacionalnoj knjižnici, radi trajne pohrane.

⁴ Npr. 30. travnja 2022. godine knjižnica je organizirala događaj na koji je pozvala zainteresirane korisnike kako bi sudjelovali u odabiru knjiga na hrvatskom jeziku. Poziv je objavljen na mrežnim stranicama Brimbank Libraries čiji je knjižnica St. Albans ogranak, te na društvenim mrežama, primjerice u objavi od 25. travnja 2022. u grupi Brimbank Libraries na Facebooku (Brimbank Libraries, 2022.).

izdavača. Tehnički postupak digitalizacije nije jednostavan, potrebni su stručnjaci i oprema, potrebno je osigurati i čuvati prostor na poslužitelju, a digitalizacija i čuvanje digitalnih primjeraka moraju biti u skladu s međunarodnim standardima. Kada je publikacija digitalizirana, ona može biti dostupna uz ograničenja (npr. samo u prostorijama knjižnice ili samo uz naplatu), a može biti dostupna i u otvorenom pristupu, tj. besplatno za svakoga tko ima pristup Internetu. Budući da je projekt Hrvatski iseljenički tisak znanstveni projekt koji se bavi očuvanjem hrvatske kulturne baštine i nije komercijalan, za sve digitalizirane publikacije nastoji se osigurati otvoreni pristup – sve do sada digitalizirane knjige i novine dostupne su besplatno, u dogovoru s autorima (ili nasljednicima autorskog prava), izdavačima i ustanovama koje su surađivale u postupku digitalizacije. Na taj način svatko može te publikacije koristiti, a njihovo trajno očuvanje i dostupnost jamče ustanove pri kojima su digitalizirani primjerci pohranjeni.

Digitalizirane publikacije – Australija

Digitalizirane publikacije koje se odnose na Australiju (bilo da su tamo objavljene, a autori ili urednici su Hrvati, bilo da su objavljene u Hrvatskoj, a tema su australski Hrvati) su sljedeće, abecednim redom:

1. Bezić-Filipović, Branka. *Susret svjetova*. Sv. 1: Hrvatska – Australija. Split: Naklada Bošković, 2004.
2. Boras Podravac, Vanda. *A diary from the Croatian diaspora: the suffering of the Croatian people in the 20th century as seen through the prism of one Croatian family*. Zagreb: Croatian Heritage Foundation, 2018.
3. Boras Podravac, Vanda. *Dnevnik iz tuđine: stradanja hrvatskog naroda u XX. stoljeću gledana kroz prizmu jedne hrvatske obitelji*. Zagreb: Matica iseljenika, 2010.
4. Borba. Broken Hill, 1932.
5. Hoško, Emanuel. *Franjevci među Hrvatima u Sydneyu: povijest dušobrižništva 1957. - 1994*. Summer Hill: Hrvatski katolički centar = Croatian Catholic Centre, 1996.
6. Iskra. Sydney, 1933.
7. Lovoković, Fabijan. *Hrvatske zajednice u Australiji: nastojanja i postignuća*. Kingsgrove: Središnji odbor hrvatskih društava Australije, 2010.
8. Lovoković, Fabijan. *U pomoć Hrvatskoj: nakon 46 godina put u Domovinu početkom rata 1991*. Kingsgrove: vlast. nakl., 2016.
9. Oganj. Sydney, 1933.
10. Škvorc, Boris. *Australski Hrvati: mitovi i stvarnost: rasprave i eseji o hrvatskoj emigrantskoj književnosti, egzilantima i imaginarnoj Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, 2005.

Publikacije pod brojevima 1, 2, 3, 5, 7, 8 i 10 su knjige i digitalizirane su u suradnji s Nacionalnom i sveučilišnom knjižnicom u Zagrebu te su dostupne u njezinog Digitalnoj zbirci (Digitalna NSK, 2022.) i na stranicama projekta. Publikacije pod brojevima 4, 6 i 9 su novine, a digitalne

preslike dostupne su na stranicama projekta (Hrvatski iseljenički tisak, 2022.). Riječ je o jednom broju svakih od tih novina koji su svi pronađeni u Nacionalnom arhivu Australije prilikom istraživanja u sklopu projekta Hrvatski iseljenički tisak. Ovdje treba napomenuti kako je online pretraživanjima ponekad nemoguće dublje i detaljnije istražiti fond arhiva – publikacije Iskra i Oganj pronađene su fizičkim pregledavanjem kutija koje su sadržavale dokumente povezane s novinama Napredak. To pokazuje kako i u dobro organiziranim ustanovama s razvijenim informacijskim sustavima ipak ponekad treba i fizički pregledati građu kako bi se ona otkrila i/ili istražila. Što se tiče knjiga, u trenutku kada su rješavana autorska pravna pitanja svi su autori osim jednoga bili živi i dali svoj pristanak. Fra Franjo Emanuel Hoško preminuo je prije početka digitalizacije pa je za digitalizaciju njegove knjige dozvolu dala Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda koja je nasljednik autorskog prava.

Budući da su sve publikacije dostupne za čitanje online, ovom prilikom donosimo samo kratak pregled sadržaja svake publikacije.

Knjiga *Susret svjetova: Hrvatska - Australija* Branke Bezić-Filipović (1) donosi izvatke iz novina koje su objavljivane u Hrvatskoj u prvoj polovici 20. stoljeća, a koji se odnose na Australiju i australske Hrvate.

Knjiga *Dnevnik iz tuđine na engleskom* (2) i *hrvatskom* (3) Vande Boras Podravac autobiografija je koja opisuje i povijesne događaje koji su utjecali na autoričin životni put.

Novine *Borba* (4) izlazile su u Broken Hillu 1930-ih godina i digitaliziran je jedan broj. Bile su na meti tadašnjih australskih vlasti zbog političkih ideja koje su iznosili i zbog stranog (hrvatskog) jezika na kojem su objavljivane (Slika 2.).

Knjiga fra Emanuela Hoška (5) donosi pregled aktivnosti franjevacu među Hrvatima u Sydneyu – uz njihov dušobrižnički angažman opisuju se i aktivnosti povezane s očuvanjem hrvatske kulturne baštine (Slika 1.).

Novine *Iskra* (6) objavljene su u samo jednom broju u Sydneyu 1933. godine i to zato da bi se, korištenjem različitog naslova, izbjegla državna cenzura koja je zabranjivala objavljivanje *Borbe* (više o novinama *Borba*, *Iskra* i *Oganj*: Hebrang Grgić, 2022.).

Opsežna knjiga Fabijana Lovokovića o hrvatskim zajednicama u Australiji (7) donosi pregled brojnih aktivnosti, prepuna je informacija o pojedincima, udrugama, kulturnim, političkim i drugim društvenim aktivnostima (Slika 3.).

Druga knjiga istog autora (8) prikazuje na koji način se hrvatska emigracija u Australiji, ali i cijelom svijetu, uključila u pomoć Hrvatskoj na početku Domovinskog rata.

Novine *Oganj* (9) imaju istu pozadinu kao i *Iskra* – budući da je *Borba* zabranjivana, novine su objavljivane pod različitim naslovima.

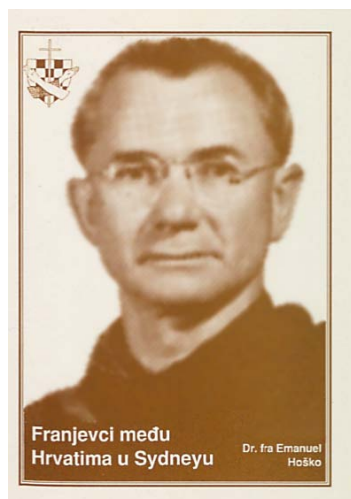
Knjiga Borisa Škvorca (10) donosi niz kritičkih rasprava i eseja o temama povezanim s Hrvatima u Australiji, s njihovom književnošću i njihovim doživljavanjem Hrvatske.

Što se tiče fizičke dostupnosti opisanih publikacija, u hrvatskim knjižnicama tri opisane serijske publikacije uopće nisu dostupne, a knjiga fra Emanuela Hoška i knjige Fabijana Lovokovića su rijetko dostupne, ponajprije stoga što su objavljene u Australiji. Digitalizacijom su te publikacije postale dostupne hrvatskoj (ali naravno i široj) javnosti. S druge strane su knjige objavljene u Hrvatskoj koje su dobro zastupljene u hrvatskim knjižnicama (1, 2, 3 i 10), a zahvaljujući digitalizaciji postale su dostupnije i zainteresiranim čitateljima izvan Hrvatske.

Digitalizirane publikacije – Novi Zeland

Digitalizirane publikacije koje se odnose na Novi Zeland (bilo da su tamo objavljene, a autori ili urednici su Hrvati, bilo da su objavljene u Hrvatskoj, a tema su novozelandski Hrvati) su sljedeće, abecednim redom:

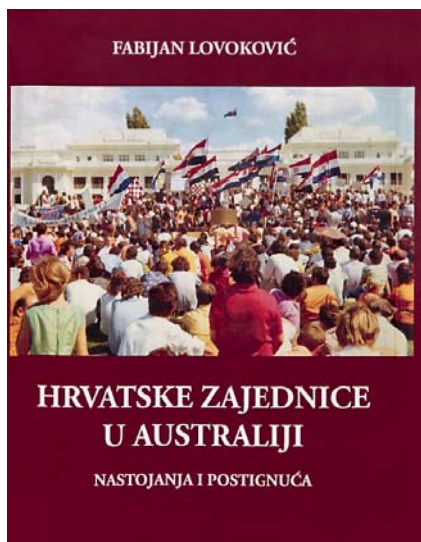
1. Bezić-Filipović, Branka. Susret svjetova. Sv. 2: Hrvatska – Novi Zeland. Split: Naklada Bošković, 2006.
2. Bratska sloga. Auckland, 1899.
3. Čizmić, Ivan. Iz Dalmacije u Novi Zeland: povijest jugoslavenske naseobine na Novom Zelandu. Zagreb: Globus, 1981.
4. Jelich, Stephen A. From distant villages: the lives and times of Croatian settlers in New Zealand: 1858 - 1958. Auckland: Pharos Publications, 2008.
5. Mataga, Des. Red wine to kauri gum: the history of Dalmatian emigration to New Zealand's kauri gumifields prior to World War 1. Auckland: Opuzen Press, 2015.
6. Mataga, Des. The stayers: Dalmatian immigrants who arrived before 1916 and settled in New Zealand. Auckland: Opuzen Press, 2013.

Slika 1. Korice knjige fra Emanuela Hoška objavljene u izdanju Hrvatskoga katoličkog centra u Summer Hillu 1996. godine

Slika 2. Zaglavlje novina Borba koje su izlazile u Broken Hillu 1930-ih godina

Slika 3. Korice knjige Fabijana Lovokovića objavljene u izdanju Središnjeg odbora hrvatskih društava Australije 2010. godine

7. Mataga, Des. The transients: Dalmatians who arrived in New Zealand prior to 1916 but did not settle here. Auckland: Opuzen Press, 2014.
8. Napredak, 1906. – 1909.
9. Trlin, Andrew Drago. Now respected, once despised: Yugoslavs in New Zealand. Auckland: Palmerston North: Dunmore Press, 1979.
10. Trlin, Andrew. Foundations: early Croatian immigration to New Zealand. Auckland: Opuzen Press, 2016.
11. Vjesnik. Auckland, 1946.

Publikacije pod brojevima 11, 13, 14, 15, 16, 17, 19 i 20 su knjige i digitalizirane su u suradnji s Nacionalnom i sveučilišnom knjižnicom u Zagrebu te su dostupne u njezinoj Digitalnoj zbirci (Digitalna NSK, 2022.) i na stranicama projekta (Hrvatski iseljenički tisak, 2022.). Publikacije pod brojevima 12, 18 i 21 su novine. Publikacija pod rednim

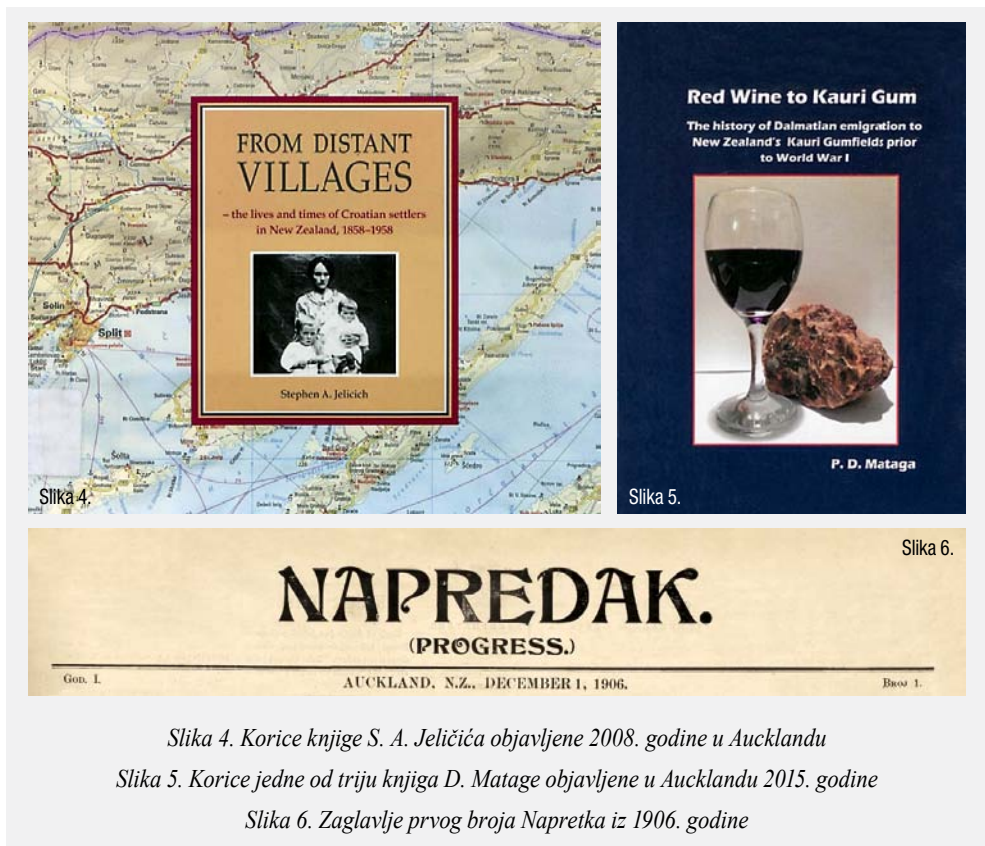
brojem 18 digitalizirana je u suradnji projekta Hrvatski iseljenički tisak sa Središnjom gradskom knjižnicom u Aucklandu. Dok su sve ostale digitalizirane publikacije dostupne u jednom do četiriju brojeva, novine Napredak su iznimka – digitalizirana su sva 94 broja koja se čuvaju u aucklandskoj knjižnici (Kura, 2022.). Zahvaljujući suradnji knjižnice i projekta Hrvatski iseljenički tisak, novine Napredak odabrane su kao prioritet za digitalizaciju, a iz projekta je pokriven dio troškova digitalizacije. Dozvole autora prikupljene su za sve knjige, za neke od samih autora (11, 13, 15, 16 i 17), a za ostale od nasljednika autorskog prava (14, 19 i 20).

U knjizi Susret svjetova: Hrvatska – Novi Zeland Branka Bezić-Filipović (11) donosi niz tekstova i oglasa iz hrvatskih novina s početka 20. stoljeća, a koji su tematski povezani s Hrvatima u Novome Zelandu.

Novine Bratska sloga (12) izašle su samo u četiri broja 1899. godine u Aucklandu i prve su hrvatske novine u Novome Zelandu. Izlazile su na hrvatskom jeziku i donosile informacije useljenicima koji nerijetko nisu razumjeli engleski jezik (više o hrvatskim novinama u Novom Zelandu: Hebrang Grgić i Barbarić, 2021.).

Knjiga Ivana Čizmića (13) iznimno je značajan prilog proučavanju Hrvata u Novome Zelandu jer donosi prikaz njihove djelatnosti od prvih dolazaka do 1970-ih godina.

Bogato uređena monografija Stephena Jelčića (14) temelji se na autorovim istraživanjima Hrvata u Novome Zelandu koja je provodio u samome Novom Zelandu na temelju brojnih arhivskih i drugih izvora (Slika 4.).

Slika 4. Korice knjige S. A. Jeličića objavljene 2008. godine u Aucklandu

Slika 5. Korice jedne od triju knjiga D. Matage objavljene u Aucklandu 2015. godine

Slika 6. Zaglavlje prvog broja Napretka iz 1906. godine

Knjige Desa Matage (15, 16 i 17) također se temelje na istraživanjima u Novome Zelandu. Autor donosi analizu hrvatskih imigranata u Novome Zelandu na temelju raznih popisa i drugih arhivskih dokumenata, primjerice popisa putnika na brodovima (Slika 5.).

Novine Napredak izlazile su u Aucklandu od 1906. do 1909. godine i bile su prve dugotrajnije novine Hrvata u Novome Zelandu. Sačuvana su 94 broja od najmanje 107 objavljenih (Slika 6.).

Knjiga A. D. Trlina (19) iz 1979. godine prvi je temeljiti prikaz povijesti Hrvata u Novome Zelandu na kojem su brojni autori temeljili svoja daljnja istraživanja.

Druga knjiga istoga autora (20) objavljena je nakon autorove smrti i donosi nadopunu onoga što je autor istražio i objavio u prethodnoj knjizi.

Novine Vjesnik (21) izašle su u četiri broja 1946. godine. Zanimljivo je da se, za razliku od ostalih novozelandskih hrvatskih novina, svi primjerci čuvaju u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

Što se tiče dostupnosti publikacija u hrvatskim knjižnicama, niti jedna knjiga koja je objavljena u Novome Zelandu (14, 15, 16, 17, 19 i 20) nije bila dostupna u hrvatskim knjižnicama. Sve osim

knjige pod brojem 19 nabavljene su za potrebe digitalizacije u sklopu projekta Hrvatski iseljenički tisak. Knjiga pod brojem 19 nije više u prodaji pa je za potrebe digitalizacije posuđena iz novozelandske nacionalne knjižnice u Wellingtonu međuknjižničnom posudbom. Što se tiče novina, Bratska sloga fizički se čuva u Nacionalnoj knjižnici u Wellingtonu, Napredak u Središnjoj gradskoj knjižnici u Aucklandu, a Vjesnik u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (zbog čega su novozelandski istraživači te novine smatrali izgubljenima). Kao i u slučaju knjiga povezanih s Australijom, digitalizacijom i omogućavanjem otvorenoga pristupa ove publikacije dostupne su svim zainteresiranim čitateljima.

Profil digitaliziranih publikacija

Digitaliziranim publikacijama zajednička je tema – najvažniji kriteriji pri odabiru za digitalizaciju u sklopu projekta bili su da su u objavljivanju publikacija kao autori, urednici i/ili nakladnici sudjelovali Hrvati u Australiji ili Novome Zelandu ili da je tema povezana s Hrvatima u Australiji ili Novome Zelandu bez obzira na mjesto objavljivanja. Naravno, primjenjivani su i drugi kriteriji poput starosti građe, dostupnosti u knjižnicama, dostupnosti u prodaji itd.

Ukupno je digitalizirano više od 4000 stranica (oko 1700 se odnosi na publikacije povezane s Australijom, a oko 2300 na publikacije povezane s Novim Zelandom). Na popisu digitaliziranih publikacija je 15 knjiga i 6 serijskih publikacija (u ukupno 105 brojeva).

Šest publikacija (knjiga) objavili su hrvatski izdavači. Hrvatski izdavač s najviše publikacija je Hrvatska matica iseljenika zbog tema koje zbog svoje djelatnosti uvrštava u svoj izdavački program. Ostalih 15 publikacija objavili su australski izdavači (6 publikacija) i novozelandski izdavači (9 publikacija). Australski izdavači su udruge (npr. novine Borba, 4), katolički centri (npr. knjiga Emanuela Hoška, 5) ili su knjige objavljene u vlastitoj nakladi (npr. knjiga Fabijana Lovokovića, 8). Novozelandski izdavači su udruge, pojedinci (npr. novine Vjesnik, 21), a zanimljivo je da su poneke nakladničke kuće osnovane s primarnim ciljem objavljivanja publikacija Hrvata i/ili o Hrvatima – npr. Opuzen Press (publikacije Desa Matage, 15, 16, 17 i Andrewa Trlina, 20) ili Pharos Publications (publikacija Stephena Jelichica, 14).

Što se tiče jezika, 14 publikacija je na hrvatskom jeziku (ili pretežno na hrvatskom),⁵ a 7 na engleskom. Starije publikacije (ponajprije stare novine) u pravilu su objavljivane na hrvatskom jeziku zbog toga što rani useljenici nisu dobro razumjeli (ili uopće nisu razumjeli) engleski jezik. To je bio i glavni razlog pokretanja novina – pružiti Hrvatima u Australiji i Novome Zelandu važne informacije na njihovu materinskom jeziku (Bratska sloga, 1989.). Iako je uzorak publikacija mali, naslućuje se tendencija povećavanja publikacija na engleskom jeziku u posljednjih 30-ak godina – pogotovo kada je riječ o Novome Zelandu. Također, sve digitalizirane novine starijeg su datuma (do 1933. godine). Razlog za to leži u tome što je za novije novine teže riješiti autorska pravna pitanja, ali i što se novine danas sve rjeđe objavljuju, a sve je više knjiga. U Australiji i danas postoje novine koje redovito izlaze u tiskanom obliku na hrvatskome jeziku,

⁵ U nekim brojevima novina, npr. u Bratskoj slozi, poneki tekstovi su na engleskom jeziku, ali takvi su tekstovi u manjini.

imaju svoje čitateljstvo, a često su dostupne na internetskim stranicama i na društvenim mrežama. Međutim, u Novome Zelandu danas se više ne objavljuju hrvatske novine – jedine serijske publikacije koje se i dalje objavljuju su kratki bilteni hrvatskih udruga s informacijama povezanim uz djelovanje tih udruga, uglavnom na engleskom jeziku.

Zaključak

Komunikacijski modeli Hrvata u Australiji i Novome Zelandu mijenjali su se tijekom povijesti – od usmene predaje, preko novina i knjiga, sve do komunikacije preko Interneta (Hebrang Grgić i Barbarić, 2020.). U središtu interesa ovoga rada je komunikacija preko tiskanih publikacija – to je ujedno način komunikacije koji se najviše koristi i najformalniji je.

Na Internetu su dostupni brojni izvori o temama povezanim s Hrvatima izvan Hrvatske. Kako bi se pronašli oni koji su relevantni, potrebno je primijeniti strategije pretraživanja dostupnih baza podataka, a vještine informacijske pismenosti potrebne su i da bi se pronađene informacije vrednovala i ispravno koristile. Postoje ustanove koje se bave obradom, čuvanjem i davanjem na korištenje građe – knjižnice i arhivi.⁶ Nacionalne knjižnice i arhivi svakako su relevantne ustanove i mjesta na kojima se i u fizičkom i u elektroničkom obliku mogu pretraživati informacije i pronalaziti korisni izvori.

U radu je prikazano nekoliko primjera dokumenata i publikacija koje je moguće pronaći u australskim i novozelandskim ustanovama, a povezani su s prošlošću Hrvata u tim državama. Mogućnosti su bezbrojne i pretraživanje fondova takvih ustanova može dovesti do novih otkrića i polazišta za nova istraživanja.

Kao primjer projekta kojemu je jedan od ciljeva digitalizacija izvora povezanih s Hrvatima izvan Hrvatske opisan je segment digitalizacije projekta Hrvatski iseljenički tisak. U sklopu tog projekta, u suradnji s drugim ustanovama, digitalizirana je i pohranjena 21 publikacija – 15 knjiga i 6 novina. Sve publikacije dostupne su na poveznicama na stranicama projekta, ali i na poslužiteljima drugih ustanova poput Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, Središnje gradske knjižnice u Aucklandu i Sveučilišta u Zagrebu.

U odnosu na ukupnu produkciju hrvatskih iseljenika, pa i samo onih u Australiji i Novome Zelandu, u sklopu projekta Hrvatski iseljenički tisak digitaliziran je samo manji dio građe. U bibliografijama knjiga za Australiju i Novi Zeland koje se izrađuju u sklopu projekta, ukupno je gotovo 600 zapisa, a digitalizirano je 15 knjiga. U bibliografijama serijskih publikacija je više od 100 zapisa, a digitalizirani su poneki brojevi od 6 naslova. Postupak digitalizacije zahtjevan je, skup i dugotrajan. Stoga je digitalizacija u sklopu projekta mali, ali značajan korak u izradi modela digitalizacije i u poticanju međuinstitucijske suradnje pri digitalizaciji publikacija Hrvata izvan Hrvatske. Nakladnička djelatnost Hrvata izvan Hrvatske iznimno je značajan segment hrvatske kulturne baštine i stoga nikako ne smije biti zaboravljen.

⁶ Ovdje treba spomenuti i muzeje koji također spadaju u baštinske ustanove i u kojima je moguće pronaći relevantnu građu za istraživanja o hrvatskom iseljeničtvu.

Literatura

Archives New Zealand (2022.), Collection Search. <https://collections.archives.govt.nz/web/arena/#/> (Pristupljeno 26. 8. 2022.)

Australija (2021.), Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=4677> (Pristupljeno 26. 8. 2022.)

Bezić-Filipović, B. (2021.), Priče iz dalmatinske povijesti: Dalmatinac Trojan Drvenica i grb Australije. *Zaboravljena Dalmacija*. <https://www.zaboravljenadalmacija.hr/Blog/972> (Pristupljeno 26. 8. 2022.)

Božić-Vrbanić, S. (2018.), *Tarara: Maori i Hrvati na Novom Zelandu*, Zagreb, Jesenski i Turk.

Bratska sloga (1898.), 1(1), 15. svibnja.

Brimbank Libraries (2022.), Facebook Group. <https://www.facebook.com/BLibraries> (Pristupljeno 26. 8. 2022.)

Digitalna NSK (2022.), Hrvatski iseljenički tisak. <https://digitalna.nsk.hr/pb/?concept=info&id=586870> (Pristupljeno 26. 8. 2022.)

Hebrang Grgić, I. (2022.), Hrvatske novine u Australiji početkom 1930-ih godina: načini provođenja i izbjegavanja cenzure, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 65(1): 273-298. <https://doi.org/10.30754/vbh.65.1.940>

Hebrang Grgić, I., Barbarić, A. (2020.), Modeli komunikacije hrvatskih iseljenika u Novom Zelandu: od usmene predaje do društvenih mreža, *Medijska istraživanja*, 26(1): 87-108. <https://doi.org/10.22572/mi.26.1.5>

Hebrang Grgić, I., Barbarić, A. (2021.) *Ni s kućom ni bez kuće: nakladnička djelatnost Hrvata u Novome Zelandu*, Zagreb, Ljevak.

Hrvatski iseljenički tisak (2022.), Digitalizacija. https://hit.ffzg.unizg.hr/au_nz/digitalizacija/ (Pristupljeno 26. 8. 2022.)

Hrvatski iseljenički tisak: repozitorij (2022.), Dabar: digitalni akademski arhivi i repozitoriji. <https://hit.repozitorij.ffzg.unizg.hr/> (Pristupljeno 26. 8. 2022.)

<https://recordsearch.naa.gov.au/SearchNRetrieve/Interface/ViewImage.aspx?B=5002542> (Pristupljeno 26. 8. 2022.)

Jelicich, S. A. (2008.), *From distant villages: the lives and times of Croatian settlers in New Zealand: 1858 - 1958*, Auckland, Pharos Publications Limited.

Kura (2022.), Napredak. <https://kura.aucklandlibraries.govt.nz/digital/collection/journals/search/searchterm/napredak/field/public/mode/exact/conn/and> (Pristupljeno 26. 8. 2022.)

Mesarić Žabčić, R. (2014.), Fenomen prekoceanske lančane migracije i lokalni/regionalni identiteti. U: C. Hornstein Tomić, I. Hristić, F. Majetić, I. Sabotić, M. Sopta (ur.), *Hrvatsko iseljeničtvo i domovina: razvojne perspektive* (str. 77-87), Zagreb, Institut društvenih znanosti

Ivo Pilar. https://www.pilar.hr/wp-content/images/stories/dokumenti/zbornici/45/Iseljen_knjb_77.pdf (Pristupljeno 26. 8. 2022.)

National Archives of Australia (1898.), Application for Trade Mark titled Excelsior Vineyard depicting medals, kangaroo and emu in respect of fermented liquors and spirits - by Trojano Darveniza. NAA: A11731, 5465.

National Archives of Australia (1932.), Proposal to print a Jugo-Slav newspaper in Perth. „Svjetlo” („The Light”). NAA: A367, C1822/21. <https://recordsearch.naa.gov.au/SearchNRetrieve/Interface/ViewImage.aspx?B=61940> (Pristupljeno 26. 8. 2022.)

National Archives of Australia (2022.), Record Search. <https://recordsearch.naa.gov.au/SearchNRetrieve/Interface/SearchScreens/BasicSearch.aspx> (Pristupljeno 26. 8. 2022.)

Špiranec, S., Banek Zorica, M. (2008.), *Informacijska pismenost : teorijski okvir i polazišta*, Zagreb, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Tkalčević, M. (1992.), *Hrvati u Australiji*, Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske.

SUMMARY

POSSIBILITIES OF RESEARCHING THE HISTORY OF CROATS IN AUSTRALIA AND NEW ZEALAND BASED ON DIGITAL SOURCES

Researching the history of Croatian emigration is much easier today thanks to numerous sources available on the Internet. It is necessary to know how to find, evaluate and use these sources in the correct way. The paper gives examples of relevant sources for the study of Croatian emigration using the example of Australia and New Zealand. The importance of archives and libraries as heritage institutions responsible for preserving and making available documents and publications important for emigrant history research is particularly emphasized. As an example of a project, one segment of which is the digitization of sources related to Croats in the world, the *Croatian Emigrant Press* project, which is carried out at the Faculty of Philosophy of the University of Zagreb, is mentioned. The digitization process is explained and digitized publications (15 books and 6 newspapers) are shown. The importance of inter-institutional cooperation in carrying out the digitization process is emphasized - cooperation with the National and University Library in Zagreb, with the Central City Library in Auckland, with publishers and Croatian associations in Croatia and abroad. Cooperation is also important for achieving another goal of the project – that all digitized material be in open access, i.e., freely available to everyone. Digitization and open access to material related to emigrant Croats is an important step in preserving Croatian cultural heritage and maximizing its accessibility.

RESUMEN

POSIBILIDADES DE INVESTIGACIÓN SOBRE LA HISTORIA DE LOS CROATAS EN AUSTRALIA Y NUEVA ZELANDA EN BASE A FUENTES DIGITALES

En la actualidad, investigar sobre la historia de la emigración croata es una tarea más fácil gracias a las numerosas fuentes disponibles en Internet, que hay que saber encontrar, evaluar y utilizar de manera correcta. En este texto se ofrecen ejemplos de fuentes relevantes para el estudio de la emigración croata utilizando como modelo a Australia y Nueva Zelanda, y se destaca la importancia del archivo y la biblioteca como instituciones patrimoniales responsables de preservar y poner a disposición documentos y publicaciones relevantes para la investigación de la historia de la emigración. Como ejemplo de un proyecto, uno de cuyos segmentos es la digitalización de fuentes relacionadas con los croatas en el mundo, se menciona el *Hrvatski iseljenički tisak*, que se lleva a cabo en la Facultad de Filosofía de la Universidad de Zagreb. Se explica el proceso de digitalización y se muestran las publicaciones digitalizadas (quince libros y seis periódicos). Se destaca la importancia de la cooperación interinstitucional en la puesta en marcha del proceso de digitalización: la cooperación con la Biblioteca Nacional y Universitaria en Zagreb, con la Biblioteca Central de la Ciudad de Auckland, con editores y asociaciones croatas, tanto en Croacia como en el extranjero. La cooperación es importante asimismo para lograr otro objetivo del proyecto: que todo el material digitalizado sea de acceso abierto, es decir, que esté disponible gratuitamente para todos. La digitalización y el acceso abierto al material relacionado con los croatas de la emigración es un paso importante hacia la preservación del patrimonio cultural croata y la maximización de su accesibilidad.

HRABROST I IZDRŽLJIVOST - ŽIVOT I KARIJERA LEGENDE KANADSKOG BOKSA GEORGEA CHUVALA

Profesionalna, nacionalna i međunarodna boksačka karijera Georgea Chuvala primjer je iznimnog postignuća useljeničke djece u području sporta. Kanadski boksački prvak u teškoj kategoriji za dvadeset godina, Chuvalo, zapamćen je kao jedan od najbolje rangiranih svjetskih boksača. Snaga i izdržljivost koju je pokazao tijekom godina u ringu kasnije su se odrazili na njegovu unutarnju snagu kad se suočio s nizom obiteljskih tragedija. Ove obiteljske nedaće odvele su ga u duboko mračno mjesto. Nikada nije odustajao, nastavio je dalje iako suočen s mračnim osobnim demonima, crpeći snagu iz svoje obiteljske tragedije kako bi nastavio dalje te postao moćan motivacijski govornik mladima o surovim stvarnostima zlouporabe droge. Njegova potpuna iskrenost imala je trajan utjecaj na mlade, roditelje i odgojitelje. Njegova poruka protiv droge preokrenula je mnoge mlade živote i ponovno privukla veliku pozornost u Kanadi. Provedbom nacionalne borbe protiv zlouporabe droge, Chuvalo je podigao ovo dostignuće na još jednu razinu postavši jedan od najpoznatijih Kanađana hrvatskog podrijetla.

* * *

„Ako se mora pronaći jedna riječ koja bi sažela Chuvalovu cijelu karijeru, ta riječ bila bi hrabrost.”

Nat Loubet¹

Kada je Nat Loubet u mjesečniku *The Ring* 1970. upotrijebio riječ „hrabrost“ da ukratko prikaže boksačku karijeru Georgea Chuvala, nije mogao znati koliko će se ova riječ primijeniti na cijeli život „jednog od kanadskih boksačkih besmrtnika“.² U svojoj knjizi o kanadskoj boksačkoj povijesti iz 1996. Murray Greig opisao je Chuvala kao „najboljeg profesionalnog boksača koji je Kanada stvorila u ovom stoljeću“.³ Borio se u 93 profesionalna boks-meča i zabilježio 73 pobjede, 18 poraza i 2 remija. Šezdeset četiri od njegove 73 pobjede bile su nokautom. Stekao je međunarodni ugled zbog svoje izvrsne izdržljivosti, otpornosti na bol i zbog toga što nikada nije bio srušen. Kada je povjesničar boksa i osnivač *The Ringa* Nat Fleischer napisao pedesetogodišnju recenziju ovog sporta u izdanju

¹ Citirano u: Murray Greig, *Goin' the Distance: Canada's Boxing Heritage* (Toronto: Macmillan Canada, 1996.), 109.

² *Isto*, 119.

³ *Isto*, 109.

mjesečnika iz rujna 1971., stavio je Chuvala na svoj popis triju „najizdržljivijih“ boksača u povijesti.⁴

Godine 1964. boksačka legenda Rocky Marciano komentirao je: „Kad bi se još borili bez boksačkih rukavica, George [Chuvalo] bi vladao kao prvak sljedećih dvadeset godina.”⁵ Slično mišljenje o Chuvalovoj čvrstoći iznio je američki boksački televizijski i radijski komentator i dopisnik Don Dunphy 1973. godine. Dunphy je naglasio da bi „u 19. stoljeću George [Chuvalo] bio siguran osvajač titule i držao bi je zauvijek. U ona vremena borbi do kraja nitko nije mogao dulje trajati nego Chuvalo... Čak ni glasoviti Joe Louis nije mogao ići jedan na jedan s Chuvalom u borbi do kraja. Nitko nije mogao”.⁶ Američki romanopisac, novinar, esejist i dobitnik Pulitzerove nagrade Norman Mailer uvrstio je Chuvala među najtvrdere boksače: „Postoje borci koji su muškarcima nad muškarcima. Rocky Marciano bio je jedan od njih. Oscar Bonavena i Jerry Quarry i George Chuvalo i Gene Fullmer i Carmen Basilio, da spomenemo samo neke...”⁷

Kanadski boksački prvak u teškoj kategoriji za dvadeset godina od 1958. do 1961. i od 1964. do 1979., Chuvalo je zapamćen kao jedan od najbolje rangiranih svjetskih boksača. Snaga i izdržljivost koju je pokazao tijekom godina u ringu kasnije su se odrazili na njegovu unutarnju snagu kad se suočio s nizom obiteljskih tragedija koje bi uništile većinu ljudi. Ove obiteljske tragedije odvele su ga u duboko mračno mjesto, vjerojatno bez povratka. Nikada nije odustajao, nastavio je dalje iako suočen s mračnim osobnim demonima, crpeći snagu iz svoje obiteljske tragedije kako bi nastavio dalje i postao moćan motivacijski govornik mladima o surovim stvarnostima zloupotrebe droga. Njegova potpuna iskrenost imala je trajan utjecaj na mlade, roditelje i odgojitelje. Njegova poruka protiv droge preokrenula je mnoge mlade živote i ponovno mu je privukla široku pozornost u Kanadi.

U pionirskoj povijesti Hrvata u Kanadi pod naslovom *Za bolji život*, povjesničar Anthony W. Rasporich zabilježio je da su djeca hrvatskih useljenika rođena u Kanadi, tijekom međuratnog razdoblja, odrasla pod velikim pritiskom od anglosaksonaca da se asimiliraju. Jedan od puteva otvorenih za djecu, koji pripadaju drugoj generaciji, za uspjeh i nadmašnost bio je u području sporta. Ovaj put do prihvaćanja i uspjeha djece doseljenika priča je koja se stalno ponavlja među pripadnicima mnogih etnokulturnih skupina u Sjevernoj Americi.⁸ Gerard Early sažeto je opisao ovo kao „potragu etničkog dječaka za slavom i uspjehom”.⁹ Profesionalna nacionalna i međunarodna boksačka karijera Georgea Chuvala primjer je izvrsnog postignuća djece useljenika u području sporta. Međutim, kao posljedica niza obiteljskih tragedija nakon što je

⁴ Isto, 109, 232. Druga dvojica bili su Joe Iron Man Grim i Jake Bronx Bull LaMotta.

⁵ Isto, 108.

⁶ Isto, 109.

⁷ Norman Mailer, „King of the Hill”: *On the Fight of the Century* (New York: New American Library, 1971.), 23.

⁸ Anthony W. Rasporich, *For a Better Life (Za bolji život): A History of the Croats in Canada* (Toronto: McClelland and Stewart and Multiculturalism Directorate, 1982.), 229-230, 246 (bilješka 176.); Weinberg S. Kiron i Henry Arond, „The Occupational Culture of the Boxer”, *The American Journal of Sociology*, 57 (1952.), 460-461; Louis D. Rubin, „The Manly Art of Modified Mayhem: Dempsey and Others”, *The Sewanee Review*, 108 (2000.), 414.

⁹ Gerald Early, „The Romance of Toughness: LaMotta and Graziano”, *The Antioch Review*, 45 (1987.), 387.

napustio svoju profesionalnu boksačku karijeru i njegove naknadne provedbe nacionalne borbe protiv zlouprabe droge, Chuvalo je podigao ovo dostignuće na još jednu razinu, postavši jedan od najpoznatijih Kanađana hrvatskog podrijetla.

Obiteljska povijest i odrastanje u četvrti Junction u Torontu

Chuvalov otac Stipan (Steve), kao i njegovi stričevi Jure i Ante, odselili su se iz sela Proboja pokraj Ljubuškog (Bosna i Hercegovina) u Kanadu u potrazi za boljim životom. Sedam mjeseci prije nego što je 1926. odabrao težak put selilaštva i stigao u Kanadu, Stipan se oženio Katom Kordić koja je rođena u Grljevićima, Ljubuški. Doselivši se u Kanadu, Stipan je radio na fizički zahtjevnim poslovima radnika. Najprije je radio na izgradnji cesta u Novoj Škotskoj te u šumarskoj industriji u mjestu Kenora na sjeveru Ontarija, prije nego što se konačno nastanio u Junctionu. Godine 1932. Stipanov stariji brat Jure bio je ranjen u rudarskoj nesreći u Norandi u Québecu i dva tjedna se borio za život u mjesnoj bolnici prije nego što je umro od upale pluća.¹⁰ Gotovo deset godina nakon što se Stipan doselio u Kanadu i u vrijeme vrhunca Velike gospodarske krize, njegova supruga Kata konačno se uspjela pridružiti mužu, a sljedeće godine rodio im se sin George.¹¹

Slika 1. Mladi George Chuvalo u Torontu (uz dopuštenje Gradske arhiva Toronta)

George Chuvalo rođen je 12. rujna 1937. u Junctionu, žilavoj useljeničkoj radničkoj četvrti u zapadnom dijelu Toronta. Njegov otac radio je kao derač kože stoke u klaonici tvrtke Canada Packersu, a njegova majka pridružila se mnogim drugim istočnoeuropskim ženama koje su radile u peradarstvu, čupajući perje kokošima u Royce Poultry Packersu. Chuvalo je priznao da je bio „mamina maza“. Svakodnevno bi njegova „imigrantska majka“ i „prva ljubav“ jurila s proizvodne trake u njegovu školu za vrijeme jutarnjeg odmora noseći svoje gumene čizme i crnu pregaču poprskanu perjem i pilećim utrobama kako bi mu dobacila grickalice i dala mu poljubac kroz lančanu ogradu.¹² S druge strane, njegov odnos s ocem, koji nije bio neuobičajen za to doba, najbolje se može opisati kao rezerviran. Odrastanje kao Kanađanin druge generacije i katolik u useljeničkoj obitelji, u kojoj je

¹⁰ Vijest o smrti Jure Čuvala, obilazak tijela u Hrvatskom narodnom domu u Norandi i sprovod nalaze se u tjedniku *Hrvatski glas*, na koji je i sam bio pretplaćen. „Juro Čuvalo“, *Hrvatski glas* (Winnipeg), 22. prosinca 1932., 3.

¹¹ Više o Chuvalovoj obiteljskoj povijesti i ranom životu vidi u djelu Georgea Chuvala i Murraya Greiga, *Chuvalo: A Fighter's Life. The Story of Boxing's Last Gladiator* (Toronto: HarperCollins, 2013.), 15-38.

¹² George Chuvalo, „A Spanish Rose for Joanne“, *The Ottawa Citizen* (Ottawa), 6. travnja 1997., M9.

hrvatski jezik upotrebljavan kod kuće, značilo je da je Chuvalo imao nekoliko prepreka za prevladavanje u društvu u kojem je protestantski anglokonformizam i opće negativno stajalište prevladavalo prema Hrvatima i drugim useljenicima iz istočne Europe.¹³ Izbačen je iz javnoga školskog vrtića kada se doznalo da je katolik i tijekom odrastanja je bio izložen rasističkim epitetima *hunkie* i „stranac“.¹⁴ Chuvalo je ipak briljirao kao osnovnoškolac, čak je preskočio i četvrti razred.¹⁵ Iako je na kraju napustio 12. razred kako bi slijedio svoj san da postane profesionalni boksač, u nastojanju da proširi svoje znanje vrijeme je provodio čitajući psihološka djela Freuda i Junga, kao i filozofa poput Konfucija, Platona i Aristotela.¹⁶

Pritisci da se asimiliraju u kanadsko društvo za drugu generaciju Kanadanina poput Chuvala, koji je odrastao tijekom 1940-ih, nisu bili beznačajni. Unatoč tim pritiscima, Chuvalo je bio svjestan svojih hrvatskih korijena. To je potvrdio u razgovoru 1975. godine s profesorom Sveučilišta u Calgaryju Anthonyjem W. Rasporichem, koji je provodio istraživanje za svoju knjigu o povijesti Hrvata u Kanadi:

Znate da kažu: „Hrvat - koji je to vrag?“ jer nisi bio anglosaksonac... zar ne? Dakle, svjesni ste svojih korijena... Što se tiče hrvatstva, kad sam bio klinac, sve je izgledalo prilično nebulozno, vrlo maglovito, moji su roditelji bili Hrvati i stvarno nisam znao puno o povijesti, osim, znao sam jezik i to, ali ne bih znao odakle su im korijeni, niti što se dogodilo u tom dijelu zemlje. Ali kad sam je posjetio, saznao sam nešto više o tome. Moju rodbinu tamo i crkvu, i još nekoliko stvari, ali ja to stvarno nisam dobro razumio. Bila je to prilika da je proučite i saznate bogatstvo povijesti i romantiku u njoj. Tada možete dobiti neki smisao i osjetiti to. Ovo je ono što želim raditi sa svojom djecom. Moja djeca su samo pola Hrvati, ali još uvijek imaju taj osjećaj za hrvatstvo... Ako mogu čuti hrvatski govor, mogu ga malo savladati i mogu se ponositi time što su Hrvati, te se mogu osjećati još više Hrvatima. Moraš se *osjećati* usklađenim s nacionalnošću kojoj pripadaš.¹⁷

Do desete godine Chuvalo je sudjelovao u znatnom broju uličnih tučnjava i počeo se sve više zanimati za boks, preuzimajući osnove iz mjesečnika *The Ring*. Čini se da je glavni motivirajući čimbenik za ulazak u ringu i sudjelovanje u natjecateljskom boksu bio njegov odnos s njegovim

¹³ Howard Palmer, „Reluctant Hosts: Anglo-Canadian Views of Multiculturalism in the Twentieth Century“, u *Readings in Canadian History: Post-Confederation*, 2. izd., ur. R. Douglas Francis i Donald B. Smith (Toronto: Holt Rinehart & Winston of Canada, 1986.), 191-197; Loren Lind, „New Canadianism: Melting the Ethnicities in Toronto Schools“, u *The Politics of the Canadian Public School*, ur. George Martell (Toronto: James Lewis & Samuel, 1974.), 103-104, 115-117.

¹⁴ „Hunkie“, „bohunk“ i druge slične riječi bile su pogrdni izrazi za Hrvate i ostale istočnoeuropske useljenike. Walter V. Boras, „Era of European Immigration“, u *Coyote Flats Historical Review 1905. – 1965.* (Lethbridge, AB: Southern Printing, 1967.), 233; Josephine Wtulich, *American Xenophobia and the Slav Immigrant: A Living Legacy of Mind and Spirit* (Boulder, CO: East European Monographs, 1994.), 7-18, 159-167.

¹⁵ Chuvalo i Greig, *Chuvalo*, 22-25; Judy LaMarsh, „George Chuvalo on Growing Up in The Junction“, Canadian Broadcasting Corporation (dalje: CBC), radijska emisija, Toronto, 30. prosinca 1975., <https://www.cbc.ca/archives/entry/george-chuvalo-on-growing-up-in-the-junction> (pristupljeno 17. studenoga 2021.).

¹⁶ Gilber Rogin, „The Croatian Candidate“, *Sports Illustrated* (New York), 1. veljače 1965., <https://vault.si.com/vault/1965/02/01/the-croatian-candidate> (pristupljeno 11. prosinca 2021.).

¹⁷ Rasporich, 229-230, 246 (bilješka 176.).

ocem. Zbog ozljede u djetinjstvu koja nikada nije zacijelila kako treba, desna ruka Chuvala starijeg bila je nagrđena (deformirana), a ipak je cijeli život radio fizički zahtjevne poslove. Kada je njegov otac saznao za Chuvalovo zanimanje za boks, pokušao je obeshrabriti mladića govoreći da će odustati kada mu nos prvi put bude krvav. Kako je Chuvalo objasnio: „To je ono što me motiviralo da postanem boksač. Htio sam svom ocu, koji je bio vrlo tvrda osoba, pokazati baš koliko sam mogao biti jak.”¹⁸

Tek mnogo desetljeća kasnije Chuvalo je stekao uvid u to kroz što je njegov otac morao proći kao doseljenički radnik tijekom Velike gospodarske krize, i kako je to utjecalo na njega. Iako se nikada nije sjećao da je njegov otac išao na godišnji odmor, slučajni susret 1990. s nekim tko je poznao njegova oca tijekom njegovih dana u Canada Packersu približio bi Chuvala njegovu ocu. Ovaj gospodin objasnio je da bi se Steve Chuvalo tijekom svojih godišnjih dvotjednih odmora ipak pojavio na poslu kako bi sjedio i pazio na dvojicu muškaraca koji su ga privremeno zamijenili, bojeći se da će mu posao biti oduzet.¹⁹ Chuvalo objašnjava: „Kad sam to čuo, nisam znao što da mislim. Bio sam zapanjen. Gotovo mi je postalo loše od pomisli koliko sam neznalica... i koliko je on morao biti paranoičan zbog gubitka posla. Mora da mu je bilo gotovo nepodnošljivo kako se borio za svoju obitelj i tako naporno radio da sve održi na okupu.”²⁰

Boksačka karijera

S petnaest godina Chuvalo je bio visok šest stopa i težak 195 funti (88 kilograma), a dvije godine kasnije osvojio je kanadsko prvenstvo u amaterskom boks. Iako je izabran u kanadsku olimpijsku ekipu 1956., Chuvalo je umjesto toga postao profesionalac: „Nisam znao što su te Olimpijske igre. Nismo imali televiziju. A za razliku od danas, nikada nisu pravili veliku stvar oko toga da si u ekipi. Ako si otišao, dobro. Ako niste, i to je bilo u redu.”²¹ Njegove prve četiri borbe odigrale su se na Turniru za novake Jack Dempsey (Jack Dempsey Novice Tournament) u Maple Leaf Gardensu u Torontu. Dana 23. travnja 1956., u dobi od osamnaest godina, nokautirao je četiri protivnika za dvanaest minuta i trideset sekundi i zaradio 500 dolara. Osvrćući se na svoju karijeru, Chuvalo je prepoznao da je imao loš menadžment i trenere na početku svoje karijere. Kao sirovog i neiskusnog 18-godišnjeg borca početnika, njegov menadžer bi ga stavio protiv boksača veterana i boraca rangiranih u prvih deset na svijetu. Prebrzo je napredovao kao borac teške kategorije, i prebrzo je ulazio u glavne borbe s osam i deset rundi: „Nisam se razvijao korak po korak... Imali su me odmah protiv momaka s trideset i četrdeset profesionalni borbi. Trebao sam to olakšati s četiri runde, pa šesticama.”²²

¹⁸ LaMarsh, „Chuvalo on Growing Up“; Greig, *Goin' the Distance*, 111. Za opažanja o odnosima između boksača i njihovih useljeničkih očeva u slučaju LaMotta i Graziano vidi Early, „The Romance of Toughness“, 385-408.

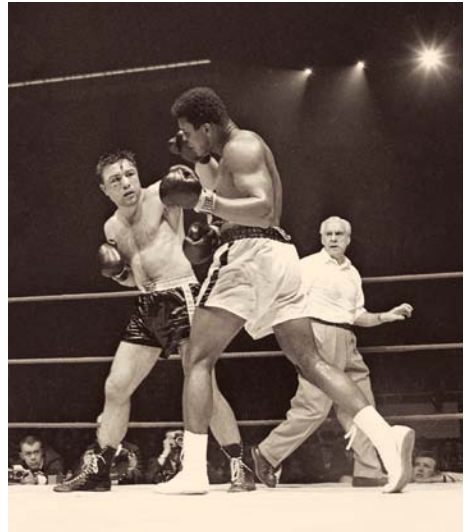
¹⁹ Brunt, „On the Ropes“, *Toronto Life* (Toronto), svibanj 1997., 74; Greig, *Goin' the Distance*, 111.

²⁰ Greig, *Goin' the Distance*, 111.

²¹ *Isto*, 110.

²² *Isto*, 110. Više o problemima koje je Chuvalo imao sa svojim prvim menadžerom i trenerom, kao i općenito o odnosu menadžer - boksač, vidi: Chuvalo i Greig, *Chuvalo*, 47-50; Rogin, „The Croatian Candidate“; Weinberg i Arond, „Occupational Culture“, 465-467.

Godine 1958., s trinaest profesionalnih borbi iza sebe, Chuvalo je osvojio kanadsko prvenstvo u teškoj kategoriji nakon što je nokautirao Jamesa J. Parkera. Kasnije je izgubio titulu, vratio je i opet izgubio od Boba Clerouxa. Godine 1968. vratio je kanadski naslov u teškoj kategoriji pobijedivši Jean Claudea Roya, a zatim ga je držao jedanaest godina. Od 1963. bio je rangiran u prvih deset teškaša svijeta i dosegao je drugo mjesto u eri kojom su dominirali legendarni boksači kao što su Muhammad Ali, Joe Frazier i George Foreman, te konkurenti kao što su bivši prvaci Floyd Patterson i Ernie Terrell, te Cleveland Williams, Oscar Bonavena i Jerry Quarry, s kojima se Chuvalo borio. Nakon što se suočio s Chuvalom u Madison Square Gardenu (New York) u borbi 1965. u kojoj je pobijedio tijesnom odlukom, Patterson je objasnio da: „Borba protiv Chuvala bila je kao da pokušavate posjeći hrast.”²³

Slika 2. George Chuvalo i Muhammad Ali u borbi u Maple Leaf Gardenu u Torontu 30. ožujka 1966. (uz dopuštenje AP Photo)

Iako je u ring ušao kako bi zaradio za život i opskrbio sebe, svoju suprugu Lynne Sheppard i svoju djecu, obitelj je teško spajala kraj s krajem. U članku od 1. veljače 1965. u poznatome mjesečniku *Sports Illustrated* saznajemo o tome kako su Chuvalova odabrana karijera profesionalnog boksača i njegova duga odsutnost od kuće utjecali na njegov brak i odrastanje njegove djece. Kada je trenirao u Detroitu ranih 1960-ih u nadi da će poboljšati svoju karijeru u SAD-u, imao je financijskih teškoća. Čak je patio i bez hrane dan i pol prije borbi.²⁴ U knjizi *Shadow Boxu* doznajemo kako je američku pjesnikinju Marianne Moore, koja je došla na borbu Patterson - Chuvalo navijajući za Pattersona, dirnuo i kako je zavoljela kanadskog boksača. Chuvalove osobne borbe ostavile su takav dojam na Moore da je gotovo promijenila svoju navijačku vjernost nakon što je čula ovu priču: „Chuvalo je bio tako nevjerojatno siromašan na početku svoje karijere u ringu da se jednom prilikom vozio Kanadom sa svojom suprugom u tako oronulom automobilu da je otpala pedala za gas i dio kraka gasa; gospođa Chuvalo morala je čučnuti ispod kontrolne ploče i na znak svog supruga rukom pritisnuti ili podići ono što je ostalo od ručke za pedalu gasa.”²⁵ Kao što je Chuvalo naglasio u svojim memoarima: „Morate

²³ Greig, *Goin' the Distance*, 112; Joe Ryan, *Heavyweight Boxing in the 1970s: The Great Fighters and Rivalries* (Jefferson, NC: McFarland, 2013), 78-81; A. J. „Sandy“ Young, „Chuvalo, George“, u *The Canadian Encyclopedia*, 2. izd. (Edmonton, AB: Hurtig Publishers, 1988.), I, 426.

²⁴ Rogin, „The Croatian Candidate“.

²⁵ George Plimpton, *Shadow Box* (New York: G.P. Putnam's Sons, 1977.), 126. Dodatne pojedinosti o ovom putovanju opisane su u Rogin, „The Croatian Candidate“.

poznavati pravo siromaštvo da biste željeli zaraditi za život kao boksač. Tijekom većeg dijela moje karijere siromaštvo je bilo stalni pratilac.²⁶ Chuvaloova zarada za njegovu prvu borbu s Alijem bila je 25.000 dolara, a nakon odbitka, u džep je stavio 8.000 dolara; najviše što je zaradio za borbu je 65.000 dolara, prije troškova, za revanš s Alijem 1972.²⁷

Dana 12. ožujka 1966. Chuvalu je ponuđeno da se bori za titulu protiv Muhammada Alija, koji je bio u egzilu - protjeran s boksačke scene u SAD-u zbog svoje oporbe s vladom Sjedinjenih Američkih Država, ali i javnog mnijenja zbog propusta da se prijavi na služenje vojnog roka tijekom Vijetnamskog rata te zbog njegove povezanosti s Nacijom islama (*Nation of Islam*) i težnje za većim ekonomskim osnaživanjem crnaca.²⁸ Borba, zakazana za 29. ožujka u Maple Leaf Gardensu, dala je Chuvalu samo sedamnaest dana da se pripremi za suočavanje s Alijem, koji je fizički bio na vrhuncu svoje karijere. U borbi iz 1966., „njegovom najvećem trenutku i jednom od najvećih trenutaka u kanadskoj sportskoj povijesti“;²⁹ Chuvalo je bio prvi koji je otišao tako daleko i borio se do kraja čitavih petnaest rundi s Alijem. Ponovio je to 1972., kada se suočio s Alijem u vancouverском Pacific Coliseumu. Iako je Ali pobijedio u obje borbe jednoglasnim odlukama, stekao je veliko poštovanje prema Chuvalu: „Ne znam tko mi je ikad bio fizički nezgodniji protivnik od ‘Granitne čeljusti’ Georgea Chuvala. Dao mi je dvije teške borbe u ukupno 27 rundi i primio sve moje udarce i neprestano se nastavio kretati naprijed i pritiskati me.“³⁰ Na konferenciji s novinarima nakon borbe, neposredno nakon njihova prvog susreta, Ali je okupljenim novinarima zamjerio što su očekivali (ne)borbu: „Upozorio sam vas... Ali niste htjeli slušati. Chuvalo je fizički najtvrdi čovjek s kojim sam se borio. Tvrdi od Listona, Pattersona, Jonesa i svih ostalih.“³¹

Samo dva puta u svojoj karijeri od devedeset i sedam borbenih boksačkih mečeva Chuvalo je zaustavljen prije kraja borbe. To se dogodilo jednom kada se suočio s Joeom Frazierom 1967., a drugi put kada se borio s Georgeom Foremanom 1970. Unatoč tome što je zadobio ozbiljne ozljede u obje borbe, nikada nije pao jer je sudac prekinuo borbe. Prisjećajući se svoje borbe s Chuvalom dva desetljeća kasnije, Foreman je rekao: „Da nisam imao sreće i ozlijedio mu oko posjekotinom, ne znam što bi se dogodilo. Udario me lijevom šakom na početku borbe koju sam osjetio sve do noktiju na nogama.“³²

²⁶ Chuvalo i Greig, *Chuvalo*, 6.

²⁷ U njegovoj borbi s Pattersonom 1965. zaradio je 60.000 dolara, prije troškova. Njegova zarada bila je: 8.000 dolara 1958.; 15.000 dolara 1961.; i 15.000 dolara 1964.

²⁸ Leigh Montville, *Sting Like a Bee: Muhammad Ali vs. the United States of America 1966 - 1971* (New York: Knopf Doubleday, 2017); Michael Ezra, „Main Bout, Inc., Black Economic Power, and Professional Boxing: The Cancelled Muhammad Ali/Ernie Terrell Fight“, *Journal of Sport History*, 29 (2002.), 413-437; Travis Vogan, „Exhibiting Ali’s *Super* Fights: The Contested Politics and Brief History of Closed-Circuit Boxing Broadcasts“, *Film History*, 30 (2018.), 8-9.

²⁹ „Vaudeville Attractions: The Rise and Fall of Canadian Professional Boxing“ (poglavlje 6) u djelu Stephena Brunta, *Mean Business: The Creation of Shawn O’Sullivan* (Markham, ON: Penguin Books Canada, 1987.), 139.

³⁰ Muhammad Ali i Bob Goodman, „My Toughest Fights“, *The Ring* (New York), veljača 1975., <https://www.ringtv.com/395567-best-i-faced-muhammad-ali-1/> (pristupljeno 17. studenoga 2021.).

³¹ John Robertson, „Anatomy of a Championship: How Chuvalo Won by Losing“, *Maclean’s* (Toronto), 14. svibnja 1966., 36.

³² Greig, *Goin’ the Distance*, 116.

Iako je Chuvalo razmišljao o povlačenju nakon druge Alijeve borbe, ništa drugo nije pružalo „onaj isti nalet adrenalina, isti osjećaj da se vaš život može preokrenuti jednom borbom, jednom rundom, jednim udarcem“.³³ Dvadeset godina Chuvalo je držao kanadski naslov u teškoj kategoriji i osam godina bio je rangiran među deset najboljih svjetskih teškaša, sve do svoga drugog poraza od Alija 1972. Nakon drugog poraza od Alija, Chuvalo je nastavio braniti kanadski naslov jedanaest godina sve dok se nije povukao iz ringa 1979., a imao je tada četrdeset jednu godinu. Chuvalo je zasigurno uživao u boksu do kraja, a u kasnijim godinama kada se osvrnuo na nasilnu prirodu svog sporta objasnio je:

Nikada nisam razmišljao o nanošenju boli tijekom svojih borbi. Najbolji osjećaj za mene je bila pobjeda. Kad se oglasi posljednje zvono, gotovo je. Postoji neka vrsta lažne emocije koja vas obuzima nakon što potpišete ugovor za veliku borbu jer i vi i vaš protivnik želite nanijeti štetu, ali kada je gotovo, ostavite to tamo. Ono po čemu se boks razlikuje od bejzbola, nogometa ili hokeja je to što je na vrhu vrlo malo mjesta. U tim drugim sportovima postoji puno prilika za pristojan život, a da ne dođete do samog vrha, ali to ne vrijedi u boks. Kad si svjetski prvak, sam si gore. To je ono što ga čini posebnim.³⁴

Značaj borbe Ali - Chuvalo 1966. u Kanadi

U svojoj knjizi *Kanada 1960-ih* Bryan D. Palmer objašnjava da je bitka između ova dva teškaša postala „značajnim trenutkom u kanadskom identitetu jer je govorila o staroj Kanadi, koja je zauvijek nestala i novoj Kanadi koja se borila da se rodi“.³⁵ Tijekom 1960-ih Kanada je 1967. proslavila stotu obljetnicu, bila domaćin Expo 67 u Montréalu, doživjela pojavu medijske senzacije Pierrea Elliota Trudeaua kao premijera, krenula prema službenoj politici dvojezičnosti na federalnoj razini i započela korake prema politici multikulturalizma. U kontekstu američke uključenosti u Vijetnamski rat i njegovih izljeva rasnog nasilja, borba između američkih i kanadskih boksača bila je zaogrnuta narativom Kanade koji je drukčiji i bolji od Sjedinjenih Američki Država. Treba imati na umu da je za mnoge upućene zaljubljenike u borbu i boksačke novinare najava borbe iz 1966. doživjela novi pad za boks, koji je bio u zastoju. Kladionice u Los Vegasu odbile su dopustiti klađenje na Alija koji je bio favoriziran 7 : 1 ako pobijedi Chuvala. Međutim, iako je Ali pobijedio u teškoj borbi u petnaest rundi u Torontu, Chuvalo je u Kanadi izašao odjeven „u ruhu nacionalnog simbola“.³⁶

Utjecaj ove borbe na sport i pogled Kanadana na Chuvalovu izvedbu opisao je Stephen Brunt u svojoj knjizi *Suočavanje s Alijem*:

Kombinacije udaraca [Alija] zveckale su Chuvalu po glavi, brzom paljbom, ali on je ipak nastavio ići naprijed. I u toj nesklonosti na predaju, u toj hrabrosti pred nemogućim izgledima,

³³ Brunt, „On the Ropes“, 76.

³⁴ Greig, *Goin' the Distance*, 117-118.

³⁵ Bryan D. Palmer, *Canada's 1960s: The Ironies of Identity in a Rebellious Era* (Toronto: University of Toronto Press, 2009.), 112.

³⁶ Isto, 112; „Muhammad Ali - George Chuvalo Fight“ (poglavlje 18.), u djelu Lancea Hornbyja, *The Story of Maple Leaf Gardens: 100 Memories at Church and Carlton* (Champaign, IL: Sports Publishing Inc., 1998), 30-31.

bio je definiran kao što nikada nije bio kad je pobjeđivao. Samo držanje protiv najvećeg borca na svijetu – u tom trenutku, 1966. godine, možda najvećeg teškaša svih vremena – bilo je sve što su Kanadani tražili od njega. Nisu očekivali da će pobijediti Sjedinjene Države, u ringu ili bilo gdje drugdje. Ali nakon petnaest rundi svi bi shvatili da je to ipak bila borba. Iako su stručnjaci nazvali borbu sramotom, pozvali su navijače na bojkot, nakon borbe Chuvalo su odali priznanje za hrabrost i pošten trud. Nekolicina je čak napisala da je borba te noći bila vrsta koja bi čak mogla spasiti sport koji očito trune od utjecaja mafije i korupcije.³⁷

Kanadski identitet često se promatrao kroz prizmu njegova odnosa prema bogatijem, naseljenijem i moćnijem južnom susjedu. To je izjavio premijer Pierre Elliott Trudeau tijekom svoga prigodnoga govora u National Press Clubu u Washingtonu, DC 1969. U svojim primjedbama Trudeau je opisao ovaj odnos sličan životu miša koji živi pokraj slona: „Živjeti pokraj vas je na neki način kao da spavaš sa slonom. Bez obzira na to koliko je zvijer prijateljski raspoložena ili mirne naravi – ako se tako mogu izraziti – na osobu utječe svaki trzaj i gundanje.“³⁸

Kako Palmer dalje navodi:

Boks-meč Ali - Chuvalo preuzeo je kanadsko-američke odnose i metaforički ih smjestio u ringu gdje su slon i miš bili spojeni na drukčijim temeljima: borci su sada bili barem usporedive vrste. Ipak, nitko nije očekivao da će se manji kanadski miš Chuvalo približiti uspješnom odbijanju trzaja i gundanja, a kamoli spretnog plesa i udaraca poput *staccata*, superiornog američkog *slona* Alija. U hrabrom porazu, u borbi do kraja s golemom silom kao što su Sjedinjene Američke Države, stojeći do kraja u meču, koliko god meč bio pogibeljan, s otpornim prkosom, Chuvalo kao da je govorio za Kanadu na način koji su Kanadani razumjeli.³⁹

Brunt je također naglasio utjecaj borbe na Kanadane:

Chuvalo hrabri; Chuvalo tvrda stijena; Chuvalo najtvrdi čovjek u Kanadi. Chuvalo, koji se 1966. suprotstavio velikom Muhammadu Aliju u petnaest rundi i nikada nije napravio korak unatrag, definirajući nacionalni stereotip; hrabri nefavorit; oštar natjecatelj, bez straha od nepovoljnih okolnosti ili nadmoćnog Golijata na jugu, neporažen čak i ako je, tehnički, istina, ta borba '66. bila poraz.... Ta noć u Torontu u Maple Leaf Gardensu 1966. za Kanadane je kulturna točka razgraničenja.⁴⁰

Nakon borbe Chuvalo se zasigurno osjećao razočaranim, ali je kasnije prepoznao značaj bitke za Kanadane. U svojim memoarima iz 2013. Chuvalo je pisao:

Na lud način, ta borba je ono što me definira za mnoge moje kolege Kanadane, ali prošlo je dosta vremena prije nego što sam shvatio kako se dobro zbog toga osjećaju. To se

³⁷ „George Chuvalo“ (poglavlje 3.), u djelu Stephena Brunta, *Facing Ali: The Opposition Weighs In* (Toronto: Vintage Canada, 2003.), 56-57.

³⁸ Pierre Elliott Trudeau, govor održan u National Press Club, Washington, 25. ožujka 1969., arhiv CBC-a, <https://www.cbc.ca/player/play/1797537698> (pristupljeno 17. studenoga 2021.).

³⁹ Palmer, *Canada's 1960s*, 112.

⁴⁰ Brunt, *Facing Ali*, 48.

dogodilo prije gotovo 50 godina, ali još uvijek to stalno slušam - da je Kanadane ta borba učinila ponosnim. Osjećam se sretno zbog toga jer to znači da će borba nekako živjeti vječno. Ne prođe dan da me o tome ne pitaju, a uvijek je isto: 'Hej George, ti si tutnjao s Muhammadom Alijem! Kakva sjajna borba.'⁴¹

Chovalo i hrvatsko-kanadska zajednica

Chualov otac Stipan i njegovi stričevi Jure i Ante bili su aktivni u hrvatskoj useljeničkoj zajednici u Kanadi. I Stipan i Ante bili su članovi mjesnog ogranka Hrvatske seljačke stranke u Torontu i pretplatnici winnipeškog tjednika *Hrvatski glas* i posjećivali događaje u Hrvatskome narodnom domu. Chovalo, njegova sestra Zora i njegova sestrična Diane također su bili članovi mjesnog odsjeka Hrvatske bratske zajednice (HBZ). Iz članaka u *Hrvatskom glasu* i *Zajedničaru* doznajemo da su Chovalo, njegova sestra Zora i sestrična Diane (čija je majka bila engleskog podrijetla i rođena u Torontu) kod kuće govorili hrvatski jezik.⁴² Na početku njegove boksačke karijere, kao priznanje za njegov uspjeh, hrvatska zajednica održala je posebne događaje u njegovu čast. Godine 1966. održan je banket u hrvatskoj crkvenoj dvorani u Torontu u Chualovu čast koji je okupio 400 članova hrvatske kanadske zajednice i razne kanadske sportske ličnosti bliske boksaču. U veljači 1969. župa Naše Gospe Kraljice Hrvata (Toronto) i nogometni klub Croatia iz Toronta organizirali su domjenak u njegovu čast, a sljedećeg mjeseca to je učinio i ogranak Hrvatske bratske zajednice Cooksville, Ontario.⁴³

Kako je Rasporich naglasio, za djecu hrvatskih useljenika rođenih u Kanadi, tijekom međuratnog razdoblja, a koja su odrasla iskusivši značajan pritisak anglokonformizma, jedan im je put za izvrstan uspjeh bio u području sporta.⁴⁴ Chualov uspjeh jedan je od mnogih primjera druge generacije hrvatskih Kanadana iz tog doba, uključujući članove hokejske kuće slavni *The Big M* Franka Mahovliha (igrač) i Matta Pavelicha (sudac i linijski sudac).⁴⁵ Kao što je Rasporich primijetio nakon intervjua s Chualom koji se dotakao njegovih korijena: „Osjećati se Hrvatom možda je neskladno sentimentalno priznanje kanadskoga boksačkog prvaka u teškoj kategoriji u zalasku ugledne karijere. Ipak, to je zbroj i bit etničke izdržljivosti te ponosa u drugoj generaciji, unatoč znatnim izgledima protiv njezina opstanka.”⁴⁶

⁴¹ Chovalo i Greig, *Chovalo*, 178.

⁴² Marko Banjavčić, „Odsjek 650 povećan s četiri mlada člana“, *Zajedničar* (Pittsburgh), 18. svibnja 1955.; S. B., „Hvala, prijatelji, braćo i sestre“, *Hrvatski glas*, 27. listopada 1952.; Geo. Petermanec, „Vjenčanje dražesne Marije Čuvalo“, *Hrvatski glas*, 30. ožujka 1959.; Lj[ubo] Č[uvalo], „Hrvatski svatovi u Torontu, Kanada“, *Hrvatski glas*, 8. siječnja 1964.

⁴³ *Hrvatska župa Toronto* (Toronto), 5. lipnja 1966.; „Poziv na banket – Toronto“ i „Poziv na veliku zabavu“, *Hrvatski glas*, 15. veljače 1969.

⁴⁴ Više o odnosu između sporta i etničke pripadnosti i njegovoj važnosti za etnokulturnu postojanost vidi: Robert F. Harney, „Homo Ludens and Ethnicity“, *Polyphony*, 7, br. 1 (1985.), 1-12.

⁴⁵ Za više primjera ovog uspjeha vidi: [Petar Stanković], „Naš udio u sportu Kanade“, uvodnik, *Hrvatski glas*, 10. veljače 1971.; Zoran Nosić i Steve Sculac, „Croatian Canadians from Ontario in Professional Sports“ u *Unknown Journey: A History of Croatians in Canada*, ur. Marin Sopta i Gabriele Scardellato, *Polyphony*, sv. 14 (Toronto: Multicultural History Society of Ontario, 1994.), 145-154.

⁴⁶ Rasporich, *For a Better Life*, 230.

Slika 3. George Chuvalo (u sredini) s nogometašima Vancouver „Croatia“ 1965. godine
(izvor Kalendar Hrvatski glas 1966.)

Uspjeh Chuvala i drugih hrvatskih kanadskih amaterskih i profesionalnih sportaša ne samo da im je donio osobno priznanje, već je bio nešto što se može istaknuti kao primjer uspješnoga hrvatskog doprinosa Kanadi za nasljednike druge generacije hrvatskih Kanadana. Taj ponos na pojedinačna postignuća sportskih pojava poput Chuvala bio je također nešto što je premostilo ideološku podjelu u samoj hrvatskoj etnokulturnoj zajednici, što se očitovalo u njezinu tisku. Chuvalova karijera bila je željno praćena i detaljno izvještavana u tisku na hrvatskome jeziku svih ideoloških uvjerenja. Najopširnije izvještavanje zabilježeno je u tjedniku iz Winnipega *Hrvatski glas* i tjedniku iz Pittsburga *Zajedničar*, ali su Chuvalovu karijeru i postignuća pratile i novine kao što su *Jedinstvo* (Toronto), *Naše novine* (Toronto), *Naš put* (Toronto), *The Croatian Times* (Omaha, NE), *Danica* (Chicago) i *Nova Hrvatska* (London, UK).⁴⁷

⁴⁷ Za presjek ove pokrivenosti vidi: Dane Sekulić, „Naš mladi boksač George Čuvalo“, *Hrvatski glas*, 13. lipnja 1955.; „Jure Čuvalo boksački prvak Toronta, Kanada“, *Danica* (Chicago), 15. lipnja 1955.; „George Chuvalo Wins Heavy Tourney“, *Hrvatski glas*, 7. svibnja 1956.; „Prvi značajni nastup mladog boksača“, *Jedinstvo* (Toronto), 1. lipnja 1956.; „Peta pobjeda“, *Jedinstvo*, 8. ožujka 1957.; Anthony Lozo, „Jack Dempsey High on Toronto’s Handsome George Chuvalo“, *Zajedničar*, 26. ožujka 1958.; „George Chuvalo Heavyweight Ring Champion of Canada“, *Zajedničar*, 8. listopada 1958.; „Chuvalo (Čuvalo) odborio Jonesa“, *Hrvatski glas*, 10. listopada 1964.; „Čuvalo izgubio bitku“, *Naš put* (Toronto), ožujak-travanj 1966.; „Laka pobjeda Čuvala“, *Jedinstvo*, 21. kolovoza 1970.; „Još jedan ispit za Čuvala“, *Naše novine* (Toronto), 26. travnja 1972.; Mladen G. Zorkin, „George Chuvalo i Muhamed Ali“, *Danica*, 21. lipnja 1972.; John C. Thomas, „Ring of Triumph“, *The Croatian Times* (Omaha, NE), veljača 1977.; „Čuvalo se vraća ringu“, *Nova Hrvatska* (London, UK), br. 6, 1977.

Otkrivanje korijena i zavičaja boksačevih predaka

Prvi put Chuvalo je putovao u Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu 1969. godine kada se susreo s brojnim rođacima koji su u njegovu čast priredili domjenak u Zagrebu.⁴⁸ Jedanaest dana nakon Chuvalova okršaja s Foremanom 4. kolovoza 1970. otputovao je prvi put u posjet Proboju, odakle mu je otac potjecao. Obišao je regiju i susreo se s brojnim rodbinom i prijateljima, koji su s ponosom izdaleka pratili njegove boksačke potvate. U svojim memoarima Chuvalo navodi da su se prema njemu ponašali „kao rasipnome sinu“ tijekom zaustavljanja u Zagrebu i Sarajevu. A kada je stigao u Ljubuški, cijelo mjesto je tog dana bilo zatvoreno, a njegovi brojni stanovnici pridružili su se prijemu koji mu je u čast organizirao gradonačelnik.⁴⁹

Ivan Lakoseljac promovirao je tijekom ovog putovanja borbu na Gradskom stadionu *Koševo* u Sarajevu između Chuvala i bivšeg finalista američkog reprezentativca *Zlatnih rukavica (Golden Glove)* Mikea Brucea. Bruce je stekao boksačku reputaciju tako što se dvaput suočio s Frazierom i oborio ga u njihovu prvome susretu. Bio je devet godina mlađi, trideset funti teži i tri inča (7,62 cm) viši od Chuvala. Nekih pet minuta nakon početka meča Chuvalo je snažnom ljevicom nokautirao Brucea na oduševljenje publike. Razmišljajući o borbi, Chuvalo je izjavio da se „nikad u životu nije borio pred tako gorljivim mnoštvom“.⁵⁰ Publika je izbezumljeno skandirala njegovo ime, kao da je upravo pobijedio u borbi za svjetsko prvenstvo, a njegova brojna obitelj i prijatelji iz Hercegovine izjurili su u ring i ponijeli Chuvala i njegova trenera na ramenima sve do svlačionice. Bili su to doživljaji koje Chuvalo nikada nije zaboravio. Godine 2011. ponovno se vraća u Ljubuški na otkrivanje skulpture u prirodnoj veličini ispred tamošnjega sportskog centra. Kip je prikazivao Chuvala kako zamahuje ljevicom, svojim zaštitnim znakom. U otkrivanju skulpture sudjelovao je bivši prvak Europe u teškoj kategoriji Željko Mavrović. Ova čast u mjestu njegovih predaka duboko je dirnula Chuvala.

Izazovi u životu nakon boksa

Poput mnogih profesionalnih sportaša, Chuvalo se nakon umirovljenja teško prilagodio i smirio u „normalnom“ životu. Dok je njegova supruga radila kao tehničar za elektrokardiogram, Chuvalo nije uspio pronaći novi poziv. Činilo se da rutinski radni život jednostavno nije odgovarao njegovoj osobnosti. Jednu sezonu vodio je vlastitu televizijsku emisiju, *George Chuvalo Presents Famous Knockouts*, gdje je prikazivao snimke klasične boksačke borbe i razgovarao sa svojim suvoditeljem Chuckom Jonesom, *Spiderom*. Također se uspio pojaviti u nekim reklamama i na kraju se našao u filmovima s manjim ulogama, kao što su *Stone Cold Dead* (1979.), *Prom Night III* (1989.), *The Fly* (1986.), *Dirty Work* (1998.) i *Space Fury* (1999.). Okušao se i na tržištu i neko vrijeme dobro poslovao s nekretninama.

⁴⁸ „Kanadski ‘Bombarder’ Jure Čuvalo u Jugoslaviji“, *Matica*, br. 7 (Zagreb, 1969.), 265; „Domovinski tisak o boksaču Juri Čuvalu“, *Hrvatski glas*, 30. travnja 1969.

⁴⁹ Chuvalo i Greig, *Chuvalo*, 240.

⁵⁰ *Isto*, 241.

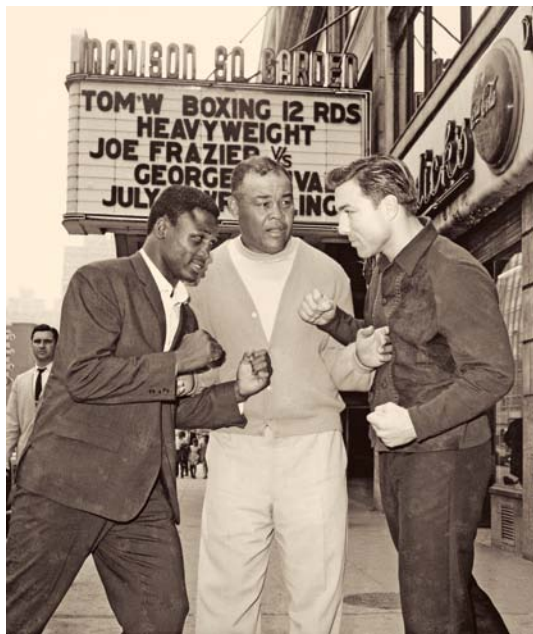
Uređen i discipliniran život koji je imao kao boksač kao da je nestao nakon njegova povlačenja iz sporta i činilo se da se nije mogao usredotočiti na jedno područje i uspjeti u tome. Nekoliko godina sredinom 1980-ih bio je uključen u boks kao promotor i kao trener-menadžer Donovana Ruddocka (Razora), kojeg je Chuvalo uspješno vodio u nekoliko pobjeda 1986. i 1987. Nedostatak stabilnosti koji je dugo željela njegova supruga Lynne na kraju je doveo do nekoliko odvajanja i pomirenja. Početkom 1990-ih financijski problemi počeli su mučiti Chuvala, kao i porast dugova, osobito nakon kraha tržišta nekretnina. Izgubio je svoj dom i vrijednu imovinu u blizini Hamiltona, što je dovelo do financijskih i pravnih zavrzlama.⁵¹

Tama se spušta na obitelj Chuvalo

Za njegove sinove odrastanje s prezimenom Chuvalo nije uvijek bilo lako. Često izdvajani i na meti drugih mladih, ubrzo su stekli negativan glas u svom susjedstvu i policiji jer su bili u središtu nezgoda. Činilo se da su problemi izmakli kontroli i ubrzo su se u nezgode uključile droge i ovisnost. Nakon droge došla su kaznena djela i zatvor, što je samo dovelo do većeg

osjećaja bespomoćnosti i beznađa. Do ranih 1980-ih tri njegova sina koristila su heroin. Godine 1985. njegov najmlađi sin, Jesse Myles, oduzeo si je život samo devet mjeseci nakon što je prvi put upotrijebio heroin. Dvije godine kasnije, sinovi George Lee i Steven osuđeni su i zatvoreni zbog pljačke ljekarne kako bi zadovoljili svoje ovisničke potrebe.

Tijekom tog razdoblja Chuvalo i njegova supruga većinu vremena utrošili su na pokušaje da spase živote Stevena i Georgea Leeja. Međutim, činilo se da ih je smrt Jessea samo gurnula dublje u ponor ovisnosti. George Lee umalo je umro od predoziranja četiri puta, dok se Steven predozirao petnaest puta u razdoblju od dva mjeseca - petnaest puta Chuvalo ga je pronašao i spasio. Unatoč svim naporima obitelji, tridesetogodišnji sin George Lee umro je od predoziranja drogom 1993., samo četiri tjedna nakon

Slika 4. Teškaš Joe Frazier, boksačka legenda Joe Louis (u sredini) i George Chuvalo ispred njujorškog Madison Square Gardena dan prije borbe Chuvalo - Frazier 10. srpnja 1967. (uz dopuštenje AP Photo)

⁵¹ Brunt, „On the Ropes“, 72-80, 82; „Chuvalo Ready to Fight Allegations by Tenants“, *The Gazette*, Montréal, 14. veljače 1993., E12; „Chuvalo Says He'll Fight His Way Out of Latest Jam“, *The Record* (Kitchener-Waterloo, ON), 15. veljače 1993., A3.

puštanja iz popravne ustanove. Pogođena tjeskobom i tugom koju samo majka poznaje, Chuvalova supruga Lynne više se nije mogla nositi s tim; oduzela si je život dva dana nakon sprovoda svog sina. Tijekom tog razdoblja obitelj i prijatelji opisali su Chuvala kao katatoničnog: „Kažu da sam bio u krevetu mjesec i pol nakon toga... ali ne sjećam se.”⁵²

Tri godine kasnije, tridesetpetogodišnji Steven umro je od predoziranja heroinom, što je potaknulo Davida Macfarlanea da napiše sljedeće u mjesečniku *Toronto Life*:

Udarci nikada ne dolaze niotkuda. U tome je stvar. Ljudi kažu da jesu. Kažu da možeš biti u ringu, kao što je George Chuvalo uvijek bio. Rundom za rundom. Iz noći u noć. Čvrsto, znaš. Kao ništa, ali ništa vas neće oboriti s nogu. Ne Muhamed Ali. Ne Joe Frazier. Ne George Foreman. A onda... Niotkuda, ova lopta za razbijanje. Mislim, uzmi Chuvalo. Nevjerojatno. Kao sam Job... A ljudi kažu niotkuda. Tu je George. Tvrd kao kamen. Dobri stari George. Izgleda da će otići do kraja. Onda, niotkuda, samo oboren. Ali stvar je u tome... Taman kad ti padne rukavica. Taman kad tvoja pažnja ode. Taman kad mislite da ste završili. Oni proizlaze iz grešaka koje činite. To je stvar ovog života. Najgori udarci dolaze kada gledate na drugu stranu.⁵³

Na pitanje kako se nosi s onim što on naziva svojim „osobnim holokaustom”,⁵⁴ Chuvalo je odgovorio:

Kada ste budni i potpuno svjesni, vaš um vas nekako štiti. Ali kad jednom prestanem. Zaista prestajem, kad se stvari uspore, televizija se ugasi, svjetla se ugase i ja sam tu sa svojim mislima, teško mi je, teško mi je. To je kao napad tjeskobe...To je jedini put da se sažalim. Pomislim: ‘Kako uopće možeš živjeti nakon toga, kako se, dovraga, sve to dogodilo?’⁵⁵

U svojim memoarima iz 2013. Chuvalo se osvrnuo na ovo vrlo mračno razdoblje svog života od 1984. do 1996. Naglasio je da ako zbrojite svaki udarac koji je zadobio tijekom svoje boksačke karijere „i onda pomnožite ukupni iznos s 10.000, to neće stvoriti jednaku količinu boli gubitka tri sina i žene zbog droge i samoubojstva”.⁵⁶ On dalje objašnjava:

U svom srcu znam da nisam sam kriv za sve ono što se dogodilo mojoj obitelji, ali umjesto da se oslobodim krivnje, pokušavam se naučiti živjeti s određenim stvarima. Nikada si ne možete oprostiti; to je kao da lažeš samog sebe. To jednostavno ne možete učiniti. Postoji mnogo stvari zbog kojih se osjećam krivim, o kojima razmišljam ili želim

⁵² Rae Corelli, „Coming Out Swinging: He Has Endured Family Tragedy. Now George Chuvalo Is Fighting Back“, *Maclean's*, 8. ožujka 1999., 57. Nekoliko dokumentarnih izvješća koji su emitirani na CBC-jevu programu koji se bave ovim tragičnim razdobljem Chuvalova života arhivirani su na CBC Digital Archives <https://www.cbc.ca/archives/topic/still-standing-the-peoples-champion-george-chuvalo> (pristupljeno 17. studenoga 2021.).

⁵³ David Macfarlane, „Steven Chuvalo 1960. – 1996“, *Toronto Life*, listopad 1996., 186.

⁵⁴ Donovan Vincent, „Chuvalo Tells of ‘Personal Holocaust’“, *The Toronto Star*, 13. prosinca 1996., A6.

⁵⁵ Corelli, „Coming Out Swinging“, 57.

⁵⁶ Chuvalo i Greig, *Chuvalo*, 9.

da sam učinio drukčije. Ali na kraju dana sve što mogu učiniti je nastaviti s udarcima i živjeti svoj život na najbolji način na koji znam.⁵⁷

Nada i smisao u kampanji protiv droge

Iz ovoga strašno mračnog razdoblja Chuvalova života, kada je svaki dan bio borba, izbio je tračak nade. Upoznao je i oženio se s Joanne O'Hara, medicinskom sestrom i djelatnicom koja je liječila ovisnike o drogama, a poznavala je Chuvalovu ženu i sina Stevena kada je primljen u *Zakladu za istraživanje ovisnosti (Addiction Research Foundation)*. Iako je suočavanje s uništenjem oko njega predstavljalo veliki izazov u prvih nekoliko mjeseci njegove nove veze, preko Joanne, njezino dvoje male djece i njegova pokretanja samostalne kampanje protiv droge, Chuvalo je uspio preokrenuti svoj život.

Tragično uništenje njegove obitelji dovelo je do obnavljanja energijom i usmjeravanje na educiranje mladih Kanadana o opasnostima upotrebe droga. Uspostavom zaklade *George Chuvalo*, borba protiv ovisnosti o drogama (*George Chuvalo Fight Against Drugs*), koja je podržana poslovnim sponzorstvom i osobnim donacijama, uspio je pretvoriti svoju tugu i bol u snažnu poruku usmjerenu prema mladima. Njegovi naponi najbolje se mogu opisati kao kampanja da upozori mlade na opasnosti koje prijete zbog upotrebe droga. Razgovori s učenicima u školama, indijanskom (starosjedilačkom) mladeži i mladim Kanadanima u pritvorskim centrima o opasnostima upotrebe droga postalo je njegova neumoljiva misija u životu i pretvorilo ga u jednog od najtraženijih govornika u Kanadi.⁵⁸

Tijekom svojih posjeta školama Chuvalo započinje svaku srceparajuću prezentaciju prikazivanjem tridesetominutnog dokumentarca o svom životu iz 1995. koji je producirao program

⁵⁷ Isto, 11.

⁵⁸ Primjere medijskog izvještavanja o Chuvalovoj kampanji protiv droge iz cijele Kanade vidi u: Dale Anne Freed, „Chuvalo Bids to Help Save Kids from Drugs“, *The Toronto Star*, 22. kolovoza 1996., A6; Jim Coyle, „Chuvalo's Comeback Shows Toughness, Love“, *The Gazette*, 4. studenoga 1996., B3; Jack Todd, „Chuvalo Puts Gloves Back On“, *The Gazette*, 6. prosinca 1997., E1; Virginia Galt, „Chuvalo Delivers Painful Drug Message“, *The Globe and Mail* (Toronto), 13. prosinca 1996., A1; John Hayes, „Champ's Warning Hits Home“, *Windpeaker* (Edmonton, AB), prosinac 1996., 8; George Chuvalo, „With Marv to the Boonies“, *The Ottawa Citizen*, 23. ožujka 1997., 7; Jack Todd, „Chuvalo Puts Gloves Back On“, *The Gazette*, 6. prosinca 1997., E1; Peter Krivel, „Chuvalo Takes on Drugs in a New Fight“, *The Toronto Star*, 20. siječnja 1998., D2; „Keeping Up the Fight: We Think We Know George Chuvalo“, *Education Today* (Toronto), sv. 10., br. 3, jesen 1998., 1, 24-25, 33; Mark Keats, „Boxer Battles Against Drugs“, *What! A Magazine* (Winnipeg, MB), sv. 13., br. 1. veljača 1999., 46; Bill Montague, „The Fight of His Life“, *The Sault Star* (Sault Ste Marie, ON), 21. svibnja 1999., A6; „Boxing Legend Guest Speaker for Shrine Inductions“, *The Guardian* (Charlottetown, PEI), 3. lipnja 1999.; Adam Rosati, „Ex-Boxer Fights to Kayo Drugs: George Chuvalo Has a Powerful Message for Young People“, *The Toronto Star*, 8. lipnja 1999.; Mike Carson, „Boxing Legend Pours His Heart Out to Youth“, *The Guardian*, 15. lipnja 1999., A3; „George Chuvalo's in Their Corner“, *National Post* (Toronto), 12. kolovoza 1999.; Kathy Cook, „From an Odyssey of Grief to a Journey of Conviction“, *The Ottawa Citizen*, 2. veljače 1999.; „Chuvalo Delivers Knockout to Drug Use“, *Kamloops Daily News* (Kamloops, BC), 17. studenoga 1999.; John Barlow, „Boxing Legend George Chuvalo Tells of the Fight of His Life - Drugs“, *Okotoks Western Wheel* (Okotoks, AB), 1. prosinca 1999.; John Morton, „Drugs More Brutal Than Any Boxing Foe“, *The Castlegar Sun* (Castlegar, BC), 11. travnja 2000.; Bill Potrecz, „Chuvalo Speaks Out Against Drug Abuse“, *The St. Chatherines Standard* (St. Chatherines, ON), 4. svibnja 2000.; Cherri Greeno, „Boxer Tells Tragic Tale of Heroin Hell“, *The Record*, 27. veljače 2003., B1; Clyde Warrington, „Drugs Knocked Out Boxer's Family“, *The Cambridge Reporter* (Cambridge, ON), 28. veljače 2003.; „George Chuvalo Brings Message to Miramachi“, *The Toronto Sun*, 4. travnja 2003., D4; Michael Johansen, „Retired from the Ring, But Still Fighting“, *The Telegram* (St. John's, NF), 23. svibnja 2009., D4.

The Fifth Estate Canadian Broadcasting Corporationa. Kako većina njegove ciljne publike nikada nije vidjela Chuvala, dokumentarac predstavlja njegovu boksačku karijeru i obiteljske tragedije koje su uslijedile nakon njegova povlačenja iz ringa. Video uključuje isječke o njegovoj obitelji i intervju s njegovim sinom Stevenom koji govori o svom životu ovisnika o heroinu i osjećaju bezvrijednosti te o tome kako ga je otac više puta spasio. Steven izgleda zdrav i uspio je završiti srednju školu i početi pohađati sveučilišne tečajeve dok je još bio u zatvoru. Uvjerljivo govori o tome kako je pobijedio svoju bitku s heroinom i kako se nosi s tragedijama koje su ophrvale njegovu obitelj, te o svom optimizmu za budućnost nakon puštanja iz popravne ustanove u Ontariju. Dokumentarac završava tako što Chuvalo grli svoga zgodnog, tihog i empatičnog sina.⁵⁹

Udarac koji prati ovaj isječak u kojem govori njegov sin, pun nade, javlja se kada Chuvalo svojoj mladoj publici iskreno priznaje kako je njegov sin Steven pronađen mrtav u stanu svoje sestre od predoziranja heroinom. Ovo ažuriranje uvijek rezultira „čujnim uzdisanjem. Nisu to očekivali. Očekivali su da ću na snimci govoriti o svoja dva sina koja su otišla, svojoj supruzi, ali nisu očekivali drugog sina, živog sina koji priča. A kad vide nekoga takvog, pričam o tome kako mladi ljudi danas moraju biti puno pametniji da bi preživjeli.“⁶⁰

Chuvalo prenosi svoju poruku mladima s kontroliranim emocijama u onome što opisuje kao neku vrstu „strašenja mladih da bi našli pravi put. Ne želim da tako bude, ali mislim da mladi ljudi ne znaju dovoljno o užasima ovisnosti“.⁶¹ U svom izlaganju izbjegava propovijedi ili vikati, ali se obraća mladima na tihi način naglašavajući zavodljivost slika koje se nalaze u suvremenoj holivudskoj filmskoj industriji. Izdvaja film Quentina Tarantina *Pulp Fiction* (1994.), u kojem glumac John Travolta glumi *hip*-kriminalca na heroinu:

Visok, taman, dobro građen, zgodan, koristi droge - i još uvijek izgleda visok, taman, zgodan i dobro građen... Koja je poruka? „Hej, možeš se drogirati i još uvijek izgledati kao John Travolta, još uvijek se možeš drogirati i nastaviti normalan život“.... „Moji sinovi su se zaljubili u čitavu tu sliku *cool*. Govorim o tome i govorim o tome prilično izričito, slikovito koliko mogu biti jer ne možete lagati djeci; ja to neću učiniti. U početku moji sinovi nisu znali da će se toliko uzбудiti pri pogledu na heroin da će vršiti nuždu u hlače, nitko to ne zna. Nisu znali da će se početi tresti, znojiti, nisu znali taj dio toga jada.“⁶²

⁵⁹ Trish Wood, „The Biggest Fight of George Chuvalo’s Life“, CBC, *The Fifth Estate* program, televizijska emisija, 5. prosinca 1995., 11 minuta, <https://www.cbc.ca/archives/entry/the-biggest-fight-of-george-chuvalos-life> (pristupljeno 17. studenoga 2021.).

⁶⁰ Corelli, „Coming Out Swinging“, 57. Vidi također: George Chuvalo, „Boxing Champ George Chuvalo Describes His Family’s Heartbreaking Battle with Heroin“, *Toronto Life*, 29. studenoga 2013., <https://torontolife.com/city/george-chuvalo-memoir/> (pristupljeno 11. prosinca 2021.).

⁶¹ Virginia Galt, „Chuvalo Delivers Painful Drug Message: Former Heavyweight Champion Tells Students How Family Was Torn by Sons’ Heroin Use“, *The Globe and Mail*, 13. prosinca 1996., A1.

⁶² Corelli, „Coming Out Swinging“, 57-58.

Priznanje Chuvalovoj karijeri i postignućima

Tijekom godina Chuvalo je primio nekoliko međunarodnih i nacionalnih nagrada i priznanja vezanih uz svoju boksačku karijeru, ali i bitku protiv droge. Njegova boksačka karijera i život tema su brojnih kanadskih filmskih i televizijskih dokumentaraca.⁶³ Kada je došao na scenu 1960-ih, desetljeće koje se često opisivalo kao razdoblje kanadskog „nacionalnog odrastanja“,⁶⁴ a na temelju kvalitete opozicije s kojom se suočio – Ali, Frazier, Foreman – jednostavno je postao legenda u Kanadi. Kako je naglasio sportski pisac Stephen Brunt, u smislu prepoznatljivosti imena Chuvalova slava može se usporediti samo s takvim kanadskim hokejaškim superzvjezdama kao što je Gordie *Mr. Hockey* Howe, Maurice *The Rocket* Richard i Bobby Orr. Unatoč njegovu nacionalnom i međunarodnom statusu, kanadska sportska elita tretirala ga je kao outsajdera i bila je nevjerovatno spora u prepoznavanju Chuvalova zasluženog mjesta u kanadskoj sportskoj povijesti.

Kao odgovor na ovaj nedostatak priznanja, međunarodne i nacionalne boksačke legende od Pattersona do Alija pojavile su se na večeri organiziranoj u Chuvalovu čast 1988. u Torontu. Dvije godine kasnije Chuvalo je konačno uvršten u *Kanadsku sportsku kuću slavnih* (1990.). Uslijedilo je njegovo uvrštenje u *Sportsku kuću slavnih Ontarija* (1995.), *Svjetsku boksačku kuću slavnih* (1997.) i *Kanadsku stazu slavnih* (2005.). Konačno priznanje Chuvalovim boksačkim postignućima i njegovoj kampanji za borbu protiv droge u sklopu zaklade *George Chuvalo Fight Against Drugs* došlo je nakon što je dobio najviše kanadsko civilno odlikovanje - *Red Kanade* (*Order of Canada*, 1998.). Nekoliko godina kasnije odlikovan je *Zlatnom jubilarnom medaljom kraljice Elizabete II.* (2002.) i *Dijamantnom medaljom kraljice Elizabete II.* (2012.).⁶⁵ Kanadsko i međunarodno priznanje koje je Chuvalo dobio povećalo je njegov humanitarni profil, omogućivši mu da posjećuje još više škola i klubova za mlade kako bi razgovarao s djecom i mladima o opasnostima uporabe droga.⁶⁶

Tijekom završetka turneje u Kanadi 2002., u čast *zlatnog jubileja* kraljice Elizabete, Chuvalo je bio jedan od 51 uglednog Kanađanina koji su bili pozvani na ručak s Njezinim Veličanstvom u Rideau Hallu u Ottawi.⁶⁷ Na posebnoj priredbi u čast Muhammada Alija u Sky-Domeu u Torontu, koju je organizirao kanadski osvajač zlatne medalje na olimpijskim igrama u teškoj

⁶³ Vidi na primjer: Trish Wood, „Still Standing: The People’s Champion George Chuvalo“, CBC, *The Fifth Estate* program, televizijska emisija, 10. prosinca 1996., 60 minuta, prijepis; Stephen Brunt, „The Last Round: Chuvalo vs. Ali“, režirao Joseph Blasioli, producent Silva Basmajian, Montréal, National Film Board of Canada, 2003., 100 minuta, https://www.youtube.com/watch?v=9O_9ANas7NQ (pristupljeno 17. studenoga 2021.); Ken Rockburn, „George Chuvalo“, Canadian Cable Public Affairs Channel, *Rockburn Presents* program, televizijski emisija, 25. rujna 2011., 60. minuta, <https://www.cpac.ca/episode?id=aff03d11-8369-4702-8bda-d867ffc38396> (pristupljeno 17. studenoga 2021.).

⁶⁴ Brunt, „On the Ropes“, 74.

⁶⁵ Vidi na primjer: „George Chuvalo“, Canada’s Sports Hall of Fame, uvršten 1990., <http://www.sportshall.ca/hall-of-famers/hall-of-famers-search.html?proID=250&catID=all&lang=EN> (pristupljeno 17. studenoga 2021.); „George Chuvalo“, Canada’s Walk of Fame, uvršten 2005., <https://www.canadaswalkoffame.com/inductee/george-chuvalo> (pristupljeno 17. studenoga 2021.).

⁶⁶ Neke od drugih organizacija koje su nagradile Chuvala su: B’nai Bith - nagrada za društveni rad (1997.), Zaklada DareArts (2008.) - priznanje za njegov rad u pomaganju mladima u nepovoljnom položaju da se odmaknu od kriminalne ulične bande i Nagrada za društveno postignuće (2007.) Kanadsko-hrvatske gospodarske komore.

⁶⁷ „Queen Lunches with Prominent Canadians“, *The Record*, 15. listopada 2002.

Slika 5. George Chuvalo i Ellen Scheinberg, predstavnica društva Baština Toronto, na otkrivanju ploče 12. listopada 1997. u Lower Ossington Theatreu, u spomen na borbu Georgea Chuvala i Muhammada Alija 1966. i Alijeve treninge u Atletskome klubu Toronto na aveniji Ossington (uz dopuštenje novina The Toronto Star)

kategoriji i svjetski boksački prvak u teškoj kategoriji Lennox Lewis 2002., Chuvalo je bio među nekoliko boksačkih legendi pozvanih na događaj kako bi podijelili poseban trenutak s Alijom. Ova posebna počast Aliju održana je prije utakmice Kanadske nogometne lige s navijačima koji su pogledali projekciju dokumentarca Nacionalnoga filmskog odbora Kanade o Chualovu prvome meču s Alijem u Maple Leaf Gardensu 1966. godine.

Chuvalo je 2006. godine primio počasni pojas za prvaka u teškoj kategoriji od Svjetskoga boksačkog vijeća (WBC). Ovo priznanje bilo je znak njegove izvrsne izdržljivosti i njegove bitke protiv droge. Iste godine mnogobrojne kanadske glasovite osobe iz područja glume, sporta, politike i književnosti sudjelovale su uz 900 gostiju u Toronto Metro Centru u akciji prikupljanja milijun dolara za Chuvalovu fundaciju za borbu protiv droga. Kako bi podržala zakladu *George Chuvalo Fight Against Drugs*, umjetnica iz Toronta Gabrielle Fischer Horvath također je 2007. godine kreirala Chuvalovu brončanu bistu koja je simbolično odražavala njegovu snagu, tragičan život i ustrajnost. Chuvalo je 2011. otputovao u rodno mjesto svojih roditelja, Ljubuški, gdje je sudjelovao na svečanom otkrivanju brončane skulpture u njegovu čast koju je izradio umjetnik Fabijan Tomić. Kao način obilježavanja pedesete godišnjice borbe Ali - Chuvalo 1966., Chuvalu je uručen „Pojas narodnog prvaka“ na posebnoj ceremoniji 2016. u Centru Mattamy (bivši Maple Leaf Gardens). U tu svrhu, grad Toronto također je otkrio posebnu spomen-ploču koja slavi povijesni značaj te borbe. Kada je grad Toronto osnovao novi društveni centar koji pruža rekreacijske programe za djecu i mlade u Junctionu, četvrti u kojoj je Chuvalo odrastao, zgrada je dobila ime u njegovu čast. Ova zgrada službeno je 2019. otvorila svoja vrata i zove se *George Chuvalo Neighbourhood Centre*.

Primivši najvišu kanadsku civilnu nagradu 1998., prestižni orden *Red Kanade*, koji „odaje počast onima koji predstavljaju primjer najviših kvaliteta građanstva i čiji doprinosi obogaćuju živote svojih suvremenika“, opis Chuvalova doprinosa kanadskom društvu glasio je:

Kanadski boksački prvak u teškoj kategoriji jedanaest godina zaredom međunarodno je zapamćen kao jedan od najbolje rangiranih svjetskih boksača. Snaga i izdržljivost koju je pokazao tijekom godina u ringu ogledaju se u njegovoj unutarnjoj snazi i hrabrosti kada se suočio s nekoliko obiteljskih tragedija. Nikada ne odustaje, postao je moćan govornik o surovosti stvarnosti upotrebe ilegalnih droga. Njegova teška, ali iskrena poruka ima trajan utjecaj na mlade, roditelje i odgojitelje, i preokrenula je mnoge mlade živote.⁶⁸

Nakon što je primio orden *Red Kanade*, njegovu kampanju, odnosno bitku protiv droge u Kanadi također su više puta priznali zastupnici u Donjem domu (House of Commons) Kanade i Zakonodavne skupštine Ontarija (Legislative Assembly of Ontario).⁶⁹

Zaključak

Od javne proslave Chuvalova osamdesetog rođendana u Torontu 2017. godine, boksačka legenda sve više doživljava kognitivni pad. Uz sve, došlo je do pravnog natezanja između njegove druge žene i dvoje preživjele djece.⁷⁰ Iako Chuvalova mentalna kondicija nastavlja opadati zbog demencije, on je očito i dalje žilav i postaje lucidniji kada se spomenu njegove borbe s Muhammadom Alijem. Chuvalo je općenito u boljem stanju od mnogih drugih njegovih boksačkih vršnjaka. Njegov sin Mitchel naglasio je da, iako je njegov otac zasigurno pretrpio oštećenje mozga zbog boksačke karijere, ipak se bavio sportom koji mu je pružio toliko toga te ga je u velikoj mjeri definirao kao pojedinca.⁷¹

Sa sigurnošću se može reći da je George Chuvalo vjerojatno najpoznatiji Kanadanin hrvatskog podrijetla. To je zbog njegove boksačke karijere, strašnih tragedija koje su pogodile njegovu obitelj i njegove odlučnosti da iskoristi ove serije tragedija kako bi svoju poruku protiv droge prenio desetcima tisuća kanadske mladeži. Niti jedan Kanadanin hrvatskog podrijetla, u bilo kojem području djelovanja, nije dobio toliko istaknute nacionalne medijske pozornosti i prostora i toliko priznanja i nagrada tijekom šest desetljeća kao Chuvalo. Njegova uvjerljiva autsajderska priča boksača koji je rođen od hrvatskih doseljeničkih roditelja u žilavoj useljeničkoj radničkoj

⁶⁸ Governor General of Canada, Order of Canada, „George Chuvalo, C. M.“, odlikovan, 6. svibnja 1998., <https://archive.gg.ca/honours/search-recherche/honours-desc.asp?lang=e&TypeID=orc&id=3841> (pristupljeno 5. veljače 2022.).

⁶⁹ Canada, House of Commons Debates, *Hansard*, „Alcohol and Drug Abuse“, izjava u Donjem domu, Brent St. Denis, M. P. (Algoma-Manitoulin), 18. veljače 1998.; „George Chuvalo“, izjava u Donjem domu, Janko Perić, M. P. (Cambridge), 17. ožujka 1999.; „National Drug Strategy“, izjava u Donjem domu, Chuck Cadman, M. P. (Surrey North), 27. svibnja 1999.; „The Junction“, izjava u Donjem domu, Sarmite Bulte, M. P. (Parkdale - High Park), 25. siječnja 1999. Ontario, Legislature Assembly of Ontario, *Hansard*, „George Chuvalo“, izjava u zakonodavnoj skupštini, Douglas B. Ford, M. P. P. (Etobicoke-Humber), 11. veljače 1997.

⁷⁰ Mary Ornsby, „George Chuvalo Lacks Capacity to Decide on His Marriage, Judge Rules“, *The Toronto Star*, 13. siječnja 2018., <https://www.thestar.com/news/gta/2018/01/13/george-chuvalo-lacks-capacity-to-decide-on-his-marriage-judge-rules.html> (pristupljeno 11. prosinca 2021.); Michele Mandel, „Boxing Legend George Chuvalo's Wife Wins First Round in Ugly Family Battle“, *The Toronto Sun*, 15. lipnja 2019., <https://torontosun.com/news/local-news/mandel-boxing-legend-george-chuvalos-wife-wins-first-round-in-ugly-family-battle> (pristupljeno 11. prosinca 2021.).

⁷¹ Pdraig Moran, „Brain Injuries Are 'a Natural Consequence' of 'Dangerous' Boxing: George Chuvalo's Son“, CBC Radio, *The Current*, program, televizijska emisija, 5. prosinca 2018., prijepis, <https://www.cbc.ca/radio/thecurrent/the-current-for-december-5-2018-1.4930513/brain-injuries-are-a-natural-consequence-of-dangerous-boxing-george-chuvalo-s-son-1.4932987> (pristupljeno 17. studenoga 2021.).

četvrti Junction (Toronto), dvadeset godina držanja kanadskoga boksačkoga teškaškog pojasa i rangiranja među deset najboljih boksača u svijetu tijekom ere kojom su dominirali Muhammad Ali, George Frasier i George Foreman, i kojeg se smatra zlatnom erom boksačke teške kategorije, dio su razloga za to.

Međutim, događaji koji su ga učinili poznatim u Kanadi su njegove dvije borbe s Alijem, posebno prva bitka 1966. godine. Prihvaćanje ove borbe za sedamnaest dana tijekom vrhunca Alijeve bitke s američkom vladom zbog odbijanja služenja vojnog roka za vrijeme Vijetnamskoga rata, te boreći se punih 15 rundi kada su ga svi mediji i boksački stručnjaci otpisali, pothvat koji nije postigao nijedan prijašnji Alijev protivnik, učinio je Chuvala nacionalnom figurom u Kanadi. Događaj tijekom 1960-ih, opisan kao desetljeće odrastanja Kanade, kao i u kontekstu složenog odnosa Kanade sa svojim mnogo većim, bogatijim i moćnijim južnim susjedom, značio je da čak i kada je izgubio ovu tešku bitku s Alijem, Chuvalo je smatran pobjednikom u svojoj zemlji. Tada su mnogi stručnjaci mislili da on upoće nije zaslužio biti u istom ringu s Alijem, ali Chuvalov hrabri otpor učinio je Kanadane neizmerno ponosnim i učvrstio njegov status u Kanadi. Iako su kanadski boksači poslije Chuvala postali svjetski prvaci, njegova slava je ostala i dalje je snažno odjeknula te je često zasjenila postignuća kanadskih boksača koji su krenuli njegovim stopama.

Nakon njegova povlačenja iz ringa, nekoliko strašnih obiteljskih tragedija pogodilo je Chuvala teže od bilo čega što su mu boksačke legende Ali, Foreman ili Frazier ikad mogle nanijeti. Između 1985. i 1996. Chuvalo je izgubio tri sina zbog samoubojstva i droge i svoju tridesettrogodišnju suprugu zbog samoubojstva povezanog s gubitkom sinova. Kao što je Stephan Brunt dirljivo i sažeto primijetio o Chuvalu u knjizi *Suočavanje s Alijem*: „Jedno je boriti se s Golijatom; sigurno nikad nije želio igrati ulogu Joba.“⁷² Ove nesreće koje lome srce sigurno bi srušile većinu. Iako se često vraćao u tjeskobu, očaj i neodgovorenom pitanju je li mogao išta učiniti da spasi svoje sinove i ženu, Chuvalo je izdržao i uzvratilo.

Svoju snagu usmjerio je u prenošenje osobnih iskustava o razornom utjecaju uporabe droga na svoju obitelj obilazeći kanadsku mladež u tisućama škola, indijskih rezervata, klubova za mlade i popravnih ustanova kako bi im ispričovijedao svoju poruku protiv droge, pokušavši u životima tih mladih osnažiti njihovu vlastitu želju za zdravim životom. Kako Chuvalo obašnjava 2002. u vezi s bitkom protiv droge:

To mi je dužnost, nadasve zato što sam žigosan osobnom dramom, koja mi je paklenski razorila obitelj. Mladim lijepim ljudima želim ostaviti u zavjet poruku koja će im pomoći da shvate koliko su droge uistinu strašno zlo. Uvjeravam ih da ih moraju zauvijek odbaciti. I ako ih iskušenje ikada navede da se dohvate bilo koje droge, lake ili teške, svejedno, neka se sjetite mene i prokletstva koje me je pratilo - da sam bio otac triju ovisnika. Neka se sjetite moga križnog puta. Neka ne učine loš izbor i ne sunovrate se poput mojih pokojnih sinova!⁷³

⁷² Brunt, *Facing Ali*, 49.

⁷³ Pero Zlatar, „Kralj nokauta: gorka ispovijest šampiona“, *Globus* (Zagreb), 12. kolovoza 2002., 80.

U maloj hrvatsko-kanadskoj doseljeničkoj zajednici Chuvalo je predstavljao uspješnu priču na području sporta na koju svatko može biti ponosan. Njegovi sportski uspjesi i nacionalno poštovanje, koje su mu iskazali Kanadani, nešto je što su roditelji useljenika prve generacije mogli s ponosom istaknuti svojoj drugoj generaciji djece - kako bi pokazali da i oni mogu uspjeti u svojim odabranim područjima. To je poruka koja je prenesena u izvještajima o Chuvalovim boksačkim pothvatima u hrvatskom doseljeničkom tisku. Unatoč često dubokim ideološkim podjelama vezano uz niz pitanja, hrvatski useljenički tisak je ipak pronašao zajednički jezik o Chuvalovoj sportskoj karijeri i redovito objavljivao članke o njegovim boksačkim postignućima.

Izvori

Web stranice nacionalne nagrade

„George Chuvalo“. Canada's Sports Hall of Fame. Uvršten 1990. <http://www.sportshall.ca/hall-of-famers/hall-of-famers-search.html?proID=250&catID=all&lang=EN>. Pristupljeno 17. studenoga 2021.

„George Chuvalo“. Canada's Walk of Fame. Uvršten 1995. http://www.canadaswalkoffame.com/inductees/2005/05_george_chuvalo.xml.htm. Pristupljeno 17. studenoga 2021.

Governor General of Canada. Order of Canada. „George Chuvalo, C. M.“ Odlikovan 6. svibnja 1998. <https://archive.gg.ca/honours/search-recherche/honours-desc.asp?lang=e&TypeID=orc&id=3841>. Pristupljeno 5. veljače 2022.

Emitirani dokumentarni i specijalni izvještaji

Brunt, Stephen (2003.). *The Last Round: Chuvalo vs. Ali*. Montréal. National Film Board of Canada. Blasioli, Joseph (redatelj). Basmajian, Silva (producent). 100 min. https://www.youtube.com/watch?v=9O_9ANas7NQ. Pristupljeno 17. studenoga 2021.

LaMarsh, Judy (1975.). „George Chuvalo on Growing Up in the Junction“. Canadian Broadcasting Corporation. Radijski prijenos. 30. prosinca, 20 min. <https://www.cbc.ca/archives/entry/george-chuvalo-on-growing-up-in-the-junction>. Pristupljeno 17. studenoga 2021.

Rockburn, Ken. „George Chuvalo“. Canadian Cable Public Affairs Channel. *Rockburn Presents* program. Televizijski prijenos 25. rujna 2011., 60 min. <https://www.cpac.ca/episode?id=aff03d11-8369-4702-8bda-d867ffc38396>. Pristupljeno 17. studenoga 2021.

Wood, Trish (1995.). „The Biggest Fight of George Chuvalo's Life“. Canadian Broadcasting Corporation. *The Fifth Estate* program. Televizijski prijenos 5. prosinca, 11 min. <https://www.cbc.ca/archives/entry/the-biggest-fight-of-george-chuvalos-life>. Pristupljeno 17. studenoga 2021.

Wood, Trish (1996.). „Still Standing: The People's Champion George Chuvalo“. Canadian Broadcasting Corporation. *The Fifth Estate* program. Televizijski prijenos 10. prosinca, 60 min. Prijepis.

*Novine i časopisi**Boxing Scene* (mrežno)*Danica* (Chicago)*The Etobicoke Guardian* (Toronto)*The Financial Post* (Toronto)*The Gazette* (Montréal)*The Globe and Mail* (Toronto)*Globus* (Zagreb)*Hrvatska iskra* (Toronto)*Hrvatska župa Toronto**Hrvatski glas* (Winnipeg)*Jedinstvo* (Toronto)*Maclean's: Canada's Weekly Magazine* (Toronto)*Matica* (Zagreb)*Naše novine* (Toronto)*Naš put* (Toronto)*Nova Hrvatska* (London, UK)*The Ottawa Citizen* (Ottawa)*The Record* (Kitchener-Waterloo, ON)*The Ring* (New York; kasnije Philadelphia; trenutačno Los Angeles)*Sports Illustrated* (New York)*Torontoist* (mrežno)*Toronto Life**The Toronto Star**The Toronto Sun**Zajedničar* (Pittsburgh)*Članci iz časopisa*

Ali, Muhammad i Goodman, Bob: „My Toughest Fights“, *The Ring*, veljača 1975.

Amiel, Barbara (1977): „George Chuvalo Is Still on His Feet“, *Maclean's*, 24. siječnja.

Amiel, Barbara (2001): „Profile in Courage“, *Maclean's*, 12. studenoga.

Brunt, Stephen (1997): „On the Ropes“, *Toronto Life*, svibanj.

Chuvalo, George (2013): „Lost Boys“, *Toronto Life*, studeni.

Corelli, Rae (1999): „Coming Out Swinging“, *Maclean's*, 8. veljače.

Fennell, Tom (1993): „Tragedy for a Heavyweight“, *Maclean's*, 15. studenoga.

- Gladman, Jerry (1977): „George Chuvalo May be a Fat Old Man“, *Maclean's*, 21. veljače.
- Grant, Alison (1965): „My Job Is to Kill the Guy“, *Maclean's*, 2. listopada.
- Manning, Herbert C. (1960.): „Anatomy of a Prize Fight“, *Maclean's*, 9. listopada.
- Macfarlane, David (1996.): „Steven Chuvalo 1960 - 1996“, *Toronto Life*, listopad.
- Plummer, Kevin (2013.): „The Heavyweight Showdown: George Chuvalo Squares Off Against Muhammad Ali at Maple Leaf Gardens in 1966“, *Torontoist*, <https://torontoist.com/2013/03/historicist-the-heavyweight-showdown/>, pristupljeno 3. srpnja 2019.
- Robertson, John (1966.): „Anatomy of a Championship: How Chuvalo Won by Losing“, *Maclean's*, 14. svibnja.
- Rogin, Gilbert (1965.): „The Croatian Candidate“, *Sports Illustrated*, 1. veljače, <https://vault.si.com/vault/1965/02/01/the-croatian-candidate>, pristupljeno 11. prosinca 2021.
- Ross, Bill (2006.): „George Chuvalo – The Right Place at the Wrong Time“, *Boxing Scene*, objavljeno na Internetu 31. siječnja (1. dio) i 1. veljače (2. dio), <http://boxingscene.com/?m=show&opt=printable&id=2978>, pristupljeno 26. lipnja 2021.

Knjige i članci

- Amato, James (2017.): *Gloves Gone By: Heavyweight Boxers from the Glorious Era 1960 to 1980*. Bloomington, IN: AuthorHouse.
- Brignall, Richard (2009.): *Fearless: The Story of George Chuvalo. Canada's Greatest Boxer*, Toronto: James Lorimer.
- Brunt, Stephen (2003.): *Facing Ali: The Opposition Weighs In*, Toronto: Vintage Canada.
- Brunt, Stephen (1987.): *Mean Business: The Creation of Shawn O'Sullivan*, Markham, ON: Penguin Books Canada.
- Burrill, Bob (1974.): *Who's Who in Boxing*, New Rochelle, NY: Arlington House.
- Chuvalo, George i Greig, Murray (2013.): *Chuvalo: A Fighter's Life. The Story of Boxing's Last Gladiator*, Toronto: HarperCollins.
- Early, Gerald (1987.): „The Romance of Toughness: LaMotta and Graziano“. *The Antioch Review*, 45: 385-408.
- Greig, Murray (1996.): *Goin' the Distance: Canada's Boxing Heritage*, Toronto: Macmillan Canada.
- Harney, Robert F. (1985.): „Homo Ludens and Ethnicity“, *Polyphony*. 7: 1: 1-12.
- Hornby, Lance (1998.): *The Story of Maple Leaf Gardens: 100 Memories at Church and Carlton*, Champaign, IL: Sports Publishing Inc.
- Hudson, David L. (2009.): *Combat Sports: An Encyclopedia of Wrestling, Fighting, and Mixed Martial Arts*, Westport, CT: Greenwood Press.
-

- Mailer, Norman (1971.), „*King of the Hill*“: *On the Fight of the Century*, New York: New American Library.
- Palmer, Bryan D. (2009.): *Canada's 1960s: The Ironies of Identity in a Rebellious Era*, Toronto: Univ. of Toronto Press.
- Plimpton, George (1977.): *Shadow Box*, New York: G. P. Putnam's Sons.
- Rasporich, Anthony W. (1982.): *For a Better Life (Za bolji život): A History of the Croats in Canada*, Toronto: McClelland and Stewart and Multiculturalism Directorate.
- Roberts, James B. i Skutt, Alexander G. (1997.): *The Boxing Register: International Boxing Hall of Fame Official Record Book*, Ithaca, NY: McBooks Press.
- Rubin, Louis D. (2000.): „The Manly Art of Modified Mayhem: Dempsey and Others“, *The Sewanee Review*, 108: 412-432.
- Rutherford, Paul (1992.): *When Television Was Young: Primetime Canada 1952 – 1967*, Toronto: Univ. of Toronto Press.
- Ryan, Joe (2013.): *Heavyweight Boxing in the 1970s: The Great Fighters and Rivalries*, Jefferson, NC: McFarland.
- Vogan, Travis (2018.): „Exhibiting Ali's *Super* Fights: The Contested Politics and Brief History of Closed-Circuit Boxing Broadcasts“, *Film History*, 30: 1-31.
- Weinberg, Kiron S. i Arond, Henry (1952.). „The Occupational Culture of the Boxer“, *The American Journal of Sociology*, 57: 460-469.
- Young, A. J. „Sandy“ (1988.): „Chualo, George“, *The Canadian Encyclopedia*, 2. izd., Edmonton: Hurtig Publishers, str. 426.
-

SUMMARY

COURAGE AND ENDURANCE, THE LIFE AND CAREER OF CANADIAN BOXING LEGEND GEORGE CHUVALO

George Chuvalo's national and international professional boxing career is an example of the overachievement of children of immigrants in the area of sport. Canadian heavyweight boxing champion for twenty years, Chuvalo is remembered as one of the world's highest ranked boxers. The strength and stamina he displayed during his many years in the ring were later mirrored by his inner strength and fortitude when faced with a series of family tragedies. These family tragedies sent him spiralling into a deep dark place. Never one to give up, he continued on in the face of dark personal demons to harness his family tragedies in order to continue, becoming a powerful and sought after speaker to youth on the harsh realities of illicit drug use. His brutally honest but earnest message has positively impacted youth across Canada. His anti-drug message has turned around many young lives and bought him once again to national prominence. Through his national anti-drug campaign, Chuvalo took this overachievement to yet another level, becoming one of the best known Canadians of Croatian origin.

RESUMEN

VALOR Y RESISTENCIA – LA VIDA Y LA CARRERA DE GEORGE CHUVALO, LEYENDA DEL BOX CANADIENSE

La carrera de box profesional nacional e internacional de George Chuvalo es un ejemplo del extraordinario logro de los hijos de inmigrantes en el campo del deporte. Este campeón canadiense de boxeo en categoría de peso pesado es recordado como uno de los boxeadores mejor clasificados del mundo. La fuerza y la resistencia que mostró a lo largo de los años en el ring reflejaron más tarde su fuerza interior al enfrentar una serie de tragedias familiares. Estas adversidades familiares lo llevaron a un lugar profundamente oscuro (la adicción a las drogas). Nunca se dio por vencido, siguió adelante a pesar de enfrentarse a sus dificultades personales, sacando fuerzas de su tragedia familiar para seguir adelante, transformándose en un poderoso orador y motivador de jóvenes en cuanto a las duras realidades del abuso de drogas. Su completa sinceridad tuvo un impacto duradero en jóvenes, padres y docentes. En Canadá, su mensaje contra la droga cambió la vida de muchos jóvenes y atrajo gran atención. Con la implementación de la lucha nacional contra el abuso de drogas, Chuvalo llevó este logro a un nivel superior, convirtiéndose en uno de los más famosos canadienses de ascendencia croata.

TRANSNACIONALNA MEMORIJA POSLJEDNIH POČIVALIŠTA ISELJENIKA

Kraj životnoga puta iseljenikā i njihova posljednja počivališta daleko od rodnog kraja dio su složenog migracijskog procesa koji su proživjeli pojedinci odlaskom u nepoznato, kao i njihovi najbliži - koji su očekivali, uz novčane doznake, i povratak svojih najmilijih u zavičaj. Mnogi se nisu nikada vratili s puta nade, ostavši tek u sjećanjima najbližih, a njihova vječna počivališta, često i neobilježena, ostadoše u tuđini. S paralelnim generacijskim, društvenim i gospodarskim promjenama u rodnom kraju i zemlji doseljenja - sjećanja na životni put iseljenika postupno blijede. Vječna počivališta u mnogim mjestima diljem Australije, među kojima su i neka odavno napuštena, svjedoče o identitetu i podrijetlu doseljenika. Rijetki prolaznici posjete ova posljednja mjesta sjećanja pa nije neobično da ostaju nezabilježena i u studijama o iseljeništvu, upozorava australski Dalmatinac i renomirani istraživač Walter Vori Lalich. Život manjeg broja iseljenika iz Tučepa, primjerice, približuje i migrantske sudbine drugih koji su svojom pečalbarskom žrtvom bitno pridonijeli životu najbližih, svom zavičaju, ali i sredini u koju su došli, našavši u njoj svoj vječni dom.

Mnogi nadgrobni spomenici diljem australskog kontinenta s vremenom postaju posljednji svjedoci životnog puta doseljenika koji su radeći u teškim uvjetima pokušavali naći svoje mjesto u društvu i pomoći najbližima u rodnom kraju. Posljednja počivališta iseljenika važan su simbol doseljavanja i života u mnogim mjestima od kojih su neka i sama postala spomenici prošlosti u kojima nitko ne boravi; nedavna živa naselja postali su gradovi duhova.¹ Groblja stotinama kilometara daleko od velikih metropolitanskih središta rijetko tko posjećuje osim slučajnog prolaznika i posljednja počivališta onih koji su dali sve od sebe daleko od rodnog kraja postaju sve usamljenija i iščezavaju iz sjećanja.

Groblja su važna emocionalna mjesta sjećanja i susreta s najbližima, spomenici su prošlih dana. Poslije povratka iz SAD-a Stjepan Lojen² odlazi posjetiti grob svojih roditelja na seoskom groblju; nije ga našao. Osjećaje mnogih koji imaju želju da još jednom dožive sebi bliske i njihov životni put posjetom njihovim posljednjim počivalištima izrazio je Josip Novaković³ istaknuvši kako je imao veliku potrebu da poslije dolaska u SAD pronade i posjeti grob svoje bake u Clevelandu. Nakon četrdeset godina kad ga je poslije očeve smrti majka odvela iz Boulderu na Hvar, Josip Kirigin⁴ vraća se u posjet rodnome mjestu sa željom da sazna više o životu i zadnjim danima svojih najbližih koji su našli svoja posljednja počivališta u raznim mjestima Zapadne Australije.

Iseljenici i njihovi potomci podižući nadgrobne spomenike uspostavljaju vječnu uspomenu na najbliže i označavanjem podrijetla umrlih dokumentiraju doseljavanja i život u Australiji. Tony

Parentić je u drugoj godini života došao iz Zaostroga uoči velikih rasističkih nereda na Goldfieldsu 1934. godine; poslije mnogo godina odlazi u grad Laverton, udaljenom skoro tisuću kilometara od Perth, da na groblju postavi nadgrobnu ploču i zaštitu uspomenu na mladu sestru Terezu koju je 1937. godine u njenoj trećoj godini usmrtilo auto u susjednom rudarskom naselju Beria, uz komentar „... povijest mjesta se najbolje može upoznati na groblju.“. Obitelj se ubrzo poslije zatvaranja rudnika preselila u Fremantle.⁶ U rijetkom radu koji ističe problematiku posljednjih počivališta doseljenika Loreta Baldassar opisuje kako je grupa talijanskih doseljenika za posjeta rudarskome mjestu Cue, udaljenom 650 kilometra od Perth, vidjevši zapuštene grobove svojih sunarodnjaka osjetila potrebu da se vrate i podignu spomenik pionirima rudarstva koji su ostali zauvijek zaboravljeni daleko od rodnog kraja.⁷

U rodnom kraju mnoge obitelji nisu dočekale živog roditelja ili sina, one koji su se uputili u svijet da zarade nešto kako bi i oni kod kuće preživjeli; do mnogih su prestale dolaziti vrlo važne novčane doznake na jednu funtu za koju se 1930-ih godina moglo kupiti 150 kilograma brašna u Dalmaciji.⁸ Obiteljske zgrade i javni objekti uz polja i vinograde, izgrađeni i kupljeni novcem iseljenika, važna su obiteljska i kolektivna mjesta sjećanja⁹ u mnogim mjestima iz kojih se odlazilo u svijet. U raznim grobljima diljem Australije svoje posljednje počivalište našli su mnogi hrvatski doseljenici i njihovi potomci. Može se pretpostaviti kako njihovi najbliži u domovini ne znaju za mjesto u kojem su našli svoj vječni dom i da nisu nikada vidjeli fotografiju, često i neobilježnog, posljednjeg počivališta iseljenih koji daleko preko oceana s protokom vremena, društvenim i generacijskim promjenama u rodnom kraju postupno iščezavaju iz sjećanja.

Iseljenici svojim odlaskom uspostavljaju i održavaju razgranate spone između rodnog kraja i mjesta doseljavanja neovisno o prostornoj udaljenosti, granicama, društveno-političkim razlikama i službenim odnosima između matice i zemlje doseljenja. Kratki opisi života manjeg broja iseljenih Tučepljana i slike njihovih posljednjih počivališta na raznim australskim grobljima predočuju i približuju njihove sudbine, doživljaje i reakcije na društvene uvjete obilježene mnogim neizvjesnostima s kojima su se suočavali gradeći život, pridonoseći razvoju Australije i pritom pomažući svoje najbliže u Tučepima.

Uz njihove životne puteve daleko od rodnog kraja povezuju se i sudbine mnogih drugih koji su pritisnuti teškim životnim uvjetima otišli iz svog doma u Podbiokovlju i drugim primorskim krajevima put australskih i američkih luka puni nade kako će tamo naći posla i zarade za ostvarenje boljeg života. Otišli su daleko od svog doma i na kraju svoga životnog puta mnogi se nisu vratili.

Posljednja prebivališta iseljenih integralni su dio iseljeničkog procesa odlaska i izgradnje novog života u stranom svijetu daleko od grobova predaka. Proces iseljavanja složen je dio života i povijesti mnogih društvenih zajednica koji uz odlaske zahvaća pitanja doseljenja, povratka i posjeta iseljenih, ostvarenje ciljeva i materijalnog uspjeha, slanja novčanih doznaka, prijenosa baštine, stvaranje novog doma i odgoj potomaka, kraj životnoga puta iseljenih i njihova posljednja prebivališta. Odlaskom iseljenika i njihovih potomaka iz mjesta doseljavanja u unutrašnjost, *outback*, u potrazi za teškim radom u rudnicima, šumama i poljima šećerne trske

u udaljenim australskim metropolitanskim urbanim sredinama, sjećanja na umrle, njihovi grobovi i nadgrobnji spomenici postupno bivaju prepušteni protoku vremena i zaboravu. Slično, i brojni radovi o iseljeništvu ne spominju smrt i posljednja prebivališta iseljenih daleko od rodnog kraja. Mnogi grobovi iseljenika nisu mjesta susreta i emocionalnih sjećanja i protokom vremena mnoga nezabilježena neopaženo iščezavaju u crvenoj prašini *outbacka*.

Iseljenički putevi povezuju s rodnim mjestom ona mjesta u koje su došli nakon odlaska iz roditeljskog doma u nepoznato, gdje su radili stvarajući novi dom uz nadu kako će ostvariti bolju i ljepšu budućnost, i gdje su našli svoje posljednje počivalište. Mjesta kraja životnog puta iseljenih na australskim grobljima uz ljudske sudbine povezuju i iseljavanjem stvoren razgranati tučepski transnacionalni društveni prostor.¹ Slike posljednjih počivališta Tučepljana i njihovih potomaka približuju izvorištu ova tisućama morskih milja daleka mjesta sjećanja¹¹ u ovome jedinstvenome društvenom prostoru.

Na daleki put u nepoznati strani svijet

Iz Tučepa i drugih priobalnih mjesta mnogi odlaze u prekomorske krajeve već u devetnaestom stoljeću u potrazi za kruhom i boljom budućnosti. Iseljenik Marinko Grubišić¹² opisao je generacije iseljenika riječima „...znali smo samo kopati i sjeći...“, mnogi odlaze nepismeni ili imaju završen tek koji razred osnovne škole. Marinkov otac Mate odlazi 1899. godine u Novi Zeland gdje boravi kratko vrijeme. Nakon povratka u svojoj tridesetoj godini života kad su on i supruga Ana Kovačević dobili prvo dijete, odlazi u mnogo bliže Sjedinjene Američke Države 1903. godine; Ivan je tek u petoj godini vidio svog oca.

Drukčiji je bio životni put Čedomira Bušelića, rođenog 1886. godine, koji je najvjerojatnije bio član *Hrvatsko-slavjanskog potpornog i prosvjetnog društva*, prvoga hrvatskog iseljeničkog društva u Australiji osnovanog 1912. godine u Boulderu.¹³ Čedomir je sa 120 državljana Austro-Ugarske, uglavnom Hrvata, početkom kolovoza 1915. godine bio zatočen u logoru na otočiću Rottnest ispred Fremantlea gdje je proveo mjesec dana. Poslije izlaska iz logora prijavio se u australsku vojsku, ali je bio odbijen zbog austrijskog državljanstva; naknadno je pristupio u jugoslavenske odrede i sudjelovao u bitkama na solunskom ratištu.¹⁴ Kao i neki drugi dragovoljci,¹⁵ najvjerojatnije se na vlastiti trošak poslije rata vraća u Zapadnu Australiju početkom 1921. godine i postaje britanski podanik 1927. godine. Za razliku od nekih svojih vršnjaka zbog godina se ne priključuje egzodusu povratnika brodovima *Partizanka* i *Radnik* u Jugoslaviju 1948. godine.¹⁶ Godinama je bio domar Društva i posjećivao petkom navečer obitelj Tučepljana Marinka i Marije Lalić¹⁷ donoseći čokoladu njihovoj kćerkici Sonji. Pokopan je u Boulderu 1959. godine u 73. godini života.

Iseljenici iz dalmatinskih mjesta činili su većinu hrvatskih doseljenika u Australiji sve do poslije Drugoga svjetskog rata.¹⁸ Poslije protjerivanja više od šest stotina zatočenih Hrvata, austrougarskih građana, ostalo ih je malo više od tisuću.¹⁹ Zbog ograničavanja useljavanja u SAD 1920-ih godina mnogi iz primorskih krajeva odlaze prema Australiji, gdje započinju svoj novi životni put teškim radom na sjeći drva i šećerne trstike i u dubinama rudnika zlata i srebra.

S Makarskog primorja otišlo je više od sedam stotina osoba prema Australiji i susjednom Novom Zelandu tijekom 1920-ih godina.²⁰ Već od samog početka iseljavanja slijede jedan drugoga, što je svjedok zbivanja Pelješčanin Tony Splivalo u svom iznimno važnom djelu o životu i sudbini iseljenika u Australiji početkom prošlog stoljeća opisao riječima:²¹ „Dalmatinci su poput mrava slijedili jedan za drugim svoje prethodnike koji su utrlj put prema Boulderu i vraćali se u gnijezdo s uzbudljivim pričama o radu i zaradi.“ Pojedini se vraćaju u rodni kraj, a neki s ušteđevinom odlaze u priobalna područja i ulažu u vinograde i komercijalne vrtove, pružajući utočište i prvu zaradu članovima obitelji i prijateljima koji su ih slijedili u svijet.

Odlazak u šume i rudnike

Iseljenici su se do Drugoga svjetskog rata ponajviše iskrcavali u Fremantleu jer je putovanje bilo kraće i jeftinije, zatim su mnogi odlazili prema unutrašnjosti kako bi sjekli drva i radili u rudnicima zlata u raznim mjestima Goldfieldsa, u Boulderu, Kalgoorlieu i udaljenijima kao što su Gwalia, Wiluna i Laverton te drugim mjestima u unutrašnjosti. Povijest njihova doseljavanja danas se najviše očituje na mjesnim grobljima, u arhivima i raznim zapisima sjećanja. Tijekom višednevnih rasističkih nereda protiv „stranaca“, južnoeuropskih doseljenika, na Dan Australije početkom 1934. godine uništene su i opljačkane prostorije Hrvatskog društva u Boulderu koje je tada pretrpjelo štetu od skoro dvije tisuće funti, dok je 170 hrvatskih doseljenika, uključujući i desetak Tučepljana, pretrpjelo štetu od trideset tisuća funti.²² Prostorije su poslije obnovljene, zadržavši svoju važnu ulogu u životu hrvatskih i drugih doseljenika iz Jugoslavije u Goldfieldsu.

Tučepljanin Marinko Lalić bio je domar Društva kada je rulja za nereda opljačkala i njegovu imovinu, a što je njega dovelo u nezgodan položaj jer je očekivao dolazak zaručnice Marije Visković koju nije vidio deset godina. Mariji je godinama obećavao da će je *dobaviti*, ali nije uspijevaao jer je stalno novčano pomagao i roditelje za vrijeme krize koja je već polovinom 1920-ih godina zahvatila rudnike zlata prema kojima su u potrazi za poslom išli i mnogi iz udaljenih krajeva kontinenta. Marinko nije zbog posla mogao otići u Fremantle dočekati Mariju; zamolio je poznate da je dočekaju i upute vlakom preko noći do Bouldera.

Marinko i Marija bili su vrlo aktivni u raznim aktivnostima Društva, uključujući organiziranje poduke hrvatskog jezika krajem 1940-ih godina i u radu ženske sekcije. Marinko je u raznim razdobljima bio predsjednik i tajnik *Slavenskog naprednog društva* (preimenovano je krajem 1930-ih godina), čije su prostorije već 1960-ih godina postajale sve praznije odlascima i umiranjem članova, a također se iskopavanje zlata tehnološki promijenilo. Početkom 1970-ih godina nije uspjelo spašavanje Društva pripajanjem društvu *Jedinstvo* na Swanu kome su u konačnici prosljeđena preostala financijska sredstva; *Jedinstvo* je 2021. godine obilježilo svoju devedesetu obljetnicu.²³ Prostorije su 1988. godine predane na korištenje gradu; sada ih koristi lokalna adventistička crkvena zajednica.

S kćerkom Sonjom, koja je 1970-ih godina radila u Londonu, poslije posjeta Olimpijskim igrama u Münchenu Marinko i Marija posjećuju Tučepe. Marinko je iznenada umro u Perthu 1984. godine gdje je došao primiti zahvalu Laburističke stranke u povodu pedesete obljetnice članstva.

Marija se preselila u Perth kod Sonje i umire nakon dvije godine. Trojica mlađih sinova napustili su Goldfields i žive u Perthu; Anthony žali što nije ranije otišao, a nešto mlađi Boris žali što je to učinio. Kćerka Anthonyja, Susan, pokopana je zajedno s didom i babom na groblju Karrakatta u Perthu. Najstariji sin Maxim, koji je bio u vojsci, poginuo je u prometnoj nesreći u Sydneyu na sv. Antu 1964. godine; pokopan je na vojnom odjelu najvećega lokalnoga groblja Rockwood. Njegov sin Bradley te unuka Maddison-Maddie, učiteljica, žive u Boulderu, ona predstavlja četvrtu generaciju tučepskih Lalića u Goldfieldsu.

Jure Pašalić odlazi u svojoj šesnaestoj godini u Belgiju 1922. godine gdje radi u rudnicima i zatim 1926. godine u Zapadnu Australiju. Poslije teškog rada na sječi drva blizu mjesta Gwalia, svojom ušteđevinom kupuje vinograd *Glenalwyn* u Swan Valley blizu Perth, gdje je uz mnoge Talijane bilo zabilježeno između dva rata oko 260 doseljenika iz Dalmacije.²⁴ Uz vinograd i sušenje grožđa, Jure je razvio vinariju i bio vrlo uspješan u proizvodnji desertnih vina. Njegov rad i entuzijazam bili su cijenjeni i izvan Swan Valley i Goldfieldsa, kamo je slao sunarodnjacima svoja vina.

Dopisivanjem upoznaje Ivku Grubišić, koja mu se pridružuje 1938. godine; sami u stranom svijetu morali su se oslanjati jedno na drugoga i odgojiti tri kćerke i jednog sina. Jure 1965. dolazi prvi put u posjet Tučepima nakon više od četrdeset godina izbjivanja te nakon toga zajedno s Ivkom 1979. godine u vrijeme Mediteranskih igara.

Kod Jure upoznajem Tučepljanina Antu Tomaša, čija je supruga Mare bila Jurina sestra koja je došla poslije Drugoga svjetskog rata; živjeli su i pokopani u Kalgoorlieu. Za posjeta Goldfieldsu 1966. godine, Ante je pošao sa mnom i bratom u 220 kilometara udaljena mjesta od Kalgoorlia, Leonora i Gwalia, gdje smo proveli prve godine života među rudarima i njihovom djecom. Gwaliju su dvije godine ranije zbog zatvaranja rudnika napustili tisuću stanovnika. Inicijativom stanovnika Leonore, uz podršku vlade Zapadne Australije, Gwalia je za razliku od mnogih „gradova duhova“ sačuvana kao muzej rudarstva i sjećanja na svakodnevni život rudara i njihovih obitelji. Na njihovu i drugim grobljima Goldfieldsa nalaze se mnoga posljednja počivališta ljudi iz naših krajeva koji nisu dočekali bolju budućnost sječući drva i odlazeći u dubine rudnika zlata.

Tri godine poslije uspostave rudnika zlata sa 150 rudara u mjestu Gwalia, za direktora je 1897. godine postavljen mlađi inženjer rudarstva Herbert Hoover koji je 1928. godine postao predsjednik Sjedinjenih Američkih Država; doputovao je na dev. Njegova ušćuvana trosobna rezidencija iznajmljuje se turistima koji se dođu upoznati s rudarskom prošlošću i životom njezinih stanovnika²⁵ koja su se uvelike razlikovala od užitka mirnih predvečerja obasjana zvijezdama u dvorištu iznad novog rudnika otvorenog kopa u koji silaze veliki kamioni.

Poslije smrti roditelja Leonard (Len) vodi neko vrijeme vinograd i vinariju, ali ih prodaje i uspostavlja turističku agenciju u vrlo popularnom gradu Bunburyju južno od Perth i godinama vodi grupe turista u posjet Hrvatskoj i srednjoj Europi često posjećujući Tučepe. Prema vlastitoj želji pokopan je 2019. na groblju Karrakatta u Perthu, zajedno s roditeljima i kćerkom Kelly, koja je u šesnaestoj godini poginula u prometnoj nesreći.

Mnogi predratni doseljenici iz Dalmacije nalazili su posao u rudnicima srebra u Broken Hillu na krajnjem zapadu države Novi Južni Wales, gdje su krajem 1920-ih godina činili većinu među tri stotine doseljenika iz Jugoslavije.²⁶ Broken Hill je mjesto osnutka najveće australske rudarske tvrtke *BHP* i jedno od središta razvoja sindikalnog pokreta; šezdeset i pet uglavnom hrvatskih doseljenika, uključujući i devet Tučepljana, zajednički su obilježili 1. svibnja 1926. godine. Nakon dvije godine u Broken Hillu se osniva Borbeni radnički pokret iz kojeg je 1931. godine proizašao Savez jugoslavenskih iseljenika i zatim 1936. društvo *Napredak*. Međutim, već istog desetljeća mnogi članovi s ušteđevinom kupuju zemljišta u vrtlarskim predgrađima Sydneya i Adelaidea.

Početak prošlog desetljeća tek je pet-šest Dalmatinaca bilo učlanjeno u *Napredak - South Broken Hill Bowling Club*, koji je bio integriran u lokalnoj zajednici pa tako ima odvojen muzejski prostor posvećen doseljavanju i životu njegovih osnivača, ali na četiri natkrivena zoga za buče ne čuju se više dalmatinski izrazi. Engleski jezik prevladao je jer su susjedi prihvatili popularnu mediteransku igru umjesto posvuda prisutnog kuglanja na travi.

Zvuk sirene označavao je nesretni slučaj, pogibiju u dubini rudnika. Iznad mjesta na umjetnom brdu izgrađenom od otpadnog materijala iz rudnika uz Spomen-muzej nalazi se Memorijal s imenima osam stotina poginulih rudara, uključujući i oko dvadeset hrvatskih, među kojima i dvojice Tučepljana koji su poginuli 1931. godine, a to su: Ivan Maras i Kleme Grubišić.

U centru grada koji je izgubio svoj rudarski značaj uz velik broj povijesnih zgrada i umjetničkih galerija²⁷ nalazi se već 1913. godine prvi u svijetu podignut spomenik glazbenicima koji su svirali dok je *Titanic* tonuo; ubrzo nakon osnivanja grada 1880-ih godina bile su uspostavljene četiri glazbe i društvo glazbenika koje i danas postoji. Dvadeset i jednu godinu poslije na dječjem odjelu lokalnoga groblja u devetome mjesecu života pokopan je Leonard, sin Ivana Grubišića, koji se iskrcao u Fremantleu 1926. godine i Mare Mravičić koja mu se pridružila 1932. godine. Njegovo tijelo nosio je na posljednjem ispraćaju dvije godine dana ranije pristigli četrnaestogodišnji Rudolf Alagić iz Kotišine iznad Makarske koji je s dva brata došao ocu u Broken Hill.

Za posjeta dobro očuvanom Leonardovu grobu neočekivano smo vidjeli stručak cvijeća. Tko je stavio cvijeće? Roditelji i sestre Annie i Dorothy zadnji put oprostili su se s Leonardom prije odlaska *Partizankom* 1948. godine. Rudolf i njegova supruga Millie Ravlich objasnili su kako lokalna zdravstvena udruga organizira redovite akcije intelektualno zaostale djece na uređivanju dječjega groblja i da je vjerojatno neko dijete stavilo cvijeće koje je vjetar nosio do Leonardova počivališta. Njegove nećakinje žive u Dubrovniku, mlađoj je ime Leona.

Davne 1947. godine u listu *Napredak*²⁸ je navedeno: „I kada jednog dana Broken Hill više ne bude postojao, ostat će tamo mrtvi grad u kojem su zauvijek zakopani mnogi mladi Jugoslaveni sa svojim snovima o sretnom povratku...“

Lančano povezivanje

Lančano iseljavanje proteglo se i tijekom uzavreloga ideološkoga Hladnog rata koji je, slično prethodnim svjetskim ratovima, mnogima poremetio planove i otežao susrete s najbližima u

rodnom kraju. Prvih poratnih godina europski doseljenici, političke izbjeglice i raseljena lica morali su odraditi troškove doseljavanja u organiziranome dvogodišnjem zaposlenju. Međutim, za razliku od starijih generacija, poslijeratni iseljenici naseljavaju se uglavnom u većim gradovima u kojima su se tražili radnici za rad u tvornicama, na izgradnji stambenih zgrada i raznih infrastruktura uz vrtlarstvo.

Marinko Grubišić, rođen 1910. godine, proživio je gladne godine Prvoga svjetskog rata čekajući do mu se otac Mate vrati iz vojske. Vrlo rano je shvatio da na selu nema budućnosti i nikako nije htio poći u vojsku. Brat Ivan mu je sredio ulazne dokumente za Australiju, ali i javio kako vlada velika besposlica i savjetovao da pođe u Argentinu dok se uvjeti ne poboljšaju. Marin je nekako uspio isposlovati putovnicu premda nije odslužio vojsku i posudio je novac za put uz tada povoljnih 20 posto kamata u Kotišini. Prvi put u životu uputio se dalje od Makarske s grupom susedljana u skupini od pedeset iseljenika, otvorenim vlakom iz Splita do Zagreba te iz Hamburga dolazi s dva dolara brodom *Bayern* u Buenos Aires krajem 1928. godine.

Poslije kraćeg boravka u Buenos Airesu s poznatima odlazi u unutrašnjost blizu grada Rosarija gdje radi u vrlo teškim uvjetima za slabu zaradu na kukuruznim poljima. Poslije godinu dana s posuđenim novcem odlazi na naftonosna polja blizu grada Comodoro Rivadavia gdje marljivošću i zalaganjem postaje pomoćnik geodeta u nizozemskoj tvrtki Shell; mnogo mu je pomoglo što je brzo naučio lokalni španjolski govor i bio tumač pretpostavljenima. Dodatno je zarađivao upravljajući telefonskom centralom radilišta poslije radnog vremena i pomaganjem u kuglani.

Radeći bez prilika za trošenje u hladnim vjetrovitim uvjetima Patagonije, uspio je uštedjeti dragocjenih nekoliko stotina funti koje će mu dobro doći. Na poziv brata Ivana koji je kupio komercijalni vrt u Blacktownu na periferiji Sydneya, godine 1937. odlazi na četveromjesečni put na tri broda preko Brazila, Panamskog kanala, Tahitija i Nove Kaledonije do Sydneya u koji je došao u približno isto vrijeme kada i mlađa sestra Ivka u Fremantle.

Poslije razmjena fotografija s Marijom Šarić Golubovom iz Tučepa i učestale razmjene pisama, Marija dolazi 4. ožujka 1940. godine u Sydney na brodu *Viminale*, predzadnjem putničkom brodu koji je došao poslije početka novog rata. Lokalni katolički svećenik nije ih htio vjenčati jer je Marija bila maloljetna; sklopili su civilni brak kad je Marija dobila potvrdu počasnoga jugoslavenskog konzula da može stupiti u brak.

Uoči Marijina dolaska Marinko je kupio 15 jutara zemljišta u Seven Hillsu, blizu Blacktowna, na kojem uzgajaju kupus i rajčice, mali voćnjak uz kokošinjac i imaju kravu za mlijeko. Napornim radom brzo šire posjed; prvi sin Frank rađa se 1941. godine, slijedi Marinko (Morris) 1947. godine i kći Glorija 1950. godine.

Poruka Marijinog oca da donesu „...sve, ovdje nema ničega“ jedan je od razloga što se nisu odlučili na povratak *Partizankom* s bratom i mnogim poznanicima iz male kolonije u Sydneyu od oko 425 doseljenika iz Jugoslavije.²⁹ Marin se osjetio usamljenim u „praznom Sydneyu“ i odlučio se preseliti u Zapadnu Australiju, da bude bliže sestri Ivki Pašalić koja se slično osjećala poslije odlaska sestre i velikog broja poznatih. Kupuje vinograd na West Swanu 1952. godine;

vraća se u Sydney i s cijelom obitelji putuje vlakom četiri dana do svoga novog doma u kojem nisu ostali dugo. Poslije tri godine, nezadovoljni poslovnim rezultatima prodaje svježega i sušenoga grožđa i vrućim ljetnim uvjetima koje Marija nije podnosila, prodaju vinograd i vraćaju se u Sydney 1954. godine gdje 1957. godine kupuje veliku zgradu za iznajmljivanje stanova na Kings Crossu, kozmopolitskom središtu noćnog života metropole. Poslije trogodišnjih pregovora, vlada države NSW 1972. otkupljuje zgradu za izgradnju nove prometnice.

Sele se na sjevernu obalu Sydneya, ali mjesec dana nakon useljenja Marija 1972. umire nakon pada u kupaonici. Poslije Marijine smrti Marinko mnogo putuje, dolazeći često u Tučepe, ali ne i do rodne kuće u Potpeći radi sjete i sjećanja na minule dane. U devedeset i devetoj godini odlazi u dom za umirovljenike *Kardinal Stepinac*, gdje umire tri mjeseca prije svog 103. rođendana.

Proslava Marinkova stotog rođendana s rodbinom iz cijele Australije i mnogim prijateljima bila je uveličana brojnim pozdravnim brzojavima od kraljice Elizabete II., australskih i hrvatskih dužnosnika, načelnika Tučepa i predsjednika Upravnog odbora tvrtke *Shell* u Argentini za koju je godinama radio, a taj dan se njemu u čast oglasila i crkva sv. Ante u Tučepima. Marinko i Marija pokopani su na groblju Macquarie Park u North Rydeu, Sydney.

Marinko je do kraja života bio pretplaćen na časopis *The Land* (Zemlja), što upućuje na intimnu bliskost koju je osjećao prema svom podrijetlu i životu na zemlji i selu.

Marinkov mlađi brat Ante našao se krajem rata u izbjeglištvu u Napulju, ali umjesto da pođe preko oceana odabire povratak da pomogne roditeljima. Premda obrada zemlje uz penjanje na Biokovo po drva za ogrjev i travu za mazgu i ovce osigurava obitelji nužnu prehranu, prosuđuje da kao zemljoradnik neće biti u stanju osigurati djeci uvjete za život. Njegove maloljetne kćerke Anka i Lukrica penju se na Biokovo žeti travu i odlaze pješice u Makarsku prodavati mlijeko. Poslije očeve smrti Ante, u svojoj četrdeset i trećoj godini života, odlazi 1957. godine k svojoj sestri Ivki u Swan Valley, a poslije kraćeg vremena u Sydney gdje nalazi posao u gradskoj željeznici i kupuje komad zemlje u zapadnom dijelu Sydneya na kojem u slobodno vrijeme uzgaja rajčice.

Najstarija kćer, petnaestogodišnja Anka, dolazi poslije dvije godine, a supruga Marija, rođena Grubišić, s Lukricom (Lucy), Žarkom i sinom Jakovom 1961. godine, koji nastavljaju školovanje i život na nepoznatom jeziku u stranom okruženju koje tek moraju upoznati. Ante se dodatno obrazuje i postaje poslovođa na gradskoj željeznici. Bavio se mišlju da se vrati i kupi komad zemlje, ali ga bolest sprječava i odustaje od svoga životnog sna. Ante i Marija pokopani su na groblju Liverpool.

Milan Visković otišao je 1954. godine u svojoj šesnaestoj godini k stricu Vici u Sydney kod koga je radio dvije godine sedam dana u tjednu na farmi rajčica da otplati putnu kartu. Zaposlio se u tvornici i svaki vikend radio na stričevu imanju za stan i hranu. Svojim radom pomogao je roditelje i omogućio četvorici braće da dođu i nastave život u Sydneyu gdje kupuju kuću i zajedno otvaraju obrt za ožbukavanje.

Milan i Lukrica, koja se obučila za frizera, vjenčali su se 1966. godine i ponijeti nostalgijom s dvoje male djece vraćaju se 1974. godine u Tučepe i započinju graditi svoj novi dom na plaži

ispod groblja. Međutim, shvativši da u rodnom kraju nisu u stanju omogućiti bolju budućnost svojoj djeci, odlaze nazad u Sydney. Ponovno se vraćaju u Tučepe 1983. godine da ispune svoju želju za rodnim krajem u kojem ostaju godinu dana i dovršavaju započetu gradnju. Njihova djeca su, poput mnoge druge djece povratnika i iseljenih Australaca, zavoljela život u stranom svijetu, a poslije povratka u Sydney oboje završavaju ekonomski fakultet. Milan je umro 2001. godine i njegov pepeo je dijelom položen u Tučepima, a dijelom na groblju Macquarie Parku u naselju North Ryde u Sydneyu, gdje je pokopan i njegov brat Sveto. Nakon Milanove smrti Lukrica redovito dolazi u Tučepe da bude blizu Milana i zajedničkih snova i gdje se bavi turizmom.

Mlađi brat Mare Grubišić, šesnaestogodišnji Jure Mravičić, pridružio se krajem 1938. godine sestri, zetu i svojim malim nećakinjama. Živi s njima i zajedno se vraćaju na *Partizanki*. S brigadom mladih dragovoljaca iz Australije odlazi na radnu akciju izgradnje željezničke pruge Nikšić - Podgorica. Zatim živi i radi u Splitu, ali se za razliku od sestrine obitelji vraća u Sydney 1954. godine gdje stvara obitelji i živi do kraja života. Pokopan je 1991. godine na groblju Pinegrove Memorial Parku u Minchinburyju, u neposrednoj blizini Blacktowna gdje je proveo svoje najljepše mlade godine. Njegov vršnjak Stipe Šimić poslije rada na uzgoju duhana u mjestu Dimbulah na sjeveru države Queensland spustio se s obitelji u Sydney gdje provodi zadnje godine života u domu *Kardinal Stepinac*; pokopan je 2004. godine na groblju Liverpool.

Jozo Visković Jankov, rođen 1924. godine, u svojim ranim godinama pred početak rata dolazi u Broken Hill gdje mu je otac Vjekoslav došao 1927. godine. Kratko vrijeme ide u školu i igra nogomet u klubu *Napredak*, ali zbog zdravstvenih razloga odlazi u Sydney gdje radi u vrtovima. Odslužio je godinu i po dana u australskoj vojsci za vrijeme rata. Nagovorio je oca da se skupa s njim i djevojkom Karmelom Lučić, rođenoj u Zlarinu, vrati na prvom putovanju *Partizanke* 1948. godine. Jozo i Karmela su u razmaku od sedam godina došli istim brodom *Orama* u Adelaide i uputili se očevima u Broken Hill, a vraćali su se zajedno u rodni kraj. Uskoro nakon povratka Jozo i Karmela odlaze na izgradnju pruge Nikšić - Podgorica. Vjenčaju se polovinom kolovoza iste godine nakon povratka s radne akcije, zatim je Jozo odslužio daljnjih šest mjeseci u Jugoslovenskoj vojsci.

Jozo i Karmela zaposlili su se u splitskom *škveru* i živjeli u *barakama* za povratnike u Smiljanića ulici na tadašnjoj periferiji Splita, i dobivaju kćerkicu Sonju 1950. godine. Na zamolbu Karmeline majke, udovice s tri maloljetne kćerke kojoj je trebala ispomoć u njezinu komercijalnom vrtu, odlaze početkom 1952. godine na dugi put nazad u Mona Vale, na sjevernoj priobalnoj periferiji Sydneya. Jozo se zapošljava i istodobno u slobodno vrijeme pomaže u vrtu sve do odlaska u mirovinu. Jozo je umro 2012. godine, točno na dan kada je krenuo prije šezdeset godina iz Trsta istrošenim brodom *St. Georgio* na 35 dana dugu vožnju do Sydneya. Ispraćen je u katoličkoj crkvi svetog Srca u svojedobno vrtlarskom Mona Valeu u kojem je proveo šezdeset godina zajedničkog života s Karmelom. Njegov pepeo položen je u obiteljskoj grobnici u susjednom Frenchs Forrest groblju, a ime zabilježeno na spomen-ploči Društva povratnika iz rata (Returned Soldiers League-RSL) Avalon na sjevernoj pacifičkoj obali Sydneya.

Oproštaj roditelja i sestara na grobu malog Leonarda u Broken Hillu, 1947. Izvor: Annie Grubišić Guska.

Razni doživljaji s *Partizanke*

Marinko Luketina-Singer sa suprugom Marijom Lalić (iz Boke kotorske) i sinom Slavenom Andrijom gledao je iz izbjegličkog logora u El Shattu brodove *Partizanku* i *Radnik* s kojima su se 1948. godine njegovi rođaci i prijatelji iz mladih dana vraćali u rodni kraj. Oni u listopadu iste godine odlaze brodom *Napoli* u Fremantle. Radio je kao domar u jednoj poslovnoj zgradi u samom centru Perth, u kojoj je i stanovao.

Mladi Slaven odnosno Andres, rođen 1932. godine u Tučepima, došao je u srednjoškolskoj dobi u Perth i morao je brzo naučiti jezik. Završio je gimnaziju i stekao uvjete za upis na Medicinski fakultet Sveučilišta Adelaide u Južnoj Australiji; bio je među rijetkim sveučilišnim studentima iz ranijih generacija hrvatskih doseljenika. Poslije završetka studija i samostalnog rada u unutrašnjosti dolazi sa suprugom, kćerkom i dva sina u Perth, gdje radi u bolnici i uspostavlja svoju ordinaciju. Uz razne dragovoljne aktivnosti, uključuje se vrlo rano u politički život i kao kandidat Liberalne stranke postaje peti gradonačelnik novoosnovane općine Stirling (dio metropolitanskog Perth), od 1977. do 1979. godine. Međutim, ratni uvjeti, odlazak i život u pustinjskom logoru, ubrzano školovanje na stranom jeziku i uspješno intenzivno prilagođavanje novom okruženju ostavili su duboki trag te umire u 47. godini zbog srčanih tegoba. Pokopan je na groblju Karrakatta, blizu roditelja koji su umrli u sljedeće dvije godine. City of Stirling sačuvao je uspomenu na Andresa, imenujući javni park s igralištima za djecu i kriket *A. S. Luketina Reserve*.

Njegova supruga Marilyn umrla je 2021. godine, sinovi David i Stephen žive u Perthu. Kći Sue, koja je imala sedamnaest godina kad joj je otac umro, vodi službu za mentalno zdravlje u gradu Broomeu³⁰ na sjeveru Zapadne Australije i vrlo je zainteresirana za život koji su njezini proveli u El Shattu. Nekoliko puta posjetila je Tučepu, grad joj se jako svidio.

Dvadeset godina nakon Marinka Luketine mladi Tučepljanin s drukčijim životnim putem i političkim stajalištima stiže u Australiju. Stipe Brbić došao je 1949. godine, a pokopan je u 63. godini života 1987. u Fremantleu, njegova supruga Anna 2020. u 101. godini. Poslije njihova odvojenoga izbjegličkog dolaska zbog potpunog odbacivanja poslije rata obnovljene Jugoslavije, s dodatno naglašenim osobnim radikalno suprotstavljenim političkim uvjerenjima, posjetu Stipi Marinko je završio riječima „...ovdje moramo razgovarati, a tamo bismo se pobili...“!

Vera Luketina, nezadovoljna poslijeratnim društvenim uvjetima, uključujući i prisilni odlazak na jednu od dobrovoljnih radnih akcija, krajem 1940-ih godina u svojoj 28. godini sama odlazi iz Makarske u Argentinu. U Buenos Airesu je boravila kod rođaka i radila u tvornici odjeće. Rođak Marinko Luketina u pismima je uvjerava kako je život u Australiji mnogo bolji nego u Argentini koja je prolazila iz krize u krizu. Poslije skoro pet godina boravka uputila se brodovima preko Španjolske za Australiju. Veri je Buenos Aires ostao u lijepom sjećanju, doživjevši ga svjetskim velegradom za razliku od tada vrlo izoliranog anglosaksonskog Perthu u kojem je provela ostatak života.

U Perthu se upoznala s Miljenkom Marijanom, podrijetlom iz Pitve na Hvaru, čiji je stric Josip bio među pionirima vinogradarstva u Zapadnoj Australiji. Njegovi roditelji koji su preuzeli vinograd, oduševljeni stvaranjem države Kraljevine Slovenaca, Hrvata i Srba, prodaju vinograd i vraćaju se puni entuzijazma s petero djece; jedina kćerkica umrla je vrlo mlada ubrzo nakon dolaska. Miljenko, pred završetkom studija elektrotehnike, slijedio je starijeg brata (odvjetnika) i uputio se iz Jugoslavije s bratovom zaručnicom na tri mjeseca dug put preko Azije kad je započeo avionski napad na Beograd 1941. godine. Nakon dolaska u Australiju stupio je u australsku vojsku. Roditelji i jedan od braće sa suprugom i kćerkicom dolaze u Fremantle na prvom putovanju *Partizanke* početkom siječnja 1948. godine. Vera i Miljenko vjenčali su se 1957. godine i dobili dvije kćerke: Iris i Anu. Za svog života u Perthu Vera se uključila u razne dragovoljne aktivnosti, a njihov dom bio je mjesto okupljanja poslijeratnih hrvatskih doseljenika uz razmjenu vrlo različitih mišljenja o društvenim zbivanjima u domovini i svijetu i pjesmu uz harmoniku njezina rođaka doktora Andresa Slavena. Vera je umrla 1998. godine, a Miljenko tri godine poslije, pokopani su na groblju Karrakatta.

U prosincu 1962. godine neočekivano je umro u dvadeset i drugoj godini rođak Andrija Luketina, koji je godinu ranije došao u Perth. Bila je to tužna vijest i težak udarac za njegovu suprugu Rozariju Bušelić koja se za njega udala nakon dolaska polovinom 1962. godine i rodila sina Andrewa četiri mjeseca poslije Andrijiine smrti u bolnici u kojoj se više od mjesec dana

Grob Čedomira Bušelića, Boulder, Zapadna Australija. Foto: www/findagrave.com/memorial/

*Grob Edwarda Ede
Lalića, Sydney. Snimio:
Walter F. Vori Lalich.*

borio za život s teško oštećenim bubrezima. Rozarija je ostala živjeti kod Andrijinog ujca Mije Jakića. Bilo je vrlo tužno doći nazad u Australiju i ne vidjeti se s Andrijom s kojim sam se družio prvih zimskih mjeseci 1948. godine nakon dolaska u Tučepe. Andrija također ima svoje posljednje počivalište na groblju Karrakatta. Za svakog posjeta Perthu neizbježni su posjeti Rozariji i njezinu nedavno preminulom drugom suprugu Grgi Rogliču koji je bolje upoznao oca tek poslije njegova povratka iz Australije na *Partizanki*.

Tučepljanin Boro Lalić zamolio me je da u Sydneyu svakako posjetim njegove prijatelje iz djetinjstva Edu i Krešu Lalića, čiji se otac ugušio radeći u šumi na sjeveru Argentine u isto vrijeme kada je tamo boravio Marinko Grubišić. Polovinom 1950-ih godina Edo je slijedio starijeg brata u Australiju, a poslije osam godina pridružuju mu se supruga Zorka i dva sina; kasnije su dobili kćer i sina. Pokopan je 18. srpnja 1995. godine na groblju Liverpool. Poslije toga stigla je i tužna vijest da je Boro umro. Neočekivane vijesti o smrti dvaju prijatelja iz mladih dana i njihovi udaljeni grobovi na simbolički način povezuju ljudske puteve i sudbine na udaljenim krajevima svijeta.

Približavanje

Velike promjene u društvenim okruženjima i životu novih generacija uz postupno iščezavanje iseljenih iz kolektivnog sjećanja potiču nužnost boljeg poznavanja životnih puteva iseljenika i povezivanja njihovih posljednjih počivališta s rodnim krajem i najbližima.³¹ Prije niza desetljeća iseljeni su znatno pridonosili svakodnevnom životu i preživljavanju najbližih u rodnom kraju. Krajem njihova životnoga puta i protokom vremena postupno sve više iščezavaju i iz sjećanja, a njihova posljednja počivališta postaju nepoznata i nedostupna daleko u svijetu. Protokom vremena izranja potreba utvrđivanja uloge iseljenih i njihova mjesta u kolektivnom sjećanju razgranatoga transnacionalnoga društvenog prostora stvorenog iseljavanjem.

Tijekom stoljetnog iseljavanja posljednja počivališta doseljenika iz Tučepa i drugih mjesta iznikla su na raznim grobljima Zapadne Australije, na Goldfieldsu, području Perth a i drugdje.

Grob obitelji Pašalić u kojem počivaju tri generacije. Uz doseljenika Jure i Ivke Pašalić, u grobu počiva i njihov sin i unuka, Perth. Izvor: Obiteljski arhiv Ann Pasalich Viskovich.

Na raznim stranama istočnog dijela kontinenta pokopani su na mnogim od devedeset groblja metropolitanskog područja Sydneya i u raznim drugim mjestima. Podrobnije evidentiranje lokacija posljednjih počivališta iseljenih Tučepjana zahtijeva iscrpniji uvid u mnoge iseljeničke sudbine i spone stvorene u prostornim daljinama. Krhkost posljednjih počivališta i sjećanja očituju se u stihovima pjesme *Gwalia* Arlene Puddy Beatty. Arlene je potomak prvih rudara u Gwaliji čiji jednoč živi prostor guše vrtlozi prašine. Gwalia je grad koji živi u snovima s nadgrobniim spomenicima koji pričaju o izgubljenim životima.³²

Društvene i gospodarske promjene u rodnom kraju uz generacijske promjene u udaljenim iseljeništvom povezanim društvenim okruženjima i protok vremena postupno potiskuju iseljene bliske osobe i ranija zbivanja iz sjećanja. Sagledavanje i povezivanje raznih životnih puteva i sudbina iseljenih u transnacionalnome povijesnom okviru Tučepa i drugih iseljeničkih mjesta koji su stvarajući život našli svoje posljednje počivalište u Australiji i drugdje u svijetu postaje otežano zbog dinamičnog procesa. Kratkim uvidom u životne puteve sudionika ovoga dinamičnog procesa pokušalo se doživjeti kolektivno iskustvo ovoga jedinstvenoga društvenog prostora koji ima značajnu životnu važnost obilježenu velikim prostornim, društvenim i vremenskim razdaljinama.³³ Natpisi na posljednjim počivalištima Tučepjana u australskom prostranstvu, zaokružujući njihov životni put, postaju ključne poveznice s mjestom rođenja i najbližima te su sustavni dijelovi kolektivnih memorija i povijesti društvenih okruženja koja su udaljena ne samo tisućama morskih milja.

Zahvala

Autor iskreno zahvaljuje: Sue Luketina (Broom); Kerry Lalić (Bunbury); Monici Butko Multari, Sonji Lalić Rocchi, Ann Marian, Mariji Parentić Donohue, Rosie Pašalić Ajduk i Ann Pašalić Visković (Perth); Gloriji Grubišić Bošnjak, Lukrici Grubišić Visković, Žarki Grubišić Peša, Ann Lalić, Belindi Mravičić, Lynn Murphy, Mladenki Šimić Ševalj i Craig Vincentu (Sydney);

Annie Grubišić Guska (Montreal, Kanada) za njihove doprinose koji su omogućili izradu priloga. Želim posebno spomenuti dragocjene sugovornike koji više nisu s nama, a to su: Rudolf Alagić, Marin Grubišić, Tony Parentić i Jozo Visković.

Izvori

1. McGowan, Barry (2002.). *Australian Ghost Towns*. Melbourne, Thomas C. Lothian Pty. Ltd.
 2. Lojen, Stjepan (1963.). Uspomene jednog iseljenika, Zagreb, Znanje, str. 303.
 3. Novaković, Josip (2012.). *U potrazi za domovinom*. Preveo Saša Drach. Zagreb-Sandorf, Biblioteka Avantura, str. 35-44.
 4. Kirigin, Josip (1979.). *Na kraju duge*. Split, Književni krug.
 5. Lalic, Walter F. Vori (2014.). „Bitka za Kalgoorlie: Stradanje hrvatskih rudara na Goldfieldsu“, *Hrvatski iseljenički zbornik* 2015., str. 215-240.: „Darkest period in Goldfields history“. Rocchi Cate, *Kalgoorlie Miner Weekender*, 20. 8. 1994., str. 10.
 6. Parentić Tony (Razgovori 2009, 2012), preminuo; Maria Parentić Donohue (Razgovor 2022).
 7. Baldassar, Loretta (2001.). *Visits Home: Migration experiences between Italy and Australia*. Melbourne, Melbourne University Press, str. 66 - 70.
 8. „Što je s našima u Australiji: Povodom vijesti o napadu Australaca na strance“. *Novo doba*, br. 32, 7. 2. 1934., str. 3., u: Bezić Filipović, Branka (2004.). *Susret svjetova: Hrvatska - Australija*. Split, Naklada Bošković, str. 78 - 9.
 9. Cattell, Maria G. i Climo, Jacob J. (2002.). Introduction: „Meaning in Social Memory and History: Anthropological Perspectives“, u: Climo, Jacob J. i Cattell, Maria G. (ur.) (2002.). *Social Memory and History: Anthropological Perspectives*. Walnut Creek, CA, Altamira Press, str. 17-18.
 10. Guarnizo, Luis i Smith, Michael (1998.). „The Locations of Transnationalism“, u: *Transnationalism from Below*, Smith, Michael i Guarnizo, Luis (ur.). New Brunswick, Transaction Press, str. 3-34.; Levitt, Peggy 2001.). *The Transnational Villagers*. Berkeley, University of California Press, str. 4, 21.
 11. Francis, Doris, Leonie Kellaher & Georgina Neophytou (2002.). „The Cemetary: A Site for the Construction of Memory, Identity and Ethnicity“, u: Climo Jacob J. i Cattell, Maria G. (ur.) (2002.). *Social Memory and History: Anthropological Perspectives*. Walnut Creek, CA, Altamira Press, str. 95-110.
 12. pok. Grubišić Marinko (2008.)
 13. Lalic, Walter F. Vori (2013.). „Hrvatska baština u Boulderu“. Zagreb, Hrvatska matica iseljenika, *Hrvatski iseljenički zbornik*, 2014., str. 211-242.
 14. National Archives of Australia. NAA: A1, 1927./2006. Charlie (Cedomir) Buselic – Naturalisation certificate.
 15. Darveniza, Zon-Zvonimir (1986.). *An Australian Saga*. Marrickville, NSW, Southwood Press Ltd, str. 129-131.
-

16. Lalić, Walter Vori (2010.). „Egzodus iz Australije u doba Hladnog rata - povratak hrvatskih iseljenika iz Australije brodovima *Partizanka* i *Radnik* godine 1948. – 1949.“, Zagreb, *Gordogan*, br. 19-22: 65-126, vanjske korice.
17. Lalich Rocchi, Sonja (2021.).
18. Price Charles (1963.). *Southern Europeans in Australia*. Melbourne, Oxford University Press, str. 11, 22-23.
19. Lalich, Walter F. Vori (2015.). „Hrvatski iseljenici u Australiji u doba Velikog rata“. Zagreb, Hrvatska matica iseljenika, *Hrvatski iseljenički zbornik*, 2016., str. 207-230.
20. Hršić, Ivan (2016.). *Vrijeme promjena: Makarska 1918. - 1929.*, Zagreb, Institut društvenih znanosti *Ivo Pilar* i Grad Makarska, str. 159-175.
21. Splivalo, Anthony (1982.). *The Home Fires*. Fremantle, Fremantle Arts Centre Press, str. 12.
22. „Nastradali Jugoslaveni u zapadnoj Australiji“. Zagreb, *Novi iseljenik*, 1. 6. 1934., str. 9.
23. Ostojić, Grgo (Razgovor 2013.), preminuo; Lalić Rocchi, Sonja (Razgovor 2021.); „Ponosni Hrvatski boćarski klub - Jedinstvo Swan: Svečana proslava velike 90. obljetnice!“. Kennington, Melinda. Melbourne, *Hrvatski vjesnik*, 27. 11. 2021., str. 13.
24. State Library of Western Australia, Perth, JS Battye Library of West Australian History - Oral History Collection: *Yugoslavs in the Swan Valley*; Czeladka, Ena i Carolyn Polizzotto (1988.). *To Make a Better Life: Yugoslavs in the Swan Valley*. Perth. State Planning Commission.
25. Bertola, Patrick (2010.). „The industry and labour at the Sons of Gwalia mine“, u: Layman, Lenore i Fitzgerald, Criena (ur.). 110⁰ in the *Waterbag: A History of Life, Work and Leisure in Leonora, Gwalia and Northern Goldfields*. Perth, Western Australian Museum, str. 90-94, 113.; Jeansonne, Glenn (2016.). *Herbert Hoover: A Life*. New York, New American Library, str. 52-60.
26. Alagich, Marin i Steven Kosovich (2001.). „Early Croatian Settlement in Eastern Australia“, u: Jupp, James ur. *The Australian People: The Encyclopedia of the Nation, Its People and Their Origins*. Cambridge, Cambridge University Press, str. 235-239.
27. „Booming Broken Hill's alive with sound of fun“. Fitzsimons Peter, Fitz on Sunday, Sydney, *The Sun Herald*, 20. 5. 2021., str. 36.
28. „Iz života naših iseljenika: Naši rudari u Broken Hillu“. Sydney, *Napredak*, 3. 5. 1947., str. 9.
29. Spearritt, Peter (1978.). *Sydney since the twenties*. Sydney, Hale and Iremonger, str. 93.
30. Broome, grad sjeverno od Perth, udaljen više od 2700 km, procvao je krajem 19. stoljeća zbog izlova bisera, sada je važno administrativno, zdravstveno i turističko središte kome gravitiraju mnoga naselja prvih stanovnika kontinenta. Od 1960-ih godina u blizini su veliki iskopi željezne rudače.
31. Halbwachs, Maurice (1992./1941.). *On Collective Memory*. Prijevod L. A. Coser. Chicago, Chicago University Press, str. 38-40.; Cattell, Maria G. i Climo, Jacob J. (2002.), isto: 3-8.
32. Puddy-Beatty, Arlene (2015.). „Gwalia“, u: Puddy-Beatty, Arlene i Kenneth J. Irwin. *Gwalia*. Perth.
33. Clark, Anna (2016.). *Private Lives, Public History*. Melbourne, Melbourne University Press, str. 7-10.
-

SUMMARY

TRANSNATIONAL MEMORY OF EMIGRANTS' FINAL RESTING PLACES

The end of the emigrants' life path and their final resting places far from their native land are part of a complex migration process, experienced by individuals going on a long journey into the unknown and their relatives who, along with remittances, also expected their return. Many never returned from the path of hope and remained only in the memories of those closest to them, and their last resting places, often unmarked, are in a foreign world far from their ancestors. With generational, social and economic changes in the region of origin and the country of immigration, memories of emigrants and their life path gradually fade and disappear. The final resting places in many places around Australia, some of which already belong to the past, speak of the identity, origin and life of the settlers. Rare passers-by visit these last places of memory, which become increasingly fragile and unrecorded in numerous studies on emigration. The life of a small number of emigrants from Tučepi, for example, during the last century brings closer the emigrant paths of others who, with their departure and work, contributed a lot to the lives of those closest to them, to their homeland and the environment where they came and found their eternal home. The final resting places of emigrants, far from their homeland, are important places of emigration's memory of the past and lives separated by many sea miles.

RESUMEN

LA MEMORIA TRANSNACIONAL DEL DESCANSO ETERNO DE LOS EMIGRANTES

El final del camino de la vida de los emigrantes y su lugar de descanso eterno lejos de su terruño son parte de un proceso migratorio complejo que debieron atravesar tanto determinadas personas con la partida a un largo viaje hacia un destino desconocido, como sus familias que, además de los aportes en dinero, esperaban también su retorno. Muchos nunca volvieron del camino de la *esperanza* y quedaron solo en el recuerdo de sus familiares cercanos. Los lugares donde descansan sus restos, muchas veces sin marcar, están en un mundo extraño, lejos de sus antepasados. Con los cambios generacionales, sociales y económicos en el lugar natal y en el país del que emigraron, los recuerdos hacia los emigrados y su camino de vida van desvaneciéndose hasta desaparecer. Los lugares donde descansan los restos de estos inmigrantes en toda Australia, entre los que están aquellos que ya pertenecen al pasado, hablan de la identidad, el origen y la vida de los inmigrantes. Son escasas las personas que visitan estos lugares que, con el tiempo, pasan a ser cada vez más frágiles y desapercibidos en numerosos estudios sobre la emigración. Por ejemplo, la vida de un pequeño número de emigrantes de Tučepi durante el siglo pasado acerca los caminos emigrantes de otros que, con su partida y su trabajo, hicieron una gran contribución a la vida de sus seres queridos, a su lugar natal y al lugar al que llegaron y donde encontraron su hogar eterno. Lejos de su terruño, los lugares del descanso eterno de los emigrantes son importantes para la memoria de la emigración del pasado y de las vidas separadas por muchas millas marinas.

TRI DESETLJEĆA HRVATSKOGA SVJETSKOG KONGRESA

Razgovor s dr. sc. Šimunom Šitom Ćorićem, jednim od utemeljitelja Hrvatskoga svjetskog kongresa, otkriva zanimljivosti vezane uz djelovanje te naše krovne planetarne organizacije, osnovane 2. VII. 1993. Aktualni predsjednik HSK je agilni Vinko Sabljo iz Švicarske. HSK djeluje u Argentini, Australiji, Austriji, Belgiji, Brazilu, Crnoj Gori, Čileu, Danskoj, Francuskoj, Italiji, Južnoafričkoj Republici, Kanadi, Lihtenštajnu, Mađarskoj, Nizozemskoj, Norveškoj, Novom Zelandu, Njemačkoj, Peruu, Rumunjskoj, SAD-u, Sjevernoj Makedoniji, Slovačkoj, Srbiji, Sloveniji, Švedskoj, Švicarskoj, Urugvaju i Velikoj Britaniji. Godine 1998. Kongres je primljen u UN kao nevladina međunarodna organizacija sa savjetodavnim statusom. Svoju misiju na svjetskoj i nacionalnoj razini ostvaruje putem radnih odbora: za gospodarstvo; za kulturu, prosvjetu i sport; za promidžbu, medije i lobiranje; za mlade; za povratak u domovinu te za čuvanje i njegovanje hrvatske baštine. Na osnivačkom saboru 1993. za predsjednika je izabran Nikola Kirigin iz SAD-a, dok je za glavnog tajnika imenovan fra Šimun Šito Ćorić iz Švicarske (koji je kasnije u više mandata obnašao predsjedničku dužnost HSK) pa je njegova upućenost u rast ove organizacije poticajna za dijalog.

Hrvatski književnik i svećenik Šimun Šito Ćorić živi i djeluje u Švicarskoj. Poznat je kao autor brojnih knjiga literarnog i znanstvenog sadržaja te cijelog niza nosača zvuka, počevši od kultne singlice „Mi ćemo pobijediti!“ (1978.). Dokazao se i kao antologičar hrvatske egzilne književnosti XX. stoljeća, načinivši reprezentativan pregled „45 hrvatskih emigrantskih pisaca“, čiji je nakladnik Društvo hrvatskih književnika i Hrvatski PEN centar (1991.). Ta antologija doživjela je više proširenih izdanja. Pojedine njegove knjige i znanstveni radovi u području psihologije migranata prevedeni su na engleski, francuski, njemački, talijanski, španjolski i druge jezike. Član je prestižnih strukovnih međunarodnih društava, uključujući i Hrvatski svjetski kongres. Ćorić je i kozmopolit i patriot, svećenik i slobodoumni umjetnik, sveučilišni profesor i katolički propovjednik, pisac i glazbenik koji nastoji razumjeti i vlastite i tuđe ambicije.

Prvo, dragi fra Šito, cijenjeni doktore Ćoriću, objasnite nam kolokvijalne nazive koje Vi iz članstva Hrvatskoga svjetskog kongresa često upotrebljavate u imenovanju hrvatskih organizacija u svijetu. Od osamostaljenja Republike Hrvatske u javnosti nastojimo afirmirati točne i politički korektne nazive koji se tiču hrvatskih organizacija u inozemstvu, izvan RH. Primjerice, kada Vi u Kongresu kažete i pišete „Hrvati izvan domovine“, odnosi li se to samo na Hrvate iz Republike Hrvatske ili ta sintagma obuhvaća i Hrvate iz Bosne i Hercegovine? Vjerujem da ste upoznati s nomenklaturom našijenaca u inozemstvu o kojoj govori Zakon o Hrvatima izvan RH.

Uvijek sam, kao i većina Hrvata u svijetu, jednako ubrajao u hrvatsku domovinu i Republiku Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Upoznat sam sa sadržajem Zakona o odnosima RH s Hrvatima

izvan RH budući da je HSK sudjelovao u javnoj raspravi za donošenje toga Zakona. No, nakon raspada one nasilničke bivše federalne države SFRJ počeli smo isticati da spletom političkih okolnosti sad imamo dvije države u kojima živi hrvatski narod, Republiku Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, u kojoj je hrvatski narod jedan od konstitutivnih naroda, uz Bošnjake i Srbe. Kako je teže našem narodu u BiH nego u RH i kako mnoštvo Hrvata danas u izvandomovinstvu potječe iz BiH, Bosni i Hercegovini osobito smo emotivno okrenuti. Hrvatsko izvandomovinstvo u (ne)sređenoj BiH, posebice zbog bošnjačkog hegemonizma, ali i zbog ovakve Republike Srpske s ovako potlačenim hrvatskim narodom, još nema dovoljno snažnog partnera za značajnije povezivanje. No, nada za boljitak uvijek postoji! Europsko vijeće dodijelilo je u Bruxellesu 15. XII. 2022. status kandidata Bosni i Hercegovini nakon više od šest i pol godina od podnošenja zahtjeva za članstvo u EU. Vjerujem da će taj signal narodima u BiH ojačati reformske ambicije društvenih elita svih triju konstitutivnih naroda.

*Prof. dr. sc. Šimun Šito Ćorić,
franjevac, književnik,
sveučilišni profesor i znanstvenik*

Kad se s povijesnog aspekta govori o Hrvatima izvan domovine, ono se može i periodizirati. Možete li ukratko navesti valove iseljavanja te objasniti motive i uzroke koji su im prethodili?

Razlozi su uglavnom bili politički i gospodarski. Nisu samo arapske pljačkaške lađe već od 9. stoljeća odvodile naše ljude u ropstvo, nego smo išli i u dragovoljnu emigracijsku razmjenu: dolazili su nam učeni redovnici, a odlazili daroviti mladići na školovanje. Već od 12. stoljeća u svijetu su istaknuti našijenci, npr. Herman Dalmatin, marljivo prevodili arapska djela na latinski, hrvatski latinist Nikola Modruški spašava glavu bijegom iz Bosne u Italiju i razočaran tamo umire, Marin Držić će snivati o zabranjenom povratku u Dubrovnik, Juraj Križanić će napisati svoje najpoznatije djelo prognan u Sibir, fra Filip Grabovac će zbog svojih rodoljubnih pjesama istrunuti u mletačkoj tamnici, Srđan Tucić će pisati Matošu iz Francuske da je tamo našao više ljubavi nego u domovini, naš Ivo Andrić će zbog teških vremena muku mučiti sa svojim političkim i jezičnim identitetom i tako redom. Masovna odseljavanja počela su prije pet stoljeća pred turskim zulumom kad su ostajali pusti cijeli naši krajevi. Turci su na taj način razorili etničko, teritorijalno i kulturno jedinstvo Hrvata i nepovratno raskomadali Hrvatsku. Bio je to najžešći potres koji je ikada snašao hrvatski narod, a koji se u BiH osjeća i danas pod bošnjačkom politikom.

Do I. svjetskog rata, počevši od kraja 19. stoljeća, emigriralo je u SAD oko pola milijuna Hrvata, 1914. samo u Pittsburghu i okolici registrirano je oko 120.000 Hrvata dok u to vrijeme Zagreb ima 80.000. Onda je došao strašni hrvatski egzodus svršetkom II. svjetskog rata te od 60-ih godina nastavak, ono „trbuhom za kruhom“. Prema Saveznom zavodu za statistiku udio Hrvata u zemlji 1971. bio je 22,1 %, a njihov udio samo među „radnicima na privremenom radu u inozemstvu“

39 %, dok je stanje u SR BiH bilo još gore: udio Hrvata u pučanstvu bio je 20,6 %, a među onima u inozemstvu 42,4 %. Uz to su prešućivali barem nekoliko stotina tisuća prognanih 1945. Kad se ta iseljavanja saberu s ostalim našim nevoljama, ta nije bilo stoljeća da nam zemlju nisu barem s tri-četiri strane otimali, onda je pravo čudo da smo kao narod ipak preživjeli.

Kako biste opisali odnos izvandominstva s Bosnom i Hercegovinom i obratno?

Hrvatski svjetski kongres na stranjoj i domaćoj sceni još od svoga osnutka stalno promiče ideju o uređenju BiH prema švicarskome kantonalnom i/ili belgijskome modelu, poštujući sve nacionalne, vjerske, kulturne i socijalne posebitosti u njoj. Zašto da svatko u punoj slobodi ne njeguje svoju baštinu, zašto da ne slavi svatko svoje blagdane, zašto da ne određuje poreze prema svojim prilikama i sl. Neka cvjetaju svi cvjetovi! Ima češće znakova da neki međunarodni moćnici sračunato otežu sređivanje BiH. Sjetimo se samo ružnih i dvoličnih poteza i utjecaja tih BiH-namjesnika. Pet, šest godina nakon Daytona kretalo se u ispravnom smjeru, a onda je od 2000. međunarodna zajednica počela ciljano unositi nered. Namjesnici su nametnuli niz odluka koje su sve išle na štetu Hrvata i koje su drastično promijenile Daytonski okvir. Za Hrvate su bili pogubni Barryjevi, Petritschevi i Ashdawnovi amandmani... Javno je poznato da su nam UN i EU u BiH slali (ne)spособne ljude ili one sa „zadaćama“ za nekoga drugog. Ako se želimo razvijati kao narod nakon gubitka gotovo polovice pučanstva od 1991., nužno je da se ponajprije počnemo uzdati u se i Onog iznad nas! Stoga je neizostavno da se najprije temeljito povežu hrvatski ljudi i krajevi kako bismo tako organizirani mogli biti korisniji i sebi i drugima pokraj nas. Ja sada živim u kantonu Solothurn koji je sastavljen od tri odvojena dijela njemačkoga govornog područja i to ništa ne smeta švicarskom zajedništvu. A demokratska je volja i pragmatičnost hoćemo li to zvati Zajednica hrvatskih kantona, u (dis)kontinuitetu Hrvatska republika Herceg-Bosna ili što slično. To ne smije biti tabu i svatko tko se opre želji većine našega naroda u BiH, nije nam ni prijatelj ni demokrat.

Svima nam je drago da su čelnici država članica EU-a potvrdili ovih dana (15. prosinca 2022.) na svom samitu u Bruxellesu kandidatski status za Bosnu i Hercegovinu.

Vi ste još kao student otišli u tuđinu 1972. i kao što se vidi iz Vašega spisateljskog djelovanja, pratili ste i literarno i znanstveno društvena kretanja hrvatskog čovjeka u domovini i izvan nje. Iz toga vremena je i Vaša publikacija, izdana pod pseudonimom Fran Ten, na njemačkom „KROATIEN – In der Geschichte“ (HRVATSKA – Kroz povijest).

Da, može se reći da sam dolaskom u Švicarsku počeo prema svojim mogućnostima s konkretnim domoljubnim djelovanjem. Počeo sam tajno i povremeno surađivati u Danici u Chicagu i u Novoj Hrvatskoj u Londonu, a to djelce koje spominjete objavio sam za švicarsku publiku (Schweiz, Ostern, 1975.) jer su im bila puna usta one države i premalo su znali o stvarnom stanju u njoj. Naravno da sam se u to vrijeme morao strogo pokriti pseudonimom. Ponosan sam na to, posebice na ono što sam napisao u završnome dijelu „Zur heutigen Situation Kroatiens“ (O današnjim prilikama Hrvatske). Tamo je stajalo, imajući u vidu slom Hrvatskog proljeća, sad prevodim s njemačkoga, i ovo:

„Hrvati su umorni, ali ne rezigniraju. Neće se morati dugo čekati na novu opoziciju. Ona je tu i to šira i snažnija nego prije. Cilj je za Hrvatsku svaki dan jasnije vidljiv: slobodna i samostalna Hrvatska. Bilo bi nezahvalno... u tom smjeru nešto prorokovati. Ali jedno je sigurno: nakon Titove smrti počinje to javno i konačno...“

Kakvo je bilo Vaše iskustvo kad ste počeli u domovini javno govoriti o teškoćama hrvatskoga čovjeka u iseljeništvu, odnosno o potrebi povezivanja Hrvata izvan domovine s domovinom?

Za vrijeme komunističkog režima bilo je nemoguće u javnosti i načeti tu temu pa nije čudo što se o tome šutjelo. Govoreći iz svog iskustva, ja sam došao u priliku da javno progovorim. Sjećam se 1987. kad sam na povratku u Švicarsku bio uhićen u Banjoj Luci i kad se zbog oduzete putovnice nisam devet mjeseci mogao vratiti u Švicarsku iz domovine. To me je potaknulo da napišem jedan „Memorandum“ i javno ga uputim državnim i crkvenim vlastima, a koji je bio uskoro izvan domovine preveden i objavljen na više jezika. Javno sam istaknuo, između ostalog, problem odnosa države prema 3 - 4 milijuna Hrvata izvan domovine za koju je, napisao sam, od svih lica u iseljeništvu najviše „sumnjivih“ te da je nedopustivo graditi teze o „ustaškoj“ usmjerenosti hrvatskoga naroda. Iz crkvenih hijerarhijskih krugova u Zagrebu samo su mi tiho poručili da još nije vrijeme u taj osinjak dirati, a vatikanski nuncij u Beogradu sa zahvalnošću mi je pismeno odgovorio i obećao da će učiniti što može da se prilike poprave.

Kad sam nakon toga bio pozvan govoriti u Europskom parlamentu u Strasbourgu na temu „Hrvatski narod i problem vjerskih sloboda u Jugoslaviji“ u travnju 1989. tolika se digla službena medijska buka u zemlji na ono što sam tamo iznio da je to bio u biti „nalog za hapšenje“. A da me nije s tekstovima i na naslovnici više puta podržao Glas koncila i glavni urednik Živko Kusić, tako bi i bilo. Na te laži državni mediji nisu objavljivali moje odgovore. U Europskom parlamentu govorio sam da nezdravo stanje u kojemu već dugo živi hrvatski narod u domovini višestruko negativno djeluje na Hrvate i njihove potomke u iseljeništvu. Samo pola godine kasnije atmosfera je već bila drukčija pa je došao glasoviti simpozij „Književnost između dvije domovine“, u listopadu 1989. u Zagrebu, u organizaciji nekoliko hrvatskih ustanova na čelu s Društvom književnika Hrvatske, Akademijom i Maticom iseljenika Hrvatske, a na koji su bili prvi put pozvani i pisci iz hrvatske političke emigracije. Tu sam iznio prijedlog, uz veliku podršku sudionika, ali tada i hrvatskih državnih medija, „da u Hrvatski sabor ulaze i predstavnici hrvatskog iseljništva“, a što je uključivalo potrebu sustavnog povezivanja nas u izvandomovinstvu.

Već godinu i nešto kasnije u Švicarskoj smo inicirali Koordinacijski odbor hrvatskih udruga, koji se odmah počeo povezivati s hrvatskim udrugama u Austriji, Njemačkoj i Francuskoj s ciljem osnivanja Koordinacijskog odbora hrvatskih udruga u Europi.

Sjećate li se barem nekih imena koja su pri tome sudjelovala?

O da, inicijatori su bili predstavnici nekih udruga iz Francuske, Švicarske, Austrije i Njemačke kao što su bili prof. dr. Marc Djidara, dr. Neven Šimac (Francuska), dr. Edo Krušlin, mr. Frane Vugdelića, dr. Ivo Jolić (Njemačka), dr. Marijan Brajinović (Austrija) i još drugi, a dva prva

sastanka održana su u Baselu i Beču. Neka mi oprostite oni koje sam možda ovdje nakon toliko godina nenamjerno zaboravio spomenuti.

Hrvati su tipično raseljenički narod u Europi i svijetu pa imamo dosta tragova o pokušajima njihova povezivanja izvan domovine, posebice u novijoj povijesti. Kad je formalno utemeljen Hrvatski svjetski kongres i kad je počeo djelovati?

Koliko god je bilo teško povezati hrvatsko izvandomovinstvo, poglavito od nacionalnog otrjeznjenja nakon ubojstva Stjepana Radića od 1928. do 1990., cijelo vrijeme nezaustavljivo je na razne načine, revolucionarno također, nosilo baklju s idejom o slobodnoj i suverenoj državi Hrvatskoj. Zaboravlja se da je i sami ustaški pokret nastao tek nakon atentata u Beogradskoj skupštini na Stjepana Radića. Tolike hrvatske udruge, od političkih do vjerskih i kulturnih, djelovale su koliko su imale snage i koliko su im političke okolnosti u raznim zemljama svijeta dopuštale. I došlo je vrijeme kad ih treba sve predstaviti, bez obzira na to koliko značajne bile, nastale početkom 19. stoljeća u SAD-u, na Novom Zelandu ili negdje drugdje. Hrvatski svjetski kongres (HSK) ponikao je u ostvarenome snu sanjane međunarodno priznate hrvatske države. Tu je bila i srpska agresija i vojna obrana hrvatske države. Istina, lakše je bilo osnovati nego u svim tim hrvatskim zavrzlamama sačuvati i voditi HSK, poglavito kad se zna da je u njemu ono osobno djelovanje postavljeno na dragovoljnoj osnovi i o vlastitom trošku njegovih dužnosnika.

Kako je izgledao taj osnivački skup Hrvatskoga svjetskog kongresa?

Formalno uvezivanje hrvatskih udruga u HSK dogodio se 1993., od 2. do 4. srpnja u Zagrebu na osnivačkom saboru HSK, krovne organizacije koja će na dobrovoljnoj osnovi okupljati sve Hrvate izvan domovine, neovisno o njihovoj stranačkoj, vjerskoj i svjetonazorskoj opredijeljenosti. Načelo je bilo jasno i bez ikakva nametanja: udruge nacionalnih kongresa pojedinih država bile su poticane da rade na hrvatskome polju ono što je u njihovoj zemlji moguće i što su već do tada radile, a na međunarodnoj razini ono što svaki nacionalni kongres može i prihvatiti. Poput sličnih udruga drugih naroda s velikom dijasporom, HSK je postavio cilj učinkovitije povezivanje Hrvata i njihovih potomaka iz iseljeništa s domovinom, sa svim dobrim i potrebnim detaljima koji idu uz to. U velikoj sabornici Hrvatskoga sabora na Markovu trgu u Zagrebu tada se skupilo više od 400 delegata udruga i organizacija hrvatske dijaspore sa svih kontinenata. Nakon dugih desetljeća sotoniziranja Hrvata izvan domovine, RH i BiH, bio je to jedan od prvih sa snažnom simbolikom „povratak kući“ prognane Hrvatske, posebice nakon navedene 1928., a dočekan raširenih ruku službenih predstavnika hrvatske države i društva. Veliki značaj tog skupa posvjedočili su svojom nazočnošću istaknuti dužnosnici hrvatske države, kao i predstavnici brojnih javnih, kulturnih i crkvenih ustanova. U ime pokrovitelja skupa, predsjednika dr. Franje Tuđmana, izrekao je dobrodošlicu i zahvalio iseljenicima predstojnik njegova ureda dr. Jure Radić, a onda su se redali govornici i pozdravi: predsjednik HAZU-a Ivan Supek, predsjednik Matice hrvatske Vlado Gotovac, rektor Sveučilišta u Zagrebu Marijan Šunjić, predsjednik Hrvatskoga sabora Stjepan Mesić, predsjednik HVO-a Jadranko Prlić, u ime Crkve u Hrvata kardinal Franjo Kuharić i mnogobrojni drugi. Za

predsjednika za tu godinu delegati su izabrali Nikolu Kirigina iz Kalifornije, za glavnoga tajnika mene kao predstavnika iz Švicarske, za rizničarku Dianu Vukušić iz Švedske, te za svaki kontinent po jednog dopredsjednika HSK i cijeli niz drugih dužnosnika.

A predsjednik države Hrvatske dr. Franjo Tuđman, kako je on prihvatio Vaše inicijative?

Bili smo obaviješteni da je predsjednik dr. Tuđman taj dan (pogledao sam u svojim zapisima) imao vrlo važan i prepun protokol: primanje američkih senatora Gramma i McCaina, veleposlanika Galbraitha, zapovjednika UNPROFOR-a francuskoga generala Cota, talijanskoga senatora i bivšeg predsjednika Italije Cossigu i tu razinu gostiju i službenika, ali je predvečer, nakon mise u katedrali, predsjednik pozvao u posjet i delegaciju novoosnovanoga Hrvatskoga svjetskog kongresa.

Poznato je da je skupina vas još iz studentskih godina u New Yorku odigrala značajnu ulogu u organizaciji HSK i njegovu djelovanju, posebice na početku. Najčešće se spominje Vaše ime i ime Josipa Ante Sovulja, dugogodišnjega tajnika i predsjednika HSK? U knjizi „Zdravo oko“ Zvonka Bušića navode se dokumenti američke policije FBI gdje se tvrdi da je hrvatska župa na Manhattanu u New Yorku još od kraja 70-ih godina 20. stoljeća bila središte „hrvatske duhovne, političke, pa i revolucionarne djelatnosti“, da ste župom upravljali fra Mladen Čuvalo i Vi, da su se oko vas dvojice „okupljali mladi Hrvati – svi redom spremni za borbu protiv Jugoslavije“. Jeste li tada bili svjesni da Vas prate i Udba i američki FBI?

Kako ništa nije slučajno, uvijek sam smatrao zbog niza dobrih razloga da je bila Božja providnost što smo se nas dvojica upoznali i počeli zajednički djelovati na hrvatskom pitanju s još dosta drugih dobrih ljudi uz nas. I tako, evo, u pola stoljeća djelujemo iako nismo živjeli na istom kontinentu. Kako ne, znali smo da nas prate i da su povezane te dvije službe, ali smo ih se u vodstvu te masovne udruge mladeži („Petkom navečer“) koju sam vodio uspješno čuvali. Hrvatskim medijima promaklo je nedavno javno i dokumentirano razotkrivanje sprega Udbe i FBI o kojoj je pisao ugledni američki časopis Observer (Promatrač). Udbaši bi bili i suradnici FBI, a FBI bi ih pustio da obavljaju svoje djelo, da mirno odu iz zemlje kad treba, ili bi dali čak udbaškom ubojici „novi identitet i zaštitili ga od progona“. Observer dokazuje da je ono što je obično kao teroristički čin pripisivano Hrvatima bilo zapravo „beogradsko djelo“ kako bi se Hrvate diskreditiralo. Ta sprega Udbe bila je i s policijama drugih zemalja, primjerice u slučaju hrvatske „Sydneyeske šestorke“, kad se sprega Udbe i australske policije pokazala „potpuno istinitom“, pokazuje Observer. Kad jedna takva uvjerljiva publikacija objavi tako opširan prilog o toj Udbinjoj-FBI krvavoj *ujdurmi*, to znači da se sada može do svih detalja i imena.

Vama to nije bio neobično da Vas je od studentskih godina pratila Udba. To ste opisali i u svojoj knjizi „S Bogom je lako, ljudi su problem“ o svojim američkim godinama.

Da, ali i danas je začuđujuće kako i nakon tolikih godina njihova propalog carstva bivši udbaši ne odustaju od svojih uhodanih boljševičkih „istina“. Bilo bi smiješno da nije podlo kako bivši oznaš/udbaš Josip Manolić u svojim memoarima napisмено upliće mene i neku skupinu iz mojih njujorških godina „koju čini 20 mladih Hrvata u New Yorku, kojima upravljaju fra Šito

Ćorić i Josip Remenar...“ Ili kad izvještava o otmici američkog zrakoplova hrvatskih revolucionara i boraca za slobodu na čelu sa Zvonkom Bušićem. Udbaški će dodati da će „i mnoge druge osobe koje su na neki način bile povezane s tim događajem devedesetih ući u hrvatsku politiku“. Fratar Šimun Šito Ćorić, „u čijoj je crkvi ideja rođena...“, zbog toga je za nagradu postao „predsjednik Hrvatskog kongresa“.

Danas kad se osvrnem na to vrijeme, s ponosom se sjećam svojih teškoća s Udbom iako su one sitne u usporedbi sa svime onime što su ljudi proživjeli pod udbaškim nasiljem, posebice kad pomislim na svoje fratre. Bez obzira na to što su mi postali dostupni Udbini dosjei o meni, evo još samo ponešto o tome. Mojim odlaskom na studij u Švicarsku već je netko bio zadužen da prati moje aktivnosti „s neprijateljskom emigracijom“ u Švicarskoj i posebice „s fra Lucijanom Kordićem“. Kad je jednom *Večernji list* došao do Udbinih dosjea o praćenju i „operativnoj obradi“ nas svećenika, onda je za primjer uzео moj slučaj da ilustrira kako je Udба pratila i progonila svećenike. Nadalje, kako sam 1975. nakon mlade mise bio na službi u Konjicu, u zbirci Udbinih dokumenata „Čuvari Jugoslavije“ (ur. Ivan Bešlić, 2003.) navodi se čak puno ime i prezime te kodno ime osobe koja je bila službeno zadužena da me prati i špijunira.

To je vrijeme *Povelje 77 (Charta 77)* Vaclava Havela, Jirija Hajeka i ostalih protiv gaženja ljudskih prava u Čehoslovačkoj početkom 1977. godine.

Tada sam došao na ideju da podržimo tu peticiju iz Hrvatske i BiH pa smo poslali telegram podrške Havelu i ostalima. Kako je na više strana moje ime bilo objavljeno kao glasnogovornika te skupine, Udба me je pozivala na saslušanja, na „operativnu obradu“, kako je objavljeno u „Djelovodniku šefova bosansko-hercegovačke Udbe 1970. - 1992.“. Naravno, sve nas koje su pozivali na saslušanja upisivali su u tu svoju „knjigu“. Trajalo je to, ali nije bilo većih posljedica zbog te naše podrške Vaclavu Havelu i njegovima jer u našem tekstu koji smo, čim je otišao za Čehoslovačku, odmah poslali i Glasu Koncila, AKSU i drugim katoličkim tiskovinama, nije bilo ništa sporno. Kako mu nisu znali sadržaj, strah je bio da je to neka hrvatska „Povelja 77“. Čim su vidjeli da se radi o bezazlenoj stvari, mene su prestali mučiti pozivanjem na saslušanja i „brisali“ su me kao i sve one koje bi prestali „operativno obrađivati“. U isto vrijeme prestao sam im i biti u domovini dostupan jer sam se odselio u Ameriku, ali su me odmah tamo, u tadašnjoj povezanosti FBI i Udbine ujdurme, počeli pratiti i ružno optuživati, kao što se vidi iz navedenih Manolićevih sjećanja temeljenih na mome dosjeu, kao i u spomenutoj knjizi „Zdravo oko“. Kao misionara u Bernu na povratku od kuće u lipnju 1987. uhitili su me u Banjoj Luci. Onda su me nakon devet mjeseci ponovno morali „brisati“ i pustiti da otputujem nakon zauzimanja niza najuglednijih ljudi i institucija, od Odbora UN-a za ljudska prava, EU-a, švicarskih vlasti i medija, PEN-klubova u cijelom svijetu i niza drugih. Udба me do samoga svog kraja one pokojne države nije ostavljala na miru. U vjerojatno tom svom posljednjem dokumentu o „državnim neprijateljima“ tiskanom u 30 primjeraka u Sarajevu (Pazi!) u prosincu 1989. godine i obilježenom kao „državna tajna“, ni tada nisu vjerovali da im propada država pa su se u njemu bavili i sa mnom i drugima kao „državnim neprijateljima“. To se sve vidi iz te „državne tajne“ koja je kasnije preslikom objavljena („Udbini tajni popisi državnih neprijatelja“, Zagreb-Mostar, 2014.).

Da se vratimo postavljenim planovima HSK. Matica je u svoje vrijeme izdala Vašu zbirku dokumenata „S one strane granice“ u kojoj se najviše vidi s čime ste se sve borili tih prvih desetak godina HSK i koliko je trebalo uvjeravati domovinu u važnost njezina iseljništva. Ne znam je li itko iz emigracije toliko kao HSK isticao sva ta područja i važnost povezanosti domovine i izvandomovinstva. Koliko se to prihvaćalo u domovini?

Kad danas prelistavam tu knjigu iz 2005. začuđujuće je što smo sve i koliko poduzimali u tim godinama. Nezaobilazni su tu dokumenti onoga vremena, a mislim da je potrebna svakome od onih koji su se kasnije uključili u HSK, da ne moraju izmišljati toplu vodu i da vide što se sve već radio, ali i svakome tko radi na učinkovitom povezivanju s Hrvatima i njihovim potomcima diljem svijeta. I danas su mnoge stvari iz nje ostale neriješene, a aktualne su. U prvih desetak godina Hrvatska je bila zauzeta obranom zemlje i učvršćivanjem države, tek 1998. vraćeno je Hrvatskoj Podunavlje, došla je i smrtna bolest predsjedniku Tuđmanu i ministru Šušku, koji su se iskreno zauzimali za nas vani. Onda je na vlast došla ljevica, koja za nas izvan RH nije pokazivala interes, uostalom kao ni sve garniture vlasti nakon nje. Medijski nas jedino časopis Matica nikada nije napuštao, nekad s manje otvorenosti, nekada s više.

Bili smo vrlo ambiciozni. Iz te se zbirke dokumenata najbolje vidi što smo sve radili tih prvih dvanaest godina djelovanja HSK. A kad smo sabrali djelovanje HSK za 20. obljetnicu postojanja, onda se nakupilo i zabilježilo dosta toga dobrog: planetarno povezivanje Hrvata na dobrovoljnoj osnovi iz tridesetak zemalja svijeta; povezivanje hrvatskih udruga na dobrovoljnoj osnovi u pojedinim državama; nakon raznoraznih pomoći domovini za vrijeme Domovinskog rata došao je javni proglas domovini i iseljništvu predsjednika Vlade RH Nikice Valentića i predsjednika HSK Nikole Kirigina za ostvarenje ideje projekta otočne veze spajanja hrvatskog sjevera i juga u vrijeme srpske okupacije i izoliranosti Dalmacije od hrvatskoga sjevera, vrijedan 40 milijuna američkih dolara; kontakti s domovinskim institucijama, posebice s hrvatskim državnim vlastima, od Hrvatskoga sabora do Vlade, od predsjednika Tuđmana do predsjednika Josipovića; raznolika pomoć domovini za vrijeme Domovinskoga rata i nakon njega; cijeli niz izdanih knjiga na više svjetskih jezika; predstavke za međunarodne institucije za zaštitu ljudskih i narodnih prava Amnesty International, International League for human rights, Helsinki Federation for human rights...; članstvo u UN-u kao nevladine hrvatske međunarodne udruge s konzultativnim statusom – pet godina nakon osnutka; gospodarska ulaganja; studentske stipendije; inicijativa, vodstvo i velika financijska sredstva za izgradnju spomen-obilježja Bleiburg, a što su neki drugi nakon par godina preuzeli; Hrvatske svjetske igre, koje su fantastično zaživjele među našim mladim ljudima.

Bilo je i predstavi i peticija i zahtjeva upućenih hrvatskim državnim vlastima, a sve je prethodilo donošenju Zakona o odnosima RH s Hrvatima izvan RH i Strategije o odnosima RH s Hrvatima izvan RH.

Ah, cijeli niz uspješnih i neuspješnih, ali to nije bilo više do nas. Naše su ideje bile: od HRT-a napraviti za cijeli svijet „hrvatski CNN“; dopisno glasovanje; program za povratnike poučeni izraelskim modelom; sudjelovanje u poticanju i javnoj raspravi te donošenju Zakona o Hrvatima izvan RH; pismeni prosvjedi protiv korupcije, loše privatizacije i lopovskog bogaćenja; uputili smo niz predstavki Vladi RH, UN-tribunalu u Haagu, posebice *Ukaz o operaciji Oluja* uz

pomoć pravnih stručnjaka; predstavke mnogobrojnim državnim poglavarima Zapada, na neke smo dobili osobni odgovor kao što je onaj od Billa Clintona; predstavke židovskom Centru *Simon Wiesenthal* o kardinalu Stepincu; načinili smo stručnu analizu „O sadašnjem trenutku i perspektivama hrvatskog izvandomovinstva“ koja je predstavljena u Saboru; dokument o suodgovornosti i sukrivnji za srpsku agresiju na HR i BiH međunarodne zajednice te prije svih prijedlog da se Miloševića izvede pred Međunarodni sud; predstavke upućene više puta Hrvatskome saboru, Ministarstvu kulture i gl. ravnatelju HRT-a i slično; predstavke vladama država EU-a, SAD-a, BiH i RH o „BiH i hrvatskom narodu u njoj“, UN-u itd.

Značajan je bio i simpozij prigodom 20. obljetnice Hrvatskoga svjetskog kongresa i ulaska Republike Hrvatske u EU 2013. godine.

Točno. Tom prigodom organizirali smo simpozij u vidu okruglog stola „Izazovi ulaska RH u EU i 20. obljetnice HSK“ u Zagrebu u srpnju 2013. i na njega pozvali desetak uglednih sudionika iz domovine i svijeta. Bili smo pozvali i dr. Milorada Pupovca kojemu smo ponudili temu „Nacionalne manjine: bogatstvo ili opterećenje“, ali nije se odazvao. Koliko god smo se pitali zaslužujemo li takvu pohvalu, bile su nam drage riječi vodećeg političara aktualne vlasti na otvorenju proslave 20. obljetnice HSK u Zagrebu: „Ni među hrvatskim političarima nisam vidio toliko ljubavi za hrvatsku domovinu kao među vama, članovima Hrvatskoga svjetskog kongresa.“ Taj simpozij značajan je i zbog toga, kako mi je rekao dr. Ivan Čizmić, jedan od sudionika, pozivajući me na sudjelovanje na 1. Hrvatskom iseljeničkom kongresu u Zagrebu, da im je upravo taj simpozij bio poticaj da počnu s važnim okupljanjima, evo već peti put ove 2022. godine.

U kojim područjima ste se posebice suočavali s problemima sve te godine? Zbog povijesne razbijenosti našega naroda, koji je bio pod raznim utjecajima i vlastima, nije li bila prevelika ambicija planetarno povezati Hrvate i njihove potomke izvan domovine?

Nije u našem mentalitetu lako formirati ni najmanju udrugu sa složnim ljudima u njoj, a kamoli pokušavati povezati ljude diljem svijeta. Manjak takve tradicije, međusobno nepoznavanje i nepovjerenje među našim ljudima u pojedinim gradovima i krajevima stranih država bilo je očito, pa tako i ono na globalnoj razini. Osobno sam u tome bio u maloj prednosti jer sam od svojih američkih godina krajem 70-ih prošloga stoljeća bivao redovito pozivan u posjet zajednicama hrvatskog izvandomovinstva, od Australije, Latinske Amerike do Afrike, i održavao sam redovite kontakte, vidim to danas i u prikupljenoj korespondenciji, s dosta vodećih ljudi hrvatskoga vjerskog, kulturnog i općenito društvenog života, također njegujući tiho i diskretno veze s mnogobrojnim vodećim hrvatskim političkim emigrantima. Sve to spominjem kao veliku zahvalu svim našim ljudima koji su nas sa svih strana podupirali u organizaciji HSK i njegovim djelatnostima.

Kako je išlo s primanjem Hrvatskoga svjetskog kongresa u Ujedinjene narode?

Josip Ante Sovulj tada je bio glavni tajnik, a ja predsjednik HSK. Djelovali smo kao jedan te smo sve zajednički dogovarali. Kad smo najavili i ljudima od vlasti u Hrvatskoj i onima u HSK da ćemo pokušati s primanjem u UN s konzultativnim statusom, svi su nam govorili da nemamo šanse, ali su nam dali zeleno svjetlo da se time pozabavimo. Predsjednik Tuđman je to sa smiješkom podržao, ali i rekao da su „vragovi još moćni“ i da će to svakako pokušati spriječiti.

Članovi Hrvatskog svjetskog kongresa tijekom triju desetljeća uspješnog djelovanja ostvarili su zapažene rezultate u afirmaciji hrvatskih interesa u međunarodnoj zajednici, a dali su i velik doprinos u Domovinskom ratu te demokratskoj izgradnji suvremenoga hrvatskog društva, uključujući golem humanitarni doprinos te doprinos hrvatskom zajedništva uz sport na planetarnoj razini – što se najbolje vidi održavanjem Hrvatskih svjetskih igara.

Pod vodstvom našega gl. tajnika Josipa Ante Sovulja HSK je najprije registriran na svjetskoj razini s glavnim sjedištem u državi New York. Onda je krenuo na aplikaciju i uporno lobirao u uredima UN-a u New Yorku. Trebala je hrpa dokumenata, zamolbi, potpisa, ali i „hearinga“, te službenih rasprava i saslušanja. Tijekom postupka Sovulj je bio u stalnoj vezi i s ravnateljicom Domovinskog sjedišta HSK Maricom Risek tu u Matici jer je trebao iz dana u dan poneki podatak. Cijeli slučaj bio je zamršen, Sovulj to najbolje zna, jer su u UN-u Engleska i Indija bili u početku protiv nas. Uspješno je stala na našu stranu i kategorički nas zagovarala predstavnica Bolivije, jedna vrlo šarmantna dama. Onda mi je Ante jednom javio da je dan odluke za nas u UN-u petak 26. lipnja 1998. I uistinu, toga dana je od prve i jednoglasno HSK primljen u UN kao nevladina međunarodna organizacija, i to s prestižnim konzultativnim statusom. Bio je to prvi put da jedna hrvatska nevladina organizacija, kako onih iz domovine tako i izvan domovine, bude punopravni član u ovoj prvoj svjetskoj organizaciji. Zatim su službeno imenovani predstavnici HSK koji su mogli profesionalno djelovati u UN-u, što će svakako biti komplementarno djelovanju hrvatske diplomacije, pa i u diskretnom dogovoru s njome. Koliko god je to bilo veliko priznanje za HSK koji je djelovao tek pet godina i bio utemeljen u tridesetak zemalja svijeta, toliko je još više bio kompliment cijelome hrvatskom izvandomovinstvu.

Ima tu i mala anegdota s predsjednikom Tuđmanom. Ja sam se tih dana nalazio na jednom kongresu u Nizozemskoj i čim sam od Ante iz New Yorka saznao da smo primljeni, odmah sam nazvao ured predsjednika Tuđmana koji je znao da na tome radimo i tražio da ga o tome

obavještavamo. Jako mu je bilo stalo da u tome uspijemo. Rekao sam tko sam i odakle zovem te da imam vrlo važnu poruku za predsjednika i da on očekuje da ga nazovem. Nakon ponovnog telefoniranja spojili su me. U prvi mah predsjednik je mislio da je nešto pogrešno čuo i zaključio, a kad sam mu ponovio da je to nedvojbeno, viknuo je od zadovoljstva i rekao: „Da si ovdje, sad bih te zagrlio.“ Kažem ja: „I Sovulja, predsjedniče.“ „I Sovulja i Sovulja“, reče on.

Ali sad dolazi ona ružna stvar, koju ni danas nisam prežalio i smatram je najvećim propustom ljudi od vlasti u RH vezanim uz HSK, ali bez njegove krivnje. Diskretno smo uvjerali brojne razine te vlasti da osiguraju kvalitetne ljude i sredstva za barem dva ureda HSK, u New Yorku i Ženevi, koji će djelovati u sklopu HSK, a u nedvojbenom hrvatskom interesu, ali nisu imali sluha za to. Predsjednika Tuđmana i ministra Šuška, koji su bili za to, zadesila je teška sudbina bolesti, a onda je 2000. došla na vlast ljevica koja nam je čak ukinula ured HSK koji smo imali u Hrvatskoj matici iseljenika. Uzalud sam izravno navodio primjere i dokumentirao što radi Izrael preko svojih nevladinih organizacija te kako je čak moćni Winston Churchill imao 7-8 nevladinih udruga koje je tajno financirao i gurao da zastupaju u svijetu ono što oni kao vlada nisu mogli zbog diplomatskih razloga. Ništa nije pomoglo, bili su to svi neuki i bezosjećajni ljudi od vlasti za ovakve mogućnosti. Pa naš glavni tajnik Sovulj godinama je sam financirao naš ured za tu službu u UN-u, a kasnije ga je Mario Visković besplatno vodio i radio.

S kojim problemima se najčešće susretao HSK u izvandominstvu i u domovini? Je li teško doći do dobrih kadrova među Hrvatima i njihovim potomcima razasutim u različitim državama svijeta?

To je slično kao i u svim drugim službama ili dužnostima, samo je ovdje još teže. Rasuti smo posvuda po svijetu pa nije lako znati kakav je tko. I kad su ljudi profesionalci na nekom poslu u jednoj državi, nađe se svašta, a kamoli kad dolaze iz 30 i više država kao u slučaju HSK. U djelovanju HSK, kraće ili dulje razdoblje, prošlo je nekoliko tisuća vrlo kvalitetnih ljudi. Međutim, nađe se i onih koji misle da su sposobni, a nesposobni su, onih koji ne znaju prilike u domovini i nerealno na njih gledaju, nađe se častohlepnih koji misle da prave neku karijeru u HSK, čak zaluta neki koji misli da se može od HSK financijski okoristiti i sl.

Susrećemo i one koji ne žele ništa pridonositi tom zajedništvu, ali svojim kritikama i stalnim isticanjem postojećih i nepostojećih manjkavosti razbijaju zajedništvo. Naravno, ima sposobnih i čestitih ljudi, ali nisu zainteresirani za jedan ovakav dobrovoljan i naporan društveni rad. Ali što se može, treba trenirati strpljivost, nositi se s takvima, a raznim pritiscima i slabostima. Sve spašava to što se uvijek nađe onih sjajnih i požrtvovnih, koji onda sve zdravo vuku naprijed. Što se tiče domovine, tu je problem također jasan - gotovo sve što predlažemo u interesu cjelokupnoga hrvatskog korpusa, to jest i domovine i izvandominstva, svi vodeći faktori u državi deklarativno podržavaju i hvale, a kad mi odemo u svoje zemlje, oni ne odrade svoj dio posla.

Tu se ne radi samo o odnosu prema HSK, nego prema živoj stvarnosti od 3,5 - 4 milijuna Hrvata i njihovih potomaka izvan domovine, povezanih kulturološki i nacionalno s raznim narodima svijeta, a s iznadprosječnim brojem iznimno uspješnih pojedinaca na raznim poljima, od znanosti i biznisa do sporta. Radi općeg dobra nijedna vlast u domovini ne bi nikako smjela ignorirati te milijune, odnosno ne posvetiti im dostojnu pažnju. Ta davno je pao Berlinski zid.

Ono što možemo sami, to odradimo, ali u onome što je do domovinskih vlasti, ide slabo. Dužnosnici HSK rade dobrovoljno i sami financiraju svoja putovanja i boravke, a RH koja ima profesionalne vlasti, diplomaciju i druge institucije s puno zaposlenih nije učinila puno za hrvatsko izvandomovinstvo niti je pomagala HSK na tom polju. Od 1993. upozoravam na medijsko ignoriranje nas vani, ali nad nama je još medijski embargo u domovini. Ne posvećuje se u medijima pažnja nama milijunima vani niti koliko najmanjoj županiji u RH! Nije čudo što naši ljudi u domovini nisu informirani i što imaju predrasuda o nama. Još uvijek nas odbijaju od domovine čudnim propisima o osobnim dokumentima i boravištu, povratnicima uzimaju nemoralno visoke perceze na mirovine i sl. HSK u puno stvari ne može drugo nego predlagati dobre ideje, nadajući se da će ih vlasti ostvariti.

Je li se promijenila struktura HSK tijekom ovih godina?

Vodeća struktura tijela HSK u biti je ona temeljna, a svaki nacionalni kongres nastoji u tom okviru organizirati djelovanje u svojoj državi. Jer ključno je da se udruge koje već djeluju povežu, a onda djeluju i dalje u svojim programima ili programima s drugim udrugama okupljenim u HSK, ali i izvan njega. U tom djelovanju HSK ima radne odbore za mnogobrojne aktivnosti, a najčešći su oni za humanitarne, gospodarske, kulturne, medijske, sportske, lobističke i slične djelatnosti. Naravno, aktivnosti se iz jedne države, ako je to primjereno, mogu povezivati radi jače snage i sa sličnim aktivnostima u drugima zemljama ili na globalnom planu HSK. E sad, ostaje pitanje što od toga jedan nacionalni kongres u jednoj zemlji ima i što ostvaruje.

S kojim institucijama HSK najviše surađuje u domovini?

HSK je uvijek nastojao svom snagom surađivati u interesu cijeloga hrvatskog korpusa, planetarne Hrvatske, s dotičnim institucijama u RH i BiH, od kulturnih institucija do parlamentarnih stranaka, Vlade i drugih državnih tijela. Nikad nije bilo do nas. Posebno smo bili povezani od početka s Hrvatskom maticom iseljenika i dodatno u novije vrijeme sa Središnjim državnim uredom RH za Hrvate izvan domovine, te dobro surađivali i surađujemo s obje institucije u kojima smo mi izvan domovine „kod kuće“. HSK je bio stalni poticatelj stvaranja i izglasavanja u Saboru RH Zakona o odnosu RH s Hrvatima izvan RH. Hvala Bogu do njega je konačno i došlo pa se može početi stvarati optimalan sustav odnosa domovine i hrvatskog izvandomovinstva i da ne ovisimo o ovoj ili onoj garnituri vlasti nakon izbora. Ali još je puno posla na ovom polju povezivanja domovine i izvandomovinstva. Poželimo češće da je više takvih ustanova i više suradnje. Kad su Hrvatske svjetske igre u pitanju, onda nam je tu prvi Središnji državni ured za Hrvate izvan RH, ali i niz društvenih i sportskih ustanova u RH i BiH.

Evo pred nama su ponovno Hrvatske svjetske igre?! Svjedočimo neviđenom uspjehu hrvatskih sportaša iz domovine i dijaspore. Cijeli svijet sada zna za domovinu Luke Modrića i njegove momčadi, čiji su roditelji sudjelovali u Domovinskome ratu za slobodu Lijepe Naše. Kako je krenulo s Hrvatskim svjetskim igrama i kakav značaj one imaju za Y naraštaj?

U ljeto 2015. bila mi je iskazana čast učiti od 14. Europskih Maccabi igara (European Maccabi Games), koje su održane u Berlinu, a poznate su kao najveći židovski sportski događaj. Na

glasovitome Olimpijskome parku (prvi put) u Berlinu na njima se natjecalo za 166 odličja 2300 sportaša-amatera sa svih strana svijeta u 19 sportskih disciplina, neočekivano uključujući bridž i šah, a sigurnost Igara javno je osiguravalo 600 policajaca. Na njima su se mogli natjecati samo Židovi, osigurani proračun Igara bio je pet milijuna eura, a otvorio ih je predsjednik Njemačke Joachim Gauck. Nas u HSK potaknuo je na ideju organiziranja igara predsjedatelj Radnog odbora za mladež HSK Jure Strika. Uz veliku pomoć sjajnoga čovjeka, zadarskoga nadbiskupa Ivana Prende, održane su Igre u Zadru i Zadarskoj županiji u organizaciji HSK od 15. do 22. srpnja 2006., a pod pokroviteljstvom Vlade RH i uz nekoliko uglednih suorganizatora kao što su, primjerice, Zadarska županija i Hrvatski olimpijski odbor. Velika hvala slavnim nogometašima Robertu i Niki Kovaču na promicanju Igara, kao i vodećim hrvatskim pjevačima Miroslavu Škori i Marku Perkoviću Thompsonu koji su zajedno sa mnom snimili himnu Igara „Ovdje je uvijek tvoj dom“.

Hrvatski svjetski kongres (HSK) sve je organizirao vlastitim snagama, a zatim smo pod vodstvom neumornog predsjednika HSK Vinka Sablje došli do toga da je Vlada RH za IV. Hrvatske svjetske igre (HSI) od 18. do 23. srpnja 2017. u Zagrebu preuzela troškove Igara. Usput, Sabljo je uz pomoć pokojnoga zagrebačkoga gradonačelnika Milana Bandića izbio i vlastite prostorije HSK u Zagrebu. Dakle, za sve natjecatelje Igara sudjelovanje je bilo besplatno, a udruge i pojedinci sami su plaćali putne troškove. Organizacijski dio Igara u domovini preuzeo je Središnji državni ured za Hrvate izvan RH. I tako je već najavljeno i za ove jubilarne, pete, u 2023. godini.

Iz dosadašnjeg iskustva sasvim je jasno da su HSI mnogo više od sporta i da je to prigoda da se na jedan spontan način Hrvati i njihovi potomci iz cijeloga svijeta povežu na više polja s hrvatskom domovinom, ali i oni međusobno.

Točno tako. Uz svakog natjecatelja obično za tu prigodu dođe u domovinu još troje-četvero pratitelja, rodbine, a mnogima je to prvi dolazak u RH i BiH. Imamo i brojne sklopljene brakove onih koji su se upoznali na Igrama. Nije zanemariv ni turistički učinak Igara, odnosno činjenica da je Zagreb za vrijeme posljednjih Igara ostvario toliko noćenja kao gotovo nikada dotad. Sad ostaje glavno pitanje na koje treba odgovoriti - Kako animirati Hrvatice i Hrvate i njihove potomke iz cijelog svijeta da iskoriste jednu ovakvu prigodu i dođu u RH? Očito, dio odgovora je na nama izvan domovine, a dio na državnim institucijama čiji su zaposlenici plaćeni da na svim poljima binu za učinkovito povezivanje domovine i izvandomovinstva.

Više od stoljeća silom prilika rascjepkano hrvatsko izvandomovinstvo očito treba vremena da se sada, kad ima barem formalno iza sebe svoju vlastitu državu, snažnije okrene prema svome planetarnom zajedništvu i hrvatskoj domovini. HSK i ostale hrvatske udruge i organizacije izvan domovine mahom su vođene volonterski i ograničenih su mogućnosti. Hrvatske katoličke župe i misije u svijetu pretrpane su svojim profesionalnim djelatnostima, a neki njihovi voditelji ne mogu i ne misle da se moraju angažirati još i na tom polju. Zbog povijesnih razloga i neprilika naš narod nema dovoljno pojedinaca s liderskim sposobnostima.

Na drugoj strani, u RH imamo cijeli niz institucija sa zavidim brojem zaposlenika kojima je profesionalna zadaća tražiti sve moguće načine povezivanja hrvatske domovine s hrvatskim

izvandomovinstvom i obratno. Prebirući takve odmah nailazimo na Središnji državni ured za Hrvate izvan RH, Ministarstvo vanjskih poslova s hrvatskim diplomatskim predstavnicima u svijetu, Hrvatsku maticu iseljenika, Saborski odbor za Hrvate izvan RH, pa i Savjet Vlade RH za Hrvate izvan RH. Ne radi se samo o tome koliko ove institucije i njihovi zaposlenici mogu animirati naših mladih i starijih iz izvandomovinstva za HSI, nego će to biti i provjera koliko uopće hrvatske državne institucije utemeljene baš za to - imaju stvarnog utjecaja na Hrvate i njihove potomke izvan domovine, ali i koliko naši ljudi izvan domovine imaju osjećaja i potrebe za raznolikim načinima izgrađivanja hrvatskog zajedništva.

Ako se ne možemo složiti i okupiti oko jednoga ovakvoga sportsko-društvenog događaja, kako možemo očekivati da ćemo biti u stanju animirati naše inozemce na nekim težim poljima?!

Dobro je bilo čuti da su državni tajnik Zvonko Milas u Središnjem državnom uredu za Hrvate izvan Republike Hrvatske i rektor Sveučilišta u Zagrebu prof. dr. sc. Damir Boras potpisali Sporazum o suradnji u području obrazovanja i znanosti.

On obuhvaća, između ostalog, razvijanje studijskih programa s ciljem integracije i jačanja zajedništva Hrvata izvandomovinske Hrvatske, poticanje znanstveno-istraživačkog rada o hrvatskom iseljeništvu i BiH, poticanje donošenja upisnih kvota za Hrvate izvan RH te osmišljavanje i podupiranje projekata razmjene studenta, pripadnika hrvatskoga naroda izvan RH. Međutim, posao se obavlja na nižim i administrativnim razinama, a one nam još dobro ne funkcioniraju.

Koliko bi trebalo biti u Saboru hrvatskih predstavnika izvan domovine?

Što se Hrvatskoga sabora tiče, u njemu trebaju biti predstavnici Hrvata izvan RH razmjerno broju državljana RH izvan domovine. Ne treba nam nikakva iznimka, nego samo da se odnose prema nama vani kao i prema svim drugim građanima u domovini, ne računajući na posebno povlaštene manjine.

Bili ste u HSK od njegova začetka. Biste li mogli spomenuti nekoliko osoba koje su odigrale najznačajniju ulogu u postavljanju HSK na noge i one koji nisu odustajali?

Vrlo mi je riskantno i nezahvalno istaknuti neka imena jer mnogo je onih koji su odlično radili pa mislim kako ne bi trebalo pojedinačno ocjenjivati. Vi ste me spasili što ste zatražili imena samo nekoliko osoba. U djelovanju HSK zastupljeno je 19 stranih jezika u više od trideset zemalja. Naime, na toliko jezika smo, manje ili više, morali povremeno komunicirati s različitim stranim dužnosnicima i ustanovama. I to su sve članovi HSK radili i rade otkidajući od svoga radnog i slobodnog vremena te o vlastitom trošku. Upravo zbog pravednosti predložio sam današnjem IO HSK, koji je prihvatio ideju, da prigodom 30. obljetnice naprave mali digitalni leksikon svih osoba: a) koje su u svojoj ulozi djelovale i djeluju na svjetskoj razini; b) da zaduže nacionalne kongrese da to učine sa svima koji su bili ili su sad aktivni u svakom nacionalnom kongresu posebno. Tada će se vidjeti koja je to vojska aktivnih ljudi vezana uz rad HSK. Ali evo da donekle odgovorim na Vaše pitanje, spomenut ću nekoliko imena oko kojih se u HSK možemo

u većini složiti. U Republici Hrvatskoj ne mogu nikako zaobići podršku nekoliko ljudi, a to su: predsjednik Franjo Tuđman, ministar Gojko Šušak, ravnatelj Matice i Hrvatskoga informativnog centra Ante Beljo te ravnateljica Domovinskog sjedišta HSK Marica Risek; pravi HSK-maratonci izvan domovine na svjetskoj razini bili su Josip Ante Sovulj, Ivan Curman, Dijana Vukušić, Jure Gadže, Franica Kos, pok. Josip Vinski i s malim prekidom današnji predsjednik Vinko Sabljo, a koji je postavio na noge i Hrvatske svjetske igre. Zatim je tu vojska ostalih koje ćemo uskoro istaknuti u spomenutom digitalnom popisu međunarodnih i nacionalnih kongresa.

Vi ste voditelj HKM Solothurn i bili ste donedavno u dva mandata nacionalni koordinator *Hrvatskih katoličkih misija* u Švicarskoj. Možete li nam iz iskustva objasniti kakva i kolika je uloga svećenika od početka iseljavanja do danas?

Kad god je naš narod morao nekud bježati ili se seliti, svećenici su išli s njime i za njim. Ta briga Crkve posebice je došla do izražaja od 70-ih godina 20. stoljeća u Europi, a u SAD-u i Kanadi od kraja 19. stoljeća. Ako igdje, u Crkvi je naš čovjek bilo gdje u svijetu „kod kuće“. I nakon pet stoljeća negdje u Gradišću u Austriji ili u nekom Klokotiću i oko njega u Rumunjskoj, naš je narod i misa na hrvatskome! Nema naših većih zajednica u svijetu bez hrvatskih crkvenih ustanova. To su bili jedini stalni hrvatski punktovi. Sjećam se 80-ih prošlog stoljeća kad sam za vrijeme studija u New Yorku bio pozvan u jedan grad u Arizoni, da dođem s misnim knjigama i gitarom, jer da tamo ima pedesetak naših. Stavili su i oglas u novine i na misu je došlo oko dvije stotine i pedeset naših ljudi koji se većinom međusobno nisu poznavali. Nakon mise pristupio mi je jedan starac u šarenim hlačama i rekao: „Ovo je moj prvi Očenaš u hrvatskoj zajednici od 1926.“ Bio je po zanimanju mađioničar. Očito, tamo gdje nije bilo hrvatskoga svećenika, puno brže se gubila hrvatska zajednica. Kad je RH razvila svoju diplomatsku mrežu, mi vani ponadali smo se da će oni preuzeti društvene događaje među našim ljudima, od kulturnih do socijalnih, i da ćemo se mi svećenici posvetiti svome profesionalnom djelovanju. Ali i dalje je misija, a ne naš konzulat ili veleposlanstvo, centar gdje se traže sve vrste usluga. Tu se mora nešto promijeniti.

Kontinuirano se bavite psihologijom, a i doktorirali ste na temu iz područja kliničke psihologije, recite nam nešto o psihičkim teškoćama i opterećenjima iseljenika.

Uh, preširoka je to tema. Načelno, svi migranti imaju znatno više psihičkih i psihosomatskih opterećenja pa i bolesti nego domaće pučanstvo, bez obzira na to koliko su se uspjeli prilagoditi i koliko su prihvaćeni u zemlji useljenja. Proučavajući migrantski život u više od trideset raznih naroda, ima puno znakova da je za čovjeka zdravije živjeti i u slabijem materijalnom stanju u svojoj domovini, nego bogat u tuđemu svijetu! Čovjek u tuđini vazda ostaje „netko drugi“, a s vremenom postane i u vlastitoj zemlji „stranac“. Ipak, manje problema imaju oni koji u isto vrijeme nastoje njegovati ono dobro iz baštine svoga naroda, a prihvaćati ono najbolje što nudi zemlja u kojoj žive!

SUMMARY

THREE DECADES OF THE CROATIAN WORLD CONGRESS

Interview with Šimun Šita Ćorić, PhD, one of the founders of the Croatian World Congress, reveals interesting facts related to the beginnings of our umbrella planetary organization, founded on 2 July 1993 in Zagreb with the mission of connecting all Croats in the homeland and abroad. In 1998, the Congress was admitted to the UN as a non-governmental international organization with consultative status. It operates in Argentina, Australia, Austria, Belgium, Brazil, Montenegro, Chile, Denmark, France, Italy, South Africa, Canada, Liechtenstein, Hungary, Netherlands, Norway, New Zealand, Germany, Peru, Romania, USA, North Macedonia, Slovakia, Serbia, Slovenia, Sweden, Switzerland, Uruguay and Great Britain. It achieves its vision and goals at the world and national level through working committees: for economy and investment, for Croatian minorities in the European area, for culture, education and sport, for publicity, media and lobbying, for youth, for return to the homeland and for safeguarding and nurturing Croatian heritage... At the founding assembly in 1993, Nikola Kirigin from the USA was elected president, while Fr. Šimun Šito Ćorić from Switzerland was appointed secretary general.

We owe a great deal of gratitude to the membership of CWC for the invaluable humanitarian aid during the Homeland War and the post-war years, as well as for the systematic promotion of Croatian interests in the international community. One of the most beautiful manifestations of CWC are the Croatian World Games, which gather our young emigrants and their descendants, and are held in the Republic of Croatia every four years. The current president of the Croatian World Congress is Vinko Sabljo from Switzerland.

RESUMEN

TRES DÉCADAS DEL CONGRESO MUNDIAL CROATA

El diálogo con el dr. Šimun Šito Ćorić, uno de los fundadores del Congreso Mundial Croata, descubre datos interesantes relacionados con los comienzos de esta organización cumbre a nivel internacional, fundada el 2 de julio de 1993 en Zagreb, con el fin de unir a todos los croatas en la patria y en el extranjero. En 1998, el Congreso pasó a formar parte de las Naciones Unidas como organización no gubernamental internacional, con estatus consultivo. Funciona en Argentina, Australia, Austria, Bélgica, Brasil, Montenegro, Chile, Dinamarca, Francia, Italia, República de Sudáfrica, Canadá, Lichtenstein, Hungría, Holanda, Noruega, Nueva Zelanda, Alemania, Perú, Rumania, EE.UU., Macedonia del Norte, Eslovaquia, Serbia, Eslovenia, Suecia, Suiza, Uruguay y Gran Bretaña. A nivel mundial y nacional, esta organización cumple con su visión y sus objetivos a través de las siguientes comisiones de trabajo: economía e inversión, minorías croatas en los países vecinos, cultura, educación y deporte, promoción, medios y lobby, juventud, retorno a la patria, y protección y preservación del patrimonio croata... Durante la asamblea fundacional llevada a cabo en 1993, Nikola Kirigin, de EE.UU., fue elegido presidente, y el fraile Šimun Šito Ćorić, de Suiza, fue nombrado secretario.

Debemos un gran agradecimiento a los miembros del CMC por su invaluable ayuda humanitaria durante la Guerra por la Independencia, así como por la promoción sistemática de los intereses croatas en la comunidad internacional. Una de las mejores manifestaciones del CMC son los Juegos Mundiales Croatas que se llevan a cabo en la República de Croacia cada cuatro años, y que reúnen a nuestros jóvenes emigrantes y sus descendientes. Actualmente, el Congreso Mundial Croata es presidido por Vinko Sabljo, de Suiza.

MEDIJI HRVATSKIH MANJINA U SREDNJOJ I JUGOISTOČNOJ EUROPI

U Zagrebu je 25. XI. 2022. održan u organizaciji Hrvatske matice iseljenika 27. po redu Forum hrvatskih manjina koji je otvorio predsjednik Vlade Republike Hrvatske Andrej Plenković u nazočnosti brojnih visokih uzvanika te najuglednijih predstavnika hrvatskih manjinskih zajednica iz 12 zemalja europskog susjedstva. Tema ovogodišnjeg foruma bila je „Mediji i hrvatske manjinske zajednice. Kako se predstavljamo? Kako nas predstavljaju?“. Na Forumu, nakon cjelodnevne rasprave medijskih stručnjaka i novinara te urednika, doneseni su zaključci koji definiraju ciljeve skupa. Uz ostalo, medijski stručnjaci i novinari iz manjinskih sredina potiču HRT, javni medijski servis RH, na pojačanu suradnju sa znanstvenom zajednicom u stvaranju programa namijenjenih hrvatskim manjinskim zajednicama i o hrvatskim manjinskim zajednicama te ističu važnost širenja mreže suradnika u manjinskim zajednicama na medijskim programima namijenjenima Hrvatima izvan RH s naglaskom na mlade i korištenje internetskih društvenih mreža kako na jezicima domicilnih zemalja tako i na hrvatskome jeziku.

Tema ovogodišnjeg foruma „Mediji i hrvatske manjinske zajednice. Kako se predstavljamo? Kako nas predstavljaju?“ privukla je veliku pozornost javnosti u domovini. Mediji imaju važnu ulogu u stvaranju predodžbe o hrvatskim manjinskim zajednicama kako u njima samima, među većinskim narodom i dominantnom kulturom u kojoj višestoljetno žive tako i u Hrvatskoj, matičnoj zemlji. Medijsko posredovanje informacija javnostima s obje strane svakovrsnih granica o manjinskim skupinama bitno utječe na izgled neke zajednice kako danas tako i u budućnosti. Osobito su bitna vrijednosna gledišta koja se posredno ili neposredno preko medija upućuju kako manjinskoj zajednici tako i većinskom okruženju, istaknuto je na 27. Forum hrvatskih manjina koji je u HMI-ju svečano otvorio predsjednik Vlade Republike Hrvatske Andrej Plenković u nazočnosti brojnih visokih uzvanika te najuglednijih predstavnika hrvatskih manjinskih zajednica iz 12 zemalja europskog susjedstva.

„Došao sam da vam iskažem potporu i da potvrdimo zajedničke napore da u vremenu naše odgovornosti za upravljanje Hrvatskom učinimo još više na povezivanju svih Hrvata diljem svijeta“, rekao je predsjednik Vlade dok je osvrnuvši se na temu Forum naglasio kako ovo digitalno doba moramo iskoristiti na najbolji mogući način kako bismo dodatno emancipirali sve teme koje su vezane uz hrvatske manjine u susjednim zemljama.

Sve prisutne srdačno je pozdravio domaćin - ravnatelj Hrvatske matice iseljenika profesor Mijo Marić i konstatirao kako je „sve u društvu, u zajednici, pa čak i u prirodi koncipirano na način

da je prilagođeno većini, i da je na nama da probamo pozicije manjina učiniti boljim, lakšim, funkcionalnijim i na taj način učiniti ovo društvo pravednijim. Hrvatske nacionalne manjine iz zemalja srednje i jugoistočne Europe u suvremeno doba imaju na materinskome jeziku tridesetak novina, časopisa i drugih serijskih publikacija u klasičnom i elektroničkom obliku te na Internetu, podsjetio je profesor Marić, dodavši kako je posebna prednost što su svi medijski ljudi u manjinskim glasilima izvan RH, svi urednici i urednice, novinari i novinarkе dvojezični ljudi s odličnom humanističkom naobrazbom budući da djeluju u višekulturnome i višejezičnome prostoru srednje i jugoistočne Europe u kojemu se s hrvatskim dodiruje 12 europskih jezika (talijanski, njemački, slovenski, mađarski, češki, slovački, srpski, crnogorski, makedonski, rumunjski, bugarski, albanski...).

Uz brojne uglednike i predstavnike svih hrvatskih medija, radu 27. foruma hrvatskih manjina nazočio je predsjednik Upravnog vijeća Hrvatske matice iseljenika Milan Kovač s članovima Upravnog vijeća, književnikom Hrvojem Hitrecom i dr. sc. Vjekoslavom Jelečem.

Izaslanica predsjednika Zorana Milanovića Melita Mulić, prenoseći srdačne pozdrave predsjednika, govorila je o medijima kao poveznici našega raspršenog naroda. „Cilj je da manjina bude prisutna u hrvatskoj javnosti kao integralni dio hrvatskoga naroda. Koliko će vas cijeniti Republika Hrvatska, toliko će vas cijeniti i države u kojima živite“, naglasila je izaslanica predsjednika Milanovića. „Potpora Hrvatima u svijetu nikada nije bila snažnija, kao ni naša globalna vidljivost: ostvarili smo sve vanjskopolitičke ciljeve“, rekao je na otvorenju stručnoga skupa ministar vanjskih i europskih poslova Gordan Grlić Radman.

Uvodno izlaganje 27. foruma održali su čelni urednici Glasa hrvatske i međunarodnog programa Hrvatske radiotelevizije namijenjenog Hrvatima izvan domovine i to: glavni urednik Ivo Kujundžić te urednica i ugledna novinarka Tanja Rau, kao i Doris Vrandečić, čija je urednička i novinarska dionica vezana više uz dokumentaristiku hrvatskog iseljeničtva i manjina na HRT-u – koja u posljednje vrijeme oduševljava publiku domaćega javnog servisa.

Većina naših manjinskih novinara diči se i vještinama vezanim uz sveprisutnu medijsku konvergenciju, a Kujundžić i Rau pozvali su ih da se priključe još intenzivnijoj obuci na Hrvatskoj radioteleviziji, čiji su djelatnici spremni pomoći im u što boljim odnosima s javnošću u domicilnim sredinama i u matičnoj zemlji, čemu koristan prinos daju i mediji Hrvatske matice iseljenika (trojezični portal HMI-ja, časopis Matica i godišnjak Hrvatski iseljenički zbornik). Stručni voditelj 27. foruma hrvatskih manjina, mr. sc. Marin Knezović, najzaslužniji je za kvalitetan rad ovoga dugovječnog skupa koji svake godine pridonosi afirmaciji manjinske tematike, rješavajući izazove s kojima se naše manjine susreću u europskom susjedstvu – uključujući medijsku živost s obje strane granice.

Poticajna izlaganja održali su predstavnici manjinskih zajednica i urednici manjinskih medija. U ime hrvatske manjinske zajednice u Crnoj Gori o odnosu medija i manjinskih zajednica izlagao je Zvonimir Deković, predsjednik Hrvatskoga nacionalnog vijeća u Crnoj Gori, osvrnuvši se na manjinske medije - časopis *Hrvatski glasnik* i hrvatski radio *Radio Dux*. Bila je ovo prigoda i za svečano uručivanje nagrade „Bogdan Radica“ Radiju Dux za sudjelovanje u

Nova komunikacijska paradigma logična je posljedica društvenih i tehnoloških promjena koje nas svakodnevno zatječu... „Došao sam da vam iskažem potporu i da potvrdimo zajedničke napore da u vremenu naše odgovornosti za upravljanje Hrvatskom učinimo još više na povezivanju svih Hrvata diljem svijeta“, kazao je premijer Andrej Plenković u HMI-ju na 27. forumu hrvatskih manjina. Foto: Snježana Radoš

projektu SPONA, koji je proveden uz potporu Središnjega državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske. Nagradu je predsjedniku Hrvatskoga nacionalnog vijeća u Crnoj Gori Zvonimiru Dekoviću uručio predsjednik Udruge Hrvatski novinari i publicisti (HNIp) Krešimir Čokolić, istaknuvši golemu vrijednost Radio Duxa, kao jedinoga medijskog kanala koji predstavlja hrvatsku nacionalnu manjinu u Crnoj Gori. Zahvalivši na nagradi, Zvonimir Deković istaknuo je iznimnu ulogu Radio Duxa u očuvanju i promicanju svih aktivnosti Hrvata u Crnoj Gori te promicanju i očuvanju cjelokupne baštine hrvatske nacionalne manjine u toj državi. Hrvatska dijaspora jedna je od ključnih odrednica hrvatskoga identiteta koju su neizbrisivo pomogli održati i novinari i publicisti te je HNIp uz projekt SPONA utemeljio i godišnju nagradu koja se zove prema istaknutome disidentskom novinaru i publicistu Bogdanu Radici koji je većinu svog života živio i radio u Sjedinjenim Američkim Državama. U sklopu projekta SPONA kojemu je cilj uspostaviti čvrstu suradnju s novinarima i publicistima u hrvatskom iseljentištvu, HNIp je krajem 2020. započeo suradnju s Radio Duxom, jedinim medijskim kanalom koji predstavlja hrvatsku nacionalnu manjinu u Crnoj Gori. Cilj projekta je da medijski sadržaji koje objavljuje Radio Dux preko HNIp-ovih medijskih kanala pronađu put do šire publike u domovini Hrvatskoj te da se počnu tretirati kao ravnopravne vijesti o životu i radu Hrvata u Crnoj Gori.

Iz Austrije u ime gradišćanskih Hrvata izvještaj je podnio Stanko Horvat, predsjednik Hrvatskoga kulturnog društva Gradišće i Savjeta za hrvatsku narodnu grupu dr. Stanko Horvat,

Ministar vanjskih i europskih poslova Gordan Grlić Radman, Petar Tyran, Zvonko Milas, predsjednik Upravnog vijeća Hrvatske matice iseljenika Milan Kovač, premijer Andrej Plenković i ravnatelj HMI-ja Mijo Marić, 27. forum hrvatskih manjina, Zagreb, 2022.
Foto: Snježana Radoš

ugledni gradišćanskohrvatski predstavnik i nakladnik. Urednik *Hrvatskih novina* iz Austrije Petar Tyran u svom izlaganju o važnosti očuvanja hrvatskoga jezika u medijima u manjinskim zajednicama osvrnuo se i na suradnju gradišćanskih i moliških Hrvata i u medijskom izvještavanju. U ime manjinske zajednice u Srbiji izlaganje je održala Zlata Vasiljević, glavna i odgovorna urednica *Hrvatske riječi* iz Subotice. Na temu tradicionalnih i digitalnih medija hrvatske manjine u Mađarskoj govorila je Timea Šakan-Škrilin, ravnateljica Medijskoga centra *Croatica*. O povijesti i trenutačnom stanju s medijskim alatima hrvatske manjine u Italiji govorila je Francesca Sammartino, predsjednica Zaklade „Agostina Piccoli“. O manjinskoj zajednici u Rumunjskoj i medijskoj situaciji izlagao je Ivan Dobra, urednik *Hrvatske grančice*. Izlaganje Radoslava Jankovića, predsjednika Hrvatskoga kulturnog saveza iz Slovačke, koji je istodobno imao godišnju skupštinu, pročitao je dr. Stanko Horvat.

Rad 27. foruma hrvatskih manjina s posebnom je pozornošću pratio i predsjednik Savjeta Vlade RH za Hrvate izvan RH gospodin Ivan Guban, založivši se za jačanje medijske konvergencije i simbiozu klasičnih medija i društvenih mreža te snažniju afirmaciju simetrične dvojezičnosti među medijskim hrvatskim aktivistima izvan RH, na temelju vlastite dvodesetljetne karijere na Mađarskoj televiziji. Radu skupa dali su prinos i znanstvenici Instituta za migracije i narodnosti te Filozofskoga fakulteta iz Zagreba, čije je stručnjake predstavljala dr. sc. Marijeta Rajković Iveta, tumačeći na koji način manjinski mediji pridonose pouzdanosti znanstvenih etnografskih istraživanja hrvatskoga kulturnog naslijeđa na tlu srednje i jugoistočne Europe, gdje su njezini asistenti i studenti već postigli visok rezultat u vidu petoknjižja etnografske baštine vojvođanskih Hrvata.

Naglasci

Izdvajamo, premijer Plenković naveo je na 27. forumu kako je „Vlada od 2016. učetverostručila proračun Središnjega državnog ureda za Hrvate izvan Hrvatske, a povrh toga brojni drugi resori

financiraju projekte Hrvata koji žive izvan domovine“. „To činimo sa snažnim uvjerenjem da moramo i dalje raditi na onoj temeljnoj tezi prvoga hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana o jedinstvu domovinske i iseljene Hrvatske i povezivanju svih Hrvata gdje god živjeli, zato što je to važno za naš opstanak i za koheziju nacionalnog bića“, poručio je premijer Plenković. S te je strane, dodao je, uloga medija, osobito specijaliziranih programa Hrvatske radiotelevizije, posebno važna, kao i medija Hrvata izvan Hrvatske, a koje hrvatska država kontinuirano podupire. S obzirom na izrazito visok stupanj zaštite manjinskih prava u Hrvatskoj, premijer Plenković ističe kako na isti način treba podizati stupanj zaštite Hrvata koji žive u drugim zemljama. Zahvalivši Hrvatskoj matici iseljenika, istaknuo je kako ta organizacija, sa sedamdeset jednom godinom tradicije, u kontinuitetu sustavno radi i upotpunjuje sve ono što se radi na razini izvršne vlasti. Usto, osvrnuo se i na najnovije podatke Državnoga zavoda za statistiku o rastu BDP-a u trećem kvartalu od 5,2 posto. „Sve je to na tragu Vladinih procjena da bi rast ove godine trebao biti oko 5,7 posto ukupno. Ovakav rast za treći kvartal, s obzirom na to da je i prošle godine treći kvartal bio visok, očekivan je i dobar. To je zasigurno ohrabrenje funkcioniranju hrvatskoga gospodarstva“, rekao je premijer Plenković zahvalivši hrvatskim poduzetnicima koji su svojim aktivnostima pridonijeli jačanju hrvatskoga gospodarstva. Podsjetio je da je Vlada kombinacijom adekvatnih, snažnih i sveobuhvatnih mjera nakon koronakrize očuvala radna mjesta, pomogla gospodarstvu, radnicima, ali i najugroženijima. „Kada se to stavi u kontekst skorog članstva u europodručju i schengenskom prostoru, ali i najvećega investicijskog rejtinga Hrvatske ikad, onda se može reći da u novu godinu, unatoč brojnim izazovima, ulazimo snažni i sigurni da zajednički možemo prebroditi krize, osigurati gospodarski rast, očuvati socijalnu koheziju i ostaviti prostora za snažne mjere pomoći onima kojima će one biti potrebne“, poručio je predsjednik Vlade. Nadalje, ministar vanjskih i europskih poslova dr. sc. Gordan Grlić Radman istaknuo je velik doprinos manjinskih organizacija hrvatskoga predznaka razvitku međudržavnih i dobrosusjedskih odnosa RH i svih 12 zemalja u kojima živi hrvatska manjina. Pohvalio se da većinu izlagača i osobno poznaje, što je znak i zalog kvalitetne i kontinuirane međudržavne suradnje i da su manjine mostovi prijateljstva i suradnje u svim granama ljudske djelatnosti.

Državni tajnik Središnjega državnoga ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske Zvonko Milas nazočnima se obratio i kao izaslanik predsjednika Hrvatskoga sabora Gordana Jandrokovića.

„Koliko je tema medija važna u životima svih nas, svjedočimo svaki dan. Većina nas liježe i budi se uz medije, bili oni tradicionalni, poput radija, televizije i raznih tiskovina, ili suvremeni, novi mediji – teško bi nam bilo i zamisliti život bez njih. A ono što vrijedi za većinu, skoro uvijek još i više vrijedi za manjinu – način i kvaliteta funkcioniranja manjinskih medija jedan je od pouzdanih pokazatelja razine ostvarenosti manjinskih prava u pojedinoj državi“, rekao je Milas. Upravo zato je, prema Milasovoj ocjeni, pitanje osiguravanja medija na manjinskome jeziku (i pismu ako je različito) uvijek jedno od najvažnijih pitanja svake manjine, pa tako i naše hrvatske u 12 europskih država te jedna od ključnih tema na različitim bilateralnim susretima. „Jedan od učinkovitih bilateralnih okvira su međuvladini mješoviti odbori za zaštitu nacionalnih manjina,

od ukupno četiri koje imamo, osobito dobro funkcionira onaj s Mađarskom, koji su i OEES i Vijeće Europe višekratno predstavili kao primjer najbolje europske prakse i čija će se 16. sjednica održati ovih dana prosinca u Budimpešti, a već sada možemo biti sigurni da ćemo ondje razgovarati o informiranju i medijima te da će i Hrvatski glasnik i Új Magyar Képes Újság biti važan dio zapisnika i preporuka dvjema vladama“, dodao je državni tajnik Zvonko Milas.

Nazočne visoke dužnosnike iz RH i manjinskih zajednica te predstavnike manjinskih medija i medija iz RH državni tajnik Milas podsjetio je na dva važna iskoraka poduzeta prije pet godina, koji su se pokazali vrlo uspješnima i na kojima Ured nastavlja raditi punim intenzitetom. „Riječ je o potpori projektima od strateškog značaja i posebnoj upisnoj kvoti za pripadnike hrvatske nacionalne manjine i hrvatskog iseljeništa.“

Usto, državni tajnik Milas podsjetio je kako je Vlada Republike Hrvatske na zahtjev i prema projektu Hrvatskoga nacionalnog vijeća Republike Srbije 2018. godine osigurala značajna sredstva za kupnju zemljišta u Subotici te je 2019. taj projekt – *Izgradnju Hrvatske kuće u Subotici*, budućeg središta triju ključnih institucija hrvatske zajednice u Republici Srbiji – Hrvatskoga nacionalnog vijeća, Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata i Novinsko-izdavačke ustanove „Hrvatska riječ“, proglasila projektom od strateške važnosti, dodavši i *Institucionalno osnaživanje hrvatske zajednice u Republici Srbiji*, rekao je Milas. Nadalje, od 2020. godine projektima od strateške važnosti proglašeni su - prema riječima državnoga tajnika - i projekti *Potpora Hrvatskom kazalištu u Pečuhu*, uz HNK u Mostaru - jedinome profesionalnome hrvatskom kazalištu izvan Republike Hrvatske, *Potpora Radiju hrvatske nacionalne manjine – Radio Duxu*, jedinome elektroničkome mediju Hrvata u Crnoj Gori te *Potpora Hrvatskim novinama iz Željeznog, tjedniku gradišćanskih Hrvata* s bogatom tradicijom od 113 godina izlazenja, najdulje od svih časopisa na hrvatskome jeziku. Prema ocjeni državnoga tajnika Milasa: „Ovi projekti imaju vrlo veliki doseg, značajno pridonose razvoju hrvatskoga identiteta i jasno svjedoče o čvrstim vezama s matičnom domovinom Hrvatskom.“

„Zalaganjem Središnjega državnog ureda, uz potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja, i velikim razumijevanjem hrvatskih visokih učilišta ispunjen je jedan od najvažnijih ciljeva - osigurana je posebna upisna kvota na hrvatskim visokim učilištima“, istaknuo je državni tajnik. Sveučilište u Zagrebu osiguralo je pripadnicima hrvatske nacionalne manjine i hrvatskog iseljeništa posebnu upisnu kvotu za upis u studentske programe u akademskoj godini 2018./2019. Program se godinama uspješno provodi tako da je za ovu akademsku godinu sedam visokih učilišta (*Sveučilište u Zagrebu, Hrvatsko katoličko sveučilište, Sveučilište u Osijeku, Sveučilište Sjever, Sveučilište u Splitu, Sveučilište u Zadru i Veleučilište u Vukovaru*) otvorilo svoja vrata mladim Hrvatima izvan Republike Hrvatske i pružilo im mogućnost upisa željenoga studentskog programa u domovini svojih predaka u posebnoj upisnoj kvoti. Treba reći da je dosad studij upisao 101 student iz 18 država, najviše iz Srbije, zatim iz Njemačke, a značajan broj studenata dolazi i iz Mađarske, Argentine, Crne Gore i Sjeverne Makedonije, naglasio je državni tajnik Milas te dodao da se u sklopu spomenutih sveučilišta može studirati u RH i komunikologija i novinarstvo.

U daljnjem izlaganju Milas je istaknuo posebnu naklonost Središnjega državnog ureda prema mladima, istaknuvši kako je ulaganje u djecu i mlade ključ opstojnosti i razvoja svakog društva i svake zajednice, odnosno svake države. Zaključio je kako vesele uspjesi mladih prije svega u području obrazovanja i kulture, ali i u svim drugim područjima društvenog života: „Jako nas veseli kad ih i osobno susretamo i upoznamo, ali i kad iz medija doznamo kako su mladi Hrvati iz Karaševa boravili u Zagrebu, mladi Hrvati iz Janjeva u Dubrovniku, mladi Hrvati iz Pečuha u Vukovaru, mladi Hrvati iz Molisea u Bratislavi ili mladi Hrvati iz Skoplja u Subotici. Zbilja je iznimno važno da što više i što češće dolaze u domovinu, kao i da se međusobno posjećuju i susreću, ali i da mediji to zabilježe, da to bude važna vijest. Treba nam takvih lijepih i pozitivnih vijesti: o ostvarenim vrijednim projektima, uspješnim studentima upisanima u posebnoj kvoti, partnerstvima škola, o umjetnicima, sportašima, povezanosti među Hrvatima gdje god živjeli.“

Prenoseći pozdrave predsjednika Hrvatskoga sabora Gordana Jandrokovića, državni tajnik podsjetio je kako su u Jandrokovićevu mandatu ostvareni značajni pomaci u političkim međudržavnim odnosima vezano uz parlamente u čijim državama žive građani hrvatskih korijena. Tako su organizirane brojne tematske sjednice i sjednice Odbora za Hrvate izvan Republike Hrvatske pa se i u Hrvatskome saboru pokazala velika otvorenost za pitanja svih Hrvata izvan Hrvatske, u kojem god statusu bili: kao konstitutivni hrvatski narod u Bosni i Hercegovini (*uz sve razlike, od Posavine do Hercegovine, i od zapadne do istočne Bosne*), kao hrvatska nacionalna manjina u 12 europskih država (*uz sve razlike koje su često veće u jednoj, nego u različitim državama*) te hrvatsko iseljništvo (*koje je posve heterogeno prema različitim kriterijima*). Riječju, Hrvatski sabor u glavnome gradu svih Hrvata, ma gdje živjeli, postao je mjesto gdje se kreira i ujedno afirmira suvremeno hrvatsko zajedništvo na globalnoj razini, poručio je Milas.

U raspravi na Forumu sudjelovale su i predstavnice Ministarstva kulture i medija, ravnateljica Uprave za medije i razvoj kulturnih i kreativnih industrija Jasna Vaniček-Fila i načelnica Sektora za međunarodnu kulturnu suradnju i europske poslove Mirjana Ana Maria Piskulić, naglasivši kako Ministarstvo kulture i medija RH u svome djelokrugu rada potiče kulturne programe namijenjene pripadnicima hrvatskoga naroda u drugim zemljama. Ravnateljica Uprave za medije i razvoj kulturnih i kreativnih industrija Jasna Vaniček-Fila u sklopu tematske rasprave na forumu istaknula je važnost zakonskog okvira, naglasila je kako i Zakon o medijima te Zakon o elektroničkim medijima svojim odredbama potiču proizvodnju programa i sadržaja kojim se ostvaruje pravo na javno informiranje i na obaviještenost svih Hrvata izvan Republike Hrvatske, što je definirano kao sadržaj od javnoga interesa. Govoreći o javnome servisu, istaknula je da je Ugovorom između Hrvatske radiotelevizije i Vlade RH kao jedan od misijskih ciljeva navedeno i promicanje povezivanja Republike Hrvatske s Hrvatima izvan RH, što se temelji na odredbama Zakona o Hrvatskoj radioteleviziji.

Zaključci

Na 27. forumu hrvatskih manjina, nakon cjelodnevne rasprave medijskih stručnjaka i novinara te urednika, doneseni su zaključci koji definiraju glavne ciljeve ovoga skupa: 1. Potičemo HRT,

javni medijski servis RH, na pojačanu suradnju sa znanstvenom zajednicom u stvaranju programa namijenjenih hrvatskim manjinskim zajednicama i o hrvatskim manjinskim zajednicama; 2. Ističemo važnost širenja mreže suradnika u manjinskim zajednicama na medijskim programima namijenjenima Hrvatima izvan RH s naglaskom na mlade i korištenje digitalnih, društvenih mreža; 3. Ističemo potrebu medijske edukacije u hrvatskim manjinskim zajednicama, pri čemu HRT može imati važnu ulogu (npr. mentorski programi i sl.); 4. Naglašavamo potrebu osiguravanja prisutnosti televizijskih sadržaja hrvatskoga javnoga medijskog servisa u zemljama u kojima žive hrvatske manjine; Posebno upućujemo na problem ugovaranja prijenosa programa s kabelskim operaterima; 5. Financiranje medija hrvatskih manjinskih zajednica ponajprije je obveza država i sredina u kojima one žive. Izostanak takvog financiranja ugrožava njihova temeljna prava; 6. Mediji imaju ključnu ulogu u održavanju jezičnih kompetencija na hrvatskome jeziku u manjinskim zajednicama te 7. Hrvatske manjinske zajednice moraju biti prisutnije u medijskome prostoru zemalja u kojima žive.

SUMMARY

MEDIA OF CROATIAN MINORITIES IN CENTRAL AND SOUTH-EASTERN EUROPE

On November 25, 2022, the 27th Forum of Croatian Minorities was held in Zagreb, organized by the Croatian Heritage Foundation, which was opened by the Prime Minister of the Republic of Croatia, Andrej Plenković, in the presence of numerous high-ranking guests and the most respected representatives of Croatian minority communities from 12 countries in the European neighbourhood. The topic of this year's forum was "Media and Croatian Minority Communities. How Do We Present Ourselves? How Do They Represent Us?". At the 27th Forum of Croatian Minorities, after a full-day discussion by media experts, journalists and editors, conclusions were reached that define the main goals of the meeting: 1. We encourage HRT, the public media service of the Republic of Croatia, to strengthen cooperation with the scientific community in creating programs intended for Croatian minority communities and about Croatian minority communities; 2. We emphasize the importance of expanding the network of collaborators in minority communities on media programs intended for Croats abroad with an emphasis on young people and the use of digital, social networks; 3. We emphasize the need for media education in Croatian minority communities, where HRT can play an important role (e.g. mentoring programs, etc.); 4. We emphasize the need to ensure the presence of television content of the Croatian public media service in countries where Croatian minorities live; We particularly point out the problem of contracting the transmission of programs with cable operators; 5. Funding of the media of Croatian minority communities is primarily an obligation of the states and the communities in which they live. The absence of such funding threatens their fundamental rights; 6. The media play a key role in maintaining linguistic competence in the Croatian language within minority communities; and 7. Croatian minority communities must be more present in the media space of the countries where they live.

RESUMEN

LOS MEDIOS DE COMUNICACIÓN DE LAS MINORÍAS CROATAS EN EUROPA CENTRAL Y SUDESTE

El 25.10.2022 se llevó a cabo el 27º Foro de las Minorías Croatas, organizado por la Fundación para la Emigración Croata. El evento fue inaugurado por el presidente del Gobierno de la República de Croacia, Andrej Plenković, ante la presencia de numerosos invitados de renombre y representantes de las comunidades croatas de minoría de doce países vecinos en Europa. El tema del Foro de este año fue „Los medios y las comunidades croatas de minoría. ¿Cómo nos presentamos? ¿Cómo nos presentan?“ Durante el 27º Foro de las Minorías Croatas, al término del debate de especialistas en medios, periodistas y editores, se presentaron las conclusiones que definen los principales objetivos del encuentro: 1. Alentamos a la Radio y TV croata (HRT), el servicio de medios públicos de la República de Croacia, a fortalecer la cooperación con la comunidad científica respecto de la creación de programas destinados a comunidades croatas de minoría y sobre ellas como tema. 2. Destacamos la importancia de la expansión de redes de colaboradores en las comunidades de minoría en los programas destinados a los Croatas fuera de la República de Croacia, colocando el énfasis en los jóvenes y en el uso de redes sociales digitales. 3. Destacamos la necesidad de la educación en medios en las comunidades croatas de minoría, en cuanto a lo que HRT puede desempeñar un rol importante (por ej. Programas de tutoría, etc.). 4. Hacemos hincapié en la necesidad de garantizar la presencia de contenido televisivo del servicio de los medios de comunicación públicos croatas en países en los que viven minorías croatas. Destacamos en especial el problema del contrato de la transmisión de programas con operadores de cable. 5. La financiación de los medios de comunicación de las comunidades croatas de minoría es obligación del país y la comunidad en la que estos viven. La falta de dicha financiación es una amenaza a sus derechos fundamentales. 6. Los medios de comunicación cuentan con un rol fundamental en el mantenimiento de las competencias lingüísticas del idioma croata dentro de las comunidades de minoría. 7. Las comunidades croatas de minoría deben estar más presentes en los espacios mediáticos de los países en los que viven.

Konkretni povijesni uvidi omogućili su Franji Tuđmanu (Veliko Trgovišće, 14. V. 1922. - Zagreb, 10. XII. 1999.) da postane državnik koji stvara povijest, a najveći uspjeh njegova djelovanja je samostalna hrvatska država. U povodu stote godišnjice Tuđmanova rođenja povjesničar dr. sc. Ivica Miškulin ispisuje nadahnutu historiografsku vinjetu posvete prvome hrvatskome demokratski izabranome predsjedniku. Tuđman je izlaz Hrvata iz anonimnosti pronašao u stvaranju nacionalne države utemeljene u izvornome suverenitetu te demokraciji. Na fotografiji: spomenik Franji Tuđmanu u središtu Zagreba, rad akademskog kipara Kuzme Kovačića. Snimio: Marko Vrdoljak

STOTA OBLJETNICA ROĐENJA UTEMELJITELJA REPUBLIKE HRVATSKE

Konkretni povijesni uvidi omogućili su Franji Tuđmanu da postane državnik koji stvara povijest, a najveći uspjeh njegova djelovanja je samostalna hrvatska država. U povodu stote godišnjice Tuđmanova rođenja autor dr. sc. Ivica Miškulin ispisuje nadahnutu historiografsku vinjetu posvete prvome hrvatskome demokratski izabranome predsjedniku. Podsjeća nas na riječi koje je Henry Kissinger, Amerikanac i dobitnik Nobelove nagrade za mir, uputio Franji Tuđmanu u trenutku hrvatske vojne pobjede: „Gospodine predsjedniče, Vi ste zadužili svoj narod jer ste mu u povijesnim trenucima bili na čelu i omogućili stvaranje države. Kao i svi veliki ljudi, ni Vi nećete dočekati izraze zahvalnosti za to. Učinit će to tek dolazeće generacije. Ali, vjerujte, učinit će. Vi ćete biti veliki čovjek hrvatske povijesti, ali ne za života, već kada ocjene budu donesene hladnom glavom.“ Samo političar koji je i sam bio iznimno uspješan zna prepoznati kada je netko drugi dosegnuo tu krunu političkog umijeća, ocjenjuje pisac ove sažete posvete. Tuđman je izlaz Hrvata iz anonimnosti pronašao u stvaranju nacionalne države utemeljene u izvornome suverenitetu te demokraciji.

Društvo koje nevoljko priznaje zasluge drugih zasigurno mi neće moći zamjeriti što tekst o ključnom političaru prvog desetljeća demokratske hrvatske države počinem pohvalom neprijeporne vjerodostojnosti. Ovako je Henry Kissinger, Amerikanac i dobitnik Nobelove nagrade za mir s iznimnim razumijevanjem vanjske politike, napisao Franji Tuđmanu u trenutku hrvatske vojne pobjede: „Gospodine predsjedniče, Vi ste zadužili svoj narod jer ste mu u povijesnim trenucima bili na čelu i omogućili stvaranje države. Kao i svi veliki ljudi, ni Vi nećete dočekati izraze zahvalnosti za to. Učinit će to tek dolazeće generacije. Ali, vjerujte, učinit će. Vi ćete biti veliki čovjek hrvatske povijesti, ali ne za života, već kada ocjene budu donesene hladnom glavom.“ Kissinger je rijetko površan, a još rjeđe griješi pa valja zaključiti da je uočio najvažnije: u ljeto 1995. Tuđman je konačno uspio osigurati granice Republike Hrvatske, čime je dovršio proces uspostave državne samostalnosti započet četiri godine prije. Samo političar koji je i sam bio iznimno uspješan zna prepoznati kada je netko drugi takav.

Daleko više negoli se danas hoće priznati Kissinger i Tuđman bili su srodne duše i u razumijevanju potencijala koji u izazovnim vremenima treba imati povijest. Nema dvojbe da su obojica u tom smislu bili izvrsni učenici britanskog filozofa R. G. Colingwooda. Budući da nema snalaženja u sadašnjosti bez znanja o prošlosti, Colingwoodovi aksiomi imaju svezremenski doseg, a u ovdje nužno sažetome okviru glase: povijest koju povjesničari proučavaju (u prvom redu povijest misli) nije mrtva, nego je živa i danas (u obliku, primjerice, dokumenata); spoznaje do kojih

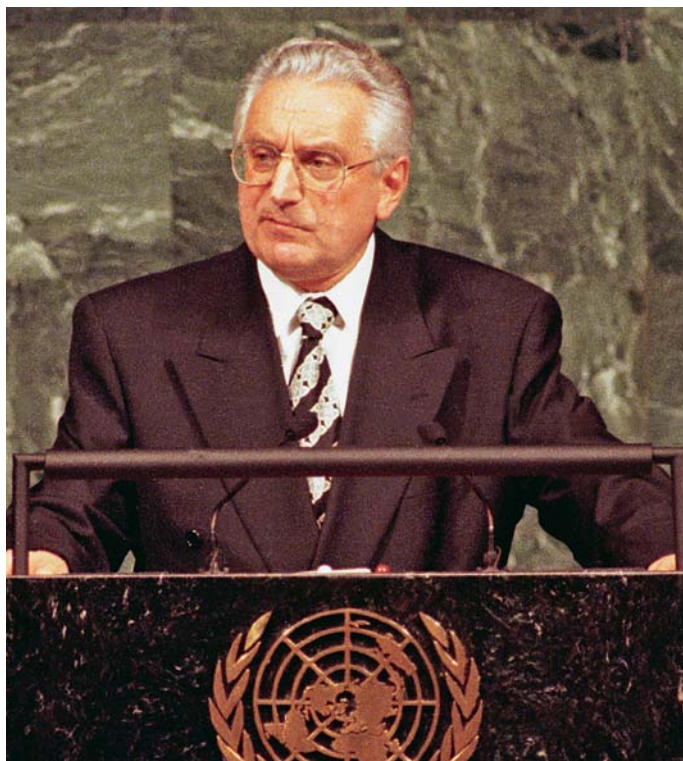

*Dr. sc. Franjo Tuđman
ključna je osoba hrvatske
moderne povijesti.
Foto: Stephan Lupino*

dolazimo njezinim studiranjem stoga su rekonstrukcija povijesti u umu povjesničara čiji je konačan rezultat uvid; prava je svrha pak povijesnog uvida informiranje ljudi o sadašnjosti jer je povijest njezin sastavni dio (a time i jedini realni orijentir u suočavanju s praktičnim situacijama koje zahtijevaju naše djelovanje). Drugim riječima, da bismo mogli biti uspješni, danas nije dovoljno na raspolaganju imati samo znanstvena pravila, nego je potrebna i pomoć povijesnog uvida. I Kissinger i Tuđman nakon dolaska na poziciju političke moći rješavanju konkretnih problema pristupili su oboružani strukturiranim povijesnim uvidom. Prvi je izlaz iz paralize SAD-a početkom 1970-ih vidio u inteligentnoj vanjskoj politici usmjerenoj k učinkovitom sprečavanju širenja revolucionarnog potencijala komunističkih supersila euroazijskog prostora, a drugi izlaz Hrvata iz anonimnosti u stvaranju nacionalne države utemeljene u izvornom suverenitetu te demokraciji.

Dok je Kissinger o najboljem načinu američkog izlaska iz vijetnamske noćne more razmišljao u kontekstu političkih sloboda i materijalnog obilja liberalnog SAD-a, dotle je Tuđman¹ potragu za svojom poukom iz povijesti (koja se naravno može ocijeniti korištenjem povijesti u svrhu promicanja hrvatskih nacionalnih interesa, ali koja također nije bez znanstvene vrijednosti) počeo kao član pobjedničke komunističke nomenklature Jugoslavije. Nakon što je jugoslavensku egalitarnu utopiju u crvenom prihvatio zbog razumljive želje za pravednijim i poštenijim svijetom, posebno izlazom iz materijalne bijede i društvene zapuštenosti hrvatskih seljačkih krajeva te (ne najmanje važno) nacionalnom slobodom, Tuđman se zatekao na visokom komandnome mjestu u Beogradu. Tu je počeo uvidati da komunizam ipak ne daje zadovoljavajuće odgovore na temeljno pitanje istočne i jugoistočne Europe toga vremena, a ono je naravno

¹ Bio-bibliografija Franje Tuđmana (Veliko Trgovišće, 14. V. 1922. - Zagreb, 10. XII. 1999.) u: Hrvatski biografski leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb. Poveznica: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11922> (pristupljeno 6. XI. 2022.). Op. ur.

Tuđman je u potpunosti uspio u cilju stvaranja samostalne i demokratske Hrvatske. Na fotografiji prigodom govora u UN-u u čast međunarodnoga priznanja Republike Hrvatske. Foto: Ured predsjednika RH.

nacionalno pitanje. Je li priznanje prava Hrvata na samoodređenje realizirano u jugoslavenskoj državnoj zajednici utemeljenoj na klasnoj borbi te bratstvu i jedinstvu doista vjerodostojno ako su znaci stare hrvatske *nemeze* iz prethodnog zajedničkog iskustva – centralizacija iza koje se krije srpska premoć, u novim okolnostima dodatno akcentuirana gotovo potpunom proskripcijom hrvatskog nacionalizma – bili sve očitiji? Tuđman je već prije (po svemu) iznuđena napuštanja Beograda te otvorenog progona s mjesta direktora zagrebačkog Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske uvelike odustao od Tita, titoizma, a dobrim dijelom i od jugoslavenske države.

Ako je naime režim Tuđmana, sada već na dobro utabanoj stazi disidentstva, smatrao kontrarevolucionarom zbog predavanja o važnosti Stjepana Radića (kako je često činio 1971., u kulminacijskoj godini Hrvatskog proljeća), ili ako ga je drugi put poslao u zatvor 1981. zbog iznošenja razumljive ocjene da u ustaškom sustavu koncentracijskih logora Jasenovac jednostavno nije bilo moguće ubiti te pokopati oko 600 ljudi svakoga dana (presuđeno kao kazneno djelo neprijateljske propagande ili zlonamjerno i neistinito prikazivanje društveno-političke zbilje!), onda je doista došlo vrijeme za napuštanje jugoslavenskih komunističkih

magli. Valjalo je dakle tražiti nove putove ostvarenja prava na samoodređenje hrvatskog naroda, uključujući i pravo na vlastitu državu. Partizan i politički komesar koji je tijekom „narodnooslobodilačke borbe“ zaključio da će hrvatski interesi najbolje biti zaštićeni unutar „jugoslavenske federalističke ravnopravne zajednice“ sada u ulozi disidenta i opozicionara dakle poništava učinke pobjede kojoj je pridonio te zaključuje da su višenacionalne državne tvorevine opreka „prirodnom“ (slobodnom) razvoju bilo kojeg naroda, posebno malih. To je Tuđmana odmah dovelo do sljedeća dva izazova. Kako najprije većinu Hrvata uvjeriti da odbace komunizam i Jugoslaviju te potom kako uvjeriti međunarodnu zajednicu da Hrvati moraju imati zajamčeno pravo na ulogu subjekta međunarodnih odnosa, posebno kada je bilo posve očito da dobar dio zapadnih demokratskih elita smatra nedemokratsku jugoslavensku državu gotovo pa prirodnim okvirom smirenja nacionalističkih isključivosti, navodno tako tipičnih za sve narode okupljene u Titovu državnom okviru? Nije potrebno posebno obrazlagati kako je odluka da ih pokuša riješiti Tuđmana konačno odvela u svijet politike.

Čovjek mira – prvi predsjednik Hrvatske

Kako bi dosegnuo prvi od navedenih ciljeva, Tuđman je u zrelih godinama pokazao zavidnu intelektualnu i društvenu agilnost. Od početka 1989. pa do zaslužene pobjede na izborima u proljeće 1990. uspio je etablirati Hrvatsku demokratsku zajednicu (HDZ) na poziciji prvoga hrvatskoga političkog izraza želje Hrvata za vlastitom državom, demokracijom i modernizacijom. Dojučerašnji povjesničar, disident i opozicionar pokazao je da mu politički život nije nepoznanica. Naprotiv, utjecaje čimbenika poput raspada komunističke Europe, rastuće opasnosti svesrpskog nacionalizma, dekadentnog režima i povećeg broja domaćih konkurenata trebalo je znati iskoristiti te dovesti vlastitu stranku do pobjede. U normalnim okolnostima, tj. u kontekstu uobičajene smjene vlasti u demokratskim režimima, HDZ bi nedvojbeno ubrzo poprimio karakteristike moderne političke stranke. No s obzirom na to da je Tuđman stranci namijenio instrumentalizacijsku ulogu političkog sredstva utemeljenja hrvatske države, njegova unutarnja profilacija razumljivo je gurnuta u stranu, za što će poslije i HDZ i hrvatska država ponekad platiti cijenu. U većem dijelu 1990-ih Tuđmanov HDZ imao je konture masovnog pokreta, a ne političke stranke.

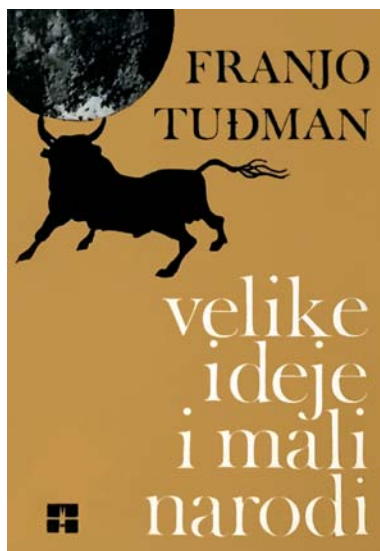
Drugi je cilj za Tuđmana bio daleko teži i u konačnici je ostvaren primjenom prastaroga političkog načela: tek kad su izmučene hrvatske snage u jesen 1991. pokazale da mogu očuvati glavninu državnog teritorija, međunarodna zajednica zaključila je da Hrvatska zaslužuje priznanje. Do tada su Hrvatska, Tuđman i HDZ postali metom rijetko zabilježene negativne kampanje koja ih je prikazivala kao razbijače Jugoslavije, nasljednike Ante Pavelića i njegovih ustaša, brutalne mrzitelje navodno ugrožene srpske manjine te uopće neprijatelje svake napredne i slobodarske ideje. I danas mora šokirati stupanj dvostrukih mjerila uspostavljenih prema Tuđmanu i njegovu srbijanskom protivniku Slobodanu Miloševiću. Premda je prvi uvijek težio mirnom rješenju rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, prihvaćao sve mirovne prijedloge međunarodne zajednice, a pobunjenoj srpskoj manjini uporno nudio demokratska rješenja čiji je

standard bio više vrijednosti od sličnih u suvremenoj Europi, a drugi organizirao, predvodio i proširio imperijalistički rat koji je donio goleme nesreće svim narodima bivše Jugoslavije, obojica su ukalupljena u isti okvir hiperopasnih nacionalista. Izvorna Tuđmanova orijentacija prema miru maliciozno je prikazivana kao ratobornost i bolesna ambicija, a taj dug zapadnih te dobra djela domaćih elita još nije vraćen.

Na posljednjem se treba još malo zadržati. Danas – osim ako se ne odluči zlobno zanemariti činjenice i kontekst – ne može više biti sumnje o tome da je prvi hrvatski predsjednik bio čovjek mira. Tuđman je rat pokušavao izbjeći na sve moguće načine pokazujući pritom elastičnost kakva prema dominantnom kanonu ne bi trebala karakterizirati navodno ostrašćena, autoritarna i isključiva državnika.

Tijekom 1990-ih pobunjenim hrvatskim Srbima ponudio je demokratsku hrvatsku državu i zapadnoeuropsku budućnost, povlašteni status u parlamentu, teritorijalnu autonomiju na općinskoj razini pa teritorijalnu autonomiju nekoliko objedinjenih općina (kotarevi), gospodarsku i prometnu integraciju okupiranih područja, slobodno političko organiziranje i na kraju (1996.) mogućnost pomirenja s društvom koje su još jučer napali oružjem! Nije im navedeno ponudio zbog taktičkih razloga, iz pozicije slabosti tipične za početak rata, nego je jednaku velikodušnost pokazao i u trenutku nadmoći. Najvažniji mirovni pothvat suvremene Europe – mirna reintegracija istočne Hrvatske koja je de facto spasila srpsku prisutnost u hrvatskoj državi – učinio je kada je slomljenoga ratnog protivnika imao u šaci. Trebalo je biti dovoljno da se zajedno s Kissingerom može hvaliti Nobelovom nagradom za mir.

Tipično (i na žalost još dosta rašireno) nerazumijevanje Tuđmana valja dodatno razjasniti klasičnim primjerima. Tri su posebno izdržljiva. Obnova hrvatske državnosti podrazumijevala je povratak legaliteta ideologiji hrvatskog nacionalizma, bez obzira na to što je istu ili sličnu simboliku uvelike zlorabio režim NDH. Tuđman kao dobar hrvatski nacionalist ovdje u biti nije imao velikoga izbora i njegovi su izbori uglavnom logični, bez obzira na to što je znao da se otvara zlobnim optužbama za ustašofiliju. Istodobno, što su njegovi kritičari redovito previdali, Tuđman nije napustio ideologiju hrvatski orijentiranoga komunističkog antifašizma, neovisno o tome što se uglavnom radilo o himeri. Tuđman je dakle probleme povijesnih podjela u redovima Hrvata (evo primjene još jednog povijesnog uvida!) pokušao riješiti novom sintezom, nazvanom (karakteristično tuđmanovski) nacionalna pomirba. Tuđman je trebao – i to istodobno – demokratski nastrojen hrvatski nacionalizam prihvatljiv suvremenom dobu, a drugog izvora osim teške povijesti nije imao. Primijenio je rješenje za koje je mislio da je uvjetovano poviješću pa je, „hrvatskim ustašama“ uzeo „njihov fašizam“, ali zadržao „njihovu želju za državom“,

Preokret Tuđmanove političke misli dolazi s knjigom Velike ideje i mali narodi (Zagreb, 1969.).

„hrvatskim partizanima“ priznao patriotizam (jer su se „borili za Istru“), ali im odbacio „glupi boljševizam“. Nije teško uočiti sve manjkavosti tog pothvata, ali nitko također nije ponudio bolju (tj. vjerodostojniju i učinkovitiju) alternativu kraju hrvatske nedemokratske povijesti i novom te poštenijem početku. Suvremene demokratske države uglavnom nastaju unutar zahtjevna procesa pripitomljavanja nacionalizma i Hrvati tu nisu bili iznimka.

Tuđman nije dobio zasluženu nagradu ni za uporno traženje poštenog sugovornika u Beogradu kao početne točke stabilizacije hrvatsko-srpskih odnosa. Točna je njegova ocjena da je Banovina Hrvatska bila dobra početna osnova za uspostavu trajnog hrvatsko-srpskog primirja (kao što je točno da je banovinsko rješenje iz jednadžbe izbacilo Muslimane, ali za to krivnju ne snose isključivo Vlatko Maček i Dragiša Cvetković), a teško je naći i ozbiljniju primjedbu dobroj vjeri iza promoviranja nekih aspekata tog projekta početkom 1990-ih. Sarajevo i Alija Izetbegović jednostavno se u najtežim trenucima za Zagreb (primjerice u ljeto i jesen 1991., kada se s razlogom treba govoriti o agresiji BiH na Hrvatsku) nisu pokazali vjerodostojnim partnerima, pa ih je svejedno Tuđman poslije prihvatio kao nevoljne saveznike. No i Tuđmanovi politički manevri u vezi s BiH i muslimanska neprincipijelna prilagodljivost bili su čimbenici sekundarne važnosti. Ključno je uočiti da su Beograd i njegovi prekodrinski sateliti redovito odbacivali sve mirovne inicijative te da su na mir prisiljeni tek pobjedom hrvatskog oružja. (Spašavanje desetaka tisuća Muslimana u Bihaću u ljeto i jesen 1995. također se iznimno rijetko danas ubraja u Tuđmanove zasluge, a trebalo bi.)

Jednostavnost ključnih ciljeva

Premda je činio sve da ne dođe do takva ishoda, Tuđman je na kraju bio prisiljen dovršiti proces osamostaljivanja Hrvatske ratom: pobunjenicima, Beogradu i međunarodnoj zajednici posljednju je priliku ponudio u zapadnoj Slavoniji početkom svibnja 1995, ali opet ga nitko od navedenih nije pažljivo slušao. Neosporni pobjednik u ratu ipak je bio manje uspješan u miru. Premda nijedna država komunističke Europe nije uspjela pronaći magični ključ za brzo doseganje zapadnoeuropskih standarda, privatizacija je trebala biti socijalno pravednija, demokratska pravila bolje provođena, a odgovornost nositelja političke moći temeljitije nadzirana. Predsjedničke dužnosti i borba s bolešću učinili su da Tuđman zanemari nužan posao modernizacije HDZ-a.

Kako je već odavno istaknuo najbolji poznavatelj političke misli hrvatskog predsjednika, povjesničar James Sadkovich, Tuđmana su odlikovali jednostavnost temeljnih ciljeva i otvorenost u njihovu iznošenju. Ako mu ponekad treba zamjeriti „premoderni stil“, „pretjerani historicizam“ i „preveliku vjeru“ u vlastite prosudbe, namjerna opsesija mnogih komentatora spomenutim – u biti fenomenima sekundarne važnosti – ne smije skrenuti fokus s plemenite prirode najvažnijega Tuđmanova političkih imperativa, a to je samostalna država s demokratskim poretom. U toj nakani Tuđman je u potpunosti uspio.

SUMMARY

THE HUNDRETH ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF THE REPUBLIC OF CROATIA'S FOUNDER

Concrete historical insights enabled Franjo Tuđman to become a statesman who has created history, and the greatest success of his activities has been the independent Croatian state. On the occasion of the hundredth anniversary of Tuđman's birth, the author, Dr. Ivica Miškulin, Ph.D., writes an inspired historiographical vignette dedicated to the first Croatian democratically elected president. It reminds us of the words that Henry Kissinger, an American and winner of the Nobel Peace Prize, addressed to Franjo Tuđman at the moment of the Croatian military victory: "Mr. President, your people owe you a debt because you were leading them in important historical moments and enabled the creation of a sovereign state. Like all great people, you will not receive expressions of gratitude for that. Only future generations will grant it to you. But believe me, they will. You will be a great man of Croatian history, but not during your lifetime, but when the evaluations will be made with a cool head." Only a politician who was extremely successful himself knows when someone else has reached this fascinating crown of political skill, assesses the writer of this brief dedication in the glory of the founder of the Republic of Croatia. Tuđman found the Croats' way out of anonymity in the creation of a national state based on original sovereignty and democracy. In addition, he did the most important peace undertaking of contemporary Europe - peaceful reintegration of eastern Croatia, which de facto saved the Serbian presence in the Croatian state - when he had a broken war opponent (S. Milošević and the JNA) in his hands. It should have been enough to be able to boast about the Nobel Peace Prize together with Kissinger. The main books of Tuđman's historiographical and political thoughts are "Big Ideas and Small Nations" and "The National Question in Contemporary Europe". The path to the creation of the Croatian state largely coincided with his scientific thinking.

RESUMEN

CENTENARIO DEL NACIMIENTO DEL FUNDADOR DE LA REPÚBLICA DE CROACIA

Determinados conocimientos históricos le permitieron a Franjo Tuđman convertirse en un estadista que hizo historia, y el mayor éxito de su obra fue el estado croata independiente. Con motivo del centenario del nacimiento de Tuđman, el dr. Ivica Miškulin, autor del artículo, escribe una reseña histórica dedicada al primer presidente elegido democráticamente. Asimismo nos recuerda las palabras que Henry Kissinger, estadounidense y ganador del Premio Nobel de la Paz, dedicó a Franjo Tuđman en momentos del triunfo militar croata: „Señor presidente, su nación le está en deuda porque en los momentos trascendentes de la historia estuvo al frente y permitió la creación del estado. Como ocurre a todos los grandes, usted tampoco recibirá expresiones de agradecimiento por ello. Lo harán recién las siguientes generaciones. Pero, créame, lo harán. Usted será un gran personaje en la historia croata, pero no mientras viva, sino cuando la valoración se haga con objetividad“. Solo un político que ha sido extremadamente exitoso sabe reconocer que otro ha logrado coronarse en el arte de la política, sostiene el escritor de esta breve dedicatoria en homenaje al fundador de la República de Croacia. Con la creación del estado nacional basado en la soberanía y la democracia, Tuđman encontró la forma de sacar a Croacia del anonimato. Además, el proceso de paz más importante de la Europa contemporánea – la reintegración pacífica de Croacia oriental que de hecho salvó la presencia serbia en el estado croata – fue logrado cuando tenía en sus manos al enemigo ya quebrado (S. Milošević y el Ejército Nacional Yugoslavo). Debería haber sido suficiente para que, junto con Kissinger, pudiera enorgullecerse del Premio Nobel de la Paz.

Los libros „Velike ideje i mali narodi“ („Grandes ideas y pequeñas naciones“) y „Nacionalno pitanje u suvremenoj Europi“ („La cuestión nacional en la Europa contemporánea“) constituyen las principales obras de los pensamientos históricos y políticos de Tuđman. El camino hacia la creación del estado croata se basó ampliamente en sus reflexiones científicas.

DOPRINOS KANADSKIH HRVATA STVARANJU, MEĐUNARODNOM PRIZNANJU I OBRANI REPUBLIKE HRVATSKE

U radu se rekonstruira jedan dio doprinosa kanadskih Hrvata stvaranju, međunarodnom priznanju i obrani Republike Hrvatske, s fokusom na razdoblje od druge polovice osamdesetih godina 20. stoljeća do međunarodnog priznanja Lijepe Naše 1992. godine. Prikazuju se pojedini antijugoslavenski istupi politički aktivnih kanadskih Hrvata, usmjereni k stvaranju neovisne hrvatske države: političko organiziranje, prosvjedi, kulturne, prosvjetne i slične akcije i događaji u organizaciji Hrvata u Kanadi. Također, rad prikazuje dolazak dr. Franje Tuđmana među kanadske Hrvate 1987. i 1988. godine, njihovu međusobnu suradnju i utjecaj na stvaranje Hrvatske demokratske zajednice kao nacionalnoga državotvornog pokreta i njezinih ogranaka u Kanadi te pobjedu istoimene stranke na prvim višestranačkim izborima 1990. godine. Nadalje, predočen je odgovor hrvatske zajednice u Kanadi na velikosrpsku agresiju na Republiku Hrvatsku (1991. - 1995.) u vidu prikupljanja humanitarne pomoći za Hrvatsku, nabave vojne opreme, priključivanja hrvatskoj vojsci, organiziranja prosvjeda i drugih događaja, lobiranja kod kanadskih političara te istupa u medijima s ciljem obavještanja kanadske javnosti o stanju u Hrvatskoj.

Doprinis hrvatskog iseljeništa u procesu stvaranja Republike Hrvatske malo je poznat hrvatskoj javnosti, a slabo je zastupljen i u znanstvenim radovima dok je doprinos iseljenih Hrvata u spomenutom procesu bio od velike važnosti. U vremenu kad se u Hrvatskoj kao dijelu komunističke Jugoslavije nije moglo slobodno govoriti i politički djelovati, u njezino ime to je *činila* brojna hrvatska politička emigracija u slobodnome svijetu. Brojčanim porastom hrvatske političke emigracije tijekom 20. stoljeća pojačavale su se i aktivnosti usmjerene k stvaranju neovisne i demokratske hrvatske države. Hrvatsku političku emigraciju nakon Drugog svjetskog rata karakteriziralo je ponajviše antijugoslavensko djelovanje i *širenje* ideje o neovisnoj Hrvatskoj u svijetu. Hrvatski politički emigranti diljem svijeta s tim su ciljem prosvjedovali, izdavali publikacije, održavali različite manifestacije, pobijali antihrvatsku promidžbu, lobirali za hrvatsku samostalnost kod vlada u zemljama u kojima su *živjeli*. Po svijetu su izvještene hrvatske zastave, a mnoga kulturna i sportska društva diljem svijeta nosila su ime *Croatia*, promovirajući tako hrvatsko ime. Poznati hrvatski politički emigrant Vinko Nikolić opisao je nastojanja hrvatskih političkih emigranata za stvaranjem samostalne Hrvatske na sljedeći način: „Sva naša stremljenja bila su *čvrsto* usmjerena prema Domovini. Naš *životni* smisao tražili smo i nalazili u budnoj vjeri da *ćemo* se vratiti u Hrvatsku, suverenu i demokratsku, koja *će* primiti sve Hrvate, bez obzira na vjere i ideologije, na stranku

i društva, da svima, poslije prognaničkih patnji i izbjegličkih stradanja, pruži blagoslovljeni spokoj drage rodne grude za kojom smo *čeznuli*.⁴¹

Političko djelovanje kanadskih Hrvata u drugoj polovici osamdesetih godina 20. stoljeća

Osamdesetih godina dvadesetog stoljeća hrvatska zajednica u Kanadi bila je jedna od najbrojnijih i najaktivnijih hrvatskih zajednica u svijetu. Hrvatska zajednica u toj zemlji tijekom dvadesetog stoljeća doživjela je značajnu transformaciju: od malobrojnih hrvatskih useljenika s kraja devetnaestog stoljeća i početka dvadesetog stoljeća, u najvećoj mjeri slabo obrazovanih fizičkih radnika, bez postojanja bilo kakvoga hrvatskoga društvenog, vjerskog i kulturnog života, do izrazito dobro organizirane, aktivne i brojne zajednice od 250 000 Hrvata i njihovih potomaka na kraju dvadesetog stoljeća.² Bogat kulturni, društveni, vjerski, sportski i politički život hrvatskih zajednica u Kanadi, stvoren ponajviše nakon Drugog svjetskog rata i dolaska trećeg vala iseljenika, u velikoj mjeri političkih emigranata, izbjeglica iz novonastale komunističke Jugoslavije, pridonosio je očuvanju hrvatskoga kulturnog i nacionalnog identiteta među hrvatskim iseljenicima i njihovim potomcima, kao i afirmaciji hrvatskog imena u toj zemlji. Također, mnogi hrvatski iseljenici i njihovi potomci postali su uspješni poslovni ljudi, intelektualci i ugledni dionici kanadskog društva.³

Osamdesetih godina u Kanadi su djelovale brojne hrvatske političke organizacije, a iako su bile izrazito razjedinjene i suprotstavljene ideološki i politički, sve su u svojim temeljima imale hrvatsku državotvornu ideju. Osamdesetih godina dva najjača politička bloka u Kanadi bili su Hrvatska seljačka stranka (HSS)⁴ te Ujedinjeni Hrvati Kanade (UHK).⁵ Djelovali su i ogranci drugih političkih organizacija poput Hrvatskoga narodnog odbora (HNO), Hrvatskoga narodnog otpora (HN – Otpor), Hrvatske republikanske stranke (HRS), Hrvatskoga državotvornog pokreta (HDP) i drugih. U hrvatskome iseljeničkom tisku vidljiva je izrazita politička aktivnost hrvatske političke emigracije u Kanadi. S naznakama demokratskih promjena u Europi, krajem osamdesetih godina dvadesetog stoljeća, prepoznavši da je i Hrvatska dobila povijesnu šansu

¹ NIKOLIĆ, „Uloga hrvatskog iseljeničtva u obrani i obnovi Republike Hrvatske“, 27.

² Rad se temelji na diplomskome radu Ive Kajfeš: *Doprinos kanadskih Hrvata stvaranju, međunarodnom priznanju i obrani Republike Hrvatske iz 2022. godine*. (op. ur.)

³ „Hrvatsko iseljeničtvo u Kanadi“, SOPTA, *Hrvati u Kanadi – oblikovanje hrvatske zajednice od 1945. do 1995.*, 58.

⁴ SOPTA, *Hrvati u Kanadi – oblikovanje hrvatske zajednice od 1945. do 1995.*, 65-66.

⁵ HSS je bio jedna od najvećih hrvatskih političkih stranaka u iseljeničtvu (i u Kanadi). Osobito je bio popularan među iseljenicima starije emigracije, a glavna uporišta u iseljeničtvu bila su mu u Kanadi i SAD-u. Godine 1969. beskompromisno se opredijelio za uspostavu suverene i demokratske Hrvatske, nakon čega je stranka dobila veliki broj novih simpatizera.

⁶ Novopridošli politički emigranti izbjegli u Kanadu nakon sloma NDH u Hamiltonu su 1950. godine utemeljili protukomunističku i protujugoslavensku organizaciju Ujedinjeni Hrvati Kanade (UHK). Godine 1956. Ante Pavelić, bivši poglavnik Nezavisne Države Hrvatske (NDH), u Buenos Airesu osnovao je Hrvatski oslobodilački pokret (HOP), programski zamišljen kao sljednik Hrvatskoga ustaškog pokreta, a hrvatskih oružanih snaga te Hrvatske stranke prava, kao krovna hrvatska politička organizacija sa svrhom oslobođenja hrvatskog naroda i ponovne uspostave Nezavisne Države Hrvatske na cijelom njegovom povijesnom i etničkom teritoriju. Cjelokupna organizacija UHK dala je javnu potporu HOP-u i pristupila mu. ČIZMIĆ, SOPTA, ŠAKIĆ, *Iseljena Hrvatska*, 369-370.; SOPTA, *Hrvati u Kanadi – oblikovanje hrvatske zajednice od 1945. do 1995.*, 231-236.

⁷ SOPTA, *Hrvati u Kanadi – oblikovanje hrvatske zajednice od 1945. do 1995.*, 231-236.

postati neovisna država, kanadski Hrvati još su se jače politički aktivirali, a politička djelatnost hrvatske političke emigracije i njezina borba za neovisnu Hrvatsku doživjela je svoj vrhunac.⁷ Sve su češći bili pozivi na zajedništvo hrvatske političke emigracije, kao i na suradnju i zajedništvo iseljene i domovinske Hrvatske. Brojni kanadski Hrvati politički su se, ali i na druge načine, angažirali pri pomoći Hrvatskoj u stjecanju njezine samostalnosti. Također, mnogi iseljeni Hrvati u tome su vidjeli i svoju šansu za konačan povratak u domovinu. Naime, kao političkim emigrantima, mnogima je povratak praktički bio onemogućen.

Uvid u političko djelovanje kanadskih Hrvata u proučavanom razdoblju, odnosno od polovice osamdesetih godina dvadesetog stoljeća, možda najbolje daje hrvatski iseljenički tisak, a za ovaj rad u tome smislu korišten je list *Nezavisna Država Hrvatska (NDH)*, službeni list UHK. U tisku su se redovito donosile najave i analize različitih političkih događaja, simpozija, predavanja, političkih tribina, protujugoslavenskih prosvjeda i drugih akcija Hrvata diljem Kanade, s ciljem borbe protiv protuhrvatske promidžbe i informiranja kanadske javnosti o lošem položaju Hrvata u Jugoslaviji. Brojni prosvjedi kanadskih Hrvata, održavani u Torontu, Ottawi, Vancouveru i drugim kanadskim gradovima u kojima su postojale veće hrvatske zajednice, bili su zapaženi i u lokalnim i svjetskim medijima. Primjerice, ispred jugoslavenskih konzulata prosvjedovalo se svakog 29. studenoga, odnosno na Dan Republike, najveći praznik Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Velike prosvjede kanadskih Hrvata izazvali su i jugoslavenski jezični zakoni, prema kojima je ime hrvatskoga jezika trebalo biti izbačeno iz Ustava SFRJ. *The Toronto Star* je u broju za 30. siječnja 1989. godine izvijestio kako se u Queen's parku 29. siječnja tim povodom okupilo između 4 000 i 5 000 Hrvata.⁸ Kanadski Hrvati prosvjedima su se borili i protiv jugoslavenske i antihrvatske promidžbe koja je bila prisutna i u Kanadi. U tome smislu zanimljivo je spomenuti prosvjede u Torontu u svibnju 1988. godine kad su održane „demonstracije protiv jugoslavenskih izazivanja, podvala i laži“, kako je pisao list *NDH*.⁹ Hrvatsku zajednicu alarmiralo je i potaknulo na prosvjede održavanje jugoslavenskoga filmskog festivala u koji je bilo uključeno nekoliko filmova s protuhrvatskom i prosrpskom promidžbom. Jedan od filmova bio je *Krv i pepeo Jasenovca* u kojem se, uz ostalo, gledateljima servirala teza o 700 000 srpskih žrtava u Jasenovcu. Hrvatski odbor za ljudska prava upozorio je kanadske vlasti i kanadsku javnost putem intervjua u torontskim novinama da se radi o prikazivanju laži i podvala te da se time nanosi teška uvreda Hrvatima. Na glavnome prosvjedu 1. lipnja okupilo se oko 1 000 prosvjednika, a prosvjed je uživo prenijela i kanadska televizija. Hrvatska zajednica u Kanadi i drugim je različitim akcijama izražavala svoje nezadovoljstvo položajem Hrvata u Jugoslaviji, kao i svoje težnje za slobodnom Hrvatskom.¹⁰ Na zimskoj olimpijadi koja se 1988. godine održavala u kanadskoj provinciji Alberti, u gradu Calgaryju, hrvatska zajednica iz Calgaryja svaki je dan u dva tjedna manifestirala svoju prisutnost hrvatskim zastavama, „kad

⁷ *Isto*, 65-66.

⁸ „Croatian Canadians protest Yugoslavian language laws“, *Nezavisna Država Hrvatska* (Toronto), veljača 1989., 12.

⁹ „Demonstracije u Torontu protiv jugoslavenskih izazivanja, podvala i laži“, *Nezavisna Država Hrvatska*, (Toronto), lipanj 1988., 5; 8.

¹⁰ *Isto*.

već Hrvatska nije mogla službeno nastupiti u natjecanjima zimskog sporta uz ostalih šezdeset nacija“, pisao je list *NDH*.¹¹ Osim toga, kanadski Hrvati slali su pismene proteste i prema Jugoslaviji. Nakon što je u prosincu 1988. godine Ustavni sud Jugoslavije naziv hrvatskoga književnog jezika proglasio protuustavnim,¹² hrvatska zajednica u Kanadi žestoko je reagirala. Dr. Vinko Grubišić, voditelj Katedre za hrvatski jezik i kulturu na Sveučilištu u Waterloou, poslao je javno pismo Saboru SR Hrvatske, a kopije su stigle na adrese Ministarstva za kulturu SR Hrvatske, Društva književnika Hrvatske, tjednika *Danas*, *Vjesnika*, Katedre za hrvatski jezik Sveučilišta u Zagrebu te iseljeničkom listu *Zajedničar*, koji je objavio pismo.¹³

U organizaciji različitih hrvatskih organizacija i hrvatskih političkih organizacija u Kanadi redovito su se održavali skupovi znanstvenog karaktera poput znanstvenih tribina, simpozija, predavanja o hrvatskim temama te slični skupovi i akcije. Primjerice, u studenome 1985. godine na Sveučilištu York u Torontu održan je simpozij *2nd Croatian Conference (Druga Hrvatska konferencija)*, u organizaciji Hrvatske studentske federacije i Sveučilišta York. Na simpoziju su sudjelovali mnogi svjetski poznati politički i ekonomski stručnjaci, a bili su prisutni i predstavnici brojnih svjetskih medija, a tisak u Jugoslaviji žestoko je reagirao na njegovo održavanje.¹⁴ Sličan međunarodni simpozij održan je u Torontu i u svibnju 1989. godine pod nazivom *Jugoslavija u krizi – Hrvatske perspektive*. Na tome simpoziju, koji je izazvao velik interes i za koji je prodano više od 2 000 ulaznica, sudjelovalo je više od dvadeset sveučilišnih profesora i novinara iz dvanaest država.¹⁵ U Torontu je 1987. godine organiziran i Svjetski skup hrvatske mladeži na kojem je sudjelovalo 87 mladih delegata iz Sjeverne i Južne Amerike, Europe i Australije.¹⁶ Od brojnih inicijativa kanadskih Hrvata 1980-ih godina posebno se ističe i osnivanje već spomenute Katedre za hrvatski jezik, povijest, kulturu i književnost na Sveučilištu Waterloo u Ontariju 1988. godine, za čije su osnivanje novac prikupili kanadski Hrvati.¹⁷ Takvim inicijativama kanadski Hrvati još su snažnije pridonosili jačanju hrvatskoga nacionalnog identiteta među novim generacijama Hrvata u Kanadi.

Od hrvatskih organizacija koje su djelovale u Kanadi, a koje su se zalagale za stvaranje samostalne Hrvatske ili dale svoj doprinos tome, svakako treba istaknuti Hrvatsku bratsku zajednicu (HBZ) – najveću, najstariju i materijalno najjaču organizaciju hrvatskih iseljenika u SAD-u i Kanadi.¹⁸ Stranice *Zajedničara*, službenoga glasila HBZ-a, svjedoče kako je ta organizacija, iako po svojoj naravi kao osiguravajuće društvo bila apolitična, krajem sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća promijenila je smjer. Na njezino čelo došla je

¹¹ F. P., „Hrvatska zastava na Olimpijadi u Calgaryju“, *Nezavisna Država Hrvatska* (Toronto), ožujak 1988., 3.

¹² Bernard M. LUKETICH, „Predsjednikova Rubrika: Stav Hrvatske Bratske Zajednice je jasan; Zaprepastila nas je odluka“, *Zajedničar* (Pittsburgh), 25. 1. 1989., 10.

¹³ Vinko GRUBIŠIĆ, „Javno pismo Hrvatskom saboru“, *Zajedničar* (Pittsburgh), 15. 2. 1989., 7, 10.

¹⁴ „Simpozijum na sveučilištu York“, *Nezavisna Država Hrvatska* (Toronto), prosinac 1985., 9.

¹⁵ Nazočnik, „Treći međunarodni simpozijum u Torontu“, *Nezavisna Država Hrvatska* (Toronto), svibanj 1989., 5.

¹⁶ ČIZMIĆ, SOPTA, ŠAKIĆ, *Iseljena Hrvatska*, 446.

¹⁷ SOPTA, *Hrvati u Kanadi – oblikovanje hrvatske zajednice od 1945. do 1995.*, 152-154.

¹⁸ „Povijest Hrvatske bratske zajednice“.

prohrvatska struja predvođena Bernardom Luketichem. Zaokret u radu HBZ-a očitovao se njegovim sve jačim domoljubnim djelovanjem. HBZ se osobito zauzeo za obranu hrvatskoga jezika nakon što je njegovo ime prema Ustavnom sudu Jugoslavije došlo u pitanje. U *Zajedničaru* su objavljeni brojni članci o hrvatskome jeziku s ciljem njegove obrane, a vodstvo HBZ-a svojim je ograncima dalo upute da apele šalju predsjedniku SAD-a i američkom Kongresu.¹⁹ HBZ je reagirao i na nastojanja srpske zajednice u SAD-u da u glavnome gradu, Washingtonu, 1985. godine postavi spomenik Draži Mihajloviću, vođi velikosrpskoga četničkog pokreta u Drugom svjetskom ratu, odgovornom za masovne zločine nad nesrpskim stanovništvom, uključujući Hrvate. HBZ je napisao i u američkom Kongresu iznio prikaz od osamnaest stranica i uručio još dvanaest stranica dokaznog materijala, nakon čega je srpski zahtjev odbijen.²⁰ Osim tih, istaknuo se i mnogim drugim domoljubnim inicijativama. Nadalje, HBZ je podržao demokratske procese u Hrvatskoj, osnivanje Hrvatske demokratske zajednice i svih ostalih demokratskih snaga u Hrvatskoj, a potpora jedne takve organizacije od 100 000 članova, koja je u dobrim odnosima s vlastima SAD-a, bila je u tim trenucima od velikog značaja za Hrvatsku.

Među kanadske Hrvate stigao je 1987. godine prvi put dr. Franjo Tuđman. On je, kao zagovornik hrvatske nacionalne pomirbe, odnosno uzdizanja nad ideologijama iz Drugog svjetskog rata te jedinstva svih Hrvata, u domovini i u svijetu, prepoznao potencijal hrvatskog iseljništva kao jednog od ključnih faktora za postizanje hrvatske neovisnosti: materijalni, u ljudstvu te u političkim vezama u slobodnome svijetu. Među hrvatskom emigracijom bio je poznat kao hrvatski disident, sudionik Hrvatskog proljeća, povjesničar koji se zalagao za istinu o hrvatskoj povijesti (osobito o pitanju broja žrtava u ustaškom logoru Jasenovac) te osoba koja je kritizirala komunistički režim u Jugoslaviji te je zbog toga bila marginalizirana i proganjana. Spoznaja kako je hrvatsku samostalnost moguće izboriti samo zajedništvom svih Hrvata sazrela je istodobno i među većim dijelom iseljništva. Nakon što mu je 1987. godine vraćena putovnica²¹ Tuđman se, u skladu sa svojim uvjerenjima, odlučio na posjet Hrvatima u iseljništvu te je prihvatio poziv Društva hrvatskih intelektualaca i privrednika Kanade. Kanadski Hrvati platili su i poslali zrakoplovne karte, osigurali smještaj i jamstvo za vizu.²² Tuđman je na tom putovanju posjetio hrvatske zajednice u nekoliko kanadskih gradova, a održao je četiri predavanja za čiju su se organizaciju pobrinuli tamošnji Hrvati: u Torontu na Sveučilištu York i Sveučilištu Toronto, Sveučilištu Laurentian u Sudburyju te Sveučilištu Carlton u Ottawi.²³ Predavanja su izazvala velik interes među kanadskim Hrvatima, najavljivana su u hrvatskom tisku i na hrvatskim radiopostajama u Kanadi, a bila su popraćena i u lokalnim kanadskim medijima.²⁴ Naišla su i na širok odjek u čitavom iseljništvu, a Tuđmanu su pristizali pozivi za gostovanja diljem svijeta.

¹⁹ Bernard M. LUKETICH, „Predsjednikova rubrika: Stav Hrvatske bratske zajednice je jasan“, *Zajedničar* (Pittsburgh), 25. 1. 1989., 10.

²⁰ BELJO, Ante. *U sjećanje i zahvalnost: Veliki doprinos Bernarda M. Luketicha u stvaranju hrvatske države*, 1.

²¹ SADKOVICH, *Tuđman: Prva politička biografija*, 244.

²² TUĐMAN, Franjo. *Osobni dnevnik: 1973. – 1989., Knjiga III. 1984. – 1989.*, 222.; 226.

²³ *Isto*, 229.

²⁴ *Isto*, 232.

Sva četiri predavanja bila su tiskana u knjižici *O povijesti rješavanja hrvatskog pitanja i samoodređenje naroda u svijetu*, koju je u pet tisuća primjeraka²⁵ izdalo Društvo hrvatskih intelektualaca i privrednika u Torontu.²⁶ Kako mu je u Jugoslaviji bilo zabranjeno javno djelovati i objavljivati radove, Tuđman je svoje ideje predstavljao u iseljeništvu. Već iduće godine, 1988., Tuđman je ponovio posjet kanadskim Hrvatima na turneji u dvadesetak kanadskih i američkih gradova, za čiju su se organizaciju ponovno pobrinuli hrvatski iseljenici. Nizom predavanja na temu *Stjepan Radić u hrvatskoj povijesti* prigodom šezdesete obljetnice Radićeve smrti, Tuđman je svoje ideje dobio priliku predstaviti još široj masi hrvatskih ljudi, a u Kanadi su predavanja održana u sveučilišnoj dvorani u Waterloo, Torontu, Kitcheneru, Winnipegu, Vancouveru, Nanaimu, Calgaryju, Edmontonu i Victoriji. Pripremljena je i knjižica s Tuđmanovim predavanjem: *Stjepan Radić u hrvatskoj povijesti*, koju je objavio Hrvatsko-kanadski povijesni institut iz Sudburyja, a koja je prodavana na predavanjima 1988. godine.²⁷ Kao bivši sudionik Narodnooslobodilačkog pokreta, general Jugoslavenske narodne armije i nekadašnji član Komunističke partije Jugoslavije Tuđman je izazivao sumnju dijela hrvatske političke emigracije, jednim dijelom načinjene od bivših pripadnika vojske ili dužnosnika Nezavisne Države Hrvatske, i drugih koji su zbog komunističkog režima bili prisiljeni pobjeći iz Jugoslavije. Ipak, svojim turnejama i predavanjima u Kanadi, a kasnije i SAD-u, Tuđman je uspio pridobiti veliki dio njih te je većina ipak uvidjela važnost pomirbe svih Hrvata bez obzira na ideologije iz Drugog svjetskog rata. Također, u njemu su sve više vidjeli potencijal da postane vođa novoga državotvornog pokreta. Za svojih posjeta kanadskim Hrvatima Tuđman se susreo s mnoštvom utjecajnih hrvatskih ljudi: osobama iz političkog života hrvatske emigracije, intelektualcima, uglednim i poslovnim ljudima i drugima. Među njima Tuđman je pronašao suradnike. U svome dnevniku Tuđman posebno ističe Gojka Šuška, Marina Soptu, Antu Belju, Vinka Grubišića, Antona Kikaša, Zlatka Čaldarevića i Ivana Zdunića.²⁸ Dolazak dr. Franje Tuđmana među kanadske Hrvate 1987. i 1988. godine pokazao se kao prekretnica ne samo u borbi hrvatske političke emigracije prema uspostavi neovisne hrvatske države, nego i hrvatske državotvorne borbe općenito, uključujući Hrvate u domovini i Hrvate u iseljeništvu. Dolaskom Tuđmana među iseljene Hrvate konačno je stvoren temelj za zajedničku suradnju domovinske i iseljene Hrvatske u postizanju tog cilja. Preko kanadskih Hrvata Tuđman je dobio publicitet, a njegovi kanadski suradnici iz iseljenišтва slali su mu različite tiskane i druge materijale. Potporu Tuđmanu dao je i HBZ, a *Zajedničar* je objavljivao tekstove njegovih predavanja. Gostovao je i na hrvatskim radiopostajama u Kanadi. Na putovanjima u Kanadi upoznao je i određene kanadske političare i druge dužnosnike. Općenito govoreći, suradnjom kanadskih Hrvata i dr. Tuđmana ideja o stvaranju jedinstvenoga nacionalnog i državotvornog pokreta, koji bi okupio sve Hrvate, u domovini i u iseljeništvu, dobila je novi zamah.

²⁵ SADKOVICH, *Tuđman: Prva politička biografija*, 251.

²⁶ Isto; TUDMAN, Franjo, *O povijesti rješavanja hrvatskog pitanja i samoodređenje naroda u svijetu*, 1.

²⁷ A-HIC, BELJO, Ante, *Iseljena Hrvatska u procesu nastanka Hrvatske demokratske zajednice*, 1999., 6.

²⁸ TUDMAN, Franjo. *Osobni dnevnik: 1973. – 1989.: Knjiga III. 1984. – 1989.*, 243.

Osnivanjem Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) ostvarile su se težnje za stvaranjem takvoga pokreta. Prednacrt programske osnove HDZ-a objavljen je u *Zajedničaru* u travnju 1989. godine,²⁹ a kad je u lipnju iste godine do Hrvata u iseljeništvu stigla vijest o osnivanju HDZ-a pod vodstvom Franje Tuđmana u Zagrebu, ogranci su velikom brzinom počeli nicati diljem svijeta, uključujući i Kanadu. Osim što je HDZ bio pokret koji se zalagao za pravo naroda na samoodređenje, višestranačje, demokraciju i odbacivanje komunističkog sustava, program HDZ-a obećavao je suradnju s iseljeništvom i zalagao se za mogućnost povratka svakog hrvatskog iseljenika u domovinu, bez obzira na političko uvjerenje.³⁰ Takvo stajalište HDZ-a zasigurno je imalo veliku ulogu pri zadobivanju potpore velikog dijela hrvatskih iseljenika. Već je do studenoga 1989. godine u Kanadi i SAD-u osnovano šesnaest ograna HDZ-a,³¹ a na prvoj konvenciji HDZ-a za SAD i Kanadu u Clevelandu u siječnju 1990. godine bio je prisutan i dr. sc. Franjo Tuđman.³² Nakon uvođenja višestranačkog sustava u Jugoslaviji, HDZ je 5. veljače 1990. godine registriran kao politička stranka. Na konvenciji u Clevelandu inicirano je i održavanje Prvoga općeg sabora HDZ-a u Zagrebu, a njegovo održavanje najavljeno je prvi put u *Zajedničaru*.³³ Prigodom njegova održavanja 24. i 25. veljače u Koncertnoj dvorani Vatroslava Lisinskog u Zagreb su doputovali i brojni kanadski Hrvati, neki nakon više desetljeća izbjivanja iz domovine. Do tada je HDZ imao više od 100 000 članova, a jednakom brzinom rastao je kako u domovini, tako i u iseljeništvu.³⁴ U SAD-u i Kanadi utemeljen je 51 ogranak,³⁵ a Mladež HDZ-a samo je u Kanadi imala 28 ograna.³⁶ Veći dio ograna iz iseljeništa imao je svoje predstavnike na Prvom općem saboru, a među 2 000 uzvanika³⁷ četvrtina je bila iz iseljeništa.³⁸ Dio njih u Zagreb je stigao bez viza jer su im ih jugoslavenska diplomatska predstavništva odbila izdati, što se osobito odnosilo na one u SAD-u i Kanadi. *Večernji list* tada je pisao: „Jedan gost iz Kanade je rekao kako veći dio njih nije bio od 20 do 45 godina u Hrvatskoj, da su oni ljudi s jugoslavenskih ‘crnih lista’, ali da su došli kako bi se uvjerali mogu li slobodno ući u Hrvatsku. Većini njih ipak su na zagrebačkom aerodromu vlasti izdale vizu, a nekima nisu htjele. Gosti su tada zaprijetili da će se svi vratiti, tada su vlasti izdale vize svima.“³⁹ Hrvati iz Kanade dali su i svoj doprinos pobjedi HDZ-a na prvim višestranačkim izborima u proljeće 1990. godine. Nakon raspisivanja izbora hrvatski iseljenički tisak pozivao je iseljene Hrvate na odaziv na izborima i potporu novim, demokratskim strankama s ciljem rušenja vladajućega

²⁹ „HDZ - Povijest stranke: 1989. godina“

³⁰ ČIZMIĆ, SOPTA, ŠAKIĆ, *Iseljena Hrvatska*, 436.

³¹ A-HIC, BELJO, Ante, *Izlaganje Ante Belje na Prvom općem Saboru HDZ-a u Zagrebu 24. veljače 1990.* 1990., 3.

³² ČIZMIĆ, SOPTA, ŠAKIĆ, *Iseljena Hrvatska*, 437-438.

³³ Franjo TUĐMAN, Josip MANOLIĆ, „Prvi Opći Sabor HDZ-a u Zagrebu“, *Zajedničar (Pittsburgh)*, 10. 1. 1990., 9.

³⁴ A-HIC, BELJO, Ante, *Izlaganje Ante Belje na Prvom općem Saboru HDZ-a u Zagrebu 24. veljače 1990.* 1990., 3.

³⁵ ČIZMIĆ, SOPTA, ŠAKIĆ, *Iseljena Hrvatska*, 437-438.

³⁶ *Isto*, 446.

³⁷ KRMPOTIĆ, *Kronologija rata. Agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (s naglaskom na stradanje Hrvata u BiH) 1989. - 1998.*, 16.

³⁸ Ilija KRAJIŠNIK, „Kongres HDZ-a u Zagrebu“, *Nezavisna Država Hrvatska (Toronto)*, ožujak 1990., 1.

³⁹ KRMPOTIĆ, *Kronologija rata. Agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (s naglaskom na stradanje Hrvata u BiH) 1989. - 1998.*, 16.

komunističkog sustava.⁴⁰ Kanadski Hrvati financijski i moralno su pomagali predizbornu promidžbu HDZ-a, a mnogi mladi Hrvati iz Kanade došli su u Hrvatsku direktno raditi na kampanji.⁴¹ Na inicijativu kanadskih Hrvata prilikom provođenja izbora pristigla je delegacija kanadskih političara, među kojima su bili i zastupnici u kanadskom parlamentu te zastupnici ontarijskog parlamenta. Njihova zadaća bila je nadgledati izbore i zajamčiti njihovo legalno provođenje. Osim toga, uspostavljen je informacijski ured koji su vodile Neda Šola i Mary Sopta, a koji je bio zadužen za prikupljanje izvještaja s biračkih mjesta koji su dalje slani hrvatskim zajednicama u svijetu. Treba istaknuti kako su kanadski Hrvati davali potporu i drugim novim strankama, primjerice Hrvatskoj stranci prava ili Hrvatskoj demokratskoj stranci, no njihova najveća potpora otišla je HDZ-u. Razlog tome bilo je Tuđmanovo najotvorenije i najaktivnije zalaganje za hrvatsku neovisnost, kao i njegov pogled na iseljene Hrvate kao sastavnoga dijela hrvatskoga naroda.⁴²

Ubrzo nakon pobjede HDZ-a na izborima i konstituiranja prvoga višestranačkog Sabora 30. svibnja 1990. godine, Tuđman je u rujnu, zajedno s članovima užeg kabineta vlade, otišao u službeni posjet SAD-u i Kanadi.⁴³ Posjetio je i kanadske Hrvate, a tom se prigodom u Norvalu, Hrvatskome kulturnom centru u sklopu hrvatskoga franjevačkog središta Kraljice Mira, okupilo više od 20 000 Hrvata, što je bio najveći skup Hrvata u Kanadi do tada. U svome emotivnom obraćanju, koji je prenio i *The Toronto Sun*, Tuđman je pozvao iseljenike da se vrate u domovinu.⁴⁴ Bio je to posjet koji možemo promatrati i kao znak zahvale i priznanja kanadskim Hrvatima za sve što su desetljećima činili za Hrvatsku: od čuvanja hrvatskoga nacionalnog identiteta, lobiranja za Hrvatsku, prosvjeda, borbe protiv antihrvatske promidžbe do svih drugih akcija kojima su se kanadski Hrvati borili za hrvatske interese i uspostavu demokracije u Hrvatskoj, tisućama kilometara daleko od nje.

Odgovor hrvatskih zajednica u Kanadi na velikosrpsku agresiju na Republiku Hrvatsku i borba za njezino međunarodno priznanje

Početak velikosrpske agresije na Republiku Hrvatsku 1991. godine rezultirao je brisanjem političkih i ideoloških razlika između svih skupina hrvatskih iseljenika. Cjelokupno hrvatsko iseljeničtvo diljem svijeta ujedinilo se u pružanju pomoći napadnutoj Hrvatskoj - u vidu slanja humanitarne pomoći, nabave oružja i vojne opreme, lobiranja za međunarodno priznavanje Hrvatske i zaustavljanje rata, informiranja političara i svjetske javnosti o stvarnom stanju u Hrvatskoj, a mnogi su se hrvatski iseljenici i izravno priključili obrani i Hrvatsku otišli braniti oružjem. Pomoći su se odazvali i kanadski Hrvati. Teško je sa sigurnošću reći koliko je točno humanitarne pomoći kanadskih Hrvata poslano u Hrvatsku tijekom rata, bilo financijske, bilo u

⁴⁰ Srećko PŠENIČNIK, „Hrvati i Hrvatice! Svi na izbore!“, *Nezavisna Država Hrvatska* (Toronto), travanj 1990., 12.

⁴¹ ČIZMIĆ, SOPTA, ŠAKIĆ, *Iseljena Hrvatska*, 441-446.

⁴² SOPTA, *Hrvati u Kanadi – oblikovanje hrvatske zajednice od 1945. do 1995.*, 362-363

⁴³ KNEŽEVIĆ, *Hrvatska demokratska zajednica od osnivanja do raskida s Jugoslavijom*, 444-445.

⁴⁴ „Come back to Croatia, new president begs“, *Nezavisna Država Hrvatska* (Toronto), listopad 1990., 12.

hrani, odjeći ili lijekovima. Osim brojnih fondova nastalih za prikupljanje humanitarne pomoći, u Kanadi su pomoć prikupljale hrvatske župe, političke organizacije, škole, sportska, kulturna društva i druge hrvatske organizacije i pojedinci. Isto tako, svaka hrvatska zavičajna udruga prikupljala je pomoć za svoj kraj, a treba istaknuti kako su velike svote novca i druge pomoći hrvatski iseljenici u Hrvatsku slali izravno svojim obiteljima. Održavane su humanitarne večere, banketi, izložbe, aukcije i druge manifestacije s ciljem prikupljanja humanitarne pomoći. Brojnim humanitarnim akcijama prikupljao se novac, odjeća, lijekovi, medicinska oprema, hrana, oružje, vojna oprema i sve drugo što je u tim trenucima ratom pogođenoj Hrvatskoj bilo potrebno. Tone materijalne pomoći stizale su kontejnerima i zrakoplovima tih dana u Hrvatsku iz iseljeničtva, kao i milijuni dolara, a velikim dijelom i od Hrvata iz Kanade. I HBZ je dao svoj veliki humanitarni doprinos. Pozivi na prikupljanje različite pomoći redovito su bili objavljivani u *Zajedničaru*, a više od 400 kontejnera humanitarne pomoći prikupljeno je u ograncima HBZ-a diljem Kanade i SAD-a te poslano u Hrvatsku. Vrijednost tih pošiljki procjenjuje se na 40 milijuna dolara. Preko jedne od najvećih američkih privatnih humanitarnih organizacija, AmeriCaresa, do jeseni 1992. godine organizirano je osamnaest letova s humanitarnom pomoći za Hrvatsku te Bosnu i Hercegovinu u vrijednosti od 25 milijuna dolara. Hrvatski iseljenici pokrili su troškove prijevoza od oko dva milijuna dolara, pri čemu su se posebno istaknuli Ured Republike Hrvatske u Torontu, na čelu s Dušanom Dickom Bezichem, te HBZ.⁴⁵ Među brojnim humanitarnim akcijama zanimljivo je spomenuti i projekt *Task Force*, koji je inicirala Mladež HDZ-a Kanade uz potporu Hrvatske matice iseljenika 1992. godine. U sklopu projekta 37 mladih Hrvatica i Hrvata iz Kanade došlo je na dobrovoljan rad u Voćin,⁴⁶ gdje su mjesec dana čistili ruševine.⁴⁷

Od početka rata, u SAD-u i Kanadi nastali su brojni humanitarni fondovi za pomoć Hrvatskoj, poput Hrvatskoga humanitarnog fonda HBZ-a. Imena darovatelja u taj fond bila su objavljivana svakog mjeseca u *Zajedničaru*,⁴⁸ a do travnja 1994. godine u fond je uplaćeno 900.599 dolara.⁴⁹ U Kanadi je osnovan primjerice Hrvatski nacionalni fond kojim su kanadski Hrvati u domovinu slali pomoć u lijekovima, vojnoj opremi, medicinskim uređajima i drugome, a vrijednost poslanoj pomoći procjenjuje se na 450 milijuna kanadskih dolara. Uz to, u sklopu Hrvatskoga nacionalnog fonda u Hrvatsku je poslano i 35 milijuna kanadskih dolara u gotovini.⁵⁰ Točan iznos svih uplaćenih donacija u sve humanitarne fondove teško je izračunati, ali kakav je bio odaziv kanadskih Hrvata može se vidjeti na primjeru jednoga grada i uplata u nekoliko humanitarnih fondova. Primjerice, prema popisu uplata u tri fonda u gradu Hamiltonu – Wentworth do travnja

⁴⁵ ČIZMIĆ, SOPTA, ŠAKIĆ, *Iseljena Hrvatska*, 442.

⁴⁶ U Voćinu su 12. i 13. prosinca 1991. godine izvršili pokolj nad 47 hrvatskih civila srpske paravojne postrojbe. Selo je spaljeno do temelja, a katolička crkva razorena. KRMPOTIĆ, *Kronologija rata. Agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (s naglaskom na stradanja Hrvata u BiH) 1989. - 1998.*, 120.

⁴⁷ ČIZMIĆ, SOPTA, ŠAKIĆ, *Iseljena Hrvatska*, 447.

⁴⁸ Bernard M. LUKETICH, „Osnovan Hrvatski humanitarni fond“, *Zajedničar* (Pittsburgh), 7. 8. 1991., 17.

⁴⁹ ČIZMIĆ, *Povijest Hrvatske bratske zajednice: 1894. – 1994.*, 353.; 356.

⁵⁰ SOPTA, *Hrvati u Kanadi – oblikovanje hrvatske zajednice od 1945. do 1995.*, 371.

1992. godine, u Hrvatski nacionalni fond uplaćeno je 573.315,41 dolar. U Fond za hrvatsku odoru uplate su iznosile 162.814,00 dolara, a u Fond za lijekove 16.908,00 dolara. Popis donatora od gotovo dvije stotine stranica sadrži imena tisuća Hrvata i hrvatskih organizacija iz Hamiltona, a njihove donacije iznosile su od nekoliko desetaka do nekoliko desetaka tisuća dolara.⁵¹ Također, u vrijeme Domovinskog rata osnovani su i brojni fondovi za pomoć djeci žrtvama rata u Hrvatskoj te kasnije u Bosni i Hercegovini. Neke od njih bile su zaklade poput Humanitarne zaklade Dora, koju je pokrenula Hrvatska matica iseljenika,⁵² Fond Ruža Hrvatska (*Croatian children's foundation*) s hrvatskom crkvom Svetog Trojstva u Oakvilleu u Ontariju organizirala je sponzoriranje ratne siročadi u Hrvatskoj,⁵³ a Hrvatska akcija za život, koju je osnovao HBZ, imala je cilj sponzorirati djecu koja su u ratu izgubila očeve.⁵⁴

Tijekom Domovinskog rata nastale su mnoge udruge s ciljem prikupljanja humanitarne pomoći za Hrvatsku. Među poznatijima bila je udruga *Bedem ljubavi – Mothers for Peace*, koja je svoj ogranak imala i u Torontu. O radu torontskog ogranka *Bedema ljubavi*, na čijem čelu je bila u vrijeme Domovinskog rata Valentina Krčmar, sačuvani su brojni dokumenti koji svjedoče o požrtvornosti hrvatskih žena i majki grada Toronta i njegove okolice, a koji su prikupljeni u dva sveska knjige *Dokumenti iz iseljeničtva – Hrvatske žene i majke u borbi za slobodnu Hrvatsku – Bedem ljubavi – ogranak Toronto*. Članice *Bedema ljubavi* organizirale su brojne akcije prikupljanja humanitarne pomoći za Hrvatsku. Jedan od njihovih uspješnih projekata bio je „šišaton“ (*Cut – a – thon*), kojim se novac prikupljao uz frizerske usluge.⁵⁵ Organiziran je i *Clothes collection drive* - prikupljanje deka i odjeće na ulaznim vratima, a zatim pranje, glačanje i pakiranje prikupljenog u pakete te slanje u Hrvatsku.⁵⁶ U božićno vrijeme 1991. godine organizirale su prodaju božićnih ukrasa i kolača, a prikupljeni novac bio je namijenjen hrvatskim obiteljima i djeci koja su ostala bez doma.⁵⁷ *Bedem ljubavi* posebno se zauzeo za pomoć ranjenicima te zatočenim hrvatskim braniteljima. Nekoliko puta organizirano je i darivanje krvi. Dogovarana je humanitarna pomoć s kanadskim i svjetskim Crvenim križem,⁵⁸ a slale su i apele kojima su tražile pronalazak nestalih hrvatskih branitelja i civila te puštanje logoraša iz srpskih logora. Uz to, organiziran je prihvat izbjeglica iz Hrvatske, kao i dovođenje teških ranjenika na liječenje u Kanadu.⁵⁹

Kanadski Hrvati uvelike su pridonijeli i obrani Republike Hrvatske. Teritorijalna obrana SR Hrvatske bila je razoružana još 1990. godine, a Republici Hrvatskoj 1991. godine bio je uveden

⁵¹ A-HIC, Pregled uplata u fondove za Hamilton – Wentworth do travnja 1992. godine.

⁵² *Zajedničar*, 11. 12. 1991., 15.

⁵³ BENKOVIĆ, *Dokumenti iz iseljeničtva: Hrvatske žene i majke u borbi za slobodnu Hrvatsku, Bedem ljubavi - ogranak Toronto. Prva knjiga: 1991. - 1995.*, 84.

⁵⁴ SADKOVICH, *Tuđman: Prva politička biografija*, 255.

⁵⁵ BENKOVIĆ, *Dokumenti iz iseljeničtva: Hrvatske žene i majke u borbi za slobodnu Hrvatsku, Bedem ljubavi - ogranak Toronto. Prva knjiga: 1991. - 1995.*, 50.

⁵⁶ *Isto.*, 39.

⁵⁷ *Isto.*, 55.

⁵⁸ *Isto.* „Kronologija“.

⁵⁹ *Isto.*, 87.

embargo na uvoz oružja.⁶⁰ Uz to, Hrvatsku je napadala Jugoslavenska narodna armija (JNA), treća najjača vojna sila u Europi, udružena s pobunjenim Srbima u Hrvatskoj. Stoga je Hrvatskoj u početku rata najpotrebnije bilo oružje kako bi se mogla braniti. Velik dio oružja i vojne opreme, koja je u tom razdoblju ipak na različite načine stizala do Hrvatske, dopremljen je zahvaljujući Hrvatima u iseljeništvu.⁶¹ I Hrvati iz Kanade nabavljali su oružje i vojnu opremu za napadnutu i razoružanu domovinu. U jednom od takvih pokušaja dopremanja oružja uhićen je Anton Kikaš 31. kolovoza 1991. godine, ugledni hrvatski poduzetnik i aktivni član hrvatske zajednice u Torontu. Kikaš je novcem Hrvata iz Toronta u Južnoafričkoj Republici kupio oružje za Zbor narodne garde i hrvatsku policiju, a devetnaest tona oružja utovareno je u Bocvani u iznajmljeni zrakoplov Uganda Airlinesa. Kikašev plan bio je letjeti prema Trstu i sletjeti u Ljubljano zbog „tehničkih problema“, no zrakoplov je greškom pilota ranije ušao u jugoslavenski zračni prostor⁶² te su dva lovačka miga JNA presrela zrakoplov koji je bio prisiljen sletjeti u Zagreb. Kikaš je uhićen, pretučen i prebačen u vojni zatvor u Beogradu gdje je tri mjeseca proživljavao torture i prijetnje smrću. Na posljertku je razmijenjen za zarobljenog generala JNA Milana Aksentijevića u studenome 1991. godine.⁶³ Između 250 i 300 kanadskih Hrvata izravno se uključilo u obranu Republike Hrvatske, priključivši se hrvatskoj vojsci, a među njima bilo je i onih koji su tada prvi put došli u Hrvatsku.⁶⁴ Neki od hrvatskih branitelja iz Kanade su i odlikovani, poput Željka Glasnovića iz Calgaryja i Ivana Kapulara iz Toronta, koji su postigli činove generala bojnika. Nadalje, ratnim ministrom obrane postao je Gojko Šušak iz Ottawe, Tuđmanov suradnik još iz vremena Tuđmanova prvog posjeta Kanadi, a jedan od Šuškovih pomoćnika, Zvonimir Žepić, također je bio povratnik iz Kanade.⁶⁵

Svoj veliki obol hrvatskoj državi kanadski Hrvati dali su lobiranjem kod kanadskih i američkih političara za priznanje hrvatske neovisnosti i zaustavljanje rata, kao i pobijanjem antihrvatske promidžbe u Kanadi te širenjem informacija o stvarnoj situaciji u Hrvatskoj i velikosrpskoj agresiji. SAD je smatrao kako se „kriza u Jugoslaviji“ treba riješiti mirnim putem, a stajalište kanadske ministrice vanjskih poslova Barbare McDougall i predsjednika kanadske vlade Briana Mulroneya bilo je kako je „cjelovita Jugoslavija veoma važna za stabilnost Europe“.⁶⁶ Takva stajališta kanadskim Hrvatima bila su neprihvatljiva jednako kao i uvođenje embarga na uvoz

⁶⁰ Oružje Teritorijalne obrane (TO) SR Hrvatske oduzeto je i predano Jugoslavenskoj narodnoj armiji 23. svibnja 1990. godine, iako je TO bila pod nadležnošću Republike Hrvatske. Vladajuće jugoslavenske strukture ocijenile su kako bi Hrvatska (jednako tako i Slovenija) mogla oružjem pokušati štiti svoje težnje za ostvarenjem suverenosti i samostalnosti. Predstavnici JNA tvrdili su kako naoružanje hrvatske i slovenske TO nije oduzeto, već samo premješteno u sigurnija skladišta. Dana 26. rujna 1991. godine Vijeće sigurnosti UN-a jednoglasno je prihvatilo rezoluciju o Jugoslaviji kojom je uveden potpuni embargo na sve isporuke oružja i vojne opreme Jugoslaviji. KRMPOTIĆ, *Kronologija rata. Agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (s naglaskom na stradanja Hrvata u BiH) 1989. - 1998.*, 23.; 96.

⁶¹ SOPTA, *Hrvati u Kanadi – oblikovanje hrvatske zajednice od 1945. do 1995.*, 356-357.

⁶² SEDLAR, Jakov. *Nisam se bojao umrijeti – domoljubna misija Antona Kikaša 1991.* Igrano-dokumentarni film, 2016.

⁶³ „U razoružanu Hrvatsku 1991. pokušao je dovesti Boeing pun oružja – uhićen Anton Kikaš“

⁶⁴ SOPTA, *Hrvati u Kanadi – oblikovanje hrvatske zajednice od 1945. do 1995.*, 366-367.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ BENKOVIĆ, *Dokumenti iz iseljništva: uloga hrvatskih intelektualaca u borbi za slobodnu Hrvatsku. Prva knjiga: 1990. - 1993.*, 190.

oružja koji je nametnut Hrvatskoj. Stoga se na američke i kanadske vlasti nastojao stvoriti pritisak, pri čemu su nailazili na mnoge prepreke. Naime, u Kanadi su simpatije prema Jugoslaviji bile jake, a djelovao je i jak, dobro organiziran srpski lobi.⁶⁷ Zanimljivo je spomenuti i kako je supruga kanadskog predsjednika vlade Mulroneya bila srpskog podrijetla.⁶⁸ I pojedini kanadski mediji sudjelovali su u srpskoj promidžbi: glavni reporter TV Ontario, koji je izvještavao iz BiH, tamo je boravio na račun srpskih četnika, a novinarka *Toronto Suna* izvještavala je iz okolice Lipika o „hrvatskim zlodjelima“, usput se zabavljajući s četnicima i članovima UNPROFOR-a.⁶⁹ I drugi kanadski mediji nerijetko su, osobito u početku rata, donosili netočne, neobjektivne ili nepotpune izvještaje o ratnim zbivanjima u Hrvatskoj.⁷⁰ Bio je to rezultat jake, dobro uhodane srpske promidžbe u Kanadi, nastavljene kao posljedica dugog djelovanja jugoslavenskoga promidžbenog aparata s centrom u Beogradu, a koji je desetljećima provodio antihrvatsku promidžbu u svijetu, pa i u Kanadi. Jugoslavenska, odnosno srpska promidžba ispočetka je uspješno djelovala u svijetu iznoseći tvrdnje o fašizmu i genocidnim idejama u Sloveniji i Hrvatskoj. Protiv Hrvatske se tako, osim oružjem, vodila i informativna agresija u svijetu. S druge strane, organizirani hrvatski promidžbeni sustav u početku rata nije postojao, a Hrvatska se od informativnih srpskih napada nije mogla braniti „jer su u doba komunističke Jugoslavije sva novinska dopisništva, diplomatski kanali i političke veze s inozemstvom bili sustavno i smišljeno koncentrirani u Beogradu“, objašnjava aktivist s višedesetletnom kanadskom adresom, saborski zastupnik te publicist i povratnik u RH s početka Domovinskoga obrambenog rata Ante Beljo.⁷¹ Stoga su u suzbijanju srpske promidžbe u svijetu nezamjenjivu ulogu imali hrvatski iseljenici koji su u zemljama u kojima su živjeli informirali javnost i političare o ratu i stvarnoj situaciji u Hrvatskoj. Veliki naponi kanadskih Hrvata uloženi su u rad s kanadskim medijima. Hrvatske organizacije u Kanadi i pojedinci poslali su na tisuće demantija i apela na adrese kanadskih novina, TV-kuća i radiopostaja, reagirajući na njihove netočne izvještaje.⁷²

U smislu informiranja svjetske javnosti o stvarnoj situaciji u Hrvatskoj veliki značaj imao je Hrvatski informativni centar (HIC), koji je s radom započeo u lipnju 1991. godine kao „potporna kulturno-prosvjetna i neprofitabilna, nestranačka i nevladina institucija sa zadatkom širenja istine o Hrvatskoj i hrvatskom narodu u svijetu“, istaknuo je Ante Beljo, osnivač HIC-a.⁷³ Već je u svibnju i lipnju 1991. godine HIC podijelio oko dvije stotine kamera i više od sto diktafona, a u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini angažirao na stotine volontera koji su radili na prikupljanju dokumentacije o ratnim stradavanjima. Uredi HIC-a, u kojima su radili i mnogi kanadski Hrvati, uspostavljeni su u mnogim gradovima u Hrvatskoj i BiH, a njihove podružnice u

⁶⁷ SOPTA, *Hrvati u Kanadi – oblikovanje hrvatske zajednice od 1945. do 1995.*, 370.

⁶⁸ BENKOVIĆ, *Dokumenti iz iseljništva: uloga hrvatskih intelektualaca u borbi za slobodnu Hrvatsku. Prva knjiga: 1990. – 1993.*, 7.

⁶⁹ *Isto.*

⁷⁰ *Isto.*, 5.

⁷¹ BELJO, „Hrvatski informativni centar (HIC)“, 118.

⁷² *Isto.*, 115.

⁷³ *Isto.*

iseljeništvu. Na taj su način fotografski materijali i videozapisi koji su audiovizualno prikazivali ratna stradanja, kao i brošure, knjige, letci, tjedni bilteni na više stranih jezika i drugi tiskani materijali koje je izdavao HIC, preko podružnica HIC-a u iseljeništvu prošireni po čitavome svijetu. Kad se govori o Sjevernoj Americi, formirano je pedesetak podružnica u SAD-u, a u Kanadi njih više od dvadeset. Treba istaknuti kako su podružnice u iseljeništvu financirali Hrvati iz tih zemalja, a osim profesionalaca u njima je radilo i na stotine volontera. Nadalje, uz HIC su pokrenuti radijski i satelitski TV-programi za iseljeništvu. Veliki značaj HIC-a bio je u formiranju *Foreign Press Bureaua* (FPB), odnosno ureda za strane novinare koji bi dolazili izvještavati iz ratnih područja u Hrvatskoj i BiH. Ti novinari u uredima FPB-a bili su akreditirani i dobivali propusnice, pratnju i prevođenje na terenu s hrvatskoga na strane jezike. Mnogi volonteri i zaposlenici FPB-a bili su mladi i školovani Hrvati iz iseljeništa, u dobi od 18 do 29 godina, a zahvaljujući njima novinari su mogli dobiti informacije na desetine svjetskih jezika. Vodeći strane novinare u ratom pogođena područja, volonteri FPB-a nerijetko su riskirali živote. Među mladim Hrvatima i Hrvatima pristiglima iz cijelog svijeta, od Sjeverne i Južne Amerike, Europe do Australije, njih sedamnaest bilo je iz Kanade. FPB je postigao ugled među stranim novinarima, posebice zbog pouzdanosti i objektivnosti, a zahvaljujući HIC-u i FPB-u pravovaljane informacije i izvještaji o agresiji na Hrvatsku odlazili su u svijet. Treba reći kako su iseljeni Hrvati imali ključnu ulogu u stvaranju i djelovanju HIC-a te FPB-a. Troškove rada HIC-a i ureda FPB-a snosili su u velikoj mjeri hrvatske udruge i pojedinci iz iseljeništa, a veliku ulogu u njihovu radu imali su i Hrvati iz Kanade, koji su od njihova nastanka bili uključeni u razne projekte.⁷⁴

U kanadskim, američkim i svjetskim političkim tijelima i organizacijama lobirale su mnoge hrvatske organizacije, mnogi ugledni kanadski Hrvati i drugi pojedinci iz Kanade, kao i kanadski političari hrvatskog podrijetla, poput Domagoja Johna Šole, zastupnika kanadske liberalne stranke u parlamentu provincije Ontario te člana Zakonodavne skupštine Ontarija.⁷⁵ Aktivnom lobiranjem za priznavanje Republike Hrvatske kao neovisne države i zaustavljanje rata kod kanadskih, a osobito američkih političara priključila se i Hrvatska bratska zajednica Amerike - HBZ, koja je djelovala uz SAD i u Kanadi. Kao najmnogoljudnija i najstarija hrvatska iseljenička organizacija u svijetu, HBZ je imala moć snažnije utjecati na jednu od najvećih svjetskih sila – SAD. Dio aktivnosti vodstva HBZ-a vidljivi su i na stranicama *Zajedničara*. Još od početka rata to službeno glasilo HBZ-a pozivalo je članstvo da iznesu svoju zabrinutost američkim vlastima, da zovu i pišu predsjedniku SAD-a Georgeu Bushu, članovima Kongresa, Senata, državnim guvernerima i uredima Ujedinjenih naroda, a njihovi su brojevi telefona i adrese bili objavljivani u svakome broju *Zajedničara*. Samo od kanadskih Hrvata predsjedniku Bushu pristiglo je više od 60 000 pisama,⁷⁶ u kojima se zahtijevalo priznanje Hrvatske i zaustavljanje rata. I glavni predsjednik HBZ-a Bernard M. Luketich više puta pisao je Bushu u

⁷⁴ Isto, 115. - 119.

⁷⁵ A-HIC, *Report from Hansard; Legislative Assembly of Ontario: Statement in the Ontario Legislature by John Sola, M.P.P.*, 27. lipnja 1991.

⁷⁶ ČIZMIĆ, SOPTA, ŠAKIĆ, *Iseljena Hrvatska*, 446.

ime Glavnog odbora HBZ-a i „govoreći u ime 2,5 milijuna američkih građana hrvatskog podrijetla“, iskazujući duboko razočaranje njegovom politikom te apelirajući na američke vlasti da zaustave rat i priznaju Republiku Hrvatsku.⁷⁷

I hrvatski intelektualci grada Toronta, okupljeni u udrugu AMCA (Almae Matris Croatiae Alumni) dali su svoj veliki doprinos lobiranjem za Hrvatsku i pobijanjem protuhrvatske promidžbe. Na čelu AMCA-e u Torontu tijekom Domovinskog rata bio je dr. sc. Ivan Hrvoić, a o djelovanju toga ogranka svjedoči više od 1 200 stanica dokumenata prikupljenih u dvije knjige *Dokumenti iz iseljništva: uloga hrvatskih intelektualaca u borbi za slobodnu Hrvatsku – ogranak Toronto*. AMCA Toronto upućivala je apele kanadskim i američkim vlastima, kanadskim sveučilištima te svjetskim organizacijama poput Crvenog križa i UNESCO-a, kojima su ih nastojali informirati o stvarnoj situaciji u Hrvatskoj. Iz AMCA-e Toronto poslani su i mnogi demantiji i apeli kanadskim medijima s ciljem pobijanja antihrvatske promidžbe u Kanadi te kako bi se stalo na kraj netočnim izvještavanjima o ratu u Hrvatskoj. Uz to, službeno glasilo AMCA udruga Sjeverne Amerike, *Gaudeamus*, osim što su slali na adrese članova AMCA-e u Sjevernoj Americi, AMCA-ima u svijetu i Rektoratu Sveučilišta u Zagrebu, dolazilo je i do američkih i kanadskih političkih krugova - u knjižnicu američkog Kongresa te svim zastupnicima kanadskog parlamenta. O lobiranju prema kanadskim provincijskim vladama te kanadskoj federalnoj vladi svjedoče mnogi sačuvani pisani apeli kanadskim političarima. Održani su i sastanci u kanadskome Ministarstvu vanjskih poslova, a ministrici Barbari McDougall više puta je pisano iz AMCA-e Toronto i uz ostalo tražilo se priznanje Republike Hrvatske. Iz torontskog ogranka distribuirani su i razni materijali poput brošura i kasete sa snimkama razaranja Hrvatske, a zahvaljujući AMCA-i dolazili su do utjecajnog dijela kanadske javnosti. U organizaciji AMCA-e Toronto, u Kanadi su održani i mnogi znanstveni, kulturni i društveni događaji poput predavanja i simpozija o hrvatskim temama, izložbi humanitarnog karaktera, donacijskih večera, a članovi AMCA-e sudjelovali su i na prosvjednim skupovima. Treba reći kako se AMCA Toronto, osim u lobiranju, istaknula i u prikupljanju humanitarne pomoći za Hrvatsku, osobito lijekova i medicinske opreme.⁷⁸

Velik dio zadaća već spomenute udruge Bedem ljubavi, odnosno njezina ogranka u Torontu, odnosio se i na lobiranje kod kanadskih i američkih političara te informiranje kanadske javnosti, medija i svjetskih organizacija o agresiji na Hrvatsku. Njihova pisma i apeli svakog dana su slani na adrese kanadskih i američkih političara, Europske zajednice, Ujedinjenih naroda (UN-a), Crvenog križa i mnogih drugih kanadskih, američkih i svjetskih uglednika. Članice te udruge pisale su i američkom predsjedniku Bushu s molbom da, kao predsjednik najveće svjetske sile, zaustavi rat u Hrvatskoj. Na apele su redovito dobivale odgovore te su održale sastanke s mnogim utjecajnim osobama u Kanadi, kao i svjetskim organizacijama.⁷⁹ Jedan od najznačajnijih susreta

⁷⁷ Bernard M. LUKETICH, „Pismo predsjedniku Bushu“, *Zajedničar* (Pittsburgh), 15. 5. 1991., 9.

⁷⁸ BENKOVIĆ, *Dokumenti iz iseljništva: uloga hrvatskih intelektualaca u borbi za slobodnu Hrvatsku. Prva knjiga: 1990. – 1993.*, 4-7.

⁷⁹ *Isto*, 5.

svakako je onaj s kanadskom ministricom vanjskih poslova Barbarom McDougall, koju su redovito informirale o stanju u Hrvatskoj. Također, susrele su se i s gradonačelnicom Toronta, June Rowlands, a sastanke su održale i s UN-om u New Yorku te s Crvenim križem. Dobru suradnju uspostavile su i s drugim hrvatskim organizacijama u Kanadi, poput AMCA-e Toronto ili s hrvatskim župama te sudjelovale u organizaciji različitih događaja poput mimohoda, bdijenja, misa za mir, banketa i slično. Primjerice, u rujnu 1991. godine održale su sastanak s fra Ljubom Krasićem na kojem su dogovoreni bdijenje i mimohod ispred ontarijskog parlamenta u Torontu, a jedan od mimohoda i bdijenja bio je održan i na dan pada Vukovara, 18. studenoga 1991. godine u Queen's parku u Torontu. Na takve skupove pozivani su i kanadski političari i druge javne osobe kako bi bili zastupljeniji u medijima i doprli do većeg dijela kanadske javnosti. Da su u svojem radu bile uspješne dokazuje i to kako je u mimohodu za mir i priznavanje Hrvatske, održanom 3. prosinca 1991. u Torontu, govor održalo čak petnaest kanadskih parlamentaraca.⁸⁰

Kad se govori o aktivnostima hrvatskih katoličkih župnih zajednica u Kanadi tijekom Domovinskog rata, one su se također aktivno uključile u pomaganje domovini na različite načine. Osim što su se istaknuli velikim humanitarnim radom, hrvatske župe i hrvatski svećenici u Kanadi lobirali su za priznanje Hrvatske i prestanak rata. U hrvatskim župama u Kanadi organizirale su se molitvene večeri za mir u Hrvatskoj, pri čemu su osobito aktivne bile župe u južnom Ontariju, gdje su se takve manifestacije održavale svake večeri u jednoj od župa, a često su bile popraćene i u kanadskim medijima.⁸¹ Značajnu ulogu u političkom djelovanju među hrvatskim katoličkim župnim zajednicama u Kanadi tijekom Domovinskog rata imao je Hrvatski centar u Norvalu u sklopu Hrvatskoga franjevačkog središta Kraljice Mira. Centar je, osim vjerskog, bio i kulturno središte Hrvata u južnom Ontariju, a upravitelj je u vrijeme rata bio fra Ljubo Krasić.⁸² Dokumenti iz Hrvatskoga etničkog instituta u Chicagu svjedoče o velikom doprinosu Hrvatskog centra u Norvalu u informiranju kanadskih, američkih i drugih svjetskih čelnika, političara i organizacija o agresiji na Hrvatsku te Bosnu i Hercegovinu, kao i o lobiranju za međunarodno priznanje hrvatske neovisnosti i prekid rata. Iz Norvala su poslani mnogobrojni apeli: predsjedniku kanadske vlade Brianu Mulroneyu i ministrici vanjskih poslova Barbari McDougall,⁸³ zastupnicima kanadskog parlamenta, članovima Europske komisije, njemačkom ministru vanjskih poslova Hansu Dietrichu Genscheru, Vijeću sigurnosti UN-a i mnogim drugim svjetskim uglednicima.⁸⁴ Treba spomenuti i *Hitan apel za pomoć iz Vukovara*, koji je iz Norvala prosljeđen svim američkim kongresmenima i senatorima. Fra Ljubo Krasić od 1993. godine obnašao je i funkciju prvog predsjednika Kanadsko-hrvatskoga kongresa (KHK), kanadskoga dijela Hrvatskoga svjetskog kongresa, čija je svrha bilo okupljanje hrvatskih

⁸⁰ Isto, 70-73.

⁸¹ ČIZMIĆ, SOPTA, ŠAKIĆ, *Iseljena Hrvatska*, 446.

⁸² SOPTA, *Hrvati u Kanadi – oblikovanje hrvatske zajednice od 1945. do 1995.*, 114-116.

⁸³ Arhiva Hrvatskog etničkog instituta (A-HEI), Dopis HISAK – CSAC CROATIAN SCHOOLS OF CANADA INC Barbari McDougall, 31. kolovoza 1991.; Dopis The Secretary of State for External Affairs i Barbare McDougall fra Ljubi Krasiću, 2. listopada 1991.

⁸⁴ A-HEI, Fax transmission sheets, 1991.

organizacija u Kanadi i njihovo zajedničko, koordinirano i učinkovitije djelovanje. Bitan dio rada KHK odnosio se na rad s kanadskom vladom i parlamentom te na informiranje kanadske javnosti uz pomoć Odbora za širenje istine o Hrvatskoj - „Lobby“.⁸⁵ Odbor je surađivao i s Katoličkom crkvom u Kanadi, a u tom smislu je zanimljivo spomenuti dokumentaciju i pismo KHK o pitanju stradavanja Hrvata, katolika u BiH, koji su upućeni Kanadskoj biskupskoj konferenciji, uz molbu da se o tome obavijesti kanadska javnost. Pismo KHK upućeno je na 130 kanadskih biskupa, koji su ga dalje prosljeđivali svojim župnicima: „Jedno pismo Kongresa proizvelo je kojih osam tisuća pisama i dalje je priopćeno stotinama tisuća Kanadana“, napisao je fra Ljubo Krasić.⁸⁶

Uza sve nabrojene akcije i manifestacije u organizaciji kanadskih Hrvata, diljem Kanade, u svim većim gradovima u kojima su živjeli Hrvati, održavani su brojni prosvjedi kojima se prosvjedovalo protiv rata u Hrvatskoj i zahtijevalo njezino međunarodno priznanje. Hrvatska zajednica u Kanadi reagirala je već na razoružavanje teritorijalne obrane SR Hrvatske, zbog čega se 26. siječnja 1991. godine na prosvjedu ispred gradske vijećnice u Torontu okupilo više od 15 000 Hrvata, a priključilo im se još 3 000 Slovenaca, Makedonaca i Albanaca te drugih „prijatelja Hrvata i demokracije“, pisao je *Zajedničar*.⁸⁷ Više od 12 000 prosvjednika okupilo se na istome mjestu 12. svibnja 1991. godine u povodu pogibije hrvatskih redarstvenika u Borovu Selu.⁸⁸ Na jednom od prosvjeda u Ottawi, na temperaturi od čak minus 30 stupnjeva Celzijevih, ispred kanadskog parlamenta okupilo se više od 10 000 Hrvata.⁸⁹ Kanadski Hrvati sudjelovali su i na prosvjedima u SAD-u: priključili su se prosvjedu za mir i priznavanje Hrvatske kao međunarodnoga pravnog subjekta ispred zgrade UN-a u New Yorku 10. listopada 1991. godine,⁹⁰ kao i velikom prosvjedu u Washingtonu 26. srpnja 1991. godine. Taj skup, održan na Capitol Hillu u Washingtonu, ujedno je bio najveći skup Hrvata u Sjevernoj Americi, na kojem je više od 35 000 Hrvata iz svih dijelova SAD-a i Kanade zahtijevalo od SAD-a da zaustavi srpsku agresiju na Hrvatsku i prizna Republiku Hrvatsku i Republiku Sloveniju. Njima se priključio i velik broj Slovenaca, Albanaca i Muslimana. Brojne hrvatske organizacije iz Kanade organizirale su put na prosvjed, a iz Kanade je otišlo za Washington nekoliko stotina autobusa, od kojih su neki putovali više od 35 sati, kao i više od tisuću automobila, ne računajući mnoge koji su pristigli avionom.⁹¹ Među brojnim uglednim američkim i kanadskim Hrvatima koji su bili prisutni na ovome povijesnom skupu bili su, primjerice, glavni predsjednik HBZ-a Bernard M.

⁸⁵ A- HEI, KRASIĆ, Ljubo, rukopis: *Rad KHK*.

⁸⁶ A-HEI, KRASIĆ, Ljubo, *Kanadsko-hrvatski kongres: Izvješće na 2. konvenciji Hrvatskog svjetskog kongresa u Zagrebu*.

⁸⁷ Stan TRTANJ, „Prosvjed Hrvata u Torontu“, *Zajedničar* (Pittsburgh), 13. 2. 1991., 12.

⁸⁸ *Isto*, 17.; Dana 2. svibnja 1991. u Borovu Selu pripadnici srpskih paravojsnih postrojbi iz zasjede su ubili i masakrirali dvanaest, a ranili više od dvadeset hrvatskih policajaca. U noći s 1. na 2. svibnja četiri policajca patrolirala su cestom Borovo Selo – Dalj, kad su pobunjeni Srbi na njih otvorili vatru. Idućeg dana u Borovo Selo poslan je autobus hrvatskih policajaca koji su dočekani u zasjedi. Oni su bili prva kolektivna žrtva u Domovinskom ratu. „Obilježena 23. obljetnica pogibije 12 hrvatskih redarstvenika“, KRMPOTIĆ, *Kronologija rata. Agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (s naglaskom na stradanja Hrvata u BiH) 1989. - 1998.*, 54.

⁸⁹ ČIZMIĆ, SOPTA, ŠAKIĆ, *Iseljena Hrvatska*, 446.

⁹⁰ Boris MIKETIĆ, „Održane demonstracije ispred U.N. u New Yorku“, *Zajedničar* (Pittsburgh), 23. 10. 1991., 15.

⁹¹ S. P., „Preko 35.000 Hrvata svjedoči za Hrvatsku u Washingtonu“, *Nezavisna Država Hrvatska* (Toronto), kolovoz 1991., 1, 6-7.

Luketich, kanadski zastupnik u parlamentu Ontarija Domagoj John Šola, predsjednik Hrvatske katoličke zajednice vlč. Anthony Petrusic, predsjednik Hrvatskoga američkog društva Ilija Letica, potpredsjednik Hrvatske akademije Amerike Slavko Jambrešić, predstavnik bosanskih Hrvata Ilija Zinkić, hrvatski veleposlanik u SAD-u dr. Franjo Golem i mnogi drugi.⁹² Prosvjedu su nazočili i brojni američki senatori i kongresmeni, koji su i održali govore, poput kongresmena Joesa Koltera.⁹³ Nakon glavnog okupljanja nepregledna kolona ljudi po nesnosnoj vrućini, s tisućama hrvatskih, američkih i kanadskih zastava, transparentima i u hrvatskim narodnim nošnjama, krenula je prema Bijeloj kući, pisao je *Washington post*.⁹⁴ Bio je to najveći etnički miroljubiv skup u povijesti Washingtona do tada.⁹⁵

Rezultat velikog zalaganja i angažiranosti kanadskih Hrvata bilo je kanadsko priznanje Republike Hrvatske, što je ostvareno već 15. siječnja 1992. godine, istoga dana kad su Hrvatsku priznale i zemlje članice Europske zajednice i još neke europske zemlje.⁹⁶ Time je Kanada postala prva izvaneuropska država koja je priznala Republiku Hrvatsku kao neovisnu državu.⁹⁷ Međunarodno priznanje Republike Hrvatske izazvalo je oduševljenje Hrvata u cijelome svijetu, a slavilo se i u hrvatskim zajednicama diljem Kanade, gdje su organizirana slavlja u hrvatskim nacionalnim domovima i na gradskim trgovima. Ispred zgrade provincijske vlade Ontarija okupilo se tim povodom više od 6 000 Hrvata.⁹⁸

Mnogi utjecajni Hrvati vratili su se početkom devedesetih godina u Hrvatsku te su za njezinu dobrobit radili iz domovine, a neki od njih obnašali su i visoke državne funkcije. Spomenut ćemo neke od njih. Primjerice, osim Gojka Šuška, koji je nakon povratka iz Ottawe postao ministar obrane pobjedničke Hrvatske vojske u Domovinskom ratu i jedan od najmoćnijih ljudi u Hrvatskoj, među povratnicima su bili i Marin Sopta, koji je postao tajnik HDZ-a za iseljništvo, i Ante Beljo iz Sudburyja, koji je imenovan tajnikom HDZ-a, a kasnije je izabran i za zastupnika u Hrvatskom saboru te u Upravni odbor Hrvatske matice iseljenika, čiji je bio ravnatelj od 1993. do 2000. godine. Osim njih, Domagoj John Šola, koji je ostao u Kanadi, imenovan je generalnim konzulom u Chicagu.

Kanadski Hrvati zauzeli su se i za otvaranje hrvatskog veleposlanstva u Kanadi. Novcem i zalaganjem hrvatskih iseljenika u Kanadi, 1994. godine kupljeni su zgrada i posjed u Ottawi, koji su zatim darovani Republici Hrvatskoj. Za tu je svrhu prikupljeno 1.640.481,90 dolara. U promidžbu projekta uključile su se hrvatske župe, hrvatske novine i radiopostaje u Kanadi, a

⁹² ČIZMIĆ, SOPTA, ŠAKIĆ, *Iseljena Hrvatska*, 443.

⁹³ Bernard M. LUKETICH, „Više od 35 tisuća Hrvata sudjelovalo na miroljubivom prosvjedu u Washingtonu“, *Zajedničar* (Pittsburgh), 7. 8. 1991., 21.

⁹⁴ S. P., „Preko 35.000 Hrvata svjedoči za Hrvatsku u Washingtonu“, *Nezavisna Država Hrvatska* (Toronto), kolovoz 1991., 1; 6-7.

⁹⁵ Bernard M. LUKETICH, „Više od 35 tisuća Hrvata sudjelovalo na miroljubivom prosvjedu u Washingtonu“, *Zajedničar* (Pittsburgh), 7. 8. 1991., 21.

⁹⁶ SOPTA, *Hrvati u Kanadi – oblikovanje hrvatske zajednice od 1945. do 1995.*, 369.

⁹⁷ KRMPOTIĆ, *Kronologija rata - Agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (s naglaskom na stradanja Hrvata u BiH) 1989. - 1998.*, 1998.

⁹⁸ SOPTA, *Hrvati u Kanadi – oblikovanje hrvatske zajednice od 1945. do 1995.*, 369.

novac se prikupljao i na piknicima, zabavama i banketima.⁹⁹ Mnogi hrvatski iseljenici iz Kanade i fizički su pomogli pri obnovi rezidencije,¹⁰⁰ a 14. studenoga 1999. godine službeno je otvoreno Veleposlanstvo Republike Hrvatske u Ottawi, dar Hrvata Kanade hrvatskoj državi.¹⁰¹

Zaključak

Razmotrivši sve aspekte doprinosa kanadskih Hrvata stvaranju, obrani te međunarodnom priznanju Republike Hrvatske, što je obrađeno u ovome radu, može se zaključiti kako su tim procesima dali zaista golemi prinos. U sudbonosnim trenucima djelovali su kao „produžena ruka“ domovine, za njezinu su samostalnost i obranu uložili sve svoje napore, znanje, novac, vrijeme te političke i druge veze, a u ovome radu predstavljen je samo jedan mali dio njihove nezamjenjive uloge u procesu stvaranja neovisne hrvatske države. Tematika uloge hrvatskog iseljeničtva (i Hrvata u Kanadi) neopravdano je zanemarena u znanstvenim radovima, a ovaj rad nastojao je dati skromni prilog aktualiziranju te teme. Revaloriziranje uloge hrvatskog iseljeničtva u sudbonosnim trenucima stvaranja i obrane Republike Hrvatske u vidu većeg broja znanstvenih radova pozitivno bi utjecalo i na trenutne te buduće odnose između Republike Hrvatske te hrvatskih iseljenika i njihovih potomaka. Ova analiza dokazuje kako su kanadski Hrvati, ali i hrvatsko iseljeničtvo u cjelini, bili jedan od ključnih faktora na putu prema hrvatskoj neovisnosti, njezinome međunarodnom priznanju i obrani u Domovinske ratu, odnosno kako je njihov doprinos uzidan u temelje Republike Hrvatske.

Izvori i literatura

A-HEI: Sjedinjene Američke Države, Arhiv Hrvatskoga etničkog instituta, Chicago.

A-HIC: Hrvatska, Arhiv Hrvatskoga informativnog centra, Zagreb.

BELJO, Ante. „Hrvatski informativni centar (HIC)“: U: *Hrvatska izvan domovine. Zbornik radova predstavljen na prvom hrvatskom iseljeničkom kongresu u Zagrebu 23. – 26. lipnja 2014.*, ur. Marin Sopta, Franjo Maletić, Josip Bebić. Zagreb: Golden marketing – tehnička knjiga, 2015., 115. – 127.

BENKOVIĆ, Vladimir (ur.). *Dokumenti iz iseljeničtva: Hrvatske žene i majke u borbi za slobodnu Hrvatsku, Bedem ljubavi - ogranak Toronto. Prva knjiga: 1991. - 1995.* Zagreb: Vladimir Benković, 2017.

BENKOVIĆ, Vladimir (ur.). *Dokumenti iz iseljeničtva: uloga hrvatskih intelektualaca u borbi za slobodnu Hrvatsku. Prva knjiga: 1990. – 1993.* Zagreb: Vladimir Benković, 2014.

ČIZMIĆ, Ivan; SOPTA, Marin; ŠAKIĆ, Vlado. *Iseljena Hrvatska.* Zagreb: Golden marketing – tehnička knjiga, 2005.

⁹⁹ Odbor za dovršenje Projekta „Hrvatsko veleposlanstvo u Kanadi“, *Projekt Hrvatsko veleposlanstvo u Kanadi: Zlatna knjiga darovatelja*, 7-9.

¹⁰⁰ SOPTA, Marin, *Hrvati u Kanadi – oblikovanje hrvatske zajednice od 1945. do 1995.*, 375.

¹⁰¹ Odbor za dovršenje Projekta „Hrvatsko veleposlanstvo u Kanadi“, *Projekt Hrvatsko veleposlanstvo u Kanadi: Zlatna knjiga darovatelja*, 7.

„HDZ: Povijest stranke: 1989. godina.“ *Hrvatska demokratska zajednica*. Pristup ostvaren 21. prosinca 2021. <https://www.hdz.hr/article/378/1989-godina>

„Hrvatsko iseljeničtvo u Kanadi“. *Republika Hrvatska. Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske*. Pristup ostvaren 1. ožujka 2022. <https://hrvatiizvanrh.gov.hr/hrvati-izvanrh/hrvatsko-iseljenistvo/hrvatsko-iseljenistvo-u-kanadi/762>

KAJFEŠ, Iva. *Doprinos kanadskih Hrvata stvaranju, međunarodnom priznanju i obrani Republike Hrvatske*. Diplomski rad. Zagreb: Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, 2022.

KNEŽEVIĆ, Domagoj. *Hrvatska demokratska zajednica od osnivanja do raskida s Jugoslavijom*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2020.

KRMPOTIĆ, Miroslav (ur.) *Kronologija rata. Agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (s naglaskom na stradanja Hrvata u BiH) 1989. - 1998*. Hrvatski informativni centar, Zagreb: 1998.

MATKOVIĆ, Hrvoje. *Suvremena politička povijest Hrvatske*. Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Policijska akademija, 1999.

Nezavisna Država Hrvatska (Toronto), 1985. – 1992.

NIKOLIĆ, Vinko. „Uloga hrvatskog iseljeničtva u obrani i obnovi Republike Hrvatske“. U: *Susret svjetova (1492 - 1992). Hrvati Amerike. Zbornik radova*, ur. Zdravko Sančević. Zagreb: Institut za razvoj i međunarodne odnose, 1992, 27.

ODBOR ZA DOVRŠENJE PROJEKTA „HRVATSKO VELEPOSLANSTVO U KANADI: Projekt Hrvatsko veleposlanstvo u Kanadi: Zlatna knjiga darovatelja. Mississauga, 1999.

„Povijest Hrvatske bratske zajednice“. *Hrvatska bratska zajednica u Americi.org/hr/*. Pristup ostvaren 28. svibnja 2022. <https://cfu.org/hr/o-hbz/povijest-hrvatske-bratske-zajednice/>

SADKOVIĆ, James J. *Tuđman: Prva politička biografija*. Zagreb: Večernji, posebni proizvodi, 2010.

SEDLAR, Jakov. *Nisam se bojao umrijeti: domoljubna misija Antona Kikaša 1991*. Igrano-dokumentarni film, 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=ATol4FIYx7g>

SOPTA, Marin. *Hrvati u Kanadi – Oblikovanje hrvatske zajednice od 1945. do 1995*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2012.

TUĐMAN, Ankica. *Moj život s Francekom*. Zagreb: Večernji list, 2006.

TUĐMAN, Franjo, *O povijesti rješavanja hrvatskog pitanja i samoodređenje naroda u svijetu*. Toronto: Društvo hrvatskih intelektualaca i privrednika Kanade, 1987.

TUĐMAN, Franjo. *Osobni dnevnik: 1973. – 1989.: Knjiga III. 1984. – 1989*. Zagreb: Večernji list, 2011.

„U razoružanu Hrvatsku 1991. pokušao je dovesti Boeing pun oružja – uhićen Anton Kikaš“. *Domovinski rat.hr*. Pristup ostvaren 1. lipnja 2022. <https://domovinskirat.hr/2021/08/31/u-razoruzanu-hrvatsku-1991-pokusao-je-dovesti-boeing-pun-oruzja-uhicen-anton-kikas/>

Zajedničar (Pittsburgh), 1985. – 1992.

SUMMARY

CONTRIBUTION OF CANADIAN CROATS TO THE CREATION, INTERNATIONAL RECOGNITION AND DEFENSE OF THE REPUBLIC OF CROATIA

The paper reconstructs part of the contribution of Canadian Croats to the creation, international recognition and defence of the Republic of Croatia, with a focus on the period from the second half of the 1980s to the international recognition of the Republic of Croatia in 1992. Some anti-Yugoslav performances by politically active Canadian Croats, aimed at the creation of an independent Croatian state, are shown: political organizing, protests, cultural, educational and similar actions and events organized by Croats in Canada. Also, the paper shows the arrival of Dr. Franjo Tuđman among the Canadian Croats in 1987 and 1988, their mutual cooperation and influence on the creation of the Croatian Democratic Union as a national state-building movement and its branches in Canada, and the victory of the party of the same name in the first multi-party elections in 1990. Furthermore, the response of the Croatian community in Canada to the Great Serbian aggression against the Republic of Croatia (1991 - 1995) was presented in the form of collecting humanitarian aid for Croatia, purchasing weapons and military equipment, joining the Croatian army, organizing protests and other events, lobbying Canadian politicians and appearing in the media with the aim of informing the Canadian public about the situation in Croatia. The paper tries to prove that the Canadian Croats, as well as the Croatian emigration in general, were one of the key factors in the processes of creating an independent and democratic Croatian state, its international recognition and defence in the Homeland War.

RESUMEN

APORTES DE LOS CROATAS DE CANADÁ A LA CREACIÓN, EL RECONOCIMIENTO INTERNACIONAL Y LA DEFENSA DE LA REPÚBLICA DE CROACIA

En el artículo se reconstruye parte de los aportes de los croatas de Canadá a la creación, el reconocimiento internacional y la defensa de la República de Croacia, centrando la atención en el período desde la segunda mitad de los años ochenta del siglo XX hasta el reconocimiento internacional de la República de Croacia en 1992. Se muestran determinadas intervenciones antiyugoslavas por parte de croatas de Canadá activos en el ámbito político, orientadas hacia la creación del estado independiente: la organización política, protestas, actividades culturales, educativas y similares, y eventos organizados por los croatas de Canadá. El artículo trata además sobre la visita del dr. Franjo Tuđman a los croatas de Canadá en 1987 y 1988, su cooperación e influencia en la creación de la Unión Democrática Croata en calidad de movimiento nacional independentista y sus filiales en Canadá, y el triunfo de dicho partido en las primeras elecciones multipartidarias de 1990. Además, se presenta la respuesta de la comunidad croata en Canadá a la agresión granserbia sobre la República de Croacia (1991-1995) en forma de recolección de ayuda humanitaria para Croacia, la compra de armamento y equipamiento militar, el enrolamiento en el ejército croata, la organización de manifestaciones y otros eventos, el *lobby* ante los políticos canadienses y la aparición en los medios con el fin de informar a la opinión pública sobre la situación en Croacia. El artículo intenta demostrar que los croatas de Canadá, al igual que la emigración croata en general, fueron uno de los factores clave en el proceso de la creación del estado croata independiente y democrático, su reconocimiento internacional y su defensa durante la Guerra por la Independencia.

BANKET U CLEVELANDU - O SJEVERNOAMERIČKOJ TURNEJI DINAMA 1971.

Autor rekonstruira uzbudljivu priču o prvoj turneji najpopularnijega hrvatskoga Nogometnog kluba „Dinamo“ u Kanadu i Sjedinjene Američke Države, prigodom petnaeste godišnjice uspješnog djelovanja Nogometnog kluba „Croatia“ iz Toronta, na temelju autentičnih arhivskih izvora. I prije početka gostovanja sportaša iz matične zemlje iseljeničkoj zajednici, turneju prati velika neizvjesnost pa se sportski događaj u jeku gušenja Hrvatskoga proljeća doima kao nevjerojatan triler, čija fabula biva strukturirana od barem tri paralelne prijetee radnje izvan nogometnog igrališta. U prvi plan, uz nogometaše, izbijaju politički protagonisti s obje strane oceana tzv. unutarnji i vanjski neprijatelji komunističke Jugoslavije, ali svaki s vlastitom dvostrukom „budnošću“ u toj delikatnoj areni političkog natjecanja između domaćina NK „Croatije“ i jugoslavenske diplomacije. Turneja je nedvojbeno te povijesne 1971. imala značajnu društvenu i sportsku ulogu za milijunsku hrvatsku dijasporu na sjevernoameričkome kontinentu, ocjenjuje povjesničar dr. sc. Ivica Miškulin, iako joj je proces tzv. pozitivne političke diferencijacije stalno potpirivao (ne)sportski oprez spram širokogrudne torontske „Croatije“, najslavnijega hrvatskoga nogometnog kluba u Americi.

Javnost, kako ona u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj (SRH), tako i hrvatska u SAD-u i Kanadi, očekivano nije ništa znala o pravoj drami koja se tijekom prve polovice 1971. događala iza zatvorenih vrata oko (u tome trenutku još samo planirane) turneje zagrebačkoga nogometnog kluba „Dinamo“ u Kanadi i SAD-u. Naime, nakon neuspjeha oko organizacije turneje u proljeće 1970., gotovo godinu dana kasnije, u veljači 1971., učinjen je važan korak u smjeru njezine realizacije. Tada je, nakon nešto nagovaranja, nekadašnji Dinamov igrač i trener Ivan Jazbinšek prihvatio novi stručni angažman. Trenirat će najvažniji klub hrvatskog iseljeničtva u Kanadi, „Croatiju“ iz Toronta, u idućih šest mjeseci. Ovaj trenutak odmah je ponovno aktualizirao mogućnost turneje pa je početkom druge polovice ožujka 1971. u Toronto otputovao glavni direktor „Dinama“ Otto Hoffman. Tamo je boravio četiri dana, a tretman ga se morao dojmiti. Već na dolasku u Toronto na aerodromu ga je dočekalo 50 ljudi, a i drugdje je bio vrlo srdačno primljen. Čini se da nije bilo ikakvih problema oko zaključenja dogovora o turneji: uz načelnu društvenu (prvo gostovanje jednoga hrvatskoga nogometnog kluba) i sportsku važnost prvog dolaska velikoga hrvatskog kluba iz domovine među iseljenike, „Croatia“ je i na ovaj način namjeravala obilježiti okruglu 15-godišnjicu osnutka te potvrditi bliske odnose sa zagrebačkim klubom od kojih je namjeravala sportski profitirati (u prvom redu posudbom igrača i trenera). Dobio je potporu i jugoslavenskog ambasadora u Kanadi (Srbina iz

Hrvatske) Tode Ćuruvije.¹ Hoffman je 23. ožujka 1971. potpisao predugovor s „Croatijom“ (prema kojem se domaćin obvezao platiti „Dinamu“ 2.000 američkih dolara za pet prijateljskih susreta, putne troškove za delegaciju od 25 igrača i članova uprave te smještaj i druge troškove boravka u Torontu i drugim kanadskim te američkim gradovima).²

Izvršni odbor „Dinama“ *načelno* je prihvatio ponudu za turneju na sjednici od 30. ožujka 1971., a konačnu suglasnost dao je više od mjesec dana kasnije (10. svibnja). Relativno dugo razdoblje prihvaćanja (po svemu) izdašne ponude „Croatije“ zahtijeva dulje objašnjenje budući da se u njemu krije jedan dio uzroka kasnijih događaja. Najprije, vodstvu „Dinama“ od početka je bilo jasno da će turneja nužno imati i političku dimenziju ili preciznije, da se otvara mogućnost optužbi za dodire s neprijateljskom (protujugoslavenskom) hrvatskom emigracijom, što je u očima komunističkog režima u Jugoslaviji bio jedan od većih političkih delikata koji se mogao počinuti. Zato su u svim pregovorima – neuspješnima iz 1970. i uspješnima iz 1971. – uporno inzistirali da turneja mora imati samo sportsku dimenziju: Hoffman tako u Torontu nije smio potpisati predugovor o turneji dok se osobno ne uvjeri da je politička „situacija“ u klubu i među njegovim navijačima „pozitivna“, odnosno da se turneja neće pretvoriti u političku manifestaciju protujugoslavenstva zbog čega je obavio konzultacije i s jugoslavenskim diplomatskim predstavnicima u Kanadi. Na predugovor je pristao tek kad su mu domaćini „dali garancije“ kako neće doći „do bilo kakvih incidenata koji bi ometali“ primarni zadatak sportskog karaktera turneje.³ No, takav razvoj događaja odmah otvara nova pitanja.

Na početku, zašto je „Dinamo“ odlučio povjerovati uvjerenjima „Croatije“ kad je bilo sasvim jasno da uprava jednoga nogometnog kluba očito ne može u potpunosti kontrolirati vlastite navijače i pristaše, a kamoli vjerojatnu političku akciju niza mnogovrsnih hrvatskih i drugih iseljeničkih organizacija, udruga te običnih pojedinaca koji zasigurno nisu nje govali posebne simpatije za komunističku Jugoslaviju? Stoga je vjerojatnost provokacije i/ili „provokacije“ s pripadajućim negativnim (političkim) posljedicama za „Dinamo“ očito bila velika. Dostupna dokumentacija upućuje na dva temeljna odgovora. Prvo, zato što je i zagrebački klub odlučio otići na turneju s jasnim političkim ciljem, tj. političkom misijom „pozitivne političke diferencijacije“ u redovima hrvatskog iseljeničtva koju bi najbolje bilo definirati kao pružanje potpore onim hrvatskim iseljeničkim krugovima koji su odbacivali apriori neprijateljsko stajalište prema Jugoslaviji (posebno ideološko-politički program ustaškog pokreta) te pokazivali neku vrstu spremnosti na dodire i/ili suradnju s režimom u Zagrebu. I, drugo, jer je razumljivo da je iza takve odluke stajao tadašnji vrh komunističkog režima u SRH.

Naime, prema memorandumu koji su zajednički napisali u Nogometnom savezu Hrvatske (NSH) i Matici iseljenika Hrvatske (MIH) sredinom 1970., sportske aktivnosti ocijenjene su

¹ Hrvatski državni arhiv, Zagreb (HDA), Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske (CKSKH)/Dokumentacija (D), Pov. br. 859/39, Otto Hoffman: Pismo od 24. lipnja 1971.

² HDA, CKSKH/D, Pov. br. 859/39, Predugovor od 23. ožujka 1971.

³ HDA, CKSKH/D, Pov. br. 859/39, Drago Božić: Informacija o izvršenim pripremama za turneju NK „Dinama“ u Kanadu i USA, opis toka događaja i kako su vršene pripreme, [lipanj 1971.].

područjem koje je iznimno pogodno za „aktivno djelovanje“ u odnosu na hrvatsko iseljeničtvo, a posebno na njihovu povezivanju s „rodnim krajem“ i, važnije, „u organiziranju društvenog života među njima“. Nogomet je već tada bio jedan od planetarno najpopularnijih sportova pa bi se, navedeno je dalje, utjecaj u nogometnim klubovima naravno mogao iskoristiti za „svestrani utjecaj, uključujući i politički, na širi krug naših [hrvatskih] ljudi u svijetu“. Kad je riječ bila o prostoru Kanade i SAD-a, tu je postojala jedinstvena sportska organizacija koja je okupljala klubove hrvatskog iseljeničtva (Nogometni savez hrvatskih klubova za SAD i Kanadu): premda su u većini klubova prevladavali „neprijateljski [protujugoslavenski] elementi“, zaključeno je da bi ipak valjalo pokušati, tj. da bi osmišljeni napor mogao donijeti „pozitivne“ rezultate. Još je važno napomenuti da su potrebu ovakvog iskoraka posebno zagovarali u vodstvu „Croatije“ iz Toronta te da je očito upravo taj klub u Zagrebu ocijenjen sportskim društvom koje može postati nosivom točkom politike „pozitivne političke diferencijacije“.⁴ Nekoliko mjeseci ranije, naznake tog nauma plasirane su uz pomoć glasila MIH-a u domaću i iseljeničku javnost. Uz naglasak na „živ interes“ među iseljenicima za gostovanje hrvatskih klubova, posebno u zapadnoj Europi i Australiji, Sjeverna Amerika je indikativno spomenuta u sljedećoj rečenici: „Na području SAD-a i Kanade također djeluje više nogometnih klubova naših [hrvatskih] iseljenika.“⁵ Ako bude, dakle, usuglašena „Dinamova“ turneja po Kanadi i SAD-u, imat će u prvom redu ulogu političkog sredstva djelovanja među hrvatskim iseljeničtvom.

Zato ne čudi da je tijekom svih koraka u organizaciji turneje (opet, uključujući i neuspješnog pokušaja iz proljeća 1970.) uprava „Dinama“ bila u stalnom dodiru s vodstvima NSH i MIH-a. Tek nakon što su vodstva NSH i MIH-a odobrila da Hoffman otputuje u Toronto, on je to u drugoj polovici ožujka 1971. i učinio. Na prethodnom sastanku predstavnika „Dinama“ s vodećim ljudima tih institucija zaključeno je sljedeće:

„Svi su bili suglasni – s obzirom na polarizacije i diferencijacije koje se vrše u tim klubovima [nogometnim klubovima u vlasništvu hrvatskog iseljeničtva ili klubovima gdje je imalo utjecaja u Kanadi i SAD-u] u korist Jugoslavije da se na licu mjesta ispita situacija jer predznaci ukazuju na povoljnu klimu bez obzira na otpore koje pružaju nama neprijateljski elementi.“⁶

Hoffman je, dakle, kako je ranije navedeno, iz Toronta donio tražene garancije, pri čemu je još važno istaknuti da je u „Dinamu“ tada zaključeno da turneju svakako treba organizirati kako zbog „iskrene“ želje domaćina da „nakon 25 godina dođe u njihovu sredinu nogometni klub koji uživa sveopće simpatije“, tako i zbog jednako iskrene želje domaćina „da dođe do prisnijih kontakata jer su ogorčeni, kada se radi o iseljenicima Hrvatske, na davanje brzih ocjena da su to ustaše ili nešto slično tome“.⁷ Izgleda dakle da je „Croatia“ dala garancije „Dinamu“ koje su –

⁴ Isto, [Nogometni savez Hrvatske, Hrvatska matica iseljenika]: Informacija o dosadašnjoj suradnji na sportskom polju prema našim ljudima u inozemstvu, [lipanj-srpanj 1970.].

⁵ „Sportska djelatnost naših ljudi u svijetu“, *Matica*, Zagreb, 21/1971, br. 4, 152.

⁶ HDA, CKSKH/D, Pov. br. 859/39, Drago Božić: Informacija o izvršenim pripremama za turneju NK „Dinama“ u Kanadu i USA, opis toka događaja i kako su vršene pripreme, [lipanj 1971.].

⁷ Isto.

*Uprava i igrači Nogometnog kluba Croatia iz Toronta (Kanada), slave osvajanje Play offa 1971.
Foto: Arhiva Marina Sopte.*

neovisno o evidentnim opasnostima – prihvaćene iskrenim izrazom namjere domaćina. U vrijeme Hoffmanova boravka u Kanadi zato je klupsko glasilo „Dinama“, nakon informacije o tome da se pregovara s „Croatijom“ o turneji, objavilo da bi moglo doći do susreta i legendarnim brazilskim „Santosom“ (tada svjetskim klupskim prvakom i prvakom Brazila).⁸ Kasnije, kada je turneja bila zaključena, a delegacija „Dinama“ krenula na put, iste su novine objavile da hrvatsko iseljeničtvo željno očekuje nastup u Kanadi i SAD-u, kao i da bi moglo doći do prijateljskog susreta s legendarnim talijanskim „Interom“.⁹ Iz navedenog je vidljivo da je „Dinamo“ na svaki način razumljivo nastojao skrenuti javnu pozornost na samo sportsku dimenziju pothvata, kao i da je u javnost odlučio uputiti „dimne bombe“ (najave susreta s „Interom“ i „Santosom“) koje su trebale stvoriti percepciju da se neće susretati isključivo s nogometnim klubovima hrvatskog iseljeničtva.

Intrige i pozitivna politička diferencijacija

Nema sumnje da je vodstvo „Croatije“ bilo ključni iseljenički čimbenik koji se snažno aktivirao u dolasku „Dinama“: kako je ranije navedeno, činilo je to zbog brojnih sportskih, financijskih i simboličnih razloga. Klub je utemeljen 1956. i nakon poprilično osrednjih rezultata vidno se počeo uzdizati od druge polovice 1960-ih: kruna tih napora došla je u jesen 1970. kada je završio na mjestu viceprvaka Nacionalne nogometne lige Kanade (poraz od „Croatije“ iz Hamiltona u finalu). Do finala je došao pobjedom nad srpskim „Belim orlovima“ (koje je tajnik kluba opisao „uspjesima nad našim narodnim neprijateljima i našim sportskim protivnicima“), da bi veliki rezultat začinila još i pobjedom na Turniru hrvatskih klubova Kanade i SAD-a (održanim u New Yorku u rujnu 1970.). „Croatija“ je postala najpopularniji klub hrvatskog

⁸ „U Kanadi protiv Santosa“, *Dinamo*, Zagreb, 21/1971, ožujak 1971., 2.

⁹ „U Sjevernoj Americi na startu protiv campionissima Intera“, *Dinamo*, 21/1971, srpanj 1971., 2.

iseljeničtva u Kanadi, s vidljivim rastom navijača i simpatizera.¹⁰ Iz tog statusa logično je proizašla želja za ugošćavanjem popularnog „Dinama“. Kad je, međutim, „Croatija“ pokazala spremnost da sudjeluje i u političkom cilju „pozitivne političke diferencijacije“, u „Dinamu“ su početkom svibnja 1971. (naravno uz suglasnost političkog vodstva SRH) pristali na ponudu.

Od prvorazredne je važnosti za kasniji razvoj događaja još naglasiti da su u Zagrebu na ponudu „Croatije“ pristali *usprkos rastućem* protivljenju saveznog ministarstva vanjskih poslova (Savezni sekretarijat za inostrane poslove), a iza čega je stajalo opet izraženo nepovoljno stajalište jugoslavenskih diplomata u Kanadi i SAD-u. Tu treba odmah uočiti sljedeće. Hrvatsko iseljeničtvo u Kanadi i SAD-u okupljalo se oko organizacija, društava i klubova koji su bili poprilično – u političkom smislu – heterogeni pa treba konstatirati djelovanje (krajnje općenito naznačeno) protujugoslavenskih, neutralnih i protujugoslavenskih snaga (uz naravno postojanje podjela i među njima). Prve su neovisno o njihovu stvarnome ideološko-političkom programu jugoslavenski diplomati razumljivo tretirali samo kao neprijateljske elemente, pridajući im pritom gotovo redovito pejorativni pridjev ustaški. S druge strane, protivnici Jugoslavije i komunizma u redovima hrvatskog iseljeničtva i stoga uglavnom pristaše jedne od bezbrojnih varijanti samostalnosti Hrvatske, od kojih su naravno neki doista propagirali dio ili cjelinu programa ustaškog pokreta iz vremena Drugog svjetskog rata ili neposrednog poraća i (eventualno) pripadali kakvoj organizaciji proizašloj iz ustaškog pokreta, s obzirom na radikalnan karakter svog cilja (svaka varijanta samostalne Hrvatske nužno je podrazumijevala nestanak Jugoslavije), bili su iznimno skloni bučnim te provokativnim protujugoslavenskim prosvjedima te nerijetko i kakvome nasilnome protujugoslavenskom činu. Svaka provedba politike „pozitivne političke diferencijacije“ u hrvatskom iseljeničtvu (pa tako i njezino sredstvo u ljeto 1971., tj. zagrebački „Dinama“) stoga će se nužno naći u iznimno delikatnom prostoru koji je bio omeđen iznimnom sumnjom jugoslavenske diplomacije, tj. njezinom zadaćom zaštite interesa Jugoslavije i režima (uključujući i vlastite spoznaje, percepcije te predrasude o hrvatskom iseljeničtvu), te protujugoslavenskih snaga kojima će (eventualno) turneja „Dinama“ dobro doći za proturežimski prosvjed.

Kad je riječ o jugoslavenskoj diplomatskoj mreži u gradovima Kanade i SAD-a u kojima je predviđeno gostovanje „Dinama“, najveću pažnju posvećivala je protujugoslavenskim činovima, što je onda posljedično jačalo i njezino apriori negativno stajalište prema dobrom dijelu cjelokupnoga hrvatskog iseljeničtva. Za takav smjer imala je nekoliko dobrih razloga, ali je u nizu primjera pokazala i zlonamjernu tendenciju preuveličavanja te manipuliranja koja će (kako će se kasnije pokazati) snažno hraniti njezino početno negativno stajalište. Od početka 1970-ih do početka turneje protujugoslavenske snage u hrvatskom iseljeničtvu doista su počinile nekoliko akcija koje su dobro uznemirile saveznu diplomaciju. Primjerice, na važan jugoslavenski državni praznik Dan Republike (29. studenoga 1969.) kulminirale su prosvjedne akcije protujugoslavenskih hrvatskih iseljenika upravo u Torontu. Tada su pred zgradom

¹⁰ HDA, CKSKH/D, Pov. br. 859/39, Ladislav Krmptić: Tajnički izvještaj, [studeni 1970.].

Generalnog konzulata SFRJ prosvjednici provokativno objesili lutku koja je predstavljala Josipa Broza Tita, a pritom su još pročitali smrtnu „presudu“ koja je naravno ocijenjena u Beogradu „uvredljivom“.¹¹ Kako se čini, ovaj i slični postupci presudno su utjecali na prosudbu generalnog konzula Jugoslavije u Torontu (Makedonca) Mitka Čalovskog da preporuči otkazivanje turneje (predviđene za lipanj 1970. u organizaciji „Croatije“).¹² Tada su u Zagrebu odlučili suglasiti se s preporukom pa do turneje nije došlo.

Razvoj i širenje reformsko-nacionalnog pokreta u Hrvatskoj, fenomeni koji su uostalom omogućeni spomenutim stajalištem NSH i MIH-a iz studenoga 1970. o pokretanju akcije političkog djelovanja među sportskim društvima hrvatskog iseljništva, dodatno su intenzivirali i njihove protujugoslavenske akcije te, predvidivo, dodatno ojačali negativno stajalište jugoslavenskih diplomata u Kanadi i SAD-u protiv turneje. U prvoj polovici ožujka 1971. (nakon zaključenog posla o angažmanu Jazbinžeka u „Croatiji“, ili početka provedbe politike „pozitivne političke diferencijacije“, ali *prije* Hoffmanova odlaska u Toronto), Čalovski je opet u Beograd (otkud je proslijeđeno u Zagreb) poslao mišljenje o eventualnom gostovanju „Dinama“. U depeši je navedeno da je predviđeni domaćin turneje „Croatia“ sportski klub koji su osnovali hrvatski neprijatelji Jugoslavije („luburičevci“, kako ih naziva), i koji svaku sportsku i društvenu manifestaciju (utakmice, banketi, piknici i slično) koriste u svrhu „antijugoslavenske, šovinističke i separatističke akcije“, a kako bi „mlade [hrvatske] iseljenike“ okupili oko „ustaških [protujugoslavenskih] pozicija“. Čalovski je dopustio da aktualna grupa iseljenika koja je vodila „Croatiju“ od početka 1970. nije povezana s „[hrvatskim] ekstremistima“, što je ocijenio „pozitivnim procesom“ koji bi trebalo podržati: najbolje upućivanjem igrača iz Hrvatske u Toronto, ali uz uvjet da se u prvom redu radi o političkoj misiji s krajnjim ciljem daljnje „diferencijacije i depolitizacije [slabljenja protujugoslavenskih snaga]“. Međutim, snažno se opredijelio protiv gostovanja „Dinama“ usmjerenog uglavnom na hrvatsko iseljništvo: radilo se, kako je naveo, o potencijalno štetnoj i svakako preuranjenoj turneji koja se može politički zlorabiti.¹³ Dakle, za Čalovskog je proces „pozitivne političke diferencijacije“ u „Croatiji“ bio tek na početku, odnosno svakako nedovoljno razvijen da bi predstavljao okvir za novi snažan iskorak u provedbi istoga političkog cilja. Takvo je stajalište bilo drukčije od potpore koju je očito zamisao o gostovanju „Dinama“ uživala u krugovima mjerodavnih u Zagrebu, ali – što je ovdje važno zabilježiti – ipak je ublažen razgovorom s Hoffmanom.

Nakon Hoffmanova povratka u Zagrebu su se, međutim, pojavile određene dvojbe koje su morale biti pojačane daljnjim razvojem događaja. Nije teško pretpostaviti do koje je mjere pojačano negativno stajalište jugoslavenske diplomacije prema hrvatskom iseljništvu u *cjelini* nakon što su pripadnici Hrvatskoga narodnog otpora (HNO) u travnju 1971. najprije oteli pa

¹¹ HDA, Socijalistička Republika Hrvatska (SRH)/Izvršno vijeće (IV)/Savjet za odnose s inozemstvom (SOI), Pov. br. 09-54/1, Državni sekretariat za inostrane poslove (DSIP)/Kabinet A. Drndića, Br. 4202, Zabeleška od 14. siječnja 1970.

¹² *Isto*.

¹³ *Isto*, Pov. br. 09/487/1971, Informacija u vezi s turnejom Nogometnog kluba „Dinama“ po SAD-u i Kanadi u organizaciji sportskog društva „Croatia“ iz Toronta od 29. lipnja 1971.

zatim i ubili ambasadora SFRJ u Kraljevini Švedskoj Vladimira Rolovića. U redovima dijela američkih protujugoslavenskih skupina taj čin predstavljen je kao dio ukupne borbe Hrvata za slobodu, a protiv okupatorskoga Titova režima.¹⁴

U SAD-u su tijekom travnja i svibnja 1971. protujugoslavenski hrvatski iseljenici snažno pojačali aktivnosti. Čini se najizraženije u Clevelandu (Ohio), gradu koji je određen za jedno od mjesta u kojima će „Dinamo“ gostovati. Tu se nalazila jedna od najbrojnijih kolonija hrvatskih iseljenika. Karakteristično, neke skupine među njima tradicionalno su obilježavale 10. travnja 1941. kao dan hrvatske državnosti pa su tako učinile i u proljeće 1971., a u tome su uživale političku zaštitu gradonačelnika iz Demokratske stranke Carla Burtona Stokesa. Očito idući za biračkom potporom tamošnjih Amerikanaca hrvatskih korijena, Stokes je prijašnjih godina izdavao posebna priopćenja u kojima je 10. travnja 1941. nazivao „hrvatskim nacionalnim danom“.¹⁵ U proljeće 1971. ipak je pod utjecajem State Departmenta (koje je u posebnoj izjavi iz ožujka 1971. „podsjetilo“ američke Hrvate da je Nezavisna Država Hrvatska bila u ratu sa SAD-om te da je cjelovitost Jugoslavije važan dio vanjske politike SAD-a) reterirao. Stokes stoga u proljeće 1971. nije prihvatio prijedloge da 10. travnja 1941. proglasi „danom hrvatske nezavisnosti“ te da se na dan obilježavanja izvjesi prigodna zastava. Dopustio je, međutim, održavanje javne manifestacije samo tri dana nakon ubojstva Rolovića. Projugoslavensko glasilo kanadskih Jugoslavena *Jedinstvo* iz Toronta očekivano je posvetilo velik prostor ovim događajima (primjerice, uz naglašeno afirmativan komentar na naslovnoj stranici prenijelo je presliku odluke State Departmenta).¹⁶ „Dan hrvatske državnosti“, tj. obljetnica osnutka NDH, povećom manifestacijom obilježen je i u Chicagu (Illinois), tj. u još jednom gradu u kojem će „Dinamo“ odigrati prijateljski susret. Manifestaciji su prisustvovali i predstavnici iseljeničkih protokomunističkih skupina drugih europskih naroda (Albanci, Makedonci, Nijemci, Slovaci i Ukrajinci).¹⁷ Istovjetne proslave održane su i u kanadskim gradovima Hamiltonu i Torontu, također gradovima u kojima će se „Dinamo“ susresti s domaćim momčadima, a u Torontu i trajno odsjesti u vrijeme gostovanja. U Hamiltonu se prosvjednicima obratio gradonačelnik Vic Copps, dok je kanadski premijer Pierre E. Trudeau uputio brzozjav potpore. Proslavi u Torontu, pak, prisustvovao je i predsjednik „Croatije“ Mile Bašić.¹⁸

Konačno, početkom lipnja 1971. protujugoslavenska hrvatska iseljenička skupina naziva Sjeverno-američko vijeće za nezavisnu Hrvatsku u New Yorku (još jednom gradu u kojem je predviđeno gostovanje „Dinama“) usvojila je rezoluciju u kojoj je zatražila priznanje prava na državno samoodređenje Hrvatima i uspostavu samostalne te demokratske hrvatske države na

¹⁴ Usp. „Hrvati pucali na Titova ambasadora u Švedskoj“, *Danica*, Chicago, 66/1971., 21. travnja 1971., 1.

¹⁵ Stokes je 10. travnja 1970. objavio posebnu proklamaciju u kojoj je (uz ostalo) napisano da su Hrvatima u Jugoslaviji ukradene nacionalna sloboda i temeljna ljudska prava. Usp. „Proclamation“, *Nezavisna država Hrvatska*, Toronto, 11/1970., br. 4, 2.

¹⁶ Usp. Paul Kučinić, „State Department kaže da nije u ‘nacionalnom interesu’ Sjedinjenih Država da se slavi 10. travnja“, *Jedinstvo*, Toronto, 25/1971., 9. aprila 1971., 1.; „Američka vlada se ograđuje od ustaša“, *Jedinstvo*, 25/1971., 23. aprila 1971., 1.; Mijo Stražar, „Ustaše u Clevelandu bijesne na State Department“, *Jedinstvo*, 25/1971., 23. aprila 1971., 1.

¹⁷ „Proslava dana Hrvatske državnosti u Chicagu“, *Danica*, 66/1971., 19. svibnja 1971., 5.

¹⁸ „Kanada je odgovorila“, *Nezavisna država Hrvatska*, 12/1971, travanj-svibanj 1971., 1.; „Toronto. Odras rodoljublja na proslavi 30-godišnjice“, *Nezavisna država Hrvatska*, 12/1971., travanj-svibanj 1971., 2.

čitavom povijesnom i etničkom prostoru hrvatskog naroda.¹⁹ Rezolucija je navodno posebno oduševljeno primljena baš u redovima „progresivnog hrvatstva“ Clevelanda. Anonimni komentar o tome obilježen je snažnim naglaskom na odlučnost potrebnu da bi se srušila Jugoslavija, a time i uspostavila samostalna Hrvatska. „Mi znamo“, navedeno je:

„da je bilo kakva Jugoslavija zločin nad hrvatskim narodom, a mi ne stajemo sve dotle dok ne vidimo slobodnu hrvatsku djecu u svojoj hrvatskoj državi – mi ne stajemo, pa makar se protiv nas urotila i sama priroda Božja.“²⁰

Ovdje je važno uočiti da su u proljeće 1971. poruke protujugoslavenskih hrvatskih skupina koje su često u ustaškoj NDH prepoznavale uspostavu hrvatske državnosti, ali i koju su kasnije željeli obnoviti (i) u demokratskom obliku, očito bile najglasniji dio hrvatskog iseljeničtva u SAD-u. Premda im je sve navedeno moralo biti dobro poznato, jugoslavenski diplomati su ovakvim neprijateljima odreda pridavali očekivano samo pridjev ustaški pa će opasnost od „ustaške“ provokacije postati temeljnim razlogom zašto bi „Dinamo“ trebao odustati od gostovanja. Naime, od kraja svibnja 1971. u Zagreb su počele dolaziti nove preporuke za otkazivanje turneje. Njihov autor bio je konzul Jugoslavije u Clevelandu (Slovenac) Tone Kacjan i jugoslavenski diplomat koji će se ubrzo prometnuti u najžešćeg te najupornijeg protivnika dolaska „Dinama“ u Sjevernu Ameriku. Kacjan je najprije 23. svibnja 1971. nadležnima u Beogradu javio da je „ustaški radio“ u Clevelandu počeo najavljivati gostovanje te da tamošnje „ustaše“ prikupljaju novac za dolazak zagrebačkoga kluba, što je očekivano ocijenio kao „politički krajnje štetno“.²¹ Dvadesetak dana kasnije preporučio je da bi nužno trebalo otkazati i susret „Dinama“ s „Croatijom“ iz Toronta.²² Kacjan je zatim i na savjetovanju konzula u ambasadi Jugoslavije u Washingtonu održanom 15. lipnja 1971. bio glavni akter iza slanja posebnog telegrama u Beograd u kojem je opet preporučeno otkazivanje turneje.²³ Navedeno treba protumačiti na samo jedan način: jugoslavenski diplomati u Kanadi i SAD-u ocijenili su da će hrvatski neprijatelji Jugoslavije gostovanje „Dinama“ iskoristiti u svoju političku korist. Takvo – sada uglavnom negativno – stajalište sadržavat će gotovo sva kasnija jugoslavenska diplomatska očitovanja o boravku zagrebačkog kluba u Kanadi i SAD-u.

Neovisno o prihvaćanju turneje u prvoj polovici svibnja 1971. izgleda da je ovako naglašeno protivljenje ipak pokolebalo upravu „Dinama“. Sve je, međutim, presjekla snažna intervencija političkog vrha SRH-a krajem idućeg mjeseca. Tada je u Beograd upućeno pismo (od 28. lipnja 1971. i s adrese republičke vlade, tj. Izvršnog vijeća Sabora SRH-a), u kojem je odluka da „Dinamo“ ipak ode u Kanadu i SAD obrazložena snažnim naglaskom na moguće pozitivne učinke turneje te čvrstom vjerom u garancije „Croatije“ iz Toronta. Dakle, s jedne strane

¹⁹ „Rezolucija“, *Danica*, 66/1971., 22. lipnja 1971., 1.

²⁰ „Cleveland oduševljeno prihvatio njujorške zaključke Sjeverno-američkog vijeća za hrvatsku neovisnost“, *Danica*, 66/1971., 14. srpnja 1971., 2., 4.

²¹ HDA, SRH/IV/SOI, Pov. br. 09-54/1, Pov. br. 09/487/1971, Informacija u vezi s turnejom Nogometnog kluba „Dinamo“ po SAD-u i Kanadi u organizaciji sportskog društva „Croatia“ iz Toronta od 29. lipnja 1971.

²² *Isto*.

²³ *Isto*, Pov. br. 664/1/1971, DSIP, Depeša br. 51-936 od 29. srpnja 1971.

izraženo je uvjerenje da će turneja dovesti do uspostave dodira s hrvatskim iseljenicima te da može dovesti do jačanja „progresivnih i nama prijateljskih snaga [tj. uspješnog čina (politike pozitivne diferencijacije)]“. Nadalje, ponovljena su uvjerenja „Croatije“ da turneja neće biti korištena „u neprijateljske svrhe“. Iznesen je, međutim, i jedan novi element u slučaju, tj. pravo „Dinama“ *da u svakom trenutku prekine gostovanje* ako vodstvo delegacije ocijeni kako su za to stečeni uvjeti (o čemu je već obaviještena uprava „Croatije“). „Svaka zloupotreba takve dobre namjere i iskorištavanje takvih susreta [u svrhe neprijateljske emigracije]“, istaknuto je, „u sticanju političkih poena nama stranih i neprijateljskih shvatanja, prisilit će nas da prekinemo turneju“.²⁴ Dva dana kasnije (30. lipnja 1971.) većina navedenog integrirana je u posebnu okružnicu koja je iz Beograda upućena jugoslavenskim diplomatskim predstavnicima u Clevelandu, New Yorku, Otawi, Torontu i Washingtonu (s izraženim naglaskom da se temelji na stajalištu primljenom iz Zagreba). Okružnica je, međutim, sadržavala i jedan važan dodatak, tj. izdanu ovlast jugoslavenskim diplomatima da (doduše u dogovoru s vodstvom „Dinama“) u slučaju eventualnih „ekscesa“ razmotre otkazivanje turneje.²⁵ Gostovanje „Dinama“ ovisit će, dakle, o pojavnosti neprijateljskih provokacija i, još važnije, o ocjenama njihova karaktera. U ovom trenutku delegacija zagrebačkog kluba već se nalazila negdje iznad Atlantika.

Dvostruka politička „budnost“ sportaša u delikatnoj areni političkog natjecanja između domaćina i jugoslavenske diplomacije

Nakon slijetanja u New York, delegacija „Dinama“ stigla je 1. srpnja 1971. novim zrakoplovnim letom u Toronto, najveći grad Kanade, središte kanadske države Ontario i mjesto u kojem će za vrijeme trajanja turneje trajno odsjesti. Delegacija je vidno srdačno dočekana u Međunarodnoj zračnoj luci Toronto Pearson, gdje se okupilo nekoliko stotina hrvatskih iseljenika mašući brojnim transparentima i hrvatskim zastavama (sličan doček dogodio se i nakon slijetanja u New York).²⁶ U navedenom treba prepoznati ciljani napor domaćina turneje. Bilo je, naime, sasvim jasno kako „Croatia“ nije mogla dopustiti da cjelokupna turneja bude percipirana kao jugoslavenski državno-propagandni projekt jer bi joj to uništilo ugled u očima hrvatske iseljeničke zajednice. Već je prvog dana stoga „Croatija“ jasno pokazala da neće dopustiti jugoslavenskim diplomatima upravljanje. Nakon smještaja u hotel igrače „Dinama“ okružila je skupina od dvadesetak mladih osoba – *de facto* jedan oblik zaštitnog kordona ili fizičkog obruča – koja ih je počela svuda pratiti i, važnije, sprječavati dodir s njima. To nije uključivalo samo eventualne provokatore „neprijateljskih“ elemenata, nego i konzula Čalovskog: on je odmah u zračnoj luci u Torontu pokušao stupiti u razgovor s igračima, ali bez uspjeha. Zatim, i opet uz izraženo negodovanje konzula, „Croatia“ je počela širiti propagandni materijal o turneji koji nije sadržavao spomen SRH i Jugoslavije, a na objavljenom amblemu „Dinama“ nije bilo petokrake.²⁷

²⁴ HDA, SRH/IV/SOI, Pov. br. 09-54/1, Pov. br. 09/487/1971, Informacija u vezi s turnejom Nogometnog kluba „Dinama“ po SAD-u i Kanadi u organizaciji sportskog društva „Croatia“ iz Toronta od 29. lipnja 1971.

²⁵ *Isto*.

²⁶ „West Point baza preko oceana“, *Dinamo*, 21/1971., kolovoz 1971., 5.

²⁷ HDA, SRH/IV/SOI, Str. pov. br. 139/1971., DSIP, Depeša br. 117-767 od 18. srpnja 1971.

*Momčad torontske
Croatie iz 1971.
pobjednici turnira
Hrvatskog
nogometnog saveza za
SAD i Kanadu. Foto:
Arhiva Marina Sopte.*

Uz evidentnu naklonost „Dinama“ domaćinu, jugoslavenska diplomacija također je odmah na početku pokušala uspostaviti kontrolu nad turnejom. Najprije je projugoslavensko *Jedinstvo* na naslovnoj stranici (u broju od 2. srpnja 1971.) objavilo bombastičnu dobrodošlicu delegaciji. „Dinamo“ je tu predstavljen kao iznimno uspješan sportski kolektiv, ali – snažno i jedino naglašeno – *jugoslavenski sportski kolektiv* (drugim riječima, ni jednom riječju autor nije spomenuo da se radi i o hrvatskom klubu, pa čak ni da je riječ o klubu iz SRH, a zasigurno nije pomogla ni konstrukcija „jugoslovenski fudbalski tim“).²⁸ Zatim je (drugog dana boravka, tj. 2. srpnja 1971.) ambasador Čuruvija vodstvu delegacije odmah jasno stavio do znanja da postoji vjerojatnost „incidenata i provokacija“, ali i kako će barem neki krugovi u hrvatskom iseljentištvu sigurno iskoristiti gostovanje „za svoje [neprijateljske] političke svrhe“, kao i „kompromitaciju“ vodstva SRH. Uz izraženi naglasak na imperativu političke budnosti (i naravno implicitno prebačene odgovornosti na leđa „Dinama“ za sve eventualne „negativne“ posljedice), Čuruvija je odmah predložio snažan projugoslavenski propagandni korak.²⁹ Kako se tih dana održavao tradicionalni Dan kanadsko-jugoslavenskog prijateljstva, delegacija je posjetila (zajedno s Čuruvijom) udovicu bojnika Williama M. Jonesa (britanskog časnika koji je proveo cijelu godinu s Titom i partizanima tijekom Drugoga svjetskog rata). Svakako vrijedi naglasiti da je delegacija „Dinama“ u prvim danima boravka u Torontu posjetila imanje koje je nosilo naziv „Beograd“.³⁰ Treba uočiti da su gosti iz Zagreba odmah ubačeni u delikatni prostor političkog natjecanja između domaćina i jugoslavenske diplomacije.

Prvi susret turneje „Dinamo“ je održao 3. srpnja 1971., a protivnik je bio domaćin „Croatia“. Premda je razlika u kvaliteti momčadi bila očigledna, gost se dugo mučio za minimalnu pobjedu

²⁸ S. Crvenobreški, „Dragi gosti – Dinamo“, *Jedinstvo*, 25/1971, 2. srpnja 1971., 1.

²⁹ HDA, SRH/IV/SOI, Str. pov. br. 139/1971., DSIP, Depeša br. 117-767 od 18. srpnja 1971.

³⁰ „Dinamovci kod udovice majora Jonesa“, *Vjesnik*, Zagreb, 33/1971., 6. srpnja 1971., 13.; „Naši ljudi u svijetu. Kanada“, *Matica*, 21/1971., br. 8, 314.

(1 : 0). Susret je odigran pred više od 7.000 gledatelja.³¹ Sve je prošlo bez incidenata, ali dvije pojavnosti zaslužuju spomen. Najprije, na susretu nije bio prisutan konzul Čalovski pa je odmah postalo jasno da će domaćin nastojati na svaki način umanjiti utjecaj jugoslavenske diplomacije na „Dinamo“.³² Izvori navode samo jedan incident. Naime, nepoznati počinitelji neposredno su pred susret prepilili vratnice golova. Domaćini su brzo sanirali štetu, a očita provokacija pripisana je anonimnoj grupaciji nesklonoj turneji.³³

Već sutradan (4. srpnja 1971.), „Dinamo“ je stigao u Cleveland na susret koji se s razlogom treba smatrati najvažnijim događajem cjelokupne turneje. Domaćin je bila još jedna „Croatia“. Radilo se o susretu revijalnog tipa koji je zagrebački klub dobio s visokih 13 : 2. Održan je na terenu jedne srednje škole u gradu i pred manje od 2.000 gledatelja, što nedvojbeno održava stajalište i „Dinama“ i „Croatije“ iz Toronta da na svaki način umanje potencijalno štetne posljedice koje su proizlazile iz činjenice da su domaćini doista bili pristaše protujugoslavenske hrvatske emigracije s jasno izraženom proustaškom simbolikom (kako je prije spomenuto, varijante koja je integrirala politički cilj uspostave samostalne i demokratske Hrvatske s ustaškim projektom hrvatske državnosti). Ipak, sam susret prošao je prilično mirno. Dokumenti bilježe samo jedan delikatan trenutak. Neimenovani igrač domaćina uzviknuo je: „Za dom spremni!“ što su igrači „Dinama“ (pametno) odlučili ignorirati. Takva reakcija bila je logična posljedica ranije usuglašenog stajališta delegacije „Dinama“ da se bilo kakvom „ispadu“ suprotstave „mirnoćom i dostojanstvenim držanjem“.³⁴

Koliko se slučajnosti ili (možda) nekom planu može pripisati činjenica da je susret održan usred drugih manifestacija hrvatskog iseljništva u Clevelandu, ostaje otvoreno. Naime, 3. i 4. srpnja 1971. održane su godišnja smotra omladinskih tamburaških festivala u organizaciji Hrvatske bratske zajednice (HBZ) i godišnja smotra američkih organizacija Hrvatske seljačke stranke (HSS). U oba slučaja radilo se o daleko masovnijim manifestacijama nego što je bila posjećenost nogometnog susreta „Dinama“ i domaće „Croatije“. Glasilo HBZ-a nije ni jednog retka posvetilo „Dinamu“ prije nastupa, a u kasnijem osvrtu samo je spomenuto da se susret održava u isto vrijeme kada i spomenute manifestacije.³⁵ Po svemu sudeći „Dinamo“ je odlučio otići u Cleveland zbog načelno-političkih razloga (dodiri s hrvatskom iseljeničkom zajednicom u smjeru „pozitivne političke diferencijacije“ reformsko-nacionalnog vodstva SRH), istodobno znajući da susret s domaćom „Croatijom“ otvara mogućnost potencijalnih problema.

Za konzula Kacjana, međutim, smiren odgovor igrača „Dinama“ tijekom susreta ni izdaleka nije bila dovoljno dobra politička gesta. Ovaj artikulirani protivnik turneje zagrebačkog kluba najprije je odlučio izostati s dolaska delegacije „Dinama“ u Cleveland („da se ne sretne s

³¹ „Dinamo još jednom potvrdio visoku klasu“, *Jedinstvo*, 25/1971., 9. srpnja 1971., 8.

³² HDA, SRH/IV/SOI, Pov. br. 664/1971, DSIP, Depeša br. 51-936 od 29. srpnja 1971.

³³ „West Point baza preko oceana“, *Dinamo*, 21/1971., kolovoz 1971., 5.

³⁴ HDA, CKSKH/D, Pov. br. 859/39, Drago Božić: Izvještaj o turneji NK „Dinamo“ po SAD i Kanadi, (kolovoz 1971.).

³⁵ Usp. „Sve pripreme gotove“, *Zajedničar*, Pittsburgh (SAD), 66/1971., 30. lipnja 1971., 1.; George J. Prpich, „Veliko slavlje kulture u Clevelandu“, *Zajedničar*, 66/1971., 14. srpnja 1971., 7.

ustaškom bandom“, kako je naveo u depeši upućenoj u Beograd, a u idućim satima vjerojatno je pokušao spriječiti održavanje susreta. Kacjan je ostavio poruku (tj. zatražio da ga nazovu), a nakon čekanja nekoliko sati, on je uzeo telefonsku slušalicu u ruke i pozvao delegaciju na hitan razgovor u konzulat. Odgovorili su mu da za takav korak jednostavno „nema vremena“ jer se žure na susret. Tek navečer (oko 19 sati) Kacjan je uspio uspostaviti kontakt s delegacijom. Sada je imao novi zahtjev: pokušao ih odvratiti od sudjelovanja na svečanom banketu u organizaciji domaćina, ali opet se suočio s hladnom odbijenicom. Konzul ne treba biti zabrinut, odgovoreno mu je, jer „oni“ (delegacija „Dinama“) „znaju što rade i kako treba da se ponašaju“.36 Predstojeći banket do krajnosti će zategnuti položaj zagrebačkog kluba na turneji.

Iz dostupnih zapisa o tijeku događaja na banketu održanom u čast „Dinama“ u organizaciji domaćina nije teško rekonstruirati što se te ljetne večeri u Clevelandu doista dogodilo. Najprije su predstavnici i gosti „Croatije“ krenuli s uvodnim govorima u kojima su, uz uobičajene pozdrave, često spominjali i (ranije spomenutu) rezoluciju Sjeverno-američkog vijeća za nezavisnu Hrvatsku, u prvom redu uspostavu „neutralne i demokratske Hrvatske u njezinim prirodnim i etničkim granicama“. Na ovo je delegacija „Dinama“ odgovorila negodovanjem i intervencijom domaćinu. Tek nakon „izvinjenja“ večer je nastavljena. Pred kraj druženja opet je došao kritičan trenutak. Domaćini su delegaciji podijelili brošuru u povodu dolaska „Dinama“ u grad. Dokument je sačuvan u Hrvatskome državnom arhivu u Zagrebu i, uz sastave momčadi te kratku povijest „Croatije“ iz Clevelanda, sadrži fotografiju „Dinama“ (uz napomenu da dolazi iz „Zagreba, Hrvatska“), presliku spomenute rezolucije i poseban pozdrav gostima koji je uputio mjesni ogranak Hrvatskog domobrana „Dr. Ante Pavelić“. Delegaciji „Dinama“ trebalo je neko vrijeme da prelista sadržaj brošure, nakon čega je odlučila napustiti banket. Nezadovoljni jer su morali prekinuti druženje s domaćim djevojkama, nekoliko igrača neočekivano se vratilo, ali nakon intervencije potpredsjednika „Dinama“ Mirka Božića opet su otišli.³⁷

Referirani izvori, međutim, uvelike se razlikuju u ocjenama političkog karaktera događaja tijekom banketa. Konzul Kacjan naravno nije bio prisutan na banketu, ali su ga o svemu informirala barem dva informatora iz delegacije. Također, dan poslije primio je na razgovor vodstvo delegacije koje mu je predalo brošuru. Iz njegove vizure cijeli 4. srpnja 1971. u Clevelandu nije bio drugo nego još jedna „ustaška manifestacija uperena protiv integriteta SFRJ“ koju je trebalo (na temelju njegovih ranijih preporuka) spriječiti. Banket je, pak, kako je izvijestio nadređene, pritom zasigurno nimalo slučajno parafrazirajući jednu rečenicu iz brošure, protekao u znaku „skorog hrvatskog uskrsnuća i stvaranja nezavisne i slobodne hrvatske države, na čitavom povijesnom i etničkom prostoru hrvatskog naroda“. U drugoj rečenici istaknuo je da govornici na banketu nisu govorili „ni o socijalističkoj Hrvatskoj, ni o

³⁶ HDA, SRH/IV/SOI, Str. pov. br. 136/1971., DSIP/Kabinet, Depeša br. 39/710 od 10. srpnja 1971.

³⁷ HDA, SRH/IV/SOI, Str. pov. br. 136/1971., DSIP/Kabinet, Depeša br. 39/710 od 10. srpnja 1971.; HDA, SRH/IV/SOI, Pov. br. 664/1971., DSIP, Depeša br. 51-936 od 29. srpnja 1971.; HDA, SRH/IV/SOI, Izvještaj o turneji NK „Dinamo“ po SAD-u i Kanadi, [Hrvatsko športsko društvo „Croatia“]: U spomen dolaska u Cleveland (Ohio) Hrvatskoga nogometnog kluba „Dinamo“ Zagreb, Cleveland, 4 July 1971.; HDA, CKSKH/D, Pov. br. 859/39, Drago Božić: Izvještaj o turneji NK „Dinamo“ po SAD-u i Kanadi, (kolovoz 1971).

bratstvu i jedinstvu, već isključivo o potrebi zajedničke borbe za uspostavu slobodne i nezavisne države Hrvatske“. Kacjan je još iznio optužbe da su neki igrači tijekom banketa pjevali „ustaške pjesme“, a u jednom trenutku se našli u prostoriji s portretom Ante Pavelića. U konačnici, još je jednom istaknuo da je gostovanje „Dinama“ u Clevelandu potpuni politički promašaj, odnosno da se pretvorilo propagandnu pobjedu neprijatelja Jugoslavije. „Ustašama je“, zaključio je:

„bilo glavno da dovedu iz Hrvatske jednu reprezentativnu i popularnu grupu da bi je iskoristili da uzme učešća na jednoj njihovoj antijugoslovenskoj manifestaciji“.³⁸

Izvještaj predsjednika „Dinama“ Drage Božića iz kolovoza 1971. razumljivo cijeli slučaj prikazuje u smirenijem tonu. Prema Božiću, na banketu je bilo prisutno oko 100 uzvanika, a jedan govornik (Jakov Vrban) samo je *aludirao* „na današnje granice Socijalističke Republike Hrvatske. Govor dosadan, ali i provokativan“. Nakon intervencije i „izvinjenja“ uslijedila je večera, nova provokacija domaćina s brošurama i odlazak. Zbog svega što se dogodilo delegacija je odbila održati oproštajni susret s domaćinom. Božić je oštro demantirao Kacjanove optužbe o pjevanju „ustaških pjesama“ i dodira s Pavelićevim portretom.³⁹ Vodstvo i igrači „Dinama“ bili su, dakle, doista izloženi protujugoslavenskim propagandnim postupcima jedne skupine u hrvatskom iseljeništvu Clevelanda i pritom su više puta iskazali nezadovoljstvo takvim tretmanom.

Događaje u Clevelandu od 4. srpnja 1971. naravno ne treba gledati kao izraz „Dinamovog“ solidariziranja s protujugoslavenskim dijelom hrvatske zajednice u Clevelandu, a još manje potporom zagrebačkog kluba proustaškim pojedincima oko domaće „Croatije“. Naprotiv, radilo se o predvidivom rezultatu provedbe „politike pozitivne diferencijacije“ praćenog razumljivim principijelnim stajalištem da se zbog nekoliko neodgovornih provokacija ne ugrozi cjelokupni projekt gostovanja. S druge strane, susret s „Croatijom“ iz Clevelanda predvidivo je jačao postojeće negativno stajalište Kacjana koji je, kako izgleda, nadređenima odlučio iznijeti gotovo svaki zamisliv razlog zbog kojeg bi turneju trebalo prekinuti. Tako je poručio da je zbog događaja u Clevelandu dobio prosvjedna pisma drugih hrvatskih iseljeničkih organizacija, uključujući ogranke HSS-a, zatim da ga je kontaktirala „ogorčena“ srpska emigracija koja je navodno zaprijetila dovođenjem srpske „Crvene zvezde“ na gostovanje domaćem „Karađorđu“, zaprijetio je podnošenjem kaznenih prijava zbog neprijateljskog djelovanja protiv pojedinaca iz „Dinama“ i konačno upozorio da se sve događa samo nekoliko mjeseci prije posjeta Tita SAD-u i Kanadi. „Turneja je štetna“, poručio je i predstavnicima „Dinama“ u višestrukim razgovorima.⁴⁰ Pokazat će se da su Kacjanove intervencije počele snažno djelovati na druge jugoslavenske diplomate u Kanadi i SAD-u koji ionako nisu bili posebno raspoloženi prema turneji.

U poprilično je, dakle, delikatnom ozračju delegacija „Dinama“ napustila Cleveland, nakratko se smjestila u Torontu odakle je otputovala u Chicago ili još jedan grad u kojem su neki hrvatski

³⁸ HDA, SRH/IV/SOI, Str. pov. br. 136/1971., DSIP/Kabinet, Depeša br. 39/710 od 10. srpnja 1971.; HDA, SRH/IV/SOI, Pov. br. 664/1971., DSIP, Depeša br. 51-936 od 29. srpnja 1971.

³⁹ HDA, CKSKH/D, Pov. br. 859/39, Drago Božić: Izvještaj o turneji NK „Dinamo“ po SAD-u i Kanadi, (kolovoz 1971.).

⁴⁰ HDA, SRH/IV/SOI, Str. pov. br. 136/1971., DSIP/Kabinet, Depeša br. 39/710 od 10. srpnja 1971.; HDA, SRH/IV/SOI, Pov. br. 664/1971., DSIP, Depeša br. 51-936 od 29. srpnja 1971.

iseljenici samo nekoliko mjeseci prije javnom manifestacijom obilježili obljetnicu osnutka NDH, odnosno „Dan hrvatske državnosti“. Tu je „Dinamu“ od 6. do 9. srpnja 1971. domaćin bio „Jadran“ (utemeljen 1959). Nesumnjivo pod dojmom događaja u Clevelandu, jugoslavenski konzul u Chicagu učinio je sve što je mogao da spriječi reprizu: odmah nakon dolaska u grad delegaciju je primio na večeru, a predstavnike „Jadrana“ uputio na imperativ sprječavanja bilo kakvih „antijugoslavenskih ispada“. Treba primijetiti da također nije došlo do odigravanja susreta s domaćinom. „Dinamu“ je zato 7. srpnja 1971. protivnik bio njemački „Hannover 96“, a pobjeda praćena izvrsnom igrom protiv jake momčadi (1 : 0) bila je nesumnjivo najbolji sportski rezultat cjelokupne turneje. Susret je otvorio gradski vijećnik Chicaga (i kasniji gradonačelnik) Michael Anthony Bilandić, a znatizeljno oko jugoslavenskog konzula zabilježilo je da je tijekom susreta nekoliko navijača izvjesilo dvije hrvatske zastave „bez petokrake“ – ali i, kako je posebno istaknuo, „bez slova u“. Prije susreta odsvirane su tri himne, od kojih je jedna bila „Lijepa naša“, a samo nekoliko pojedinaca uzviknulo je: „Živjela Hrvatska!“ Susret je prošao, kako je zaključio u izvještaju nadređenima, bez incidenata, a cjelokupni boravak „Dinama“ u Chicagu ocijenio je uspješnom primjenom „političke diferencijacije“.⁴¹ Za razliku od Clevelanda, u Chicagu nakon susreta nije bilo banketa.

Dva dana kasnije, 9. srpnja 1971., „Dinamu“ je u Torontu protivnik bila reprezentacija Grčke. Pred oko 15.000 gledatelja susret je bio izjednačen (1 : 1) sve do kraja prvih 15 minuta drugog poluvremena. Tada je u šesnaestercu „Dinama“ fauliran jedan Grk, nakon čega su njegovi suigrači prilično agresivno od suca zatražili jedanaesterac. Golman Zagrepčana pokušao ga je obraniti, ali ga grčki igrač udara u lice. U tom trenutku počela je opća tučnjava u koju su se postupno uključili doslovno svi: najprije igrači na terenu, zatim rezerve i treneri te na kraju navijači. Navodno se u jednom trenutku na terenu fizički sukobilo oko 300 osoba, a sve je na kraju očekivano završilo prekidom. „Ličilo je to na“, glasio je prikladan komentar u „Dinamovu“ glasilu, „veliki filmski spektakl kakav se rijetko vidi i u najboljem vesternu“.⁴²

Zanimljivije nego u Chicagu bilo je i kad je riječ o političkom ozračju. Domaćini su naime (uz grčku) izvjesili i jugoslavensku zastavu, ali bez petokrake. Prodan je zbog toga prosvjedovao, domaćini su mu udovoljili, ali nisu mogli izvjesiti drugu jer je nisu imali.⁴³ Nemoguće je saznati punu istinu, ali navedeno (možda) upućuje na nastavak politike opreznog taktiziranja i „Dinama“ i domaćina „Croatije“: prvi su prosvjedom pokazali poslušnost, a drugi se nisu kompromitirali pred hrvatskim iseljenicima (jugoslavenska državna zastava zasigurno se mogla pribaviti prije susreta u jugoslavenskom konzulatu). Pomalo kriptičan komentar o još jednom detalju susreta objavilo je i projugoslavensko *Jedinstvo* iz Toronta. Prema anonimnom autoru nekoliko je hrvatskih iseljenika izvjesilo plakat s naslovom „Duh Hrvatske“, a kad je došlo do sukoba s Grcima, nisu se „makli s mjesta“, odnosno nisu pokazali interes za pružanje pomoći

⁴¹ HDA, SRH/IV/SOI, Pov. br. 574/1, DSIP, Depeša br. 148-781 od 21. srpnja 1971.; „Dinamo pobijedio Hannover 96“, *Vjesnik*, 33/1971, 9. srpnja 1971., 15.

⁴² „Bitka u Torontu“, *Dinamo*, 21/1971., rujan 1971., 5.

⁴³ HDA, CKSKH/D, Pov. br. 859/39, Drago Božić: Izvještaj o turneji NK „Dinamo“ po SAD-u i Kanadi, (kolovoz 1971.).

Dinamov obrambeni igrač Ivan Jazbinšek (Zagreb, 1914. – 1996.), jedan od slavijih hrvatskih reprezentativaca koji je ostvario i zapaženu trenersku karijeru. Uz Hrvatsku, radio je u Izraelu i Kanadi. Foto: Nogometni leksikon, LZ M. Krleža, Zagreb.

sunarodnjacima.⁴⁴ Sve upućuje na to da su „Dinamo“ i „Croatija“ odlučili još pažljivije pristupiti političkoj pripremi susreta, u čemu su razumljivo imali potporu Čalovskog i njegovih ljudi u projugoslavenskim iseljeničkim krugovima Toronta.

Vjerojatno evidentno smirivanje političkog naboja ima veze s popriličnom dramom koja se događala daleko od pogleda javnosti. Naime, Kacjanovi prosvjedi očito su nagnali nekoga u Beogradu da se požali političkom vodstvu SRH. Zato je predsjednik „Dinama“ D. Božić 10. srpnja 1971. u Zagrebu razgovarao sa šeficom domaćih komunističkih Dabčević-Kučar te snažno otklonio optužbe da se „Dinamova“ turneja pretvorila u političko oružje neprijateljske hrvatske emigracije: u Clevelandu je bilo, izjavio je, „pojedinačnih ekscesa“, ali predstavljanje cjelokupnog boravka u tom gradu u „antijugoslavensku manifestaciju“ nije odgovaralo istini. Dabčević-Kučar nije imala prigovora, a eventualne dileme oko nastavka gostovanja otklonila je i poruka

ambasadora Čuvrije, nedvojbeno zadovoljniji nakon tjeka događaja u Chicagu i Torontu.⁴⁵ Zato će idući dani donijeti manje smirenje situacije oko gostovanja zagrebačkog kluba.

„Dinamo“ je najprije 11. srpnja 1971. u Vancouveru odigrao susret s reprezentacijom kanadske pokrajine Britanske Kolumbije („All Stars British Columbia“). Zagrepčani su očito podcijenili suparnika jer su nastupili u rezervnom sastavu, a kvaliteti igre nije pridonio ni sportski teren s umjetnom travom (pa se više „klizalo, nego igralo“). Na kraju (kako će se pokazati) je to bio jedini poraz „Dinama“ na turneji: 4 : 5. Dva dana kasnije, 13. srpnja 1971., „Dinamo“ je u Vancouveru uvjerljivo (9 : 0) pobijedio domaću „Croatiju“.⁴⁶ Za igrače je uslijedilo nekoliko dana odmora dok se iza kulisa opet događala prava drama.

Dostupni izvori ne dopuštaju precizniji uvid u događaje prije i u vrijeme drugog susreta u Vancouveru, ali prema Prodanu ipak su se dogodile neke „provokacije“. U kasnijem izvještaju napisat će da je boravak u gradu bio „posebno ugodan“, ali da je delegacija nakon prosvjeda

⁴⁴ „Hrvatski duh na CNE stadionu“, *Jedinstvo*, 25/1971., 16. srpnja 1971., 2.

⁴⁵ HDA, CKSKH/D, Pov. br. 859/39, Drago Božić: Izvještaj o turneji NK „Dinamo“ po SAD-u i Kanadi, (kolovoz 1971.).

⁴⁶ „Bitka u Torontu“, *Dinamo*, 21/1971., rujna 1971., 5.

napustila počasnu večeru „radi provokacija jednog pijanca“.⁴⁷ Izgleda da je u očima konzula Čalovskog ipak došlo do većeg broja „incidenata“ te da su bili vrlo ozbiljne prirode pa je vodstvo „Dinama“ pozvao na čak dva uzastopna sastanka (održani su 15. i 20. srpnja 1971.). Redosljed i sadržaj događaja bio je sljedeći. Čalovski je najprije od Prodana izričito zatražio posebno javno očitovanje u kojem bi osudio dotadašnje „provokacije i zloupotrebe“, obećanje da će isto činiti u preostalo vrijeme boravka u Kanadi te da će nakon povratka u Jugoslaviju dati posebnu izjavu za tisak u kojoj će „jasno podvući svoju principijelnu poziciju“, odnosno još jednom naglasiti osudu protujugoslavenskih postupaka. Prodan je navodno obećao jedino da će „Dinama“ i „Croatia“ iz Toronta izdati „zajednički materijal“ u kojem će događaje u Clevelandu osuditi kao „tešku uvredu“ za Jugoslaviju. Teško je reći u kojoj je mjeri pristanak šefa delegacije „Dinama“ na konzulov ultimatum doista bio iskren: smatram da je točnije zaključiti da je Prodan izrazio namjeru da – kako je činio i ranije – naglašava otklon „Dinama“ od protujugoslavenskih struja u hrvatskom iseljeništvu, ali i da istodobno jedino on i domaćin turneje određuju oštrinu te sadržaj tog otklona. Doista, prema kasnijim i važnije – kritičkim – primjedbama Čalovskog, Prodan i domaćini nisu objavili spomenuti „zajednički materijal“, a prilikom jednog banketa u Torontu govorio je u skladu s konzulovim instrukcijama, ali bez spomena riječi „uvreda“ (to nisu učinili ni predstavnici „Croatije“). Očekivano, ni konzul nije bio prevaren: i prije svih spomenutih događaja u Beograd je uputio depešu u kojoj je predložio donošenje odluke o prekidu turneje.⁴⁸

Čalovski je, dakle, htio zaustaviti sljedeći nastup „Dinama“, predviđen za 18. srpnja 1971. u Hamiltonu (Ontario), ali u tome nije uspio. Tu su Zagrepčani uvjerljivo pobijedili domaću „Croatiju“ (10 : 0), uz nekoliko manjih „incidenata“, zatim su otišli na večeru kod svećenika (određeni Šprajc) koga je konzul okarakterizirao „neprijateljskim elementom“. Prodan, međutim, opet nije ispunio očekivanja Čalovskog. Naime, 20. srpnja 1971. dao je intervju radiopostaji „Zvuci Hrvatske“ gdje je opet (prema mišljenju konzula) „propustio“ naglasiti „odlučnu distancu“ od svih protujugoslavenskih „provokacija i intriga“.⁴⁹ „Dinama“ je, dakle, odlučio gostovanje dovesti do kraja premda se suočio s gotovo nepodijeljenim nezadovoljstvom jugoslavenske diplomatske mreže u Kanadi. Takvu razinu odlučnosti mogao je pokazati jer je očito i dalje uživao potporu partijskog vrha u Zagrebu.

Glavni direktor Dinama Otto Hofmann, član vodstva slavnog zagrebačkog kluba (1947–72). Izvrstan organizator i sportski diplomat, koji je znatno pridonio uspjesima i ugledu kluba u domovini i dijaspori. Foto: Nogometni leksikon, LZ M. Krleža, Zagreb.

⁴⁷ HDA, CKSKH/D, Pov. br. 859/39, Drago Božić: Izvještaj o turneji NK „Dinama“ po SAD-u i Kanadi, (kolovoz 1971.).

⁴⁸ HDA, SRH/IV/SOI, Izvještaj o turneji NK „Dinama“ po SAD-u i Kanadi, Pov. br. 660/1971., Savezni sekretarijat za inostrane poslove (SSIP)/Konzularni ambasador SFRJ Otava, br. 123-835, Depeša od 29. srpnja 1971.

⁴⁹ Isto. „Bitka u Torontu“, *Dinamo*, 21/1971., rujan 1971., 5.

Putovanje se bližilo kraju i goste je čekao još jedan susret. Kako to ponekad biva, kraj je donio svojevrsni klimaks. Najprije, izgleda da je „Dinamo“ trebao igrati s „Dalmatincem“ iz New Jersey, iseljeničkim klubom koji je uživao naklonost u krugovima jugoslavenske diplomatske mreže u SAD-u, odnosno klubom na koji se konzul Kacjan iznimno oslanjao u politici „pozitivne političke diferencijacije“. S druge strane, „Croatiju“ iz New Yorka, iseljenički klub koji je domaćin turneje uspio nametnuti za „Dinamova“ suparnika, okarakterizirao je sportskim kolektivom koji se u SAD-u „identifikuje sa crkvom i nama [Jugoslaviji] neprijateljskim elementima“.⁵⁰ Ako bi, međutim, „Dinamo“ igrao s „Dalmatincem“, onda bi (kako je vjerojatno išao slijed razmišljanja) zasigurno iznevjerio narasla očekivanja većine hrvatskih iseljenika koji su očitaj taj klub identificirali s jugoslavenskim režimom, ali i naštetio provedbi vlastite politike „pozitivne političke diferencijacije“ u redovima iste te većine hrvatskih iseljenika. Poanta je, naravno, bila u tome da „Dinamo“ ostvari prodor u iseljeničke redove (ujedno i većinske) koji nisu bili poistovječeni s Jugoslavijom.

Kad je uvidio da ga je delegacija „Dinama“ iznevjerila, odnosno kada je saznao da će susret igrati s „Croatijom“ iz New Yorka, Kacjan je u potpunosti izbačen iz takta: bijesno je delegaciji (i o tome je obavijestio Beograd) *naudio* prekid turneje. S time se odlučio složiti i predsjednik „Dinama“ Božić, nesumnjivo pod utjecajem nekoga iz partijskog vrha u Zagrebu. Kako se sve spomenuto događalo 18. srpnja 1971., ili istog dana kada je bio predviđen susret (što upućuje da je delegacija „Dinama“ u dogovoru s „Croatijom“ iz New Yorka u posljednji trenutak izigrala Kacjana), izgledalo je da će gostovanje završiti naprasnim prekidom. Međutim, tada se u sve uključuje generalni konzul u New Yorku (vjerojatno) Mlađa Mladenović. On uporno nagovara Božića da ipak dopusti održavanje susreta s „Croatijom“, a kada se ovaj pozvao na Kocijanovo naređenje, Mladenović je reagirao „vrlo uzrujano“: izjavio je da je on „iz Beograda“ (dakle, Srbin koga se zasigurno ne može optužiti za simpatije prema protujugoslavenskoj hrvatskoj emigraciji) te – posebno indikativno – „da društvo ‘Croatia’ [iz New Yorka] nije ustaško, da su to naši ljudi, *da je cijela stvar naduvana* [izdvojio – I. M.]“. Uz vjerojatno pomalo glumljenu zabrinutost, Božić nije prihvatio Mladenovićevo sugestivno uvjeravanje te je zatražio pristanak i jugoslavenskog ambasadora u SAD-u Bogdana Crnobrnje. Crnobrnja je, pak, vjerojatno izbjegao očitovanje pa je na kraju (u dogovoru samo s Mladenovićem) vodstvo delegacije „Dinama“ (Prodan) ipak odlučilo održati susret.⁵¹ Prije susreta održan je banket u čast gostiju prilikom kojeg su govornici spominjali Zagreb, Hrvatsku, „staru domovinu“ i sl., a izbjegli termine Jugoslavija i sl.⁵² Zagrepčani su sjevernoameričku turneju završili visokom pobjedom (9 : 1) nad „Croatijom“ iz New Yorka.⁵³

⁵⁰ HDA, SRH/IV/SOI, Izvještaj o turneji NK „Dinamo“ po SAD-u i Kanadi, DSIP, Depeša str. pov. br. 744-765 od 17. srpnja 1971.

⁵¹ HDA, CKSKH/D, Pov. br. 859/39, Drago Božić: Izvještaj o turneji NK „Dinamo“ po SAD-u i Kanadi, (kolovoz 1971.).

⁵² „Zagrebački Dinamo gost newyorške Croatia“, *Vjesnik Ujedinjenih američkih Hrvata*, New York, 12/1971., br. 44-45, 27.

⁵³ „Bitka u Torontu“, *Dinamo*, 21/1971., rujan 1971., 5.

Zaključna razmatranja

Predsjednik „Dinama“ Božić podnio je u drugoj polovici kolovoza 1971. partijskom vrhu SRH opsežan izvještaj o turneji. Premda ovakav postupak visokoga sportskog funkcionara zasigurno nije bio neuobičajen u nedemokratskim sustavima, nesumnjiv motiv predstavljala je i negativna kampanja koja se počela širiti Zagrebom. Oportuno izbjegavajući spomen igrača, kritičari ponašanja „Dinama“ u Sjevernoj Americi usmjerili su se na vodstvo kluba. Čini se da je najčešća optužba bila navodno fotografiranje Prodana i drugih uz portret Ante Pavelića (u Clevelandu), što je otvaralo mogućnost i kaznene prijave.⁵⁴ Kao i prije te u vrijeme turneje, Božić je stoga i nakon povratka opet tražio potporu političkih vlasti.

U uskom sportsko-natjecateljskom smislu, turneja zagrebačkog kluba u Kanadi i SAD-u (kako je u izvještaju priznao i Božić) nije bila posebno važna, a kamoli spektakularna. „Dinamo“ je uglavnom igrao protiv dosta slabijih suparnika koje je očekivano uvjerljivo pobjeđivao. Važnu pobjedu nad njemačkim „Hannoverom 96“ zasjenili su neočekivani poraz od reprezentacije Britanske Kolumbije te prekid susreta s Grčkom. U 24 dana turneje „Dinamo“ je odigrao osam susreta, pobijedio u šest, a igrači su suparnicima zabili 48 golova (primili su devet). Trener Zlatko Čajkovski dobio je priliku provjeriti talent nekoliko mlađih igrača. Međutim, u nekoliko susreta u igru je uveo sina Zlatana (koji nije bio registrirani igrač kluba), što je izazvalo manje negodovanje drugih (istina je i da je otac podmirio troškove puta sinu). „Dinamova“ delegacija uključivala je i poveći broj turističkih suputnika (poput supruga rukovodilaca kluba) koje su predvidivo zanimali drugi sadržaji u Sjevernoj Americi. Turneja je klubu donijela solidan financijski uspjeh: delegacije se vratila s 14.000 američkih dolara u džepu. Nakon osrednje natjecateljske sezone u prvenstvu SFRJ, „Dinamo“ je s druge strane Atlantika zapravo boravio na „aktivnom odmoru“. Delegacija je proputovala ukupno 24.000 kilometara, a u zrakoplovima je provela 36 sati.⁵⁵

Sportsko-natjecateljski aspekt gostovanja s razlogom je zauzeo sekundarnu važnost budući da je „Dinamo“ u Kanadu i SAD otišao u prvom redu s političkom misijom (zato važniji dio Božićeva izvještaja nosi naziv „društveno-politički rezultat“ turneje). Naime, kad je već u borbu za rekonstrukciju Jugoslavije odlučilo afirmirati vlastitu verziju hrvatskog nacionalizma, onda je reformističko vodstvo SRH logično težilo njegovu širenju u redove tisuća hrvatskih iseljenika druge generacije (ljudi koji su na privremeni ili stalni rad u inozemstvo otišli tijekom 1960-ih): ne na posljednjemu mjestu jer je u ljeto 1971. optužba za „šurovanje s neprijateljskom emigracijom“ bila važan dio arsenala centralističkih protivnika. Odlazak „Dinama“ u Kanadu i SAD, ili preciznije posjet kluba hrvatskim iseljenicima Toronta, New Yorka i drugih gradova, trebala je ojačati politički položaj reformističkog vodstva SRH-a pokazujući da njegova uporaba hrvatskog nacionalizma ne mora nužno biti tumačena kao neprijateljski (protujugoslavenski) vid djelovanja.

⁵⁴ Fredi KRAMER, *Sveto ime Dinamo*, Zagreb, 2006., 88.

⁵⁵ Usp. HDA, CKSKH/D, Pov. br. 859/39, Drago Božić: Izvještaj o turneji NK „Dinamo“ po SAD-u i Kanadi, (kolovoz 1971.); Srećko Piršl, „Ni odmor ni sportska turneja“, *Vjesnik*, 33/1971., 24. srpnja 1971., 15.

O dobrom prijemu „Dinama“ kod hrvatskih iseljenika tijekom turneje ne može biti dvojbe. Kako je već spomenuto, zagrebački klub uglavnom su gledale tisuće ljudi pa treba zaključiti da je gostovanje u potpunosti ostvarilo zadaću uspostave veze s hrvatskim iseljeništvom. To, međutim, ne znači da je i uspjeh političkog cilja turneje, odnosno iskorak u smjeru „politike pozitivne političke diferencijacije“ bio zajamčen. Bilo koju verziju hrvatskoga nacionalizma bilo je iznimno teško pomiriti s jugoslavenstvom i Jugoslavijom pa je turneja „Dinama“ nužno razotkrila sve proturječnosti ove nemoguće kombinacije.

Naime, većina hrvatskih iseljenika u Kanadi i SAD-u, a naravno i ljudi koji su stajali iza klubova koji su prihvatili „Dinamo“, u gostima iz Zagreba vidjeli su *samo hrvatsku sportsku momčad*. Primjerice, susret zagrebačkoga kluba s „Croatijom“ iz Hamiltona čak je i na stranicama poprilično politički bezbojnog *Zajedničara* najavljen kao isključivo unutarhrvatska društvena i sportska manifestacija. Radilo se o, kako je navedeno, „susretu povijesnog značaja“, odnosno prvom susretu „na sportskom polju između drage domovine Hrvatske i nas Hrvata u emigraciji“.⁵⁶ Drukčije, naravno, nije moglo biti kad je riječ o klubovima iza kojih su stajali hrvatski iseljenici, odnosno razumljivo ljudi bez posebnih simpatija za Jugoslaviju jer su iz nje uglavnom morali otići (politička i ekonomska emigracija): „Dinamo“ je u tom smislu bio očit simbol domovine Hrvatske.

Nadalje, kako Hrvati nisu imali samostalnu državu, tako je – u kontekstu prava na slobodno izražavanje uobičajenom u zapadnim demokratskim društvima poput Kanade i SAD-a – nacionalni osjećaj hrvatskih iseljenika nužno bio naglašeniji i intenzivniji u poredbi s dobrim dijelom drugih iseljeničkih zajednica. Na dobar način razliku između većine drugih iseljeničkih zajednica i hrvatskih emigranata izrazio je vodeći čovjek „Croatije“ iz Clevelanda Marko Špiranović. „Mi nismo“, izjavio je nekoliko mjeseci prije dolaska zagrebačkog kluba, „Nijemci, Talijani ili Francuzi, nego Hrvati, ljudi bez domovine, pa kao takovi morali bismo kroz sport promicati hrvatsko ime“.⁵⁷ Drugim riječima, za razliku od gostovanja primjerice talijanske ili portugalske sportske momčadi, kod iseljeničkih klubova vlastitih sunarodnjaka, „Dinamo“ je boravio u krugu ljudi koji su imali dobrog razloga smatrati da su dvostruko hendikepirani: Hrvati u Kanadi i SAD-u ne samo da su bili odsječeni od domovine, nego je nisu ni imali.

Neovisno o predvidim političkim teškoćama boravka sportske momčadi iz Jugoslavije među dominantno protujugoslavenskim hrvatskim iseljeništvom, vođeni političkim ciljem „pozitivne političke diferencijacije“, reformističko vodstvo SRH i njegovi ljudi u NSH i MIH-u ipak su se odlučili na gostovanje. To, pak, upućuje na zaključak da je „Dinamo“ nevoljama odlučio doskočiti politikom taktiziranja za koju su se u klubu nadali da će biti dovoljna dimna zavjesa. Zato je, uz ostalo, turneju počeo posjetom imanju naziva „Beograd“ (uz pratnju jugoslavenskog ambasadora u Kanadi) i zato je tijekom gostovanja gotovo polovicu susreta (tri) odigrao protiv momčadi iza kojih nisu stajali hrvatski iseljenici („Hannover 96“ te reprezentacije Britanske

⁵⁶ „Dinamo dolazi u Hamilton“, *Zajedničar*, 66/1971., 7. srpnja 1971., 2.

⁵⁷ „Croatia Cleveland opet stupa naprijed“, *Danica*, 66/1971., 21. travnja 1971., 4-5.

Kolumbije i Grčke). Ključni je, međutim, problem zagrebačkog kluba bio što obično taktiziranje nije bilo dovoljno.

Nije se moglo naravno očekivati da će hrvatski iseljenički domaćini zagrebačkoga kluba biti zadovoljni spomenutim taktičkim ustupcima. Sve su „Croatije“, naime, odlučile ugostiti isključivo hrvatski nogometni klub, što je delegaciju „Dinama“ dodatno povuklo u smjeru novih ustupaka. Jugoslavenski konzul u Torontu Čalovski primijetio je u jednoj depeši upućenoj u Beograd da je (prema njemu zbog tek započetog procesa „političke diferencijacije“ u redovima hrvatskih iseljenika) „Dinamo“ odlukom o gostovanju doveden u situaciju u kojoj „neizbježno mora praviti kompromise“, odnosno ići dalje od običnoga „elastičnog postavljanja“. Konkretno, kako je dalje objasnio Čalovski, za *hrvatske domaćine* u Torontu, Clevelandu, Vancouveru, Hamiltonu i New Yorku nije bilo ni izbliza dovoljno da gosti samo oportuno izbjegavaju spomenuti da je klub iz „SRH, a time i SFRJ“: naprotiv, od njih se tražilo stalno naglašavanje da je „Dinamo“ „hrvatski nacionalni tim“.⁵⁸ Čalovski nije iznio manipulaciju ili neistinu. Isti su fenomen, odnosno izražena očekivanja domaćina od igrača i drugih članova delegacije „Dinama“ da ističu kako su hrvatski nogometni klub, a na što su gosti iz Zagreba odmah pristali, uočili i kanadski mediji. Prema informacijama preuzetim iz lokalnih glasila u Torontu, a objavljenim u glasilu tamošnjih „hrvatskih republikanaca“, i prije prvog susreta s domaćom „Croatijom“ igrači „Dinama“ zahtijevali su „da se njihov tim naziva hrvatski, a ne jugoslavenski“.⁵⁹ Nema sumnje da, uz vlastito htijenje, iza ovakvog stajališta gostiju treba tražiti utjecaj domaćina koji naravno nije mogao pristati da igra s jugoslavenskom nogometnom momčadi. Nadalje, premda će Božić u kasnijem izvještaju partijskom vrhu u Zagrebu istaknuti da je delegacija pogriješila jer nije inzistirala da „Croatia“ iz Toronta ipak ubaci kakav socijalistički i/ili jugoslavenski simbol u propagandni materijal kojim je reklamirana turneja,⁶⁰ treba zaključiti da takav korak zapravo nije bio moguć jer bi nesumnjivo razgnjevio hrvatske iseljenike i ugrozio turneju. (Kasnije će član delegacije „Dinama“ Krasnodar Rora izjaviti da su mu neki iseljenici znali reći: „Vi imate lijep grb, ali zvijezda na njemu ne valja.“⁶¹) Parafrazirajući Čalovskog, ako je htio prodrijeti do srca hrvatskih iseljenika, odnosno ostvariti i politički cilj turneje, „Dinamo“ je jednostavno morao „praviti kompromise“. Placet partijskog vrha u Zagrebu, kao i politička atmosfera nastala zbog drukčijeg odnosa prema hrvatskom nacionalizmu u SRH, omogućili su pak klubu da te „kompromise“ čini bez prisile ili pritiska.

Orijentacija na „kompromise“ ključna je stoga za razumijevanje ponašanja delegacije „Dinama“ u Clevelandu, tj. zasigurno najdelikatnijega političkog trenutka cjelokupnoga gostovanja kluba u Kanadi i SAD-u. Premda u okruženju koje se nesumnjivo najviše poistovjetilo s ustaškim pokretom, delegacija „Dinama“ zapravo je izneverila očekivanja domaćina: umjesto pljeska i/ili odobravanja govornicima koji su isticali pravo Hrvata na državnu samostalnost, vodstvo

⁵⁸ HDA, SRH/IV/SOI, Str. pov. br. 139/1971., DSIP, Depeša br. 117-767 od 18. srpnja 1971.

⁵⁹ „Dinamo u Kanadi i USA“, *Naš put*, Toronto, 10/1971., br. 7-8, 2.

⁶⁰ HDA, CKSKH/D, Pov. br. 859/39, Drago Božić: Izvještaj o turneji NK „Dinamo“ po SAD-u i Kanadi, (kolovoz 1971.).

⁶¹ HDA, CKSKH/D, Opći spisi (OS), Br. 5899, Zapisnik sa sastanka Aktiva članova NK „Dinamo“ Zagreb od 12. siječnja 1972.

kluba je prosvjedovalo, u konačnici su gosti naprasno odlučili napustiti banket, da bi na kraju čak i delikatnu brošuru odnijeli u jugoslavenski konzulat. Stajalište delegacije „Dinama“ dobro oslikava razgovor između novinara projugoslavenskog *Jedinstva* i predstavnika MIH-a nakon susreta. Na pitanje zašto je „Dinamo“ igrao s „ustaškim klubom“, odgovoreno je na sljedeći način - cilj je bio uspostaviti veze s mlađim hrvatskim iseljenicima koji nisu neprijatelji Jugoslavije.⁶² Odigravanje susreta i dolazak na banket bili su dakle „kompromisni“ postupci koje se moglo pravdati imperativom politike „pozitivne političke diferencijacije“ (odnosno utjecaja na „neprijateljske elemente“), dok su prosvjed i napuštanje banketa bili izraz (barem vanjskog) protivljenja političkim stajalištima domaćina.

Ključni problem „Dinama“ u provedbi „neizbježnih kompromisa“ bila je činjenica da je u Clevelandu imao posla s jugoslavenskim diplomatom koji je najvjerojatnije smatrao da svaki dodir s protujugoslavenskim hrvatskim iseljeničtvom zaslužuje samo i jedino najžešću osudu. Kako je i prije spomenuto, Kacjan je na svaki način nastojao spriječiti gostovanje, a događaje u Clevelandu – nesumnjivo dodatno naglašene time da je bio u potpunosti odsječen od delegacije što je opet (barem dijelom) bilo uvjetovano spoznajom o njegovom ranijem protivljenju turneji – do vrhunca je dovelo konzulovo nezadovoljstvo. Dostupan je jedan njegov komentar iz kojeg se vidi da je dolazak „Dinama“ u Cleveland gotovo pa poistovjetio s neprijateljskim postupkom. Zaslužuje stoga dulji navod:

„Priznajem da je za mene ovo bio šok. Nisam mogao da se snađem: sa jedne strane vidim da ustaše ubijaju naše drugove po ambasadama, a ovde skupljaju priloge za Rolovićeve ubice. [Državni sekretarijat za inostrane poslove] nas stalno zatrpava depešama kako treba da se čuvamo ustaša. [Državni sekretarijat za inostrane poslove] pravi demarš kod američke ambasade u Beogradu da ima pouzdane podatke da se ustaše u Clevelandu spremaju da me kidnapuju, a ovde dolazi jedan naš renomirani sportski klub, a s njime i predstavnik Matice iseljenika Hrvatske i Socijalističkog saveza da se bratime sa najgorim klivlenskim ustašama.“⁶³

Ako je navod o pokušaju otmice točan, onda se Kacjana može razumjeti: strah je u njega samo dodatno pojačao postojeći osjećaj mržnje prema „ustašama“ iz Clevelanda. Konzula je, međutim, nemoguće opravdati jer nije posao diplomatskog službenika bilo potkopavanje političkog smjera partijskog vrha u Zagrebu (koji je premda nevoljko ipak odobrilo savezno ministarstvo vanjskih poslova). Božić je Kacjana ocijenio prvim neprijateljem „Dinamove“ turneje pa je u Zagrebu zatražio istragu o njegovim, kako ih je nazvao, „proizvoljnim ocjenama“ koje su nanijele veliku štetu klubu. Konzula je smatrao odgovornim za netočne informacije koje su kasnije predbacivali „Dinamu“, u prvom redu da su „neki igrači“ u Clevelandu pjevali „ustaške pjesme“ te da su (bez prosvjeda) neko vrijeme boravili ispred portreta Ante Pavelića. Božić je napisao i da je delegacija mogla još snažnije prosvjedovati u Clevelandu te da su takvi

⁶² „Doživljaji dinamovaca“, *Jedinstvo*, 25/1971., 3. rujna 1971., 2.

⁶³ HDA, SRH/IV/SOI, Pov. br. 664/1971., DSIP, Depeša br. 51-936 od 29. srpnja 1971.

„propusti“ dali Kacjanu priliku da „preuveličavanjem i iznošenjem neistinitih informacija“ potvrdi „svoju u suštini potpuno krivu ocjenu cijele turneje“.⁶⁴ U vrijeme progona reformsko-nacionalnog pokreta u SRH, predstavnici „Dinama“ odbijali su optužbe da su bili „centar za razvoj kontrarevolucionarnih snaga“ te isticali da je svrha turneje bila „propagiranje socijalističke Jugoslavije“.⁶⁵ Doista, bez banketa u Clevelandu utjecaj i percepcija Kacjanovih optužbi te manipulacija zasigurno bi bili slabiji.

Ne bi, međutim, ni u takvom razvoju događaja nestala konzulova neograničena mržnja. Samo nekoliko dana nakon povratka „Dinama“ u Jugoslaviju Kacjan je Beogradu predložio pokretanje „diplomatske akcije“ u SAD-u zbog „ustaške priredbe“ u Clevelandu.⁶⁶ Takvu mogućnost Beograd je odbio, zasigurno ne na posljednjemu mjestu jer u studenome 1971. u posjet Kanadi i SAD-u otišao je Tito pa je svaku moguću nevolju očito trebalo izbjeći. Kad se, međutim, početkom prosinca 1971. Tito odlučio na promjenu političkog smjera u SRH, došao je trenutak Kacjanove osvete. Nakon nekoliko tjedana „pravovjerni“ komunisti zatražili su isključenje Prodana iz organizacije Saveza komunista u zagrebačkome Medveščaku, što je konzul doznao iz novina. U Beograd je uputio depešu koja je imala samo jedan cilj: upozoriti nadležne na pogrešku koju su učinili kada ga nisu poslušali. U depeši je, naime, Kacjan napadno „podsjetio“ da je upravo Prodan vodio „Dinamo“ u posjet „klivlendskim ustašama“ na banket.⁶⁷

Zapravo je u cijeloj epizodi najzanimljivije da je – unatoč izraženom protivljenju većine jugoslavenskih diplomata Kanade i SAD-a (s iznimkom konzula Mladenovića, jedinoga diplomatskog predstavnika Jugoslavije koji je bio prisutan na barem jednome nogometnom susretu zagrebačkog kluba) – „Dinamo“ uopće odlučio ustrajati na turneji. Uza zaštitu partijskog vrha u Zagrebu, za to je nedvojbeno najviše zaslužna odluka vodstva delegacije da bez posebnih uvjeta prihvati organizacijske i druge uvjete domaćina, tj. „Croatije“ iz Toronta, poput zaštitnog kordona i propagandnog materijala. Kacjan je, primjerice, u tome prepoznao velik propust savezne diplomacije. Ionako ljutit jer mu raniji prijedlozi o blokadi turneje nisu usvojeni, nakon banketa u Clevelandu otvoreno je prozvao nadređene za naivno vjerovanje u informacije koje su dobivali iz emigracije. „Pitam se zašto se“, napisao je u depeši od 10. srpnja 1971., „onda informatori iz političke emigracije ne postavje za počasne konzule, a mi vratimo. Moglo bi se na taj način uštedeti i velika sredstva.“⁶⁸ Reformsko-nacionalni pokret u SRH uspio je, dakle, donekle osloboditi potisnuto pravo brojnih hrvatskih skupina – u ovom slučaju popularnoga nogometnog kluba – na autonomnu slobodu djelovanja. Što se tiče dojma turneje u redovima domaćina izvori ne otkrivaju mnogo, ali može se s razlogom zaključiti da su goste u prvom redu vidjeli kao izraz spine s domovinom. Možda su zbog ponašanja delegacije „Dinama“ ocijenili da ipak nije sve izgubljeno kad je Hrvatska u pitanju. Naravno, hrvatski iseljenici daleko su

⁶⁴ HDA, CKSKH/D, Pov. br. 859/39, Drago Božić: Izvještaj o turneji NK „Dinamo“ po SAD-u i Kanadi, (kolovoz 1971.).

⁶⁵ HDA, CKSKH/D, OS, Br. 5899, Zapisnik sa sastanka Aktiva članova NK „Dinamo“ Zagreb od 12. siječnja 1972.

⁶⁶ HDA, SRH/IV/SOI, Str. pov. br. 154/1971, DSIP/II-Uprava, Depeša br. 44-824 od 28. srpnja 1971.

⁶⁷ HDA, SRH/IV/SOI, Pov. br. 22/1972, SSIP/Uprava za konzularne poslove, Depeša br. KS-1184/71-108 od 9. siječnja 1972.

⁶⁸ HDA, SRH/IV/SOI, Str. pov. br. 136/1971., DSIP/Kabinet, Depeša br. 39/710 od 10. srpnja 1971.

srdačnije primili „Dinamo“ u ljeto negoli Tita u jesen 1971. Kako je zabilježio jedan poznati politički emigrant, diktatorov posjet praćen je prosvjedima i Hrvata i Srba, boravkom u Houstonu (Teksas) „gdje nema ni [jedne] žive naše [hrvatske] glave“, posjetom „korisnom idiotu“, tj. lokalnom „bogatunu“ Firestonu (to su oni „glupani američki kapitalisti za koje je Lenjin govorio da su toliko politički glupi da bi vam dali konop da ih s istim udavite“), a nije ostao neprimijećen ni njegov način odijevanja (koji nimalo nije podsjećao „ni na radnika, ni na revolucionara“).⁶⁹

Na kraju, turneja „Dinamo“ vrijedna je analize jer iznimno ilustrativno pokazuje ograničenosti koje diktature imaju kad pokušavaju vlastite karakteristike prenijeti u slobodni svijet. U idealnom scenariju jugoslavenske diplomacije najbolje bi, naravno, bilo da je zagrebačka momčad svaki dan gostovanja provela na imanju „Beograd“, odnosno pod strogim nadzorom i orijentirana isključivo prema jačanju jugoslavenskog identiteta u redovima hrvatskih iseljenika. To, naravno, nije bilo vjerojatno. Uz spomenute razloge (stajalište same delegacije „Dinamo“ i očekivanja domaćina „Croatije“) treba spomenuti još jedan. Božić ga je iznenađujuće otvoreno naveo u izvještaju o turneji. Hrvatsko iseljeničtvo u Kanadi i SAD-u, napisao je, „živi i djeluje u [zemljama] specifične građanske slobode“ što „ne podržava pozitivna nacionalna okupljanja, nego djeluje u suprotnom pravcu“.⁷⁰ U istom smislu treba tumačiti i jednu njegovu kasniju konstataciju: svaki spomen „na stare hrvatske znakove“ nije ustaštvo.⁷¹ Doista, svemoć nad ponašanjem drugih nije bila zamisliva u slobodnim društvima.

⁶⁹ Bogdan Radica, „Tito došao i pošao“, *Zajedničar*, 66/1971., 24. studenoga 1971., 1, 3.

⁷⁰ HDA, CKSKH/D, Pov. br. 859/39, Drago Božić: Izvještaj o turneji NK „Dinamo“ po SAD-u i Kanadi, (kolovoz 1971.).

⁷¹ HDA, CKSKH/D, OS, Br. 5899, Zapisnik sa sastanka Aktiva članova NK „Dinamo“ Zagreb od 12. siječnja 1972.

SUMMARY

**BANQUET IN CLEVELAND – ABOUT THE DINAMO
NORTH AMERICAN TOUR IN 1971**

An exciting story about the first tour of the most trophy-winning Croatian football club “Dinamo” to Canada and the USA, on the occasion of the fifteenth anniversary of the successful operation of the “Croatia” football club from Toronto in 1971, according to the research of the historian Ivica Miškulin, Ph.D., has – in addition to a significant social and sporting role for the Croatian diaspora that is counted in millions on the North American continent – a completely intriguing political dimension characteristic of the relationship of the totalitarian communist government of SFR Yugoslavia towards the Croatian people and thus their numerous emigrants. During the persecution of the reform-national movement in the Socialist Republic of Croatia, representatives of “Dinamo” rejected accusations that they were “a centre for the development of counter-revolutionary forces”. According to the historian Miškulin, the reform-national movement in the Republic of SRH managed to somewhat liberate the repressed right of numerous Croatian groups – in this case the popular football club from Zagreb – to autonomous freedom of action. Regarding the impression of the tour among the hosts, the sources do not reveal much, but it can be reasonably concluded that they saw the guests from the home country first and foremost as an expression of the bond with the homeland. Perhaps, due to the behaviour of the “Dinamo” delegation, the emigrants judged that all is not lost when it comes to Croatia. Croatian emigrants received “Dinamo” much more cordially in the summer than Tito, where he stayed in America in the fall of 1971. In conclusion, the “Dinamo” tour is worth analysing because it extremely illustratively shows the limitations that dictatorships have when they try to transfer their characteristics to the free world. In the ideal scenario of Yugoslav diplomacy, it would have been best, of course, if the Zagreb team had spent every visiting day at the “Belgrade” estate, i.e., under strict supervision and oriented exclusively towards strengthening the Yugoslav identity among the Croatian emigrants. That, of course, was unlikely.

RESUMEN

BANQUETE EN CLEVELAND – LA GIRA DEL DINAMO POR AMÉRICA DEL NORTE EN 1971

Según investigaciones del dr. Ivica Miškulin, historiador, la emocionante historia sobre la primera gira del *Dinamo*, el club croata de fútbol más galardonado, a Canadá y EE.UU., con motivo del 15° aniversario del exitoso club de fútbol *Croatia*, de Toronto, en 1971, cuenta con una dimensión política intrigante, característica de la relación del gobierno comunista de la República Socialista y Federativa de Yugoslavia hacia el pueblo croata y hacia su numerosa emigración, además del rol significativo, tanto social como deportivo, para la diáspora croata en el continente norteamericano. En tiempos de persecución del Movimiento Reformista Nacional en la República Socialista de Croacia, los representantes del *Dinamo* rechazaron las acusaciones de ser „un centro para el desarrollo de las fuerzas contrarrevolucionarias“. Según el historiador Miškulin, el Movimiento Reformista Nacional en la República Socialista de Croacia logró liberar hasta cierto punto el derecho reprimido a la libertad de acción autónoma de numerosos grupos croatas, en este caso, del equipo popular de fútbol de Zagreb. Las fuentes no revelan mucho en lo que respecta a la impresión que dejó la gira entre los anfitriones, pero puede concluirse justificadamente que los invitados de la Madre Patria fueron vistos ante todo como una expresión del vínculo con la Patria. Cabe pensar que los emigrantes, debido al comportamiento de la delegación del *Dinamo*, hayan considerado que no todo estaba perdido en cuanto a Croacia. Los emigrantes croatas recibieron más calurosamente al *Dinamo* aquel verano, que a Tito, que viajó a Norteamérica en otoño de 1971. El autor concluye que la gira del *Dinamo* es digna de análisis, ya que demuestra a modo de ilustración las limitaciones de las dictaduras al intentar transmitir sus propias características al mundo libre. En el escenario ideal de la diplomacia yugoslava, lo mejor hubiera sido que el equipo de Zagreb pasara cada día en la propiedad „Belgrado“, es decir, bajo supervisión estricta y orientada hacia el fortalecimiento de la identidad yugoslava en las filas de los emigrantes croatas. Por supuesto, eso era poco probable.

USPOMENE NA JEDAN BURAN SLAVISTIČKI KONGRES U AMERICI

American Association for the Advancement of Slavic Studies (AAASS) strukovna je organizacija. Iako pokrenuta tridesetih 20. stoljeća kao Committee on Slavic Studies u sklopu The American Council of Learned Societies, samostalna AAASS utemeljena je 1948. u svrhu izdavanja časopisa *American Slavic and East European Review*. Od 1960-ih AAASS sve se više otvara kao znanstveno udruženje. U sklopu tog prestižnog američkog, i jednog od najvećih svjetskih udruženja slavista, od 1978. djeluje i Association for Croatian Studies. Ta naša udruga izdavala je svoj *ACS Bulletin* i aktivno sudjelovala u izlaganjima znanstvenika s hrvatskim temama na godišnjim kongresima AAASS. Dopisni član HAZU-a prof. dr. sc. Vinko Grubišić (Kanada) u članku se prisjeća izazova s kojima su se suočavali naši znanstvenici i on sam prezentirajući istinu o Hrvatskoj i Hrvatima u Americi, o hrvatskom jeziku i kulturi, njegovoj povijesti i književnim ostvarenjima, čiji su autori nerijetko u matičnoj zemlji za komunizma bili zabranjivani, prešućivani, prognani pa i likvidirani.

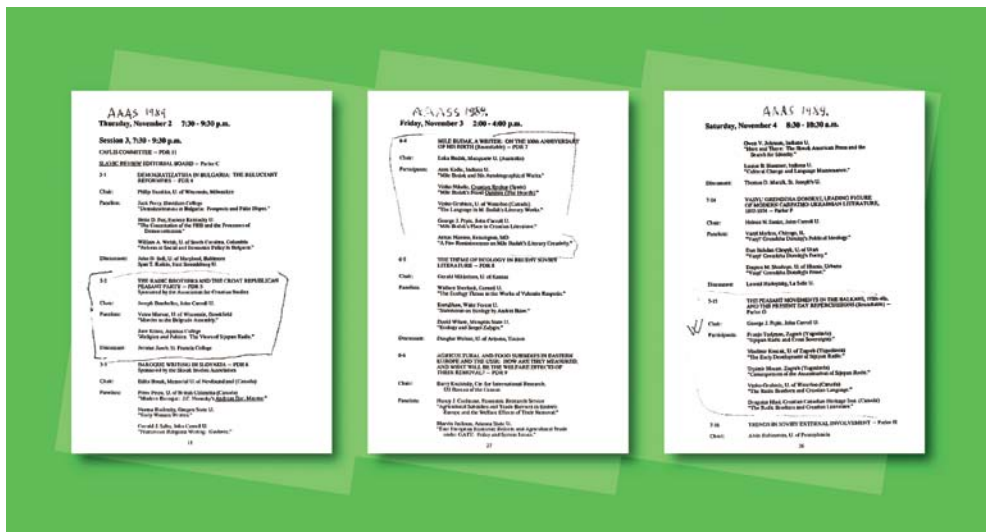
Američko udruženje za promicanje slavističkih studija (American Association for the Advancement of Slavic Studies, popularno: AAASS)¹ jedinstveno je i najbrojnije udruženje slavista na svijetu. Svake godine to udruženje održava četverodnevni simpozij u hotelima u samome središtu najvećih američkih gradova, na kojima obično bude nekoliko stotina predavača. Tu su slavenski narodi, bez iznimke svi, mogli organizirati svoje panele, izlagati o temama koje bi sami izabrali, često prema obljetnicama, prigodnicama, komemoracijama. Uglavnom, govorilo se slobodno, bez ikakve cenzure. Sudjeluju mnogi slavisti Sjedinjenih Američkih Država i Kanade, ali nerijetko i oni iz europskih, posebno slavenskih zemalja, kao i iz drugih dijelova svijeta. Često su to susreti prijatelja i poznanika, suradnika koji se ne viđaju baš često, pa i onih koji se ne poznaju, a naravno i onih koji se ne podnose. Uz predavače, na pojedinim panelima bili su tu redovito moderator(i) („predsjedajući”) i diskutant(i). Argumenata i protuargumenata bijaše veoma mnogo i veoma raznolikih, ali svatko je ipak pazio da ne zagazi u vrijeđanja „po bilo kojoj osnovi”. „Mješavina u loncu” („melting pot”) znala je ponekada i uzavrjeti, ali... I slavisti su samo ljudi. I to ponekad poseban soj. Za nas hrvatske emigrante taj godišnji kongres bio je od posebnoga značenja, svojevrsna svečanost, jer tu smo se mogli i lijepo susresti, tijekom nekoliko dana porazgovarati i uvijek je bilo posebno zanimljivo susresti stručnjake iz Hrvatske i s njima porazgovarati.

¹ Tematski šireći svoj znanstveni interes organizacija AAASS promijenila je ime u Association for Slavic, East European, and Eurasian Studies godine 2010.

Negdje ranih osamdesetih već uhodano udruženje „Association for Croatian Studies” dobilo je ozbiljnu primjedbu, pa gotovo bih rekao opomenu, uprave spomenutog AAASS-a da ne mogu prihvatiti – prema njihovu mišljenju sasvim političku tvrdnju - da to hrvatsko udruženje zastupa stajalište da hrvatski narod ima pravo na odlučivanje o svojoj vlastitoj sudbini, pa i pravo na samoodređenje. Već prije početka konvencije sastali smo se u hotelu gdje smo imali rezervirane sobe i dogovorili smo se da nikako ne smijemo odstupiti od te naše odluke jer da u njoj nema ništa što bi moglo smetati bilo komu. Svi – jednoglasno! Jedinu član odbora koji je kasnio bio je dr. Ivo Banac. Čekasmo Bančev dolazak nekako tihi, gotovo bih rekao potišteni, što se uopće tako normalnim stvarima moramo baviti. Nije se baš znalo koje stajalište će dr. Banac zauzeti. Šaputalo se da je on bio student „glasovitog” povjesničara Waynea Vucinicha... Banac je došao i održao kraći govor o tome kako se od te tvrdnje ne smije ni koračić odustati jer to je temeljno ljudsko i nacionalno pravo, a bez nacionalnih prava apsurdno je govoriti o ljudskim pravima, o pravima čovjeka. Iako sam Ivu Banca poznao od prije, tu sam zapravo prvi put upoznao pravog Ivu Banca. I ta jednoglasna tvrdnja *Društva za hrvatske studije* prihvatila je uprava AAASS-a bez protivljenja, kao što je nekako u isto vrijeme to američko društvo slavista prihvatilo hrvatski kao poseban jezik. Nikada nismo tražili baš ništa više nego što drugi sasvim prirodno imaju, ali se nikada nismo htjeli, a ni morali, zadovoljiti bilo čime manjime od onog što imaju drugi narodi.

Uz predavanja se održavala i vrlo značajna izložba knjiga u čemu je HIŠAK („Hrvatske izvandomovinske škole Amerike i Kanade”) redovito sudjelovao. Jedna grupa iz Ontarija povezana s Hrvatskim izvandomovinskim školama, uglavnom nas koji smo se nekada okupljali u gimnaziji na Širokom Brijegu, nekoliko Širokobriježana: fra Ljubo Krasić, Gojko Šušak, Ante Beljo i ja, znali smo utovariti u fra Ljubin „kombi” pet-šest ovećih kutija knjiga i voziti ponekada sve do New Orleansa i nazad kako bismo priredili lijepu hrvatsku izložbu knjiga. Obično bismo iznajmili televizor s videoprojektorom (a jednom smo ga i kupili jer je bilo jeftinije kupiti ga nego ga tri ili četiri dana iznajmljivati) i prikazivali filmove iz hrvatske povijesti i kulture, ljepote hrvatskih krajolika i gradova. Sjećam se jedne godine kad smo imali panel o filmu u Hrvatskoj, a kad su ratne grozote već bile zahvatile Hrvatsku, bili smo postavili film „Genocide Yugoslavia”. Bilo je tako uređeno da bi se film nakon što završi, opet otpočeo prikazivati. Mnogi su se zaustavljali, zgražali se nad zločinima jugovojске i srpskih paravojskih jedinica, a netko bi od nas uvijek pazio jer „vrag nikad ne spava”. Nije televizor teško zaustaviti, pokvariti... Tako je jednom jedan srpski povjesničar zastao pokraj televizora, vrteći glavom... Obratio se fra Ljubi pa će potihlo, ali ipak ljutito: „Pa kako možete... kako vas nije stid ovako nešto...?”

Nikada dobrog franjevca fra Ljubu nisam vidio tako ljutita, a gotovo je vikao: „Kako vaaas nije stid bilo ovakve zločine činiti...” Ljudi su se počeli okretati, okupljati i vidjeli su, bolje rečeno čuli, o čemu se radi. Fra Ljubo je spomenuo dosta glasno ono kad je jedan nacist upao u Picassov atelier i gledajući njegovo famozno i strašno djelo „Guernicu” pitao umjetnika: „Jeste li vi to učinili...”, a Picasso je odgovorio: „Neeee, vi ste to učinili, a ja sam samo to naslikao.” Stoga, profesore povijesti, netko bi se drugi trebao posramiti zbog zlodjela...

Preslika programa sa simpozija American Association for the Advancement of Slavic Studies, (AAASS), 1989. Ta 1989. godina obilježena je trima hrvatskim panelima: o prosvjetiteljima i političarima braći Antunu i Stjepanu Radiću; o političkom i ustavnom razvoju Jugoslavije od 1987. do 1989.; te o književnom stvaralaštvu Mile Budaka.

Bilo je na tim hrvatskim panelima dosta oštih diskusija, gdje bi one osjetljivije dušice blago nestale iz dvorana, a i onih koji bi se u vrijeme diskusija dali na „slikavanje” (tako se zvalo to fotografiranje) „hotelskih dvorana s izvanjskih strana”. Nije u raspravama bilo vrijeđanja „ni po kojoj liniji”, ali je bilo oštih i glasnih tonova.

Te 1989. godine Srbi su imali vrlo zanimljiva izlaganja na „okruglom stolu” o arhitekturi i umjetnosti općenito iz vremena Kosovske bitke te panel „Bitka na Kosovu u srpskoj literaturi”, zatim „Bitka na Kosovu u nesrpskim književnostima” te panel o „Šestogodišnjoj obljetnici Kosovke bitke”.

Moderator panela o „Političkom i ustavnom razvoju Jugoslavije od 1987. do 1989.” bio je Charles Jelavich, povjesničar, stručnjak u pitanjima nacionalizma u slavenskom svijetu, koji će kasnije (1986. – 1987.) biti predsjednik udruženja AAASS-a.

Ta 1989. godina obilježena je trima hrvatskim panelima. Jednim od dvaju panela o braći Radić i Hrvatskoj republikanskoj seljačkoj stranci, koji je održan 2. studenoga 1989., predsjedao je Joseph Bombelles s John Carroll University, a predavači su bili Vatroslav Murvar i Jure Krišto te diskutant Jere Jareb.

Razlog tome da su čak dva panela bila posvećena braći Antunu i Stjepanu Radiću bila je godinu dana ranije šezdesetogodišnjica ubojstva Stjepana Radića. O „Stjepanu Radiću i hrvatskoj neovisnosti” govorio je Franjo Tuđman, a kako neki predviđeni predavači nisu uspjeli doći, ostalo je više vremena za diskusiju, za zanimljiv razgovor o braći Radić i različitim aspektima

odraza njihova naučavanja za njihovo vrijeme te još više nakon Antunova preranog i Stjepanova tragičnog odlaska. Bilo je govora i o popularnosti Radićeva naučavanja u slavenskih zemljama, posebice u Srbiji.

Panel o književnom stvaralaštvu Mile Budaka

Posebno je bio zanimljiv panel o hrvatskom književniku i mučeniku Mili Budaku. Nekako je bilo sasvim prirodno da moderator bude profesor Luka Budak s Macquarie sveučilišta u Sydneyu, a sudjelovala su trojica predavača: profesor Vinko Nikolić, pisac i povjesničar dr. sc. Jure Prpić i književnik i prevoditelj Antun Nizeteo, koji su Milu Budaka dobro poznavali iz ratnih vremena i u svojim predavanjima naglašavali da je Budak neopravdano i nepravedno, bez ikakva suđenja, pogubljen. Kao da to partizanima nije bilo dosta pa su i njegovu kćer Grozdanu životinjski mučili i ubili je u cvatu mladosti samo zato što je bila kći jednoga hrvatskoga visokoga državnog dužnosnika.

Ni jedno predavanje nije bilo o Budakovoj političkoj djelatnosti – a nije ni moglo biti jer tko je mogao raspolagati dokumentima o Budakovoj ratnoj kulturnoj i političkoj djelatnosti, a posebno dokumentima o naredbodavcima i izvršiteljima strašnih zločina nad Budakom i članovima njegove obitelji. Ante Kadić imao je predavanje o Budaku i njegovim autobiografskim djelima („Mile Budak and His Autobiographical Works”), Vinko Nikolić o Budakovu poznatome romanu „Ognjište” („Mile Budak’s Novel Ognjište – The Hearth“), ja sam govorio o jeziku Budakovih djela („The Language on Mile Budak’s Literary Works”), George J. Prpić o mjestu Mile Budaka u hrvatskoj književnosti („Mile Budak’s Place in Croatian Literature”) te Antun Nizeteo „Neka sjećanja na književno stvaralaštvo Mile Budaka” („A Few Remniscences on Mile Budak’s Literary Creativity”). Uglavnom, govorilo se više o djelu nego o životu, a i o tome kako je nemilosrdan postupak prema tome hrvatskom piscu najprije u vrijeme žandarskoga starojugoslavenskoga režima koji se udarcem željeznom šipkom po glavi htio najkraćim putem riješiti toga hrvatskog pisca samo zato što jugoslavenskome žandarskom režimu nije bio sklon, a Titov komunistički režim je, eto 1945., vrlo kratkim postupkom „riješio stvar”.

Na tom simpoziju za stolom predavača sjedio sam do prof. Prpića, koji je odjednom naglo skočio iza stola i sasvim upadno otišao prema ulazu u dvoranu u susret čovjeku koji je upravo ušao s dvjema djevojkama. Srdačno su se pozdravili, nešto prošaptali i prof. Prpić se ponovno vratio na svoje mjesto, a došljak je sjeo s dvjema pratiteljicama negdje u zadnjem redu. Kako je Prpić vidio da smo svi začuđeni njegovim doskokom prema došljaku, samo nam je polutiho rekao: „Budakov sin... s kćerima.” Vjerujem da su, uz Juru Prpića, Nizeteo i Nikolić, a možda i Kadić znali za postojanje Budakova sina Zvonimira, a nas je mlađe to otkriće iznenadilo, a i razveselilo da je netko od Budakova potomstva ipak, i unatoč svemu, preživio. Eto, Zvonimir je dočekao sasvim zaslužen simpozij o svojem ocu, koji je nakon Chicaga održan također u Clevelandu te u Oakvilleu, u blizini Toronta.

Nakon tih predavanja u Chicagu razvila se živa diskusija, svakako više o Budaku i njegovoj sudbini negoli o njegovu djelu, iako je njegov opus zaista bogat socijalnim, jezičnim,

kulturološkim, dakle općenito književnim temama. Sudionici, pa i slušateljstvo, većinom smo se poznavali iz nastupa na tim konferencijama, svi smo nekako spontano pogledali u nepoznatoga čovjeka koji je s dosta uzbuđenja postavio pitanje zar je uopće moguće govoriti o Budaku, rehabilitirati Pavelićeva ministra... te nije li i u Srba bilo osuđenih i ubijenih književnika... Mnogo godina kasnije Aleksandar Saša Petrov pod naslovom „Tuđman rehabilitira Budaka” (27. 1. 2019.) opisao je taj panel u Chicagu:

„Veća prostorija je dupke puna. Konferencija se održava, kao i uvek, u hotelima namenjenim za veće skupove. Ispred stola, za kojim sede rukovodioci ove, trebalo bi da bude naučne sekcije, stoji prosed čovek, po naglasku očigledno Amerikanac. Počinje da čita predlog rezolucije o Budakovoj rehabilitaciji. Konferencija bi trebalo rezoluciju da usvoji i da se ona onda uputi na dalji postupak u Kongres. Pitam jednog učesnika kraj mene - ko je taj gospodin. Odgovara da nije siguran da li su ga najavili kao kongresmena ili senatora. Rezolucijom se osuđuje sudska presuda jer su Budaka streljali samo zato što je bio hrvatski pisac i antikomunista. Čim američki političar završi čitanje obrazloženja, pitam glasno, i ne zatraživši reč, zašto se ne traži rehabilitacija i drugih streljanih pisaca antikomunista, kao što su Svetislav Stefanović i Grigorije Božović.“

Kako se na tim konferencijama redovito takva kraća izlaganja onih koji postavljaju pitanja smatraju pitanjima, očekivao se odgovor... Stvarno mi nije padalo na pamet ni jedno ime... da, sjetio sam se nekih četničkih (i to sigurno ni u kom slučaju početničkih!) imena... Miloša Crnjanskog, Jovana Dučića, ali i ubijenih... Stefanović, Božović... i to sve onako prijekim postupkom...

Očekivao se odgovor od boljeg poznavatelja Budakove književne generacije prof. Ante Kadića, ali se javio prof. Prpić, koji je sasvim smireno odgovorio da žalimo zbog svih nedužno osuđenih i pogubljenih, a posebno neosuđenih, kojima krivnja nije ni dokazivana ni dokazana jer je sve išlo bez ikakvih - pa i onih namještenih - sudskih procesa. I da tu ne može nitko praviti, niti itko od nas pravi, bilo kakve razlike na temelju nacionalnih, rasnih, vjerskih ili bilo kakvih pripadnosti ili nepripadnosti. Javljali su se i drugi za riječ, ali se bivši postavljatelj pitanja vrlo uzбудio kako to da se uopće može govoriti o rehabilitaciji jednog Budaka. Odmah je nekako sam od sebe došao na red i Jasenovac i svatko je slušao Tuđmanovo izlaganje, a on je u tom pogledu bio kompetentan. On je rekao – to što je često tih godina iznošeno, a što je i službeno objavljeno nakon istraživanja u *Institutu za historiju radničkog pokreta*, da Srbi pretjeruju u brojkama, da nije Srba u Hrvatskoj poginulo koliko to njihove brojke kažu, da su te brojke napuhavane upravo do nevjerovatnih razmjera. Kao što se to inače zna dogoditi, oni koji podižu vatru, nakon postavljenih pitanja, ako ne dobiju baš onaj odgovor koji već znaju i imaju, jednostavno se dignu i ljutito – nestanu. Nastavio se zanimljiv razgovor o Budaku i nitko nije mnogo razmišljao o razlučenom postavljaju pitanja.

Tek sam se toga simpozija sjetio kad je, mnogo kasnije, o njemu pisao Aleksandar Saša Petrov pod naslovom „Tuđman rehabilitira Budaka” (27. 1. 2019.). Opisao je taj panel u Chicagu, ali ne baš na istinit način.

U tomu tekstu spomenuti diskutant iznosi nešto o čemu vjerojatno nitko od nas nazočnih nije znao, a to ni danas nije jasno je li istina ili izmišljotina. Naime, da je Stevo Krajačić „miljenik Josipa Broza Tita“ u Titovoj nazočnosti rekao: „Malo smo vas ovdje pobili.“ Zaista se valja zgroziti nad tom rečenicom. Pa zar je to stvarno Stevo Krajačić izgovorio i to u Titovoj nazočnosti? Prema nekima, ta grozota barem donekle podsjeća na neka Đilasova objašnjenja Bleiburga i popratnih stratišta, pa i na onaj Titov razgovor s Ivanom Meštrovićem o razlozima masovnih ubojstava Hrvata nakon 1945. godine. Pa zar Stevo Krajačić kao „miljenik Josipa Broza“ nije shvaćao kako se tom rečenicom uključuje u one koji su ubijali Srbe? „Malo smo vas...“ Ne znam... U nazočnosti ne samo Josipa Broza, nego i nekih drugih.

Aleksandar Saša Petrov u spomenutom tekstu kaže:

„Rečenicu ‘Malo smo vas ovdje pobili’ nije se usudio pre Steve Krajačića da izrekne ni Pavelić. Franjo Tuđman samo je ubjeđivao Srbe – nisu vas tamo pobili onoliko koliko se žalite da jesu.“

Ne sjećam se je li to Tuđman baš tako rekao – ali zar su poratni podaci o žrtvama Srba u Hrvatskoj, posebno u Jasenovcu, s milijun spale na manje od sedamdeset pa pedeset tisuća, a i među tih pedeset tisuća ima previše onih koji nisu nikada Jasenovca ni vidjeli, koji su umrli prirodnom smrću i – to čak nedavno. Dobro je da se to pitanje postavilo u Chicagu, samo je ostalo neodgovoreno, kao i mnogo toga. A moglo se poći recimo i od prvog popisa stanovništva nakon Drugog svjetskog rata koji pokazuje da su Hrvati imali najveće demografske gubitke od svih Južnih Slavena. Pođimo nekim logičnim slijedom: da je jedna jedina osoba pronađena među živima koja je na popisu jasenovačkih žrtava, sasvim je sigurno da bi taj popis morao biti proglašen krivotvorinom ili bar sumnjivim pa da se sve to ponovno istraži. Ponavljam: da je slučaj s jednom jedinom osobom... Kao što se često ponavlja da je jedna nedužna osoba ubijena u Jasenovcu, to bi bilo previše. Eto, prema istom načelu, recimo da je pronađeno jedno jedino takvo ime na popisu jasenovačkih žrtava, to bi moralo biti previše i bila bi potrebna – u Hrvatskoj toliko ozloglašena „revizija“. A pronađena su mnoga imena... Toliko su smanjenje brojke i toliko izmišljenih imena da crkveni pravoslavni veledostojnik Porfirije konačno naglašava kako „brojke nisu važne“. Vjerojatno uskoro ni imena neće biti važna. A znamo da su brojke neobično važne. I imena. Jer ne radi se o panjevima, nego o broju ljudskih bića. No, nije li sama riječ „revizija“ ubrzo nakon Drugog svjetskog rata u bivšoj državi postala „uz bok“ odmah do „fašizma“.

Petrov tvrdi:

„O jasenovačkom spomeniku dugo se govorilo, onako uzgred, ništa poduzimalo. Znalo se da je Brozov čovek od najvećeg poverenja i predsjednik Sabora SR Hrvatske Ivan Krajačić Stevo protiv takvog pomena žrtava. Broz je podržao predlog da se podigne spomenik, mada nikada nije posetio to stratište, niti je za vreme rata učinio da se on oslobodi. Nije ga ni u Beogradu, od okupatora oslobođenog oktobra 1944. godine, zanimao Jasenovac nego Sremski front.“

Stvarno je šteta da se ništa nije poduzimalo glede Jasenovca, a trebalo je najprije biti načistu s brojkama i imenima. Bez toga nema smisla ići dalje. Moralo se već odavno sve provjeriti, sve istražiti.

Zanimljivo je pitanje zašto Ivan Krajačić Stevo nije bio sklon spomeniku, vjerojatno zato što nikada nije mogao biti načisto koju brojku ubijenih uzeti u obzir. Onu od milijun i nešto ili onu manjoj od 50.000? E, vjerojatno tu treba tražiti razloge zašto Tito nije nikada došao u Jasenovac... Od srpske nasrtljivosti brojka vjerojatno i ne bi mogao znati kamo ide. A kao što jedna umna engleska poslovice kaže - Ako ideš, a ne znaš kamo, može ti se lako dogoditi da stigneš negdje drugdje.

Važne su i potrebne polemike o spomeniku u Jasenovcu, ali prije toga daleko su važnije rasprave o uklanjanju laži o Jasenovcu. Do kada će se održati te laži teško je reći, ali sigurno je da „revizija” ne može mimoći Jasenovac.

Tako su nekako bili zaključci diskutanata s toga glasovitog simpozija u Chicagu, otprije trideset i nešto godina.

SUMMARY

**MEMORIES OF A TUMULTUOUS SLAVISTIC CONGRESS
IN AMERICA**

The American Association for the Advancement of Slavic Studies (AAASS) is a professional academic organization. Although it was started in the late thirties of the last century as the Committee on Slavic Studies within The American Council of Learned Societies, the independent AAASS was founded in 1948 primarily for the purpose of publishing the journal *American Slavic and East European Review*. Since the 1960s, the organization has opened up more and more and declared itself as a non-profit, non-political and scientific association. As part of this largest American and one of the largest world associations of scholars of Slavic studies, the Association for Croatian Studies has been operating since 1978. This association of ours published its ACS Bulletin and actively participated in presentations by scientists on Croatian topics at the annual AAASS* congresses. Corresponding member of the Croatian Academy of Sciences and Arts, prof. Vinko Grubišić, Ph.D. (Canada), recalls in the article the challenges faced by our scientists and he himself, presenting the truth about Croatia and Croats in America, about the Croatian language and culture, its history and literary achievements, the authors of which were often banned, hushed up, exiled and even liquidated in their home country during communism in the middle of the 20th century.

RESUMEN

RECUERDOS DE UN TUMULTUOSO CONGRESO DE ESLAVÍSTICA EN EE.UU.

La Asociación Americana para la Promoción de los Estudios Eslavos / *American Association for the Advancement of Slavic Studies* (AAASS) es una organización académica profesional. Aunque fue creada a fines de los años treinta del siglo pasado con el nombre de *Committee on Slavic Studies* (Comisión de Estudios Eslavos) en el marco del *American Council of Learned Societies* (Consejo Estadounidense de Sociedades Científicas), la AAASS independiente fue fundada en 1948 ante todo con el fin de publicar la revista *American Slavic and East European Review*. Desde los años sesenta del siglo pasado, la organización se ha abierto cada vez más y se ha declarado como asociación científica, apolítica y sin fines de lucro.

En el marco de esta asociación, la más grande de EE.UU. y una de las mayores asociaciones de eslavistas a nivel mundial, desde 1978 opera asimismo la *Association for Croatian Studies*. Esta asociación publicó el *ACS Bulletin* y participó activamente de presentaciones de científicos sobre temas de la Croática durante los congresos anuales de la AAASS. El prof. dr. Vinko Grubišić (Canadá), miembro correspondiente de la Academia Croata de Ciencias y Artes, en este artículo destaca los desafíos que debieron enfrentar nuestros científicos, incluso él mismo, al presentar la verdad sobre Croacia y los croatas en EE.UU., sobre la cultura y la lengua croata, su historia y sus logros literarios, cuyos autores frecuentemente fueron prohibidos, silenciados, exiliados e incluso liquidados en la Patria durante la segunda mitad del siglo XX, en tiempos del comunismo.

IZGON – NEZASLUŽENA TRAUMA NAŠEG EMIGRANTA IZ ŠVICARSKJE

Autori u historiografskom ogledu analiziraju zašto je svećenik i prevoditelj Kruno Pandžić kasnih tridesetih godina 20. stoljeća izgnan iz Švicarske. Naznačujući ondašnje društvene i političke prilike europskoga prostora, dvojac se fokusira na sudbinu tehničkog urednika i prevoditeja glasila *Croatiapressa* nekadašnjeg studenta filozofije u Fribourgu franjevca Krune Pandžića. Bilten *Croatiapress* pojavljuje se 1934. na francuskome jeziku, donoseći članke iz Kraljevine Jugoslavije s namjerom da obavijesti strane novinare i diplomate u kratkim crtama o kolonijalnom odnosu te monarhije prema hrvatskome narodu, gospodarskom izrabljivanju, te nasilju nad intelektualcima. Kako je u to doba sjedište *Lige naroda* (1920. - 1946.) i ostalih organizacija koje su djelovale za boljitak svijeta bilo u Ženevi, ta je švicarska metropola privlačila razne migrante i novinare međunarodnoga utjecaja. Stoga nije slučajno da su tadašnji raseljeni Hrvati izabrali upravo Ženevu za distribuciju svojih glasila, među kojima je bio i bilten *Croatiapress*.

Svaki narod, pa i mali kao što je hrvatski, vuče neka opterećenja iz prošlosti. Postoje, međutim, barem dvije sasvim različite vrste takvih opterećenja. Jedan je teret ono nevaljalo što je u ime naroda učinjeno, a drugi je ono što mu se pripisuje proizvoljno, zlobno i s klevetom. Umjesto potiskivanjem, problem počinjenih nedjela traži iskreno i sveobuhvatno suočavanje s njima. Za to suočavanje traže se povjesnikove vrline kao što su trijezan pristup i vremenska distanca. Pri tome se čisto historiografske pozicije ne bi smjele difamirati političkim ili nekim drugim argumentima.

Insinuacije su nešto drugo nego što su činjenice. Lažno pripisivanje nedjela nekom narodu je zapravo obmanjujuće etiketiranje. To je nenormalno okrivljivanje koje se svodi na izmišljenu naljepnicu narodu koju on ne zaslužuje. U povjesnika i publicista takva iskrivljena ili krivotvorena naljepnica ostavlja trajan, duboki i dalekosežni trag na dotičnome narodu. Hrvati nisu u svemu neđužni što se dogodilo u 70 jugoslavenskih godina, ali zasigurno nisu svojom ponajviše demokratskom borbom za ravnopravnost zaslužili etiketu *komunista* u Kraljevstvu i Kraljevini SHS niti *terorista* u Kraljevini Jugoslaviji, kao niti *fašista* u socijalističkoj Jugoslaviji. Ono što se skriva pod sintagmom „odium ustaštva“ ugradio je velikosrpski šovinizam u svoju strategiju godinama prije pojave ustaša. Uspjeh je bio zajamčen jer su se „hrvatsko pitanje“ i rasprave o njemu pretvarale prije svega u moraliziranje ili moralni apsolutizam koji ne želi dopustiti diferenciran pogled na dotični predmet. Kako bi u međuratnom razdoblju spriječile da „hrvatsko pitanje“ postane međunarodnim pitanjem, jugoslavenske vlasti uspostavile su diplomatske odnose sa zemljama diljem svijeta i uputile diplomaciju da strogo prati što rade i pišu iseljeni

Hrvati. Svaku kritičku vijest proglašavali su protudržavnom, komunističkom, ustaškom ili terorističkom, za što im nakon atentata na kralja Aleksandra u Marseilleu 1934. godine nije trebalo podastirati dokaze.

Nastanak glasila *Croatiapressa*

Povjesnik dr. Jere Jareb¹ spominje da je u Ženevi od svibnja do rujna 1934. tiskano glasilo pod naslovom *Croatiapress* na francuskom jeziku. „Nije označen ni izdavač ni urednik, nego samo adresa: Genève, 3, Rue Emile Yung, Švicarska. Bulletin je bio šapirografiran s tiskanom glavom. (...) Bulletin je izlazio svakog 5. i 20. u mjesecu i izišlo je sigurno 10 brojeva.“²

U istom članku dr. Jareb spominje drugo, nešto mlađe glasilo *Croatiapress. Bulletin d'informations croate* (Ženeva). Bilten je izlazio na francuskom od 1. ožujka do 15. svibnja 1938., šapirografirano s tiskanom glavom. Izišlo je ukupno šest brojeva: 1. i 15. ožujka, 1. i 15. travnja te 1. i 15. svibnja 1938.³ Kao odgovorni urednici navedeni su: profesor Ivan Zuvanitch (Buenos Aires) i Nicolas Sulentic (New York). Žuvanić je glavni starješina Hrvatskoga domobrana u Argentini, a Šulentic glavni starješina Hrvatskoga domobrana u Sjedinjenim Američkim Državama. Zapravo pokretač i glavni urednik biltena bio je dr. Branimir Jelić, koji ga je izdavao uz pomoć Aldara Tamása,⁴ mađarskog novinara i tajnika *Revizionističke lige* (*La ligue de Révision*) u Ženevi. Bilten je tehnički i prevodilački uređivao hercegovački franjevac fra Kruno Pandžić (1912. - 1965.),⁵ koji je tada bio student filozofije u Fribourgu u Švicarskoj. On je zbog izdavanja *Croatiapressa* bio izgnan iz Švicarske i nastavio studije u Njemačkoj, u Freiburgu. [...] Prema obavijesti ondašnjega Jelićeva suradnika i prijatelja, dr. Vilka Riegera, dr. Jelić financirao je francusko izdavanje *Croatiapressa* u Ženevi svojim vlastitim sredstvima koja je zarađivao kao liječnik u Berlinu. Operna pjevačica Đurđica Milinković⁶ pomagala je pri prijenosu novca iz Berlina u Ženevu.⁷

¹ Jere Jareb, hrvatski i američki povjesničar (Prvić Šepurine, 3. V. 1922. – Charlottesville, Virginia, 20. XI. 2017.).

² Jere Jareb: Publikacije domobransko-ustaškog pokreta u izbjeglištvu i iseljeništvu 1929. - 1944. - I. dio. Časopis za suvremenu povijest, god. 26, br. 2, 241-255 Zagreb, 1994., str. 251.

³ Schweizerisches Bundesarchiv (Švicarski savezni arhiv), (odsad BAR) E4320B# 1984/29# 106* sadrži 5 brojeva (broj 4 nedostaje), dok je u dossieru E4320B # 1984/29 # 107* pohranjen br. 7 s nadnevkom 1. lipnja 1938. koji je tiskan na engleskom u SAD-u.

⁴ Prema Jeri Jarebu čovjek koji je Pandžiću pomogao tiskati glasilo zove se Aldar Tamas, dok u dokumentima, vidi bilješku br. 8, stoji Tamás André, rođen 30. studenoga 1900. u Targovištu (Rumunjska), Madar, novinar, neoženjen, s prebivalištem u Pensionu Tschiffeli, Avenue Marc Monnier 3, Ženeva. U članku ćemo se služiti imenom iz dokumenta.

⁵ Fra Kruno Pandžić (Drinovi, 1912. – Chicago, 1965.). Nakon studija na Franjevačkoj teologiji u Mostaru, 1936. zaređen je za svećenika. Zatim u Fribourgu upisuje posljediplomski studij iz filozofije. Godine 1938. morao je na zahtjev jugslovenske diplomacije zbog glasila *Croatiapress* napustiti Švicarsku, odnosno bio je izgnan sa zabranom povratka. Otišao je u Freiburg u Breisgau, gdje je s filozofom Martinom Heideggerom dogovorio temu za disertaciju. Doktorirao je u Ljubljani 31. prosinca 1942. pod naslovom „Problem istine u filozofiji Martina Heideggera“. Inauguralna disertacija ponovno je objavljena u Zagrebu 2016., a pogovor je napisao Željko Pavić. Fra Kruno hježi 1948. godine u Austriju, a odatle u SAD, gdje u sklopu Franjevačke kustodije obavlja različite službe. Posljednju službu misionara za Hrvate u Sudburyju (Kanada) završio je 1965. godine i imenovan profesorom filozofije na mjesnom fakultetu. Zbog bolesti se morao povući u Chicago gdje umire u 53. godini života. Prema „Leksikon hercegovačkih franjevaca“, Mostar, 2011., str. 300-301.

⁶ Đurđica (Gdjurdjica, Georgine) Milinković, (rođena u Zagrebu 7. 7. 1913. – umrla...? vjerojatno u Njemačkoj), operna pjevačica, u to se vrijeme uzalud trudila da dobije radnu dozvolu u Švicarskoj pa se preselila u Njemačku.

⁷ Jere Jareb, op. cit., str. 252-253.

Jareb iznosi mišljenje da je Pandžić „tehnički i prevodilački“ uređivao glasilo. André Tamàs je na saslušanju kod državnog odvjetnika u Ženevi,⁸ nakon čega je izgnan iz Švicarske, potvrdio da je na preporuku dr. Branka Jelića upoznao fra Krunu Pandžića u Ženevi, da mu je fra Kruno rekao da će mu slati „dokumentaciju za *Croatiapress*“ i da mu je dao jamstvo „da on sam piše članke“, a s obzirom na to da je fra Kruno svećenik, Tamàs mu je vjerovao. Fra Kruno je na saslušanju potvrdio Tamàsov iskaz, osim što je rekao da je on „prevodio dobivene članke“. Tehnička urednica glasila bila je gospođa Marguerite Jamet, udovica s jednim djetetom, koja se služila Tamàsovim starim strojem, nabavljenim za potrebe spomenute *Lige*. Za svoje usluge gđa Jamet trebala je mjesečno dobivati dvjesto franaka, prema Tamàsevu iskazu. „Mislim da do sada ona nije ništa dobila“, tvrdi Tamàs. Da bi državnom odvjetniku prikazao realni doseg lista kao promidžbenog sredstva, Tamàs je izjavio da on kao čovjek promidžbe dobro zna „da bilten, koji se pojavljuje samo u nekoliko stotina primjeraka, nije ništa drugo nego bacanje novca kroz prozor“. Time je Tamàs pokušao ublažiti oštricu jugoslavenske diplomacije kod švicarskih vlasti da ga se zajedno s Pandžićem ne izгна iz države.

Sadržaj glasila *Croatiapressa*

Bilten je donosio vijesti i kratke članke iz Kraljevine Jugoslavije, poput neke izvještajne agencije, s namjerom da obavijesti strane novinare i diplomate u kratkim crtama o kolonijalnom odnosu prema hrvatskom narodu, njegovoj političkoj amputaciji, gospodarskom izrabljivanju, isključenju iz vojske i policije, nasilju nad intelektualcima i prosvjednicima. Otvoreno se pisalo o „takozvanoj“ državi u kojoj vladaju tiranske metode, srpska hegemonija, što se uvijek potkrijepilo citatima iz domovinskih glasila ili „izjavama naših neprijatelja“. Kao osobita zanimljivost navodi se članak iz „Samouprave“, službenoga glasila Vlade u Beogradu, da „ustaška organizacija g. Pavelića u Americi radi na preko šest radio postaja. Na svom posljednjem sastanku čelnici raznih sekcija te organizacije donijeli su odluku da u Europu pošalju izaslanstvo sastavljeno od uglednih osoba iz kulturnog i društvenog života Hrvata u Americi kako bi se upoznali sa situacijom svoje braće pod srpskim jarmom“. Nije se propuštalo objasniti pojam „Južna Srbija“ kojim se „prisajedinilo“ Makedoniju, kao ni ukinuće samostalne države Crne Gore. Otvoreno se, dakako, zagovaralo borbu za slobodu hrvatskoga naroda, borbu za slobodnu i neovisnu državu Hrvatsku te njezino uređenje na temelju seljačke demokracije. Sve je bilo nepotpisano. Zapravo, tko je čitao publicirana djela Rudolfa Bičanića ili Rudolfa Horvata, kao i zabranjivani tisak iz tog vremena, dobiva jasnu sliku o pisanju *Croatiapressa*.

Reakcije

Nakon pojave trećega broja *Croatiapressa* (1. 4. 1938.), Jugoslavenski generalni konzulat u Ženevi napisao je pritužbu državnom odvjetniku kako slijedi:

„Svojevremeno sam u više navrata imao priliku da Vam ukažem na razne akcije ovih terorista i da vam priopćim neke detalje. Ponovno pojavljivanje spomenutog biltena hrvatskih terorista

⁸ BAR E2001D#1000/1551#3201

omogućuje nam pretpostaviti da će se njihova subverzivna aktivnost, koja je trenutno zabranjena u Njemačkoj i Italiji, ponovno početi razvijati u Švicarskoj. I sam tekst *Croatiapressa* dokazuje povezanost ovog tijela s dotičnim teroristima. Njegov prvi broj (1. 3. 1938.), str. 6, odlomak 3, na primjer, sadrži pohvale njihovom vođi, dr. Anti Paveliću, osuđenom na smrt u odsutnosti nakon zločina u Marseilleu, čiji je on bio glavni pokretač i organizator. Siguran sam da ćete se složiti sa mnom da bi po mome mišljenju to bilo vrlo poželjno i u samom interesu prijateljskih odnosa koji tako sretno postoje između naše dvije zemlje, kao i javne sigurnosti nakon toliko bolnih iskustava da smo jednom zauvijek stali na kraj djelovanju hrvatskih terorista u Švicarskoj, kao i stranih agitatora na njihovim plaćama.⁹

Inkriminirani tekst od Jugoslavenskoga generalnog konzulata glasi:

„Kongres južnoameričkih Hrvata“

„Hrvatski Domobran“ Južne Amerike upravo je održao VII. kongres u Marcelino Ungarteu (Argentina) na kojem je aktivno sudjelovalo 10.000 hrvatskih izaslanika. Argentinu su predstavljali g. Federic C. Palmeiro, senator pokrajine Buenos Aires, gradonačelnik Ungartea te šef policije i drugi američki uglednici. Nakon izbora g. Ivana Žuvanića za predsjednika Organizacije, donesene su „važne odluke“. Kongres je izrazio nezadovoljstvo zbog „sporazuma“ koji je sklopio g. Maček i izglasava povjerenje dr. Anti Paveliću koji nastavlja svoju beskompromisnu borbu za ostvarenje nacionalnog ideala Hrvata.

„Mi, delegati VII. kongresa“, stoji u predmetnoj rezoluciji, „legitimni predstavnici Hrvatskog Domobrana i Hrvata Južne Amerike, izjavljujemo da će Hrvatski Domobran zauvijek ostati vjeran svojim načelima za potpuno ostvarenje slobodne i samostalne hrvatske države. Naša volja za beskompromisnu borbu temelji se na dubokom uvjerenju da hrvatski narod ne može ostvariti svoja prava drukčije osim u svojoj vlastitoj i suverenoj državi, potpuno neovisnoj o bilo kojoj drugoj državi“.¹⁰

⁹ BAR E4320B # 1984/29 # 106*

Consulat général du royaume de Yougoslavie

Genève

9 avril 1938

Monsieur le procureur général,

En son temps j'ai eu à maintes reprises l'occasion de vous signaler divers agissements de ces terroristes et de vous en communiquer quelques détails.

La réputation du bulletin précité des terroristes croate nous permet de supposer que leur activité subversive recommencera à se développer en Suisse, étant actuellement interdite en Allemagne et en Italie.

Le texte même de Croatiapress prouve les liens rattachant cet organe aux terroristes en question. Son premier numéro page 6, alinéa 3, par exemple contient des éloges à l'adresse de leur chef, le fameux Dr. A. Pavelitch, condamné à mort par contumace à la suite du crime de Marseille, dont il était le principal instigateur est organisateur.

Je suis sûr que vous serez de mon avis qu'il serait hautement désirable dans l'intérêt même des rapports amicaux existant si heureusement entre nos deux pays, ainsi que dans celui de la sécurité publique après tant d'expériences douloureuses qu'on mette fin une fois pour toute à l'activité en Suisse des terroristes croates ainsi que des agitateurs étrangers à leurs soldes.

Le consul général

¹⁰ Le congrès des Croates d'Amérique du Sud.

Le „Hrvatski Domobran“ de l'Amérique du Sud vient de tenir son VIIème congrès à Marcelino Ungarte (Argentina) où 10.000 délégués croates prirent part aux travaux. L'Argentine il fut représenté par M. Federic C. Palmeiro, Sénateur de la province de

Gotovo je neshvatljivo da potpora južnoameričkih Hrvata pravu hrvatskoga naroda na samostalnu hrvatsku državu, objavljena u jednome skromnom i brojčano ograničenom glasilu, može do te mjere izazvati državni aparat da postane represivan na puki idealizam!

Švicarsko savezno odvjetništvo iz Berna piše 14. 4. 1938. ravnatelju policije u Ženevi da kontrolira korespondenciju gđe Marguerite Jamet i gosp. Andréa Tamása u svezi s „Conseil Slovaque et de *Croatiapress*“. Jugoslavenskoj diplomaciji je dobrodošla Pandžičeva suradnja sa zagonetnim Mađarom Andréom Tamásom jer je djelokrug Tamásove revizije obuhvaćao i bivši austrougarski državni prostor Bačke i Banata koji je postao jugoslavenskim.

Generalni konzulat Kraljevine Jugoslavije u Ženevi javlja švicarskim vlastima 11. 5. 1938. da se Ivan Žuvanić, „šef hrvatske terorističke organizacije u Južnoj Americi, trenutno nalazi u Europi. Možda će doći u Švicarsku i, prije svega, u Ženevu kako bi pregledao uredništvo. Pretpostavljam da je vlasnik argentinske putovnice ili putovnice neke druge zemlje iz Amerike“¹¹

Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Parizu, akreditirano i u Švicarskoj, upućuje 11. 5. 1938. notu Saveznom Političkom Ministarstvu u kojoj šalje svoje najiskrenije pozdrave Saveznom Političkom Ministarstvu i koje ima čast dati mu na znanje što slijedi:

„ (...) Dvomjesečni propagandni bilten hrvatskih separatista *Croatiapress* ponovno je počeo izlaziti u Ženevi. Kako njegov sadržaj pokazuje, predmetni bilten, kojemu je priložena kopija br. 2 od 15. marta, bavi se vrlo nasilnim napadima na jugoslavensku vladu i postojeći režim u zemlji.

Nema sumnje da je bilten zadržao vrlo bliske odnose s članovima stare terorističke organizacije ustaša koji trenutno borave u Sjedinjenim Državama. To isto također proizlazi iz teze koju brani, kao i od ljudi koji se nalaze na čelu njegova pisanja. Doista, imenovanog Ivana Žuvanića vodstvo jugoslavenske policije drži poznatim teroristom, poznatim po svojoj subverzivnoj aktivnosti među emigrantima u Sjedinjenim Državama. I prema tome ima razloga vjerovati da propaganda koju čini dotični bilten ne predstavlja, čak ni danas, ništa drugo nego samo jedan od aspekata

Buenos-Aires, par le maire d'Ungarte et par le chef de la police et d'autres notabilités américaines. Après l'élection de M. Ivan Zuvanitch comme président de l'organisation on prit d'importantes résolutions. Le congrès exprime son mécontentement au sujet de « l'accord » conclu par M. Macek et vota une motion de confiance au Dr Ante Pavelitch qui continue sa lutte sans compromis pour la réalisation de l'idéal national des Croates.

„Nous, délégué du VIIème congrès, dit la résolution en question, représentants légitimes de *Hrvatski Domobran* et des Croates de l'Amérique du Sud, déclarons que le *Hrvatski Domobran* restera à jamais fidèle à ses principes pour la réalisation complète de l'État croate libre et indépendant. Notre volonté pour la lutte sans compromis est basée sur la conviction profonde que le peuple croate ne peut obtenir ses droits que dans son État propre et souverain, complètement indépendant de tout autre État.“

¹¹ Odogovorni urednici *Croatiapressa* bili su prema impressumu:

Ivan Žuvanić (Dalmacija, 1881. ili 1882. - Saenz Pefia, provincija Pte. Peron, svibanj 1955.). Umro navršivši 74 godine života. Izgleda došao u Argentinu prije Prvoga svjetskog rata. Bio je srednjoškolskim profesorom i suradnikom u nekoliko velikih industrijskih poduzeća. Bio glavni starješina Hrvatskog domobrana od 1931., ali je politički aktivan s ing. Kolušijem od jeseni 1930. Pisao je mnoge članke, potpisane i nepotpisane, u tjedniku *Hrvatski domobran*. Šaljive članke potpisivao je pseudomim Veridicus. Podaci su iz nekrologa objavljenog u polumjesečnim novinama *Hrvatska* (Buenos Aires), IX., br. 17. (185), 7. rujna 1955., J. Jareb op. cit.

Nikola Šulentić (Sv. Rok, Lika, 1889. - Waterloo, Iowa, SAD, 30. prosinca 1950.). Doselio se u SAD prije Prvoga svjetskog rata. Podigao vlastitu tvornicu u Waterloou, Iowa. Glavni starješina Hrvatskog domobrana u SAD-u od studenoga 1934. do njegova raspusta 30. svibnja 1941. J. Jareb, op. cit.

djelovanja terorističke organizacije ustaša, odgovorne za atentat na pokojnoga jugoslavenskog kralja Aleksandra I. i gosp. Louisa Barthoua.

Pokrenuta istraga nakon ovih zločina zapravo je iznijela na vidjelo višestruke akcije terorista ustaške organizacije, kao i njihovih ogranaka u inozemstvu. Savezna policija također je morala biti upoznata s njihovim djelovanjima kroz blisku suradnju s francuskom i jugoslavenskom policijom, a rezultati do kojih je njihova istraga dovela pružili su veliku uslugu u otkrivanju istine. *Croatiapress* se izdaje u Ženevi i njegovo uredništvo se nalazi na br. 4 du chemin Kermély. Poslanstvo Kraljevine, po nalogu svoje Vlade, ima čast skrenuti posebnu pozornost Saveznom Političkom Ministarstvu na subverzivno djelovanje biltena, o kojemu je govora, i moli da dobro promotri na koji bi mu način bilo moguće zabraniti njegovo naknadno objavljivanje na teritoriju Konfederacije. Kako se još uvijek radi o djelovanju iste terorističke organizacije, Poslanstvo Kraljevine si dopušta nadati se da će njegova intervencija imati povoljan ishod, u interesu prijateljskih odnosa koji postoje na svu sreću između Švicarske Konfederacije i Jugoslavije, a također u interesu javne sigurnosti općenito. Ono koristi ovu priliku da ponovi Saveznom Političkom Ministarstvu izraz svoga najvećeg poštovanja.¹²

Zatim je već 16. 5. 1938. upućen službeni naputak od nepoznatog naslova Saveznom odvjetništvu Švicarske kako slijedi:

„Nedavno smo imali povoda skrenuti Vam pozornost na uvrjedljiv i provokativan karakter hrvatskog tiskanog biltena *Croatiapressa*, koji se tiska u *Ženevi* i koji stalno izaziva žestoke, djelomice jako uvrjedljive napade na aktualnu jugoslavensku vlast. Gospodin dr. Balsiger obavijestio je jednog od naših suradnika da Savezno odvjetništvo, čijoj pozornost ovaj tiskani bilten nije promakao, trenutno istražuje поблиže ovaj slučaj i vjerojatno će zabraniti njegovo daljnje izlaženje u Švicarskoj.

Čast nam je u prilogu Vam dostaviti preslik note jugoslavenskog Poslanstva iz Pariza od 11. maja, koje je također i kod nas akreditirano, u kojoj (noti) ono našu pozornost usmjeruje na ovaj tiskani bilten. Kao što vidite, ono ističe da uredničko vijeće ovog biltena vode izraziti teroristi koji pripadaju skupini poznate političke organizacije Oustachisa/Ustaša, odgovornih za ubojstvo kralja Aleksandra I. i ministra Louisa Berthoua. Stoga u ime svoje vlade Poslanstvo traži da se ispita nije li preporučljivo zabraniti objavljivanje ove tiskovine na području Švicarske.

Zasigurno ste s nama uvjerenja da bi glede uvrjedljivog i izazovnog karaktera ovoga tiskanog biltena, čije je objavljivanje na području Švicarske prikladno da naruši naše dobre odnose s Jugoslavijom, bilo preporučljivo da se njegovo daljnje objavljivanje u Švicarskoj doskora zabrani. Stoga bismo Vam mi bili zahvalni ako biste nam dali do znanja koje biste mjere smatrali prikladnim poduzeti u tu svrhu prije nego što jugoslavenskom Veleposlanstvu mogemo dati konačan odgovor.¹³

¹² LÉGATION ROYALE DE YOUgoslavIE en Suisse N° 508, AU DEPARTEMENT POLITIQUE FEDERAL, Division des Affaires Etrangères, BERNE, u: BAR E2001D#1000/1551#3201

¹³ Isto kao bilješka 12.

Nije trebalo dugo čekati da Savezno Političko Ministarstvo¹⁴ obavijesti Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Parizu, kako slijedi:

„Notom od 11. maja, Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije ljubazno je upozorilo Savezno Političko Ministarstvo na jedan subverzivni propagandni bilten objavljen u Ženevi pod naslovom *Croatiapress*. Ministarstvo ima čast izvijestiti Poslanstvo Kraljevine da nije propustilo ne staviti se u kontakt po tom pitanju sa Saveznim vlastima policije. Ministarstvo si zadržava pravo vratiti se na ovo pitanje u naknadnom priopćenju. Ministarstvo koristi ovu priliku da ponovno izrazi Poslanstvu uvjerenje o svom najvećem poštovanju.“¹⁵

Dopis je poslan Poslanstvu Kraljevine Jugoslavije, Pariz, a preslika jugoslavenske note od 11. svibnja Poslanstvu Švicarske Konfederacije u Parizu kao obavijest.

Prema zapisniku saslušanja kod državnog odvjetnika od 3. lipnja 1938. u Fribourgu, fra Kruno Pandžić priznaje da ga je dr. Branko Jelić u veljači 1938. pismeno zamolio da prevodi dobivene članke na francuski i da ih tiskati. Na to je fra Kruno otišao 24. veljače u Ženevu i dogovorio posao s Andréom Tamàsom te javio dr. Jeliću da će bilten *Croatiapress* izlaziti dva puta mjesečno. „Od tada sam u sedam navrata dobio dokumente“, izjavljuje fra Kruno, „koje sam prevodio i redovito dostavljao gospodinu Tamàsu. Te mi je članke dostavljao Jelić, a ponekad je bilo i neko propratno pismo. Ja sam prenosio Tamàsu upute sadržane u tim pismima. Nitko nije znao za ovaj posao za koji nisam primao nikakvu naknadu. Gospodin Tamàs mi je redovito slao pet brojeva glasila *Croatiapressa* koje sam dijelio studentima.”

Na pitanje kako je dr. Jelić, ako ga ne poznaje, došao do njegove adrese, fra Kruno je odgovorio da se to dogodilo vjerojatno preko hrvatsko-američkih organizacija, ali da ne zna kako su one došle do njegove adrese. Također je odgovorio da ne poznaje ni dr. Antu Pavelića ni dr. Jurja Krnjevića, koji je u to vrijeme boravio u Ženevi. Dalje je objasnio da ne zna o kome je riječ kad dr. Jelić spominje „prijateljicu“¹⁶ iz Züricha niti ljude iz Belgije Ivana Gašpara i Ivana Grabovca koji mu dostavljaju materijale. To su poznanstva dr. Jelića. Posljednja rečenica sa saslušanja glasi: „Nisam imao nikakvu drugu aktivnost u Švicarskoj.“

Odluka Vlade o izgonu

Policija prati fra Krunino djelovanje i nakon što je bilten zabranjen. Tako Ministarstvo pravosuđa i policije kantona Fribourga, Policijska uprava, 27. lipnja 1938. godine piše glavnom državnom odvjetniku Konfederacije sljedeće: „Nastavljajući niz naših razmjena, čast nam je poslati vam u ovoj omotnici 10 foto primjeraka engleske literature adresirane na Krunu Pandžića, redovnika u Fribourgu.“¹⁷

¹⁴ Département politique fédéral (Savezno Političko Ministarstvo) bio je u to vrijeme naziv za Ministarstvo vanjskih poslova.

¹⁵ Isti kao bilješka 12.

¹⁶ Po svoj prilici se radi o Đurđici Milinković, vidi bilješku 6.

¹⁷ BAR E4320B # 1984/29 # 106*

U četvrtak, 11. kolovoza 1938. godine, pada odluka na sjednici Saveznog vijeća (švicarske Vlade). Odjel pravosuđa i policije Konfederacije donosi zaključak da Tamàsov „Conseil Slovaque“ („Slovačko vijeće“) i Pandžićev *Croatiapress* obavljaju nedopuštenu propagandnu djelatnost i stoga se zabranjuju, a obojici slijedi izgon iz Švicarske.

„Na zahtjev Odjela pravosuđa i policije i nakon uzimanja na znanje izvješća ovog Odjela, s rezultatom, da su propagandistička djelatnost Conseil Slovaque, zbog napada na postojanje čehoslovačke države, i hrvatskog informativnog lista Croatiapress, zbog njegovih napada na Jugoslaviju, kadre ugroziti vanjsku sigurnost Konfederacije,

i da su

Tamàs André, sin Elie i Marie Szép-Mezei, rođ. 30. studenog 1900. u Targoviste (Rumunjuska), mađarski državljanin, neoženjen, nastanjen u Pension Tschiffeli, Avnue Marc Monnier 3, u Ženevi

i

Pandžić Kruno, sin Nikole i Kate Pandžić, rođ. 8. prosinca 1912. u Drinovcima (Hercegovina), nastanjen u franjevačkom samostanu u Freiburgu/Uechtland,

primjenom čl. 70 i 102, stavak 8, 9, i 10 Ustava Konfederacije donosi odluku:

Conseil Slovaque se na području Švicarske zabranjuje svaka propagandistička djelatnost u bilo kojem obliku.

Objavljivanje i distribucija polumjesečno tiskanog informativnog lista Croatiapress kao i bilo kakvi nadomjestci se zabranjuje.

Sav zaplijenjeni materijal kod Tamàsa i konzorta sa strane Državnog odvjetništva, koji se odnosi na Conseil Slovaque i Croatiapress, bit će oduzet.

Tamàs i Pandžić bit će iz Švicarske protjerani.

Državno odvjetništvo zaduženo je za izvršenje ove odluke. Za izvršenje ove odluke bit će zaduženo Državno odvjetništvo koje će o tome obavijestiti pravosudni odjel kantona Fribourga i Ženeve, uz pozivanje na članak 63, stavak 2, lit. a, Saveznog kaznenog suda.

Izvadak zapisnika ide na znanje Odjelu pravosuđa i policije, Političkom odjelu [ministarstvu], Glavnoj carinskoj upravi, Generalnoj upravi pošte, Saveznoj policiji za strance, i Državnom odvjetništvu u 5 primjeraka na izvršenje.¹⁸

Za vjerni izvadak,

voditelj zapisnika.

Potpis G. Bovet“

¹⁸ BAR E4320B # 1984/29 # 107*

1325

Donnerstag 11. August 1936.

Propagandatätigkeit des "Conseil Slovaque" und der "Croatipress".
Verbot. André Tamás & Kruno Pandzić.
Ausweisung.

Justiz- & Polizeidepartement. Antrag vom 11. August 1936.

Auf Antrag des Justiz- & Polizeidepartementes und nach Kenntnisnahme eines Berichtes dieses Departementes, wonach sich ergibt, dass die Propagandatätigkeit des "Conseil Slovaque" wegen der Angriffe auf den Bestand des tschechoslowakischen Staates, und das kroatische Informationsblatt "Croatipress" wegen seiner Angriffe auf Jugoslawien geeignet sind, die äussere Sicherheit der Eidgenossenschaft zu gefährden, und dass

Tamás André, des Elias und der Maria Szép-Mezsei, geb. 30 November 1900 in Targoviste (Rumänien), ungarischer Staatsangehöriger, ledig, wohnhaft Pension Tschiffeli, Avenue Marc Morner 3 in Genf,
und

Pandzić Kruno, des Nikolaus und der Kata Pandzić, geb. 8. Dezember 1912 in Brinovici (Herzegowina), wohnhaft in Franziskanerkloster in Freiburg i/We.,

sich aktiv an dieser die äussere Sicherheit der Eidgenossenschaft gefährdenden Propagandatätigkeit beteiligt haben, in Anwendung von Art. 70 und 102, Eiff. 8, 9 und 10 der Bundesverfassung

b e s c h l i e s s t :

1. Dem Conseil Slovaque wird auf dem Gebiete der Schweiz jede politische Betätigung und insbesondere jegliche Propagandatätigkeit in irgendeiner Form untersagt.
2. Die Herausgabe und der Vertrieb des halbmonatlich erscheinenden kroatischen Informationsblattes "Croatipress" sowie allfälliger Ersatzblätter in der Schweiz werden verboten.
3. Sämtliches von der Bundesanwaltschaft bei Tamás und Konsorten beschlagnahmtes Material, das auf die Tätigkeit des "Conseil Slovaque" oder auf die "Croatipress" Bezug nimmt, wird eingezogen.
4. Tamás und Pandzić, beide vorgenannt, werden aus der Schweiz ausgewiesen.
5. Die Bundesanwaltschaft wird mit dem Vollzug dieses Beschlusses beauftragt und wird diesen dem Justiz- und Polizeidepartement der Kantone Freiburg und Genf mitteilen zwecks Eröffnung an die Betroffenen unter Verweisung auf Art. 63, Abs. 2, lit. a, des Bundesstrafrechtes.

-2-

Protokollauszug an das Justiz- und Polizeidepartement, an das Politische Departement, an die Oberzolldirektion, an die Generaldirektion P.T.T., an die Eidg. Fremdenpolizei zur Kenntnis und an die Bundesanwaltschaft in 6 Exemplaren zum Vollzug.

Für getreuen Aussug,

Der Protokollführer:

G. Bouch

Kantonalna policija provodi izgon

Uprava pravosuđa i policije kantona Fribourga obavještava u pismu od 11. 8. 1938. Saveznu policiju:

„Pozivajući se na razmijenjenu korespondenciju s Vama o Kruni Pandžiću, (rođenom) 1912., studentu, jugoslavenske nacionalnosti, čast nam je obavijestiti Vas da će ovaj stranac narednih dana otkupovati u Njemačku. Navodno bi trebao otkupovati u Freiburg u Breisgau i vratiti se u našu zemlju krajem listopada 1938. godine.

Ne bi li bilo potrebno provjeriti sadržaj njegove prtljage po povratku? S druge strane, zanimalo bi nas je li planirate poduzeti neke mjere prema Pandžiću?

Primate, Gospodine načelniče, izraz našeg najdubljeg poštovanja.“¹⁹

Fra Krunina izjava glasi:

I z j a v a

Niže potpisani, Pandžić Kruno, sin Nikole i Kate Pandžić, rođen 30. studenog 1912. u Drinovicima (Hercegovina), jugoslavenske nacionalnosti, trenutno student, sa prebivalištem u samostanu časnih otaca Franjevacca (konvikt Marianum) u Malom Rimu (Petit Rome), u Fribourgu, izjavljuje da mu je danas, 13. kolovoza 1938. službeno saopćeno da ga je, odlukom od 11. kolovoza 1938., Savezno Vijeće, primjenom čl. 70. i 108. S(aveznog) Z(akona) protjeralo na neodređeno vrijeme sa švicarskog teritorija, zbog ugrožavanja vanjske sigurnosti Konfederacije.

On priznaje da je obaviješten da mu je boravak u Švicarskoj, iz bilo kojeg razloga, formalno zabranjen te da se, u slučaju kršenja ove odluke, primjenjuju kazne predviđene čl. 63. S(aveznog) K(aznenog) Z(akona) od 14. veljače 1853. koje predviđa kaznu zatvora do dvije godine.

Fribourg, 13. kolovoza 1938. godine

Potpis:

Pandžić Kruno

Ig. Blanc, tajnik u kantonalnom uredu za strance²⁰

¹⁹ BAR E4320B # 1984/29 # 107*

²⁰ Declaration, u: isto kao bilješka 18.

Zaključak

Ovdje je korisno čitatelje podsjetiti da je Švicarska stoljetna europska oaza za vjerske i političke prognanike, donekle i ekonomski uvjetovanu emigraciju, premda se nije svakom prognaniku posrećilo postati dionikom zemlje. Dio tih emigranata unaprijedio je švicarsko financijsko poslovanje, industriju, farmaciju, znanost i trgovinu, što je zemlju dovelo među svjetske gospodarske uspješnice. Dakako da je među izbjeglicama bilo i anarhista poput Petra Kropotkina ili revolucionara poput Vladimira Iljča Lenjina, Lava Trockog i niza drugih koji su našli privremeno utočište u Švicarskoj. Kad je Kropotkin na traženje carske Rusije 1881. godine morao napustiti Švicarsku, neki krugovi i tiskovine napali su Savezno vijeće (Vladu) zbog povrede prava na azil. Osim toga, Vladi se predbacivalo da se dala ucijeniti. Švicarsko prihvaćanje izbjeglica nije promaklo ni hrvatskom piscu Franu Mažuraniću koji je svoju novelu „U lavskoj jami“ smjestio upravo u Zürich, u vrijeme kad je Švicarska vrvjela ruskim teroristima, anarhistima, revolucionarima, osobito nakon neuspjeha prve ruske revolucije 1905. godine. Izgonom fra Krune Pandžića Švicarska je zadovoljila pravne norme i zaštitila državni interes protiv djelovanja koje „ugrožava vanjskopolitičku sigurnost Konfederacije“. Upitno je, međutim, je li time zadovoljila pravdu? Naime, fra Krunino djelovanje nije bilo upereno protiv švicarske države. Fra Kruno je na najluđeniji način pismeno iznio činjenice i nastojao obavijestiti svjetsku javnost o nasilju koje se nesmiljeno vrši nad hrvatskim narodom u jugoslavenskoj državi. Ne bi li to prema moralnim postulatima trebalo jače vrednovati nego zadovoljenje zakonskih normi koje on osobno nije kršio?

Kraljevstvo SHS, kasnije Kraljevina Jugoslavija, rješavalo je „hrvatsko pitanje“ bizantskom metodom klevetanja, progonima, utamničenjima i ubijanjima, što je prouzročilo jad, krv i patnju. Ta zlodjela ostaju zlodjelima i onda kad su ih političke elite prešućivale ili pak odobravale. Jugoslavija je stoga nazivana „krvavom tamnicom naroda“. Blagopokojni blaženik Alojzije Stepinac nije tek tako izjavio francuskom političaru Ernestu Pozet da „mi živimo u režimu, koji je protiv nas. Svuda su špijuni, svuda su doušnici. To je turski sustav, koji se nastavlja pod srpskim režimom, policija odn. žandarmerija država je u državi...“. Srpske elite i vladajući krugovi Jugoslaviju su držali proširenom Srbijom i time opravdavali svoj kolonijalni odnos prema Hrvatima i drugim narodima. Tome u prilog govori pokajničko priznanje („istorijska pogreška“) Srbina Svetozara Pribićevića, fanatičnog promicatelja ujedinjenja 1918. godine, u knjizi „La Dictature du Roi Alexandre“ („Diktatura kralja Aleksandra“), Pariz, 1933.

Zašto je na kraju fra Kruno Pandžić izgnan iz Švicarske? Nitko uistinu ne zna. Nije izveden pred sud jer nije počinio nikakvo nedjelo. Na saslušanju je otvoreno priznao da je radio za *Croatiapress* zbog čistog idealizma. Ali idealizam, pogotovo onaj koji je stavljao jugoslavensko državno ustrojstvo u pitanje, koristio se već u to vrijeme kao *omen* pobjede vremena nad smislom. Bilo je nesuvremeno, nerealno. To pak nije ležalo na vremenu, nego na ljudima i njihovim slabostima koji puno toga nepotrebno trpješe i još uvijek trpe. Kako danas znamo, fra Krunino nadahnuće hrvatskom slobodom i ideal neovisne hrvatske države doveli su do cilja.

DIRECTION DE JUSTICE ET POLICE DU CANTON DE FRIBOURG
JUSTIZ- & POLIZEIDIREKTION DES KANTONS FRIEBURG
 SERVICE DE POLICE
 POLIZEIABTEILUNG

BUREAU DES ETRANGERS
FREIENPOLIZEI

N^o. N^o
 à rappeler dans le répertoire.
 TELEPHONE 420

D é c l a r a t i o n .

Le soussigné, P a n d o i c K r u n e, fils de Nicolas
 et de Kata Pandoić, né le 30 novembre 1900 à Drinovici (Herzégovine)
 de nationalité yougoslave, étudiant actuellement domicilié au
 Couvent des R.F. Franciscains (Convict Marianus) au Petit Ronc, à
 Fribourg, déclare qu'il lui a été notifié ce jour, 13 août 1938,
 que, par décision du 11 août 1938, le Conseil Fédéral, en appli-
 cation des art. 70 et 108 de la C.F. l'a exilé pour une durée
indéterminée du territoire suisse, pour atteinte à la sûreté
 extérieure de la Confédération.

Il reconnaît avoir été informé que le séjour en Suisse,
sous n'importe quel motif, lui est formellement interdit et que,
 en cas de contravention à cette décision, il sera passible des pé-
 nalités prévues à l'art. 63 du C.P.F. du 14 février 1853, qui
 prévoit l'emprisonnement jusqu'à 2 ans.

Fribourg, le 13 août 1938.

Pandoić Krune

Signé en sa présence .
 Fribourg, le 13 août 1938.

 Ig. Kern, Secrétaire au
 Bureau cantonal des Etrangers,
 Fribourg.

*Kopija unaprijed pripremljene izjave s autentičnim potpisom fra Krune Pandoića (desno),
uz jedinu njegovu sačuvanu fotografiju (lijevo).*

Međutim, deprimirajuće je i demoralizirajuće čitati zapise kojima se sasvim nepravedno Hrvati diskriminiraju i difamiraju i u drugoj komunističkoj Jugoslaviji u dugoj polovici 20. stoljeća. Primjer fra Pija Fržopa (Vodice, 1909. - München, 1991.) je dosta ilustrativan. Prema *Glasi Koncila* (12. veljače 2020.) u franjevačkom samostanu Hergiswil, Švicarska, fra Pio Fržop sastavio je 1963. memorandum „Les réfugiés Croates“ („Hrvatske izbjeglice“), koji je poslao glavnome tajniku Opće skupštine UN-a i Visokom uredu UN-a za izbjeglice, Sv. Stolicu i na adrese nekoliko stranih veleposlanstava. Reagirao je glavni tajnik UN-a U-Thant i neke države pa je jugoslavenska diplomacija tražila njegov izgon iz Švicarske. Te godine izgnan je u Francusku poput kriminalca.

SUMMARY

**EXPULSION – THE UNDESERVED TRAUMA
OF OUR EMIGRANT FROM SWITZERLAND**

Why was the priest and translator Kruno Pandžić exiled from Switzerland in the late thirties of the 20th century? This is questioned in a historiographical essay by two prominent publicists who have resided in Switzerland for decades. Indicating the social and political conditions of the European space in the first half of the twentieth century, the duo focuses on the fate of the technical editor and translator of *Croatiapress*, a former philosophy student in Fribourg, Franciscan Kruna Pandžić. The *Croatiapress* newsletter appeared in Switzerland in 1934 in the French language, bringing news and short articles from the Kingdom of Yugoslavia (which included Croatia) with the intention of informing foreign journalists and diplomats in brief about the colonial relationship of that monarchy towards the Croatian people, economic exploitation of Croatia, exclusion from the army and police, and violence against intellectuals and protesters. Since at that time the headquarters of the *League of Nations* (1920-1946) as well as the headquarters of the *International Committee of the Red Cross* and other organizations that worked for the betterment of the world were in Geneva, the Swiss metropolis attracted various activists with a migrant background and journalists of international reputation and influence. Therefore, it is no coincidence that the emigrant Croats at that time chose Geneva and the French language for the distribution of their newly launched newsletters. Thus, in 1934, several issues of the *Croatiapress* newsletter appeared, but were discontinued in the same year. However, four years later, under the same name, *Croatiapress* appeared again. The author duo pays special attention to that newsletter, figuratively speaking to *Croatiapress* in the second course, because of its paradigmatic meaning for the period in which it was created and the circumstances in which it was banned.

RESUMEN

EXPULSADO - TRAUMA INMEREcido DE NUESTRO EMIGRANTE EN SUIZA

La expulsión de Suiza del sacerdote y traductor Kruno Pandžić a fines de los años treinta del siglo XX es cuestionada en un ensayo historiográfico cuya autoría pertenece a dos destacados publicistas residentes en Suiza desde hace varias décadas. Indicando las condiciones sociales y políticas del espacio europeo durante la primera mitad del siglo XX, ambos se centran en el destino del editor técnico y traductor del boletín *Croatiapress*, el franciscano Kruno Pandžić, ex estudiante de Filosofía en Friburgo. El boletín *Croatiapress* aparece en Suiza en 1934 en idioma francés, con noticias y artículos breves sobre el Reino de Yugoslavia (que incluía a Croacia) con la intención de informar brevemente a los periodistas extranjeros y a los diplomáticos sobre la actitud colonialista de dicha monarquía hacia el pueblo croata, sobre la explotación económica de Croacia, la discriminación en el ejército y la policía, y la violencia contra intelectuales y manifestantes. Como en dicha época la sede de la Liga de las Naciones (1920-1946), la sede del Comité Internacional de la Cruz Roja y otras organizaciones abocadas al desarrollo de las relaciones internacionales se encontraban en Ginebra, dicha ciudad era punto de atracción para varios activistas emigrados y periodistas de reputación e influencia internacional. Por eso no es casualidad que los emigrantes croatas de aquel entonces eligieron justamente Ginebra y el idioma francés para distribuir su nuevo periódico. Así, en 1934 aparecieron varios números del boletín *Croatiapress*, que fue apagado ese mismo año. Sin embargo, cuatro años más tarde aparece nuevamente con el mismo nombre. Los dos autores de este artículo brindan especial atención a la segunda versión del *Croatiapress*, por su significado paradigmático para la época en que fue creado y las circunstancias en las que fue prohibido.

SUSRETI I DOŽIVLJAJI UZ POMOĆ RADIJA DEUTSCHE WELLE

Tijekom uspostavljanja svoje poslijeratne medijske neovisnosti, SR Njemačka formirala je Radnu zajednicu njemačkih radijskih postaja koje su emitirale programe za unutarnju uporabu, ali i dvije postaje za inozemstvo od kojih je Radijska postaja Deutsche Welle (DW) sa sjedištem u Kölnu emitirala na kratkim valovima za Nijemce i strance diljem svijeta, dok je Deutschlandfunk davao srednjovalne programe za komunističku Njemačku. Do kraja 20. stoljeća DW emitirao je na 37 jezika i imao oko 1500 suradnika sa svih kontinenata. Za vrijeme komunizma postojala je Sekcija za Jugoslaviju u kojoj su bili zaposleni Hrvati, Srbi, Slovenci, Bošnjaci i Makedonci koji su pripremali emisije na svojim materinskim jezicima. Jezik te jugoslavenske sekcije nije se nazivao srpskohrvatski kao u programima BBC-ija iz Londona, Voice of America iz Washingtona ili France International iz Pariza. Nakon osamostaljenja Hrvatske ukida se Sekcija DW-a za SFRJ od koje se formiraju uredništva na hrvatskom, srpskom, slovenskom, makedonskom i bošnjačkom jeziku, a autor ovog priloga renomirani publicist s višedesetljetnom njemačkom adresom Gojko Borić postaje ravnatelj Hrvatske redakcije DW-a.

Radijsku postaju Deutsche Welle (DW) financirala je njemačka Savezna vlada, ali nije imala pravo utjecaja na program osim savjetodavnih mišljenja koja je DW mogao prihvaćati, ali nije morao. Nadgledno tijelo zvalo se *Rundfunkrat*, Radijsko vijeće u kojemu su bili predstavnici važnijih društvenih snaga kao što su vlada, oporba, sindikati i vjerske zajednice, a biralo je i direktora ili intendanta postaje. Do kraja prošlog stoljeća DW emitirao je na 37 jezika i imao oko 1500 suradnika sa svih pet kontinenata. Za vrijeme komunizma postojala je Sekcija za Jugoslaviju u kojoj su bili zaposleni Hrvati, Srbi, Slovenci, Bošnjaci i Makedonci koji su pripremali i emitirali na svojim nacionalnim jezicima, što znači da su to činili Hrvati na svome hrvatskom, a Srbi na svome srpskome jeziku, dakle jezik se nije nazivao *srpskohrvatski* kao u programima BBC-ija iz Londona, *Voice of America* iz Washingtona i *France International* iz Pariza. Prvi šef Sekcije za Jugoslaviju bio je dr. Drago Matković, bivši diplomat NDH; kasnije ga je zamijenio Heribert Korfmacher čija je teta bila supruga Borislava Đure Deželića, istaknutoga hrvatskoga političkog emigranta čiju je obitelj UDBA pokušala likvidirati ozlijedivši sve njezine članove pucnjevima iz pištolja. Poslije osamostaljenja Hrvatske ukida se Sekcija Radija Deutsche Welle za Jugoslaviju od koje se formiraju uredništva na hrvatskom, srpskom, slovenskom, makedonskom i bošnjačkom jeziku. Ja postajem ravnateljem hrvatskih emisija.

Deutsche Welle kao glasnogovornik vjerskih zajednica u ateističkoj SFRJ

Suradnici u Sekciji za Jugoslaviju u početku su uglavnom prevodili njemačke tekstove za radijsko emitiranje, da bi kasnije sve više pisali autorske priloge: od izvještaja, komentara, reportaža i intervjuja do većih dokumentacijskih tekstova, među kojima su oni na hrvatskom i slovenskom jeziku bili najomiljeniji prema pisanim odazivima u zemljama prijma, dakako poslije engleskih i njemačkih reagiranja na odgovarajuće njihove programe. Hrvatski slušatelji posebno su bili zahvalni za obilne priloge za vrijeme katoličkih i islamskih blagdana jer njih u njihovoj ateističkoj zemlji uopće nije bilo. Dok su Slovenci dobivali svoje blagdanske priloge tehničkom pomoći Radija Ljubljane, Hrvati su svoje božićne i uskrnsne propovijedi i intervjue snimali u biskupskim uredima svoje domovine i onda ih tajnim kanalima odašiljali u Köln i zatim emitirali nakon temeljite tehničke obrade koja nije uvijek mogla biti izvrsna jer su domaći snimatelji bili amateri, ali važniji su bili sadržaji koje naši katolici nisu mogli čuti preko domaćih RTV-postaja jer ih jednostavno nije bilo radi ateizma svemoćne Partije. Glavni propovjednik u božićnim i uskrnim emisijama *Radio Kölna*, kako je popularno nazvana naša radijska postaja u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, bio je zagrebački nadbiskup kardinal Franjo Kuharić i splitsko-makarski nadbiskup Frane Franić.

Ostale priloge sastavljali smo mi u Uredništvu, a glazbu smo preuzimali iz rijetkih domaćih ploča, primjerice božićne pjesme u izvođenju zbora studenata teologije u Zagrebu koji su se zvali *Žeteoci*.

Usluge naših (nad)biskupa koristili smo sve do oslobođenja Hrvatske od komunizma, a nakon toga smo se obratili našim gastarbajterskim svećenicima da nam popunjavaju blagdanske programe jer domaća Crkva od tada je imala slobodne ruke u svojoj domovini. Mi hrvatski katolici na Radiju *Deutsche Welle* angažirali smo imama Džemaludina Ibrahimovića iz Nürnberga, koji je u Drugome svjetskome ratu djelovao kao duhovnik u Prvoj hrvatskoj SS Handžar diviziji, ali se nije ogriješio o ljudske i vjerske zakone kako su nam to potvrdile njemačke vlasti, da govori u našim programima na Kurban bajram i Ramazanski bajram, na što su s brojnim pismima zahvalnost reagirali naši muslimani u Bosni i Hercegovini, ali i u Turskoj, mnogi od njih navodeći svoju pripadnost hrvatskome narodu. I to se razbilo nakon sukoba Hrvata i Bošnjaka poslije pada komunizma u bivšoj državi. Bošnjaci su nakon toga dobili svoje posebne emisije zahvaljujući i našoj preporuci, ali riječ hvala s time u vezi nisu izgovorili.

Zanimljiv neposredan susret u svezi s navedenim programima bio je sa splitsko-makarskim nadbiskupom Franićem u Münchenu jedne godine samo nekoliko tjedana prije Božića. Poslao sam tamošnjoj radijskoj postaji faks sa zamolbom da nam osigura studio i tehničara za snimanje božićne propovijedi i jednog intervjuja, skupa duljine od pola sata. Došavši u glavni bavarski grad po snijegu do koljena, morao sam od portira Radio Münchena saznati da nije dobio faks i onda sam ga zdvojno zamolio neka mi dopusti da u njegovoj ustanovi sam tražim tehničara i studio, što je on bez oklijevanja odobrio, a ja sam za nekoliko desetaka minuta naišao na bivšeg kolegu s Radija *DW* i sve je bilo završeno u najboljem redu. Nadbiskup Franić je nakon toga

suho primijetio: *Bolje da Nijemci nisu dobri organizatori kao prije, neće biti rata*. Primio sam to bez primjedbe tumačeći cijeli slučaj kao malo božično čudo.

Hrvati su sol u juhi njemačkog katolištva

Nadasve zanimljiv susret imao sam s kölnskim nadbiskupom kardinalom Joachimom Meissnerom na koji sam čekao nekoliko mjeseci da bih jedne večeri u petak dosta kasno dobio hitnu poruku od njegovog tajnika da me Preuzvišeni čeka na zajutrak sutra u 8 i pol sati. Došavši u njegovu rezidenciju, vidio sam dugačak stol s brojnim krepkim namirnicama, ali i jednom bocom rakije premda je kardinal važio kao asket. Jeli smo i razgovarali o svemu što se ticalo njemačkog katolištva, ali i njegove pobude zašto se odlučio postati svećenikom. Odgovorio je kako je htio biti mučenik onako kako su to bili poljski, mađarski i hrvatski kardinali Wyszynski, Mindszenty i Stepinac, čije slike je postavio iznad svoga kreveta u sjemeništu. Govoreći o našim katolicima u Njemačkoj, rekao je: *Hrvati su sol u juhi njemačkog katolištva*. Veći kompliment za hrvatske katolike nije mogao izreći. Kardinal je dalje pričao o svome prijateljevanju s kardinalom Franjom Kuharićem koji mu je preporučio da dnevno blaguje samo dva puta i svaki put završi s dvije čašice hrvatske lozovače koju mu redovito šalje. Često posjećuje Dalmaciju i uživa u njezinim ljepotama, a na stalno *jamranje* domaćih ljudi odgovara: *Slušajte, pa vi živite u zemaljskom raju, a ja moram umrijeti da bih ušao u nebeski raj*. U međuvremenu je umro i nadam se da je na nebu našao svoju rajsku Dalmaciju.

Emigracija je bila pluralistička i uglavnom umjerena

Jedan od najistaknutijih emigrantskih političara bio je dr. Branimir Jelić, predsjednik Hrvatskoga narodnog odbora HNO-a u Njemačkoj, organizacije koja se nastojala pozicionirati između ustaštva i HSS-a, ali joj to nije uvijek uspijevalo, primjerice slavila je 10. travnja, dan osnivanja NDH. Jelić je bio i funkcionar njemačke Kršćansko-demokratske unije u berlinskoj četvrti Charlottenburg pa sam mislio da će preko svojih njemačkih veza isposlovati podjelu emisija za Jugoslaviju na hrvatski i srpski dio, što mi je čvrsto obećao, ali mu to nije uspjelo jer su njemački slavisti uporno tvrdili da su hrvatski i srpski jedan jezik s dvije ne baš mnogo različite varijante. Jelića sam s prijateljima Tihomilom Rađom i Jakšom Kušanom upoznao u Beču kod jednoga bogatog Hrvata gdje se hvalio kako pleme Jelića potječe od hrvatske kraljevske dinastije Trpimirovića, kako su Hrvati jedan od najstarijih naroda u svijetu i prema tome kako je to i hrvatski jezik, što nas je samo uveseljavalo. Jelić je u svome polupismenom glasilu *Hrvatska država* počeo pri kraju života propagirati hrvatsko-sovjetsko prijateljstvo, a glavni urednik toga listića bio je osuđen na doživotni zatvor kao sukrivac u ubojstvu hrvatskoga emigranta Đurekovića u Njemačkoj.

Nešto drukčijega kalibra bio je dr. Ante Ciliga, bivši komunist, robijaš u sovjetskom gulagu i u našoj emigraciji vođa jedne male organizacije koja je izdavala časopis *Na pragu sutrašnjice* propagirajući kao jedina hrvatska emigrantska skupina buduću *jugoslavensku konfederaciju* koju bi trebalo raspustiti ako ne bi funkcionirala, kako su vjerovali. Čista iluzija s obzirom na

agresivnost srpskih planova o stvaranju Jugoslavije pod srpskom hegemonijom ili Velike Srbije s graničnom crtom Karlobag, Karlovac, Virovitica. Njega je u *DW* doveo tadašnji šef za jugoistočnu Europu naše radijske postaje Carl-Gustaf Ströhm. Tada mi je Ciliga dao gotovo jednosatni interview s mnogo uzbudljivih detalja iz svoga pustolovnog života. Njega je od smrti u gulagu spasila činjenica da je kao Istranin bio talijanski državljanin i Sovjeti su ga na temelju toga pustili na slobodu. Ciliga je zatim u Parizu objavio značajnu knjigu o pogrešnoj slici o Sovjetskome Savezu koja prevladava u zapadnim intelektualnim krugovima pod naslovom *Iz zemlje velike laži* i to mnogo prije sličnih Đilasovih političkih otkrića. Ciliga je u ovom interviewu iznio upravo čudne podatke o svome robovanju u sovjetskome gulagu. Primjerice da su u logorima postojale staljinistička i trockistička frakcija koje su se „natjecale“ u obrani svojih teorija, što je bilo upravo karikaturno jer su to činile u uvjetima potpune obespravljenosti i nije imalo nikakve korisne posljedice.

Ciliga je ostao u Francuskoj sve dok je Nijemci nisu napali, a onda je otišao u Hrvatsku gdje ga je čekala nova nevolja, naime ustaše su ga najprije bacili u Jasenovac, zatim oslobodili da bi postao suradnik izvrsnoga zagrebačkog tjednika *Spremnost* pa je poslije rata morao pobjeći u slobodni svijet živeći kratko vrijeme u Francuskoj i mnogo dulje u Italiji. Bio je neko vrijeme i član Jelićeva HNO-a, ali mu je okrenuo leđa kako bi osnovao svoju organizaciju pod imenom *Hrvatski demokratski odbor* u koji je UDBA ubacila svoga špijuna Miroslava Varoša koji je istodobno bio i agent njemačke obavještajne službe *Bundesnachrichtendienst*. Varoš se vratio u Jugoslaviju gdje je umro pod nerazjašnjenim okolnostima. Ciliga se vratio u Hrvatsku poslije pada komunizma i ubrzo nakon toga umro. Bio je političar staroga kova, no nije posjedovao ni jednu realističnu ideju kako ostvariti svoje zamisli. Ipak, bio je svjedok vremena i idealistički Hrvat.

Za mene su bili zanimljivi i kratki susreti s nekim političarima u slobodnom svijetu koji su odudarali od drugih svojim ponekad čudnim pogledima na prošlost i današnjicu Hrvatske. Prije svega bio je to susret u Mainzu s legendarnim Brunom Bušićem kojemu nije bila dovoljna suradnja u *Novoj Hrvatskoj* pa je, vjerujući da će biti hrvatski Che Guevara, sudjelovao s promidžbenim tekstovima u otmici američkoga civilnog zrakoplova s kojim su neki hrvatski emigranti htjeli iznuditi širenje dvaju letaka o političkoj situaciji u Hrvatskoj, pozivajući se na nepostojeću Hrvatsku oslobodilačku vojsku, no to je propalo jer su otmičari postavili eksploziv u pretinac jednog kolodvora, od čega je smrtno stradao jedan nespretni američki policajac pa je čitav pothvat završio neslavno pred američkim sudom. Ja sam u *Novoj Hrvatskoj* objavio negativan prilog o toj otmici smatrajući da je uporaba nasilja u emigraciji kontraproduktivna pa me zbog toga Bušić u svome biltenčiću proglasio agentom CIA-e što, dakako, nisam bio. Da sam bio, sigurno bi Amerikanci imali pozitivniju sliku o hrvatskom pitanju nego što su je imali pod utjecajem svojih srpskih suflera koji su bili prevladavajući u svim američkim centrima odlučivanja. Na žalost, neki hrvatski oporbenjaci precijenili su se na svoju nevolju i na štetu hrvatske emigracije. Mučenike treba poštovati, ali i kritički ocjenjivati njihove zamisli i pothvate jer ćemo inače povijest morati ponavljati, što je *lüksuz* koji si kao mali narod ne možemo priuštiti.

Njemačko književno lutanje po jugoslavenskim adresama

Jedan od uzbudljivijih susreta s jednim ovoga puta njemačkim kulturnjakom Herbertom Gottschalkom bio je u Güterslohu, u velikoj nakladnoj kući Mohn Verlag, u kojoj je bio šef odjela za istočnoeuropske književnosti budući da je rođen u Ukrajini i govorio ruski pa je mislio da razumije sve slavenske jezike. Došao sam u njegov ured prepun knjiga iz komunističkih zemalja, a jedna od njih bila je *Jugoslawische Lyrik der Gegenwart* – Suvremena jugoslavenska lirika. Intervju je bio brzo gotov, ali simpatični Gottschalk nije prestao govoriti o tome koju je Odiseju preživio tražeći autore, prevoditelje i dozvole za svoju antologiju. Najprije se obratio Savezu jugoslavenskih književnika u Beogradu i nakon pola godine nije dobio odgovor pa su mu neki poznavatelji prilika prišapnuli da se obrati republičkim udrugama pisaca, što je i učinio s pitanjima što od njih traži. Nakon toga uputio se na putovanje po Jugoslaviji. Slovenci su mu odmah uručili tzv. *Rohübersetzungen*, grube prijevode sa svojim izborom autora. U Zagrebu mu se priključio fatalni Krklec s tvrdnjom da je Krleža najveći hrvatski pjesnik svih vremena, a odmah nakon njega dolazi on, Krklec, davši mu prozne prijevode samo nekih pjesama. U Beogradu su tražili da u antologiju uvrsti više srpskih nego hrvatskih pjesnika jer su oni u vanjskim odnosima pokrivali ne samo Srbiju, nego Bosnu i Hercegovinu i Crnu Goru, kamo više nije oputovao. U Skoplju je samo jedan pjesnik govorio njemački i dao mu prijevode nekoliko pjesama koje su mu se najviše svidjele jer su bile, kako je ushićeno rekao, mješavina moderne i folklorne, nešto vrlo originalno. Gottschalkova antologija jugoslavenske poezije imala je vrlo negativne ocjene u njemačkim medijima, a meni je njezin autor ostao u sjećanju kao čovjek koji je pokušao nemoguće - pronaći sintezu suvremenog pjesništva u razdrmanoј Jugoslaviji, sintezu koje nije bilo. To se kasnije očitovalo i u politici. Takvih naivaca u odnosima prema Jugoslaviji bilo je mnogo u njemačkim intelektualnim krugovima, a neki i do danas nisu odbacili svoje povijesne zablude.

O odgovorima na njemačke klevete i suglasja kriminalaca

O njemačkome novinaru i publicistu Ulrichu Schilleru napisao sam nekoliko tekstova i sa šest hrvatskih intelektualaca, ja sam bio sedmi, odgovorio na njegov klevetnički pamflet *Deutschland und „seine“ Kroaten*, Njemačka i njezini Hrvati u našoj knjizi s prilično bombastičnim naslovom *Kroatischer Unabhängigkeitskampf: berechtigt und gerecht*, Hrvatska borba za neovisnost : opravdana i pravedna. Svi autori odustali su od honorara, tisak i širenje knjige financijski su osigurali Hrvatski svjetski kongres u Njemačkoj te moji prijatelji i čitatelji, ali nakon što je izašao prijevod njegova pamfleta u Hrvatskoj i mi smo htjeli da naša knjiga u hrvatskome prijevodu bude izdana u nakladi Matice hrvatske. Najprije smo dobili pristanak i onda odbijenicu bez konkretnoga objašnjenja. Unatoč tome porazu mislim da bi čitavu stvar trebalo zaboraviti jer smo naše odgovore Schilleru na njemačkome jeziku poslali u obliku nevelike knjige na oko dvije i pol tisuće važnih njemačkih, austrijskih i švicarskih adresa, zasigurno više nego što je bila naklada hrvatskog prijevoda njegove knjige koju je u Hrvatskoj pozitivno ocijenio samo

Slobodan Šnajder u riječkome *Novom listu*, što bismo mogli ocijeniti narodnom izrekom da je tu *krpa našla zakrpu*.

U Kölnu se dogodila jedna od najspektakularnijih krađa crkvenih umjetnina u Njemačkoj koju je organizirao Ljubomir Ernst, po ocu podunavski Nijemac, po majci Srbin. On je sa svojom bandom uspio prodrijeti u riznicu glasovite kölnske katedrale iz koje je izvukao neprocjenjive relikvije od srebra i zlata, optočene dragim kamenjem. Policija je uspjela uhititi kriminalca pa je zajedno sa svojim ortacima bio osuđen na odgovarajuće kazne zatvora, ali ukradeno blago nije pronađeno. Ernst je umro, ali prije toga u zatvoru se sprijateljio s njemačkim književnikom i bivšim kriminalcem Paulom Peterom Zahlom koji ga je *ovjekovječio* u svome romanu *Domraub / Pljačka katedrale*, opravdavajući taj sramotni čin naglašavanjem navodno nepravedno stečenim crkvenim bogatstvom. No, Srbonijemac mu je *servirao* i brojne jugoslavenske i komunističke laži o sukrivnji Crkve u Hrvata za zločine nad Srbima u Drugome svjetskom ratu, što je Nijemac samo prepisao. Tu pomoći nije bilo, u međuvremenu je umro i Zahl, a njegova knjiga nije izazvala neku veću pažnju kritike i čitateljstva.

Dopisivanje i kratki susreti s dr. Franjom Tuđmanom

I sam ne znam kad sam prvi put preko dopisivanja došao u dodir s dr. Franjom Tuđmanom kao suradnik RTV postaje Deutsche Welle u Kölnu. Bilo je to preko bečke adrese jednog politički potpuno nezainteresiranoga inženjera građevinarstva čija je supruga bila bliska prijateljica Tuđmanove žene pa je to bila podloga za povjerenje. On je prenosio pisma iz Beča u Zagreb koja su preuzimali ljudi povjerljivi Tuđmanu ili netko od njegove obitelji. Ovaj oprez bio je potreban da ih ne bi zgrabila UDBA. Tuđmana sam u pismima oslovljavao s *dragi profesore*, a on mene *dragi prijatelju*. U pismima je bilo riječi o tome kako plasirati njegov rukopis pod naslovom „Europski nacionalizmi“ u nekoj njemačkoj nakladničkoj kući i kako uspostaviti vezu s njegovim američkim poznanicima koje je upoznao za vrijeme svoga boravka u SAD-u kao predavač na nekoliko sveučilišta, a tražio je od njih da interveniraju kod jugoslavenskih vlasti da ga ne procesiraju zbog jednog intervjua Švedskoj televiziji koji nije emitiran jer su ga udbaši zaplijenili kod švedskog novinara na odlasku iz Hrvatske u zagrebačkoj zračnoj luci.

Rukopis o nacionalizmima u Europi bio je popriličan, mislim oko 800 stranica formata DIN A 4. Tuđman je pisao nekim čudnim rečenicama, ponekad dugačkim na cijeloj jednoj stranici. I njegov hrvatski bio je prepun zakučastih vlastitih novokovanica, ali i starinskih izraza koje ponekad nije bilo lako odgonetati, no nekako sam se ipak snalazio. Rečeno mi je na Sajmu knjiga u Frankfurtu da je njegov *jezični savjetnik* bio profesor Tomislav Ladan kojega sam obožavao kao velikog enciklopedista i vrsnog poznavatelja svih tajni hrvatskoga jezika. On je bio jedan od rijetkih hrvatskih posjetitelja Sajma knjiga koji se nije plašio susreta i razgovora s političkim emigrantima. Mi smo na Sajmu imali vlastiti hrvatski štand s emigrantskim knjigama, a nosio je ponosan naslov **Croatia – Kroatien**. Hrvatski nakladnici su izlagali pod jugoslavenskim imenom, osim štanda Glasa koncila.

Problem s Tuđmanovom knjigom bio je u tome što autor nije htio pristati na zahtjev izdavača da knjigu sreže za oko jedne četvrtine, što je uobičajeno u zapadnom nakladništvu. Knjiga je kasnije izašla u Švedskoj, ali u vrlo lošem njemačkom prijevodu tzv. Rohübersetzungu dr. Ernsta Bauera, umirovljenog pripadnika njemačke obavještajne službe *Bundesnachrichtendienst*, inače rođenoga Zagrepčanina i hrvatskoga diplomata za vrijeme NDH. *Frankfurter Allgemeine Zeitung* osvrnuo se na knjigu s nekoliko šturih rečenica primijetivši da je prijevod bio *eigenartig*, čudnovat, što se moglo shvatiti i kao pohvala. Američki profesor i hrvatski političar dr. Mate Meštrović nije se držao Tuđmanove upute *sve ili ništa*, nego je knjigu skresao gotovo napola i izdao u engleskom prijevodu, ali i kao takva nije izazvala veliku pozornost američkoga znanstvenog svijeta. Naime, Tuđman se u toj knjizi služio isključivo sekundarnim povijesnim izvorima jer nije imao putovnicu i nije mogao raditi u inozemnim arhivima. Njemačka naklada omogućila mu je *častan izlaz* iz njegova odbijanja da se knjiga skрати ponudivši mu da napiše svoju biografiju i opiše kako je od Titova generala postao hrvatski rodoljub i kritičar režima, ali Tuđman je to odbio riječima *za autobiografiju je prerano*, u čemu se prevario jer da ju je objavio - unaprijed bi demantirao razne klevete na svoj račun koje su pljuštale nakon što se uputio u političke vode. Tuđmanovu knjigu o europskim nacionalizmima objavio je Vinko Nikolić u svojoj ediciji *Posebna izdanja Hrvatske revije* premda to nije smio prema izrazitoj želji autora, ali začudo vlasti ga radi toga nisu kinjile. Što se tiče kontakata s američkim profesorima, završili su njihovom šutnjom. Pretpostavljam zbog toga što je Tuđman bio optužen za *hrvatski nacionalizam*, a riječ *nacionalizam* bila je proskribirana u zapadnim političkim i znanstvenim krugovima pa se Amerikanci nisu htjeli zauzeti za nekoga tko piše o nacionalizmima u Europi. I inače riječ *nacionalizam* ili *nacionalist* imala je negativnu konotaciju i među zapadnoeuropskim znanstvenicima, a toga Hrvati kao da nisu bili svjesni pa su je naivno koristili. Umjesto nje trebalo je uvijek koristiti riječ *rodoljublje*, *rodoljubi*.

Prvi moj susret s Tuđmanom *uživo* bio je u mome stanu u Kölnu, Löwenburgstr. 10, poslije dva *povijesna* sastanka, Uredništva dvotjednika *Nova Hrvatska*, London i inicijatora časopisa u osnivanju *Poruka slobodne Hrvatske*. Razlog su bila višemjesečna razmimoilaženja u Uredništvu i Upravi *Nove Hrvatske* u Londonu o prijedlozima četvero članova i suradnika *Nove Hrvatske*, a odnosili su se na uvođenje dviju rubrika: Osvrti na važne događaje u hrvatskoj povijesti i, mnogo važniju, nacrt Političke platforme *Nove Hrvatske* kakvu Republiku Hrvatsku želimo kao državu i društvo. Prijedlog su podnijeli Tihomil Rađa, Branko Salaj, Vladimir Pavlinić i Gojko Borić, a na suprotnoj strani su bili vječni glavni urednik *Nove Hrvatske* Jakša Kušan i njegovi suradnici, među kojima je posebno agresivan u obrani dotadašnje linije novina bio tajnik Uredništva Gvido Saganić. Nakon neuspjelih pregovora u Londonu odlučili smo nastaviti diskusiju o našim prijedlozima sadržajnog proširenja *Nove Hrvatske* u Kölnu. Diskusija je trajala od 10 sati ujutro do 20 sati na večer, kada smo se razišli jer se nismo mogli sporazumjeti o važnom prijedlogu Platforme. Kušan je inzistirao samo na novinarskom djelovanju dok mu je rad na formuliranju *hrvatskoga nacionalnog programa* bio stran, pogotovo radi bojazni da se ne bi prihvatile njegove *laburističke* ideje. Nakon 20 sati Kušan i njegovi napustili su moj stan, a nepuni sat kasnije došao je dr. Franjo Tuđman sa svojim hrvatskim pratiteljem iz Švedske koji je

nabavio putovnicu jednoga svoga švedskog prijatelja preinačenu s Tuđmanovim osobnim podatcima. Razgovor s Tuđmanom do kasno poslije ponoći bio je vrlo zanimljiv jer je on tada iznio neke svoje ideje koje bi se ukratko mogle opisati ovako: 1. Jugoslavija će se raspasti s padom komunizma u Europi; 2. Hrvatska se za to mora pripremiti što prije to bolje; 3. Hrvatska mora preuzeti sve ovlasti koje se tiču njezina državnoga suvereniteta i tek nakon toga pregovarati s ostalim republikama SFRJ o mogućoj konfederaciji zemlje ili mirnom razlazu; 4. U Hrvatskoj treba voditi politiku nacionalnoga pomirenja između ljevice i desnice; 5. Posebnu pozornost treba posvetiti odnosima s Bosnom i Hercegovinom koja je povijesno hrvatska zemlja; 6. Hrvatska se mora orijentirati prema Zapadu u nastojanju da postane članicom svih zapadnih političkih, gospodarskih i vojnih saveza; 7. Hrvatska mora uspostaviti čvrstu i trajnu vezu s iseljenicima koje treba uključiti u hrvatski politički život. Ono što nas je posebno zadivilo to je bio miran i uvjerljiv način Tuđmanova izlaganja i njegova susretljivost da sasluša i naša mišljenja.

S Tuđmanom sam se sreo posljednji put u Predsjedničkoj rezidenciji na Pantovčaku donijevši mu knjigu svojih izabranih novinskih članaka *S inozemnog vidikovca*, koju je popratio uvodom dr. Carl Gustaf Ströhm i izdao dr. Srećko Lipovčan u svojoj nakladi *Erasmus*, Zagreb. Pitao me je za savjet treba li se odazvati pozivu ruske vlade da u Moskvi sudjeluje na proslavi jedne okrugle obljetnice pobjede antifašističke koalicije nad Hitlerovom Njemačkom, što sam potvrdio da svakako treba učiniti jer će on na tom skupu biti jedini živući državni poglavar koji je sudjelovao u Drugome svjetskom ratu. Rekao sam mu da se tom prilikom okiti i svim odličjima koje je dobio za zasluge u ratu, što Rusi vole, ali me nije poslušao. Unatoč nekim manama, dr. Franjo Tuđman spada među najveće hrvatske državnike i javne djelatnike 20. stoljeća pa ga u tome smislu treba spominjati uz bok Stjepana Radića i blaženoga kardinala Alojzija Stepinca, dok mu svi ostali u toj funkciji nisu bili ni do koljena.

Posebno tužan i neshvatljiv, ali posredan doživljaj s dr. Tuđmanom dogodio se nakon što je predsjednik vratio iz Amerike gdje mu je priopćeno da je smrtno bolestan i to je suprotno liječničkoj etici rečeno u medijima te je on nakon dolaska u zagrebačku zračnu luku održao vrlo emocionalan govor u kojemu je osudio sve protivnike njegove i, kako je tvrdio, hrvatske politike svrstavajući ih u *žute, zelene i crvene đavole*, usporedbom koju nisam shvatio, a među kojima je bila i moja malenkost. Nakon prvoga šoka sjetio sam se svoje skromne oporbene djelatnosti kao predavač i sudionik u diskusijama jedne male lokalne televizije u Zagrebu koje je organizirao moj stari prijatelj iz emigracije Tihomil Rađa sa svojom organizacijom *Udruga za domovinu i dijasporu*. Kako predavanja, tako i sudioništvo u diskusijama bili su u okviru hrvatskih zakona, dobronamjerni i u biti vrlo umjereni. Moji prijatelji u domovini i iseljentištu čudili su se Tuđmanovu nastupu nakon povratka iz SAD-a, ali nakon analiziranja shvatili su da je bio pod velikim stresom zbog činjenice kako mu preostaje malo vremena i da uviđa kako mora sačuvati svoju Hrvatsku od napada *raznih neznalica i prodanih duša*, kako je nazivao sve one koji su kritizirali njegovu politiku. Moji suborci iz bivšega egzila objavili su nekoliko novinskih tekstova o mome poštenom djelovanju u emigraciji pa je to vjerojatno došlo i do predsjednika Tuđmana koji mi je poručio preko svoga tajnika da bi mi dodijelio neko odličje za moje

publicističko djelovanje pa da će to onda biti shvaćeno kako ja ne spadam među navedene đavole. S njima sam se posavjetovao i onda smo zaključili da bi predsjednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman trebao dodijeliti odličja svima onima koje je napao u zagrebačkoj zračnoj luci i da će to javnost shvatiti kao njegovu pogrešku koju ispravlja, što bi bilo dobro za pogođene, njega i hrvatsku demokraciju uopće, ali samouvjereni Tuđman nije pristao na to i tako je taj njegov napad ušao među brojne ostale u kojima se obračunavao sa svojim kritičarima, nerijetko sasvim nepotrebno. Njegov veliki obožavatelj prof. Nedjeljko Mihanović otišao je korak dalje pa me je u svojoj biografiji predsjednika Tuđmana uvrstio u *zavjerenike* protiv hrvatskoga predsjednika, no kasnije se opametio poslavši mi na dar tu hagiografiju s posebno toplom posvetom. Moj odgovor na taj dar bila je šutnja. Polemike protiv mene u raznim publikacijama uvijek su polazile s pozicije - tko nije s nama, taj je protiv nas, u crno-bijeloj tehnici obračunavanja, na što sam rijetko reagirao jer bio bi to pucanj u prazno.

Bilo je još mnogo intelektualaca raznih profesija s kojima sam se susretao ili dopisivao, a mogao bih o njima štošta pozitivnoga reći, kao što su bili veliki jezikoslovac Ljudevit Jonke (Zagreb), profesor žurnalizma Luka Brajnović (Pamplona), pjesnik i gl. urednik *Hrvatske revije* Vinko Nikolić (Barcelona i Zagreb), slavist i enciklopedist Pavao Tijan (Madrid), intendant Hrvatskoga državnog kazališta u Zagrebu Dušan Žanko (Caracas), novinar i publicist Hans Peter Rullmann (Hamburg), filmski kritičar Vladimir Vuković Vladek (Zagreb) i oskarovac Dušan Vukotić (Zagreb), da spomenem samo one koji su mi ostali u sjećanju, a gotovo su svi umrli, a malo ih se spominje u javnosti. Šteta jer su zaslužili dužno poštovanje kao ljudi i pravedno vrednovanje svojih djela barem u prigodnim svečanostima. Hrvati ne bi smjeli biti opterećeni manom brzoga zaboravljanja svojih i stranih zaslužnika za hrvatsku stvar, kako ih do sada bije zao glas. Osobno držim da sam imao sreću susresti više dobrih nego loših ljudi, od kojih sam mnogo saznao i naučio, a što mi je koristilo u zvanju i uopće u životu i stoga sam im vrlo zahvalan.

SUMMARY

ENCOUNTERS AND EXPERIENCES WITH THE HELP OF RADIO DEUTSCHE WELLE

During the post-war establishment of its media independence, FR Germany formed a Working Community of German Radio Stations that broadcast programs for internal use, but also two stations for foreign countries, of which Radio Station Deutsche Welle (DW), based in Cologne, broadcast on shortwave for Germans and foreigners around the world, while Deutschlandfunk provided medium-wave programs for communist DR Germany. DW was founded in the early 50s of the 20th century, and had the task of mediating abroad the image of Germany as a democratic and libertarian state. DW could also present controversial topics about politics, culture and economy if they reflected the pluralism of opinion in German public life, which came to the fore in the daily review of the German press in radio broadcasts.

By the end of the 20th century, DW was broadcasting in 37 languages and had around 1,500 contributors from all five continents. During communism, there was a Section for Yugoslavia, which employed journalists - Croats, Serbs, Slovenes, Bosniaks and Macedonians - who prepared broadcasts in their native languages. After the independence of Croatia, the Section of Radio DW for Yugoslavia was abolished, from which editorial offices in Croatian, Serbian, Slovenian, Macedonian and Bosniak languages were formed, and the author of this article, a renowned publicist who has been residing in German for many decades, Gojko Borić, became the director of the Croatian editorial office of DW. It is therefore interesting to read how he, as a respected editor and journalist, experienced meetings and conversations with the social, political and cultural elite of Croatia and Europe at the time.

RESUMEN

**ENCUENTROS Y VIVENCIAS CON LA AYUDA DE LA RADIO
DEUTSCHE WELLE**

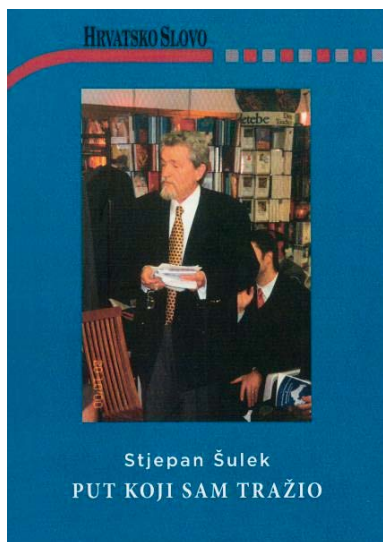
Durante el establecimiento de la independencia de los medios de comunicación en la post guerra, la República Federal Alemana formó la Comunidad de trabajo de estaciones de radio alemanas, que transmitían programas para uso interno, y dos estaciones de radio para el extranjero, una de las cuales, la estación de radio *Deutsche Welle* (DW), con sede en Colonia, emitía en onda corta para los alemanes y extranjeros de todo el mundo, mientras que *Deutschlandfunk* transmitía por onda media para la Alemania comunista. La DW fue fundada a principios de los años cincuenta del siglo XX, y su tarea era transmitir hacia el extranjero la imagen de una Alemania democrática y libertaria. La DW podía tratar asimismo temas controvertidos sobre política, cultura y economía si reflejaban un pensamiento pluralista en la vida pública alemana, lo que se expresaba en la reseña diaria de la prensa y las emisiones radiales alemanas.

Hasta fines del siglo XX, la DW emitió en treinta y siete idiomas y contó con 1500 colaboradores en los cinco continentes. Durante la era comunista existía la Sección para Yugoslavia, en la que trabajaban periodistas croatas, serbios, eslovenos, bosnios y macedonios que preparaban las emisiones en sus lenguas maternas. Después de la independencia de Croacia, se suprimió la sección de la radio de la DW para Yugoslavia, creándose redacciones en idioma croata, serbio, esloveno, macedonio y bosniaco, y el autor de este artículo, Gojko Borić, renombrado publicista con residencia en Alemania, pasó a ser director de la Redacción Croata de la DW y, en calidad de editor y periodista destacado, mantuvo el diálogo con la élite social, política y cultural de la Croacia y la Europa de entonces.

SJEĆANJA UGLEDNOG EGZILANTSKOG INTELEKTUALCA

Autor prikazuje memoare egzilanta, novinara i prevoditelja Stjepana Šuleka s višedesetljetnom njemačkom adresom pod znakovitim naslovom „Put koji sam tražio“. Šulek je studirao teologiju u Linzu, apsolvirao na Višoj socijalno-političkoj školi u Beču. Niz godina bio je urednik časopisa *Kroatische Berichte* te suradnik više njemačkih radiopostaja. Kultni časopis naših emigranata *Kroatische Berichte* izlazio je u Mainzu na njemačkome jeziku (1976. - 1990.). Obrađivao je teme koje su se odnosile na zbivanja u komunističkoj SFRJ, progone Hrvata, kršenje ljudskih prava, ekonomsko izrabljivanje i slično. Časopis se odlikovao stilom pisanja na razini ne samo njemačkoga, nego i europskoga načina medijskoga izričaja, pa je bio primamljiv međunarodnoj zajednici. Priznanje mu je, uz ostalo, odano tako što je časopis služio akademskoj zajednici njemačkoga govornog područja kao izvor informacija o Hrvatskoj. Uz političke i društvene teme časopis je donosio i književne priloge naših disidenata s obje strane granice. Šulek je surađivao s odgovornom urednicom toga časopisa Ivonom Maixner Dončević, novinarkom s pariškom diplomom i inicijatoricom časopisa *Kroatische Berichte* koji je izdavala Zajednica za proučavanje hrvatskih pitanja u Mainzu.

Stjepan Šulek jedan je od posljednjih istaknutih predstavnika hrvatske političke i kulturne emigracije koji se vratio u domovinu nakon demokratskih promjena. Rođen je 1933. u selu Dubrovčan kraj Zaboka. U Austriju je emigrirao još 1954. godine. Kratko vrijeme studirao je bogosloviju u Linzu. Nakon toga dolazi u Beč i ondje se priključuje intelektualnoj eliti gradišćanskih Hrvata s kojima je osnovao časopis Glas. U isto vrijeme djeluje i među hrvatskim emigrantima, a u Austrijskome Caritasu organizirao je pomoć hrvatskim izbjeglicama. Za suvremenu povijest gradišćanskih Hrvata vrlo je značajna njegova suradnja. U spomenutom časopisu Glas objavio je niz politički intoniranih pjesama i članaka. U to vrijeme počinje i Šulekova suradnja s uglednim njemačkim katoličkim tjednikom Die Furche u kojem je uspješno opisivao prilike u Jugoslaviji i Hrvatskoj. U Beču se oženio djevojkom židovskog podrijetla koja inicira njihovo preseljavanje u Zapadnu Njemačku. Zbog toga koristi poziv radiopostaje Deutschlandfunk u Kölnu. Nakon deset godina napušta Austriju. U Njemačkoj počinje njegov rad kao radijskog novinara u hrvatskoj redakciji, ali i kao glavnog urednika vrlo uglednog časopisa na njemačkome jeziku *Kroatische Berichte*. Ovaj časopis uređuje pod pseudonimom Krunoslav Sigetić zajedno s novinarkom Ivonom Dončević. Nakon uspostave Republike Hrvatske stavlja se na raspolaganje Hrvatskoj i dobiva zaposlenje u hrvatskoj diplomaciji. Od 1992. do 2000. radi kao savjetnik za kulturu i informacije u Veleposlanstvu Republike Hrvatske u Bonnu. Nakon toga odbija nastavak rada u diplomaciji jer želi pod stare dane boraviti u Zagrebu. No, ni ovdje ne miruje. Godine 2001. postaje suradnik tjednika za kulturu Hrvatsko slovo, a zatim je neko vrijeme obnašao i dužnost glavnog urednika. Suradnik

Stjepan Šulek: Put koji sam tražio, Opuzen: Neretvanska riznica umjetnina i inih vrijednosti; Zagreb: Hrvatska kulturna zaklada - Hrvatsko slovo, 2022., 277 str.

ovoga glasila ostao je do njegova gašenja 2022. godine. Stjepan Šulek u Njemačkoj je djelovao ne samo kao novinar, već i kao pjesnik. Godine 2007. objavljuje u Zagrebu zbirku svojih stihova pod naslovom „Žedni korijeni“. Ova knjiga pomaže razumjeti život i emocije jednoga istaknutoga emigrantskog autora. Na poticaj mnogih Šulek je 2022. objavio knjigu svojih sjećanja pod naslovom „Put koji sam tražio“. U uvodnoj riječi autora Šulek ističe: „Nisam bio siguran da bi trebalo objaviti moje pjesme, nekoliko priča i eseja, koje sam napisao u mladim godinama od 1956. do 1961. i posljednjih godina. (...)“

Glede memoara Šulek ističe razloge njihova objavljivanja: „U prvom redu zbog toga što prije života u Njemačkoj, zaposlenja u kölnskim radiopostajama, diplomatske aktivnosti u Bonnu od 1992. do 2000. i rada u Hrvatskom slovu, samo intelektualci iz Gradišća i niz hrvatskih slavista iz Hrvatske znaju što sam radio u mladosti u Beču. Neki od njih su, na žalost, preminuli poput svećenika i književnika dr. Augustina Blazovića, diplomata Andreasa Berlakovića i Martina Prikosovića.“

(...) Neka naša mladost na opisani način bude sačuvana kod rodbine i prijatelja, kod novog naraštaja. Ova knjiga sadrži uvodnike, članke, rasprave, pjesme, priče i prilog o diplomaciji.“ Vrlo nadahnut predgovor ovoj knjizi napisala je naša književnica iz Njemačke, Nela Stipančić Radonić, pod naslovom „O duhovnim olujama S. Šuleka u tuđini i ponovnom povratku sebi u poeziji“. Stjepan Šulek dao je memoarima karakterističan naslov „Put koji sam tražio“. Prvo poglavlje obrađuje početak toga puta i nosi naslov: „Od Zagorja i Zagreba do Beča i Gradišća“. U njemu na literarno dojmljiv način opisuje svoje roditelje i svoje djetinjstvo u Dubrovčanu. Budući da je tijekom Drugog svjetskog rata pohađao školu, u jednom poglavlju prisjeća se toga vremena kao „pučka škola – ustaše – partizani“. Gimnaziju, odnosno dječjačko sjemenište pohađao je u Zagrebu. Za svoje rodno selo kaže kako je bilo „partizanski usmjeren“. „Ustaše i partizani dovikivali su jedni drugima. Ustaše su partizane zvali bandom, a partizani odvratili sličnim riječima. S nama djecom ustaše su bili jako ljubazni.“

Godine 1954., dakle kao srednjoškolac, mladi Šulek odlučuje s prijateljem Dušanom Pošom s otoka Korčule pobjeći u Austriju. Pripremali su se godinu dana. Bio je to mladenački avanturizam koji ih je mogao stajati glave. Stoga autor priznaje: „Imali smo neizmjernu sreću prijeći jugoslavensko-austrijsku granicu na slovenskoj Košuti 7. srpnja 1954. (...) U daljnjim koracima u Austriji smo također imali sreću. Kad smo se spustili u dolinu, zakucali smo na vrata jedne kuće u kojoj su Austrijanci pjevali svoje pjesme. Dali su nam sobu da se odmorimo. Odjeću smo svukli da se osuši. Domaćin je pozvao policajce da nas registriraju. Oni su došli drugoga dana i

na motorima nas odvezi u karantenu u Klagenfurt. U karanteni smo se prvi put u životu upoznali s emigrantima starije životne dobi.“ Domaćini su mlade izbjeglice zaposlili kod koruskih seljaka kao radnu snagu. I tako je počela njegova austrijska priča. Ubrzo je bio primljen na Teološki fakultet u Linzu. Međutim, nije osjetio svećenički poziv i morao se zahvaliti na daljnjem obrazovanju. Godine 1955. stigao je vlakom u Beč. Međutim, čekalo ga je iznenađenje. „Moj prijatelj Dušan Poša s kojim sam iz Zagreba stigao u Austriju 1954. i koji se već nekoliko mjeseci nalazio u Beču preporučio mi je jedan dom za beskućnike. ...Tamo sam izdržao tjedan dana. Klošari su cijele noći kašljali i galamili. Mislio sam da se nalazim u paklu. (...) Srećom, posredovanjem Katoličkoga studentskog ureda brzo sam se uselio u jednu sobicu u Grundstein Gasse.“ Mladi Šulek u Beču nije želio nastaviti život kao fizički radnik. Upisao se na fakultet.

Bečka postaja mladog emigranta

Šulek se sjeća i 1955. kada je potpisan državni ugovor kojim su zajamčena nacionalna prava gradišćanskih Hrvata. Sjeća se i otvaranja Državne opere: „Iz 16. kotara pješice sam došao do kazališta i promatrao slavlje u povodu otvorenja kazališta.“ U ovom dijelu Šulekovih memoara slijedi vrlo zanimljivo poglavlje u kojem on opisuje boravak kod obitelji Habsburg u Persenbeugu. Zahvaljujući gradišćanskom Hrvatu Martinu Prikosoviću, koji je bio član marijanske kongregacije, omogućeno mu je povezivanje sa skupinom oko ove udruge. To mu je omogućilo i besplatnu blagovaonicu u samostanu milosrdne braće. Ponovno uz pomoć gradišćanskog Hrvata Huga Krsnika dobio je ponudu da se zaposli kao čuvar djece u obitelji Habsburg. „Time je započelo novo iskustvo. Našao sam se u krugu jedne od najmoćnijih carskih obitelji u Europi.“ U tom dvorcu rođen je i posljednji austrijski car Karlo.

„(...) Nadvojvoda Salvator Habsburg i njegova supruga imali su veliku biblioteku o carskoj obitelji Habsburg i sve nove knjige koje su obrađivale temu komunizma. Tako su mi preporučili da odmah čitam knjigu 'Revolucija guta svoju djecu' bivšega komunističkog funkcionara Wolfganga Leonharda. On je iz prosvjeda protiv staljinizma 1949. napustio istočni Berlin i najprije emigrirao u Jugoslaviju, a zatim se naselio u Saveznoj Republici Njemačkoj. Ta me je knjiga definitivno odvojila od same pomisli na povratak u Jugoslaviju. Wolfganga Leonharda sam imao čast upoznati 1996. u Bonnu prigodom predstavljanja knjige bivšega njemačkog ministra vanjskih poslova Hansa Dietricha Genschera. (...) Upravo me ta njegova knjiga ponukala da potražim jednu političku školu u Beču koja bi mi dala političku, socijalnu i novinarsku naobrazbu. (...)

Nekoliko godina kasnije dospjeli su mi u ruke u Nacionalnoj biblioteci u Beču i doživljaji Ante Cilige u Sovjetskom Savezu, jednog od osnivača KPJ i sekretara za Hrvatsku, jednog od najlucidnijih političkih emigranata nakon Drugoga svjetskoga rata, kojeg su neki opisivali kao trockista.“ „Prva godina boravka u Beču bila je intenzivna i puna susretanja s novim svijetom. Prvo sam, spomenuto je, radio u nekoj konjušnici. Nakon što me prilikom čišćenja konj ritnuo, nisam se više pojavio na poslu pa sam onda radio neko vrijeme na benzinskoj postaji. Nakon toga bio sam šest mjeseci noćni čuvar u Beču... Sudbina me nakon toga natjerala na centralno bečko groblje, gdje sam pola godine nosio križ prilikom pogreba. (...)

Preko noći obično sam sjedio u Nacionalnoj ili Sveučilišnoj biblioteci gdje sam se previše udubio u izvanškolske knjige. Intenzivno sam čitao Thomasa Manna, Jozepha Rotha, Bertolta Brechta, Stefana Zweiga, Karla Krausa, Franza Kafku, Alberta Camusa, Jena-Paula Sartrea, njemačkoga katoličkog pisca Reinholda Schneidera, francuskoga katoličkog kritičara građanstva i klera Léona Bloya i dr. Kad je bilo lijepo vrijeme 1956. sjedio sam na klupi na Gürtelu, prema XV. i XVI. kotaru. Tu sam znao zaspati s knjigom Arthura Koestlera jer sam preko noći obično malo spavao. Kad je god bila prilika, posjećivao sam kazalište, posebno Jozefstandstheater. Volio sam gledati Fritza Muliara, Huga Wienera, Cissy Kraner, Paula Hörbigera, Heinza Konrada i niz drugih glumaca tadašnjega kazališnog života. Intenzivnim posjećivanjem kazališta upoznao sam austrijske dramatičare npr. Franza Grillparzera, Nestroya, Franza Molnára, Ramonda i dr. Intenzivno sam čitao kazališne polemike. Kritičari kao Hans Weigel oštro su se suprotstavljali prikazivanju djela Bertolta Brechta, koji je živio u komunističkoj istočnoj Njemačkoj. U sveučilišnoj biblioteci upoznao sam Thomasa Bernharda koji je kasnije postao znameniti austrijski pjesnik i pisac. Drugovali smo i on me pokušao oduševiti za literarni i filozofski egzistencijalizam. Mrzio je nacionalizam i kada je vidio da naginjem hrvatstvu, to nas je rastavilo. Inspirirao me je da čitam Sartrea i Camusa. Svakom novom knjigom javila se glad za daljnjom knjigom i tako sam se potpuno udaljio od Slavistike. (...) U knjigama je *dečec* iz Zagorja otkrivao opise svijeta, ljudi i ideja koje su se uvijek u meni vrtjele pa sam tako pronašao identifikaciju s mojim unutrašnjim emotivnim izborima. To je bilo potvrđivanje vlastitog intelektualnoj identiteta, što mi predavanja na Slavistici nisu pružila. To sve skupa pružila mi je teologija u Linzu, no od nje sam se rastao zbog – kako sam već rekao – celibata. Teologija mi je davala sve za čim sam u ono vrijeme tako čeznutljivo težio: uvid u bit života. Kad su prilike dopuštale posjećivao sam priredbe u centru katoličkih austrijskih sveučilištaraca u blizini velike bečke vijećnice. Tamo me je odveo Hugo Krsnik, student prava i tada član Marijanske kongregacije, u koju me želio učlaniti. Postao mi je dobar prijatelj i želio je da i ja studiram pravo. (...)

Večeri u studentskom centru bile su obično posvećene predavanjima o kulturnom i političkom životu. Jedne večeri prišao mi je jedan od mene stariji student i predstavio se kao Martin Prikosović. Rekao je da je gradišćanski Hrvat i da bi me rado upoznao. Razveselio sam se i mi smo odmah uspostavili najprisniju vezu. Radio je u Ministarstvu obrane i nakon posla sastajali smo se u mom stanu ili u nekoj kavani. Brzo je razradio svoj plan da bi trebalo pokrenuti jedan časopis za hrvatske studente iz Gradišća i cijelu gradišćansko-hrvatsku inteligenciju. Predložio mi je da se prihvatim tog posla nakon što prijašnji pokušaji nisu uspjeli. Puno je govorio o gradišćanskim Hrvatima. Pred mojim se očima otvorio novi svijet. Ja sam, dakako, prije odlaska iz Zagreba 1954. u Austriju čuo za gradišćanske Hrvate. Prije odlaska iz Zagreba intenzivno sam čitao knjige iz hrvatske povijesti, učio sviranje klavira i jahanje na Savi. Tako sam čitao knjige o Stanku Vrazu, Vatroslavu Lisinskom, Augustu Šenoj i Franu Kurelcu. Prema tome, o Kurelcu sam bio obaviješten jer sam pročitao njegov životopis pod naslovom 'Tragom života i rada Frana Kurelca, hrvatskog preporoditelja i književnika', koji je u XIX. st. iz Hrvatske došao među gradišćanske Hrvate i tamo sakupljao narodne pjesme koje je 1871. objavio pod naslovom Jačke.

Ivona Dončević, rođ. Maliner (Zagreb, 1917.)

Publicistkinja, diplomirala je na Visokoj školi za socijalne znanosti i novinstvo u Parizu. God. 1945. odlazi u Italiju a potom u Argentinu. Od 1966. živi u Njemačkoj gdje se uključila u kulturni i politički rad tamošnjih uglednih hrvatskih iseljenika. Jedna je od pokretača časopisa "Kroatische Berichte" što ga je istaknula Zajednica za proučavanje hrvatskih pitanja u Mainz. Bila je odgovorna odgovorna urednica toga uglednog časopisa.

Stjepan Šulek (Dubrovčan kod Velikog Trgovca, 1933.)

Novinar i prevoditelj. Studirao je teologiju u Linzu, upokovao na Visjoj socijalno-političkoj školi u Beču. Niz godina bio je glavni urednik časopisa "Kroatische Berichte", te suradnik više njemačkih radiostanica.

Kroatische Berichte

Časopis je izlazio u Mainz na njemačkom jeziku (1976.-1990.). Obradivao je političke teme koje su se odnosile na tekuća zbivanja u Jugoslaviji, progone Hrvata, krljenje Jutidkih prava itd., i teme iz života hrvatske emigracije. Odklikovao se stikom i računom pisanja na razni ne samo njemačkog nego i europskog načina izražavanja; pa je bio razumljiv ne samo Njemačima nego i predstavnima drugih naroda. Toga zbog je časopis dobio brojne pohvale s njemačke strane. Primanje mu je, među ostalim, odano tako što je časopis slukto njemačkim profesorima kao izvor informacija i materijal za studente. U političke teme časopis je donosila i knjevorne priloge, kako hrvatskih autora koji su župili u iseljstvu, tako i nekih iz domovine pa je i u tom smislu bio neka vrsta mosta između iseljene Hrvatske i domovine kao što je, na svoj način, bila i "Nova Hrvatska".

**Kroatische Poesie:
Klagen durch Jahrhunderte**

Wie alle Kunstgattungen, so ist auch die Poesie bei den Kroaten eines von vielen Zeugnissen ihrer Geschichte im ständigen Kampf gegen übermächtige Feinde und die eigene innere Schwäche. Vor etwa fünfhundert Jahren waren es die Türken, die ihrer Geschichte einen unauflöslichen Stempel aufgedrückt haben; heute leiden die Kroaten immer noch unter den Auswirkungen des letzten Krieges.

Der Vater der kroatischen Kunstpoesie, Marko Marulić (1480-1524), verfasste sein berühmtes Gedicht „Gebot wider die Türken“ in seiner halbwegs sicheren Heimatstadt Šibenik, während fast vier Fünftel des kroatischen Territoriums von den siegreichen Türken beherrscht wurden. Der erste kroatische Roman „Plamen“ (Gehweg) von Petar Zoranić (geb. 1599) enthält die Klage eines Schäfers, der seine Herde vor den übermächtigen Wölfen nicht beschützen kann. Die Symbolik ist offenkundig: Die Türken als Wölfe und das eigene Volk im Gestalt der Schafherde.

Aber schon lange vor den namhaften Dichtern beschrieb das einfache Volk im schlichten Volkslied sein eigenes Schicksal. Die Weisen enden fast immer tragisch mit dem unabwehrbaren Tod des Volkshehden, gleich, ob dieser einen außerordentlichen Namen trug oder ein „Dakelantner war, wie in dem Volkslied: „Der sterbende Held“. Das hat sich durch Jahrhunderte hindurch nicht geändert. In der modernen kroatischen Dichtung finden sich ähnliche Klagen, so bei Ivan Kukuljinić in dessen Gedicht: „Blut und Sturm“. Während er allgemein das schwere Los der Kroaten auf dem Balkan schildert, sieht Ivan Zoranović – im Zweiten Weltkrieg vom serbischen Nationalisten ermordeter Dichter und Partisan – in dem Gedicht „Mein Grab“ seine eigene Ruhestätte irgendwo in den Bergen. Dragutin Tadijanović, führend in der zeitgenössischen kroatischen Lyrik, erweist in seinem Gedicht „Die Masche!“ von einer Mutter, deren Sohn im Krieg gefallen ist und die jetzt ihren Lebensunterhalt mit dem Verkauf von Maschein an Touristen verdienen muß.

(Die Gedichte „Gebot wider die Türken“ von M. Marulić, „Juden berogen“ von P. Zoranić und „Sterbender Held“ und der Zeitschrift „Die Brücke“, Nr. 1/1974, Zagreb 1972, entstammen. Die Dichtungen „Blut und Sturm“ von I. Kukuljinić, „Mein Grab“ von I. G. Zoranović sowie „Die Masche!“ von D. Tadijanović wurden in der Anthologie „Jugoslavische Lyrik der Gegenwart“, Suhrkamp Verlag, 1964, veröffentlicht.)

III. Jahrgang - 1987 8,50 - DM 5,-
Herausgeber: Gesellschaft zur Förderung kroatischer Fragen

III. Jahrgang - 1987 2,04 - DM 5,-
Herausgeber: Gesellschaft zur Förderung kroatischer Fragen

Slavni časopis naših emigranata europskoga ugleda Kroatische Berichte izlazio je u Mainz na njemačkome jeziku (1976. - 1990.). Obradivao je teme koje su se odnosile na zbivanja u komunističkoj Jugoslaviji. Uredivali su ga Stjepan Šulek i Ivona Dončević, a uredništvo je bilo sastavljeno od najuglednijih hrvatskih publicista u emigraciji.

Do njegova dolaska u Gradišće, gradišćanski Hrvati bili su malo poznati učenom svijetu. Kurelac je o jeziku gradišćanskih Hrvata pisao da je taj jezik ostao čist pored svega drugovanja i komešanja s drugim narodima (...).“ U poglavlju „Glas“ Stjepan Šulek se sjeća povijesti utemeljenja književnoga glasila za gradišćanske Hrvate koji su pokrenuli mladi intelektualci. Sudjelovanjem u tome Šulek se ugradio u kulturnu povijest gradišćanskih Hrvata. „U nama je tijekom dugih diskusija u mom stanu ili kavani sazrela misao da počnem izdavati časopis. U našem krugu uskoro se našao Andreas Berlaković, koji je radio u austrijskom Ministarstvu vanjskih poslova. Časopis smo nazvali Glas. Prvi broj časopisa izašao je u proljeće 1957. (...)

Martin i ja pisali smo kratke uvodnike i apelirali na čitatelje da nam i financijski pomažu. Jedan od mojih prvih članaka bio je posvećen poemi Suze sina razmetnoga Ivana Gundulića. Zašto? Tada me mučila griznja savjesti jesam li možda pogriješio što sam napustio Hrvatsku. U prisposobi o razmetnom sinu tada sam prepoznao sudbinu nas emigranata, da smo nekako i mi izgubljeni. Danas 2010. mislim da mi ipak nismo bili izgubljeni i da nismo bili razmetni, nego naprotiv da smo baš na taj način njegovali i sačuvali naše hrvatstvo koje je pridonijelo uspostavi hrvatske države 1990. (...) Na samom početku izlaženja lista dogovorili smo se da u našim člancima propagiramo uvođenje suvremenoga hrvatskog jezika u Gradišće, a da se stara gradišćansko-hrvatska čakavština koristi samo kod kuće. Uredništvo je u jednom svom uvodniku o pokušaju pisanja hrvatskim književnim jezikom u Glasu doslovno naglasilo: „Uvođenjem hrvatskoga književnog jezika u Gradišće mi oživljavamo hrvatski karakter naše nacionalne manjine. Tu smo ideju prilično radikalno iznosili i ona je zbog toga naišla na otpor, posebno kod starijih hrvatskih svećenika, koji su znali reći da mi pišemo po srpski, a ne po hrvatski. Stariji svećenici su upravo njegovanjem stare hrvatske čakavštine održavali nacionalnu svijest Hrvata u raštrkanim gradišćanskim selima. Bili smo zasigurno preradikalni jer danas 2010. *Hrvatske novine* i te kako preuzimaju riječi iz hrvatskoga književnog jezika, a da se to ne uzima za veliko zlo. Martin i ja bili smo svakako duboko uvjereni da bi za gradišćanske Hrvate bilo najbolje da se potpuno približe hrvatskome književnom jeziku u Hrvatskoj. Mi smo možda u duši imali pred očima Ilirski pokret koji je odbacio kajkavsko narječje. Nadobudno smo se osjećali kao jezični reformatori. Tu smo, gledajući iz današnje perspektive, grijeshili. Naš je posao bio težak i praćen mnogim poteškoćama. (...),,

„U Beču smo pokrenuli Hrvatsko kulturno društvo Velebit. Pokretač tog društva bio je dr. Richard Pacher, po struci liječnik, veliki prijatelj Hrvata, njemačkog podrijetla iz Mostara. Bio je strastveni promicatelj društva, a ja sam mu na neki način bio desna ruka. U najužem krugu bili su svećenik Ivan Vitezić, nastavnik na Bečkoj slavistici, prof. Branko Benzia, profesor matematike čija se kći kasnije udala za prijatelja Vladimira Vukovića, najbližeg suradnika Glasa koji danas zajedno sa svojom gospođom živi u Crikvenici, fra Mirko Čović koji se bavio književnim radom i s njemačkog preveo roman Paule Preradović - *Pave i Pero*. Paula von Preradović bila je unuka hrvatskoga pjesnika Petra Preradovića i – što se u Hrvatskoj malo znade – autorica himne Republike Austrije. Ona je u svojim knjigama vezana uz hrvatske krajeve. (...)

Slijedi dio knjige pod naslovom *Pjesme*, a zatim i autorova proza sakupljena pod naslovom *Priče*. Posebno poglavlje Šulek posvećuje svojim člancima u gradišćansko-hrvatskome časopisu Glas. Navodim njihove naslove: „Zavolio sam cvijeće iz Gradišća“, „Kako komunisti miniraju svijet“, „Odnos nacionalsocijalističkog režima prema crkvi“ i „Nema povratka – proriču hrvatski pjesnici u egzilu“. Šulekovo sudjelovanje u kulturnom životu gradišćanskih Hrvata uvrstio je u svoju knjigu „Književnost gradišćanskih Hrvata od 1921. do danas“ akademik Nikola Benčić.

Časopis Kroatische Berichte - otvara put Hrvatskoj prema Strasbourg

Važno poglavlje u Šulekovim sjećanjima posvećeno je važnom glasilu Hrvata u Njemačkoj - Kroatische Berichte. Ovaj časopis izlazio je od 1976. do 1990. Osnivanju časopisa prethodilo je utemeljenje udruge pod naslovom Gemeinschaft zur Forschung kroatische Frage – zajednice za proučavanje hrvatskih pitanja. Udruga je osnovana u Mainzu 1976. godine. Glavni pokretač bio je Tomislav Mičić, hrvatskih proljećar. Za predsjednika Zajednice izabran je dr. Ernest Bauer. Dužnost odgovorne urednice preuzela je Ivona Dončević. Odborske dužnosti obnašali su Stjepan Šulek, Gojko Borić i Željko Cernić. Udruga je osnovana s ciljem izdavanja časopisa na njemačkome jeziku, kojem su dali ime Kroatische Berichte (Hrvatska izvješća). Prvi urednik bio je Tomislav Mičić. Nakon dvije godine uređivanje časopisa kao glavni urednik preuzeo je Stjepan Šulek pod pseudonimom Krunoslav Sigetić, dok je Ivona Dončević bila odgovorna pred zakonom o tisku. Uredništvo je tijekom godina uspjelo pridobiti za suradnike i podupiratelje ugledne hrvatske publiciste poput Bogdana Radice, Ante Cilige, Mate Meštrovića, Vinka Nikolića, Tihomila Rađe, Josipa Torbara, kao i neke suradnike iz Hrvatske. Uredništvo si je postavilo zadaću da javnost njemačkoga govornog područja bolje i objektivno informiraju o hrvatskoj situaciji, i to stilom pisanja uobičajenim u zapadnoj publicistici. „Trudili smo se da naši članci budu trijezni i objektivni kako bi časopis postao pravom hrvatskom legitimacijom ne samo u Njemačkoj, nego i u cijelom svijetu. Zahvaljujući časopisu uspostavljeni su kontakti s Paneuropskom unijom, a preko nje i s Europskim parlamentom u Strasbourg. U tom poslu posebno se istaknula gospođa Ivona Dončević, koja je nakon legitimacije časopisa uspostavila izravne veze s Ottom von Habsburgom. (...) Preko veze s Ottom von Habsburgom i s drugim osobama iz politike, koje je uspostavila tajnica Ivona Dončević, Hrvatsko narodno vijeće na čelu s dr. Matom Meštrovićem dobilo je mogućnost prisustvovati debatama u Europskom parlamentu u Strasbourg. Godine 1986. članovi Vijeća došli su u Parlament s hrvatskom zastavom, čime je pred zastupnicima i Predsjedništvom Parlamenta iskazana opredijeljenost hrvatske emigracije za ujedinjenu Europu, upravo na liniji Otta von Habsburga, o čemu smo u časopisu često pisali. (...) Zahvaljujući vezi s Paneuropskom unijom uspjelo je Hrvatskome narodnom vijeću otvoriti Hrvatski informativni centar u Bonnu, glavnome gradu Savezne Republike Njemačke. Vođenje Informativnog centra preuzela je gospođa Ivona Dončević. Centar je pod njezinim ravnanjem radio sve do diplomatskog priznanja Republike Hrvatske 1992. (...)“

Posebno poglavlje Šulek je napisao pod naslovom „Kroatische Berichte putuje svijetom“. Zahvaljujući njihovoj vještini časopis je bio uvršten u popis svih publikacija koje su izlazile na

njemačkome jeziku. Časopisom KB služile su se neke revije kao primjerice časopis Menschenrechte, koji je izdavalo Međunarodno društvo za ljudska prava u Frankfurtu. „Časopis je bilježio sva ushićenja hrvatskih disidenata u 70-im i 80-im godinama 20. stoljeća, a posebno se založio za profesora Vjenceslava Čičeka, koji je otet iz Njemačke i u Jugoslaviji osuđen na 12 godina strogog zatvora. (...) KB je bio umrežen s disidentskim skupinama iz istočne Europe, političkim i kulturnim predstavnicima država komunističkog bloka. (...) Autori i članovi uredništva dr. Ernest Bauer, Ivona Dončević, Stjepan Šulek, Gojko Borić (na početku dok je surađivao u KB), Rok Remetić (Hrvoje Lorković), Ivan Lozo, Vlatko Trn i dr. svojim su načinom pisanja odskakali od uobičajene emigrantske publicistike, što su hrvatski čitatelji primijetili i pohvalili.“ Stjepan Šulek u ovoj knjizi vrlo pedantno navodi bitne teme časopisa te probleme i njegov kraj. Posebno poglavlje u ovim sjećanjima predstavljaju Šulekovi uvodnici. Njih je s njemačkoga na hrvatski jezik preveo sam autor Stjepan Šulek. Svi ti članci danas imaju osobine povijesnih svjedoka. Iz njih možemo vidjeti zbog čega je ovaj časopis bio vrlo cijenjen u Njemačkoj i među cjelokupnom emigracijom. Šulek je pomno analizirao hrvatske prilike, ali i prilike u Europi dajući čitateljima kompetentne i objektivne prosudbe.

Završno poglavlje u ovim sjećanjima predstavlja Šulekovo sudjelovanje u hrvatskoj diplomaciji. Treba istaknuti kako je on bio i znanac i suradnik pokojnog predsjednika dr. Franje Tuđmana. Zbog toga je ovaj dio knjige važan prilog povijesti hrvatske diplomacije prvog desetljeća njezina postojanja. Šulek se s pažnjom sjeća Franje Tuđmana i jedan svoj članak naslovljuje „Dr. Franjo Tuđman kao europejac“. Poseban prilog svojim sjećanjima Šulek je posvetio fotodokumentarnoj građi. U cjelini gledano knjiga „Put koji sam tražio“ vrlo je zanimljivo pisana, oprezno i sa sviješću da predstavlja prilog povijesti hrvatske emigracije, ali i povijesti hrvatske diplomacije.

SUMMARY

MEMORIES OF A PROMINENT EXILED INTELLECTUAL

This article presents the exciting memoirs of the former exiled editor, writer and translator Stjepan Šulek (Dubrovčan near Zabok, 1933). Šulek studied theology in Linz and graduated from the Higher Social and Political School in Vienna. For a number of years, he was the editor of the magazine *Kroatische Berichte*, and a contributor to several German radio stations. The cult magazine of our emigrants of the second half of the 20th century, *Kroatische Berichte*, was published in Mainz in German (1976-1990). It dealt with political topics related to current events in communist Yugoslavia, persecution of Croats, violation of human rights, economic exploitation of *Our Beautiful Homeland*, and the like, as well as topics from the life of Croatian emigration. The magazine was distinguished by a writing style at the level of not only German but also European media expression, so it was comprehensible and attractive to the European journalistic elite. It was recognized, among other things, by the fact that the magazine served the widest German-speaking academic community as a source of information about Croatia and Croats. In addition to political topics, the magazine also featured literary contributions, both by Croatian authors who lived in emigration and by some from the homeland, therefore, in that sense it was a kind of bridge between emigration and the native Croatian people, just as *Nova Hrvatska* magazine of Jakše Kušana from London or the Argentinian *Studia Croatica* in Spanish from Buenos Aires were in their own way. Šulek cooperated excellently along with other Croatian dissidents with the responsible editor of the magazine *Kroatische Berichte*, Ivona Maixner Dončević (Zagreb, 20 December 1917 – Koblenz, 5 August 2014), a journalist with a Paris degree and one of the initiators of that magazine, which was published by the *Association for the Study of Croatian Issues* in Mainz. The memoirs of Stjepan Šulek also reveal his warm human soul, youthful ambitions and challenges of mature years in which he gave his enormous contribution to the creation of the modern Republic of Croatia, and served honourably in Croatian diplomacy in the 1990s.

RESUMEN

MEMORIAS DE UN RENOMBRADO INTELECTUAL EXILIADO

En el artículo se relatan las emocionantes memorias del ex editor, escritor y traductor exiliado, Stjepan Šulek (Dubrovčan kod Zaboka, 1933). Šulek estudió Teología en Linz, y se graduó en la Escuela Superior Social y Política en Viena. Durante años fue editor de la publicación *Kroatische Berichte*, y colaborador de varias emisoras de radio alemanas. La revista de culto de nuestros emigrantes durante la segunda mitad del siglo XX, *Kroatische Berichte*, se publicó en Mainz en idioma alemán (1976-1990). Abordó temas políticos relacionados con los eventos actuales en la Yugoslavia comunista, la persecución a los croatas, la violación de los derechos humanos, la explotación económica de Croacia, y temas similares, así como temas de la emigración croata. La revista se distinguió por un estilo de escritura a nivel no solo de la expresión de los medios alemanes sino también europeos, y era comprensible y atractiva para la élite periodística europea. Fue reconocida, entre otras cosas, por haber estado al servicio de la más amplia comunidad académica de habla alemana sirviendo como fuente de información sobre Croacia y los croatas. Además de temas políticos, la revista también contó con aportes literarios, tanto de autores croatas que vivían en la emigración, como de algunos de la Patria y, en ese sentido, fue una especie de puente entre la emigración y la Madre Patria tal como lo era la *Nova Hrvatska* de Jakša Kušan, de Londres, o la *Studia Croatica* argentina, en castellano. Šulek mantuvo una excelente colaboración con los disidentes croatas en general y, particularmente, con la editora en jefe del periódico *Kroatische Berichte*, Ivona Maixner Dončević (Zagreb, 20.12.1917 - Koblenz, 5.8.2014), periodista graduada en París y una de las iniciadoras de dicha publicación, editada por la Comunidad para el Estudio de Asuntos Croatas. Las memorias de Stjepan Šulek descubren asimismo su cálida alma humana, sus ambiciones de juventud y los desafíos en su madurez, etapa en la que hizo un enorme aporte a la creación de la República de Croacia contemporánea y formó parte de la diplomacia croata en los años noventa.

NOVI PRILOZI BIO-BIBLIOGRAFIJI EMIGRANTSKE HRVATSKE REVIFE

Vizionari hrvatske slobode i neovisnosti koji su djelovali oko emigrantskoga časopisa *Hrvatske revije* objavili su dvije malo poznate publikacije u istoimenoj *Knjižnici*, nakon nastupa na dva značajna simpozija u Švicarskoj 1968. i 1971., a koje nedvojbeno svjedoče o procesu sazrijevanja političke misli u Hrvata. Pjesnik, publicist, pisac memoarskih knjiga iz iseljeničkog života, urednik i izdavač Vinko Nikolić (1912. – 1997.) pokrenuo je poznatu „Knjižnicu Hrvatske revije“ u okviru koje je izdao 65 knjiga izuzetne vrijednosti za kulturnu povijest našega naroda, koje su napisali mahom istaknuti hrvatski intelektualci u emigraciji. Velik je ugled i priznanje Nikolić stekao među našim disidentima na Zapadu tijekom druge polovice prošloga stoljeća dugogodišnjim uređivanjem „Hrvatske revije“, bez sumnje najpoznatijeg kulturno-političkog časopisa u iseljeništvu.

Ove godine obilježavamo 110. obljetnicu rođenja pjesnika Vinka Nikolića, glavnoga urednika i izdavača *Hrvatske revije*, kao i 20 godina od prerane smrti Tihomila Radje, ekonomista i književnoga kritičara - koji su bili glavni organizatori dvaju poznatih simpozija *Hrvatske revije*, održanih u Švicarskoj 1968. i 1971. godine. S njima sam dugo surađivao i obojica su mi bili dragi prijatelji, koji su više puta sjedili za mojim obiteljskim stolom, stoga im posvećujem ovaj detaljan prikaz obaju simpozija, s popisom svih imena poznatih sudionika, ali i anonimnih, onih koji su bili nazočni na tim simpozijima, kao i onih koji su poslali svoja izlaganja. Riječ je o konspirativnom krugu vrsnih hrvatskih intelektualaca i disidenata u emigraciji na Zapadu iz doba hladnoga rata, uzročnika onodobne podjele svijeta, dok im je u domovini bila ograničena sloboda umjetničkog i znanstvenog stvaralaštva te političkog djelovanja.

Prvi simpozij *Hrvatske revije* održan je u Švicarskoj, u predalpskom selu *Grandvillardu* u hotelu *Vanil-Noir*, pod naslovom *Hrvatska danas i sutra*, a koji je trajao od četvrtka 29. kolovoza do nedjelje 1. rujna 1968. godine. Od 15 sudionika, trojica nisu bila prisutna, nego su svoja izlaganja poslali, a od 12 nazočnih jedan je bio anonimni *Govornik iz domovine (1)*, koji je održao jedno predavanje te *sudjelovao* u zajedničkoj raspravi na temu *Orijentacija omladine: angažiranost i budućnost*, o kojoj je napisao tekst kao *Govornik iz domovine (2)* za knjigu, tj. zbornik radova s toga simpozija *Hrvatska danas i sutra*.*

Pisane priloge poslali su: *Ivan Babić*, *Eugen Laxa* i *Stanko Vujica*, a nazočni sudionici bili su: *Nikola Čolak*, *Vinko Grubišić*, *Hrvoje Jurčić*, *Mate Meštrović*, *Vinko Nikolić*, *Luka Petković*, *Jure Petričević*, *Bogdan Radica*, *Tihomil Radja*, *Gvido Saganić* i *Mirko Vidović* te - kako je već

navedeno - *Govornik iz domovine (1)* i *Govornik iz domovine (2)*, a riječ je zapravo o istoj osobi. Kako sam kasnije saznao, bio je to *Neven Šimac*, koji mi je to osobno potvrdio.

Zagrebački dnevni list *Vjesnik* objavio je 26. IV. 1972. da je „prof. Mladen Bošnjak (60) prisustvovao na simpoziju *Hrvatske revije* pod nazivom *Hrvatska danas i sutra* u švicarskom gradu Evilardu“. Međutim, sudionik simpozija Tihomil Radja napisao je u *Hrvatskoj reviji* br. 3/4 1997., str. 519.-523., da je simpozij održan u selu Grandvillardu te da je Mladen Bošnjak zaista bio na tom simpoziju, a živeći sudionici to potvrđuju i kažu da je Bošnjak bio promatrač, ali ne i sudionik simpozija.

Na prvom simpoziju *Hrvatske revije*, koji je održan u švicarskome Grandvillardu u hotelu *Vanil-Noir*, sudjelovali su izlagači kojima u nastavku navodimo osnovne biografske podatke s naslovom teme koju su izlagali:

1. Ivan Babić (Sveti Ivan Žabno, 15. XII. 1904. – Torremolinos, Španjolska, 6. VI. 1982.)
Reperkusije vojno-političke situacije u svijetu na hrvatski problem
2. Nikola Čolak (Janjevo, Kosovo, 14. IV. 1914. – Padova, 23. VIII. 1996.)
Odlučivanje o vlastitoj sudbini
3. Vinko Grubišić (Posuški Gradac, Posušje, BiH, 5. IV. 1943.)
Neki problemi duhovnog kontinuiteta hrvatske poslijeratne književne generacije
Odgoj – Proces otvaranja naciji
4. Hrvoje Jurčić (Bjelovar, 25. IV. 1943.)
Razmišljanja o hrvatskoj omladini
5. Eugen Laxa (Zagreb, 4. VI. 1916. – São Paulo, 24. XII. 2000.)
Povijesno-politički okviri jučerašnje Hrvatske: Stranke i vođe
6. Mate Meštrović (Zagreb, 13. IX. 1930.)
Različiti vidovi dijaloga s hrvatskim komunistima i realne političke mogućnosti danas
7. Vinko Nikolić (Šibenik, 2. III. 1912. – Šibenik, 12. VII. 1997.)
Hrvatski nacionalno-umjetnički kriteriji za hrvatsku kulturu i umjetnost
8. Luka Petković (Gradište kraj Županje, 15. X. 1908. – Chicago, 13. II. 1992.)
Znanstveni marksizam i ekonomska reforma
9. Jure Petričević (Starigrad - Paklenica, 6. X. 1912. – Brugg, Švicarska, 24. II. 1997.)
Ekonomski sustav - danas i sutra; osvrt na neka osnovna pitanja
Hrvatska država u jadransko-podunavskoj gospodarskoj zajednici
10. Bogdan Radica (Split, 26. VIII. 1904. – New York, 5. XII. 1993.)
Opći položaj Hrvatske
Hrvatska u budućem razmještanju Evrope
11. Tihomil Radja (Sinj, 2. III. 1928. – Sion, Švicarska, 19. III. 2002.), pokopan u Sinju
Potreba prospektivnoga gledanja na hrvatske narodne probleme

12. Gvido Saganić (Miholašćica, Cres, 30. X. 1932. – Zagreb, 3. IX. 1994.), pokopan u r. selu *Pravni odnosi između Crkve i Države u SFRJ i budućoj Hrvatskoj Državi*
13. Neven Šimac (Osijek, 6. XII. 1943.) - Govornik iz domovine (1 i 2)
Evolucija nekih vidova hrvatskoga pravnog života - Govornik iz domovine (1)
Orijentacija omladine: angažiranost i budućnost - Govornik iz domovine (2)
14. Mirko Vidović (Bila, BiH, 31. XII. 1940. – Valence, Francuska, 13. X. 2016.), pokopan u Bili
Današnja predodžba hrvatske kulture
Otuđenje kao posljedica primijenjenog marksizma
Ekperimentalna generacija jugoslavenskog komunizma
15. Stanko Vujica (Busovača, BiH, 27. XI. 1909. – London, Kanada, 5. IX. 1976.)
Filozofski marksizam i ideološko previranje u Hrvatskoj.

Jedan od promatrača bio je bibliotekar i publicist prof. Mladen Bošnjak (Zagreb, 5. IX. 1912. – Konstanz, Njemačka, 1. VII. 1978.).

Podsjetimo, *Knjižnica Hrvatske revije* objavila je o ovom simpoziju knjigu (zbornik radova) naslovljenu *Hrvatska danas i sutra, Ciklus Ljudi i krajevi, Knjiga V.*, u kojoj su objavljena sva izlaganja. Izišla je iz tiska 30. lipnja 1969. u Münchenu, na 296 stranica.

Drugi simpozij *Hrvatske revije* pod naslovom *Hrvatski razgovori o slobodi** održan je u Luzernu, Švicarska, u hotelu *Kolping*, od ponedjeljka 5. srpnja do petka 9. srpnja 1971. godine. Od dvadeset i sedam *sudionika*, njih osam nije bilo prisutno, nego su svoja izlaganja poslali, a od 19 nazočnih, njih trojica bili su anonimni sudionici iz domovine. Šestorica od nazočnih bili su sudionici i Prvog simpozija *Hrvatske revije* iz 1968. godine.

Pisane priloge poslali su: Milan Blažeković, Gojko Borić, Ferid Karihman, fra Dominik Mandić, Franjo Nevistić, Krsto Spalatin i don Ivan Tomas, dok je *Dušan Žanko* poslao iz Venezuele zvučni zapis predavanja na kaseti. Nazočni sudionici bili su: Stjepan Buć, Asaf Duraković, Vinko Grubišić, Ante Kadić, fra Lucijan Kordić, Jakša Kušan, Milivoj Mostovac, Vinko Nikolić, fra Bonifacije Perović, Jure Petričević, Bogdan Radica, Tihomil Radja, Ivo Rojnica, Gvido Saganić, Branko Salaj i Zdravko Sančević. Kasnije je objavljeno da su sudionici iz domovine bili: Gojko Borić, Drago Stipac i Lav Znidarčić, a četvrtom suradniku iz domovine, Ivanu Cesaru, nije objavljeno ime. Tihomil Radja napisao je u *Hrvatskoj reviji*, br. 3/4 1997., na str. 519 - 525. uz ostalo i ovo: „Simpoziju su pribivali i u raspravama sudjelovali brojni ugledni Hrvati, primjerice: Vilim Cecelja, Dominik Šušnjara, Ernest Bauer, Pero Maruna za suprugom, Blaženko Miloslavić, Franjo Pavičić, Miro Škrinjarić (fotograf simpozija), Štefica Nikolić te mnogi drugi. Naprotiv, na samom simpoziju *nisu* sudjelovali Branimir Donat i Krešimir Mikolčić, iako su tih dana bili u Švicarskoj i kontaktirali s nekim sudionicima. Ipak su ih komunističke vlasti zbog toga gnjavile, a Krešimira Mikolčića čak i osudile, kao i otvorene sudionike Lava Znidarčića i Dragu Stipca.“

Svestrani dijalog hrvatskog disidentskog kruga na Zapadu sedamdesetih

Nenazočni sudionici drugog simpozija *Hrvatske revije*, čija imena navodim s njihovim osnovnim biografskim podacima te nazivom njihova poslanoga pisanog priloga, kao i jednoga zvučnog zapisa, su:

1. Milan Blažeković (Prozor, BiH, 23. X. 1913. – Zagreb, 14. XII. 1998.)
Crne legende i Hrvati
2. Gojko Borić (Podgora, 29. IX. 1932.). Napomena: u knjizi radova sa simpozija naveden kao sudionik iz domovine iako je već živio u Njemačkoj.
Hrvatski komunisti i „Novi Hrvatski preporod“
3. Ferid Karihman (Vlasenica, BiH, 14. XI. 1930.)
Muslimani hrvatskog jezika i koljena
4. fra Dominik Mandić (Lise kraj Širokog Brijega, BiH, 2. XII. 1889. – Chicago, SAD, 23. VIII. 1973.)
Revizija hrvatske povijesti - Stvarnost i potreba
5. Franjo Nevistić (Šuica, BiH, 2. VII. 1913. – Buenos Aires, Argentina, 13. VI. 1984.)
Nosioci suvremene hrvatske politike i politički pluralizam
6. Krsto Spalatin (Ston, 15. X. 1909. – Punto Gordo, SAD, 16. XII. 1994.)
Hrvatski književni jezik i emigracija
7. don Ivan Tomas (Drinovci, BiH, 29. IX. 1911. – Albano kraj Rima, Italija, 27. VIII. 1992.)
Vatikan i Hrvati danas
8. Dušan Žanko (Trilj kraj Sinja, 10. XI. 1904. – Maracay, Venezuela, 23. I. 1980.)
Novi povijesni čas u odnosu Crkve i Hrvatske; Napomena: Izlaganje stiglo kao zvučni prilog na kaseti.

Nazočni sudionici drugog simpozija *Hrvatske revije*, čija imena navodim s biografskim podacima i nazivima izlaganja, su:

9. Stjepan Buć (Orašac kraj Dubrovnika, 7. III. 1888. – München, 8. IV. 1975.)
Povijesni temelji hrvatskoga jezika
 10. Asaf Duraković (Stolac, BiH, 16. V. 1940. – Washington, D. C., 16. XII. 2020.)
Pitanje nacionalnog opredjeljenja muslimana Bosne i Hercegovine
 11. Vinko Grubišić (Posuški Gradac, Posušje, BiH, 5. IV. 1943.)
Hrvatsko izbjeglištvo i pitanje norme u hrvatskom jeziku
 12. Ante Kadić (Krug kraj Jesenica, 18. I. 1910. – Mali Rat kraj Omiša, 21. II. 1998.)
Patriotizam hrvatskih pjesnika u tuđini
 13. fra Lucijan Kordić (Grljevići, BiH, 9. VI. 1914. – Široki Brijeg, BiH, 16. VI. 1993.)
Dilema slobode u suvremenoj književnosti
-

14. Jakša Kušan ml. (Zagreb, 23. IV. 1931. – Zagreb, 29. VII. 2019.), pokopan na Mirogoju
Da li je višestranački sustav neizbježni uvjet za demokraciju i politički pluralizam?
 15. Milivoj Mostovac (Sv. Petar Orehovec kraj Križevaca, 21. VIII. 1907. – Ottawa, Kanada, 15. I. 1989.)
Demokratska Hrvatska u međunarodnom životu
 16. Vinko Nikolić (Šibenik, 2. III. 1912. – Šibenik, 12. VII. 1997.), pokopan na Mirogoju
Mjesto i uloga javnoga radnika u životu hrvatskog naroda
 17. fra Bonifacije Perović (Arbanasi kraj Zadra, 24. XI. 1900. – Bologna, Italija, 5. IV. 1979.)
Vjera i Crkva u hrvatskom narodu
 18. Jure Petričević (Starigrad-Paklenica, 6. X. 1912. – Brugg, Švicarska, 24. II. 1997.)
Suradnja država u jugoistočnoj Europi
 19. Bogdan Radica (Split, 26. VIII. 1904. – New York, 5. XII. 1993.)
Uloga inteligencije i njen udio u životu vlastitog naroda
 20. Tihomil Radja (Sinj, 2. III. 1928. – Sion, Švicarska, 19. III. 2002.), pokopan u Sinju
Ekonomsko-politički model samoupravnog (ne)demokratskog društva
 21. Ivo Rojnica (Cista kraj Imotskog, 20. VIII. 1915. – Buenos Aires, 5. XII. 2007.)
Uloga ekonomije u oslobođenju i vođenju države
 22. Gvido Saganić (Miholašćica, Cres, 30. X. 1932. – Zagreb, 3. IX. 1994.)
Odnos Crkve i države u slobodnom društvu
 23. Branko Salaj (Zagreb, 8. VIII. 1932.)
Hrvatska u izboru između tehnologija i ideologija
 24. Zdravko Sančević (Crkvena, BiH, 20. I. 1931. – Caracas, 21. IX. 2021.)
Nacionalna kultura i znanost usmjerene k slobodi Hrvatske.
- Sudionici drugog simpozija *Hrvatske revije* iz domovine, čija imena navodim s biografskim podacima i temom izlaganja, su:
25. Drago Stipac (Busovača, BiH, 25. VII. 1920. – Zagreb, 5. II. 1995.)
U jednome gradu zarobljene Hrvatske godine 1971.
 26. Lav Znidarčić (Split, 14. XII. 1918. – Zagreb, 23. XII. 2001.)
Quo vadis Ecclesia croatica? Da li se Crkva u Hrvatskoj politizira?
 27. Ivan Cesar (Beletinec kraj Varaždina, 9. V. 1936. – Zagreb, 26. XI. 1993.)
Odrednice za ocjelovljenje Hrvatske kulture
- (2.a) Gojko Borić (Podgora, 29. IX. 1932.)

Hrvatski komunisti i „Novi Hrvatski preporod“. Napomena: prilog je poslao iz Njemačke, a ne iz domovine. Iako označen kao sudionik iz domovine, Gojko Borić bio je politički emigrant u Njemačkoj i kako nije mogao doći na simpozij, osobno mi je rekao da je „svoje izlaganje poslao prijatelju Radji da ga pročita“.

Fotografski zapisi sa simpozija iz Grandvillarda i Luzerna

Gore: Jure Petričević, Ivo Rojnica, Bogdan Radica, Tihomil Radja, Vinko Nikolić, Jakša Kušan; dolje: Gvido Saganić i Vinko Grubišić. Foto: Arhiv Branka Salaja.

Vinko Nikolić, Bogdan Radica, Jure Petričević, Ivo Rojnica, Gvido Saganić; dolje: Jakša Kušan, Tihomil Radja. Foto: Arhiv Branka Salaja.

*Vinko Nikolić
(Šibenik, 2. III. 1912. – Šibenik, 12. VII. 1997.).
Posljednje počivalište mu je na Mirogoju,
Zagreb. Ustupljena fotografija HE.*

*Tihomil Radja,
Vilim Cecelja,
Zdravko Sančević. Foto:
Arhiv Branka Salaja.*

*Pero Maruna,
Boris Maruna,
Bernadette K. Maruna,
Štefica Nikolić,
Jure Petričević,
Tihomil Radja.
Foto: Arhiv Branka Salaja.*

*Štefica Nikolić,
Jure Petričević,
Bernadette i Boris Maruna,
Zdravko Sančević,
Lucijan Kordić,
Vinko Nikolić, Ivo Rojnica,
Tihomil Radja, Vilim
Cecelja i Jakša Kušan.
Foto: Arhiv Branka Salaja.*

Knjižnica Hrvatske revije objavila je o ovom simpoziju knjigu *Hrvatski razgovori o slobodi, u Ciklusu Ljudi i krajevi, Knjiga IX.* - Prvo izdanje. Tiskanje dovršeno u Barceloni, 25. svibnja 1972. na 472 (+16) str.

Pod istim nazivom tiskano je i drugo izdanje, ispravljeno i prošireno, u Ciklusu *Ljudi i krajevi, Knjiga XII.*

Tiskanje ove knjige dovršeno je u Barceloni, 25. svibnja 1974. na 580 (+19) stranica.

U drugom izdanju objavljen je dodatak: *IX. Hrvatska nakon Karađorđeva* sa sljedećim priložima:

1. Jure Petričević, Bogdan Radica i Vinko Nikolić
Kratka kronika novoga nasilja
2. Izjava predavača na II. simpoziju i članova odbora za jubilarnu nagradu „Hrvatske revije“ godine 1971.
Odnos i suradnja hrvatske emigracije s domovinom (dana 1. prosinca 1972.)
3. Prilozi i dokumenti
Brzjavni apel urednika HR predsjedniku USA Richardu Nixonu
Jubilarna književna nagrada HR 1971.
Izjava Vinka Nikolića u vezi s osudom Zlatka Tomičića
Apel uredništva HR na ustanove za podjelu Nobelove nagrade za mir
4. Suradnik iz domovine (Lav Znidarčić), dopuna prikazu: *Quo vadis Ecclesia croatica?*
5. Vinko Nikolić: „*Hrvatska revija*“ na optuženičkoj klupi
6. Vinko Nikolić: *Osvrt na tri prikaza naše knjige.*

Šestorica istaknutih hrvatskih emigranata i uglednih hrvatskih intelektualaca sudjelovala su na oba simpozija *Hrvatske revije* (1968. i 1971.), čija su imena: Vinko Grubišić, Vinko Nikolić, Jure Petričević, Bogdan Radica, Tihomil Radja i Gvido Saganić.

Zahvala

Zahvaljujem svim prijateljima i znancima koji su mi svesrdno i sa zadovoljstvom pomogli doći do svih ovih podataka, a bilo ih je dvadesetak iz: Amerike (SAD-a), Kanade, Francuske, Njemačke i Hrvatske.

SUMMARY

NEW CONTRIBUTIONS TO THE BIO-BIBLIOGRAPHY OF THE HRVATSKA REVIIJA EMIGRANT MAGAZINE

The visionaries of Croatian freedom and independence in exile who worked on the *Hrvatska revija* emigrant magazine edited by Vinak Nikolić published two little-known publications in the under the *Knjižnica* publishing of the same name, after appearing at two important symposia in Switzerland in 1968 and 1971. Those two publications (*Hrvatski razgovori o slobodi /EN: Croatian Discussions on Freedom/ ...*) undoubtedly testify to the process of maturation of political thought in Croats. Poet, publicist, writer of memoirs from emigrant life, editor and publisher Vinko Nikolić (1912 - 1997) started the well-known *Knjižnica Hrvatske revije*, under which he published 65 books of exceptional value for the cultural history of our nation, written mostly by prominent Croatian intellectuals in emigration. Nikolić gained a great reputation and recognition among our dissidents in the democratic West during the second half of the 20th century by editing the *Hrvatska revija*, undoubtedly the most famous cultural and political magazine in the diaspora.

RESUMEN

NUEVAS CONTRIBUCIONES A LA BIO-BIBLIOGRAFÍA DE LA PUBLICACIÓN DE LA EMIGRACIÓN HRVATSKA REVIIJA

Los visionarios de la libertad y la independencia croata en el exilio que colaboraban con la revista de la emigración *Hrvatska revija*, editada por Vinko Nikolić, publicaron dos ediciones de la colección *Knjižnica*, después de participar de dos importantes simposios en Suiza, en 1968 y 1971. Ambas publicaciones (*Hrvatski razgovori o slobodi... / Diálogos croatas sobre la libertad...*) sin duda dan testimonio del proceso de maduración del pensamiento político de los croatas. El editor Vinko Nikolić, poeta, publicista, escritor de memorias de la vida del emigrante (1912-1997) fundó la conocida „*Knjižnica Hrvatske revije*“ („La biblioteca de la *Hrvatska revija*“) en el marco de la que publicó sesenta y cinco libros de valor excepcional para la historia de la cultura de nuestra nación, escritos en su mayoría por destacados intelectuales croatas de la emigración. Nikolić ganó gran reputación y reconocimiento entre nuestros disidentes en el occidente democrático durante la segunda mitad del siglo XX gracias a la edición de la *Hrvatska revija*, sin duda la revista cultural y política más famosa de la emigración.

Hrvatski glasnik, tjednik Hrvata u Mađarskoj, izlazi u pedeset i dva broja tijekom godine. Ističe se vrsnim novinarskim priložima, koje prati efektna fotografska građa s atraktivnom uredničkom koncepcijom. Tjednik je dio organizacijske cjeline uredništva pod skupnim imenom Medijski centar *Croatica*. U sklopu tog Centra sadržaji, pa i vjerski, objavljuju se na deset platformi u različitim žanrovima i to u tiskanom i elektroničkom obliku. Pratite mrežne stranice: www.croatica.hu, www.glasnik.hu, www.radio.croatica.hu

DUHOVNOST

HRVATSKI GLASNIK - POSTOJAN ČUVAR VJERSKOG IDENTITETA HRVATA U MAĐARSKOJ

Hrvatski glasnik tjednik je Hrvata u Mađarskoj. Kako je to u RM jedini tjednik na hrvatskome jeziku, karakterizira ga široka paleta interesa i tema pa i vjerskih sadržaja. Autorica, renomirana urednica i novinarka Branka Pavić Blažetin, u ovome radu stoga se posvećuje upravo analizi vjerskih tema u Hrvatskome glasniku: njegovu tiskanom izdanju te Facebooku. Pedeset i dva su broja HG-a godišnje i prigodni broj uz Državni dan Hrvata u Mađarskoj, čija građa ukupno doseže 3328 kartica, koje su ilustrirane s više od 600 fotografija. HG dio je organizacijske cjeline uredništva pod imenom Medijski centar Croatica. U sklopu tog Centra sadržaji, pa i vjerski, objavljuju se na deset platformi u različitim žanrovima te u tiskanom i elektroničkom obliku. Uz spomenuto, tu su i ostale platforme Medijskog centra Croatica: Radio Croatica, Croatica TV; četiri profila na društvenim mrežama - MCC (1084 pratitelja), Hrvatski glasnik (6214 pratitelja), Radio Croatica (746 pratitelja) te TV Croatica (541 pratitelja); tri mrežne stranice - www.croatia.hu, www.glasnik.hu, www.radio.croatia.hu. Nedvojbeno, može se zaključiti kako je Hrvatski glasnik postojan čuvar vjerskog identiteta Hrvata u Mađarskoj.

Hrvatski glasnik tjednik je Hrvata u Mađarskoj, jedini tjednik Hrvata u Mađarskoj. Tjednik je to na hrvatskome jeziku i pismu. Iz tog položaja (da je jedini) proizlazi široka paleta interesa, tema, sadržaja i žanrova, pa i vjerskih sadržaja. *Ostati postojan unatoč nevoljama* (Lk 21, 5 – 11) drevna je prisposoba koja nadahnjuje uredništvo i čitateljsku publiku Hrvatskoga glasnika. Hrvatski glasnik dio je organizacijske cjeline uredništva pod imenom Medijski centar Croatica. U sklopu tog centra sadržaji (pa i vjerski) objavljuju se na deset platformi u različitim žanrovima i vrstama te na tiskanim i elektroničkim platformama. Pedeset i dva su broja Hrvatskoga glasnika godišnje (i poseban broj uz Državni dan Hrvata). Tjedno se objavljuje na 16 stranica u boji – to su otprilike 832 novinske stranice. U prosjeku na stranici se objave četiri kartice – što je 3328 kartica na godišnjoj razini. U jednom broju ima najmanje 40 do 50 fotografija – što je skoro 600 fotografija u 52 broja. Uz spomenuto, tu su i ostale platforme Medijskog centra Croatica: audiovizualne – Radio Croatica, TV Croatica; četiri profila na društvenim mrežama – Medijski centar Croatica (1084 pratitelja), Hrvatski glasnik (6214 pratitelja), Radio Croatica (746 pratitelja) te TV Croatica (541 pratitelja); tri mrežne stranice – www.croatia.hu, www.glasnik.hu, www.radio.croatia.hu. Godišnjak Hrvata u Mađarskoj „Hrvatski kalendar” (u prosjeku na 200 do 250 stranica u posljednjih dvadeset godina) godišnje izide obogaćen s 500 do 600 fotografija. Hrvatski glasnik ima stalne pretplatnike tiskanog izdanja, a TV Croatica ima pretplatnike na kanalu YouTube.

Danas ćemo pozornost posvetiti vjerskim sadržajima u Hrvatskom glasniku: njegovu tiskanom izdanju te Facebooku. Odrediti što vjerski sadržaj jest u našem je slučaju jako teško. Koji je to tekst vjerskog sadržaja, koja fotografija, koja tema? Možda bi točnije bilo reći da ćemo pozornost posvetiti sadržajima koji kazuju o vjerskom životu hrvatske zajednice u Mađarskoj. Važno je naglasiti kako nisu svi Hrvati u Mađarskoj vjernici iako se često polazi od te pretpostavke. Vjernici su uglavnom stariji. U Mađarskoj danas, 2022. godine, vjerskih obreda na hrvatskom jeziku jedva i da ima. Oni su, ako ih ima, prigodničarskog tipa, a ne praksa i način života. Tako i svete mise – one su rijetke i prigodničarske izuzev u nekoliko župa, od kojih je jedna santovačka. Vjeronauk se nudi u školama, ali odabire ga jedna trećina djece.

O zastupljenosti vjerskih sadržaja u tjedniku Hrvata u Mađarskoj možemo govoriti na temelju analize u četirima razdobljima: 1.) od 1945. do 1987./1989., 2.) od 1989. do 1991., 3.) od 1991. do 2012. te 4.) od 2012. do danas.

Svi napisi o vjeri i vjerskom životu Hrvata u Mađarskoj potiču uz očuvanje i jačanje hrvatskog vjerskog identiteta i jačanje hrvatskog nacionalnog identiteta te jačanje funkcije hrvatskog kao materinskog jezika. Ako pišemo o obredu na materinskom jeziku, to pomaže u njegovu očuvanju. U doba digitalizacije nema potrebe za izmišljanjem tople vode (vjerski sadržaji svih tipova i vrsta na hrvatskom jeziku dostupni su nam preko katoličkih portala Crkve u Hrvata – vrlo dobri portali, novine „Glas koncila” i specijalizirani časopisi), ali ima potrebe za bilježenjem onoga što odlikuje vjersku aktivnost svih hrvatskih subetničkih skupina u Mađarskoj. Danas, posljednjih desetak godina, Crkva se u pojedinim biskupijama zbog malog broja vjernika sve više otvara i pripadnicima narodnosti. Koristi li se to u dovoljnoj mjeri upravo s ciljem jačanja materinskoga jezika vjernika drugo je pitanje. Identiteti se formiraju, pa tako i vjerski, osjećaj pripadnosti tako se gradi, pa tako i osjećaj pripadnosti vjerskoj zajednici. Postoji li hrvatski vjerski identitet u Mađarskoj ako idemo na mise na mađarskom jeziku? Što je tu hrvatsko? Činjenica da sam ja Hrvat. Ili činjenica da je na mađarskoj misi bilo nas troje Hrvata?! Vjerski identitet ne mora s druge strane biti nužno vjera i ne treba ga odlikovati tek i samo vjerska aktivnost. Dapače.

Hrvatski glasnik postojan je čuvar vjerskog identiteta Hrvata u Mađarskoj. Objavom vjerskih sadržaja i obradom tema te njihovim učestalim tjednim pojavljivanjem na stranicama učvršćuje se vjera u najširem smislu, a time i pripadanje istom kulturnom krugu nudeći potrošaču (čitatelju) informativne i edukativne sadržaje. Vrlo se rijetko, gotovo nikada ili tek jako bojažljivo, kroz vjerski sadržaj provlači kritika – on je uvijek pozitivan i zahvalan. Zahvalan, što to znači? Još uvijek strah da se ne dirne u nedodirljivo. Propovijed na mađarskom? Pa nisam je ni čula!

Podimo od riječi „Hrvatski glasnik”, „postojan”, „čuvar”, „vjera”, „identitet”, „vjerski identitet”, „Hrvati u Mađarskoj”. Najteže se možda odrediti sintagme „vjerski sadržaj” i „vjerski identitet”.

U Narodnim novinama, koje su bile glasilo i Hrvata u Mađarskoj, do demokratskih promjena, otprilike do 1988./1989. godine, gotovo da i nema vjerskih sadržaja. Do danas nije istraženo kakav je bio, u kojoj se mjeri i gdje odvijao vjerski život Hrvata od Drugoga svjetskog rata do demokratskih promjena, naravno na hrvatskom jeziku. Je li se u tom razdoblju i gdje misilo na

hrvatskom jeziku, je li bilo obreda na hrvatskom jeziku, jesu li tiskani molitvenici na hrvatskom jeziku, katekizmi... Podatak koji 17. siječnja 1991. godine u NN bilježi Đ. Franković glasi: „Mise na hrvatskom jeziku imaju Hrvati u Gradišću (Kemlji, Bizonji, Koljnofu) i u južnom regionu, uopće ih nemamo u zalskim naseljima, nešto je bolja situacija podravskih Hrvata ali samo u Martincima, u Pečuhu odnedavno svake treće nedjelje, iseljeni Semarčani tih godina traže da bude hrvatskih misa u Šiklošu ili Judu, judski župnik Franjo Pavleković, misa ima u salantskoj župi, nema ih ni u peštanskoj županiji...”

Od 1991. situacija se stubokom mijenja, a posljednjih petnaestak godina vjerska je aktivnost hrvatske zajednice ušla u „turbofazu”, a time je i broj vjerskih sadržaja u Hrvatskom glasniku dosegao neviđene razmjere u odnosu na sve druge sadržaje. Jer se ti, vjerski „projekti”, financiraju iz proračuna mađarske države kroz proračun hrvatskih samouprava i civilnih udruga, a to su hodočašća, mise, kampovi, podizanje i obnova crkava, podizanje križeva...

Istraživanje Znanstvenog zavoda Hrvata u Mađarskoj

Suradnici Znanstvenog zavoda Hrvata u Mađarskoj Silvestar Balić, Stjepan Blažetin i Lilla Trubić u uvodu teksta „Nemzetiségi nyelv és hitélet a *Hrvatski glasnik* hetilapban” („Narodnosni jezik i vjerski život u Hrvatskom glasniku”) ističu važnost Hrvatskoga glasnika, u kojemu su objavljeni napisi na materinskom jeziku jedna od najvažnijih kohezivskih silnica jer reagiraju na događaje, pomažu izgradnju nacionalne samobitnosti, njegovanje, bilježenje, formiranje čitateljske publike i održivost zajednice. Bez tiska na materinskom jeziku nemoguća je samorefleksija, stvaranje slike o sebi i kontinuirana obnova zajednice. Pregledali su sadržaj četiriju godišta Hrvatskog glasnika (2010., 2011., 2012., 2013.) s ciljem praćenja pojave dviju prioritetnih tema (očuvanje jezika i vjera), napravili njihovu statističku obradu i donijeli nekoliko zaključaka, odnosno postavili nekoliko teza. Ali u to nisu uračunate fotografije koje imaju vjerski sadržaj.

Suočili su me još jedanput s onim što je nama u uredništvu itekako jasno: s ogromnom količinom napisa koji se mogu podvesti pod kategoriju „Vjera” i koji su pisani u svim novinskim žanrovima: kolumna, komentar, vijest, intervju, portret, putopis, izvješće, kritika, prikaz, fotografija. I tu nisam spomenula tematsku raznolikost: vjera, kultura, književnost, politika, sadržaji za djecu i mlade... To je razdoblje tek uvod u ovo u čemu se nalazimo posljednjih pet godina, što ću zorno prikazati tek na nekoliko primjera i s nekoliko statističkih brojki koje pokazuju kako svakog tjedna vjerski sadržaj imamo u prosjeku na pet stranica s 20 kartica teksta i najmanje desetak fotografija. I to ne samo u tiskanom izdanju nego i na mreži, ponajprije na profilu „Hrvatski glasnik”, gdje imamo dnevni vjerski sadržaj – tekst i velik broj fotografija u funkciji jačanja vjerskog identiteta. Postojano čuvamo vjerski identitet i u tiskanom i virtualnom prostoru na dnevnoj bazi. Kao primjer gore navedenoga navodimo tri broja u 2019. godini (1., 2. i 3.) i zastupljenost vjerskih sadržaja na stranicama:

1. broj: 7., 9., 11., 13. i 16. str.

2. broj: komentar, 8., 10., 11., 12., 15. i 16. str.

3. broj: intervju, 4. i 5., 6., 10., 11. i 15. str.

Kad je riječ o naslovnicama, vjerski se sadržaj na njima pojavljuje ovako.

U 2020. godini od 52 broja (zbog pandemije bilo je i dvostrukih brojeva) dvije su dvostruke i 14 naslovnica vjerske tematike. Potpisi uz naslovnu fotografiju jesu: 20./21. broj: „Križevski dani u Gornjem Čataru”, 26. broj: „Tijelovska procesija u Sumartonu”, 28. broj: „5. Hrvatsko shodišće koljnofskoj Črnoj Madoni”, 32. broj: „I. Hrvatski državni vjerski kamp”, 34. broj: „Otvorena Hrvatsko-katoličanska čuvarnica u Nardi”, 37. broj: „Židanska zlata maša Štefana Dumovića sa celjanskimi hodočasnikima”, 38. broj: „Održano XI. hodočašće bačkih Hrvata i prijateljskih zajednica”, 42. broj: „400. obljetnica rackih Hrvata”, 43. broj: „Na Dušni dan” (stihovi), 44. broj: „Trideset godina mlinaračke crkve Kraljice svete krunice”, 45. broj: „Posvećen centralni obnovljeni križ u katolijskom groblju”, 46. broj: „Gospodin Bog moj, briši naše suze...”, 48. broj: „Spomenik na hrvatskom jeziku u salantskom groblju”, 49. broj: „Sveti Nikola u pečuškom Hrvatskom vrtiću”, 50. broj: „Po prvi put Svetu pričest primilo dvadesetero djece”, 51./52. broj: „Čestitari iz Petrovog Sela”.

U 2021. godini od 51 naslovnice njih 15 (s velikom naslovnom fotografijom) može se uvrstiti pod kategoriju „Vjera”. To je gotovo trećina svih naslovnica. U to nisu uračunate male fotografije na naslovnici, od kojih je velik broj vjerske tematike. Zanimljivi su i naslovi fotografije na naslovnici, i oni su u snažnoj funkciji jačanja vjerskog identiteta, ali i jezičnog i nacionalnog i kulturnog. Primjer: „Svi su izvori u tebi” (Ps 87, 7) ili „Ako ste, sini i kćeri, pogazili jezik otca i matere svoje, pogazili ste otca i mater samu” ili stih: „Prah smo, prahom ćemo biti, To nam želji poručiti Pepelni križ sad na ov dan, Da budeš uvijek pripravan!” (Anton Slavić).

S obzirom na broj objavljenih jedinica i fotografija u 2021. godini u 52 broja (i posebni broj i Facebook profil) bez donošenja završnih zaključaka kazujem kako je domalo trećina sadržaja vjerskoga karaktera, što je jako jako puno. Ali to je i odraz aktivnosti hrvatske zajednice koja se

u velikom broju slučajeva, pa i na političkom polju, manifestira kroz organizaciju i preferiranje vjerskih sadržaja, za što se posljednjih desetak godina, a posebice posljednjih pet, izdvajaju i znatna sredstva iz proračuna samouprava, a i civilnih udruga, i za što narodnosne zajednice dobivaju znatne državne potpore na natječajima Fonda „Gábor Bethlen”. A mi u MCC-u sve to revno objavljujemo, pratimo i bilježimo i na Radio Croatiaci i na TV Croatiaci – sada neću analizirati omjer vjerskih sadržaja na ostalim platformama Medijskog centra Croatica ni u godišnjaku „Hrvatski kalendar”.

Za sam kraj donosimo sadržajnu analizu jednog broja, 15. broja iz 2022. godine. Na naslovnici se nalazi centralna fotografija i tri manje fotografije, zatim slijedi tjedni komentar pod naslovom „Vjera i nada”, kolumna Glasnikov tjedan s vjerskom temom te istaknutim stihovima „Ostani s nama, Gospode, jer silazi noć sumorna i pusta”. Na 6. str. nalaze se vijesti pod naslovom „Održana trodnevna duhovna priprava za Uskrs” i „Cvjetnica u Santovu”. Vijesti dolaze uz tri fotografije vjerskog sadržaja. Na 7. str. nalaze se vijesti „Na pečuškoj kalvariji”, „Križni put u crkvi sv. Ladislava” i „Križni put na hrvatskom jeziku u Šiklošu” te tri fotografije. Na 8. i 9. str. tema je „Vjera”: Trenutak za pjesmu – Ante Jakšić: Kako da prijedem, fotografija u rubrici „Bogatstvo”: Spomen-park u baškutskom groblju, tekst „Tribina o vjerskom životu bačkih Hrvata i predstavljanje Hrvatskog katoličkog kalendara 2022.” s pitanjem/tvrđnjom „Nema hrvatskih svećenika i redovitih misnih slavlja, a vjerski život organiziraju Hrvatske samouprave”. Na 10. str. nalazi se razgovor sa svećenikom Vjenceslavom Totom (i dvije fotografije), a na 11. str. napis „VI. Križni put Hrvatov u Kisegu” (i četiri fotografije). Na 12. str. nalazi se kratka vijest „Crne pisanice” i fotografija. Na 13. su stranici (Mala stranica) sadržaji vezani uz Uskrs. Na 14. je str. vijest „Pomurske pisanice povezale prijatelje...”, a na 16. str. pozivnica na hodočašće mladih u Međugorje i napis „Plajgorska svečana nedilja” te dvije fotografije.

Može se zaključiti da je novinska fotografija vjerskog sadržaja komunikacijska poruka, ona je u boji i tematski određena. Vjera je prikazana kao postojana, stalna, kontinuirana i neprekinuta. Ono što je postojano, to je i dosljedno i neupitno – jedinstveno i čvrsto u svojem djelovanju, dugoročno i programski osmišljeno.

U svoje trideset i dvije godine Hrvatski glasnik iz tjedna u tjedan, a posljednjih desetak godina iz dana u dana na Facebook profilu, objavljuje vjerske sadržaje. Hrvatski glasnik na Facebooku prati 6214 prijatelja i najpraćeniji je profil od svih manjinskih tjednika u Mađarskoj (Српске недељне новине – 3744, Ľudové noviny – 2347, Neue Zeitung – 3516, Foaia românească – 2427). Time su njegovi vjerski sadržaji u indirektnoj funkciji jačanja vjerskog identiteta vjernika Hrvata u Mađarskoj, čime je Hrvatski glasnik postojan dnevni čuvar vjerskog identiteta Hrvata u Mađarskoj. Tjednik Hrvatski glasnik za 30 godina izlaženja i za unapređenje vjerskog života Hrvata u Mađarskoj od Gradišća do Bačke dobio je priznanje i povelju Društva hrvatskih katoličkih novinara. To ostali „hrvatski mediji” u Mađarskoj nisu smatrali vrijednim zabilježiti, pa ni časopis Zornica nova ni Hrvatski katolički kalendar 2022.

SUMMARY

CROATIAN HERALD – CONSTANT GUARDIAN OF THE RELIGIOUS IDENTITY OF CROATIANS IN HUNGARY

In this paper, we will pay attention to religious content in the Croatian Herald: its printed edition and Facebook. Croatian Herald is the weekly magazine of Croats in Hungary, the only weekly magazine of Croats in Hungary. It is a serial publication in the Croatian language and script. From this position (that it is the only one) comes a wide range of interests, topics, content and genres, including religious content. Croatian Herald is part of the organizational unit of the editorial office under the name Media Centre Croatica. Within that Centre, content (including religious content) is published on ten platforms in different genres and types, as well as on printed and electronic platforms. There are fifty-two issues of Croatian Herald per year (and a special issue for the National Day of Croats in Hungary). It is published weekly on 16 colour pages - that's approximately 832 newspaper pages. On average, four standard text pages are published on the page - which is 3328 standard text pages on an annual level, which are illustrated with more than 600 photos in 52 issues. In addition to the above, there are other platforms of the Media Center Croatica: audiovisual - Radio Croatica, Croatica TV; four profiles on social networks – Media Centre Croatica (1084 followers), Croatian Glasnik (6214 followers), Radio Croatica (746 followers) and TVCroatica (541 followers); three websites – www.croatica.hu, www.glasnik.hu, www.radio.croatica.hu.

It can be concluded that the Croatian Herald is a constant guardian of the religious identity of Croats in Hungary. The publication of religious content and treatment of topics, as well as their frequent weekly appearance on the pages, reinforces faith in the broadest sense, and thus also belonging to the same cultural circle, offering the readership informative and educational content. In its thirty-two years, Croatian Herald publishes religious content week after week, and for the last ten years day after day on its Facebook profile, respecting ecumenical and interreligious dialogue.

RESUMEN

HRVATSKI GLASNIK - GUARDIÁN CONSTANTE DE LA IDENTIDAD RELIGIOSA DE LOS CROATAS EN HUNGRÍA

En este artículo brindamos atención a los contenidos religiosos del *Hrvatski glasnik*, tanto en su edición impresa como en el Facebook. El *Hrvatski glasnik* es el único semanario de los croatas en Hungría. Se trata de una publicación en serie en idioma croata. Siendo el único semanario, cubre una amplia gama de intereses, temas, contenidos y géneros, incluyendo los religiosos. El *Hrvatski glasnik* es parte de la unidad organizativa de la oficina editorial llamada *Medijski centar Croatica*. En el marco de dicho centro, los contenidos (incluido el religioso) se publican en diez plataformas de diferentes géneros y tipos, así como en plataformas impresas y electrónicas. El *Hrvatski glasnik* cuenta con cincuenta y dos números al año (y un número especial para el Día Nacional de los Croatas en Hungría). Se publica semanalmente en dieciséis páginas a color, unas 832 páginas de periódico. En promedio, en cada página se publican cuatro carillas (*N. del T: 1500 caracteres con espacios equivalen a una carilla*), lo que a nivel anual es un total de 3328 carillas, ilustradas con más de seiscientas fotografías, en cincuenta y dos números. Además de lo mencionado, existen otras plataformas del *Medijski centar Croatica*: las audiovisuales – Radio Croatica, Croatica TV; cuatro perfiles en redes sociales – Medijski centar Croatica (1084 seguidores), Hrvatski glasnik (6214 seguidores), Radio Croatica (746 seguidores) y TVCroatica (541 seguidores); tres sitios web: www.croatica.hu, www.glasnik.hu, www.radio.croatica.hu.

Podemos concluir que el *Hrvatski glasnik* es un guardián constante de la identidad religiosa croata en Hungría. La publicación de contenidos religiosos, el desarrollo de temas, así como su frecuente aparición semanal en los portales refuerza la fe en el sentido más amplio, y con ello también la pertenencia al mismo círculo cultural, ofreciendo contenidos informativos y educativos al lector. A lo largo de treinta y dos años, el *Hrvatski glasnik* ha publicado contenidos religiosos de semana a semana, y en los últimos diez años, día a día a través del portal de Facebook, respetando el diálogo ecuménico e interreligioso.

RADOST ŽIVLJENJA U NOVOM ZAVIČAJU

Hrvatska katolička zajednica bl. Jakova Zadranina - Göppingen i Hrvatska katolička zajednica sv. Leopolda Bogdana Mandića – Geislingen spadaju među najstarija mjesta hrvatskog dušobrižništva u njemačkoj biskupiji Rottenburg-Stuttgart. Iako je vlč. Anton Odak imenovan dušobrižnikom za Hrvate u Göppingenu 1962. godine, to se ne uzima kao početak same Misije, već godina 1968. kada se i nastanio u tomu gradu. Stoga, u 2023. godini govorimo o 55 godina ovih dviju zajednica. Za obje zajednice pastoralno se skrbi jedan svećenik, trenutačno fra Ivica Jurišić, član franjevačke provincije Bosne Srebrene koji je ondje od kraja rujna 2012. godine. Tijekom proteklih 55 godina ove zajednice su dijelile sudbinu hrvatskoga naroda. Svih tih 55 godina misionari su zajedno s angažiranim vjernicima laicima nastojali da se svatko osjeća kao u svom domu. Za djecu i mlade organiziraju se vjeronaučne poduke. Djeluju zborovi, skupine ministranata, čitača, ne nedostaje karitativnih akcija, ali i zabavnih poput dočeka sv. Nikole ili pak tradicionalnog fašnika. Vjernici zajedno obilježavaju sva velika crkvena slavlja.

Migracije manjeg ili većeg razmjera velika su promjena za svakog čovjeka koji u njima sudjeluje. Novo okruženje donosi mogućnosti i izazove, ali i opasnosti. No, i u tuđini, često daleko od rodnog doma, čovjek teži onom prepoznatljivom, onom čemu/komu pripada. Zsigurno, tu veliku ulogu ima vjera (Crkva) uz koju je usko vezan i materinski jezik. Crkva je uvijek bila toga svjesna te je pratila vjernike i bila uz njih u svakome kutu svijeta, dijeleći radosti i muke prognanih, iseljenih ili pak onih željnih novih spoznaja i iskustava u drugim zemljama. Hrvatske katoličke misije/zajednice postale su ne samo utočište, mjesta gdje su novopridošli našli ne samo duhovnu skrb, već i svaku drugu pomoć, svoj drugi dom. U ovoj prigodi posebno se osvrćemo na polustoljetno djelovanje Hrvatske katoličke zajednice bl. Jakova Zadranina – Göppingen i Hrvatske katoličke zajednice sv. Leopolda Bogdana Mandića – Geislingen, koje spadaju među najstarija mjesta hrvatskog dušobrižništva u njemačkoj biskupiji Rottenburg-Stuttgart, u kojoj još djeluje četrdesetak HKZ. No, prije nastavka promišljanja o pastoralnom djelovanju, vratimo se nekoliko stoljeća unazad. Veliki priliv Hrvata, poglavito iz Slavonije, na područje djelovanja ovih katoličkih zajednica bilježi se šezdesetih godina prošloga stoljeća. No, hrvatski tragovi u Geislingenu i okolici postoje već šesto godina. Ovdje se svojom dobrotom i uzornim kršćanskim životom isticala Marija od Bosne iz roda Kotromanića. Marija se udala 1352. godine za grofa Ulricha V. Osim naslova grofice Helfenstein, često se spominjala kao vojvotkinja Bosne. Od 1365. do 1399. godine potpisala je donacije kao „Maria Herzogin von Bosnien“. Imali su devetero djece, šest sinova i tri kćeri. Od sinova samo se jedan oženio, dok su trojica bili svećenici, a najstariji je postao nadbiskup Kalocse u Ugarskoj. U Helfensteinu iznad Geislingena živjeli su od 1356. do 1396.

godine. Posljednje godine provela je u dvorcu Bühringen iznad Bad Überkingena, gdje je i umrla 27. travnja 1403., 30 godina nakon muže pogibije. U Geislingenu se nalazi ulica koja nosi naziv Maria-von-Bosnien-Weg. Bolnica u Wiesensteigu zadudžbina je Marije od Bosne, te po njoj nosi ime. Mnoge sačuvane povelje govore o njoj kao veoma darežljivoj i širokogrudnoj osobi, vjernoj supruzi i dobroj majci, te istinskoj kršćanki i pravoj dobrotvorki. Njoj u spomen, na ostacima grada Helfensteina podignuta je spomen ploča 2011., a od tada se posljednje nedjelje u rujnu hodeći „Putovima Marije od Bosne“ hrvatski vjernici okupljaju na Helfensteinu na euharistijskom slavlju i obiteljskom susretu.

U Saveznoj pokrajini Baden-Württemberg, u kojoj se nalaze spomenute katoličke zajednice, s područja tadašnje Jugoslavije 1950. godine živjelo 1796 ljudi, da bi deset godina (1961.) kasnije taj broj dosegao 8691, a već slijedeće 16.704, te je rastao iz godine u godinu 23.069 (1963.), 28.517 (1964.), 35.986 (1965.), 53.218 (1966.). U tim podacima možemo iščitati sudbine protjeranih Donauschwaba i političkih emigranata, a njima su se šezdesetih godina počeli pridruživati i ekonomski emigranti. Iako su podaci skupni, zasigurno dobar dio otpada na Hrvate. Veliki priliv novih radnika, osobito onih s područja Đakovštine bilježi se 1968. godine u Geislingenu. Već je tada u tamošnjoj tvornici WMF radio određen broj Hrvata, koji su se pokazali dobrim radnicima. Vratimo li se nakratko već spomenutim statističkim podacima, u godinama koje su slijedile oni izgledaju ovako: 60.071 (1968.), 114.942 (1969.), 192.629 (1972.), 215.254 (1974.). Te migracije su zasigurno utjecale i na broj hrvatskih katolika na ovome području. Na područje biskupije Rottenburg-Stuttgart, 1960. godine iz Pariza dolazi vlč. Anton Odak (1919.-1986.). Potkraj, 1961., 13. prosinca imenovan je dušobrižnikom za Hrvate u Stuttgart-Bad Cannstattu, te je tako postao prvi hrvatski dušobrižnik sa službenim mandatom. Iako je dušobrižnikom za Hrvate u Göppingenu imenovan 1962. godine, to se ne uzima kao početak same Misije, odnosno današnjih katoličkih zajednica, već godina 1968. kada se i nastanio u tomu gradu. No, bilježimo zanimljivost: Matice krštenih koje čuva današnja HKZ Göppingen svjedoče da je praktički, svo to vrijeme vršio dušobrižničku službu na području cijele Biskupije, odnosno gdje je bila potreba. Do preseljenja u Göppingen mise su se održavale prema mogućnostima, a tada su postale redovite. Od 1974. godine mise se redovito služe i u Geislingenu. Nakon vlč. Odaka, dolazi vlč. Stipe Dukić koji je vodio misiju od 1. prosinca 1972. Njega je naslijedio don Marijan Bevanda (1945.-2016.) koji je u Göppingenu bio do 1978. godine. Njega je naslijedio vlč. Ivica Komadina, sadašnji delegat za Hrvatsko dušobrižništvo u Njemačkoj. Komadina je od prosinca 1977. do lipnja 1978. bio je voditelj HKM Göppingen. Don Mile Miljko vodio je HKM u Göppingenu do 1984. Potom vođenje Misije preuzimaju članovi Franjevačke provincije sv. Jeronima u Istri i Dalmaciji. Dr. fra Ante Bilokapić (1948.-2020.) vodio je HKM od 1. lipnja 1984. godine do rujna 1991. godine. Njega je naslijedio fra Franjo Zelenike koji ostaje u Göppingenu do 31. kolovoza 1997. Dr. fra Stipe Nosić u Göppingenu djeluje od 1. rujna 1997. do 5. listopada 2003. Posljednji franjevac spomenute Provincije sa sjedištem u Zadru, fra Ivan Gavran ovdje je djelovao do rujna 2012. Potom dušobrižništvo preuzima Franjevačka provincija Bosne Srebrene, a ovdje već deset godina djeluje njihov član fra Ivica Jurišić.

Hrvatska katolička misija Göppingen koja je pokrivala i Geislingen, početkom ovoga stoljeća je doživjela transformaciju. Biskupija Rotterburg-Stuttgart odlučila je provesti dosta temeljitu reformu i integraciju postojećih domaćih župnih zajednica i misija drugog materinskog jezika. Povod za tu inicijativu bio je nedovoljan broj domaćih svećenika, te dobra integriranost stranih vjernika u novom ambijentu, s ciljem da se postigne još veća integriranost useljenika u Njemačku. Kako su se Misije nalazile na većem broju domaćih župnih zajednica, u nekim slučajevima i u više gradova, prijedlog je išao za tim, da se na jednom određenom području, npr. manjem gradu, formira nova Zajednica drugog materinskog jezika, pa bi u tom slučaju od dosadašnjih Misija nastalo dosta novih Zajednica, kako bi se ubuduće zvale. Ali, uglavnom bi ostali isti voditelji na istom području kao i do sada.

Dekretom A 354 od 14. kolovoza 2006. mjesni biskup Gebhard Fürst je ustanovio Hrvatsku katoličku zajednicu bl. Jakova Zadranina u Göppingenu, te ju pridodao dušobrižničkoj zajednici br. 10 u dekanatu Göppingen-Geislingen. Od tada se sjedište i zastupništvo Zajednice nalazi u katoličkoj župi Krista Kralja u Göppingenu. Pastoralno osoblje pripada pastoralnom timu ove dušobrižničke zajednice. Zajednički hod s vjericima župe Krista Kralja započet je zajedničkim euharistijskim slavljem „dobrodošlice“ u nedjelju, 29. listopada 2006. Nakon toga, redovito se euharistijska slavlja održavaju po ranije ustaljenom rasporedu, tj. nedjeljom u 14 sati. U nedjelju 29. travnja 2007. godine prvi puta slavila blagdan svoga nebeskog zaštitnika, bl. Jakova Zadranin. Dekretom br. A 2185 od 17. listopada 2006. biskup dr. Gebhard Fürst ustanovio je HKZ Sv. Leopolda Bogdana Mandića u Geislingenu, te ju je pridodao dušobrižničkoj jedinici br. 3 u dekanatu Göppingen-Geislingen, tj. župama sv. Marije, Sv. Ivana i sv. Sebastina u gradu Geislingenu. Uvođenje u Dušobrižničku jedinicu br. 3 održano je za vrijeme zajedničkog euharistijskog slavlja s njemačkom župom u nedjelju, 11. ožujka 2007. godine u crkvi sv. Marije. HKZ „Sv. Leopolda Bogdana Mandića“ prvi puta je u nedjelju, 20. svibnja 2007. proslavila blagdan svoga nebeskog zaštitnika. Ovim je i formalno-pravno dovršen proces reforme HKM Göppingen, koja je time prestala postojati. Dvije novoustanovljene zajednice sa sjedištem u Göppingenu i Geislingenu od tada djeluju neovisno. No, pod vodstvom istog hrvatskog svećenika. I nadalje organiziraju zajednička slavlja poput prvih pričesti i krizmi, Dana hrvatske državnosti. Zajedno odlaze na hodočašća, te priređuju i druga zajednička događanja kao što je fashing. Obje HKZ nastoje razvijati dobru suradnju sa župama unutar dušobrižničke zajednice kojoj pripadaju, pa npr. o Tijelovu organiziraju zajednička euharistijska slavlja i procesije.

Jedno od najvećih događanja kojem je na Spasovo, 31. svibnja 1984. godine bila domaćin Misija Göppingen je Euharistijski kongres hrvatskih vjernika koji žive i rade na području biskupije Rottenburg-Stuttgart. Iako je zagrebački nadbiskup kardinal Franjo Kuharić više puta boravio na području ove biskupije, u Göppingenu je bio samo jednom, i to predvođeci euharistijskog slavlja spomenutoga kongresa. To je ujedno bilo i prvi puta da neki kardinal posjeti taj grad. Dakako, tijekom svih ovih godina, vjernike na ovom području pohodili su mnogi hrvatski (nad) biskupi, poglavito kao djelitelji sakramenta Svete potvrde.

Kada je riječ o socijalnoj zauzetosti, na tragu Isusovih riječi „Što god učiniste jednom od ove moje najmanje braće, meni učiniste!“ (Mt 25, 45), svećenici su poticali, a vjernici se rado prema

*Hrvatske katoličke misije mjesto su vjerskog nadahnuća,
izvor snage za životne izazove naših ljudi u tuđini, kao i mjesto očuvanja
i njegovanja hrvatske kulturne baštine i materinskoga jezika.*

mogućnostima uključivali u različite karitativne akcije. Tako čine i danas. U arhivu Zajednica može se naći bezbroj molbi, uz koje nalazimo zabilješke o prikupljenoj pomoći, kao i zahvalna pisma. Dakako, nije se uvijek moglo odgovoriti na sve zamolbe, no nastojalo se ne ostati „zatvorenog srca i ruke“, osobito kad je riječ o najmlađima.

U vrijeme Domovinskog rata, preračunamo li u novčane vrijednosti svu pomoć u pošiljkama hrane, lijekova, sanitetskog materijala, medicinske opreme, vatrogasnih vozila, računalne i telekomunikacijske opreme bez pretjerivanja se može zaključiti da pomoć koju je organizirano prikupila ova Misija zasigurno prelazi iznos od 500.000 eura. Ovaj iznos daleko je nadmašen, ukoliko se uzmu u obzir i druge inicijative, preko drugih udruga, Caritasa i sl., kao i privatne u čijem su prikupljanju sudjelovali članovi Misije. Tu se ne smije zaboraviti i velik broj izbjeglica koje su uslijed ratnih stradanja utočište našli ponajprije kod rodbine i prijatelja, ali i svih ljudi dobre volje koji su otvorili vrata svojih domova. Misija se uključila i u druge akcije, poput one prikupljanja sredstva za pomoć obiteljima rudara stradalih u rudniku Dobrnja kod Tuzle. Godine 1997. HKM Göppingen prihvatila je kumstvo porušenj župi u Bosanskoj Posavini, u Gornjoj Dubici. Valja izdvojiti i pomoć prikupljenu za stradale u velikim poplavama (2014.), te pomoć stradalima u potresu na Banovini. Ostvarena su i kumstva za školovanje djece u Africi, a sada se vjernike posebno nastoji senzibilizirati za uključenje u akciju MIVA (kupnja vozila za misionare). Dugi niz godina novac darovan prigodom blagoslova obitelji usmjerava se za pomoć siromašnim studentima. Također vjernici se uključuju u uključuju u Tjedan solidarnosti sa Crkvom u BiH koja se organizira na poticaj Hrvatskoga Caritasa. Sve te akcije ostvaruju se uz veliki angažman samih vjernika koji dodatnim aktivnostima žele prikupiti što više sredstava, npr. prigodnom prodajom kolača i adventskih vijenaca. Spomenimo da su vjernici dali i novčani prilog za obnovu i ponovno postavljanje spomenika hrvatskom banu Josipu Jelačiću 16. listopada 1990. na središnji trg u Zagrebu, obnovu Domus Croata u Rimu, te za gradnju crkve Hrvatskih mučenika na Udbini.

Zanimljivo je spomenuti, da su o obljetnicama naglasci stavljeni i na informativnu djelatnost. Tako, je o 10. obljetnici Misije, 1978. godine pokrenuto glasilo, koje i danas izlazi o Uskrsu i Božiću. U godini obilježavanja 25 godina djelovanja pokrenuta je mrežna stranica, a o 50. obljetnici Facebook stranicu. Povijesni hod Misija, odnosno obiju Zajednica zabilježen je i u dvije monografije. Prva, autora Stipe Nosića „U vjeri i vjernosti“ je objavljena 2004. godine i donosi povijesni pregled kroz 35 godina. Monografija „Zajedno u vjeri“ autorice Marije Belošević objavljena je potkraj 2018. godine, te uz osvrt na 50 godina djelovanja, donosi i prikaz same proslave koja je održana potkraj studenoga iste godine.

Vratimo li pogled unazad, krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih mahom su u inozemstvo odlazili očevi, pa često i majke dok bi malu i nedoraslu djecu ostavljali djedovima i bakama, te su tako razbijane obitelji. Danas u velikom broju slučajeva odlaze cijele mlade obitelji zajedno, ili se članovi obitelji „okupljaju“ na inozemnoj adresi ubrzo nakon što je jedan od roditelja pronašao posao i krov nad glavom. Ali dobrom dijelu kako onih od prije pedesetak godina, tako i onima danas je zajedničko: djelić domovine i utjehu u tuđini nalaze u Crkvi. Iako je nezahvalno

govoriti o brojkama, onaj početni val iseljavanja smo potkrijepili brojkama, pa i ovaj posljednji, no u vidu konkretnih podataka uz same Zajednice. Naime, brojčano (službeno) stanje obiju Zajednica prati „trend“ doseljavanja iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine (podaci preuzeti iz Ureda Biskupije Rotterburg-Stuttgart).

Tablica 1. Brojčano stanje obiju Zajednica prema podacima preuzetim iz Ureda Biskupije Rotterburg-Stuttgart.

Godina	Göppingen	Geislingen
2013.	503	553
2014.	518	623
2015.	595	757
2016.	712	1064
2017.	828	1304
2018.	823	1389
2019.	827	1564
2020.	914	1521
2021.	920	1523

Potrebno je naglasiti, kako su to samo službeni podaci, koji ne odgovaraju stvarnom stanju, jer se oni odnose na granica dušobrižničkih jedinica pri ustanovljenju Zajednica. A na svetim misama i vjeronauku sudjeluju i oni koji gravitiraju ovim Zajednicama, no žive u mjestima izvan službenih granica. U 2023. godini brojevi vjernika će se znatno povećati, jer će se slijedom upravo spomenute prakse, proširiti djelovanje i ovih Zajednica. No, usporedimo li samo godine 2013. i 2021. dolazimo do podatka o velikom postotku doseljavanja hrvatskih vjernika i to iz gotovo svih dijela Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

Tablica 2. Val iseljjenja iz RH i BiH od ulaska RH u Europsku uniju.

HKZ	2013.	2021.	Indeks
Göppingen	503	920	182,90%
Geislingen	553	1523	274,41%
ukupno	1056	2443	231,34%

Zanimljiv je i prikaz godišnje statistike koji pokazuje podatke uz sakramente krštenja, prve pričesti, krizme, vjenčanja i pokopa preminulih. Donosimo samo prikaz za 2013., te posljednje tri godine koje su specifične i radi pastoralna u posebnim okolnostima uslijed pandemije korona virusa.

Iz prikaza je vidljivo, da unatoč godinama koje su bile pune izazova i strepnji, vjernički život nije malaksao. Dio pastoralnih i društvenih aktivnosti bio je podređen posebnim zahtjevima u doba pandemije. Slavlja prve pričesti i krizme u 2020. godini održana s odgođenim datumima

Tablica 3. Zadnji val iseljenja iz Rh i BiH zahvaća cijele mlade obitelji

GODINA	Krštenja	Prva pričest	Krizma	Vjenčanja	Preminuli (pogreb u DE)
2013.	9	18	-	1	4
2020.	25	30	65	9	3
2021.	24	28	-	4	7
2022.	19	41	59	14	6

(u jesen, umjesto planiranih termina u svibnju i lipnju. No, to nije obeshrabrilo vjernike, već su u skladu s novim okolnostima nastojali živjeti vjeru i ne izgubiti poveznicu sa Zajednicama i svećenikom koji je cijelo vrijeme bio uz njih. Postpandemijsko razdoblje, vraća mnoge aktivnosti. Zamah se osjeća na svim poljima. Za djecu i mlade redovno se organiziraju vjeronaučne poduke i pripreme za prvu svetu pričest i krizmu. Poduke se organiziraju i za buduće supružnike, a za najmlađe igraonice, te mali natječaji u likovnom izražaju, čiji se rezultati predstavljaju putem Facebook-stranice. Aktivnosti za školsku djecu koordiniraju se s učiteljicama hrvatske nastave koje rado pripremaju s djecom program za Majčin dan, Dan državnosti i sv. Nikolu. Ponovno se okupljaju zborovi na probama i redovito animiraju svete mise, a u obje Zajednice ustanovljeni su i dječji zborovi. Djeluju i skupine čitača i ministranata. U 2023. godini, Geislingen će ponovno ugostiti susret biskupskih susret hrvatskih ministranata. Ne nedostaje duhovnih sadržaja uz gostovanja propovjednika iz Domovine, koncerata. Ponovno se okupljaju umirovljenici u okviru Zajednice umirovljenika sv. Leopold Mandić“ Geislingen. Planiraju se hodočašća, a ohrabrujuća je i činjenica, kako je skupina mladih sudjelovala na Susretu hrvatske katoličke mladeži u Bjelovaru (rujan, 2022.), i tako nastavila kontinuitet nazočnosti mladih iz ovih Zajednica. Na kraju istaknimo još jednu činjenicu, koja Zajednicu u Göppingenu čini drugačijom od ostalih HKZ. Spomenuto je da je njezin zaštitnik od 2006. godine bl. Jakov Zadrani, skromni redovnik koji je poznat po činjenju milosrđa, a preminuo je u Bitettu. Iako ga spominjemo u popisima hrvatskih svetaca i blaženika, niti jedna župa Crkve u Hrvata nije njemu posvećena. Hrvatska katolička zajednica u Göppingenu jedina je hrvatska župa uopće (u svijetu) kojoj je bl. Jakov zaštitnik. Redovito svake godine slavi se njegov blagdan. Želeći potaknuti vjernike na još veću pobožnost svome zaštitniku, fra Ivica Jurišić je posljednjih godina potaknuo neke nove aktivnosti. Tako su na hrvatski jezik prevedene tri molitve i predstavljene o blaženikovu blagdanu. Proslava pak spomendana 2022. bila je u posebnom ozračju. Naime, na kraju godine u kojoj su franjevci, čuvari blaženikova groba nizom duhovnih aktivnosti obilježili 525. godišnjice smrti bl. Jakova, Svetište bl. Jakova iz Bitetta i Vicepostulatura za proglašenje svetim bl. Jakova darovali su ovoj Zajednici relikviju. Riječ je o dijelu štapa kojim je blaženik obilazio potrebite. Hrvatskim vjericima, kao i vjericima njemačke župe, relikvija je izložena na trajno štovanje u crkvi Christkönig – Marienkapelle. Jedinstveni relikvijar u obliku reljefnog odljeva u bronci lika bl. Jakova izradio je akademski kipar fra Joakim Gregov. Sve navedeno, ohrabruje današnje vjernike ovih Zajednica, da poput svojih predčasnika nastave zajedno koračati svjedočeći vjeru, domoljublje i zajedništvo.

SUMMARY

THE JOY OF LIVING IN A NEW HOMETLAND

Croatian Catholic Community of Blessed Jakov Zadranin - Göppingen and Croatian Catholic Community of St. Leopold Bogdan Mandić - Geislingen are among the oldest places of Croatian pastoral care in the German diocese of Rottenburg-Stuttgart. Although Fr. Anton Odak was appointed pastor for the Croats in Göppingen in 1962, this is not taken as the beginning of the Mission itself. The year 1968, when he settled in that city, is considered as the beginning instead. Therefore, in 2023, he spoke about the 55 years of these two communities. Both communities are pastorally cared for by one priest, currently Fr. Ivica Jurišić, a member of the Franciscan province of Bosna Srebrena, who has been there since the end of September 2012. During the past 55 years, these Communities have shared the fate of the Croatian people: in the seventies, these were places of refuge for many who left their homeland for economic or political reasons. At the beginning of the Homeland War, there was another exodus from Croatia of those fleeing the horrors of war. In addition, in recent years there has been an increase in newly arrived believers from the Republic of Croatia to Germany who are looking for better and fairer working conditions.

For all those 55 years, the missionaries, together with committed lay believers, tried to make everyone feel at home. Religious studies are organized for children and young people. There are choirs, groups of ministers, readers, there is no shortage of charitable events, but also fun ones like welcoming St. Nicolas, or a traditional carnival. Believers celebrate all major church celebrations together. Of course, part of the pastoral and social activities was subordinated to special requirements during the pandemic. However, this did not discourage the believers, but in accordance with the new circumstances, they tried to live their faith and not lose their connection with the Communities and the priest who was with them all the time.

RESUMEN

LA ALEGRÍA DE VIVIR EN UNA NUEVA PATRIA

La comunidad católica croata Beato Jakov Zadranin, de Göppingen, y la comunidad católica croata San Leopoldo Bogdan Mandić, de Geislingen, se encuentran entre los lugares más antiguos de la Pastoral croata en el Obispado alemán de Rottenburg-Stuttgart. A pesar de que el padre Anton Odak había sido nombrado párroco de los croatas en Göppingen en 1962, se considera que el comienzo oficial de la Misión en sí fue en 1968, a partir de su establecimiento en dicha ciudad. Por eso, en 2023 se cumplen cincuenta y cinco años de ambas comunidades. Las dos cuentan con sacerdote, de momento el fraile Ivica Jurišić, miembro de la provincia franciscana de Bosna Srebrena, que se encuentra allí desde fines de septiembre de 2012. Durante los últimos cincuenta y cinco años, estas comunidades han compartido el destino del pueblo croata: durante los años setenta fueron lugar de refugio para muchos que emigraron por cuestiones económicas o políticas. A comienzos de la Guerra por la Independencia hubo otro éxodo de aquellos que huían ante los horrores de la guerra en Croacia. Además, en los últimos años se registra un aumento de fieles recién llegados de la República de Croacia a Alemania, buscando condiciones de trabajo mejores y más justas. Durante estos cincuenta y cinco años, los misioneros, junto con creyentes laicos comprometidos, han intentado que cada uno se sienta como en casa. Se organizan clases de catequesis para niños y jóvenes. Hay coros, grupos de monaguillos, lectores, no faltan eventos a beneficencia ni eventos divertidos como la llegada de San Nicolás, o el carnaval tradicional. Los fieles celebran juntos las fiestas principales de la Iglesia. Por supuesto, parte de las actividades pastorales y sociales estuvo supeditada a las condiciones especiales durante la pandemia. Sin embargo, eso no desanimó a los creyentes sino que, según las circunstancias, intentaron vivir su fe y no perder la conexión con las comunidades y con el sacerdote, que estuvo junto a ellos durante todo ese tiempo.

Ante Starčević postavio je kamen temeljac danas slobodnoj i nezavisnoj hrvatskoj državi, vizionarski uvjeren da hrvatski narod svoju budućnost može osigurati jedino postizanjem vlastite državnosti. Starčevićev politički utjecaj bio je velik jer je on svoju borbu za samostalnost i suverenost hrvatskog naroda povezivao s borbom za slobodoumne, demokratske ideje zapadnoeuropskog građanskog društva, zauzimajući se za modernizaciju i progres u svim granama života. Spomenik Anti Starčeviću u Zagrebu na trgu koji nosi njegovo ime, djelo je kipara Josipa Poljana. Snimio: Petar Domić

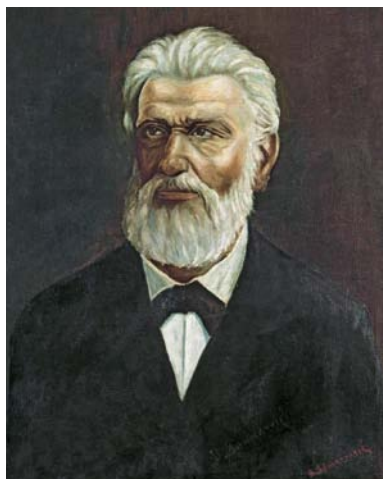
DVJESTOTA OBLJETNICA ROĐENJA ANTE STARČEVIĆA

Dvjestota obljetnica rođenja Ante Starčevića (Veliki Žitnik, 23. svibnja 1823. – Zagreb, 28. veljače 1896.) prigoda je da se prisjetimo znamenitog hrvatskog političara, publicista i književnika, vođe Stranke prava u 19. stoljeću i utemeljitelja moderne hrvatske državotvorne misli. Riječ je o čovjeku koji je prvi u Hrvatskom saboru 26. lipnja 1861. progovorio o potrebi potpune hrvatske državne samostalnosti i vrsnom intelektualcu koga je i Miroslav Krleža u 20. stoljeću smatrao „najlucidnijom našom glavom“. Školovao se od rodne sredine do Zagreba, a nakon što je u Pešti stekao doktorat iz filozofije (1846.), Ante Starčević je radio u Zagrebu kao odvjetnički pisar, a bavio se i književnim radom... U vremenu u kojem su uzorne građanske obitelji slijedile zahtjevni kodeks osobnih postignuća, a car i kralj Franjo Josip I. spavao na željeznom krevetu, Starčević je oslonac tražio u vjeri, poštenju, kreposti, radu za opće dobro i sličnim moralnim vrlinama. „*Pokazati čitatelju istinu i neistinu, lepo i ružno, dobro i zlo, plemenito i sramotno, korisno i škodljivo, pravo i krivo: to je sve što se od pisca može očekivati. Ja ću se ili toga držati, kako mogu, ili ću mučati i mirovati*“, tumačio je velikan Ante Starčević koji je još za života nazvan Ocem Domovine.

Dvjestota obljetnica rođenja Ante Starčevića (Veliki Žitnik, 23. svibnja 1823. – Zagreb, 28. veljače 1896.) prigoda je da se prisjetimo znamenitoga hrvatskog političara, publicista i književnika, vođe Stranke prava u 19. stoljeću i utemeljitelja moderne hrvatske državotvorne misli. Riječ je o čovjeku koji je prvi u Hrvatskom saboru 26. lipnja 1861. progovorio o potrebi potpune hrvatske državne samostalnosti i vrsnom intelektualcu koga je i Miroslav Krleža u 20. stoljeću smatrao „najlucidnijom našom glavom“.

Ante Starčević rođen je 23. svibnja 1823. u Velikom Žitniku nedaleko od Gospića, tada stožernog mjesta Ličke pukovnije u sastavu Hrvatsko-slavonske Vojne krajine. Prvi učitelj bio mu je stric Šime Starčević, lički svećenik i filolog koji je na poticaj francuskog maršala Marmonta, guvernera Ilirskih pokrajina sa središtem u Ljubljani, objavio 1812. u Trstu gramatiku *Novu ričoslovicu iliričku*, rani pokušaj standardizacije hrvatskoga književnog jezika na štokavskoj ikavici i prvu gramatiku hrvatskoga jezika napisanu na hrvatskome jeziku uopće. Šime Starčević zalagao se u početcima stvaranja modernoga hrvatskog društva i nacije za jedinstveni hrvatski književni jezik na štokavskoj ikavici i slovopis po uzoru na zapadne jezike bez dijakritičkih znakova (č, ć, š, ž) koje je 20 godina kasnije prema češkom uzoru oblikovao Ljudevit Gaj.

Poslije pučke škole u obližnjem Klancu, tada satnijskom središtu u Ličkoj pukovniji, mladi Ante dobio je kod strica Šime, župnika u Karlobagu, početno duhovno usmjerenje, a zatim je u Zagrebu završio gimnaziju i stekao temeljitu klasičnu naobrazbu. Nakon što je u Pešti 1846. doktorirao iz filozofije, a u Senju 1848. odustao od svećeničkog poziva, Ante Starčević radio je u Zagrebu kao odvjetnički pisar, a bavio se i književnim radom. Godine 1852. napisao je dramski

Portret Ante Starčevića

tekst *Selski prorok*, predstavu u tri čina iz ličkog života. Međutim, okrutno kažnjavanje krajišnika Filipa Baričevića odsijecanjem ruku i polemika sa Srbima o jeziku i književnosti doveli su Starčevića do osude austrijske uprave i ograđivanja od susjeda. Okrenuo se i protiv bana Jelačića jer je spašavao Austrijsko Carstvo. Starčević je bio vjernik, ali i protivnik klera zbog suradnje visokog svećenstva s habsburškom vlašću, a bio je i protiv spajanja hrvatskoga i srpskoga jezika.

Godine 1849. u *Kovčezicu za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri vjerzakona* objavljen je spis *Srbi svi i svuda* iz pera Vuka Stefanovića Karadžića, napisan još 1836. godine. Uočivši iznimnu rasprostranjenost štokavskoga narječja među Južnim Slavenima, glasoviti reformator srpskoga književnog jezika

poglasio je sve štokavce – i pravoslavne i katolike i muslimane – Srbima. Kajkavce je pribrojio Slovencima, a samo je čakavce uz Jadransko more smatrao ostacima Hrvata. Polazeći od Karadžićevih shvaćanja, *Srbski dnevnik* iz Novoga Sada pisao je u ljeto 1852. o tome kako ne postoji nikakav hrvatski jezik niti hrvatski narod. Odmah su to ponovile i srbijanske *Beogradske novine*. Odgovorio im je Ante Starčević u Gajevim *Narodnim novinama*, službenom glasilu za Hrvatsku i Slavoniju na hrvatskome jeziku u razdoblju novoga austrijskog apsolutizma. Istaknuvši vrijednost i povijesnost hrvatstva, Starčević je javno iznio svoju misao o Hrvatima kao političkom narodu, pozivajući se na hrvatsku državopravnu tradiciju. Ujedno je otišao u drugu krajnost, osporavajući srpski jezik i srpsku posebnost do te mjere da je čak i srpsko narodno ime izveo iz latinskoga pojma „servus“, tj. sluga. Suprotstavljajući se oštro jezičnom kriteriju srpskih polemičara, Starčević je afirmirao hrvatstvo i porekao srpstvo. Za njega su Hrvati bili narod, a Srbi „puk“. Štoviše, Hrvati su bili „narod u državi“ i imaju jasno definirano ime, a Srbi prema Starčeviću nisu znali ni sami kako se zapravo zovu. Prijepor se ubrzo stišao, ali su nespornosti koji su ga izazvali ostali nerazriješeni.

Dok su se mnogi hrvatski političari početkom šezdesetih godina 19. stoljeća kolebali između Beča i Pešte, pokušavajući usput pronaći oslonac i u zamišljenome južnoslavenskom zajedništvu, Ante Starčević prvi se nedvosmisleno zauzeo za potpunu hrvatsku samostalnost iako je u toj ideji tada bio usamljen. Pokazuju to neki zanimljivi naglasci iz govora što ga je Starčević 26. lipnja 1861. održao u Hrvatskom saboru: „Ja nerazumim, što hoće da kažu oni, koji vele da kraljevina Hrvatska, kraljevina pet stotljehtah perkosivša iztoku i zapadu, nemože o sebi, neodvisna stajati. Nijedan narod nemože bez drugih narodah obstati, pa itako svako selo može kao neodvisna država biti.“ Prijedlog prema kojem bi teritorijalno cjelovita Hrvatska imala samo neke zajedničke poslove s ostalim habsburškim zemljama iznio je u Hrvatskom saboru Eugen Kvaternik, a podržali su ga Ante Starčević i Petar Vrdoljak. Bio je to začetak Stranke prava. Ante Starčević i pravaši temeljili su svoje zamisli na tradiciji hrvatskoga državnog prava

i uvjerenju da je Hrvatska nekada bila neovisna država koja je dragovoljno ušla u savez s Ugarskom 1102. i kasnije s Habsburgovcima. Zauzet za hrvatsku državu koja ne bi imala izravne veze ni s Ugarskom ni s Austrijom, Starčević je smatrao da je Hrvatska s Austrijom povezana samo osobom vladara kao hrvatskoga kralja s kojim su Hrvati sklopili ugovor u Cetinu na Novu godinu 1527., zadržavajući suvereno pravo da samostalno odluče o očuvanju toga saveza ili o istupanju iz njega.

Rodna kuća A. Starčevića

Dok su unionisti i samostalci gledali prema Pešti i Beču u habsburškome okviru, narodnjaci i pravaši pokrenuli su proces koji je Hrvate dugoročno vodio u južnoslavensku državnu zajednicu ili u neovisnu hrvatsku državu. Ante Starčević o tome je 1867. objavio raspravu *Bi-li k slavstvu ili ka hrvatstvu?* Narodnjaci su vjerovali da bi se politički podijeljena Hrvatska mogla lakše ujediniti i oduprijeti nadmoćnijim susjedima ako se zbliži i poveže sa Slovencima, Srbima, Bugarima i ostalim južnoslavenskim narodima, iako su još preporoditelji upozoravali da postoje zapreke za to kao što su različita narodna imena, vjere i pisma. Zdušno zagovarajući hrvatsku neovisnost, Starčević se oštro protivio narodnjačkom jugoslavenstvu, pokušavajući neko vrijeme Slovence i Srbe obuhvatiti u hrvatstvu. Bio je odlučan protivnik narodnjaka kojima je nadjenulo ime „Slavoserbi“ i „Magjarolci“, tj. sluge Mađara i Tirolaca (Austrijanaca). Jednako tako, bio je nepomirljiv protivnik utopijskog jugoslavenstva i svakog nagodbenjaštva oko hrvatske samostalnosti, ali i vrlo uporan pobornik demokratskih narodnih prava i političkih sloboda.

Starčevićovo geslo bilo je „Bog i Hrvati“. Pozivajući se na povijesno hrvatsko državno pravo, Stranka prava pod njegovim vodstvom zastupala je politiku potpune suverenosti i nerazdjeljivosti Hrvatske, a pravaši su se među prvima u Hrvatskoj služili humorom, satikom i karikaturom kao promidžbenim sredstvima. Prvi i polazni cilj Stranke prava u to vrijeme bio je izvojevati i sačuvati Hrvatsku kao suverenu cjelinu, a drugi i završni podignuti i uzgojiti Hrvatsku kao ustavnu državu među prosvijećenim narodima. Pravaši su 1867. pokrenuli humorističko-satirični list *Zvekan*, prvi takav hrvatski list uopće. Sljedeće godine počele su izlaziti pravaške novine *Hervat*, a Eugen Kvaternik pokrenuo je početkom 1871. glasilo *Hrvatska*.

Uvjeren u prijeku potrebu osamostaljenja Hrvatske, o čemu je Starčević propovijedao, Eugen Kvaternik podigao je bez njegova znanja i suglasnosti u okolici Rakovice pokraj Slunja 7. listopada 1871. oružanu bunu za „oslobodjenje naroda od švabsko-magjarskoga gospodstva“ i

osnovao hrvatsku narodnu vladu. Za ministra unutarnjih poslova određen je Petar Vrdoljak, vojsku je preuzeo Ante Rakijaš, a za financije je bio zadužen Vjekoslav Bach. Opirući se dualističkom ustrojstvu, Kvaternik se zanosio mišlju da bi s naoružanim krajišnicima mogao doći u Zagreb i uspostaviti samostalnu hrvatsku državu o kojoj je Starčević propovijedao, baš kao što je desetak godina ranije Giuseppe Garibaldi s tisuću naoružanih dragovoljaca srušio Napuljsko kraljevstvo i time bitno pridonio talijanskom ujedinjenju. Ustanici su 8. listopada pod razvijenom hrvatskom trobojnicom ušli u Rakovicu, predviđenu za privremeno sjedište nove narodne vlade, odakle su poslije odbijanja stanovnika susjednoga Drežnika da im se pridruže 9. listopada prešli u Plaški. Vojna vlast proglasila je 10. listopada prijeku sud, a krajiške postrojbe opkolile su pobunjenike. Buna nije naišla na širu potporu, događaji su kobno izmaknuli iz Kvaternikovih ruku, a nepouzdati pojedinci poput bojnika Stanka Rašića iz Kršlje i trgovca Jove Trbojevića iz Plaškog pripremili su njegovu propast. Sutradan je buna ugušena, Kvaternik je ubijen iz zasjede, a prijeku sud poslije toga izrekao je deset smrtnih presuda koje su bile odmah izvršene. Iako je Starčević bio protivnik svake bune, Stranka prava poslije toga došla je pod udar zakona pod optužbom za „veleizdajništvo“ pa je privremeno morala obustaviti svoju djelatnost. Starčević je tada uhićen, a *Hrvatska* je prestala izlaziti. „Tu leži Div, / Naš stid i sram, / Što bješe kriv, / Jer bješe sam“, napisao je 1911. o 40. obljetnici bune u Rakovici hrvatski književnik Antun Gustav Matoš u epitafu Eugenu Kvaterniku.

Stranka prava obnovila je 1878. svoju djelatnost i pokrenula novo stranačko glasilo *Sloboda*, a narodni pokret 1883. i Khuenova autokracija dali su vjetar u leđa pravaštvu. Kad je ban Khuen 1885. organizirao potajno prenošenje hrvatskih komorskih spisa iz Zemaljskog arhiva u Budimpeštu, pravaški zastupnik Josip Gržanić iz Senja udario je bana u Hrvatskom saboru nogom u stražnjicu. Sljedeće godine Gržanićev kolega Erazmo Barčić iz Rijeke u Saboru je održao poznati „veleizdajnički“ govor u kojem je izrazio nadu da će Rusija slomiti Austro-Ugarsku i omogućiti hrvatsku neovisnost u trenutku „kad bude prvo kopito kozačkoga konja udarilo na bečkom pločniku“. Pravaštvo se tih godina pretvorilo u pokret koji je stjecao sve više pristaša među širim slojevima stanovništva, nadahnutih Starčevićevom idejom o potpunoj hrvatskoj samostalnosti, a uz to i predodžbom o Hrvatskoj koja bi obuhvatila Bosnu i Hercegovinu te slovenske zemlje.

Vizionar suvremenog hrvatskog zajedništva

Nije daleko vrijeme kada će „sav narod hrvatski biti *jedna Stranka prava*“, govorili su pravaši, ali oni nisu uspijevali potporu u narodu pretočiti u uspjeh na izborima niti u većinu u Hrvatskom saboru jer im je to priječio Khuenov izborni zakon. Pravo glasa prema zakonu iz 1888. imali su samo imućniji muškarci, malobrojni intelektualci i činovnici. Glasovanje je bilo javno, a ban se prema potrebi služio i „izbornom geometrijom“, tj. prekrajanjem izbornih jedinica u krajevima u kojima je bio moguć uspjeh pravaške oporbe. Budući da su oni koji bi se na javnom glasovanju opredijelili za oporbu mogli izgubiti posao ili im se moglo na druge načine naškoditi, javni službenici i namještenici redovito su glasovali za vladinu listu, a kako su oni činili znatan dio birača Khuen je u praksi teško mogao izgubiti izbore.

Na gospodarsku izložbu u Zagreb pristigla je 1891. brojna hrvatska delegacija iz Dalmacije koja je tom prilikom posjetila i Starčevića, a 1892. sastala su se dvojica ljutih protivnika – Josip Juraj Strossmayer i Ante Starčević. Tada su Neodvisna narodna stranka i Stranka prava sklopile sporazum zahtijevajući sjedinjenje hrvatskih zemalja, ali bez posebnih rezultata. „Stranka prava, stojeć na temelju državnoga prava i narodnoga načela, radit će svim zakonitim sretstvima, da se narod hrvatski, koji stanuje u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, na Rijeci s kotarom i u Medumurju, Bosni, Hercegovini i Istri, sjedini u jedno samostalno državno tijelo, u okviru habsburške monarkije, te će podupirati svom snagom nastojanje braće Slovenaca, da se i slovenske zemlje ovomu državnomu tijelu prikupe”, pisalo je 1894. u stranačkom programu.

Zbog nemogućnosti ostvarenja potpuno samostalne hrvatske države u uvjetima austro-ugarskoga dualizma, dio pravaša pod vodstvom Josipa Franka vidio je izlaz u čvršćem povezivanju s Bečom, smatrajući da bi se u dogovoru s dvorom moglo isposlovati znatnije proširenje hrvatske autonomije i sjedinjenje hrvatskih zemalja s priključenjem Bosne i Hercegovine. Drugi su počeli naginjati prema južnoslavenskom zajedništvu poput Erazma Barčića koji je tada pisao: „Neka se zagrlje Zagreb i Beograd – Sarajevo i Cetinje.“ Kako svi pravaši nisu prihvaćali takvo razmišljanje, u Stranci prava došlo je do raskola, a Starčević je u Zagrebu 28. veljače 1896. umro. Prema vlastitoj želji, pokopan je na groblju u Šestinama, gdje mu je 1903. otkriven nadgrobni spomenik, rad kipara Ivana Rendića.

Rani nacionalisti 19. stoljeća, među koje se svakako ubraja i Starčević, vjerovali su da svaka nacija, baš kao i svaki pojedinac u klasičnoj liberalnoj predodžbi, ima pravo živjeti u slobodi te neometano razvijati svoj narodni karakter i duh, vrijednosti i interese. „Jedino uz samostalnost mogu cvasti narodi, zemlje i gradovi“, tumačio je Starčević 1881. u pravaškoj *Slobodi*. Dokazivao je to još i u *Hervatu* 1868. tvrdnjom: „Kako je pojedincu, tako je i narodu koji stoji pod skrbništvom: gdje se radi o njihovu biću, oni ne imaju ni dostojno mjesto, ni snagu među ljudima ili narodima.“ U odgovoru akademijskoj mladeži naglasio je: „Tko i sam sebe smatra za sužnja, taj se ne mora čuditi ako ga i drugi takvim cijene. Tko nije svoj, taj je svačiji, jer od njega ne stoji čiji će biti. Tko se i hotice za sužnja izdaje, taj nema prav tužiti se što ide od ruke do ruke, što mijenja gospodare.“

U vremenu u kojem su uzorne građanske obitelji slijedile zahtjevni kodeks osobnih postignuća, a car i kralj Franjo Josip I. spavao na željeznom krevetu, Starčević je oslonac tražio u vjeri, poštenju, kreposti, radu za opće dobro i sličnim moralnim vrlinama. „Naš je narod kroz vekove varan, zamamljivan i tlačen, i to uvek neposredno od svojih sinovah. Tomu je posljedica da ovaj narod skoro nemože razabrati dobro od zla, svojega prijatelja od svojega neprijatelja, i da se nemože svojski za ništa zauzeti, nego serne kamo ga jačji porene, bez da ikomu veruje“, smatrao je Starčević. „Narodu ništa neobećavati, dok mu ne možeš dati, i opominjati ga, neka pazi na one, koji mu obećavaju“, poučavao je pristaše Stranke prava. „Pokazati čitatelju istinu i neistinu, lepo i ružno, dobro i zlo, plemenito i sramotno, korisno i škodljivo, pravo i krivo: to je sve što se od pisca može očekivati. Ja ću se ili toga deržat, kako mogu, ili ću mučat i mirovat“, tumačio je velikan koji je još za života nazvan Ocem Domovine.

SUMMARY

TWO HUNDREDTH ANNIVERSARY OF ANTE STARČEVIĆ'S BIRTH

The two hundredth anniversary of the birth of Ante Starčević (Veliki Žitnik, May 23, 1823 – Zagreb, February 28, 1896) is an occasion to remember the famous Croatian politician, publicist and writer, the leader of the Party of Rights in the 19th century and the founder of modern Croatian state-building thought. We are talking about the man who was the first to speak in the Croatian Parliament on June 26, 1861 about the need for complete Croatian state independence and an excellent intellectual whom Miroslav Krleža also considered “our most lucid head” in the 20th century. He was educated in both his birth place and in Zagreb, and after obtaining a doctorate in philosophy in Pest (1846), Ante Starčević worked in Zagreb as a lawyer’s scribe, and also engaged in literary work... In a time when exemplary bourgeois families followed demanding code of personal achievements, and the Emperor and King Franjo Josip I slept on an iron bed, Starčević sought support in faith, honesty, virtue, work for the common good and similar moral virtues.

“To show the reader truth and untruth, beautiful and ugly, good and evil, noble and shameful, useful and harmful, right and wrong: that is all that can be expected from a writer. I will either hold on to it, as best I can, or I will suffer and rest”, stated the great Ante Starčević, who already during his lifetime was called the Father of the Homeland.

RESUMEN

BICENTENARIO DEL NACIMIENTO DE ANTE STARČEVIĆ

El bicentenario del nacimiento de Ante Starčević (Veliki Žitnik, 23 de enero de 1823 – Zagreb, 28 de febrero de 1896) es la oportunidad para recordar a este importante político, publicista y escritor croata, líder del Partido del Derecho durante el siglo XIX, y fundador del pensamiento de la creación del estado moderno croata. Se trata de quien, el 26 de junio de 1861, por primera vez en el Parlamento croata habló sobre la necesidad de una total independencia del estado croata. Fue un excelente intelectual a quien también Miroslav Krleža, en el siglo XX, consideraba que tenía „la mente más lúcida“. Ante Starčević se educó en su lugar natal y en Zagreb y, después de obtener el doctorado de Filosofía en Pest (1846), trabajó en Zagreb como escribano, y se dedicó a la escritura literaria... En tiempos en los que las familias de la alta burguesía seguían el exigente código de logros personales y el emperador y rey Francisco José I dormía en cama de hierro, Starčević buscó apoyo en la fe, la honestidad, la virtud, el trabajo por el bien común y en valores morales similares. „Mostrar al lector la verdad y la falsedad, lo bello y lo feo, el bien y el mal, lo noble y lo vergonzoso, lo útil y lo dañino, lo correcto y lo incorrecto: eso es todo lo que se puede esperar de un escritor. Me aferraré a ello como pueda, o callaré y me mantendré quieto“, explicó el gran Ante Starčević, quien aún en vida ya era llamado „Padre de la Patria“.

REFORMATOR HRVATSKOGA PRAVOPIISA I KNJIŽEVNOGA JEZIKA

Vođa hrvatskoga narodnog preporoda i pisac Ljudevit Gaj (Krapina, 8. VII. 1809. – Zagreb, 20. IV. 1872.) odrastao je u obitelji u kojoj se govorio njemački jezik, ali je majka njegovala kajkavštinu. Školovao se u domovini i ondašnjim europskim središtima, doktoriravši filozofiju 1834. u Leipzigu. Godine 1835. počeo je objavljivati *Novine hrvatske* s tjednim književnim prilogom *Danica hrvatska, slavonska i dalmatinska* i otada se potpuno posvetio hrvatskome narodnom preporodu. Družeći se s izobrazanim pripadnicima slavenskih naroda, još za studija upoznao se s kulturnim zbivanjima i književnim djelima te širio vidike o slavenskom svijetu. Zato mu se zarana rodila ideja o hrvatskoj slovopisnoj i književnojezičnoj reformi, što će postati središtem njegove ukupne djelatnosti. U početku je smatrao da kajkavsko narječje najbolje čuva obilježja starijega stanja hrvatskoga jezika, a poslije je temelje jedinstvenoga književnog jezika vidio u bogatoj hrvatskoj književnoj baštini drevnoga Dubrovnika. Gaj je 1832. u Zagrebu okupio skupinu mladih ljudi, kojoj se od starijih pridružio grof Janko Drašković, koja je osmislila i pokrenula kulturno, znanstveno, prosvjetno i gospodarsko uzdizanje Hrvatske po uzoru na razvijenije europske zemlje.

U subotu 20. travnja 1872. Ljudevit Gaj, nekadašnji vođa hrvatskoga narodnog preporoda, poznatog i pod nazivom ilirski pokret, uputio se pješke sa svog imanja na Mirogoju u svoju tiskaru na Gornjem gradu u današnjoj Ćirilometodskoj ulici. Iako se nije tužio, teško je disao i hodao i mogla se na njemu opaziti neobična slabost. Nakon što je obavio svoje poslove i nešto pojeo, svojim suradnicima nestao je iz vida. Nakon pola sata našli su ga na podu u zahodu, u lokvi krvi. Pogodila ga je kap, a pri padu je raskrvario čelo i nogama zaglavio vrata. Još je disao i gledao pa su ga prenijeli u sobu gdje su mu pomoć pružili zemaljski praliječnik Josip Schlosser i mladi liječnik Milan Nemičić, no bez uspjeha. Nakon četiri sata agonije Ljudevit Gaj je umro oko 17 sati u 63. godini života. Pokopan je dva dana kasnije na Jurjevskom groblju, a 1883. ponovno se vratio na svoj Mirogoj gdje je na mjestu njegova imanja bilo uređeno gradsko groblje u čijim arkadama su u zajedničkoj grobnici pokopane najvažnije osobe hrvatskog narodnog preporoda. Zagreb je Gaju odao počast time što su na ulicama gdje se kretala pogrebna povorka bile upaljene plinske svjetiljke, a nad grobom je oproštajni govor održao jedan od rijetkih živućih iliraca Fran Kurelac, nazvavši Gaj uskrisiteljem roda, dok je Bogoslav Šulek u svom nekrologu napisao da bi zagrebačka zvana, koja su zvonila u povodu Gajeve smrti, 30 godina ranije možda oglašavala smrt hrvatske samostalnosti, a možda i narodnosti, da nije bilo Gaja. I on sam, koji je prema ocjenama suvremenika bio izrazito tašt čovjek, neskromno je jednom rekao da bi bez njega Hrvati danas bili Mađari ili Nijemci. Danas se Gaja pamti prije svega po zaslugama na polju jezika: bio je autor jedinstvenoga

hrvatskog pravopisa kojim je dokinuta dotadašnja neujednačenost i nesustavnost u pisanju slova kojih nema u izvornoj latinici i uvedena slova č, ž, š, ć, lj i nj (đ i dž su uvedeni kasnije). Takvu abecedu, prozvanu gajicom, danas koriste ne samo svi Hrvati, nego i Slovenci, Bošnjaci te Srbi i Crnogorci kad pišu latinicom. Gaj je imao je i ključnu ulogu u stvaranju standardnog hrvatskog jezika utemeljenog na jekavskoj štokavštini kakvu su koristili književnici iz Dubrovnika. Kao pjesnik Gaj nije stvorio opus velike estetske vrijednosti, ali upravo je on bio autor najpoznatije hrvatske budnice Još Hrvatska ni propala koja će postati uzor sličnim pjesmama. Gaj je pokrenuo i prve novine isključivo na hrvatskom jeziku koje izlaze sve do danas kao Narodne novine, službeno glasilo Republike Hrvatske. Gajeve zasluge su međutim mnogo veće jer pitanja jezika i kulture kojima su se on i ilirski pokret najviše bavili bili su samo sredstvo u procesu pretvorbe hrvatskog naroda u modernu naciju koji je prolazio kroz brojne prepreke, ali u konačnici doživio uspjeh. Preporod kojem je bio na čelu nije dakle zahvatio samo područje jezika i književnosti, nego je preporodio i hrvatsku politiku. No u Gajevoj ličnosti bilo je puno protuslovlja pa je već za života bio osporavan i optuživan, a to se nastavilo i nakon njegove smrti kad su njegovu neospornu poziciju nacionalnog velikana djelomično ugrozila otkrića dokumenata koja ga prikazuju u drugom svjetlu, pa mu se spočitava da je bio u službi Beča ili Moskve i sve činio radi materijalnog probitka. I Gajevo forsiranje ilirskog imena kao zajedničkog za sve južne Slavene i njegovo zalaganje za njihovo kulturno, a možda i državno jedinstvo, predmet je kontroverzi, posebno nakon negativnog iskustva koje su Hrvati proživjeli kad je zajednička država južnih Slavena doista postala stvarnost. No ilirski pokret na koncu je obuhvatio samo Hrvate i pomogao svladavanju regionalnih raznolikosti zbog teritorijalne rascjepkanosti hrvatskih zemalja, a ilirsko ime koje nikada nije dublje zaživjelo u konačnici je zamijenjeno hrvatskim i tako omogućilo integraciju Hrvata pod svojim nacionalnim imenom. Gajeve su projekcije možda bile ambicioznije, ali su se ostvarile u granicama realnog.

Kao i mnogi drugi hrvatski velikani, i Gaj je imao strano porijeklo. Obitelj Gay, kako se smatra, potječe iz Burgundije odakle se krajem 17. stoljeća preselila u današnju Slovačku. Gajev otac bio je ljekarnik Ivan Gaj koji se iz Soprona u Mađarskoj doselio u Krapinu i ondje 1786. oženio Julijanom Schmidt, kćerkom mjesnog kirurga koji je porijeklom vjerojatno bio iz Pruske. Imali su sedmero djece, a najmlađi je bio sin rođen 8. srpnja 1809. koji je dobio ime Ludwig, što će kasnije kroatizirati u Ljudevit. U obitelji se govorilo njemački, ali majka je koristila i hrvatski kajkavski i imala velik utjecaj na najmlađeg sina s kojim je bila iznimno povezana sve do svoje smrti 1839. Od mladosti ga je zaokupljala nacionalna problematika, a na Gajevo idejno sazrijevanje presudno je utjecala rodna Krapina. Još kao dječak Gaj je slušao priče o Čehu, Lehu i Mehu kao mitskim praočevima Čeha, Poljaka i Rusa te o Krapini kao kolijevci čitavog slavenskog roda. Tu priču opisao je u svom prvom djelu iz 1826., *Die Schlösser bei Krapina*, koristeći se zapisima dvojice Čeha franjevac koji su djelovali u Krapini, Vjenceslava Sklenskog i Prokopa Svobode. Gaj je pučku školu i prvi razred gimnazije pohađao u Krapini, zatim je 1821. prešao u latinsku gimnaziju u Varaždinu, a 1826. u njemačku gimnaziju u Karlovcu. Ondje je došao u intenzivniji kontakt sa štokavcima i postao svjestan jezične složenosti hrvatskog naroda. Nakon mature počeo je 1826. studirati filozofiju u Beču, no ubrzo je prešao u Graz gdje se kretao među studentima iz Hrvatske

i slovenskih zemalja i počeo baviti jezičnim pitanjima. Najbliži prijatelj bio mu je Zagrepčanin grčkog porijekla Dimitrije Demeter s kojim je na hrvatski preveo Schillerovu Odu radosti i nastojao izgraditi hrvatski standardni jezik na kajkavskoj književnoj tradiciji. No kao prepreka pokazale su se koncepcije mlade i konfuzne slavističke filologije u kojoj tada nije bilo nijednog Hrvata, već su uz Čeha Josefa Dobrovskog i Slovaka Pavola Jozefa Šafárika vodeće osobe bili Slovenac Jernej Kopitar i Srbin Vuk Karadžić. Šafárik i Kopitar na slavenskom jugu priznavali su samo Slovence (u koje su uvrštavali sve kajkavce) i Srbe (kojima su smatrali sve štokavce), dok je Dobrovský priznavao Hrvate, ali njima je smatrao sve kajkavce (pa i Slovence), smatrajući štokavce također Srbima. Slavenski narodi tražili su znanstveno obrazloženje za svoje nacionalne pokrete, budući da su svoju individualnost dokazivali prije svega postojanjem vlastitog jezika pa nisu mogli ignorirati ovakve stavove, makar su bili i netočni.

Gaj je bio ogorčen time što su u tim ionako teškim okolnostima, kada je, prema njegovim riječima, „vladao nehaj i malaksalost narodnog života Hrvata“ predstavnici drugih slavenskih naroda odmagali razvoj hrvatske nacionalne svijesti. U svojim rukopisima Gaj je nastojao dokazati kontinuitet povijesnog postojanja hrvatskog naroda, a kad je 1829. otišao studirati pravo u Peštu, ondje je upoznao protestantskog pastora Jana Kollára, Slovaka i tvorca ideje slavenske uzajamnosti. Kollár je zastupao ideju o podjeli Slavena na četiri književna jezika (ruski, češki, poljski i srpski), što je odgovaralo Gaju i suradnicima jer se ta ideja suprotstavljala koncepciji Kopitara i Šafárika koji su Hrvate dijelili između Slovenaca i Srba. Gaj je Kollárov model doživio kao prosvjetljenje i sada se mogao, bez osjećaja inferiornosti, suprotstaviti dotad neprikosnovenim slavističkim podjelama Slavena i razraditi program koji se bazirao na ujedinjenju cijelog hrvatskog prostora preko zajedničkog književnog jezika za sve južne Slavene. Kollár prihvatio Gajevu argumentaciju i srpsko ime za sve južne Slavene zamijenio ilirskim.

U dobi od 21 godine Gaj je 1830. na hrvatskom (kajkavskom) i njemačkom, u Budimu objavio knjižicu *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja* gdje je iznio misao o objedinjavanju svih Slavena u četiri književna jezika, što je podrazumijevalo i oblikovanje jedinstvenog književnog jezika za sve južne Slavene, no svoja nastojanja je tada ograničio samo na one koji pišu latinicom, odnosno na Hrvate i Slovence. Odbacio je mogućnost da se književni jezik bazira na kajkavskoj osnovici, smatrajući da je ona nedovoljno izražajna i tvrda, već se opredijelio za jezik kakav je početkom 18. stoljeća promovirao Pavao Ritter Vitezović koji bi se bazirao na kajkavsko-čakavskoj mješavini uz primjese štokavštine budući da takav jezik uključuje elemente svih hrvatskih narječja, pa i jezika Slovenaca i Srba. Držeći se načela da za svaki glas treba postojati jedan znak, za glasove č, dž, š, ć i ž Gaj u svom pravopisu predlaže da se iznad slova c, g, s, t i z stavi tilda (~), a za lj, nj i đ iznad l, n, d kvačica, prema češkom uzoru. Za svoje djelo dobio je pohvale vodećih slavista. Kollár u trećem izdanju svog spjeva *Kíi Slave* iz 1832. među slavenskim velikanima u jednom stihu spominje i Gaja („Gaj Chorvat“), koji je tada imao samo 23 godine. To je podiglo njegov ugled i samosvijest te je postao pokretač dotad nekoordiniranih preporodnih aktivnosti u Hrvatskoj. Gaj je međutim postao svjestan da bi izgradnja hrvatskog standardnog jezika prema Vitezovićevom modelu išla presporo i da bi u međuvremenu moglo doći do razdvajanja kajkavskog i štokavskog dijela Hrvatske u standardnom jeziku, što je za

Gaja i njegovu skupinu bilo neprihvatljivo. Zbog toga je pitanje hrvatskog standardnog jezika trebalo riješiti preko oblikovanja ilirskog jezika, tj. jezika za sve južne Slavene, čime bi se prebrisala granica koju je slavistika povlačila preko hrvatskog prostora. Gaj i ilirci stoga su u konačnici prihvatili štokavsko jekavsko narječje kao osnovicu ilirskog jezika i to oslanjajući se ne na jezik puka, nego hrvatske štokavske književne tradicije, posebno na književnosti Dubrovnika. Taj jezik namijenjen svim južnim Slavenima postat će međutim samo standardni jezik Hrvata koji su time jezično ujedinjeni.

Nakon što je u Pešti 1831. diplomirao pravo Gaj se vratio u Krapinu, a 1832. doseljava se u Zagreb u kojem ostaje do kraja života. Postao je bilježnik Banskog stola, a 1834. uputio se u Leipzig gdje je doktorirao filozofiju. U to se vrijeme pod Gajevim vodstvom u Zagrebu stvorila preporodna jezgra sastavljena od mladih ljudi različita socijalnog podrijetla koja je stvarala planove za izgradnju nacionalnih kulturnih, prosvjetnih i znanstvenih institucija, a na Gajev poticaj 1832. su odlučili svoj preporodni rad voditi pod ilirskim imenom. Mladima se iz starije generacije, i kao jedini velikaš, pridružio grof Janko Drašković, autor političkog programatskog spisa Disertacija, napisanog na štokavštini. Gaj je 1832. podnio molbu za izdavanje političko-književnog lista Danicza horvatska slavonska i dalmatinska za koju je dugo čekao dozvolu, pa čak i od samog cara i kralja Franje I. koji ga je 1833. primio u audijenciju. Dozvolu je dobio 1834., ali ne pridržavajući se točno dobivenih odobrenja Gaj je u siječnju 1835. počeo izdavati Novine horvatske s književnim prilogom Danicza horvatska, slavonska i dalmatinska, što se smatra početkom intenzivne preporodne djelatnosti i samog hrvatskog narodnog preporoda. Novine je Gaj tiskao na kajkavštini i starim pravopisom, ali je postupno u Daniczu uvodio priloge na štokavštini, da bi početkom 1836. u oba lista potpuno prešao na štokavštinu i na novi pravopis. Za razliku od svog prijedloga iz 1830., odustao je od slova s tildom i uveo slova s kvačicama po češkom uzoru – č, ž i š, kao i slovo ě, koje bi svatko smio izgovoriti kako želi, a književno samo jekavski. Iz poljskog je preuzeo ć, a a uveo je i dvoslove dj, gj, lj i nj.

Listovima je Gaj dao ilirsko ime – Ilirske narodne novine i Danica ilirska, bez dozvole vlasti. Gaj je isticao etničko jedinstvo južnih Slavena i ilirsko ime kao njihovo etničko ime, smatrajući da južni Slaveni moraju izgrađivati jedinstvenu kulturu i standardni jezik. Nepreciznim formulacijama u pojedinim člancima ostavljao je krivi dojam da hrvatsko ime svodi na oznaku pokrajinske pripadnosti, no zapravo je uvijek u sklopu ilirske cjeline isticao zasebnu etničku i povijesnu individualnost Hrvata uz Slovence, Srbe i Bugare. Jednako je tako branio samostalan položaj i teritorijalnu cjelokupnost trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Uz izdavanje novina, Gaj se posvetio i organiziranju pokreta i agitaciji. Svojom pjesmom Još Horvatska ni propala koju je skladao Ferdo Livadić stvorio je neslužbenu himnu ilirskog pokreta kojem je osmislio i vanjska obilježja – zvijezdu i polumjesec, ilirsku surku, a kovao je i krilatice, primjerice „Narod bez narodnosti jest tijelo bez kosti“. Ideje i osobnu popularnost širio je i na putovanjima po sjevernoj Hrvatskoj i Dalmaciji koju je proputovao 1841., a pristaše je stjecao i svojim osobnim nastupom i karizmom.

Kako je zapisao Imbro Tkalac, Gaj je „uz svoju simpatičnu spoljašnost, spajao duhovitost, vruću ambiciju i neukrotivu taštinu. Nedostatak solidnog znanja znao je dobro proučenom

suzdržljivošću u govoru spretno skrivati, pa je izricao samo dubokoumne rečenice, kao s proročišta, a svaki je slušač tim mogao od njega da čuje što je htio.“

Programske inicijative hrvatskog preporodnog pokreta

Djelatnost Gaja i iliraca izazvala je otpor mađarske politike koja je pokušavala nametnuti Hrvatima mađarski jezik i težila sve većoj samostalnosti Mađarske, no istodobno je Gaj uživao potporu na dvoru u Beču gdje mu je 1837. dozvoljeno otvaranje vlastite tiskare, a 1839. u znak priznanja dobio je prsten od cara i kralja Ferdinanda V. Tiskara je Gaju trebala omogućiti stabilne prihode, ali troškovi političkog djelovanja te sklonost životu na visokoj nozi Gaja su stalno tjerovali u dugove. Financijski problemi natjerat će ga na tajnu političku djelatnost pa je 1838. uspostavio tajne veze s Rusijom i caru Nikoli I. uputio memorandum kojim Rusiju poziva da oslobodi slavenske narode i nudio svoje usluge da podigne ustanak na Balkanu. U Rusiju se uputio osobno 1840. tražeći potporu za kulturnu i izdavačku djelatnost. Iduće godine Gaj se izravno uključio u i u politički život kada je osnovana Ilirska narodna stranka nasuprot Horvatsko-vugerske stranke. Kao neplemić nije mogao sudjelovati u radu Hrvatskog sabora, već samo županijskih skupština. Tada je skovao krilaticu: „Da Bog živi konstituciju ugarsku, kraljevinu Hrvatsku i narodnost ilirsku!“ U njoj je sažeto izrazio program hrvatskog preporodnog pokreta: ugarsko-hrvatsku ustavnost nasuprot tendencijama austrijskog apsolutizma i centralizma, borbu za samostalnost Hrvatske u sklopu zemalja krune svetog Stjepana te misao o južnoslavenskom etničkom i kulturnom jedinstvu. Ilirci su 1842. pobijedili na izborima u Zagrebačkoj županiji, a iste godine dolazi do prvih razmimoilaženja Gaja i suradnika koji se nisu slagali s njegovim političkim metodama, posebno tajnovitošću, kao niti u stavovima oko svrhe književnosti koja je za Gaja bila samo sredstvo za buđenje nacionalne svijesti, dok su drugi, poput Stanka Vraza, željeli da se u Hrvatskoj izgradi moderna književnost i književna kritika. Oni su 1842. pokrenuli Kolo, prvi hrvatski književni časopis, a iste je godine osnovana i Matica ilirska. Udarac Gajevom statusu neospornog vođe ilirskog pokreta dogodio se početkom 1843. kada je bečki dvor zabranio ilirsko ime, uveo cenzuru i ograničio djelatnost Narodne stranke, ne samo zbog žestine političkih sukoba u Hrvatskoj, već i zbog mađarskih optužbi protiv ilirizma u kojem su vidjeli opasnost od panslavizma, kao i žalbi iz Carigrada, Rima i Sankt Peterburga zbog Gajeve agitacije u Bosni. Gajeви suradnici smatrali su Gaja krivcem za ovu situaciju i on se, izgubivši vodeću ulogu u pokretu, povukao se iz javnosti i posvetio radu na opsežnom povijesnom djelu Dogodovština Ilirije velike. Iste se godine Gaj oženio Paulinom Krizmanić s kojom je dobio petero djece, Ljuboslavu, Velimira, Svetoslava, Milivoja i Bogdana. I dalje je zadržao politički utjecaj pa kad je 1845. Beč dozvolio uporabu ilirskog imena u književnosti i uklonio pritisak na hrvatski preporodni pokret i Narodnu stranku Gaj je zamoljen da posreduje između mađarona i narodnjaka, kao i između narodnjaka i Konzervativne stranke ugarskih magnata protiv radikalne mađarske opozicije. Gaj je time uspio dobiti subvenciju Beča za svoje novine, a dvaput je putovao u Srbiju u pokušajima da ju se odvoji od utjecaja Rusije i približi Austriji. Nakon izbijanja revolucije u Habsburškoj monarhiji u ožujku 1848. Gaj se ponovno vratio u vrh hrvatske politike. U Beču je uspio izboriti da se Josip Jelačić imenuje

banom, a u Zagrebu predsjedao narodnom skupštinom koja je 25. ožujka 1848. prihvatila Zahtijevanja naroda i zatim u Beč vodio deputaciju koja je je taj politički program podnijela vladaru. Uspostavio je tijesnu suradnju s Jelačićem koji je Gaja, nakon što je osnovao Bansko vijeće, postavio za predsjednika zasebnog odjela za vanjske poslove. Izabran je i za saborskog zastupnika, no iste je godine optužen da je od bivšeg srpskog kneza Miloša Obrenovića tijekom posjeta Zagrebu iznudio novac. U sudskom procesu krajem 1849. Gaj je oslobođen krivnje, ali šteta za Gajev ugled bila je nepopravljiva i on je zauvijek izgubio utjecaj u političkom životu. Nakon gušenja revolucija i uvođenja oktrioranog ustava 1849. Gaj je pristao da njegove novine postanu službeno glasilo u Hrvatskoj koje će podupirati vladinu politiku. Tijekom neoapsolutizma Gaj je 1853. bio mjesec dana u istražnom zatvoru zbog putovanja u Beograd i sumnje da je uključen u jugoslavensku revolucionarnu urotu. U to je vrijeme, 1852. Gaj kupio posjed Mirogoj gdje je sagradio svoju vilu i bavio se gospodarstvom, a uređio je i prilaznu cestu, današnju Mirogojsku. To ga je međutim bacio u nove dugove zbog kojih je Mirogoj nakon Gajeve smrti i prodan gradu Zagrebu kako bi se ondje uredilo groblje. Na Mirogoju je Gaj vrlo rado primao mlade, među kojima je bio i August Šenoa koji je posebno bio fasciniran bogatom Gajevom knjižnicom od više od 16.000 knjiga „koja je slovila za ono doba kao kakovo začarano mitologijsko blago“. Ona je na koncu završila u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, kao i preko 700 rukopisa te Gajeva osobna ostavština s oko 2500 pisama. Šenoa je vrlo detaljno opisao svoj susret s Gajem pa i trenutak kad je pred njim zanosno čitao pjesmu Hanibala Lucića Jur nijedna na svit vila.

Nakon pada neoapsolutizma 1860. Gaj je neuspješno pokušao reafirmirati ilirsko ime. Ponovno je počeo izdavati Danicu ilirsku, ali ona je bila tek blijeđa kopija one izvorne i bez njene važnosti. Gaj na izborima 1861. nije uspio ući u Sabor, a nije mu uspjela ni ambicija da postane veliki župan Zagrebačke županije. Kad su 1866. izabrani prvi članovi Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti među njima nije bilo Gaja, kao ni drugih vodećih osoba ilirskog pokreta. Na scenu je stupila nova generacija hrvatskih političkih i javnih djelatnika, a najmlađi među njima su tekovine ilirizma – uglavnom standardizirani književni jezik, pravopis i nacionalna svijest, smatrali nečim prirodnim, a ne rezultatom snažne i neizvjesne borbe od prije tridesetak godina kad je prijetila realna opasnost da se Hrvati utope u mađarsku naciju. Zbog teške financijske situacije Gaj se 1867. obratio za pomoć Hrvatskom saboru koji je pokrenuo akciju prikupljanja „narodnog dara“ za Gaja, no odaziv nije bio velik – prikupljeno je 3500 forinti, od čega je grad Zagreb dao 1000 forinti, Krapina 500 forinti, a po 100 forinti barun Levin Rauch, kasniji ban, i zagrebački nadbiskup kardinal Juraj Haulik. Iste godine Gaj je posjetio Moskvu gdje se održavala velika etnografska izložba. Teško ga je pogodila smrt supruge Pauline 1868., kao i smrt najmlađeg sina Bogdana 1861., a i razvoj političkih prilika nakon austro-ugarske i hrvatsko-ugarske nagodbe išao je suprotno Gajevim očekivanjima.

Zagreb se Ljudevitu Gaju odužio 1878. imenovavši njegovim imenom ulicu koja vodi od Trga bana Jelačića u smjeru Glavnog kolodvora, a u trajnim rezultatima njegovog preporodnog rada uživaju mnogi bez da su toga i svjesni, pa i oni koji bi bez Gajeve pravopisne reforme teško pisali vlastito ime i prezime.

SUMMARY

REFORMER OF CROATIAN SPELLING AND LITERARY LANGUAGE

The leader of the Croatian national revival and writer Ljudevit Gaj (Krapina, July 8, 1809 – Zagreb, April 20, 1872) grew up in a family where German was spoken, but his mother also nurtured the Kajkavian dialect of Croatian. He attended high school in his native Krapina, Varaždin and Karlovac. In 1826, he enrolled in philosophy studies in Vienna, continued in Graz, and in 1829 enrolled in law in Pest. Returning to Zagreb in 1832, he worked there in the legal profession. He received his doctorate in philosophy in 1834 in Leipzig. In 1835, he started publishing *Novine horvatske* with a weekly literary contribution, *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, and since then he has devoted himself completely to the national revival. By associating with educated members of the Slavic peoples, he became familiar with cultural events and literary works while studying and broadened his horizons about the Slavic world. That is why the idea of the Croatian alphabetic and literary language reform was born to him early on, which would become the centre of his overall activity. In the beginning, he believed that the Kajkavian dialect best preserves the features of the older state of the Croatian language, and later he saw the foundations of a unique literary language in the rich Croatian literary heritage with Dubrovnik literature as a model. In 1832, Gaj gathered a group of young people in Zagreb, joined by Count Janko Drašković among the elders, who conceived and initiated the cultural, scientific, educational and economic rise of Croatia following the model of more developed European countries. Today, Gaj is remembered above all for his merits in the field of language: he was the author of a unique Croatian spelling system, which put an end to the previous disparities and inconsistency in writing letters that were not in the original Latin alphabet, and introduced the letters č, ž, š, ć, lj and nj (đ and dž were introduced later).

RESUMEN

EL REFORMADOR DE LA LENGUA LITERARIA CROATA Y SU ORTOGRAFÍA

Ljudevit Gaj (Krapina, 8.7.1809 – Zagreb, 20.4.1872) escritor y líder del renacimiento nacional croata, nació en el seno de una familia en la que se hablaba alemán, aunque su madre también hablaba el dialecto *kajkavski*. Gaj cursó la escuela secundaria en su Krapina natal, en Varaždin y en Karlovac. En 1826, se matriculó en los estudios de Filosofía en Viena, que luego continuó en Graz y, en 1829, se inscribió en Derecho en Pest. En 1832, al volver a Zagreb, trabajó como abogado. Doctoró en Filosofía en 1834 en Leipzig. En 1835 comenzó a publicar *Novine horvatske*, que incluía un artículo literario semanal llamado *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska* y, desde entonces, se dedicó al renacimiento nacional. Al socializar con aquellos que se educaron en países eslavos, durante sus estudios Gaj se familiarizó con eventos culturales y obras literarias, ampliando sus horizontes acerca del mundo eslavo. Por eso, pronto le surgió la idea de reformar el lenguaje literario croata, convirtiéndose este interés en el centro de su obra. Al comienzo, consideraba que el dialecto *kajkavski* era el que conservaba mejor las características del idioma croata, y más tarde visualizó los cimientos de una lengua literaria única en la riqueza del patrimonio literario croata, con la literatura de Dubrovnik como modelo. En 1832, Gaj reunió a un grupo de jóvenes en Zagreb, al que se unió el conde Janko Drašković, quienes concibieron e iniciaron el auge cultural, científico, educativo y económico de Croacia siguiendo el modelo de los países europeos más desarrollados. Hoy, Gaj es recordado ante todo por sus méritos en el campo de la lengua: fue autor de una ortografía única de la lengua croata con lo que puso fin a las irregularidades e inconsistencias anteriores en cuanto a la escritura de letras que no existían en el alfabeto latino, introduciendo las letras č, ž, š, ć, lj i nj (đ y dž se incluyeron más tarde).

Sociologinja dr. sc. Borja Martinović s Odsjeka za interdisciplinarnе društvene znanosti na Sveučilištu Utrecht u Nizozemskoj članica je Utrechtske mlade akademije, organizacije koja okuplja najuspješnije znanstvenike u dobi do 40 godina te služi kao platforma za interdisciplinarnе diskusije i projekte vezane ne samo uz istraživanje, nego i kritični osvrt na ustroj i rad sveučilišta. Na ustupljenoj fotografiji: Borja Martinović - Copyright Utrecht University, autor fotografije Ed van Rijswijk.

ZNANOST

UTJECAJ KOLEKTIVNOGA PSIHOLŠKOG VLASNIŠTVA NA ETNIČKE ODNOSE

Izvanredna profesorica na Odsjeku za interdisciplinarnu društvenu znanost na Sveučilištu Utrecht u Nizozemskoj dr. sc. Borja Martinović otkriva nam da je kolektivno psihološko vlasništvo bitan novi koncept koji nam pomaže bolje razumjeti međugrupne odnose. Uz pomoć niza empirijskih studija iz Zapadne Europe (Nizozemska, Velika Britanija), prekomorskih zemalja izgrađenih u kolonizaciji (Australija, Čile, Južna Afrika) te (post)konfliktnih zemalja (Kosovo, Izrael, Cipar), tim ove ugledne sociologinje pokazao je da kolektivno psihološko vlasništvo predstavlja barijeru za prihvaćanje migranata, za teritorijalnu kompenzaciju starosjedilačkog stanovništva te za pomirenje između dvije sukobljene grupe. Istodobno je tim ove rođene Riječanke eksperimentalno pokazao da je moguće potaknuti percepciju zajedničkog vlasništva porukama „ovo je i naša i vaša zemlja“, a takva percepcija pridonosi poboljšanju odnosa među etničkim grupama. Sociologinja dr. sc. Borja Martinović članica je Utrechtske mlade akademije, organizacije koja okuplja najuspješnije znanstvenike u dobi do 40 godina te služi kao platforma za interdisciplinarnu diskusiju i projekte vezane ne samo uz istraživanje, nego i kritični osvrt na ustroj i rad sveučilišta.

Ne mogu riješiti sukobe u svijetu, ali se nadam da moja istraživanja mogu pridonijeti tom rješenju, kaže dr. Borja Martinović, izvanredna profesorica na Odsjeku za interdisciplinarnu društvenu znanost na Sveučilištu Utrecht u Nizozemskoj i članica Europskoga istraživačkog centra za migraciju i etničke odnose (ERCOMER). Prije nekoliko godina Borja Martinović dobila je prestižni projekt Europskog istraživačkog vijeća (ERC) pa su tako ona i dr. Josip Glaurdić sa Sveučilišta Luksemburg postali prvi hrvatski istraživači iz društvenih znanosti koji su dobili taj „znanstveni Oscar“.

- Bavim se temama vezanim uz etnički i nacionalni identitet te odnose među etničkim grupama. Moj pristup ovim temama je komparativan: proučavam ih iz perspektive većinskog i manjinskog stanovništva na uzorcima iz različitih zemalja. Ljudi imaju osjećaj da im neki predmet, ideja ili teritorij pripada čak i kad nisu vlasnici u pravnom smislu: primjerice, „moj ured“ ili „moje parkirno mjesto“, a taj osjećaj zove se *psihološko vlasništvo*. Dokazano je da može negativno utjecati na odnose i suradnju među ljudima. Proučavam osjećaj psihološkog vlasništva na nivou grupe, tzv. kolektivno psihološko vlasništvo, i u odnosu na teritorij na kojem članovi grupe žive („naša zemlja“). Posebno me zanimaju utjecaj kolektivnoga psihološkog vlasništva na etničke odnose, kao i povijesni razlozi koje ljudi navode kako bi opravdali osjećaj vlasništva: primjerice, „mi smo ovdje bili prvi“ ili „mi smo izgradili ovu zemlju“ - objašnjava dr. Borja Martinović svoja istraživanja u sklopu 1,5 milijun eura vrijednog projekta OWNERS.

Iz obiteljskog albuma sociologinje Riječanke dr. sc. Borje Martinović, profesorice na Odsjeku za interdisciplinarnu društvene znanosti Sveučilišta Utrecht u Nizozemskoj.

- Projekt mi je omogućio da zaposlim tri doktoranda, uspostavim suradnju s kolegama iz različitih zemalja, skupim podatke na reprezentativnim uzorcima te dokažem da je kolektivno psihološko vlasništvo bitan novi koncept koji nam pomaže bolje razumjeti međugrupne odnose. Uz pomoć niza empirijskih studija iz Zapadne Europe (Nizozemska, Velika Britanija), prekomorskih zemalja izgrađenih u kolonizaciji (Australija, Čile, Južna Afrika) te (post) konfliktnih zemalja (Kosovo, Izrael, Cipar), moj tim je pokazao da kolektivno psihološko vlasništvo predstavlja barijeru za prihvaćanje migranata, za teritorijalnu kompenzaciju starosjedilačkog stanovništva te za pomirenje između dvije sukobljene grupe. Istodobno smo eksperimentalno pokazali da je moguće potaknuti percepciju zajedničkog vlasništva porukama „ovo je i naša i vaša zemlja“, a takva percepcija pridonosi poboljšanju odnosa među etničkim grupama - dodala je Borja Martinović, koja je i članica Utrechtske mlade akademije, organizacije

koja okuplja najuspješnije znanstvenike u dobi do 40 godina te služi kao platforma za interdisciplinarnu diskusiju i projekte vezane ne samo za istraživanje, nego i kritični osvrt na ustroj i rad sveučilišta.

Borja Martinović rođena je i odrasla u Rijeci. Fascinacija temama koje sada istražuje seže u njezino djetinjstvo, dijelom obilježeno i raspadom Jugoslavije i ratom u Hrvatskoj.

- Imala sam lijepo i mirno djetinjstvo. Uglavnom smo bili vani, brali kupine u grmlju, igrali *lastik*. U našoj zgradi moji su roditelji prvi kupili video i sjećam se da su se djeca kod nas okupljala i gledala Disneyeve crtane. To nam je bilo jedino izlaganje ekranu, a sada smo stalno za ekranima. I sjećam se osjećaja sigurnosti. Kad je počeo rat, nekoliko mojih prijateljica odselile su se bez pozdrava preko noći u Srbiju i znam da mi je bilo teško razumjeti zašto. Mislim da su me Domovinski rat kao i moje iskustvo imigranta u Nizozemskoj možda čak i podsvjesno motivirali da se bavim temom migracija i etničkih odnosa - rekla je dr. Martinović.

Osnovnu školu i gimnaziju završila je u Rijeci, a diplomirala je i doktorirala na Sveučilištu Utrecht u Nizozemskoj. - Uvijek sam voljela sve predmete i htjela znati sve o svemu, ali u srednjoj školi sam odlučila da ću studirati arhitekturu u Veneciji. Upravo u to vrijeme u Utrechtu se otvorio novi koledž prema principu Liberal Arts and Sciences i osnivači su htjeli privući studente iz Istočne Europe nudeći nekoliko stipendija. Kontaktirali su par škola u istočnoeuropskim zemljama, a moja škola, Prva sušačka hrvatska gimnazija, bila je jedna od njih. Ravnateljica, profesorica Franko i profesorica engleskog Klarić, potaknule su me da se prijavim. I roditelji su me aktivno podržali iako im nije bilo lako pustiti me da odem u Nizozemsku. U prijavi sam morala navesti tri discipline koje sam željela studirati. Izbor je bio velik, ali, ironično, nije bilo arhitekture. Kako je rok za prijavu bio dva dana nakon što sam saznala za taj koledž, bez nekog daljnjeg razmišljanja navela sam psihologiju, biologiju i ekologiju, slučajno tim redosljedom. Primljena sam na studij uz punu stipendiju i na prvoj godini su mi ponudili predmete iz društvenih znanosti, s naglaskom na psihologiju, antropologiju i politologiju te sam nastavila u tom smjeru. Službeno, moja titula je doktorica znanosti iz sociologije, ali moje obrazovanje kao i akademski rad koji je uslijedio je interdisciplinarnog karaktera - ispričala je Borja Martinović.

Posljednjih godina nizozemska sveučilišta su ne samo visoko na svjetskim ljestvicama, nego i vrlo privlačna studentima iz cijele Europe, uključujući i Hrvatsku. - Ti su studiji često interdisciplinarni i fokus je na rješavanju aktualnih problema u svijetu. Kako su nam suvremeni problemi prilično kompleksni, npr. migracija, zaštita okoliša, pandemija itd., u Nizozemskoj se trudimo obrazovati nove generacije tako da budu upoznate s različitim znanstvenim perspektivama i time bolje pripremljene za rješavanje takvih problema. Drugo, potiče se razmišljanje i kreativnost, a ne toliko usvajanje gradiva. Ideja je da se informacije uvijek mogu potražiti i zato su nam testovi često u *open book* formatu ili u obliku istraživačkog rada jer ne tražimo reprodukciju nego primjenu znanja. Treće, nastava je prilično interaktivna, u malim grupama, što potiče aktivnu diskusiju o literaturi te timski rad, uz puno feedbacka docenata.

No, u ovom pristupu je problematično što je nastava jako intenzivna za docente i što broj sati koji nam dodijele nije realističan s obzirom na uloženo vrijeme - rekla je Borja Martinović.

Usavršavanje na prestižnim australskim sveučilištima

Dva puta se znanstveno usavršavala u Australiji, na sveučilištima Deakin u Melbourneu te Queensland u Brisbaneu. - Bila sam na studentskoj razmjeni na Sveučilištu Deakin u Melbourneu i fascinirao me je fokus na Aziju i Oceaniju. Meni je to bilo novo i zanimljivo. U Australiju sam se vratila i kao postdoktorand. Uz stipendiju australske vlade radila sam na Sveučilištu Queensland, na Odsjeku za psihologiju, i surađivala s prof. Jolandom Jetten, koja je stručnjakinja na polju društvenog identiteta te vrlo inspirirajuća znanstvenica. Objavljuju puno više radova nego što moji kolege i ja uspijemo objaviti, i to u najboljim časopisima. To je rezultat timskog rada. Na mom odsjeku maksimalno dvoje ili troje kolega zajedno rade na članku, a u toj grupi na Sveučilištu Queensland više-manje svi sudjeluju u svim publikacijama - naglasila je dr. Martinović.

Osvrnula se i na suradnju s kolegama iz Hrvatske.

- Suradujem s prof. Renatom Franc s Instituta Ivo Pilar i ponekad pišem recenzije za časopis „Društvena istraživanja“, ali voljela bih uspostaviti nove suradnje. Nedavno sam na poziv prof. Barbare Kalebić Maglice s Filozofskog fakulteta u Rijeci i prof. Dinke Čorkalo Biruški s Filozofskog fakulteta u Zagrebu održala plenarno predavanje na konferenciji hrvatskih psihologa, u organizaciji Hrvatskog psihološkog društva. Poziv me je jako razveselio, ali konferencija se na žalost morala održati u virtualnom obliku tako da nisam imala priliku porazgovarati s drugim sudionicima. Nadam se da ćemo se bolje upoznati u budućnosti - rekla je dr. Martinović.

Na posljatku, ispričala je i o svom privatnom životu te slobodnom vremenu.

- Kako akademski rad nikad nema kraja i uvijek se može objaviti više radova, održati bolje predavanje, otići na dodatnu konferenciju, već godinama mislim kako nemam baš slobodnog vremena. A došla su djeca i tek sad vidim što znači izostanak slobodnog vremena. Ali tu je sad puno više ljubavi i ponovnog otkrivanja svijeta uz njih dvoje, što mi vrijedi neprocjenjivo više nego taj dodatni članak ili još jedno predavanje. Godišnje odmore provodimo uvijek u Hrvatskoj kod bake i dede, a moja četverogodišnja kćerka se želi preseliti kod njih. Govori odlično i hrvatski i nizozemski, ali je zanimljivo da joj je hrvatski zasad dominantan jezik. Tijekom pandemije provodile smo puno vremena zajedno, onda je krenula u vrtić kod gospođe Jadranke Karić koja živi u Hagu, a rodom je baš iz Rijeke. Moj suprug je Nizozemac, također sociolog, i rado bi se preselio u Rijeku kad bismo oboje dobili dobar i stabilan posao na Sveučilištu, ali izgleda da je to nemoguća misija za strance koji ne govore hrvatski jezik. Znam da postoje novi programi koji potiču hrvatske znanstvenike iz inozemstva da se vrate, ali ti programi izgleda ne uključuju mogućnost zapošljavanja partnera. To je vani lakše organizirati nego u Hrvatskoj, ali možda grijehim - zaključila je Borja Martinović.

SUMMARY

THE INFLUENCE OF COLLECTIVE PSYCHOLOGICAL OWNERSHIP ON ETHNIC RELATIONS

Associate professor at the Department of Interdisciplinary Social Sciences at Utrecht University in the Netherlands, Borja Martinović, Ph.D., reveals to us that collective psychological ownership is an important new concept that helps us better understand intergroup relations. With the help of a series of empirical studies from Western Europe (Netherlands, Great Britain), overseas countries built during colonization (Australia, Chile, South Africa) and (post)conflict countries (Kosovo, Israel, Cyprus), the team of this distinguished sociologist determined that collectively psychological ownership represents a barrier to the acceptance of migrants, to territorial compensation of the indigenous population, and to reconciliation between two conflicting groups. At the same time, the team of this native of Rijeka showed experimentally that it is possible to stimulate the perception of common ownership with positive messages “this is both our and your country”, and such a perception contributes to the improvement of relations between ethnic groups. Sociologist, Borja Martinović, Ph.D., is a member of the Utrecht Young Academy, an organization that gathers the most successful scientists under the age of 40 and serves as a platform for interdisciplinary discussions and projects related not only to research, but also a critical review of the structure and work of the University.

She collaborates with prof. Renata Franc from the Ivo Pilar Institute of the University of Zagreb and occasionally writes reviews for the Journal of Social Research. However, she would like to establish new collaborations. Recently, at the invitation of prof. Barbara Kalebić Maglica from the Faculty of Philosophy in Rijeka and prof. Dinka Čorkalo Biruški from the Faculty of Philosophy in Zagreb gave a plenary lecture at the conference of Croatian psychologists, organized by the Croatian Psychological Society.

RESUMEN

INFLUENCIA DE LA PROPIEDAD PSICOLÓGICA COLECTIVA EN LAS RELACIONES ÉTNICAS

La dra. Borja Martinović, profesora extraordinaria del Departamento de Ciencias Sociales Interdisciplinarias en la Universidad de Utrecht, Holanda, nos revela que la propiedad psicológica colectiva es un nuevo concepto importante que nos ayuda a entender mejor las relaciones intergrupales. Con la ayuda de una serie de estudios empíricos de Europa Occidental (Holanda, Gran Bretaña), de países transoceánicos establecidos durante la colonización (Australia, Chile, Sudáfrica) y de países (post)conflictivos (Kosovo, Israel, Chipre), el equipo de esta destacada socióloga confirmó que la propiedad psicológica colectiva constituye una barrera para la aceptación de los migrantes, para la compensación territorial de la población nativa y para la reconciliación entre dos grupos enfrentados.

Simultáneamente, el equipo de esta científica oriunda de Rijeka demostró experimentalmente que es posible estimular la percepción de propiedad común por medio de mensajes positivos como „Este país es nuestro y vuestro“, haciendo un aporte a la mejora de las relaciones entre grupos étnicos. La socióloga dra. Borja Martinović es miembro de la Academia Joven de Utrecht, una organización que reúne a los científicos más exitosos de hasta cuarenta años de edad, y sirve como plataforma de discusiones y proyectos interdisciplinarios y aquellos relacionados no solo con la investigación sino también con una revisión crítica de la organización y el trabajo de la Universidad. La dra. Martinović colabora con la prof. Renata Franc, del Instituto Ivo Pilar de la Universidad de Zagreb, y ocasionalmente escribe reseñas para el periódico *Društvena istraživanja*. Sin embargo, quisiera establecer nuevas cooperaciones. Recientemente, por invitación de la prof. Barbara Kalebić Maglica, de la Facultad de Filosofía de Rijeka, y de la prof. Dinka Čorkalo Biruški, de la Facultad de Filosofía de Zagreb, hizo una ponencia plenaria durante la Conferencia de Psicólogos Croatas, organizada por la Asociación Croata de Psicología.

SAN O TRANSFERU ZNANJA NAŠEG ASTROFIZIČARA IZ AMERIKE

Astrofizičar dr. sc. Mario Jurić direktor je Instituta DiRAC (Data Intensive Research in Astrophysics and Cosmology) Sveučilišta Washington u Seattleu. Rođen je 1979. u Zagrebu, gdje je diplomirao fiziku na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu. Doktorirao je na prestižnom Sveučilištu Princeton 2007. godine, zatim se usavršavao na Institutu za napredne studije u Princetonu. Od 2014. djeluje na Sveučilištu Washington gdje je redoviti profesor, uz istraživačke aktivnosti na DiRAC-u. Istaknuti znanstvenik podsjeća čitatelje kako je prekretnica u njegovu životu bio odlazak na Zvezdarnicu Višnjan pod vodstvom Korada Korlevića, neumornog entuzijasta u popularizaciji znanosti. Jurić je još kao srednjoškolac otkrio, zajedno s mentorom Korlevićem, komet koji se po njima zove Korlević/Jurić. Predlaže suradnju i razmjenu mladih hrvatskih astrofizičara u globalnim istraživačkim projektima kao što su zvezdarnica „Vera Rubin“ i DiRAC, gdje vidi primamljivu šansu za razvoj hrvatske znanosti. Znanje (astro)fizike je nešto u čemu je Hrvatska tradicionalno izvrsna, smatra Jurić, te poziva našu akademsku zajednicu na suradnju s DiRAC-om.

Ono što me privuklo znanosti zadovoljavanje je obične, dječje znatiželje. Kako funkcioniraju računala? Zašto je priroda kakva je? Zašto lopta pada i kako izračunati gdje će i kako pasti? I danas pokušavam zadovoljiti svoju dječju znatiželju. No, danas više nisam samo ja koji odgovaram na ta pitanja, već i moji studenti i istraživači na Institutu koji vodim. Moja uloga je usmjeravati, pomagati, ubrzavati, poučavati i omogućavati njihov posao – kaže nam astrofizičar dr. Mario Jurić, direktor Instituta DiRAC iliti Data Intensive Research in Astrophysics and Cosmology Sveučilišta Washington u Seattleu.

Mario Jurić rođen je 1979. godine u Zagrebu gdje je završio XV. gimnaziju (MIOC) te diplomirao fiziku na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu (PMF). Doktorirao je 2007. godine na prestižnom Sveučilištu Princeton, a zatim je bio postdoktorand na Institutu za napredne studije u Princetonu, poznatom i pod nazivom Einsteinov jer je slavni fizičar tamo radio posljednjih dvadeset godina života. Od 2014. godine radi na Sveučilištu Washington u Seattleu gdje je redoviti profesor i direktor Instituta DiRAC.

- U usmjeravanju prema znanosti moji roditelji zasigurno imaju najveću inicijalnu ulogu: od inzistiranja na radu i znanju kao putu naprijed, radnim navikama do podrške i u mojim najluđim idejama, kao što je astrofotografija iz našeg dvorišta tijekom Domovinskog rata, usred zamračenja i između uzbuna. No, tu su i učiteljica Jovanović u osnovnoj školi, pa Branko Margetić, nastavnik matematike u višim razredima, te profesori fizike i informatike u srednjoj školi Juraj Nikolac i Mladen Pregrad, ali i cijela ekipa na Zagrebačkoj zvezdarnici, profesori i

*Astrofizičar iz Zagreba
dr. sc. Mario Jurić,
direktor Instituta Data Intensive
Research in Astrophysics
and Cosmology (DiRAC)
Sveučilišta Washington u Seattleu.
Snimio: Christopher Michael*

kolege na Fizičkom odsjeku PMF-a i na kraju prof. Željko Ivezić, nekad moj mentor za diplomski, a sada kolega u Seattleu – prisjetio se Mario Jurić svojih dječaćkih početaka.

Ipak, prekretnica u njegovu životu bio je odlazak na Zvezdarnicu Višnjan pod vodstvom Korada Korlevića, neumornog entuzijasta i popularizatora znanosti.

- U 1990-ima Višnjan je bio jedinstven, a vjerojatno je i danas, po tome što mlade uči da mogu napraviti što god im padne na pamet. Taj „can-do attitude“ fundamentalan je u američkoj kulturi, no često nedovoljno podržavan u našoj. Kad jednom znate da sve možete, nema vam granica: uspješno micanje toga mentalnog bloka stotinama klinaca je pravo postignuće Korada i Višnjana. Rezultati govore za sebe: Korado Korlević i Višnjan su zaslužni za velik dio znanstvenika poteklih iz Hrvatske u posljednjih dvadesetak godina – naglasio je Mario Jurić.

Kao srednjoškolicac otkrio je oko 2000 asteroida, a zajedno sa svojim mentorom Korlevićem i komet koji se po njima zove Korlević/Jurić. Asteroidi su i danas predmet Jurićeva istraživanja: u suradnji sa svojim doktorandom Joachimom

Moeyensom razvio je novi algoritam za otkrivanje opasnih asteroida u Sunčevu sustavu, o čemu je prije nekoliko mjeseci pisao i New York Times. Novi algoritam THOR (Tracklet-less Heliocentric Orbit Recovery) već je pokazao svoju učinkovitost: stjenovita tijela otkrivena uz njegovu pomoć Centar za male planete Međunarodne astronomske unije potvrdio je kao asteroide.

- Kada prosječan čovjek razmišlja o asteroidima, obično zamišlja nešto kao slike „malih planeta“. Zamišljamo fotografije koje su nam poslale mnogobrojne svemirske sonde posljednjih 30-ak godina. No, da biste dobili takvu fotografiju, morate doći jako blizu asteroidu. Iz daljine, gledano kroz teleskop, ništa od toga nije vidljivo: asteroid izgleda kao točka, ni po čemu različita od zvijezda na istoj slici. No, postoji razlika jer asteroidi se miču. Kad bismo uslikali isto mjesto na nebu dva puta u 20 minuta, vidjeli bismo da je većina zvijezda ostala na istom položaju, no neke „zvijezde“ su se malo pomaknule. Te „pomične zvijezde“ su asteroidi. I tako ih danas otkrivamo: uslikamo jedno mjesto na nebu, vratimo se za 10-20 minuta, uslikamo ga ponovno, vidimo što se pomaknulo i onda pokušamo povezati te točke s promatranjima nekoliko dana kasnije, i tako dalje - rekao je Jurić. Zatim je objasnio zašto se astrofizičari svakih 10-20 minuta vraćaju vidjeti koje su se „zvijezde“ pomaknule.

- Ako se vratimo puno kasnije, naši asteroidi će se pomaknuti toliko daleko da ih više nećemo međusobno razaznati. Zamislite analognu situaciju sa stotinama tisuća zrna žita koja izlaze iz cijevi silosa: ako snimate film, možete pratiti slike pojedinih zrna. No, ako uslikate nekoliko

Poticajno radno okruže znanstvenika Maria Jurića. Preporučuje razmjenu mladih hrvatskih astrofizičara u globalnim istraživačkim projektima kao što su zvezdarnica „Vera Rubin“ i DiRAC, gdje vidi primamljivu šansu za razvoj hrvatske znanosti.

fotografija, to je nemoguće. Naš THOR software radi upravo to: koristi moć današnjih računala i pametne algoritme da „poveže točkice“ iz dana u dan. To nam omogućava da optimiziramo kako teleskopi promatraju nebo. Ako ne moramo promatrati dva puta svako mjesto na nebu, možemo u principu promatrati dva puta više neba. THOR nam također omogućava traženje asteroida u starim „arhivskim“ podacima koji nemaju parove bliskih slika koji su tradicionalno bili potrebni – objasnio je Jurić.

Zatim je ispričao o Institutu DiRAC Sveučilišta Washington koji je utemeljen 2017. godine.

- Ideja DiRAC-a je da nas i znanstvenu zajednicu diljem svijeta pripremimo za novu eru astrofizike u kojoj će astronomima znanje računarstva biti jednako važno kao i znanje astronomije i fizike. Bilo bi nemoguće bez potpore privatnih zaklada i vizionara: DiRAC je počeo donacijom Charles Simonyija, jednog od ranih suosnivača Microsofta, inače podrijetlom iz Mađarske. Danas naše projekte podržavaju zaklada Eric Schmidta, bivšega izvršnog direktora Googlea, zaklade B612 i Heising-Simons te mnogi drugi. Općenito, privatna potpora je nevjerojatno važna za dugoročne/vizionarske projekte i „high risk/high return“ projekte koji krenu s neodobravanjem, mrštenjem i izjavama kao „nemoguće“, a završe s promjenom rada cijele znanstvene zajednice. Takvi su mi projekti najdraži – naglasio je Jurić.

Naš sugovornik osvrnuo se i na projekt zvezdarnice „Vera Rubin“ u Čileu čija je gradnja pri kraju.

- Od 2012. do 2017. bio sam znanstveni voditelj tima za podatke na zvezdarnici „Rubin“: ta grupa je odgovorna za osmišljavanje kako analizirati podatke koje će „Rubin“ snimiti te razviti softver za tu analizu. „Rubin“ će prikupljati u prosjeku 15 terabajta podataka svake noći i snimati

nebo barem 10 godina. Detektirat će do 10 milijuna promjena na nebu svake noći: supernova, promjenjivih zvijezda, kometa, asteroida... Sve skupa, očekujemo da ćemo snimiti više od 20 milijardi galaksija i oko 17 milijardi zvijezda. Gotovo je nemoguće precijeniti koliko će „Rubin“ pridonijeti istraživanjima Sunčeva sustava za dvije godine kad krene s radom. Čovječanstvu je trebalo 200 godina kako bi se otkrilo milijun asteroida. Kada „Rubin“ krene, idući milijun asteroida ćemo otkriti

za tri mjeseca. Često kažem svojim studentima i postdoktorandima kako će u idućih četiri-pet godina naša istraživanja i otkrića ispisivati nove udžbenike astrofizike – ustvrdio je Mario Jurić.

Prilike za razvoj hrvatske znanosti

Ističe kako u projektima poput „Rubin“ i DiRAC vidi veliku šansu za razvoj hrvatske znanosti.

- U kontaktu sam s kolegama u Hrvatskoj; baš smo imali posjet grupe dr. Lovre Palaverse s Instituta „Ruđer Bošković“. Suradujemo i s Fakultetom elektrotehnike i računarstva (FER) u Zagrebu: s prof. Svenom Lončarićem sam suvoditelj na doktoratu gdje razvijamo nove algoritme za baze podataka i obradu astronomskih slika. Projekt kao „Rubin“ je velika prilika za zemlje poput Hrvatske i to treba iskoristiti. Cijena podataka s „Rubina“ je relativno mala i očekujem da će se puno zemalja uključiti. Znanje (astro)fizike je nešto u čemu je Hrvatska tradicionalno dobra: uz malo pripreme i suradnju s institutima poput DiRAC-a Hrvatska može postati jedan od većih „igrača“ u znanosti povezanoj s „Rubinom“. Dok vodim DiRAC, volio bih uspostaviti stipendije za naše studente i postdoktorande kako bi mogli doći na dugotrajni boravak u Seattle. Tu bi uspostavili suradnje s nama u akademskoj zajednici i lokalnom industrijom: primjerice, mi suradujemo s Googleom, Amazonom, Microsoftom itd. Mladi ljudi mogli bi naučiti sve što mi znamo te prenijeti to znanje u Hrvatsku. Tako nešto bilo bi fantastično, odličan način kako postati jedna od vodećih zemalja u znanosti povezana s „Rubinom“. Nadam se da će netko od čitatelja koji će pročitati ovaj članak financijski poduprijeti ideju da uspostavimo stipendije za mlade hrvatske znanstvenike – naglasio je Mario Jurić.

Naš sugovornik već dvadesetak godina živi u SAD-u, oženjen je i otac dvoje djece. U Americi živi i njegov mlađi brat Ivan sa svojom obitelji. - Ivan je molekularni biolog i istraživač na Cleveland Clinic u saveznoj državi Ohio. Iako smo obojica u Americi, na žalost dijele nas tri vremenske zone. No, kad god sam ja blizu Clevelanda ili on u blizini Seattlea, uvijek nademo vremena da se vidimo. U Hrvatsku dođem svako ljeto, obično na dva-tri tjedna. Dobra strana moderne astrofizike je da je gotovo sve moguće raditi „na daljinu“. Dok se djeca igraju, ja mogu nastaviti s poslom kao da sam u Seattleu. Kad vam je posao isto što biste radili kao hobi u slobodno vrijeme, to je najbolji odmor – zaključio je Mario Jurić.

SUMMARY

A DREAM ABOUT THE TRANSFER OF KNOWLEDGE OF OUR ASTROPHYSICIST FROM AMERICA

Astrophysicist Mario Jurić, Ph.D., is the director of the DiRAC Institute (Data Intensive Research in Astrophysics and Cosmology) at the University of Washington in Seattle. He was born in 1979 in Zagreb, where he graduated in physics at the Faculty of Science and Mathematics (PMF). He received his doctorate at the prestigious Princeton University in 2007, and then continued his training at the Institute for Advanced Studies in Princeton. Since 2014, he has been working at the University of Washington, where he is a full-time professor, in addition to leading research activities at DiRAC. The prominent scientist reminds readers that the turning point in his life was a visit to the Višnjan Observatory under the leadership of Korad Korlević, a tireless Croatian enthusiast in the popularization of science. As a high school student, Jurić discovered, together with his mentor Korlević, a comet named after them Korlević/Jurić. He proposes scientific cooperation and exchange of young Croatian astrophysicists in global research projects such as the “Vera Rubin” observatory and DiRAC, where he sees a tempting chance for the development of Croatian science. Knowledge of (astro)physics is something in which Croatia has traditionally excelled, Jurić believes, and invites the Croatian academic community to cooperate with DiRAC. Croatia can become one of the major “players” in the science related to “Rubin”, and through the exchange and training of our doctoral students, the acquired knowledge can be transferred to Croatia. Such a thing would be fantastic, a great way to become one of the leading countries in science associated with “Rubin”. I hope that one of the readers who will read this article will financially support the idea of establishing scholarships for young Croatian postdoctoral students in the field of astrophysics – concluded Dr. Mario Jurić.

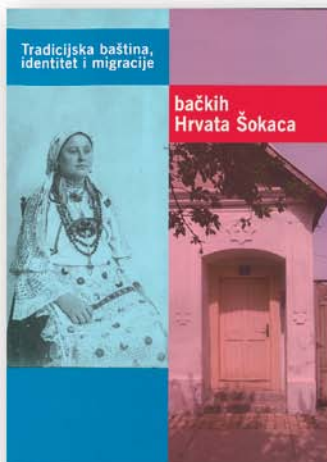
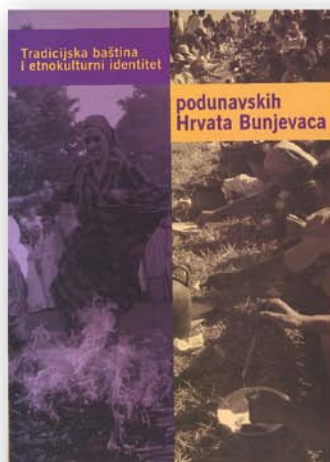
RESUMEN

LA IDEA DE LA TRANSFERENCIA DE CONOCIMIENTOS DE NUESTRO ASTROFÍSICO EN EE.UU.

El dr. Mario Jurić, astrofísico, director del Instituto DiRAC (*Data Intensive Research in Astrophysics and Cosmology*) de la Universidad de Washington, en Seattle, nació en 1979 en Zagreb, donde se graduó en Física en la Facultad de Ciencias Naturales y Matemáticas (PMF). Se doctoró en la prestigiosa Universidad de Princeton en 2007, y se perfeccionó en el Instituto de Estudios Avanzados de la misma institución. Desde 2014 trabaja en la Universidad de Washington como profesor ordinario, además de desarrollar actividades de investigación en el DiRAC. Este destacado científico relata que una visita al Observatorio de Višnjan bajo la guía del croata Korado Korlević, entusiasta incansable y promotor de la popularización de las ciencias, hizo que su vida diese un giro.

Durante la escuela secundaria, Jurić descubrió, junto con su mentor Korlević, un cometa que lleva sus nombres: Korlević/Jurić. El astrofísico propone la cooperación científica y el intercambio de jóvenes astrofísicos croatas en proyectos de investigación a nivel global, como el Observatorio „Vera Rubin“ y el DiRAC, en los que ve la oportunidad de desarrollar las ciencias en Croacia. Jurić cree que los conocimientos de Astrofísica son tradicionalmente excelentes en Croacia, e invita a la comunidad académica croata a cooperar con el DiRAC. Croacia puede convertirse en uno de los mayores „jugadores“ en la ciencia relacionada con el „Rubin“ y, con el intercambio y el perfeccionamiento de nuestros doctorandos, los conocimientos adquiridos pueden transferirse con calidad en nuestro país. Algo así sería fantástico, una forma excelente de pasar a ser uno de los países líderes en la ciencia relacionada con el „Rubin“. Espero que alguno de los lectores de este artículo pueda brindar apoyo financiero a la idea de establecer becas para jóvenes croatas post-doctorandos también en el campo de la Astrofísica – concluyó el dr. Mario Jurić.

Među novim knjigama posvećenim životu i stvaralaštvu Hrvata izvan Republike Hrvatske osobite znanstvene vrijednosti su i četiri knjige o Hrvatima u Vojvodini, koje su objavljene u suizdavaštvu Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, FF Pressa i Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata u Subotici. Na fotografiji naslovnice knjiga: „Tradicijska baština i etnokulturni identitet podunavskih Hrvata Bunjevaca“ (2014.); „Tradicijska baština, identitet i migracije bačkih Hrvata Šokaca“ (2018.); „Identitet srijemskih Hrvata kroz prizmu tradicijske baštine“ (2020.) te „Hrvati u Banatu: doseljavanje, tradicijska baština, identitet“ (2022.).

MLADI ISTRAŽIVAČI I ETNOLOŠKE STUDIJE O VOJVODANSKIM HRVATIMA

Autorica prikazuje posljednju od četiri znanstvene monografije o Hrvatima u Vojvodini koje su objavljene u suizdavaštvu Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, FF Pressa i Zavoda za kulturu vojvodanskih Hrvata u Subotici pod naslovom *Hrvati u Banatu: doseljavanje, tradicijska baština, identitet* (2022.). Fokus prve monografije, pod naslovom *Tradicijska baština i etnokulturni identitet podunavskih Hrvata Bunjevaca* (2014.), kako i sam naslov govori, bio je posvećen Bunjevcima. Drugom monografijom, pod naslovom *Tradicijska baština, identitet i migracije bačkih Hrvata Šokaca* (2018.) obuhvaćeni su Šokci u Bačkoj, a trećom, *Identitet srijemskih Hrvata kroz prizmu tradicijske baštine* (2020.), srijemski Hrvati. Riječ je o četirima interdisciplinarnim monografijama koje ujedinjuju radove etabliranih znanstvenika, ali i studenata etnologije i kulturne antropologije te zajedno obuhvaćaju oko 2000 stranica.

Prostor jugoistočne Europe obilježila je burna povijest, promjene država te i promjene državnih granica, migracijski procesi i transformacije identiteta lokalnog stanovništva. Pripadnici hrvatske etničke zajednice u Republici Srbiji su autohtono stanovništvom i imaju status hrvatske nacionalne manjine. Najnovijom monografijom pod naslovom *Hrvati u Banatu: doseljavanje, tradicijska baština, identitet* na svojevrsan se način zaokružuje serija suvremenih etnoloških i kulturnoantropoloških istraživanja tradicijske i suvremene baštine Hrvata u Vojvodini. Istraživanja su započela znanstvenim projektom „Identitet i etnokulturno oblikovanje Bunjevaca“ koji je vodila prof. dr. sc. Milana Černelić s Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a financiralo Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske od 2008. do 2013. godine. Nakon završetka projekta nastavljena su terenska istraživanja koja su najvećim dijelom provodili studenti etnologije i kulturne antropologije Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u sklopu terenske nastave izvođene u kolegijima „Prakse terenskog istraživanja“, pod vodstvom prof. dr. sc. Milane Černelić, te djelomično u sklopu kolegija „Identiteti manjinskih kultura“, i „Antropologija migracija“ pod mojim vodstvom. Ova istraživanja provedena su uz poticaj i veliku potporu Zavoda za kulturu vojvodanskih Hrvata u Subotici, Republika Srbija. Rezultati istraživanja redovito su objavljivani u *Godišnjaku za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvodanskih Hrvata*, od sveska 4 (2013.) do sveska 12 (2021.) te ujedinjavani u znanstvene monografije, objavljene u suizdavaštvu Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, FF Pressa i Zavoda za kulturu vojvodanskih Hrvata u Subotici. Fokus prve monografije, pod naslovom *Tradicijska baština i etnokulturni*

Rezultati istraživanja objavljeni su u četiri znanstvene monografije, koje su tiskane u suizdavaštvu Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, FF Pressa i Zavoda za kulturu vojvodanskih Hrvata u Subotici. Glavna urednica prve tri knjige bila je prof. dr. sc. Milana Černalić, a četvrtu je uredila izv. prof. dr. sc. Marijeta Rajković Iveta, predstojnica Katedre za migracije i manjinske zajednice Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

identitet podunavskih Hrvata Bunjevaca (2014), kako i sam naslov govori, bio je posvećen Bunjevcima. Drugom monografijom, pod naslovom *Tradicijaska baština, identitet i migracije Hrvata Šokaca u Bačkoj* (2018) obuhvaćeni su Šokci u Bačkoj, a trećom, *Identitet srijemskih Hrvata kroz prizmu tradicijske baštine* (2020), srijemski Hrvati. Uz promjene uredništva, glavna urednica svih triju monografija bila je prof. dr. sc. Milana Černalić. Budući da je profesorica Černalić u listopadu 2019. godine otišla u mirovinu, kao njezina bivša asistentica, doktorandica i suradnica, a kasnije i voditeljica projekata u kojima smo istraživali i Hrvate u Vojvodini, prihvatila sam poziv da zaokružim i završim započeto istraživanje. Rezultat toga je ova, četvrta monografija posvećena Hrvatima u Banatu.

Kako do sada nije bilo sustavnih istraživanja Hrvata u Banatu, osim etnoloških i kulturno-antropoloških priloga u ovoj monografiji, u ovoj monografiji cilj je bio objediniti sva istraživanja kako bi se dobila sveobuhvatna slika o porijeklu, doseljavanju, povijesti i kulturi pripadnika ove manjinske zajednice. Iz tog razloga prvi dio monografije čine povijesni radovi. Prvi prilog pod naslovom „*Naši Šokci*“: *podrijetlo, migracije i društveni razvoj Hrvata u Banatu* napisao je povjesničar doc. dr. sc. Mario Bara. Ovaj rad ključan je za razumijevanje zašto se i kada hrvatsko stanovništvo doselilo u „Banat – jugoistočni prostor nekadašnjeg ugarskog Podunavlja“ (usp. Bara). Ove migracije bile su dio „širih povijesnih migracija iz ishodišnog hrvatskoga matičnog prostora koji uz politički teritorij Hrvatske obuhvaća i velike dijelove Bosne i Hercegovine“ (usp. Bara prema Heršak 1993). U ovom prilogu možete čitati o promjenama etnonima. Bara navodi kako se prilikom doseljavanja i kroz povijest za hrvatsko stanovništvo u Banatu javlja veći broj imena: Horvati/Orvati, „kajkavci“, Turopoljci, Šokci, Bunjevci, Karaševci (ibid.), što nam govori da se stanovništvo doseljavalo iz različitih područja i kroz više migracijskih valova od 15. do kraja 18. stoljeća. Autor navodi da „pojava etnika Horvat, Hrvat, Hrvatini i sličnih, ukazuje na razmjere migracija iz jezgre nekadašnje srednjovjekovne Hrvatske ... a njihova

rasprostranjenost vidljiva je po cijelom području Ugarske“ (ibid.). Povijesni kontekst važan je za razumijevanje kulture. Banatska vojna granica osnovana je 1764. godine i trajala je do 1872./73. godine te je vojnički život ostavio tragove u kulturi i obiteljskom životu potomaka nekadašnjih graničara (ibid.). Prema podacima iz austrijskih statističkih priručnika, od Bare nadalje saznajemo da su Hrvati štokavci, na ovom prostoru sredinom 19. stoljeća živjeli zajedno sa Srbima, Nijemcima i Rumunjima u Perlezu, Staroj Borči, Starčevu, Opovu, Pančevu, Omoljici, Pločici i Kovinu (ibid.). Autor analizira i statističke podatke iz popisa stanovništva i ukazuje kako su sociohistorijska zbivanja utjecala na transformaciju identiteta i lingvistička obilježja migranata i njihovih potomaka. Nakon makro analize, Mario Bara analizira pojedina naselja na mikro razini (naseljavanje, demografski i društveni razvoj Hrvata štokavaca).

U radu Maria Bare *Prešućeni karaševski Hrvati: Karaševci u vojvođanskom dijelu Banata* saznajemo i manje poznate podatke široj javnosti da je dio Karaševaca zbog ekonomskih razloga početkom 19. stoljeća iz rumunjskih sela remigrirao u druga naselja Banata i da ih se dio naselio u današnju Republiku Srbiju, odnosno zapadni Banat u Vojvodini (Karlsdorf, Uljmu, Izbište, Nikolince, Vršac, Potporanj, Veliko Središte, Guduricu, Belu Crkvu, Starčevo i dr.). U ovim naseljima živjeli su zajedno s Rumunjima, Nijemcima Srbima i/ili pripadnicima drugih hrvatskih subetničkih zajednica. Budući da su bili manjina i da nisu imali školovane inteligencije u crkvama, školi i javnom životu, često nisu imali mogućnost korištenja svog jezika te su se ubrzo asimilirali. Autor navodi da se danas mali broj karaševskih potomaka smatra Hrvatima, da ubrzano gube svijest o porijeklu i gube hrvatski identitet.

Slijedi rad prof. dr. sc. Vladimira Čavraka *Predijalci Topuske opatije u Banatu* u kojem je fokus na pregledu povijesti Hrvata kajkavaca koji su krajem 18. stoljeća preselili iz Topuske opatije u Banat. Autor analizira okolnosti i uzroke ovog migracijskog vala, sam tijekom preseljenja te život doseljenika u banatskim naseljima Boka, Neuzin, Radojevo (Klarija) i Keča. Navodi da je ova hrvatska zajednica danas suočena s dramatičnim procesima asimilacije i gotovo potpunim demografskim nestankom. Iz tog razloga autor smatra kako treba osmisliti programe i aktivnosti u suradnji s „maticom“ u Republici Hrvatskoj da se takvi procesi zaustave.

Terenska istraživanja u Banatu

Raspad Jugoslavije i stvaranje novih država od devedesetih godina 20. stoljeća uzrokovao je velike etnodemografske promjene i rezultirao time da nekada konstitutivni narodi postaju nacionalne manjine. Položaj i prava nacionalnih manjina je iznimno veliko i kompleksno društveno i političko pitanje, a posebice kada je riječ o pripadnicima manjina na prostoru bivše Jugoslavije koji su ostali živjeti s „druge strane granice“ i to u državama koje su bile u ratnim sukobima. Raspad Jugoslavije potaknuo je koetničke migracije u države porijekla (u kojima ti ljudi/migranti nikada prije nisu živjeli), jakom etničkom mimikrijom a tek mali broj ljudi, sada u statusu nacionalne manjine, ostao je u svojim kućama. Smanjivanje broja pripadnika hrvatske zajednice općenito u Republici Srbiji, utjecalo je i na promjene njihovih identiteta i kulturnih praksi, a to je najviše vidljivo upravo u Banatu. Osim što o ovoj zajednici etnoloških istraživanja

Istraživači, kazivači i mještani Opova (Banat). Snimio: Čeda Vučković, 2019. Hrvatima u Banatu bilo je jako drago što su mladi istraživači iz Hrvatske pokazali interes i za njih, nakon što su prethodno proveli istraživanja Bunjevaca i Šokaca u Bačkoj te Srijemaca u Vojvodini.

gotovo da nije bilo, osim kratkih crtica iz tradicijskog života objavljenih u *Starčevačkim novinama*, i brojčano je riječ o najmalobrojnijoj hrvatskoj zajednici, terenska je istraživanja bilo moguće provesti samo u dva mjesta u Banatu: Starčevu i Opovu. Budući da su to ujedno i mjesta s najvećim brojem Hrvata u Banatu, najveći broj priloga u monografiji temelji se na terenskim etnološkim i kulturnoantropološkim istraživanjima provedenim upravo na ovim dvama lokalitetima.

Etnolog Dalibor Mergel, rodnom iz Pančeva potpisuje tri poglavlja. U poglavlju *Starčevo: stanovništvo i povijest katoličke zajednice* prikazuje kulturnu i društvenu povijest Hrvata u Starčevu vezanu uz nastanak i djelovanje ove župe koja ne samo da okuplja vjernike već ima veliku ulogu u koheziji hrvatske zajednice te još jednom pokazuje da su kod dijasporских i/ili iseljeničkih zajednica etnički i religijski identitet često objedinjeni. Nakon podataka o doseljavanju, autor prikazuje društvene promjene, komunikaciju sa susjednim mjestima, najznačajnija politička zbivanja i rad udruga s nacionalnim predznakom između dvaju svjetskih ratova. Nakon toga se fokusira na starčevačku župu – osnutak, gradnju crkava, opisuje današnje crkveno zdanje posvećeno svetom Mauriciju, navodi raspela i sakralne spomenike koji postoje u mjestu ili su uklonjeni te nabroja istaknute svećenike. Upoznaje nas i s pojedinim „starim narodnim običajima“ usko povezanim uz religijske prakse. Na kraju donosi statističke podatke o broju vjernika od 19. stoljeća do danas.

Drugo poglavlje *Etnički identitet Hrvata u Starčevu* temelji se na kvalitativnom etnološkom i kulturnoantropološkom istraživanju. Iako je u fokusu ove monografije hrvatska etnička zajednica, sama monografija, kao i ovaj rad, pokazuju visoki stupanj etničke, konfesionalne i jezične pluralnosti, te prisutnost višestrukih i hibridnih identiteta koji su nastali uslijed interakcije i komunikacije na nacionalnoj, religijskoj, lokalnoj i regionalnoj razini. U ovom radu daju se odgovori na pitanja kako članovi hrvatske etničke zajednice danas sebe definiraju, kako se vide u multietničkoj, multikulturnoj i multikonfesionalnoj sredini, u kakvom su odnosu s ostalim zajednicama, na koji se način razgraničavaju od drugih i sl. Tijekom interpretacije dobivene građe autor razmatra etnički, religijski, kulturni, politički i jezični identitet, osjećaj pripadnosti, identitetska obilježja, granice između zajednica, etničke distance, stereotipe itd.

Onomastička građa u svjetlu raznih životnih prilika

Dalibor Mergel potpisuje i sljedeće poglavlje pod naslovom *O imenima i prezimenima Hrvata u Starčevu*. Onomastička građa za ovaj prilog pronađena je u crkvenim arhivima, odnosno različitim maticama, popisima kućanstava/obitelji i popisima župljana. Osim arhivskog istraživanja, autorovo dugogodišnje istraživanje obuhvaća i etnografski terenski rad, analizu nadgrobnih spomenika na mjesnom katoličkom groblju te intervjuje s lokalnim stanovništvom. Mergel pojašnjava razloge i povijesni kontekst modifikacije hrvatskih imena i prezimena. Naglašava različite utjecaje na lokalnu onomastiku od naseljavanja Hrvata u Banat do današnjih dana. Liturgijski jezik kojim su pisane prve crkvene matice bio je latinski i njegova uporaba dovela je do promjena pojedinih prezimena što rezultira nedovoljnim podacima o izvornim hrvatskim imenima i nadimcima u Starčevu tijekom 19. stoljeća. Značajnog traga ostavili su mađarski i njemački jezik, dok se u vrijeme nakon Drugoga svjetskog rata bilježe, pak, trendovi zastupljeni u hrvatskim krajevima Jugoslavije, i to s naglaskom na nacionalno neutralnim imenima. Osamdesete, a osobito devedesete godine sa sobom su donijele popularizaciju imena svojstvenih srpskom onomastikonu.

Kao što je već navedeno, najveći dio istraživanja za ovu monografiju proveli su studenti preddiplomskog studija etnologije i kulturne antropologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, tijekom 2019. i 2020. godine u okviru izbornih kolegija. Glavni cilj je bio etnološki istražiti, zapisati, dokumentirati, a potom i znanstveno obraditi tradicijske i suvremene kulturne prakse ove hrvatske dijasporske zajednice. Istraživane su sljedeće teme: tradicijska prehrana, božićni običaji, životni običaji (porodni i posmrtni), narodna vjerovanja i etnomedicina. Za odlazak na terensko istraživanje napravljena je temeljita priprema: proučavanje dosadašnje literature vezane uz odabranu istraživačku temu, priprema upitnica, upoznavanje s metodologijom terenskog istraživanja. Na samom terenu studenti su uspješno primijenili kvalitativnu metodologiju te vježbali samostalno istraživanje. Istraživanje je provedeno strukturiranim i polustrukturiranim intervjuima i (ne)sudioničkim promatranjem. Nakon povratka u Zagreb uslijedio je studijski rad: transkribiranje građe, sistematizacija, analiza, komparacija i sinteza građe. Iz sakupljene etnografske građe studenti su pisali seminarske radove i za to dobili ocjenu

*Godišnjak za znanstvena istraživanja
Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata,
Subotica*

iz kolegija. Neki studenti su ovaj zadatak napravili uspješno i u roku, nekima je išlo teže i sporije. Studenti su nastavili dodatna istraživanja na svojim temama (nevezano uz njihove studentske obveze, sada na diplomskom studiju etnologije i kulturne antropologije). Nastojali smo da svi radovi u uvodnom dijelu sadrže teorijske postavke, metodologiju istraživanja i kritiku postojeće literature, adekvatan pristup istraživanju odgovarajućoj temi, kao i utemeljen zaključak. Uz mentorsku pomoć osam studenata oblikovalo je četiri koautorska rada koji su objavljeni u časopisu *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, sv. 11 (2019.) a dvoje studenata svoj zajednički rad objavilo je u sv. 12 (2020.). Ti radovi, uz ponovnu minimalnu doradu i proširenje, prilozi su u ovoj monografiji.

Studentice Doris Dautović i Lara Pokos napisale su rad *Tradicijska prehrana u Opovu i Starčevu*. Cilj

istraživanja je bio ne samo istražiti tradicijsku i suvremenu prehranu, već kroz svakodnevnu i blagdansku prehranu istražiti etnički i kulturni identitet Hrvata u Banatu. Terensko istraživanje pokazuje da na istraživano hrvatsko stanovništvo, posebice čuvanje i prezentaciju etničkog identiteta, veliku ulogu ima Rimokatolička Crkva, obilježavanje životnih i godišnjih običaja te svetkovina u kojima tradicijska prehrana ima važnu ulogu. Kroz rad saznajemo što Hrvati iz Opova i Starčeva smatraju reprezentativnim aspektima svoje tradicijske prehrane, koje su promjene u njihovim prehrambenim navikama te razlike i specifičnosti u istraženim lokalitetima. Kao znanstvenici koja se bavi manjinskim zajednicama i studijama granica, posebice mi je zanimljivo primijetiti koliko su suživoti različitih naroda u različitim državama na prostoru Banata (i Vojvodine u cjelini) ostavili traga i na prehrani. Tako je u ovom radu vidljiv utjecaj Nijemaca, budući da u suvremenoj prehrani Hrvati navode: *rinflajš*, štrudle, *švapski sir* (*kvar*), *bele kobasice* (u Starčevu ih nazivaju *leberke*) i Mađara, npr. konzumacija mesa s kompotom itd. Kazivači ističu da su *rinflajš* i kompot uz meso jela koja se pripremaju od tridesetih godina 20. stoljeća, ali koja su u međuvremenu postala zaštitni znak Opova i Starčeva u 21. stoljeću (usp. Dautović i Pokos). Budući da etnološku građu zapisujemo i citiramo onako kako naši kazivači/sugovornici govore te da ovaj rad obuhvaća dio o pripremi hrane, posudu za kuhanje i priboru za jelo i da lokalno hrvatsko stanovništvo navodi specifične izraze (*šerpe*, *kutlače*, *kašike*, *tanjire*, *činije*, *varjače*, u *načvama* se mijesio kruh koji se zatim pekao na *plehu* u *furuni* itd.), zapisi u lokalnim idiomima mogu biti izvrsno polazište za jezična istraživanja u kojima se iščitava suživot u multietničkom (Srbi, Mađari, Nijemci, Hrvati) i multikonfesionalnom prostoru (pravoslavci i katolici, u maloj mjeri protestanti), ali i za analizu jezičnih sličnosti s drugim hrvatskim zajednicama u Vojvodini.

Dinko Kovačić i Nikola Puljić u radu *Božićni običaji u Starčevu i Opovu* prikazuju razdoblje od početka adventa, preko Badnjaka i Božića pa do Sveta tri kralja. Prikaz transformacije istraživanih običaja obuhvaća razdoblje djetinjstva kazivača, od tridesetih godina 20. stoljeća do današnjih dana. Prikazujući različita obiteljska i osobna življena iskustva, kroz rad saznajemo i o utjecaju društveno-političkih prilika na njihovo prakticiranje. Cilj rada nije bio samo istražiti i zapisati božićne običaje ove hrvatske dijasporske zajednice, već potaknuti očuvanje i njegovanje njihove tradicijske baštine i identiteta. Tu se svakako izdvaja *božićnjak*, koji izrađuju i pripadnici drugih hrvatskih subetničkih zajednica u Vojvodini, npr. bački Bunjevci. Ne samo u ovom prilogu, već u svim priložima, nastojali smo zabilježiti podatke o življenim iskustvima, etnografiji pojedinačnog, koji pokazuju sličnosti ali i brojne razlike koje nisu uvjetovane samo kronološkim razlikama, već i imovinskim, brojnošću obitelji, načinom života (npr. promjenom arhitekture, kulture stanovanja). Istraživanje pokazuje da su pojedini elementi zadržani unutar privatne sfere/obitelji te da su za istraživano stanovništvo važan marker kulturnog identiteta, ali pokazuje i brojne potencijale za promoviranje identiteta.

Valentina Jagetić i Adrijana Puškarić u radu *Vjerovanja i primjena etnomedicine u Starčevu i Opovu* prikazuju rezultate svog istraživanja o vjerovanjima u nadnaravna bića (vještice, vile, vampire, vukodlake itd.). I dok o većini vjerovanja danas postoji samo sjećanje, pojedine prakse, poput uroka (bacanje i zaštita od uroka), postoje i danas. Autorice su zabilježile bogatu etnografsku građu o *bajanju*, istjerivanju *strave*, ali i o *dodolama*, osobama i životinjama koje mogu donijeti ili odnijeti sreću te brojne druge posebnosti. Druga polovina rada posvećena je etnomedicini koja je prisutna i u suvremenosti, posebice se prakticira liječenje ljekovitim biljem.

Porodni i posmrtni običaji kod banatskih Hrvata

Viktorija Ćurlin i Šima Jelić autorice su rada *Porodni običaji kod banatskih Hrvata u Starčevu i Opovu*. U njemu možete čitati o stavovima i vjerovanjima vezanim uz prakse (ne)planiranja obitelji, trudnoći, običajima vezanim uz babinje i novorođenče te krštenju. Posebnu istraživačku pažnju autorice su posvetile transformaciji tradicijskih praksi i običaja na koje su utjecale modernizacija zdravstva, obrazovanje žena, industrijalizacija te snažnije povezivanje prigradskih sela s gradovima. Kroz rad saznajemo kako se tradicionalni porod u vlastitom domu zamijenio porodom u bolnicama (rodilištima) te što je utjecalo na stavove članova lokalnih zajednica prema primaljama. Osim svoje primarne istraživačke teme, kroz rad možemo iščitavati o položaju žene u ovim ruralnim zajednicama, „normalnosti“ prekida trudnoće jer se „to radi zbog obitelji“ i često uz pomoć svekrve. Zanimljivo je kako su kazivačice o ovim temama izrazito otvoreno govorile.

Studenti Branimir Bilafer i Dominik Horvat istraživali su i napisali rad o posmrtnim običajima Hrvata u Starčevu i Opovu. Rad je strukturiran prema sljedećim tematskim cjelinama: priprema za smrt (priprema odjeće za pokop), radnje neposredno nakon smrti (radnje u trenutku smrti, obavijest i najava pogreba, pranje i odijevanje pokojnika, postavljanje pokojnika u lijes i spremanje za sahranu, prilozi u lijes, bdijenje), sahrana (pogrebna povorka, pogrebni običaji,

nadgrobnim spomenici), običaji nakon sahrane (*daća* – dolazak sudionika sahrane u kuću pokojnika na objed), sveta misa za pokojnika, posjet grobu nakon sahrane, razdoblje žalovanja, ostavština, blagdan Svih svetih) te vjerovanja vezana uz pogrebne običaje.

Važno je naglasiti da su ovo prvi studentski radovi. Studenti su savjesno, uz brojne druge obveze, prošli kroz čitav istraživački proces od pripreme za terenski rad, provođenja samog terenskog istraživanja izvan granica Republike Hrvatske (što je iznimno rijetko iz razloga što nemamo dovoljno financijskih sredstva), do pripreme radova za objavu. Iz tog razloga, studenti koji su objavili radove u časopisu *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata* 2019. godine, predloženi su za godišnju studentsku nagradu Filozofskog fakulteta „Franjo Marković“ te 2020. godine za godišnju studentsku nagradu Milovan Gavazzi koju dodjeljuje Hrvatsko etnološko društvo. Obje nagrade su i dobili!

U poglavlju *Svadbene običaji u Opovu i Starčevu* koje potpisuje Katica Naglič iz Surčina možete čitati o svadbenim običajima Hrvata u Banatu od početka 20. stoljeća do danas. Autorica si je dala u zadatak opisati običaje koji su gotovo iščezli te ukazati na razloge njihove transformacije. Rad počinje načinima upoznavanja i odabira budućeg supružnika, potom slijede predsvadbene običaji: zaruke, ponašanje budućih mladenaca, miraz, vrijeme vjenčanja, pozivanje na vjenčanje, svadbene časnici, priprema vjenčanja i budućih mladenaca. Nakon toga opisuje mjesto okupljanja svatova, dovođenje mladenke, obred vjenčanja, svadbenu povorku, ulazak u dom mladoženje itd. Uz ove običaje važna su i zanimljiva vjerovanja.

Ista autorica u poglavlju *Uskrsni običaji u Starčevu i Opovu* fokus terenskog istraživanja stavila je na važne običaje tijekom korizme, počevši od Čiste srijede, preko Cvjetnice i Velikog tjedna, završavajući na Uskrs i Uskrsni ponedjeljak. Istraživanje obuhvaća razdoblje od početka 20. stoljeća do danas. Temelji se na svjedočanstvima sudionika o lokalnim tradicijama, koje se oslanjaju na znanje prenošeno usmenom predajom, vlastitim iskustvima i sjećanjima ali i današnjim praksama.

Bibliografija o Hrvatima u Banatu

Završno poglavlje nudi uvid u bibliografiju o Hrvatima u Banatu koju je napisala Katarina Čeliković. Autorica naglašava da su Hrvati u Banatu najmanja regionalna skupina Hrvata u Srbiji. Pored toga, nedostaje im institucionalne organiziranosti u području kulture i obrazovanja. Stoga ovaj bibliografski popis monografskih publikacija, radova u preglednim, (godišnjim) časopisima i drugim periodičnim publikacijama, predstavlja pokušaj prikupljanja izvora i građe o različitim segmentima društvenog i kulturnog života ove hrvatske zajednice. Navedene bibliografske jedinice obuhvaćaju znanstvene izvore i građu o Hrvatima u Banatu prikupljenu istraživanjem objavljenih bibliografija i drugih publikacija, kao i interneta – uz korištenje različitih servisa, poput online bibliografskog sustava cobiss.sr i dr. Popis izvora ne odražava njihovu dostupnost niti istinitost stavova pojedinih autora, međutim, može poslužiti kao polazište za daljnja istraživanja Hrvata u vojvođanskom dijelu Banata.

Na kraju monografije nalaze se sažetci priloga na engleskom jeziku, popis kazivača prema mjestu stanovanja (koje je često identično mjestu rođenja) te podacima o autorima priloga.

Kao što je navedeno, Hrvati u Banatu su brojčano najmanja hrvatska subetnička zajednica i ujedno najmanje istraživana zajednica u odnosu na druge hrvatske zajednice koje stoljećima obitavaju na prostoru Vojvodine (Bunjevci, Srijemci i Šokci). Bez iznimno dobre suradnje sa Zavodom za kulturu vojvođanskih Hrvata iz Subotice, ovo etnološko i kulturnoantropološko terensko istraživanje ne bi bilo moguće provesti. Stoga posebno zahvaljujemo Katarini Čeliković, stručnoj suradnici za kulturne projekte i programe iz Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata, što nas je povezala s pripadnicima istraživane zajednice, napisala autorski prilog za ovu monografiju i u konačnici lektorirala ju. Dakako, veliku zahvalu dugujemo i ravnatelju Zavoda Tomislavu Žigmanovu, odnedavno Ministru za ljudska i manjinska prava u Republici Srbiji.

Važno je naglasiti da je Hrvatima u Banatu bilo jako drago što smo provodili ova istraživanja, što „mi iz Hrvatske“ pokazujemo interes za njih i što su „napokon i oni došli na red“ nakon naših istraživanja brojnijih Bunjevaca i Šokaca u Bačkoj te Srijemaca u Vojvodini. To još jednom pokazuje koliko je pripadnicima hrvatskih manjina bitno kada netko iz Hrvatske dođe kod njih, zanima se za njihov život (i probleme o kojima nam samostalno govore, bez da ih to pitamo) s druge strane nama, posebno studentima, ovo je omogućilo iskustvo terenskih istraživanja izvan Hrvatske. Kazivači su rado sudjelovali u ovim istraživanjima jer smatraju da će rezultati u vidu objave znanstvene monografije o njihovoj povijesti i baštini bitno pridonijeti jačanju njihova identiteta, opstojnosti prema drugim etničkim skupinama u multietničkom i multikulturnom okruženju te spoznaji da nisu zaboravljeni „od matice/domovine“. Oni sami nemaju dovoljno kapaciteta da održavaju svijest o svojem hrvatskom identitetu među mlađim naraštajima, čemu svjedoči pojačana asimilacija u ostalim banatskim mjestima s hrvatskim stanovništvom u kojima ovakvo istraživanje nije bilo moguće provesti. Objavljivanje rezultata ovih istraživanja, koja su ujedno i prva sustavna etnološka i kulturnoantropološka istraživanja Hrvata u Banatu, predstavlja važan doprinos poznavanju tradicijske baštine ove hrvatske zajednice, a time i hrvatske kulture općenito. No, kao što je već naglašeno, ovo istraživanje iako fokusirano na hrvatsku zajednicu, obiluje podacima o drugim etničkim i konfesionalnim zajednicama na prostoru Banata i Vojvodine te znanstveno doprinosi ne samo istraživačkom korpusu hrvatskih dijasporskih/manjinskih zajednica, već razumijevanju procesa transformacije identiteta, manjinskih studija i studija granica općenito. Objavljivanje ove knjige, kao i prethodne tri, financiralo je Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske.

SUMMARY

**YOUNG RESEARCHERS AND ETHNOLOGICAL STUDIES
ON THE CROATS OF VOJVODINA**

Members of the Croatian ethnic community in the Republic of Serbia are the native population and have the status of a national minority. Ethnological and cultural anthropological research on the heritage of Croats in Vojvodina was conducted from 2009 to 2021 and resulted in four scientific monographs. The monographs were published jointly by the Department of Ethnology and Cultural Anthropology of the Faculty of Philosophy, University of Zagreb, FF Press and the Institute for Culture of Croats of Vojvodina in Subotica: *Traditional heritage and ethnocultural identity of the Danube Croats of Bunjevac* (2014), *Traditional heritage, identity and migration of Šokac Croats in Bačka* (2018), *Identity of Srijem Croats through the prism of traditional heritage* (2020) and *Croats in Banat: immigration, traditional heritage, identity* (2022). The chief editor of the first three monographs was prof. Milana Černelić, Ph.D., and of the fourth assistant professor Marijeta Rajković Iveta, Ph.D. The goal in both the previous and in the last monograph was to unify all research in order to obtain a comprehensive picture of the origin, immigration, history and culture of Croats in Banat. It is the numerically smallest Croatian community and the least researched group compared to other Croatian communities in Vojvodina (Bunjevac, Srijem and Šokac Croats). The publication of the research results, which are also the first systematic ethnological and cultural anthropological studies of Croats in Banat, represents an important contribution to the knowledge of the heritage of this Croatian community, and thus of Croatian culture in general. The publication of all four monographs was financed by the Ministry of Science and Education of the Republic of Croatia.

The disintegration of Yugoslavia and the creation of new states in the 1990s caused major ethno-demographic changes and the former constituent nations became national minorities. It encouraged co-ethnic migration to the countries of origin and the ethnic mimicry of those who remained, which also influenced changes in identity and cultural practices.

The major part of the research was conducted by students of Ethnology and Cultural Anthropology at the Faculty of Philosophy of the University of Zagreb under the mentorship of monograph editors.

RESUMEN

JÓVENES INVESTIGADORES Y LOS ESTUDIOS ETNOLÓGICOS SOBRE LOS CROATAS DE VOIVODINA

Los miembros de la comunidad étnica croata en la República de Serbia son parte de la población autóctona y cuentan con el status de minoría nacional. Las investigaciones etnológicas y cultural-antropológicas sobre el patrimonio de los croatas en Voivodina se llevó a cabo desde 2009 hasta 2021, dando como resultado cuatro monografías científicas, publicadas conjuntamente por el Departamento de Etnología y Antropología Cultural de la Facultad de Filosofía de Zagreb, FF Press y el Instituto para la Cultura de los Croatas de Voivodina en Subotica: *Tradicijska baština i etnokulturni identitet podunavskih Hrvata Bunjevaca* (2014) (Patrimonio tradicional e identidad étnico-cultural de los croatas bunjevci del litoral del Danubio), *Tradicijska baština, identitet i migracije Hrvata Šokaca u Bačkoj* (2018) (Patrimonio tradicional, identidad y migraciones de los croatas šokci en Bačka), *Identitet srijemskih Hrvata kroz prizmu tradicijske baštine* (2020) (Identidad de los croatas de Srijem a través del prisma del patrimonio tradicional), y *Hrvati u Banatu: doseljavanje, tradicijska baština, identitet* (2022) (Los croatas en Banat: inmigración, patrimonio cultural, identidad). La editora en jefe de las primeras tres monografías es la prof. dra. Milana Černelić, y de la cuarta, la prof. dra. Marijeta Rajković Iveta. Tanto en las primeras tres monografías como en la última, el objetivo fue unificar todas las investigaciones para obtener una imagen completa sobre el origen, la inmigración, la historia y la cultura de los croatas de Banat. Se trata de la comunidad croata numéricamente más pequeña y el grupo menos investigado en comparación con otras comunidades croatas en Voivodina (los *bunjevci*, los *srijemci* y los *šokci*). La publicación de los resultados de la investigación, que son asimismo los primeros estudios etnológicos, culturales y antropológicos sistemáticos sobre los croatas en Banat, es un gran aporte al conocimiento del patrimonio de esta comunidad croata y, por lo tanto, a la cultura croata en general. La publicación de las cuatro monografías fue financiada por el Ministerio de Ciencia y Educación de la República de Croacia. (...) La mayor parte de la investigación fue realizada por estudiantes de Etnología y Antropología Cultural de la Facultad de Filosofía de la Universidad de Zagreb, bajo la tutoría de las editoras de la monografía.

HISTORIOGRAFSKA SINTEZA HRVATA IZ MAĐARSKE

Dinko Šokčević, jedan od ponajboljih poznavatelja povijesti Hrvata u Mađarskoj, dobar dio svoje znanstveno-istraživačke karijere posvetio je temi hrvatsko-mađarskih odnosa. Povijest Hrvata općenito, a posebno povijest Hrvata u Mađarskoj, privlačili su dr. Šokčevića još u mladosti te se odlučio za studij povijesti u Zagrebu, nakon čega je nastavio profesionalnu povjesničarsku karijeru u Mađarskoj. U tome smislu može se reći da je dr. sc. Šokčević i hrvatski i mađarski povjesničar, a zapravo je znanstvenik koji već desetljećima uspješno povezuje hrvatsku i mađarsku historiografiju. Ali, i kulturu! Gledajući na identitetske povijesne procese Hrvata u cjelini, pa i Hrvata u Mađarskoj, dr. sc. Šokčević zaključuje kako je proces hrvatske nacionalne integracije razumljiv i da se može usporediti s integracijskim procesima drugih nacija, primjerice Nijemaca koje je također obilježavao razdvojeni državni teritorij i pripadnost narodnim skupinama Sasa, Franaka, Bavaraca, Švaba i Prusa. Subetnički i regionalni identiteti tako su ugrađeni u moderni hrvatski nacionalni identitet, ne kao prepreka nego upravo kao bogatstvo baštine naših zajednica, pa su danas Hrvati u Mađarskoj ponosni i na svoj nacionalni i na svoje lokalne identitete.

Mađarsko-hrvatski povjesničar dr. sc. Dinko Šokčević razveselio je čitalačku publiku još jednom svojom knjigom. Ovog puta odlučio je napisati jedan kraći pregled povijesti Hrvata u Mađarskoj koji je predstavio u ovoj knjizi pod naslovom „Kratka povijest Hrvata u Mađarskoj“. U svibnju 2022. godine, knjiga je u organizaciji Hrvatske matice iseljenika predstavljena i na prestižnome festivalu povijesti *Kliofestu* u Zagrebu. Na taj način se i Matica iseljenika uključila u promociju ovog vrijednog djela.

Poznato je da je dr. Dinko Šokčević jedan od najboljih poznavatelja povijesti Hrvata u Mađarskoj i da je svu svoju znanstveno-istraživačku karijeru posvetio toj temi, kao i temi hrvatsko-mađarskih odnosa. Motive za pisanje kratke povijesti Hrvata u Mađarskoj ne treba previše tražiti jer dr. Šokčević je rođen u Baji, gradu koji je dugo vremena bio jedno od važnih središta bunjevačkih Hrvata, kojima i sâm pripada. Šokčevićovo podrijetlo je izvor njegove zainteresiranosti za ovu temu, ali i važna pretpostavka razumijevanja mađarsko-hrvatskih odnosa o kojima puno zna i iz obiteljske povijesti. Povijest Hrvata općenito, a posebno povijest Hrvata u Mađarskoj, privlačili su dr. Šokčevića još u mladosti te se odlučio za studij povijesti u Zagrebu nakon čega je nastavio profesionalnu povjesničarsku karijeru u Mađarskoj. U tome smislu može se reći da je dr. Šokčević i hrvatski i mađarski povjesničar, a zapravo je znanstvenik koji već desetljećima uspješno povezuje hrvatsku i mađarsku historiografiju.

U pripremanju ove knjige dr. Šokčević je koristio svoje eruditsko znanje na kojem se može samo zavidjeti. Doista, može se reći da knjiga „Kratka povijest Hrvata u Mađarskoj“ spada u red

Ravnatelj Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar dr. sc. Željko Holjevac, dr. sc. Dinko Šokčević, dr. sc. Robert Skenderović prigodom promocije knjige u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici na KlioFestu, festivalu povijesti u Zagrebu, svibanj 2022. Foto: Snježana Radoš

povijesnih sinteza - vrste povijesnih studija koja iziskuje posebna znanja i vještine povjesničara. S jedne strane, povijesna sinteza mora u sebi sadržavati sve bitne povijesne činjenice i imena ključnih osoba, što od povjesničara traži izuzetno dobru upućenost u temu kojom se bavi. Pored toga, u takvim je studijama vrlo važno i zahtjevno izlučiti bitno od nebitnoga, važnije osobe i događaje od manje važnih te sve to sažeti u jednu kraću povijesnu monografiju. Dakle, za pisanje jedne ovakve povijesne sinteze potrebno je veliko znanje i znanstveno-istraživačka zrelost koja autor nesumnjivo ima.

Dr. Šokčević se u ovom slučaju odlučio na kratku sintezu, nesumnjivo namijenjenu onima kojima žele steći temeljno znanje o povijesti Hrvata u Mađarskoj. Knjiga je dvojezična, mađarsko-hrvatska, te je podijeljena na dva dijela - na stotinjak stranica mađarskog i stotinjak stranica hrvatskog teksta. Osnova je knjige, dakle, tekst od nešto više od stotinu stranica, kojim je dr. Šokčević uspio obuhvatiti cjelokupnu povijest Hrvata u Mađarskoj. Ovdje treba još jednom istaknuti da je opseg knjige ciljan jer je autor želio baš jednim takvim kratkim pregledom pružiti najširoj čitateljskoj publici temeljne informacije o povijesti hrvatske zajednice u Mađarskoj.

Pisati kratak pregled povijesti Hrvata u Mađarskoj velik je izazov, jer je njihova prošlost vrlo složena, a sama hrvatska zajednica unutar sebe izrazito heterogena. To je posljedica povijesnih procesa koji su doveli do raznih migracijskih valova u različitim razdobljima i iz različitih hrvatskih krajeva prema Mađarskoj. Autor je na ovaj izazov odgovorio logičnim pristupom. Podijelio je temu teritorijalno te je istražio povijest svake od hrvatskih zajednica koje žive na

Predsjednica Odbora za Hrvate izvan domovine Hrvatskoga sabora Zdravka Bušić, državni tajnik Središnjeg državnog ureda za Hrvate izvan RH Zvonko Milas, veleposlanik Republike Mađarske u RH Nj. E. dr. Csaba Demcsák, predsjednik Savjeta Vlade RH za Hrvate izvan domovine Ivan Gugan i ostali ugledni predstavnici akademske zajednice Zagreba na promociji knjige Dinka Šokčevića u sklopu Klijofesta. Foto: Snježana Radoš

širokom prostoru od zapadne Mađarske do Segedina i od Budimpešte do Baranje. Hrvati u Mađarskoj, naime, žive doista teritorijalno raspršeni, smješteni ponajviše uzduž južne državne granice. Povijesni pregled pokazuje da svaka od tih zajednica ima svoje posebnosti, jezične i folklorne različitosti - svoju mikrohistoriju. Upravo zbog toga Hrvati se u tim zajednicama identificiraju i brojnim subetničkim imenima pa je poznato da u Mađarskoj žive gradišćanski, pomurski, podravski, bošnjački, šokački, bunjevački i racki Hrvati. Autor ističe da se također među Hrvatima u Mađarskoj mogu naći i sva tri organska narječja hrvatskoga jezika – kajkavština, štokavština i čakavština.

Gledano kronološki, povijest Hrvata u Mađarskoj može se pratiti od njihova doseljavanja u panonski prostor. Prva stoljeća u tome su pogledu još uvijek prilično nerazvijetljena. Međutim, hrvatska prisutnost u Ugarskoj nesumnjivo je rasla paralelno s jačanjem hrvatsko-ugarskih veza, posebice nakon što je ugarska dinastija Arpadovića preuzela vlast i u Hrvatskoj. Prema autoru, već u ranome novom vijeku većina ugarskih Hrvata okupljala se oko ilirsko-dalmatinskog identiteta, koji su u svojim radovima zagovarali brojni tadašnji intelektualci, ponajviše franjevci provincije sv. Ivana Kapistranskog. To dugo razdoblje okupljanja ugarskih Hrvata oko ilirskog identiteta završava polovicom 19. stoljeća kada započinje oblikovanje moderne hrvatske nacije pod hrvatskim imenom.

Temeljni problem oko kojeg su se u prošlosti često vode historiografske rasprave jest pitanje po kojem se kriteriju uopće navedene zajednice može nazivati hrvatskim zajednicama, posebice za

one koje su se u prošlosti pojavljivale prvenstveno pod subetničkim imenima. Metodološki dr. Šokčević tome pristupa vrlo jasno i upozorava da se to može utvrditi temeljem činjenice da su duhovne vođe ugarskih Hrvata kroz brojna stoljeća održavali veze s predstavnicima vjerskog, kulturnog i javnog života u domovini Hrvatskoj, nastojeći se uključiti u hrvatske nacionalno-integracijske procese. U svemu su posebno važnu ulogu imali hrvatski katolički svećenici, čije zasluge su još veće ako se ima na umu da su njihovi biskupi redovito bili Mađari. Upravo ti pojedinci koji su vodili naše zajednice u nastojanju da zadrže svoj etno-kulturni identitet najzanimljiviji su dio povijesti Hrvata u Mađarskoj. Njihove osobne biografije, načini javnog djelovanja i veze s maticom Hrvatskom vrijedno su nasljeđe stoljetne borbe Hrvata u Mađarskoj za vlastitu opstojnost.

Jedan od velikih problema opstanka manjinskih zajednica predstavlja njihova izoliranost u odnosu na matičnu Domovinu. Stoga su vođe Hrvata u Mađarskoj uvijek nastojale da što više osnaže te veze.

Dr. Šokčević u svojoj knjizi otkriva da su te veze nekad bile čvršće, nekad slabije, ali uvijek prisutne. O mnogima od njih vrlo malo znamo, ali autor upozorava na brojne važne činjenice. Primjerice, za povijest pečuških Hrvata vrlo je važna činjenica da je 1839. godine bila osnovana Pečuška ilirska čitaonica, a za bajske Hrvate da je među pretplatnicima Gajevih Ilirskih novina bio i bajski franjevački samostan. Za bačke Hrvate važna je osoba kalački kanonik i naslovni biskup Ivan Antunović koji je svojim djelovanjem utjecao na povezivanje s glavnim političkim i kulturnim djelatnicima iz Hrvatske, a posebno je važna njegova suradnja s đakovačkim biskupom Josipom Jurjem Strossmayerom. Vezano uz spomenute činjenice, autor ističe da se tadašnja mađarska politika suprotstavljala bilo kakvom obliku jačanja slavenskog jedinstva pa je tako gledala i na hrvatski nacionalni preporod kao i na druge ideje – poput ideje južnoslavenskog jedinstva. Razdoblje 20. stoljeća uvodilo je pomalo standarde zaštite etničkih manjina, ali je bilo posebno teško zbog pojave totalitarnih sustava koji su doveli do velikih stradanja i progona slobode misli. U takvim okolnostima je i očuvanje manjinskog etničkog identiteta bilo jako teško. U tome povijesnom pregledu života Hrvata u Mađarskoj tijekom 20. stoljeća zanimljiv je autorov osvrt na razdoblje komunističke vladavine koje je bilo sputano diktaturom jednopartijske države, ali su pojedinci i u takvom okruženju nalazili mogućnost kulturnog djelovanja.

Zanimljivo je vidjeti i što je dr. Šokčević izdvojio kao posebno važne činjenice vezane uz pojedine hrvatske zajednice na prostoru Mađarske. Nažalost, neke od tih zajednica potpuno su zbog asimilacije nestale, poput Hrvata koji su živjeli u selima nadomak šomođske obale Balatona (Tótygyugy, Somogyszentpál, Táaska, Buzsák). Sve druge zajednice uspjele su, srećom, do danas opstati. Za svaku od njih autor iznosi neke važne zaključke koji daju temeljnu sliku o njihovoj povijesti, a zanimljivi su i u komparativnoj analizi. Opisujući gradišćanske Hrvate autor naglašava da su oni kulturno homogeni kao jedna zajednica, ali da su unutar sebe u dijalektalnom smislu vrlo heterogeni, što je samo po sebi vrlo zanimljiv etno-jezični fenomen. Gradišćanski Hrvati zanimljivi su i po pitanju oblikovanja književnog jezika. U tome smislu, vrlo je zanimljiva paralela koju autor stavlja između gradišćanskih Hrvata i bačkih Bunjevaca, jer gradišćanski su

Hrvati tijekom prošlih stoljeća oblikovali vlastiti regionalni književni jezik, a Bunjevci su preuzeli književni jezik oblikovan u matici. Takvih primjera različitih pravaca razvoja identiteta pojedinih subetničkih i regionalnih zajednica Hrvata u Mađarskoj može se još naći, što je iz znanstvene perspektive vrlo zanimljivo i zahvalno za istraživanje.

Nastojeći rekonstruirati valove migracija, dr. Šokčević zaključuje da je većina Hrvata u Mađarsku doselila u vrijeme osmanlijskih osvajanja. Ti migracijski procesi postali su snažniji nakon pada Bosne 1463. godine, a zatim su trajali i tijekom osmanlijske vladavine. U preseljavanju stanovništva sudjelovali su i neki vlastelini koji su nastojali svoje kmetove skloniti iz graničnih područja u sigurnije zaleđe, pa autor spominje da se u tome smislu može pratiti preseljavanje Hrvata s posjeda hrvatskog bana Franje Batthyányja na njegove posjede u Mađarsku u mjesta Törökbalint kod Budima i u Enying.

Pravci doseljavanja bili su doista brojni. Dr. Šokčević zaključuje da su se tako u Mađarsku doseljavali Hrvati iz Slavonije, Like, Krbave, Sjeverne Dalmacije, Pokuplja, Pounja i Posavine. Radilo se o velikom broju doseljenika, pa autor prenosi procjenu dr. Mirka Valentića da se samo u XVI. stoljeću u 179 zapadnougarskih naselja nastanilo oko sto pedeset tisuća Hrvata. Velike migracije bile su usmjerene i prema Podunavlju. U Baranji se prva doseljavanja Hrvata mogu pratiti prije Mohačke bitke (1526. godine). Za šokačka naselja u Baranji i Bačkoj autor smatra da su nastala migracijama iz Bosne, navodeći primjerice da za Bačku postoje dokazi o takvim migracijama već iz 1437. godine. Ratna zbivanja bila su najčešći razlog preseljavanja i u tome prostoru, pa tako autor upozorava na izvješće franjevca Antuna Šipračića prema kojem je u vrijeme Velikog bečkog rata u Ugarsku i Slavoniju doselilo oko stotinjak tisuća Hrvata. Uz Šokce u XVII. stoljeću u Bačku dolaze i Bunjevci, čije je etnička jezgra bila na području Dinare, Svilaje, ponad Splita i u zapadnoj Hercegovini. Za određene zajednice mađarskih Hrvata migracijski se pravci najbolje mogu utvrditi na temelju njihova lokalnog govora. Takav je slučaj s rackim Hrvatima koji žive u okolici Kalače (Dušnoku i Baćinu) jer za njih autor ističe da govore staro, slavonsko ekavsko štokavsko narječje, te zaključuje da su se oni doselili iz Slavonije u XVI. stoljeću. Važna je i autorova tvrdnja da im je racko ime prišiveno kasnije, jer se oko toga subetničkog identiteta vode velike rasprave. Dr. Šokčević zato naglašava da je ime „Rac“ u srednjem vijeku isključivo označavalo pravoslavno, srpsko stanovništvo, ali da je krajem XVII. stoljeća habsburška administracija protegnula to ime i na nesrpsko - katoličko južnoslavensko stanovništvo.

Složenost migracijskih pravaca i subetničkih identiteta vidljiva je već prema navedenom u svim hrvatskim zajednicama u Mađarskoj. Međutim, ta se složenost najviše očituje za Hrvate koji su se nastanili u prostoru Peštanske i Fejerske županije. Autor, primjerice, piše da su se Senadrijski Hrvati u povijesnim izvorima nazivali Dalmatinima. Međutim, hrvatsko stanovništvo Budima, Pešte i okolnih sela nije doselilo u jednoj migraciji nego u više migracija iz različitih hrvatskih krajeva. Dr. Šokčević u tome smislu prenosi rezultate važnog istraživanja Živka Mandića koji je u matičnim knjigama tabanske župe našao doseljenike iz Biševa kod Zadra, Livna, Bosiljeva kod Karlovca, Đakova, Osijeka, Iloka i drugih mjesta.

Sve navedene crtice iz povijesti pojedinih hrvatskih subetničkih zajednica u Mađarskoj svjedoče o složenoj povijesti mađarskih Hrvata i objašnjavaju njihovu unutrašnju heterogenost.

Subetnički i regionalni identiteti ostali su prisutni sve do danas i žive u nasljeđu Hrvata u Mađarskoj na svakodnevnoj razini. Zlonamjerne interpretacije u prošlosti, ali dijelom i danas, koriste ih kao argument negiranja hrvatskog identiteta pripadnika tih zajednica. Međutim, svaki ozbiljni poznavatelj povijesti naših krajeva i nacionalno-integracijskih procesa u njima vrlo brzo može utvrditi tendencioznost i znanstvenu neprihvatljivost takvih stavova. Gledajući na identitetske povijesne procese Hrvata u cjelini, pa i Hrvata u Mađarskoj, dr. Šokčević zaključuje da je u tome pogledu proces hrvatske nacionalne integracije razumljiv i da se može usporediti s integracijskim procesima drugih nacija, primjerice Nijemaca koje je također obilježavao razdvojeni državni teritorij i pripadnost narodnim skupinama Sasa, Franaka, Bavaraca, Švaba i Prusa. Subetnički i regionalni identiteti tako su ugrađeni u moderni hrvatski nacionalni identitet ne kao prepreka nego upravo kao bogatstvo baštine naših zajednica, pa su danas Hrvati u Mađarskoj ponosni i na svoj nacionalni i na svoje lokalne identitete.

Zaključno, mađarska i hrvatska javnost još uvijek su nedovoljno upućene u povijest Hrvata u Mađarskoj iako je njihova povijesno-kulturna baština vrlo bogata. Zato je ova kratka povijest bila, slobodan sam izreći, nužno potrebna. Dr. Šokčević izvrsno je ispunio tu prazninu u našoj historiografiji i može se očekivati da će njegova knjiga „Kratka povijest Hrvata u Mađarskoj“ često biti korištena i citirana. Na kraju, ova knjiga nije samo znanstveni rad nego se i sama pojavljuje kao svjedočanstvo o stoljetnim nastojanjima brojnih pojedinaca i institucija oko očuvanja hrvatskog identiteta u našim zajednicama širom Mađarske. Upravo zato, knjigu „Kratka povijest Hrvata u Mađarskoj“ dr. sc. Dinka Šokčevića toplo preporučujem svima koji iz znatiželje ili profesionalnih razloga žele steći temeljna povijesna znanja o našim sunarodnjacima u Mađarskoj.

SUMMARY

HISTORIOGRAPHIC SYNTHESIS OF CROATS FROM HUNGARY

Dinko Šokčević, one of the best connoisseurs of the history of Croats in Hungary, devoted a good part of his scientific and research career to the topic of Croatian-Hungarian relations. Motives for writing a short history of Croats in Hungary should not be looked for too much, because Dr. Šokčević was born in Baja, a city that for a long time was one of the important centres of the Bunjevac Croats, to which he himself belongs. Šokčević's origin is the source of his interest in this topic, but also an important prerequisite for understanding Hungarian-Croatian relations, about which he knows a lot from his family history. The history of Croats in general, and especially the history of Croats in Hungary, attracted Dr. Šokčević even in his youth, and he decided to study history in Zagreb, after which he continued his professional career as a historian in Hungary. In this sense, it can be said that Dr. Šokčević is both a Croatian and a Hungarian historian, and in fact he is a scholar who has been successfully connecting Croatian and Hungarian historiography for decades.

Looking at the historical identity processes of Croats as a whole, including Croats in Hungary, Dr. Šokčević concludes that the process of Croatian national integration is understandable and that it can be compared with the integration processes of other nations, for example, the Germans, who were also marked by a separated state territory and belonging to ethnic groups: Saxons, Franks, Bavarians, Swabians and Prussians. Sub-ethnic and regional identities have thus been incorporated into the modern Croatian national identity not as an obstacle but as a wealth of the heritage of our communities, thus today Croats in Hungary are proud of both their national and their local identities.

RESUMEN

SÍNTESIS DE LA HISTORIA DE LOS CROATAS EN HUNGRÍA

Dinko Šokčević, uno de los mejores conocedores de la historia de los croatas en Hungría, ha dedicado buena parte de su carrera científica e investigadora al tema de las relaciones croato-húngaras. No hace falta buscar demasiados motivos para la escritura de una breve historia de los croatas en Hungría por parte del dr. Šokčević, ya que él mismo nació en Baja, ciudad que durante mucho tiempo fue uno de los centros importantes de los croatas *bunjevci*, de los que forma parte. La ascendencia de Šokčević es la fuente de su interés en este tema, pero también un elemento importante para comprender las relaciones húngaro-croatas, sobre las que tiene gran conocimiento debido a su historia familiar. La historia de los croatas en general y, especialmente, de los croatas en Hungría, atrajo la atención del dr. Šokčević desde su juventud, por lo que decidió estudiar Historia en Zagreb, tras lo cual siguió su carrera profesional como historiador en Hungría. En ese sentido, puede decirse que el dr. Šokčević es un historiador tanto croata como húngaro y, de hecho, es un científico que, desde hace décadas, conecta la historiografía croata y húngara. Al observar los procesos históricos de identidad de los croatas en su totalidad, así como los de los croatas en Hungría, el dr. Šokčević concluye que el proceso de la integración nacional croata es comprensible y que puede compararse con los procesos de integración de otros pueblos, como el alemán, que también se componía de un territorio estatal separado y perteneciente a distintos grupos étnicos: los sajones, los francos, los bávaros, los suabos y los prusianos. Las identidades subétnicas y regionales se incorporan así a la identidad nacional croata moderna, no como un obstáculo sino justamente como una riqueza del patrimonio de nuestras comunidades, por lo que hoy los croatas en Hungría están orgullosos tanto de su identidad nacional como de su identidad local.

KAPITALNA GRADIŠĆANSKOHRVATSKA DIJALEKTOLOŠKA EDICIJA

Zahvaljujući dijalektološkim istraživanjima uglednih filologa na vidiku je cjelovita suvremena gradišćanskohrvatska dijalektna zbilja. Privodi se kraju projekt *Dialektforschung – Gradišćansko-hrvatski govori* iza kojeg stoji Hrvatski kulturni i dokumentarni centar u Željeznom, čiji je ravnatelj Martin Ivančić. Inicijativu je pokrenula prije desetak godina filologinja Edith Mühlgaszner, nekoć nadzornica tamošnjeg dvojezičnog školstva i ravnateljica dvojezične škole u Čembi, okupivši učitelje hrvatskoga jezika s ciljem dokumentiranja mjesnih govora. Postupno je ta inicijativa prerasla u pravi dijalektološki pothvat, kojemu su se uz Edith Mühlgaszner priključili eksperti kao što su Ivo Szucsich (Sučić), Zorka Kinda-Berlaković te akademik Nikola Bencsics (Benčić). Filolozima iz Austrije pridružila se skupina dijalektologa iz Hrvatske: Anita Celinić, Josip Lisac, Mira Menac-Mihalić. Robert Špralja i Sanja Vulić, te uz njih povjesničar književnosti Robert Bacalja. Jedini sudionik projekta iz Mađarske je Šandor Horvath, etnolog i poznavatelj gradišćanskohrvatske pučke književnosti. Obuhvaćeno je 49 mjesnih govora svih triju narječja iz četiriju država: govori iz Austrije, Mađarske i Slovačke te preživjeli govor južnomoravskih Hrvata iz Češke.

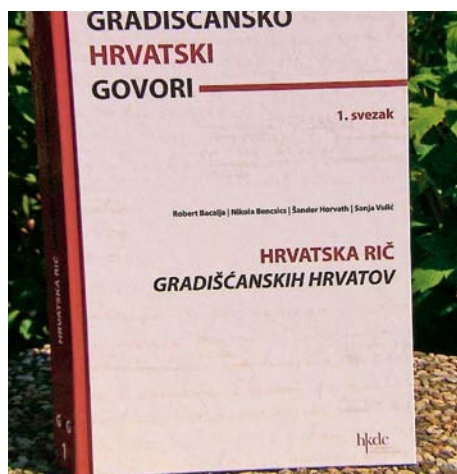
Svim poznavateljima gradišćanskohrvatskih kulturnih prilika i filoloških dostignuća dobro je poznato da je u toj polutisućljetnoj manjinskoj zajednici, nakon faze približavanja standardnom jeziku u Hrvatskoj, počelo postupno normiranje posebnoga gradišćanskohrvatskoga književnog jezika, što je rezultiralo pojavom nekoliko važnih filoloških djela. Najprije je 1982. objavljen „Nimško-gradišćanskohrvatsko-hrvatski rječnik“, a gotovo desetljeće kasnije, 1991., pojavljuje se novi, „Gradišćanskohrvatsko-hrvatsko-nimški rječnik“, ovaj put s gradišćanskohrvatskim idiomom u prvom stupcu. Nakon više od jednog desetljeća, 2003., tiskana je „Gramatika gradišćanskohrvatskoga jezika“. Na kraju toga niza je „Pravopis gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika“ koji je objavljen 2009. Tako je gradišćanskohrvatski književni jezik dobio svoje temeljne jezikoslovne priručnike: rječnike, gramatiku i pravopis. Istodobno su, međutim, dijalektološka istraživanja svedena na pojedine više ili manje opsežne radove, a u manjem broju i monografije, ali uvijek pojedinih mjesnih govora ili skupine govora, dok opsežnih i ujednačenih istraživanja cjelovite suvremene gradišćanskohrvatske dijalektno zbilje nije bilo. Ta praznina popunjava se posljednjih godina, čemu su prethodile opsežne pripreme. Provodi se projekt *Dialektforschung – Gradišćanskohrvatski govori* čije financiranje je preuzeo, a time i obvezu tiskanja budućih knjiga na projektu, Hrvatski kulturni i dokumentarni centar (Kroatisches Kultur - und Dokumentationszentrum) u Željeznom, čiji je ravnatelj Martin Ivančić. Do sada su izišle tri opsežne knjige kao rezultat spomenutog projekta, a uskoro će još dvije zaokružiti impresivna istraživanja

gradišćansko-hrvatskih govora koja su izveli i opisali vodeći hrvatski filolozi.

Naime, potkraj 2010. i početkom 2011. filologinja Edith Mühlgaszner, nekadašnja istaknuta prosvjetna djelatnica i nadzornica tamošnjeg manjinskoga školstva te ravnateljica dvojezične škole u Čembi, okupila je zainteresirane učitelje hrvatskoga jezika s ciljem prikupljanja ogleđa pojedinih mjesnih govora. Postupno je ta inicijativa prerasla u pravi dijalektološki projekt na kojem se najprije okupila skupina najaktivnijih filologa u austrijskom Gradišću. Tako su se 2015. Edith Mühlgaszner priključili Ivo Szucsich (Sučić) i Zorka Kinda-Berlaković kao poznavatelj gradišćanskohrvatske pisane riječi. Tada je utemeljen projekt *Dialektforschung – Gradišćanskohrvatski govori* čije financiranje

je preuzeo, a time i obvezu tiskanja budućih knjiga na projektu, Hrvatski kulturni i dokumentarni centar (Kroatisches Kultur - und Dokumentationszentrum) u Željeznom, čiji je ravnatelj Martin Ivancsics (Ivančić). Budući da je rad na projektu opsežno zamišljen i bio vrlo zahtjevan, već iduće 2016. filolozima iz Austrije pridružila se skupina dijalektologa iz Hrvatske (abecednim redoslijedom): Anita Celinić, Josip Lisac, Mira Menac-Mihalić, Robert Špralja i Sanja Vulić, te uz njih povjesničar književnosti Robert Bacalja. Jedini sudionik projekta iz Mađarske je Šandor Horvath (Horvat), etnolog i poznavatelj gradišćanskohrvatske pučke književnosti.

Veliki događaj za sve sudionike projekta dogodio se potkraj 2019. kada je tiskana prva knjiga nove edicije, naslovljena *Gradišćanskohrvatski govori. 1. svezak. Hrvatska rič gradišćanskih Hrvatov*. Autori te prve knjige su Robert Bacalja, Nikola Bencsics, Šandor Horvath i Sanja Vulić, a glavni urednik knjige je Nikola Bencsics. Knjiga sadrži četiri velika poglavlja. U prvom, naslovljenom „Na vretenu vrimeņa“, Nikola Bencsics donosi svoj najnoviji pregled gradišćanskohrvatske pisane riječi od početaka do današnjega vremena. Poglavlje Šandora Horvatha posvećeno je pučkoj književnosti i paje tako i naslovljeno. Treće poglavlje je „Pogledi i interpretacije gradišćanskohrvatske književnosti 20. i 21. stoljeća“. Autor toga poglavlja Robert Bacalja donosi životopise i analizira djela 28 gradišćanskohrvatskih književnika iz Austrije, Mađarske i Slovačke. U četvrtom poglavlju „Jezik gradišćanskohrvatske književnosti – od Karalla do suvremenosti“ Sanja Vulić analizira jezik više od 30 gradišćanskohrvatskih pisaca od početka 20. stoljeća do najnovijega vremena. Obuhvatila je pisce iz Austrije, Mađarske, Slovačke te one koji su bili rođeni u južnoj Moravskoj. Nakon tih četiriju poglavlja slijedi popis literature i priručnika, popis korištenih kratica, životopisi autora i drugih istaknutih djelatnika koji se spominju u knjizi, kazalo osobnih imena i kazalo zemljopisnih imena. Sa svojih 448 stranica ovaj prvi svezak do sada je najopsežniji.

Uz projekt Dialektforschung – Gradišćanskohrvatski govori dosad su izišle tri knjige koje zajedno opsežnu čak 1055 stranica, a uskoro će još dvije ugledati svjetlo dana.

Ni pandemija koronavirusa nije zaustavila rad na projektu Dialektforschung – Gradišćanskohrvatski govori iza kojeg organizacijski stoji Hrvatski kulturni i dokumentarni centar u Željeznoj, čiji je ravnatelj Martin Ivancsics (Ivančić).

Drugi svezak je dijalektološki u pravom smislu riječi. Nosi naslov *Gradišćanskohrvatski govori. 2. svezak. Po našu. Ozvučena čitanka*. Objavljivanje toga sveska sa zanimanjem su iščekivali govornici gradišćanskohrvatskih idioma. Tiskan je 2020. Glavni urednik toga sveska je Ivo Szucsich, a potpisuje ga osmero autora. Ovom knjigom obuhvaćeno je 49 gradišćanskohrvatskih mjesnih govora svih triju narječja iz četiriju država: govori iz Austrije, Mađarske i Slovačke te preživjeli govor južnomoravskih Hrvata iz Češke. Najviše mjesnih govora, ukupno šesnaest, zajedno su analizirale Sanja Vulić i Edith Mühlgaszner. Slijedi Ivo Szucsich koji je analizirao 11 mjesnih govora, zatim Mira Menac-Mihalić i Anita Celinić koje su zajedno analizirale devet mjesnih govora, Josip Lisac i Robert Špralja zajedno osam te Zorka Kinda-Berlaković pet mjesnih govora. Osim spomenutih dijalektoloških analiza knjiga sadrži zvučni zapis svakoga mjesnoga govora. Ta druga knjiga ima 280 stranica.

Nakon prve knjige koja je kombinacija književnosti i jezika književnih djela, te druge koja je dijalektološka, treća knjiga *Zlata riba. Gradišćanskohrvatska poezija za dicu i mladinu* odnosi se samo na književnost. Objavljena je 2021. Najveći dio te knjige zapravo je panorama pjesništva za djecu i mladež, a manji dio knjige je analiza toga pjesništva. U toj su knjizi i životopisi zastupljenih pjesnika kao i opsežno kazalo. Ukupno knjiga ima 287 stranica.

Premda sam i sama aktivna sudionica na ovom projektu, usudujem se reći da su tri do sada objavljene knjige donijele mnoštvo novih spoznaja o jeziku i književnosti gradišćanskih Hrvata. Na žalost, ostale su prilično nezapažene, pogotovu u matičnoj domovini Hrvatskoj, jer su se počele objavljivati u nezgodno vrijeme: prva je tiskana dva mjeseca prije početka pandemije, druga u jeku pandemije, a treća prije ukidanja epidemioloških mjera. Ni jedna od njih još ni jednom nije predstavljena javnosti. Nadam se da će se to uskoro promijeniti kada budu tiskane još dvije preostale knjige na projektu. Jedna od njih je druga knjiga dijalektoloških opisa, a druga dijalektološki rječnik.

SUMMARY

IMPORTANT DIALECTOLOGY EDITION OF BURGENLAND CROATIAN

It is well known to all connoisseurs of Burgenland Croatian cultural situations and philological achievements that in that half-thousand-year-old minority community, after the phase of approaching the standard language in Croatia, the gradual standardization of the special Burgenland Croatian literary language began, which resulted in the appearance of several important philological works. In 1982, “German-Burgenland Croatian-Croatian-Dictionary” was first published, and almost a decade later, in 1991, a new one, “Burgenland Croatian-Croatian-German Dictionary” appeared, this time with the Burgenland Croatian language in the first column. After more than a decade, in 2003, “The Grammar of the Burgenland Croatian Language” was published. At the end of that series is the “Spelling System of the Burgenland Croatian Language” which was published in 2009. Thus, the Burgenland Croatian literary language got its basic linguistic manuals: dictionaries, grammar and spelling. At the same time, however, dialectological research was reduced to individual more or less extensive works, and in a smaller number monographs, but always of individual local dialects or groups of dialects, while comprehensive and uniform researches of the complete contemporary Croatian dialect of Burgenland were not really there. This gap has been filled in recent years, preceded by extensive preparations. The project *Dialektforschung – Burgenland Croatian Dialects* is being carried out, the financing of which, and thus the obligation to print future books on the project, has been taken over by the Croatian Cultural and Documentary Center (Kroatisches Kultur- und Dokumentationszentrum) in Željezno, whose director is Martin Ivancsics (Ivančić). So far, three comprehensive books have been published as a result of the aforementioned project, and soon two more will round off the impressive research into the Croatian dialects of Burgenland, which were conducted and described by leading Croatian philologists, mostly from Austria and Croatia.

RESUMEN

EDICIÓN DIALECTOLÓGICA CAPITAL DE LOS CROATAS DE GRADIŠĆE

Es bien sabido por todos los conocedores de las posibilidades culturales y logros filológicos de los croatas de Gradišće que en dicha comunidad minoritaria de medio milenio de historia, después de la fase de acercamiento al idioma estándar en Croacia, comenzó la estandarización gradual del idioma literario croata de Gradišće, lo que resultó en la aparición de varias obras filológicas. En 1982 se publicó primero la obra „Nimško-gradišćanskohrvatsko-hrvatski rječnik“ (Diccionario alemán - croata de Gradišće – croata“), y casi una década más tarde, en 1991, apareció „Gradišćanskohrvatsko-hrvatsko-nimški rječnik“ („Diccionario de croata de Gradišće – croata – alemán“), esta vez con la lengua de los croatas de Gradišće en la primera columna. Después de más de diez años, en 2003 se imprimió la „Gramatika gradišćanskohrvatskoga jezika“ („La gramática de la lengua croata de Gradišće“). Después de esta serie, apareció el „Pravopis gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika“ („Ortografía de la lengua literaria de los croatas de Gradišće“), publicada en 2009. De esta manera, la lengua literaria croata de Gradišće obtuvo sus manuales lingüísticos básicos: los diccionarios, la gramática y la ortografía. Sin embargo, paralelamente las investigaciones dialectológicas se redujeron a trabajos individuales extensos en mayor o menor medida, y en menor número a monografías, pero siempre sobre dialectos locales individuales o sobre grupos de dialectos, mientras que no existían las investigaciones integrales y uniformes del dialecto croata contemporáneo de Gradišće. Ese vacío se ha estado llenando en estos últimos años, precedido por extensos preparativos. En la actualidad, se está llevando a cabo el proyecto „Dialektforschung – Gradišćanskohrvatski govori“ („Formas de habla de los croatas de Gradišće“), cuya financiación y, por lo tanto, la obligación de imprimir futuros libros sobre el proyecto, ha sido asumida por el Centro cultural y documental croata (Kroatisches Kultur- und Dokumentationszentrum) con sede en Željezno, con dirección a cargo de Marin Ivancsics (Ivančić). Hasta el momento se han publicado tres libros completos como resultado del proyecto anteriormente mencionado, y pronto dos obras más completarán la impresionante investigación sobre los dialectos croatas de Gradišće, realizada y descrita por destacados filólogos croatas, mayormente de Austria y Croacia.

ODLIČNO DVOJEZIČNO IZDANJE S PODRUČJA KNJIŽEVNOSTI ZA DJECU

Uz njemački prijevod „Sretnog cvrčka“ Nade Zidar Bogadi kroatistica Lucija Šarčević, s bogatim osobnim iskustvom predavača hrvatskoga jezika i kulture u inojezičnome okružju zapadnoeuropskih zemalja, upućuje na rastuću potrebu za prijevodima na ostale europske jezike suvremene hrvatske dječje književnosti. Izdvaja knjigu „Sretni cvrčak“, koja se prvi put pojavljuje u dvojezičnom izdanju kao dobro došla u nastavi hrvatskoga jezika i književnosti u sklopu inozemne Hrvatske nastave u zemljama njemačkoga govornoga područja. U tom multikulturalnom i višejezičnom prostoru inozemnu Hrvatsku nastavu znalački organizira Ministarstvo znanosti i obrazovanja RH više od trideset godina. Samo na području SR Njemačke živi već treća pa i četvrta generacija naših migrantskih obitelji, što se osjeća u prirodnoj potrebi dodatnog usavršavanja hrvatskoga jezika kod djece i mladih naših korijena. Kako je hrvatskim učiteljima vrijeme za rad s jednom nastavnom skupinom poprilično ograničeno - prijevodi u „Sretnom cvrčku“ ove 24 basne - tiskane paralelno i dvostupčano hrvatski i njemački, bit će odličan odabir za oblikovanje nastavnih jedinica - jezično i sadržajno, ali i formalno - zbog kratkoće duhovitih tekstova Nade Zidar Bogadi.

Nedavno je hrvatsku dječju književnost obogatilo novo izdanje basni „Sretan cvrčak“ (Die glückliche Grille, Školska knjiga, Zagreb, 2021.), Nade Zidar Bogadi (1957.), poznate, priznate i nadasve, omiljene hrvatske spisateljice za djecu i mlade, članice Društva hrvatskih književnika i Hrvatskog društva književnika za djecu i mlade. Riječ je o izuzetno vrijednoj knjizi koja se prvi put pojavljuje u dvojezičnom hrvatsko-njemačkom izdanju, čime je itekako dobro došla u nastavi hrvatskoga jezika i književnosti kako u nižim, tako i u višim razredima osnovnih škola u okviru obrazovnoga sustava Republike Hrvatske, koji nastoji afirmirati višejezičnost. Još veću dobrodošlicu zaslužuje u sustavu Hrvatske nastave u inozemstvu – nastave hrvatskoga jezika i kulture namijenjene djeci i mladima (hrvatskim državljanima, koji žive na njemačkom govornom području), a kojima je hrvatski obiteljski jezik. U tom multinacionalnom, multikulturalnom i višejezičnom prostoru u kojem žive, učenici uče i usavršavaju hrvatski standardni jezik i kulturu u sklopu Hrvatske nastave u inozemstvu koju uspješno organizira Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske više od trideset godina. S obzirom na činjenicu da materinski jezik kao izvorni jezik svakoga pojedinca i glavno sredstvo identiteta i sporazumijevanja treba osobito njegovati, čuvati, učvršćivati i promicati - kako u Domovini tako možda još više izvan njezinih granica - ova knjiga će svakako biti veliki doprinos toj svrsi. Podsjetimo, samo na području SR Njemačke živi i radi već treća, odnosno četvrta generacija hrvatskih migrantskih obitelji, koju u većini odlikuje izuzetno dobra integracija i asimilacija u njemačko društvo što se itekako manifestira u poznavanju jezika, tako da se daje zamijetiti da stasanjem novih generacija, polaznicima inozemne Hrvatske nastave,

Književnica Nada Zidar Bogadi rođena je u Zagrebu. U proznom opusu ima mnoštvo knjiga za djecu i mlade. Djela su joj uvrštena u antologije i školske udžbenike. Animirani film prema djelu Sretan cvrčak nagrađen je na festivalu hrvatske animacije.

hrvatski jezik postaje sve više strani te se nerijetko radije i lakše služe njemačkim jezikom. Ipak, treća i četvrta generacija hrvatskih iseljenika osobitom sviješću i posebnim ponosom na hrvatski kao 24. službeni jezik Europske unije, želi učiti i usavršavati svoj nasljedni jezik poradi učvršćivanja identiteta, potrage i povratka korijenima, uz neodoljive posjete Domovini barem jednom godišnje, što kojiputa rezultira i definitivnim povratcima rodnim ognjištima. Hrvatska nastava je organizirana kao dopunska nastava koja se po nastavnoj skupini izvodi u svega dvama nastavnim satima tjedno. S obzirom da je hrvatskim učiteljima vrijeme za rad s jednom nastavnom skupinom poprilično ograničeno - prijevod dvadeset četiriju basni u „Sretnom cvrčku“ tiskanih paralelno, dvostupčano hrvatski/njemački, čiji prijevod potpisuje književni prevoditelj i pjesnik Ante Mate Ivandić, bit će izvrstan izbor nastavnih jedinica jezično i sadržajno u korelaciji, ali i formalno - zbog kratkoće duhovitih tekstova. Zasigurno, svakom basnom bit će zajamčen uspjeh nastavnoga sata baš kao i kod odabira svekolikih književnih predložaka Zidar Bogadi, obilno zastupljenih u hrvatskim čitankama i lektirnim naslovima. Unatoč već odavno izraženoj potrebi, nažalost rijetko su ili gotovo nikako zastupljene dvojezične knjige za djecu u ovakvom obliku. Iako je rukopis nastao još prije 29 godina na autoričinoj bečkoj adresi, a prvo izdanje objavljeno 1996. godine u Zagrebu, „Sretan cvrčak“ je svoje prvo dvojezično izdanje doživio tek nedavno o čemu će se malo pobliže pisati nakon kraćega osvrt na autoričin stvaralački opus.

Od prve objavljene pjesme u časopisu „Male novine“ (br. 823, Sarajevo, 10. svibnja 1972.), Zidar Bogadi već pedeset godina velikim žarom, neprekidno i neumorno stvara jedinstvena djela svojoj najdražoj čitateljskoj publici – djeci i mladima. Još dok je završavala Školu primijenjene umjetnosti u Zagrebu, čak je i poznata lutkarica Vlasta Pokrivka u svoj priručnik za odgajateljice u dječjim vrtićima: „Dijete i scenska lutka“ (Školska knjiga, Zagreb, 1979.), uvrstila nekoliko njezinih igrokaza za djecu. Za vrijeme studija (jugo)slavenskih književnosti na Filozofskom

fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, napisala je puno pjesama za djecu, a kao apsolventica 1984. godine, objavila i prvu knjigu pjesama za djecu *Mjesečev sin* (Narodno sveučilište „Juraj Kokot“, Velika Gorica, 1984.), 8 slikovnica (*Životinjske razglednice* i drugo, Naša djeca, Zagreb, 1987.). Osam godina kasnije, a u izdanju Školskih novina, objavljene su joj dvije knjige haiku poezije: *Nikad bliže Mjesecu / Nie war ich näher dem Mond* (dvojezično njemačko-hrvatsko izdanje (1992.), s ilustracijama Ivana Lackovića Croate, i *Sudbina ruže* (1997.), koju je samostalno ilustrirala.

Prijelaz s pjesničkoga u prozni književni izričaj i to u svijet basni, predstavlja godina 1992., kada u poznatom književnom časopisu za djecu „Radost“ kontinuirano izlaze prozni tekstovi o životinjama koji su pod nazivom „*Volite li životinje?*“ uvršteni kasnije u knjigu proznih tekstova „*Kiša je moja prijateljica*“ (Naša djeca, Zagreb, 1997.) te kao samostalan tekst u istoimenoj slikovnici 20 godina poslije (Sipar, Zagreb, 2012.). Zbirka basni „*Sretan cvrčak*“, nastala je u Beču, 1993. godine, a tiskana u Zagrebu 1996. Prema basni „Sretan cvrčak“ Marijan Lončar je napravio animirani film SRETAN CVRČAK koji je nagrađen nagradom na Danu hrvatske animacije 2004. u Zagrebu.

Nada Zidar Bogadi: *Sretni Cvrčak*
- *Die glückliche Grille*, Školska knjiga,
Zagreb, 2021.

Razlog za sreću

S obzirom da je autorica velika ljubiteljica slobode, iskrenosti, istine i pravde, nije začuđujuće što je odabrala upravo basnu kao književnu vrstu, jer ona ponajviše zbog svoje jednostavnosti, kratkoće, sažetosti, životinja kao glavnih aktera, humora, satire, ironije i alegorije daje jasnu poruku o razlikama između pravde i nepravde te općenito dobra i zla. Stoga se može reći da basna itekako ispunjava odgojno-obrazovnu funkciju kod djece i mladih u razvoju koji također, poput autorice vole slobodu, iskrenost, istinu i pravdu. Basne Zidar Bogadi zbog univerzalnih tema i poruka mogu čitati i odrasli. Namijenjene su recipijentima od 7 do 77 godina. S obzirom na životno iskustvo, svatko ih može iščitavati na svoj vlastiti način.

U podnaslovu knjige, autorica je dopisala da je riječ o „modernim basnama“. Tu „modernost“ možemo zamijetiti u osuvremenjenom načinu njihova korespondiranja i prilagodbe sa stvarnošću s obzirom na alegorijsku interpretaciju suvremenih tema poznatih još iz Ezopovih basni, ali i poput La Fontainea, ukazivanju na drskost „malih“ ljudi kad se dočepaju vlasti i „velikih“ kad tu vlast izgube. U ustaljenoj kompoziciji basne kao kratke priče na čijem se samome početku ulazi u temu i predstavljaju tipični likovi iz životinjskoga svijeta sa svojim također tipičnim

karakternim osobinama koje odmah prepoznajemo: sova je mudra i u razgovoru s lisicom mudro slovi sljedeće: „Mudar se neprestano mora dokazivati pred glupima!“ Iako je sova mudra, njezina mudrost nije garancija slobode što se očituje u lijinoj uzvratnoj reakciji: „Imaš pravo – uzdahne lija i ščepa sovu – a ponekad mudar živi prekratko da bi se dokazao!“ (N. Z. Bogadi, *Die glückliche Grille/Sretan cvrčak*, Školska knjiga Zagreb, 2021., str. 14.-15.). Nadalje, orao se prikazuje kao ponosan, lav kao vladar i onaj koji ispunjava želje svim šumskim životinjama, no i kao onaj kojemu te iste životinje postaju lažni prijatelji ne uzvraćajući mu pomoć u nevolji onda kada on, kao kralj životinja, biva usmjeren na pomoć pustinjaškog miša. (N. Z. Bogadi, *Die glückliche Grille/Sretan cvrčak*, Školska knjiga Zagreb, 2021., str. 30.). U ovoj, kao i većini basni, mogu se prepoznati brojni odrasli koji u trenutcima najveće potrebe za pomoći ostanu prepušteni sami sebi ili im pak priskoči u pomoć netko neočekivan, obično slab i nemoćan. Istodobno, može se shvatiti da se svima - jakim i slabima, „kolo sreće okreće“ i da nikada u životu ne možemo znati što nas očekuje i koga ćemo morati moliti za pomoć. Kokoš je prikazana kao nepromišljena i nestrpjiva, a lisica lukava, ali i nasamarena. Novina koju autorica uvodi, a što čini svojevrсни odmak od tradicionalne kompozicije basne, svakako su biljke: cvijet, lopoč i gljiva te insekt: muha, kukac: leptir i dr. Uvođenjem tih novih likova, dolazi do korespondencije sa svijetom bajki, a u funkciji snažnije poruke basne koja nerijetko donosi neku već uvriježenu narodnu poslovicu npr. „(...) sanjalice ne žive dugo.“ (u *Die Seerose/Lopoč*, str. 79. - N. Z. Bogadi, *Die glückliche Grille/Sretan cvrčak*, Školska knjiga Zagreb, 2021.).

Osvremenjivanjem basne kao najstarijega pripovjednoga oblika, humorističnim, satiričnim i ironičnim tonom, alegorijski se razotkrivaju, dovode u pitanje i ismijavaju negativnosti pojedinca, ali i suvremenoga društva u cjelini, čime bi se moglo zaključiti kako basna „Sretan cvrčak“ pripada angažiranoj literaturi. Primjerice, basna „Cvrčak slikar“ / *Die Grille als Maler*, str. 65., donosi priču o cvrčku koji je cijelo ljeto neumorno crtao dok su mravi skupljali zimnicu. Kada je nacrtao kruh, nitko nije odao priznanje njegovu umjetničkom radu. Naprotiv, kraljica svih mrava mu je poručila: „Zakupljen crtanjem, zaboravio si jednu, ali i najvažniju stvar, naslikani kruh ne možeš pojesti!“ Nedvojbeno, to asocira na status većine slobodnih umjetnika, ali i ne samo njih, nego i svih onih koji jedva preživljavaju od svoga rada.

U zbirci basni „Sretan cvrčak“, jednu od najljepših priča donosi istoimena basna „Sretan cvrčak“ (str. 25.) u kojoj pauk pušta na slobodu cvrčka, jer on uvijek pronade razlog za sreću i motiv za pjevanje ponajprije u onomu što vidi i čuje, a kada mu je onemogućeno vidjeti i čuti nešto lijepo, motivaciju pronalazi u lijepim sjećanjima i onda je opet sretan:“(…) A kada sam sretan, moram pjevati!“ Poučak se nadaje, mladi i stari, bez iznimke, trebaju uvijek nastojati poput cvrčka individualno i samostalno pronaći razlog za sreću.

Nada Zidar-Bogadi svojim tipom „moderne basne“ u „Sretnom cvrčku“ pruža zanimljivo, šaljivo i edukativno štivo koje se čita u jednom dahu, a čije se općepriznate istine, mudre izreke i savjeti pamte za cijeli život. Čitajući njezine basne i općenito, njezina djela, neminovno postajemo bolji ljudi. Prijevodom „Sretnoga cvrčka“ na njemački jezik, Hrvatska nastava u inozemstvu na njemačkom govornom području dobiva nezaobilaznu literaturu u Kurikulu hrvatske nastave u inozemstvu.

SUMMARY

AN EXCELLENT BILINGUAL EDITION OF CHILDREN'S LITERATURE

In addition to the German translation of “Happy Cricket” by writer Nada Zidar Bogadi, Croatian writer Lucija Šarčević, with her rich personal experience as a teacher of Croatian language and culture in the foreign language environment of Western European countries, points to the growing need for translations into other European languages of contemporary Croatian children’s literature. On this occasion, she singles out the valuable book “Happy Cricket”, which appears for the first time in a bilingual edition, which is very useful in the teaching of Croatian language and literature within the framework of Croatian teaching abroad in German-speaking countries in Central and Western Europe. In this multinational, multicultural and multilingual area, the Ministry of Science and Education of the Republic of Croatia has been expertly organizing foreign Croatian classes for more than thirty years.

The third or fourth generation of our migrant families lives in the Federal Republic of Germany alone, most of whom are characterized by extremely good integration into German society, which is clearly manifested in the natural need for additional improvement of the Croatian language among children and young people of our roots. Given that the time for Croatian teachers to work with one teaching group is quite limited, the translations in “Happy Cricket” of these 24 fables, printed in parallel and double-columned in Croatian and German, will be an excellent choice for shaping teaching units linguistically and content-wise, but also formally, due to the brevity of the witty texts of Nada Zidar Bogadi.

RESUMEN

EXCELENTE PUBLICACIÓN BILINGÜE DE LITERATURA INFANTIL

Además de la traducción al alemán de „Sretni cvrčak“ („El grillo feliz“) de la escritora Nada Zidar Bogadi, la croatista Lucija Šarčević, que cuenta con gran experiencia personal como profesora de idioma y cultura croata en entornos de lenguas extranjeras en países de Europa occidental, señala la creciente necesidad de traducciones de literatura infantil contemporánea croata a otras lenguas europeas. En esta ocasión, destaca el valioso libro „Sretni cvrčak“ („El grillo feliz“), que por primera vez aparece en una edición bilingüe, y es de gran utilidad para la enseñanza de la lengua y la literatura croata en el marco de las Clases de Croata en los países de habla alemana, en Europa central y occidental. En ese espacio multinacional, multicultural y multilingüe, el Ministerio de Ciencia y Educación de la República de Croacia organiza clases de croata en el extranjero desde hace más de treinta años.

En Alemania viven miembros de tercera y cuarta generación de familias inmigrantes, la mayoría de los cuales se caracterizan por una integración muy eficaz en la sociedad alemana, lo que se manifiesta en la necesidad natural de perfeccionar adicionalmente el idioma croata en niños y jóvenes de raíces croatas. Teniendo en cuenta el tiempo limitado que los docentes croatas pueden dedicar al trabajo con los diferentes grupos, las traducciones de las veinticuatro fábulas incluidas en „Sretni cvrčak“, impresas paralelamente y en doble columna tanto en croata como en alemán, serán una excelente opción para dar forma a las unidades didácticas tanto en lingüística como en contenido, pero también formalmente, gracias a la brevedad de los textos ingeniosos de Nada Zidar Bogadi.

VIZIJA SUVREMENOG HRVATSKOG ZAJEDNIŠTVA

Nova knjiga redovitog profesora Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu komunikologa dr. sc. Bože Skoke „Strateško komuniciranje država” ima ukupno 850 stranica. Građa je podijeljena u dva dijela. Prvi dio (autorski) je posvećen teoriji i praksi javne diplomacije, nacionalnog brendiranja i međunarodnih odnosa s javnošću, dok se drugi dio (urednički) odnosi na područja primjene uz birana hrvatska iskustva. Budući da poznati britanski teoretičar brendiranja država Simon Anholt ističe kako je upravljanje nacionalnim identitetom postala primarna vještina vlada u 21. stoljeću, onda je ova knjiga uistinu dobro došla hrvatskoj javnoj diplomaciji. Knjiga donosi i studije slučaja te primjere dobre prakse iz cijelog svijeta, kao i detaljnu analizu pokušaja izgradnje brenda Hrvatske. Sve to ovu dvotomnu knjigu čini jedinstvenom u razumijevanju i primjeni strateškog komuniciranja država – ocjenjuje recenzent profesor emeritus Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu Velimir Srića, vodeći hrvatski stručnjak menadžmenta i informacijskih tehnologija, čiji prikaz Skokine knjige donosimo u cijelosti.

Zamislite da ste sjeli u vremeplov i upravo posjećujete Hrvatsku kakva bi mogla biti u budućnosti. Godina je 2030. Uspješna marketinška kampanja prezentiranja zemlje kao pionira biodigitalnog turizma učinila nas je najinteresantnijim odredištem novog stila života temeljenog na zdravlju i digitalnim tehnologijama, povećala interes za našom organskom hranom, maslinovim uljem, sanatorijima i zdravstvenim hotelima jednako kao i za Rimčevim električnim prometlima i Infobipovom digitalnom infrastrukturom. U deset godina sagrađene su kaskadne retencije na Savi kod Zagreba. Sa četiri brane i hidroelektrane od Bregane do Prečkog grad je dobio reguliranu rijeku, besplatnu struju za javnu rasvjetu, četiri rekreacijska jezera veća od Jaruna i nepoplavljivu građevinsku zonu uz Savu s najljepšim pogledom te bogatom infrastrukturom muzeja i sportskih igrališta za djecu. Sada Zagreb na rijeci ima čak tri marine, a Gornji je grad postao depolitizirano turističko središte s mnoštvom restorana, noćnih klubova i turističkih sadržaja jer su državne institucije preseljene u za to preuređene i nadograđene prostore sveučilišne bolnice na Laništu.

Dubrovnik je postao politički i obrazovni centar jugoistočne Europe sa snažnim međunarodnim sveučilištem i regionalnim centrima Europske unije, UN-a i NATO-a za ekologiju, ljudska prava, diplomaciju i vojnu strategiju. Hrvatsko zagorje otvorilo je brdsku cestu za bicikle, konje i kočije kojom brojni europski turisti putuju od dvorca do dvorca, tragovima srednjeg vijeka. Dvorci su preuređeni u hotele i zabavne parkove, organizirajući posjetiteljima edukaciju, kongresni turizam i zdravstvene usluge. Bivši vojni objekti uz Jadran postali su *campusi* vodećih svjetskih sveučilišta u kojima se odvijaju ljetni digitalni obrazovni programi, kombinirani s

međunarodnim sportskim igrama od jedriličarstva i vaterpola do mačevanja i golfa. U suradnji s njemačkim investitorima na ličkoj je visoravni otvoren ogromni zabavni park „Tragovima Winetoua“ koji nudi turizam planinskog zraka, ličke hrane, rafting i istraživanje prirode. Hrvatska je uspješno realizirala projekt „Otoci znanja“ koji je obuhvatio Veliki Brijun (Europski centar Nobelovaca), Prvić (Svjetska poduzetnička akademija), Koločep (Centar genetičkog inženjeringa) i Susak (Međunarodni etnološki institut).

Hrvatski restorani postali su poligon testiranja i korištenja robota kuhara i srodnih proizvoda umjetne inteligencije. Hrvatske škole i mediji svijetom šire *lifestyle* temeljen na sigurnosti („svuda možemo šetati noću“), opuštenosti („uvijek ima vremena za kavicu“), mediteranskoj prehrani („masline i ribe vas čine stogodišnjacima“), digitalnoj umjerenosti („skini se s mobilnih uređaja“), poduzetništvu („ne čekaj državu, pokreni svoj biznis“) i pravednosti („ništa preko veze“). Jadranom od Istre preko Kornata do Dubrovnika, osim jahti i brodica plove Kruzersveučilišta sa studentima iz cijelog svijeta koji na licu mjesta uče što je biodigitalni turizam i doživljavaju opisani *lifestyle* koji je postao svjetski trend.

Mislite li da je sve ovo nemogući san? Pogledajte za početak Irsku, Singapur ili Dubai. Ako su takve države mogle iznjedrili dramatične promjene u svega par desetljeća, zašto ne bi mogli i mi? Ključne su pretpostavke takve Hrvatske otvaranje naših resursa svjetskom kapitalu koji vapi za pametnim projektima, zatim poticanje poduzetničke klime i stvaranje uvjeta da javno-privatno partnerstvo pokrene naše bogate i atraktivne resurse. Privlačenjem ulagača sve postaje moguće. No ključni korak prema ovakvoj mogućoj budućnosti je novo brendiranje Hrvatske kao države i njeno drukčije strateško komuniciranje prema svijetu.

Nedavno objavljena knjiga Bože Skoke, pod naslovom „Strateško komuniciranje država“, s podnaslovom „Javna diplomacija – Brendiranje država i nacija – Međunarodni odnosi s javnošću“ odlično je polazište za opisano razmišljanje o nama i našoj mogućoj budućnosti. Knjiga je pisana kao sveučilišni udžbenik, sastoji se iz dva sveska i ukupno ima 854 stranice. No opseg i činjenica da se radi o znanstvenom djelu ne bi smjela obeshrabriti nijednog čitatelja.

Božo Skoko je sjajni znanstvenik, ali je i bivši novinar pa je knjiga čitka i opisano gradivo teče glatko, jasno i pregledno, usprkos zadivljujuće bogatog sadržaja. Tekst je uz to obilno ilustriran fotografijama od kojih barem polovica dolazi iz kamere samog autora, vrsnog fotografa i dokazanog svjetskog putnika. Mnogi pišu o onome što su čitali ili čuli, Skoko brojne primjere, anegdote, saznanja i slučajeve opisuje iz osobnog iskustva, gledajući na njih iz prvog reda ili čak sa same pozornice.

Iako je naslov jedinstven i glasi „Strateško komuniciranje država“, gradivo prvog dijela knjige sastoji se iz šest opsežnih poglavlja koja su, svako za sebe, mogla biti čitava knjiga. Drukčije rečeno, Skokina dvotomna monografija zapravo sadrži četiri zasebna udžbenika. Prvi opisuju načela i primjere strateškog komuniciranja, drugi obrađuje značaj i ulogu javne diplomacije, treći objašnjava što je brendiranje država i nacija, dok četvrti cjelovito opisuje važnost međunarodnih odnosa s javnošću. Na kraju slijedi i peti, prikaz hrvatskih iskustava na svim nabrojenim područjima, uključujući iskustva naše dijaspore u javnodiplomatskim aktivnostima.

Skoko, Božo: Strateško komuniciranje država I-II. Dio I : Javna diplomacija; Brendiranje država i nacija; Međunarodni odnosi s javnošću. Dio II : Područja primjene; Hrvatska iskustva / Božo Skoko (ur.). 2021, Zagreb, 854 str.

Knjiga detaljno opisuje veliki broj primjera i slučajeva, a znakovito je prvi od njih *Bugatti Rimac*, odnosno svjetski uspjeh mladog hrvatskog inovatora. Autor je, naime, istinski domoljub. Ne onaj koji će držati ruku na srcu, već onaj koji domovinu voli mozgom i želi joj istinski prosperitet vjerujući da je on moguć. Zato tekst između ostalog sadrži ponosni prikazi dosega diplomacije renesansnog Dubrovnika, oglede o tome kako nas vide Kanađani, analizu utjecaja naših sportaša na brendiranje nacije ili rezultate istraživanja percepcije Hrvatske u svijetu ili u zemljama bivše federalne države.

Knjiga je vrlo aktualna, primjeri i analize nisu samo povijesni već se tiču i događaja koji se upravo zbivaju oko nas. Tekst ne samo da opisuje povijest strateškog komuniciranja država i brojne klasične primjere brendiranja nacija nego se dotiče i izazova Covid-19 krize te akutnih geostrateških i političkih napetosti koje razdiru Europu i svijet. Ta aktualnost ogleđa se i u samim podnaslovima pojedinih poglavlja. U tom kontekstu knjiga obrađuje izazove i posljedice globalizacije, međuovisnost država, korporacija i brendova, probleme koncepta zemlje porijekla, izazove tretiranja imidža i ugleda zemlje kao nacionalne imovine, utjecaj globalnih medija na brendiranje nacija ili pitanja vezana uz meku moć država. Knjiga će vas, također, podučiti da bi suvremeni diplomati trebali biti PR agenti i da je dijaspora vrlo važna u kreiranju imidža domovine. Brojni prilozi detaljno obrađuju studije slučajeva i primjere iz kojih se može puno naučiti. Tako saznajemo kako je Britanija promijenila imidž dosadne i sive zemlje u *cool* Britaniju, koji su izvori meke moći i imidža Južne Koreje, kako se Francuska uspješno brendirala kao zemlja kulture, kako je Danska iskoristila svoj identitet kao temelj nacionalnog brenda, kako je SAD postala domovina javne diplomacije ili kako je Nelson Mandela iskoristio Svjetsko prvenstvo u ragbiju za ujedinjenje podijeljene nacije.

Posebno zanimljivom knjigu čini poglavlje u kojem duboko kopa po izvorima identiteta i imidža država nastalih na prostoru bivše Jugoslavije, uz stalni racionalni, ali i emotivni naglasak na izazovima, prednostima i prigodama Hrvatske na tom planu. U tom kontekstu knjiga navodi i

O prinosima svih hrvatskih sportaša, uključujući nogometaše, brendiranju naše nacije pročitajte u Skokinov knjiži „Strateško komuniciranje država“. No, činjenica da se radi o znanstvenom djelu ne bi smjela obeshrabriti nijednog čitatelja. Nakon bronce 1998., srebra na SNP (2018.) – stiže, zahvaljujući ambicioznom radu i talentu sportaša novi zadivljujući uspjeh 2022! Na fotografiji - ponos nacije: Hrvatska nogometna reprezentacija na čelu s kapetanom Lukom Modrićem, koja je pod vodstvom izbornika Zlatka Dalića, osvojila brončano odličje zlatnoga sjaja na Svjetskom prvenstvu u Katru, Al Rayyan, 17. XII. 2022. Foto: Hina

naše državne strategije, opisuje probleme i ukazuje na rješenja, a posebno to čini čitavi drugi svezak čija je tematika „područja primjene strateškog komuniciranja i Hrvatska iskustva“. Taj je dio autor Skoko uredio, pozvavši na suradnju dvadeset i dvije javne ličnosti iz političkog, umjetničkog, znanstvenog, kulturnog i gospodarskog života, pa čak i iz obavještajne zajednice, od Marijane Grbeša i Borisa Ljubičića do Darka Bekića, Tvrtka Jakovine i Gordana Grlić Radmana, ministra vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske. Znakovito je također da taj dio knjige ima pogovor planetarno poznatoga Igora Rudana, jednog od najplodnijih hrvatskih znanstvenika srednje generacije.

Osim svega nabrojenog, Skokina knjiga pravi je mali udžbenik „multikulturnog menadžmenta“. Taj sam predmet svojedobno predavao na UCLA u Los Angelesu i, da je postojala ova sjajna knjiga, bila bi mi dragocjena pomoć u radu sa studentima. Ovime naglašavam višestruku namjenu Skokinog zadivljujućeg izdavačkog pothvata. Kao prvo, radi se o sveučilišnom udžbeniku namijenjenom studentima. No jednako tako, svojom preglednošću, zanimljivošću i aktualnošću knjiga je korisni priručnik svim intelektualcima koje zanimaju međunarodni odnosi, različite kulture, javna diplomacija i brojni izazovi kakve aktualni svijet i njegovi procesi globalizacije sa sobom donose.

Knjiga ima još jednu bitnu kvalitetu, njen tekst motivira i nadahnjuje za promjene toliko potrebne Hrvatskoj. Aforizam kaže da prvo moraš imati san, želiš li da ti se on ostvari. Svatko je kovač svoje

sreće! Tu sreću treba izboriti, šansu i priliku valja ugrabiti jer se možda neće ponoviti. Da bi se vizija oživotvorila treba pokušavati, istraživati, mijenjati se i boriti. Ništa se neće dogoditi samo od sebe, zato sanjajmo, poduzimajmo i planirajmo! Knjiga nam pomaže da zamislimo kakvu državu želimo imati i da se zatim organizirajmo i krenimo u akciju koja će omogućiti da se san ostvari!

Naša kultura, političko i gospodarsko okruženje u pravilu pate od skromnih ciljeva i manjka vizije. To se odražava i na strateško komuniciranje i brendiranje Hrvatske. Zadovoljavajući se preživljavanjem, ne očekujemo niti planiramo velike stvari. Nedostaje nam samosvijesti, hrabrosti i spremnosti na složene i izazovne projekte te pobjedničkog duha uz koji bi globalni uspjesi bili mogući. Zato je jedan od zadataka Skokine knjige promijeniti naš opći stav o budućnosti. Bez strateške vizije i njenog komuniciranja prema unutra i prema van, sami sebe osuđujemo na preživljavanje i dugoročno zaostajanje. Bitna osobina svake uspješne države je ambicija, želja da se napravi nešto veliko. Uspješni se ne zadovoljavaju malim ciljevima, beznačajnim pothvatima, prosječnim rezultatima, sitnim projektima i neznatnim efektima. Oni imaju hrabre vizije koje pokreću velika očekivanja. Slikovito rečeno, pucaju iznad cilja kako bi ga sigurno pogodili.

Knjiga analizira brojne primjere zemalja koje su uspjele brendiranjem, javnom diplomacijom i strateškim komuniciranjem ubrzati svoj razvoj. Njihova iskustva pokazuju da je važan cjelokupni strateški proces kojim će se izmijeniti sustav vrijednosti, kultura ponašanja i način razmišljanja. Nacije moraju biti sposobne promijeniti svoje vizije i strategije i biti inventivne, gradeći na postojećem, ali kreirajući i nešto potpuno drukčije. Druga važna činjenica jest nužnost snažnog vodstva s vrha. Zemlje poput Izraela, Irske, Dubaija, Singapura, Švedske, Estonije ili Kine uspjele su zbog snažne vizije s vrha upravljačke piramide.

Skokina knjiga nas također uči da je pretpostavka uspjeha u jasnoći cilja i fokusiranju. Uspješne strategije ne mogu se temeljiti na frontalnom pristupu: svakom isto i svakom pomalo. Važno je odrediti jasne prioritete, izabrati potencijalne pobjednike i njima dati maksimalnu podršku. Princip se može nazvati „osposobljavanje sposobnih“ da budu još sposobniji. Naravno, prioritete se mogu s vremenom mijenjati, ali bez fokusa i specijalizacije dramatični razvojni iskoraci nisu ostvarivi.

Postojeći imidž Lijepe Naše u svijetu ne ide nam u prilog. Da bi Hrvatska postala svjetski brend mora imati jasnu strategiju, misiju, viziju, ciljeve, projekte i programe kojima će to ostvariti. Osim klasične diplomacije mora uspostaviti sustav odnosa prema svjetskoj javnosti, definirati oblike uspostavljanja identiteta koji će svijetu biti privlačan i kao takav potaknuti međunarodni kapital da investira u Hrvatsku, a međunarodnu javnost i političko okruženje da nas podržavaju i gledaju sa simpatijama.

Koliko je vjerojatno da Hrvatska postane nalik idealu s početka ovog teksta? Onakva kakvu zagovara Skokina knjiga, a i ja sam o tome napisao par knjiga pred desetljeće i ranije. Možda se premalo ostvarilo jer ljudi, posebno političari, nedovoljno čitaju? Možda se nije ostvarilo jer je previše kreativno i novo? Bila bi strašna šteta ne čitati Skokinu knjigu, a još veća ne primijeniti njena duboka saznanja u praksi strateškog komuniciranja i brendiranja Hrvatske jer, kako je davno rekao Mark Twain, ljudi s novim idejama izgledaju poput luđaka sve dok te ideje ne uspiju.

SUMMARY

A VISION OF CONTEMPORARY CROATIAN UNITY

A new book by a full-time professor at the Faculty of Political Sciences at the University of Zagreb, communication specialist Ph.D. Bože Skoke's "State Strategic Communication" has 850 pages. The material is divided into two parts. The first part (author's) is dedicated to the theory and practice of public diplomacy, national branding and international relations with the public, while the second part (editorial) refers to areas of application and Croatian experiences. Since the well-known British theoretician of state branding Simon Anholt points out that the management of national identity and image has become the primary skill of governments in the 21st century, then this book really came in handy for Croatian public diplomacy. The book includes case studies and examples of good practice from around the world, as well as a detailed analysis of brand building attempts in Croatia, Slovenia, Bosnia and Herzegovina, and Serbia. All this makes this university textbook indispensable and unique in the understanding and application of the strategic communication of states - points out the reviewer, professor emeritus of the Faculty of Economics of the University of Zagreb Velimir Srića, a leading Croatian expert in the field of management, leadership and information technologies, whose presentation of Skoka's book we present in its entirety.

RESUMEN

UNA VISIÓN DE LA UNIDAD CROATA CONTEMPORÁNEA

El nuevo libro „Strateško komuniciranje država“ („La comunicación estratégica de los países“) del profesor de la Facultad de Ciencias Políticas de la Universidad de Zagreb, Božo Skoko, doctor en Ciencias de la Comunicación, cuenta con 850 páginas. El libro se divide en dos partes. La primera (del autor) está dedicada a la teoría y la práctica de la diplomacia pública, el *branding* nacional y las relaciones internacionales con la opinión pública, mientras que la segunda (editorial) hace referencia al campo de la práctica y la experiencia croata. Dado que Simon Anholt, conocido teórico británico del *branding* de los países, destaca que la gestión de la identidad y la imagen nacional se ha convertido en la habilidad principal de los gobiernos del siglo XXI, este libro ha sido realmente útil para la diplomacia pública croata. El libro incluye asimismo estudios de casos y ejemplos de buena praxis en todo el mundo, así como un análisis detallado de los intentos de *branding* de Croacia, Eslovenia, Bosnia y Herzegovina, y Serbia. Todo esto hace que este manual universitario sea indispensable y único en cuanto a la comprensión y aplicación de la comunicación estratégica de los estados – señala el prof. emérito de la Facultad de Economía de Zagreb, Velimir Srića, crítico de la obra y destacado experto croata en el campo de la gestión, el liderazgo y las tecnologías de información, cuya presentación del libro de Skoko incluimos en este Anuario.

7

0

Matica

broj
no. 8/9

kolovoz/rujan
August/September
2021.

MJESEČNA REVIIJA HRVATSKE MATICE ISELJENIKA MONTHLY MAGAZINE OF THE CROATIAN HERITAGE FOUNDATION

RAŠA – RIJEKA I GRAD

Čitate li časopis

Matica

Uredništvo i ravnateljstvo:

Hrvatska matica iseljenika
Trg Stjepana Radića 3, 10 000 Zagreb, Hrvatska
tel: (3851) 6115-116, faks: (3851) 6111-522
e-mail: matica@matiss.hr

www.matis.hr

Brzo, lako i zanimljivo ovladajte temeljima hrvatskoga jezika. Učite kada želite i gdje želite.
A fast, easy and interesting way to learn the basics of Croatian. Learn when and where you want.

Sveučilište u
Zagrebu

 srce

HIT-1

Prvi sveučilišni on-line tečaj hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika
The first on-line course of Croatian as second and foreign language

Proljetni semestar / Spring semester

6. ožujka – 28. svibnja 2023. (prijave do 24. veljače 2023.)
March 6 – May 28, 2023 (application deadline is February 24, 2023)

Jesenski semestar / Autumn semester

11. rujna – 3. prosinca 2023. (prijave do 1. rujna 2023.)
September 11 – December 3, 2023 (application deadline is September 1, 2023)

- 7 nastavnih cjelina u sustavu MoD (utemeljen na Moodleu)
- 150 nastavnih aktivnosti
- 24 sata online nastave u živo
- iskusni lektori, stručnjaci za hrvatski kao ini jezik
- interaktivan, komunikacijski i individualiziran pristup učenju jezika
- 7 learning units in the Moodle-based e-learning system
- 150 learning activities
- 24 hours of real-time communication online
- experienced language instructors, specialists in Croatian as L2
- an interactive, communicative and individual approach to language learning

Pogledajte videopriloge o tečaju na mrežnoj stranici

Look at videos about the course at web page

www.matis.hr

Obavijesti i upisi

additional information and enrollment:

ecroatian@gmail.com

**HRVATSKA MATICA ISELJENIKA / CROATIAN HERITAGE FOUNDATION /
FUNDACIÓN PARA LA EMIGRACIÓN CROATA**

Trg Stjepana Radića 3, 10 000 Zagreb, Hrvatska / Croatia / Croacia

Tel: ++385 1 61 15 116

E-mail: matica@matis.hr

GODIŠNJA PRETPLATA / YEARLY SUBSCRIPTION / SUSCRIPCIÓN ANUAL

Pretplata na *Hrvatski iseljenički zbornik* /

Subscription to *Croatian Emigrant Almanac* /

Suscripción al *Anuario para la Emigración Croata*

Ime i prezime / Name and surname / Nombre y apellido:

Adresa / Address / Dirección:

Grad / City / Ciudad: _____

Država / State / País: _____

Pošt. broj / Zip code / Código postal: _____

Tel: _____ E-mail: _____

Datum / Date / Fecha: _____

Godišnja pretplata/ Yearly Subscription / Suscripción anual:

Žiro račun za uplatu u eurima / Domestic Currency Account (in euro) / Cuenta en Moneda Nacional (en euro): **IBAN: HR80 2390 0011 1000 21305** Hrvatska poštanska banka, Zagreb

Devizni račun / Foreign Currency Account / Cuenta en Moneda Extranjera:

IBAN: HR06 2340 0091 5102 96717 SWIFT CODE: PBZGHR2X

Privredna banka Zagreb, Radnička cesta 50, Zagreb, Hrvatska

Godišnja pretplata HIZ-a iznosi / Yearly Subscription rate *Croatian Emigrant Almanac* /

Precio de la suscripción anual: 20 USD, 20 CAD, 20 AUD, 15 EUR

Potpis/ Signature / Firma: _____

(Pretplatnik / Subscriber/ Suscriptor)

SADRŽAJ

Predgovor	5
ZNACI VREMENA	9
Davor Ivo Stier: Europodručje i Schengen – razvojne i geopolitičke perspektive Hrvatske u četvrtom desetljeću	11
Nenad Pokos: Demografska slika Lijepa Naše u svjetlu novoga popisa stanovništva	22
Denis Derk: Odjeci kulturnih postignuća naših umjetnika	32
Sandra Cvikić: Srbijanski proces tranzicijske pravde i položaj hrvatske nacionalne manjine u Srbiji i Vojvodini	39
KROATISTIČKI OBZORI	63
Rona Bušljeta Kardum, Mateja Župančić, Mara Plaza Leutar: Izazovi hrvatske nastave u inozemnim multikulturnim društvima	65
Stan Granic: Nastojanje prenošenja materinskoga jezika na drugu generaciju - rane hrvatske jezične škole u Kanadi	85
Katica Jurčević, Marina Perić Kaselj, Ozana Ramljak: Migracijski procesi i identitet u književnom stvaralaštvu Amelije Batistich	113
Vesna Kukavica: Hrvatski jezik u dijaspori suvremenog doba	126
Ivana Vidović Bolt: Zlatno izdanje Zagrebačke slavističke škole	134
Luka Budak: Odlazak istaknutih promicatelja hrvatskoga jezika i kulture u Australiji i Novome Zelandu	142
MOSTOVI	149
Ivana Hebrang Grgić: Mogućnosti istraživanja povijesti Hrvata u Australiji i Novome Zelandu na temelju digitalnih izvora	151
Stan Granic: Hrabrost i izdržljivost - život i karijera legende kanadskog boksa Georgea Chuvala	166
Walter F. Lalich Vori: Transnacionalna memorija posljednjih počivališta iseljenika	191
Vesna Kukavica: Tri desetljeća Hrvatskoga svjetskog kongresa	208
Snježana Radoš: Mediji hrvatskih manjina u srednjoj i jugoistočnoj Europi	225

HRVATSKI ISSELJENIČKI ZBORNIK	2023	435
POVJESNICA		235
Ivica Miškulin: Stota obljetnica rođenja utemeljitelja Republike Hrvatske		237
Iva Kajfeš: Doprinos kanadskih Hrvata stvaranju, međunarodnom priznanju i obrani Republike Hrvatske		245
Ivica Miškulin: Banket u Clevelandu - o sjevernoameričkoj turneji Dinama 1971.		266
Vinko Grubišić: Uspomene na jedan buran slavistički kongres u Americi		291
Tihomir Nuić, Mate Sušac: Izgon – nezaslužena trauma našeg emigranta iz Švicarske		300
Gojko Borić: Susreti i doživljaji uz pomoć Radija Deutsche Welle		314
Đuro Vidmarović: Sjećanja uglednog egzilantskog intelektualca		325
Mauricij Frka Petešić: Novi prilozi bio-bibliografiji emigrantske <i>Hrvatske revije</i>		335
DUHOVNOST		345
Branka Pavić Blažetin: <i>Hrvatski glasnik</i> - postojan čuvar vjerskog identiteta Hrvata u Mađarskoj		347
Marija Belošević: Radost življenja u novom zavičaju		354
BAŠTINA		363
Željko Holjevac: Dvjestota obljetnica rođenja Ante Starčevića		365
Marijan Lipovac: Reformator hrvatskoga pravopisa i književnoga jezika		371
ZNANOST		379
Tanja Rudež: Utjecaj kolektivnoga psihološkog vlasništva na etničke odnose		381
Tanja Rudež: San o transferu znanja našeg astrofizičara iz Amerike		387
NOVE KNJIGE		393
Marijeta Rajković Iveta: Mladi istraživači i etnološke studije o vojvodanskim Hrvatima		395
Robert Skenderović: Historiografska sinteza Hrvata iz Mađarske		406
Sanja Vulić: Kapitalna gradišćanskohrvatska dijalektološka edicija		414
Lucija Šarčević: Odlično dvojezično izdanje s područja književnosti za djecu		419
Velimir Srića: Vizija suvremenog hrvatskog zajedništva		425

CONTENTS

Introduction.....	6
SIGNS OF THE TIMES.....	9
Davor Ivo Stier: Eurozone and Schengen – Development and Geopolitical Perspectives of Croatia in the Fourth Decade.....	11
Nenad Pokos: Demographics of Our Homeland in the Light of the New Population Census.....	22
Denis Derk: Echoes of Cultural Achievements of Our Artists.....	32
Sandra Cvikić: Serbian Transitional Justice Process and Croatian National Minority Status in Serbia and Vojvodina.....	39
CROATIAN PHILOLOGICAL HORIZONS.....	63
Rona Bušljeta Kardum, Mateja Župančić, Mara Plaza Leutar: Challenges of Croatian Teaching in Foreign Multicultural Societies.....	65
Stan Granic: Efforts of Passing the Mother Tongue to the Second Generation – Early Croatian Language Schools in Canada.....	85
Katica Jurčević, Marina Perić Kaselj, Ozana Ramljak: Migration Processes and Identities in the Literary Work of Amelia Batistich.....	113
Vesna Kukavica: Croatian Language in the Diaspora of Today.....	126
Ivana Vidović Bolt: Golden Edition of the Zagreb School of Slavic Studies.....	134
Luka Budak: The Departure of Worthy Promoters of the Croatian Language and Culture in Australia and New Zealand.....	142
BRIDGES.....	149
Ivana Hebrang Grgić: Possibilities of Researching the History of Croats in Australia and New Zealand Based on Digital Sources.....	151
Stan Granic: Courage and Endurance, the Life and Career of Canadian Boxing Legend George Chuvalo.....	166
Walter F. Lalich Vori: Transnational Memory of Emigrants’ Final Resting Places.....	191
Vesna Kukavica: Three Decades of the Croatian World Congress.....	208
Snježana Radoš: Media of Croatian Minorities in Central and South-Eastern Europe.....	225

A HISTORY	235
Ivica Miškulin: The Hundredth Anniversary of the Birth of the Republic of Croatia's Founder	237
Iva Kajfeš: Contribution of Canadian Croats to the Creation, International Recognition and Defense of the Republic of Croatia	245
Ivica Miškulin: Banquet in Cleveland – About the Dinamo North American Tour in 1971	266
Vinko Grubišić: Memories of a Tumultuous Slavistic Congress in America	291
Tihomir Nuić, Mate Sušac: Expulsion – the Undeserved Trauma of Our Emigrant from Switzerland	300
Gojko Borić: Encounters and Experiences with the Help of Radio <i>Deutsche Welle</i>	314
Đuro Vidmarović: Memories of a Prominent Exiled Intellectual	325
Mauricij Frka Petešić: New Contributions to the Bio-Bibliography of the <i>Hrvatska Revija</i> Emigrant Magazine	335
SPIRITUALITY	345
Branka Pavić Blažetin: <i>Croatian Herald</i> – Constant Guardian of the Religious Identity of Croats in Hungary	347
Marija Belošević: The Joy of Living in a New Homeland	354
HERITAGE	363
Željko Holjevac: Two Hundredth Anniversary of Ante Starčević's Birth	365
Marijan Lipovac: Reformer of Croatian Spelling and Literary Language	371
SCIENCE	379
Tanja Rudež: The Influence of Collective Psychological Ownership on Ethnic Relations	381
Tanja Rudež: A Dream About the Transfer of Knowledge of Our Astrophysicist from America	387
NEW BOOKS	393
Marijeta Rajković Iveta: Young Researchers and Ethnological Studies on the Croats of Vojvodina	395
Robert Skenderović: Historiographic Synthesis of Croats from Hungary	406
Sanja Vulić: Important Dialectology Edition of Burgenland Croatian	414
Lucija Šarčević: An Excellent Bilingual Edition of Children's Literature	419
Velimir Srića: A Vision of Contemporary Croatian Unity	425

CONTENIDO

Introducción.....	7
LOS SIGNOS DEL TIEMPO	9
Davor Ivo Stier: La Eurozona y el Espacio Schengen – Perspectivas geopolíticas y de desarrollo de Croacia en la cuarta década	11
Nenad Pokos: El estado demográfico de nuestro país a la luz del nuevo censo de población	22
Denis Derk: Ecos de los logros culturales de nuestros artistas	32
Sandra Cvikić: El proceso de justicia transicional Serbia y la situación de la minoría Croata en Serbia y en Vojvodina	39
HORIZONTES CROATÍSTICOS	63
Rona Bušljeta Kardum, Mateja Župančić, Mara Plaza Leutar: Desafíos para la enseñanza del croata en las sociedades multiculturales extranjeras	65
Stan Granic: Los esfuerzos en transmitir la lengua materna a la siguiente generación: primeras escuelas de idioma croata en Canadá	85
Katica Jurčević, Marina Perić Kaselj, Ozana Ramljak: Los procesos migratorios y la identidad en la obra literaria de Amelia Batistich	113
Vesna Kukavica: El idioma croata en la diáspora actual	126
Ivana Vidović Bolt: Publicación aniversario de la Escuela de Eslavística de Zagreb	134
Luka Budak: Partida de destacados promotores de la lengua croata en Australia y Nueva Zelanda	142
PUENTES	149
Ivana Hebrang Grgić: Posibilidades de investigación sobre la historia de los croatas en Australia y Nueva Zelanda en base a fuentes digitales	151
Stan Granic: Valor y resistencia – La vida y la carrera de George Chuvalo, leyenda del box canadiense	166
Walter F. Lalich Vori: La memoria transnacional del descanso eterno de los emigrantes	191
Vesna Kukavica: Tres décadas del Congreso Mundial Croata	208
Snježana Radoš: Los medios de comunicación de las minorías Croatas en Europa central y sudeste	225

HISTORIA	235
Ivica Miškulin: Centenario del nacimiento del fundador de la República de Croacia	237
Iva Kajfeš: Aportes de los croatas de Canadá a la creación, el reconocimiento internacional y la defensa de la República de Croacia	245
Ivica Miškulin: Banquete en Cleveland – La gira del <i>Dinamo</i> por América del Norte en 1971	266
Vinko Grubišić: Recuerdos de un tumultuoso congreso de Eslavística en EE.UU	291
Tihomir Nuić, Mate Sušac: Expulsado - trauma inmerecido de nuestro emigrante en Suiza	300
Gojko Borić: Encuentros y vivencias con la ayuda de la Radio Deutsche Welle	314
Đuro Vidmarović: Memorias de un renombrado intelectual exiliado	325
Mauricij Frka Petešić: Nuevas contribuciones a la bio-bibliografía de la publicación de la emigración <i>Hrvatska revija</i>	335
 ESPIRITUALIDAD	 345
Branka Pavić Blažetin: <i>Hrvatski glasnik</i> - guardián constante de la identidad religiosa de los Croatas en Hungría	347
Marija Belošević: La alegría de vivir en una nueva patria	354
 HERENCIA CULTURAL	 363
Željko Holjevac: Bicentenario del nacimiento de Ante Starčević	365
Marijan Lipovac: El reformador de la lengua literaria Croata y su ortografía	371
 CIENCIA	 379
Tanja Rudež: Influencia de la propiedad psicológica colectiva en las relaciones étnicas	381
Tanja Rudež: La idea de la transferencia de conocimientos de nuestro astrofísico en EE.UU.	387
 NUEVAS PUBLICACIONES	 393
Marijeta Rajković Iveta: Jóvenes investigadores y los estudios etnológicos sobre los croatas de Voivodina	395
Robert Skenderović: Síntesis de la historia de los croatas en Hungría	406
Sanja Vulić: Edición dialectológica capital de los croatas de Gradišće	414
Lucija Šarčević: Excelente publicación bilingüe de literatura infantil	419
Velimir Srića: Una visión de la unidad croata contemporánea	425

www.matis.hr

2023

www.matis.hr

ISSN 1330-3724

9 771330 372006

Cijena: 15 EUR